ספר

שערי תורת התקנות

הוא

מאסף לכל מחנות התקנות

אשר יסודותן בהררי קדש מיצות משה אבי הנביאים עד זמן חתימת התלמיד.

קבצן וסדרן וביארן זעירא דמן חבריא

משה אריה בלאך

מורה בבית מדרש הרבנים דמדינת הגר ולפנים אב"ד בק"ק ליספניק יע"א במדינת מעהרין

חלק ראשון

מחברת שניה

פרעמיסלא תרמ"ד

נמצא להמכר אצל ב. עפשטיין בברין

Druck Żupnik, Knoller u. Hammerschmidt in Przemyśl.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 871/II

ספר

שערי תורת התקנות

הוא

מאסף לכל מחנות התקנות

אשר יסודותן בהררי קדש מימות משה אבי הנביאים עד זמן חתימת התלמוד.

קבצן וסדרן וביארן זעירא דמן חבריא

משה אריה בלאך

מורה בבית מדרש הרבנים דמדינת הגר ולפנים אב"ד בק"ק ליסנ'ק יע"א במדינת מעהרין

חלק ראשון

מחברת שניה

פרעמיסלא תרמ"ד

נמצא להמכר אצל ב. עפשטיין בברין

Druck Żupnik, Knoller u. Hammerschmidt in Przemyśl.

Herrn Prof. Dr. D. Kaufmann
als Zeichen meiner Hochachtung
der Verfasser

DIE

INSTITUTIONEN DES JUDENTHUMS

NACH DER IN DEN

TALMUDISCHEN QUELLEN

ANGEGEBENEN GESCHICHTLICHEN REIHENFOLGE

GEORDNET UND ENTWIKELT

VON

RABB. MOSES BLOCH,

PROFESSOR AN DER LANDES-RABBINERSCHULE ZU BUDAPEST.

II. BAND.

I. THEIL.

PRZEMYŚL, 1884.

IN COMMISSION BEI B. EPSTEIN

in BRÜNN.

Druck Zupnik, Knoller & Hammerschidt in Przemyśl.

אמרו חז"ל האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דברכות (ב"ק ל' ע"א) דייקו בלשונם הטהור לאמר "מילי דברכות" להורות דלא די אם יגיל א"ע לברך על כל דבר קודם שיהנה או טרם שיעשה המצוה, כי בזה לא הגיע עדיין למעלה העליונה אשר עליה ארז"ל כי מביאה לידי רוח הקדש (ע"א כ' ע"ב) אלא מי שיש את נפשו לעלות בסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה מן החיוב עליו ללמוד מילי דברכות, היינו דיני והלכות ברכות למען יהא בקי בהן ובשמותיהן ובפרט בהלכות ברכת הנהנין אשר הן ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ויש בהן הרבה דינים בברכות ראשונות ואחרונות והרבה ספיקות אשר אם שינה לא יצא וברכתו לבטלה, לזאת צריך שידע הדינים הללו ויהא בקי בהם כמארז"ל ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות כדי שלא יבא לידי מעילה (ברכות ריש ב"מ) וע"כ דייקו בלשונם ואמרו לקיים מילי דברכות, היינו הדינים וההלכות שנאמרו ונשנו בהן וכבר ארז"ל ומברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא אם לאו (ברכות נ' ע"א).

לכן קורא נעים אם תראה את המהברת הזאת אשר היא המחברת השנית מחלק הראשון של ספרי "שערי תורת התקנות" ותפתח את השער הזה ותשאל על אשר עשיתי לזה שער בפני עצמו ולא כללתי בתוך השער השביעי אשר מבאר תקנות עזרא ואנשי כנה"ג והלא גם הברכות ממקורם נבעו? אל תחמה על החפץ הזה, כי השער השביעי פעמים יסגר ופעמים יפתח, כי בו מבוארי התקנות אשר עפ"י הרוב תלוי בעתות היום או בזמני השנה, אבל השער הזה לא יסגר ולעולם יהא פתוח וצדיקים יבאו בו. ואם תשאל על אורך ורוחב השער ותאמר כי לא שערתי את צורת הפתח לכנוס ולבא בו, אענך קורא נעים במאמר חז"ל בברכות מקום שאמרו להאריך א"א רשאי לקצר. ולא חברתי את החבור הזה לגדולים ממני רק לקטני ערך כמוני ואקוה כי להם יהא הועלת בזה למען ידעו לקיים מילי דברכות וטוב להם ואחרי אשר אודה לד' אשר עזרני עד כה אתפלל אליו יתברך להיות בעזרתי להוציא לאור את כ' חלקים האחרונים מספרי זה אשר מבארים את התקנות אשר תקנו התנאים והאמוראים.

פה פעסט הבירה יע"א בחדש כסליו תרמ"ד לפ"ק.

המחבר

השער השמיני

והוא

שער הברכות

סימן מ"ט

אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות .

(א) הכי אי' במס' ברכות דף י"ג ע"א אנשי כנה"ג תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות ע"כ. וכ' הרמב"ם בפ"ז מה' ק"ש ה"ז ברכות אלו עם שאר כל הברכות הערוכות בפי כל ישראל עזרא הסופר ובית דינו תקנום וא"א רשאי לפחות מהם ולא להוסיף עליהם ע"כ וברפ"ז מה' תפלה כ' כשתקנו חכמים דברי תפלות אלו תקנו ברכות אחרות לברך אותן בכל יום ע"כ ובפ"א מה' ברכות כ' ומד"ם לברך על כל מאכל תחלה ואח"כ יהנה ממנו וכו' וכשם שמברכין על ההנייה כך מברכין על כל מצוה ומצוה ואח"כ יעשה אותה וברכות רבות תקנו הכמי' דרך שבח והודיה ודרך בקשה כדי לזכור את הבורא תמיד אע"פ שלא נהנה ולא עשה מצוה נמצאו כל הברכות כלן שלש מינים ברכות הנייה וברכות מצות וברכות הודאה שהן דרך שבח והודייה ובקשה כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו. ונפח כל הברכות עזרא וב"ד תקנום ואין ראוי לשנותם ולא להוסיף על אחת מהם ולא לגרוע ממנה וכל המשנה מטבע שטבעו חכמי' בברכות אינו אלא טועה ע"כ ובפ"י מה' ברכות כ' עוד בזה"ל ברכות אחרות ודברים אחרים הרבה שאין בהן פתיחה ולא חתימה תקנו חכמים דרך שבח והודייה להקב"ה כמו ברכת התפלה שכבר כתבנום וכו' עכ"ל וכ' הכ"מ שם ביאור לשון רבינו כך הוא ברכות אחרות מלבד ברכות ההנאה שכתבנו תקנו חכמים וכן תקנו דברים אחרים שאין בהן פתיחה ולא חתימה כמו שתקנו בכניסתו לעיר או למרחץ או להקיז דם וביציאתו מהם דברים שאין בהם לא פתיחה ולא חתימה והברכות האלו והדברים האלו אע"פ שאינו נהנה בשעה שהוא מברך כדי שיצטרך לברך תקנו אותם חכמים דרך שבח והודאה להקב"ה כמו ברכות תפלה שאע"פ שאינו נהנה באותה שעה צ"ך להתפלל וזה כאלו אמר שהברכות והדברים האלו נכנסות תחת סוג התפלה ולא תחת סוג ברכות ההנאה עכ"ל. וראיתי בס' ידי אלי' תיקון ד' שכ' וז"ל ויש לדקדק דאטו קודם אכנה"ג לא היו מברכי' ברכת הנהנים והמצות וברכת ההודאות זה דבר לא יתכן ואע"פ שאמרו ברכות דרבנן וכיון דלא הוי דאו' אפשר לומר שלא היו מברכי' כלל עד שבאו אכנה"ג ותקנום אבל עכ"ז לא יסבול השכל שמימות משה רבינו עד זמן אכנה"ג לא היו מברכי' כלל והרי בגמרא משמע דלמאן דתני נטע רבעי כל דבר נטיעה טעון ברכה לאחריו דאיתר ליה חד הלולים ולפניו מק"ו דכשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כ"ש ואע"ג דאסיקו בגמרא אלא סברא הוא וכו' הנה כח הסברא אלים בפי שהרי בפ"ב דכתובות גבי אבע"א סברא ואבע"א קרא פריך כיון דאיכא סברא קרא ל"ל הנה כי כן בכל המשך הדורות של נביאים ושל

חכמים שעברו עד זמן עזרא הסופר וב"ד מי לא סברוה להך סברא עד שבא עזרא וב"ד וחדשוה זה דבר לא יסבלוה השכל ומי לא הוי ידעי ג"כ דכל הנהנה בלא ברכה מעל וכאלו נהנה מקדשי שמים דלה' הארץ ומלואה ודוד גופיה אמרו והי' נהנה בלא ברכה ובכמה ממזמוריו צוה ברכו את ד' ולברכת ההודאה ייחד מזמור בפ"ע בד' שצריכים להודות כי ע"כ נכון להאמין בזה שעיקר הדבר הוא שהי' הדבר קודם אכנה"ג כמו שהי' הענין בתפלה שהי' כל א' מסדר תפלתו כפי צחות לשונו עד שבא עזרא וב"ד ותקן להם י"ח ברכות על הסדר כדי שיהיו ערוכות בפי הכל כמ"ש רבינו בפ"א מה' תפלה כן הי' ענין הברכות הי' כל או"א מברך ומסדר ברכותיו כפי צחות לשונו ע"ד שאמרו בפ' כיצד מברכי' כמה נאה פת זה ברוך המקום שבראה כמה נאה תאנה זו ברוך המקום שבראה וכן ברוך רחמנא מארי' דההוא פיתא עד שבא עזרא וב"ד ותקנו נסח כל הברכות בדי שיהיו ערוכות בפי הכל בשוה ויש לדקדק זה מדברי רבינו ממה שלא כ' שתקנו לברך ובהדי' כ' פ"א מה' ברכות דין ה' ונוסח כל הברכות עזרא וב"ד תקנום אלמא לא היתה תקנתם אלא הנוסח בלבד לא עיקר חיוב הברכה. ודע ג"כ שזה שכ' רבינו שנוסח הברכות תקנו אכנה"ג אין הדבר בהחלט שהרי איכא כמה נוסח ברכות שתקנו חכמי הדורות אחר אכנה"ג דאלת"ה אלא שכל נוסח הברכות כלם תקנו אכנה"ג לא היו חולקים רבותינו ז"ל בכמה דברים דמר אמר הכי מברכי' ומר אמר הכי מברכי' כמו שנחלקו רבנן ורבי יהודא בירקות דלרבנן בורא פרי האדמה ולר"י בורא מיני דשאים וכן ר"ג ור"י בקמחא דחיטי דלר"י בפה"א ולר"ג שהכל וכן בקורא נחלקו ר"י ושמואל וכן בחביץ קדירה ודייסא רב יהודא ורב כהנא וכן בשלקות ר"ח ור' בנימין בר יפת ואיכא כמה טובא ובכמה מקומות דבעי בגמרא מאי מברך כמו בארבעה שצריכים להודות ונר חנוכה ורואה את הקשת וכיו"ב ואם היה הדבר שכל נוסח הברכות כולם אכנה"ג תקנום לא נשאר בהם אחד לא הי' מקום למחלוקתם ולא לשאול מאי מברך וכן נראה מפ' היו בודקים דנוסח ברכת הלבנה הארוך תקנו חכמים דהכי א"ל ר' אחא לר"א במערבא מברכי מחדש חדשים א"ל האי נשי דירן נמי מברכי' אלא כרב יהודא ברוך אשר במאמרו ברא שחקים וכו' אלמא דאיכא טובא ברכות שתקנום חכמים אחר אכנה"ג אלא שאכנה"ג תקנו הברכות המסורסמות כמו ברכות ק"ש וי"ח ברכות התפלה והמועדים ורוב ברכות הנהנים והמצות וזהו שדקדק רבינו לומר עם שאר הברכות הערוכות בפי כל ישראל לרמוז למה שכתבנו והדבר פשוט לענ"ד עכ"ל.

והנה מה שהביא ראי' לדבריו דאכנה"ג לא תקנו רק הנסח ממה שלא כ' הרמב"ם שתקנו לברך צ"ע דהא בפ"ז מה' תפלה הנ"ל כ' בפירוש תקנו ברכות אחרות לברך אותם בכל יום כאשר הבאתי דבריו לעיל. ואולם בגוף הדבר אשר אמר כי גם קודם עזרא וכ"ד כבר ברכו ברכות כל א' כפי צחות לשונו ועזרא וב"ד תקנו נסח הברכות כדי שיהיו ערוכות בפי הכל בשוה כמו בתפלה דבריו נראי' נכונים ואמתיים ויש לכאורה להביא עוד ראי' לדבריו ממה שתקן דוד המלך מאה ברכות בכל יום כמ"ש בטור או"ח סי' מ"ו בשם רב נטרונאי גאון והוא במדרש רבה פ' קרח כמבואר לעיל שער ד' סימן כ"ה עי"ש מזה מבואר להדיא כדברי חידי אלי' הנ"ל ודוק. ועוד כיון דתפלות ברכות קדושות והבדלות ביחד נשנו ונאמרו דאכנה"ג תקנו להם לישראל ובתפלות הרי כבר בארנו לעיל שער ז' סי' מ"ה דלא

מבעי' לישיטת הרמב"ם דעיקר התפלה דאו' אלא אפי' לדעת הרמב"ן דעיקר תפלה דרבנן אפ"ה גם קודם עזרא היו מתפללי' אך לא בנסח שוה ולא בזמן ידוע ואכנה"ג תקנו נסח התפלה ומנין וזמני התפלות כמבואר כ"ז לעיל שם וכן בקידוש לילה דכ"ע דאו' וגם בהבדלה לדעת הרמב"ם הוא דאו' וא"כ התקנה של אכנה"ג לא הי' אלא על נסח הקידוש והבדלה ולקדש על היין וכמבואר לעיל שער ז' ס' מ"ח וא"כ כיון דעל כלם נאמר בשוה דאכנה"ג תקנו. גם בברכות הכונה דהם ז"ל תקנו נסח הברכות כדי שיהיו שגורי' בפי הכל בשוה אבל באמת גם קודם עזרא היו מברכי' ודוק. אמנם מה שרוצה הידי אלי' להוכיח דהרבה ברכות לאו ממקור אכנה"ג נבעו אלא נסחי הרבה ברכות יש אשר תקנו חכמי הדור שאחריהם ממה שנחלקו תנאי' ואמוראים על כמה דברים איך מברכים עליהם לענ"ד אין ראייתו מוכרחת די"ל דאכנה"ג תקנו נסח הברכה כמו למשל ברכת בורא פרי האדמה וחכמים שאחריהם חלקו על מינים שונים אם נכנסו תחת סוג פרי האדמה לברך עליהם בפה"א או לאו הם בכלל פרי האדמה אלא נכללו תחת סוג שמברכין עליהם שהכל וכן באידך אבל לעולם הן ברכת בפה"א והן ברכת שהכל אכנה"ג תקנו ולא פליגי רק אמין זה או זה אי הוא בכלל פרי האדמה או לא וא"ש והבן היטב. וכן מה שהביא הידי אלי' ראי' מדשאיל הש"ס על הרבה דברים מאי מברך כגון בד' דברים שצריכים להודות וכיו"ב ואם אכנה"ג תקנום לא הי' כאן שאלה מאי מברך, אני אומר אתמהה הרי במס' ברכות י"א ע"א שואל הש"ס גם אברכות ק"ש מאי מברך ואיכא פלוגתא בגמרא שם אי מברך אהבה רבה או אהבת עולם עיי"ש ובברכות ק"ש הרי כ' הרמב"ם בפ"א מק"ש ה"ז להדיא דברכות אלו עזרא הסופר וב"ד תקנום כמובא לעיל וא"כ אין ראי' מזה ודוק. אמנם עכ"ז יש איזה ברכות אשר הנסח שלהן לאו מאנשי כנה"ג נתקנו ויבארו במקומן אי"ה. והטעם שתקנו הברכות בתחלתן בלשון נוכח כאלו מדבר עם הש"י העומד נגדו ובסופן בלשון נסתר כאלו אינו כנגדו עיין אבודרהם דף י"א ע"ג והנה לדברי הרמב"ם בפ"א מה' ברכות אילן הברכות יחלק והיה לג' ענפים: ברכת המצות. ברכת הנהנין וברכת הודאה ושבח ואולם האבודרהם דף צ"ח ע"א מחלק אותו לד' ענפים והם: (א) ברכות התפלות (ב) ברכות השבח וההודאה (ג) ברכות המצות (ד) ברכות הנהנין עיי"ש ונברר בעה"י את כל ענף וענף בפרט.

(א) ברכות התפלות

(א) ברכות התפלות שתקנו לאומרן בכל יום אלו הן:

(א) ברכת המפיל דגרסי' במס' ברכות דף ס' ע"ב הנכנס לישן על מטתו, אומר משמע ישראל עד והיה אם שמוע ואומר ברוך המפיל חבלי שינה וכו' עד בא"י המאיר לעולם כלו בכבודו ועיין בריף ורא"ש שם ורמב"ם פ"ז מתפלה ובסדור ר"ע גאון ז"ל שיש קצת שינוי ביניהם בנוסח הברכה הזאת. והנה לפי הגי' שלפנינו בש"ס מבואר דאינו אומר רק פרשה ראשונה של ק"ש דהיינו שמע וכ"כ הרי"ף בפ"ק דברכות ודוקא פ' ראשונה עיי"ש וכ"פ הרמב"ם בה' תפלה שם ואולם הרא"ש מביא בשם ר"ח דורא שמע והיה אם שמוע וכ' דאפשר דגרסי' שמע

והי' אם שמוע ושמע משום דכתיב נם בפרשה שנייה בשכבך ובקומך עיי"ש ובשאר קמאי ז"ל. וגרסי' במס' ברכות דף ד' ע"ב אריב"ל אע"פ שקרא אדם ק"ש בביהכ"נ מצוה לקרותו על מטתו א"ר אסי מאי קראה רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה [ופירש"י ז"ל בלבבכם, אמרו מה שכתוב על לבבך. על משכבכם שנאמר ובשכבך. ודומו בשינה אח"כ] וא"נ אם ת"ח הוא א"צ [שרגיל במשנתו לחזור על נרסתו תמיד דיו בכך] אמר אביי אף ת"ח מיבעי לי' למימר חד פסוקא דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי פדית אותי ד' אל אמת ע"כ ואי' עוד שם אר"י כל הקורא ק"ש על מטתו כאלו אוחז חרב של שתי פיות בידו שנאמר רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם מאי משמע אמר מר זוטרא ואי תימא רב אשי מרישא דענינא דכתיב יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם וכתיב בתרי' רוממות אל וגו' ואר"י כל הקורא ק"ש על מטתו מזיקי' בדילין הימנו שנא' ובני רשף יגביהו עוף וכו' עיי"ש. וכתבוה הרי"ף ורא"ש שם. ועיין בתוס' ריש ברכות ד"ה מאימתי דהוכיחו מכאן דלא כרש"י דר"ל דק"ש שעל המטה עיקר דאינו דלא נתקן אלא בשביל המזיקין וסיימו ומכאן נראה מי שקורא ק"ש על מטתו שאין לברך וגם א"צ לקרות אלא פרשה ראשונה עיי"ש ובראש ובתר"י שם. ואולם בשם ר"ע גאון כ' הרא"ש שם דמברך קודם ק"ש שעל מטתו אקב"ו על ק"ש והרא"ש בשם ר"ת דחה דבריו וכן מבי' הטור או"ח סי' רל"ה דברי ר"ע ור"ת שחולק עליו עיי"ש ובתוס' פ' כל הבשר דף ק"ה ע"א ד"ה מים ראשונים ובכל בו סי' כ"ט ופסק בשו"ע סי' רל"ט ס"א דאינו קורא רק פרשה ראשונה ואינו מברך רק ברכת המפיל עיין מג"א שם ס"ק א' בשם ר"י עס"י המדרש ד"ל כל ק"ש שהיא רמ"ח תיבות לשמור רמ"ח אבריו. וצ"ל אל מלך נאמן (מחצית השקל שם) ואם קרא ק"ש של ערבית מבע"י צריך מן הדין לקרוא ב' פרשיות על מטתו (מג"א סי' רל"ח ס"ק ב'). וגרסי' במס' שבועות דף ט"ו ע"ב שיר של פגעים יושב בסתר עליון וגו' עד כי אתה ד' מחסי עליון שמת מעונך וחוזר ואומר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו וגו' ריב"ל אמר להו להני קראי וגאני [כשהוא הולך לישן בלילה] היכא עביד הכי והאריב"ל אסור להתרפאות בד"ת להגן שאני וכו' עיי"ש, ומביאו הרי"ף ורא"ש ריש ברכות וכ' ת"י שם והאריב"ל אסור להתרפאות בד"ת ולא הקשו כן בקריאת שמע שעל מטתו מפני שאלו הפסוקים אינו אומר אותן לעולם לשם חובה והם של שמירה ונראה כמו שמתרפא בד"ת אבל בק"ש שדרך הוא לאומרו לשם חובה אינו נראה כמתרפא בד"ת ע"כ. הנה מכל זה מבואר דמתחלה קורא ק"ש ואח"כ אומר ברכת המפיל וריב"ל אמר אח"כ שיר של פגעים וגאני מתוך אמירת הפסוקים ההם אמנם בירושלמי ריש ברכות אי' ר' שמואל בר נחמני כד הוי נחית לעיבורה הוי מקבל גבי ר' יעקב גרוסה והוי ר' זעירא מיטמר ביני קופיא משמענא היאך הוי קרי שמע דהוי קרי וחזר וקרי עד דהוי שקע מיניה נו שינתא ומ"ט רבי אחא ורבי תחליפא חמוי בשם רבי שמואל בר נחמן רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה דריב"ל פלינא דריב"ל קרא מזמורי בתרה ע"כ עיי"ש. מבואר דלמאן דפליג אריב"ל צריך להיות גאני מתוך קריאת שמע ומוכח עכ"פ דק"ש אומר אחר ברכת המפיל ודלא כתלמודא דידן בברכות הנ"ל דאומר בתחלה ק"ש ואח"כ המפיל כמבואר. ובסדור ר"ע פסק כתלמודא דידן דמתחלה קורא פ' ראשונה של ק"ש ואח"כ ברכת המפיל וקראי דברוך ד' ביום וגו'

ויאמר ד' אל השטן וכו' ד' ישמרך מכל רע וגו' בידך אפקיד רוחי וגו' יברכך ד' וגו' שיר של פגעים ומה רבו צרי וגו' עי"ש. אבל מדברי הרמב"ם מבואר דמתחלה אומר ברכת המפיל ואח"כ פרשה ראשונה של ק"ש ויישן וצ"ע על שהניח תלמודא דידן ופסק כירושלמי. והטור סי' רל"ט כ' דמתחלה אומר ק"ש וכ' דהרא"ש ז"ל הי' נוהג כר"ח לאמר נם פ' שנייה. ואח"כ יאמר ברכת המפיל ואח"כ שיר של פגעי' ושאר פסוקים שמביא ר"ע בסידור שלו ובשו"ע שם פסק מתחלה שמע ואח"כ המפיל וכ' המג"א ס"ק ב' כדי שתהא הברכה סמוכה לשינה ואף דאח"כ אומרים הפסוקים אלו הם ג"כ משום שמירה ולא הוי הפסק משא"כ ק"ש אמנם הרמב"ם פסק כר' זעירא בירושלמי משום דגם ק"ש הוי משום שמירה וכ"כ התוס' ריש ברכות הנ"ל ולענין הלכה מסיק המג"א כריב"ל עיש"ה. —

מכל זה מבואר דהתקנה לא היתה רק אסדישה ראשונה של ק"ש וברכת המפיל והשאר אינו אלא מצד מנהג כיון דריב"ל אמרה ונ"מ לענין חולה או אנוס (מג"א שם) נשים לדעת המג"א פטורים מק"ש שעל המטה משום דהוי זמן גרמא שאינו נוהג אלא בליכה ולדעת הא"ר חייבות דגם הן בעו שמירה.

מדברי הרמב"ם ז"ל מוכח דקורי' ק"ש כשהוא שוכב במטה דכ' ואפילו אישתו עמו קורא וכו' עי"ש וכן מוכח בירושלמי מר"ז דהוי קרי וחזר וקרי ועיין מג"א ס"ק ה' כיון דכבר קראה אחר צאת הכוכבים והקריאה עתה היא רק לשמירה לכן מותר לקרותה כשהוא שוכב. יקרא סמוך למטתו ולא יאכל ולא ישתה ולא ידבר מדברי אחרים אחר ק"ש שעל מטתו אלא יישן מיד כדכתיב ודומו סלה (רמ"א שם בשם כל בו ופוסקים) אם לא יכול לישן קורא וחוזר וקורא (רמ"א שם מן הירושלמי הנ"ל) ואם מהרהר בד"ת שפיר דמי (מג"א שם ס"ק ו') מוהר"ם הי' נוהג כשהי' שוכב ביום לישן לקרא ויהי נועם (ב"י בשם כל בו) בב' לילות הראשונים של פסח אין קורין רק שמע ולא שאר פסוקי להגן כי היא ליל שימורים מן המזיקים (רמ"א בהג"ה ס' תפ"א) אבל ברכת המפיל אומרים (מג"א שם ס"ק ב' בשם מוהרי"ו).

(ב) ברכת אלהי נשמה דאי' בברכות דף ס' ע"ב כי מתער אומר אלקי נשמה שנתת בי וכו' באי' המחזיר נשמות לפגרים מתים, והוא בריף שם ובראש בקיצור ובסידור ר"ע בשינוי קצת וברמב"ם פ"ז מתפלה כמו שהוא לפנינו בש"ס. והנה הרמב"ם כ' שם בשעה שייקץ בסוף שנתו מברך והוא על מטתו כך אלקי נשמה וכו' וכ' הכ"מ דמפרש מה דאי' בש"ס כי מתער לאו דוקא באיזה שעה שייקץ רק דוקא בסוף שנתו ובתר"י כ' דנראה מדבריו דמברך אותה וכן שאר הברכות הסדורות שם בעודו על מטתו קודם שיטול ידיו וזה תימא היאך יברך בעוד שאין ידיו נקיות ומה שסדרו אותן בתלמוד כך מפני שהם היו קדושים ומתוך כך היו נזהרים ורוחצים ידיהם ועומדים בענין שהיו יכולים לומר הברכות בנקיות אבל אנו שאין אנו יכולים להזהר ולשבת בנקיון כל כך אינו נכון לאומרן עד אחר נטילה עי"ש וכן הוא בסדר ר"ע דמברך בתחלה על נט"י ואח"כ אשר יצר ואח"כ אלקי נשמה ועיין בראש פ' הרואה סוף סי' כ"ג. והטור סי' ד' כ' דירחץ בנקיון כפיו ויברך על נט"י ובסי' ו' כ' דיברך אשר יצר ובסי' מ"ו כ' דאחר שהניח תפילין יסדר הברכות שתקנו על סדר העולם והנהגתו ואע"נ דלשנא דגמרא משמע שצ"ל כל אחת ואחת בשעתה וכו' ולפי שאין הידים נקיות תקנו לסדרן בביהכ"נ וגם

מפני שרבים מע"ה שאינן יודעים אותן תקנו שיסדרן בביהכ"נ ויענו אמן אחריהם ויצאו י"ח אבל ודאי חובה היא על כל יחיד ויחיד לברך אותן עיי"ש וכן הוא בשו"ע שם ס"ב. ומה שברכת אלקי נשמה אינה פותחת בברוך כ' בתוספת הרא"ש בשם הראב"ד דהיא ברכה הסמוכה לברכת המפ"ל דשינה לא חשיב הפסק אבל הרא"ש ז"ל כ' שם דמש"ה אינה פותחת בברוך דהיא אינה אלא הודאה בעלמא ובפסקיו בפ"ג שאכלו כ' ג"כ וי"ל דאינה תפלה אלא שבח והודאה בעלמא לכך אינה פותחת בברוך ומן הדין לא הי' אפי' לחתום בברוך אלא משום שיש בה אריכת דברים חותמים בה בברוך לשבח ולהודות לשמו על החסד שעושה עמנו בכל יום מעין תחית המתים כדאמרי' שינה א' מס' מציתה עייש"ה וגם התוס' בפ' הי' קורא ד"ה ימים כ' דאלקי נשמה לפי שהיא הודאה בעלמא אינה פותחת בברוך וכ"כ עוד שם דף מ"ז ע"א ד"ה כל ובפ' ערבי פסחים ק"ד ע"ב ד"ה כל והטור סי' ו' כ' דהיא סמוכה לברכת אשר יצר וי"א דהיא ברכת הודאה והכי מסתבר דבפ' הרואה מוכח דכי מתער משנתי' אומר אלקי נשמה עיי"ש ובאבודרהם דף י"ג ע"ב וכן הוא בשו"ע שם ס"ג ועיין מג"א ס"ק ח'. וביר"מ פ' תפלת השחר אי' דבית רבי ינאי אמרין הניער משנתו צ"ל ברוך אתה ד' מחיה המתים רבוני חטאתי לך יה"ר לפניך ד' אלקי שתתן בי לב טוב חלק טוב יצר טוב חבר טוב שם טוב עין טוב נפש טוב ונפש שפלה ורוח נמוכה אל יתחלל שמך ואל תעשינו שיחה בפי כל הבריות ואל תהי אחריתנו להכרית ולא תקוותינו למפח נפש ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם ואל תמסור מזונותינו בידי בשר ודם שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה ותן חלקינו בתורתך עם עושי רצונך בנה ביתך היכלך עירך ומקדשך במהרה בימינו ע"כ ועיין בפרי חדש או"ח סי' מ"ו דכ' דנראה שהיו אומרי' כן במקום המחזיר נשמות וכיון דכן אם במקום המחזיר נשמות אומר מחיה המתים יצא ועוד דלא גרע מבריך רחכנא מארי' דהדוא פיתא דאמרי' דיצא וה"נ יצא עכ"ל עיי"ש.—

(ג) ברכת הנותן לשכוי בינה דא' בברכות פ' הרואה שם כי שמע קול תרנגולא לימא ברוך אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה ופירש"י ז"ל לשכוי תרנגול דאיכא דוכתא דקרו לתרנגול שכוי כדאמרי' בר"ה וכו' ובתוס' שם ד"ה כי שמע כ' דה"ה אפי' לא שמע דאין ברכה זו אלא להבחנה על הנאת האורה שתרנגול מבחין והוא נהנה מן האור ע"כ מפרשי' ג"כ כרש"י דשכוי הוא תרנגול אבל הרא"ש שם כ' וז"ל הלב נקרא שכוי בלשון המקרא דכתיב מי נתן לשכוי בינה והלב הוא המבין וע"י הבינה אדם מבחין בין יום ובין לילה ומפני שתרנגול מבין ג"כ ובערביא קורי' לתרנגול שכוי התקינו ברכה זו לאומרה בשמיעת קול התרנגול ומיהו אם לא שמע קול התרנגול יכול לברך ברכה זו שאינה אלא הודאה למקום שנתן לנו בינה והבנה וברא לנו כל צרכינו דאף אם ישן אדם בבית אפל יבחין ביאת היום ע"י קול התרנגול עכ"ל וכדברים האלו כ' ג"כ תר"י שם וברמב"ם פ"ו מתפלה ה"ד כשישומע קול התרנגולים מברך בא"י אמ"ה הנותן לשכוי בינה וכו' ומבואר מדבריו דגם ברכה זו מברך בעודו על מטתו קודם נט"י ושאר פוסקים חולקים עליו כמו בברכת המחזיר נשמות כמבואר לעיל ועכשיו מסדרי' אותה ג"כ בביהכ"נ לאחר המחזיר נשמות כמבואר בטוש"ע סי' מ"ו ס"א ועיין מ"ש להלן בשם הרמב"ם בברכות הללו. וביר"מ פ' הרואה אי' קרא הגבר אומר מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה אר"ל בערביא קורי' לאימרא יובלא

והיה במשוך בקרן היובל באפריקא קורי לגדה גלמודא ואני שכולה וגלמודה ברומא צווחי לתרנגולא שכוי או מי נתן לשכוי בינה ע"כ מבואר כדברי רש"י דקאי על התרנגול ועיין פר"ח סי' מ"ו . וע"ע במס' ר"ג כ"ו ע"א ובויקרא רבה פרישה כ"ה.

(ד) ברכת פוקח עורים דגרס' בברכות פ' הרואה שם כי פתח עיני' לימא ברוך פוקח עורים .

(ה) ברכת מתיר אסורים דא' שם בברכות כי תריץ ויתיב לימא ברוך מתיר אסורים .

(ו) ברכת מלביש ערומים דא' עוד שם כי לביש לימא ברוך מלביש ערומים עי"ש כן הוא בש"ס שלפנינו בתחלה פוקח עורים ואח"כ מתיר אסורים ואח"כ מלביש ערומים ובסדור ר"ע ליתא ברכת מתיר אסורים וברמב"ם בתחלה מלביש ערומים ואח"כ עושר וישראל בתפארה שיבואר להלן וכשמעביר יריו על עיניו פוקח עורים וכשישב על מטתו מתיר אסורים עי"ש . וכנראה שהוא גורס כגי' הרי"ף והרא"ש עי"ש וכן הוא בטור סי' מ"ו כי לביש מלביש ערומים. וכי מנח ידי' אעיני' פוקח עורים וכי תריץ ויתיב מתיר אסורים וכן הוא בשו"ע שם ובסידורים שלנו פוקח עורים ואח"כ מלביש ערומים ואח"כ מתיר אסורים.

(ז) ברכת זוקף כפופים דא' שם בברכות כי זקף לימא ברוך זוקף כפופים.

(ח) ברכת רוקע הארץ על המים כדא' התם כי נחית לארעא לימא ברוך רוקע הארץ על המים וכן הוא בראש אבל בריף א' כי נחית לארעא אומר רוקע הארץ על המים כי קאים אומר ברוך זוקף כפופים וכן ברמב"ם תחלה רוקע הארץ ואח"כ זוקף כפופים דז"ל כשמוריד רגליו מן המטה ומניחם ע"ג קרקע מברך רוקע וכו' כשעומד מברך זוקף כפופים ע"כ ודברי השו"ע בסי' מ"ו הם כדברי הרא"ש וכמו שהוא בש"ס שלפנינו וכן הוא בסידורי' שלנו . והנה בסדור ר"ע גאון ז"ל ג"כ זוקף כפופים קודם לרוקע הארץ אבל ליתא שם מתיר אסורים וכ' הטור סי' מ"ו בשמו דכיון שברך זוקף כפופים אין לברך מתיר אסורים ואיני יודע למה הא בגמרא מפרש כל או"א למה נתקנה ועיין בב"י מ"ש בכונת ר"ע ליישב דבריו ועיין טו"ז ס"ק ו' ומג"א ס"ק י"א. ואבודרהם כ' דברכת מתיר אסורים לא נזכרה בש"ס וכ' הב"י דליתא אלא כונת ר"ע כמ"ש הוא ז"ל בסידושו . ולדברי הב"י בכונת ר"ע צ"ע דלמה לא מביא ר"ע ברכת מתיר אסורים כלל בסדורו וצ"ע .

(ט) ברכת מצעדי גבר כדא' שם בברכות כי מסגי לימא ברוך המכין מצעדי גבר .

(י) ברכת שעשה לי כל צרכי כדא' עוד שם כי סיים מסאניה לימא ברוך שעשה לי כל צרכי וברי"ף ורא"ש אי' להיפך בתחלה שעשה לי כל צרכי ואח"כ המכין וברמב"ם אי' וכשלובש מנעליו מברך שעשה לי כל צרכי כשמהלך לצאת לדרך מברך המכין מצעדי גבר ובטור סי' מ"ו אי' כגי' שלפנינו בש"ס אבל בישו"ע שם אי' כגי' הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ועיין מג"א ס"ק ב' בשם הב"ח דמערער ע"ז דמדפיסי הסידורים שנו את הסדר והמג"א כ' דהכל לפי הזמן והמקום דעכשיו הכל נועלין מנעלי' קודם שילכו וע"כ שעשה לי קודם להמכין מצעדי גבר. אין לשנות הנסחא לומר צרכי בל"ר (מג"א שם) יאמר אשר הכין מצעדי גבר (מג"א שם בשם אגודה ועיין מחצית השקל שם דלדעתו יאמר המכין כיון דכן הגי' בש"ס ויאמר שעשה לי כל צרכי דכן הנסחא בש"ס עייש"ה) . ודע דבסידור ר"ע גאון ליתא לברכת

שעשה לי כל צרכי רק ברכת המכין מצעדי גבר ובמקום שעשה לי אי' שם ברכת שלא חסר מצרכי כלום ואפשר דכן הי' גירסתו בגמרא .

(יא) ברכת אוזר ישראל דהכי אי' התם בברכות כי אסר הימיניה לימא ברוך אוזר ישראל בגבורה .

(יב) ברכת עוטר ישראל כדא' ג"כ שם כי פרים סודרא על רישי' לימא ברוך עוטר ישראל בתפארה וברי"ף ליתא לברכת עוטר ישראל רק ברכת אוזר ישראל אי' שם וסדרו קודם ברכת שעשה לי כל צרכי עי"ש אבל בראי"ש הוא בגי' וכסידור שלפנינו בש"ס וכן הוא בסדור ר"ע ועיין בשבולי הלקט . וברמב"ם אי' לברכת עוטר ישראל כין ברכת מלביש ערומים וברכת פוקח עורים וכ' כשמניח סדינו על ראשו מברך בא"י אמ"ה עוטר ישראל בתפארה וברכת אוזר ישראל בגבורה הוא גם ברמב"ם קודם שעשית לי כל צרכי כמו ברי"ף עיי"ש אבל הטור מסדרן כמו שמסודרי' לפנינו בש"ס ובהרא"ש וכן הוא בשו"ע שם. והנה הא דאי' בש"ס כי אסר המיניה פי' הרמב"ם כשחוגר חגורו והרא"ה גם הוא פי' דקאי על האבנט שצריך לאזור כדי שלא יהא לבו רואה את הערוה אבל האבודרהם כ' בשם הראב"ד דהוא כשלובש המכנסיים ובשו"ע שם הזכיר ב' הפירושים עיין טו"ז ס"ק ב' דכיון דהם משום צניעות לכן הזכירו בברכה זו ישראל . ועל הא דאי' בש"ס כי פרים סודרא על רישי' כ' התוס' שם וה"ה לכל כובע ולכל כיסוי ועיין ב"י בשם אבודרהם .

(יג) ברכת המעביר חבלי שינה מעיני דגרס' עוד שם כי משי אפיה לימא ברוך המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי ויהי רצון מלפניך ד' אלקי שתרגילני בתורתך ודבקני במצותיך ואל תביאני לא לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וכוף את יצרי להשתעבד לך ורחקני מאדם רע ומחבר רע ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב בעולמך ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותגמלני חסדים טובים בא"י גומל חסדים טובים לעמו ישראל ע"כ וברי"ף שם נסחא אחרת והסתיחה היא המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי וחתימה הוא גומל חסדים טובים וב' תיבות לעמו ישראל ליתנהו בהרי"ף ובהרא"ש יש ג"כ שינוי קצת מנסחא שבש"ס שלפנינו וגם הוא לא גרס חבלי אבל החתימה הוא שם ג"כ לעמו ישראל. ובסדור ר"ע הנסח ג"כ בשינוי קצת ואינו חותם בלעמו ישראל וכן ברמב"ם אינו חותם בלעמו ישראל אבל בטור החתימה גומל חסדים טובים לעמו ישראל וכן הוא בשו"ע שם וכן הוא בסידורי' שלנו ועיין ב"י שם שהעיר על שינוי נסח הזה . ועיין תוס' מס' ברכות דף מ"ו ע"א שכ' וז"ל וכל הני ברכות קטנות כל אחת ברכה לעצמה כדאמרן בעלמא כך הוי מהלך הוי מברך מצעדי גבר וכן כולן ועוד דהוי קצרות והויין כברכות הפירות יהי רצון למה היא סמוכה ואומר ר"ת שהיא מן הברכה ברוך אתה ה' המעביר שינה מעיני וכו' וצ"ל ויהי רצון וא"ת והלא כל הברכות כולן צ"ל בחתימתן מעין פתיחתן והא ליכא וי"ל דשפיר הוי מעין פתיחה סמוך לחתימה מהמעביר דסמוך לחתימה איכא ותגמלני חסדים טובים והיינו גמ"ח שהקב"ה מעביר שינה מן האדם ומחדש כחו כדאמרי' במדרש חדשים לבקרים וגו' שהוא מחזיר הנשמה שלימה ושקטה בגוף כאשר היתה בתחלה אע"פ שהיתה עיפה והיינו כעין פתיחתה עכ"ל וכ"כ הרא"ש פ' הרואה סי' כ"ג וכ"כ תוס' ר"י חסיד ותוס' הרא"ש פ"ג שאכלו דויהי רצון הוא סיום ברכת המעביר שינה ויש בה ג"כ

מעין הפתיחה סמוך לחתימה עי"ש. ושאר הברכות קטנות אינן סמוכות לחברתן דכל יחיד מחויב למימרן בשעתן כדאי' בפ' הרואה והוי כמו ברכת הבדלה דיש דמפזרן ואף מי שמכנסן פותח בהן בברוך כ"ב אלו ברכות אע"פ שרגילי' לסדרן בביהכ"נ אעפ"כ לא הוי סמוכות. וכן הוא בטור דצ"ל ויהי רצון בו"ז שברכה אחת היא עם המעביר חבלי שינה וע"כ אין לענות אמן אחר המעביר שינה עד אחר גומל חסדים וכו' וכן הוא בשו"ע שם וכן מנהגינו.

(יד) ברכת שלא עשני גוי.

(טו) ברכת שלא עשני עבד.

(טז) ברכת שלא עשני אשה דגרסי' בפ' התכלת דף מ"ג ע"ב תניא הי' רבי מאיר אומר חייב אדם לברך ג' ברכות בכל יום אלו הן שעשאני ישראל שלא עשאני אשה שלא עשאני בור רב אחא בר יעקב שמעי' לבריה דהוי קמברך שלא עשאני בור א"ל כולי האי נמי (ופירש"י ז"ל דמשבחת נפשך דאינך עם הארץ ל"א כולי האי נמי בשלמא נכרי ואשה הואיל ולאו בני מצוה נינהו שפיר מברכת אלא בור בר מצות הוא) א"ל ואלא מאי מברך שלא עשאני עבד היינו אשה (דאשה נמי שפחה לבעלה כעבד לרבו ל"א היינו אשה דלענין מצות אשה ועבד שוין דגמרי' לה לה) עבד זיל טפי (אפ"ה מזולזל העבד יותר מן האשה ל"א זיל טפי כלומר זיל והוסף וברך שלא עשאני עבד כדי להשלים) ע"כ ובתוספתא דברכות פ"ו א' במקום ר"מ רבי יהודה ובמקום שעשאני ישראל שלא עשאני גוי עי"ש וכן העתיקו הרי"ף והרא"ש בפ' הרואה. ובירושלמי פ' הרואה א' ג"כ תני' ר"א ג' דברים צריך אדם לומר בכל יום ברוך שלא עשני גוי ברוך שלא עשני בור ברוך שלא עשני אשה ברוך שלא עשני גוי שאין הגוים כלום דכתיב כל הגוים כאין נגדו ברוך שלא עשני בור שאין בור ירא חטא ברוך שלא עשני אשה שאין האשה מצוה על המצות ע"כ וקי"ל כתלמודא דידן לאמר שלא עשני עבד במקום בור. וכ"כ הרמב"ם ג' ברכות אלו לאחר ברכת המכין מצעדי גבר לברך שלא עשני גוי שלא עשני אשה שלא עשני עבד. והנה מן הש"ס דמנחות והתוספתא הנ"ל משמע דבתחלה מברכי' שלא עשני אשה ואח"כ שלא עשני עבד וכסדור הרמב"ם דהא עבד הוא במקום בור ובור נשנית באחרונה אמנם בסדור ר"ע אי' גוי עבד אשה וכן הוא בטור וכסדר של הירושלמי הנ"ל ועיין שם בב"י טעם לסדר הזה דעכו"ם לא נתחייב במצות כלל ואשה ועבד אע"פ שנתחייבו בקצת מצות לא נתחייבו בכולן ויש להקדים שלא עשני עבד לאשה שבתחלה אנו מברכי' שלא עשני עכו"ם שאינו בר מצות כלל ואח"כ שלא עשני עבד דאע"פ דישנו בקצת מצות זיל טובא וחשוד על הגזל כדתנן מרבה עבדים מרבה גזל וגם דומה קצת לעכו"ם שאין להם זכות אבות ואסור בבת ישראל ואח"כ אנו מברכים שלא עשני אשה שאע"פ שהיא חשובה מן העבד מ"מ אינה חייבת בכל המצות ע"כ ועיין לח"מ הלכות תפלה שם. וכן הוא בשו"ע שם וכן הוא בסידורים שלנו ועיין טו"ז ומג"א שם דלמה אין לומר שעשני ישראל ומ"ש בשם הב"ח עיי"ש. והנה הרמב"ם מסדר ג' ברכות הללו אחר ברכת המכין מצעדי גבר ובסדור ר"ע הן לאחר ברכת הנותן לשכוי בינה וכ"כ הטור שהן בסידורי אשכנז אבל בסידורי ספרד הן בסוף קודם המעביר שינה ואין חשש עי"ש ואנו אומרים אותן מיד אחר הנותן לשכוי בינה כמו שהן בסידורי אשכנז, גר אינו מברך שלא עשני גוי כי ברכות אלו לא

נתקנו אלא על תחלת בריתו של אדם וגו הרי הורתו ולידתו שלא בקדושה אבל שבוי מברך שלא עשני עבד דלא נתקנה הברכה מפני העבדות עצמה אלא בשביל שהעבד פטור מן המצות ואינו רואי לבא בקהל (ב"י בשם אבודרהם) אבל בד"מ שם כ' דהגר יכול לברך שעשני גר דזה מקרי נמי עשייה כדכתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן וכן פסק בשו"ע ועיין טו"ז ס"ק ה' ומג"א ס"ק י' דשל"ה וב"ח חלקו עליו ומג"א הסכים דיכול לברך. נשים נוהגות לברך שעשני כרצונו וכ' הטור אפשר שנוהגות כך מפני שהוא כמצדיק עליהן את הדין וכן הוא בשו"ע שם.

והנה יען כי לא חשבו הג' ברכות הללו במס' ברכות ס' הרואה אצל שאר ברכות שחייבי' לברך בכל יום הי' אפשר לומר דג' ברכות הללו לאו מאכנה"ג נתקנו אלא מחכמי הדור שאחריהם אמנם הרמב"ם מונה אותן אצל שאר הברכות וכ' כשתקנו חכמים דברי תפלות אלו תקנו ברכות אחרות לברך בכל יום וכו' וחכמי' שתקנו התפלות הלא הם אכנה"ג כמבואר לעיל וא"כ לדידי' כל הברכות ואף ג' הללו מאכנה"ג נתקנו וצ"ע ודוק. ועיין ברמב"ם ה' תפלה שם שכ' וז"ל שמנה עשר ברכות אלו [דחשיב נמי על נט"י ואשר יצר בהדייהו עיי"ש] אין להם סדר אלא מברך כל א' מהן על דבר שהברכה בשבילו בשעתו כיצד הרי שחגר חגורו והוא על מטתו מברך אוזר ישראל בגבורה שמע התרנגול מברך הנותן לשכוי בינה וכל ברכה מהן שלא נתחייב בה אינו מברך אותה כיצד לן בכסותו אינו מברך כשעומד מלביש ערומים הלך יחף אינו מברך שעשית לי כל צרכי בי"כ ובת"ב שאין שם רחיצה אינו מברך על נט"י ולא המעביר חבלי שינה אם לא נכנס לבית הכסא אינו מברך אשר יצר את האדם וכן שאר ברכות אלו נהגו העם ברוב עירינו לברך ברכות אלו זו אחר זו בביהכ"נ בין נתחייבו בהן בין לא נתחייבו בהן וטעות הוא ואין ראוי לעשות כן ולא יברך ברכה אא"כ נתחייב בה ע"כ. וכ' הכ"מ דכונת הרמב"ם דב' טעיות טעו א' שמברכי' אחר זמן עשייתם עוד שמברכים אותן אפי' לא נתחייבו ואין ראוי לעשות כן לברך אותן אחר עשייתן וכן אין לברך ברכה אא"כ נתחייב בה. ואולם התוס' במס' ברכות שם כ' דברכת הנותן לשכוי יכול לברך אפי' לא שמע אבל בשאר ברכות דוקא בנהנה אבל אם אינו נהנה כגון כשהוא שוכב על מטתו לא יברך עושר ישראל ולא מלביש ערומים ולא כי"ב כיון שלא נהנה כדמשמע במגילה גבי סומא שלא ראה מאורות מימיו עיי"ש וכ"כ הרא"ש שם ומסיים והאידנא נהגו לברך אלו הברכות על הסדר אחר שנטל ידיו דכל זמן שאין ידיו נקיות אין לברכן והא דאמרי' כל הברכות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן היינו ברכת המצות שאומר בהן וצונו צריך לברך להקב"ה תחלה על מה שציונו וקרבנו לעבודתו אבל ברכה של הודאה ושבח כגון אלו יכול לברך אח"כ מיהו מלשון שסדרם הגמרא משמע שיכול לברך כל אלו הברכות קודם נט"י וזהו סעד לדברי שלא תקנו נט"י אלא לק"ש ולתפלה עכ"ל. והטור ס' מ"ו כ' כדברי הרא"ש ועיין ב"י שם בשם הרבה גאוני' לסדר את כולן אפי' לא עשה המעשה שלא ע"ע בלבד הוא מברך אלא על כל העולם מברך את השם שעשה כל הטובות והחסדים האלו תמיד לכל וגם הר"ן פ"ק דפסחים כ' בשם הרמב"ן דמנהגן של ישראל תורה היא והן ברכות השבח על מנהגן של עולם ופסק הב"י שם כיון דאיכא סלוגתא דרבוותא אין לברך אא"כ נתחייב בה וטוב לאומרה בלא הזכרת השם אבל בד"מ כ' דאל ישנה מן המנהג וכן פסק בשו"ע שם ס"ח ועיין מג"א

דהנמ"י בשם התוס' כ' דבמדבר דליכא תרנגול א"נ חרש לא יברך הנותן לשכוי וסומא לא יברך פוקח עורים אבל דעת הפוסקים אינו כן וע"כ העלה דחרש יברך הנותן לשכוי אבל סומא לא יברך פוקח עורים וע"ע בטוש"ע ס' ו' ס"ב ובמג"א שם ס"ק ח' ודוק.

ודע דבסידור ר"ע גאון ז"ל יש עוד ברכה בין זוקף כפופים לרוקע הארץ והיא ברכת רופא חולים אבל אינו נזכרה בש"ס ופוסקים ואין אנו נוהגין לאמרה.

עוד יש ברכה אחרת אשר לא נזכרה בש"ס והיא בטור שכ' וז"ל עוד ברכה א' יש בסידורי אשכנז באי"י אמ"ה הנותן ליעף כח ונתקנה על שאדם מפקיד נשמתו בערב ביד הקב"ה עייפה מעבודה קשה כל היום ומחזירה לו בבוקר שקטה ושלוה ועפ"י המדרש חדשים לבקרים וגו' עכ"ל וכ' הב"י אע"פ שיש סמך יפה מאחר שלא נזכרה בתלמוד איני יודע היאך ה' רשות לשום אדם לתקנו ומצאתי שכ' האגור שראה מקטרגי' עליה מטעם זה והרמב"ם וסמ"ק לא הזכירוה והכי נקטי' עכ"ל וכ"פ בשו"ע שם ס"ו אבל הרמ"א בהגהותיו שם כ' דמנהג פשוט בבני אשכנז לאומרה עיין טו"ז ס"ק ז' טעם למנהג בני אשכנז ובמג"א ס"ק י"ב בשם כה"ג דחכם א' העיד כי גם הרב"י חזר בסוף ימיו והב"ח וסמ"ג כ' לאמרה ועיין תשו' רש"ל סי' ס"ד ומנהגינו לאמרה קודם המעביר שינה. ויען כי הברכה הזאת לא נזכרה בש"ס ואינה מתקנת אכנה"ג כשאר הברכות לכן לא מנית' במנין ברכות התפלה.

עוד יש ברכה אחרת אשר איננה בגמרא והיא בקצת סידורי' והיא ברכת מגביה שפלים וכ' האבודרהם והטעם כמו שפירשנו בברכת זוקף כפופים וכ' הב"י דא"כ כ' ברכות על ענין א' למה ואם כוונתו דבמקום זוקף כפופים יאמר מגביה שפלים יקשה למה ישנה הברכות ממה שהוזכר בתלמוד לכן דעתו דאין לברך אותה והמברך אותה טועה הוא ואע"פ שגם בס' העישור מביא ברכה זו מ"מ אין לברך אותה וכ"כ בשבולי הלקט שר"ע גאון הסיר מגביה שפלים אבן בלבוש כ' לאומרה וכ' הב"ח דכך היתה גירסתו בגמרא וע"כ האומרה אין לגעור אותו עיין מג"א ס"ק י"ג ואנו אין אומרים אותה. עוד כ' הב"י בשם האגור דבסידורי איטאלייני וספרדי וקאשלני הרבה ברכות שלא נאמרו בש"ס ובפוסקים ואין להם ראי' וע"כ כ' בישו"ע ס"ז דהנוהגי' לברך ברכות אחרות נוספות על אלה טועה הוא עיין טו"ז ס"ק ז'. המברך ברכת סומך נופלים טועה הוא (ב"י בשם העיטור) וגוערין בו (מג"א שם ס"ק י"ג).

ברכת המקדש את שמך ברבים המתחלת אתה הוא עד שלא נברא העולם ג"כ איננה נזכרת בתלמודא דידן אבל הוא עפ"י הירושלמי בפ' הרואה דא' שם אלי' שאל לר' נהוראי מפני מה באים זועות לעולם וכו' עיי"ש דחסר הרבה בנוסחאות של הירושלמי שלנו ובילקוט פ' ואתחנן רמז תתל"ו אי' בזה"ל אליהו שאל את רבי נהוראי מפני מה זועות באות לעולם א"ל וכו' אלא כך הוא עיקרה של דבר בשעה שהקב"ה מביט בעולמו ורואה בתי טרטיאות ובתי קרקסיאות יושבות בטח ושאנן ושלוה ובית מקדשו חרב הוא מסתכל במפלון עולמו להחריבו כיון שישראל נכנסי' שחרית לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומייחדין שמו ואומרי' שמע ישראל וגו' מתקבצין כל מלאכי השרת אצל הקב"ה ואומרים לפניו אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעוה"ז ואתה הוא לעוה"ב קדש

את שמך על מקדישי שמך מיד נוחה דעתו של הקב"ה ואינו מחריב עולמו ויישב דעתו בשביל ישראל ה"ד ואתה קדוש יושב תהלות ישראל שמיישב דעתו בשביל תהלות ישראל ע"כ בילקוט, וכנראה מדברי הטור בסי' מ"ו דבירושלמי שלפנינו הי' ג"כ כתוב כ"ז וחסר בירושלמי שלנו דז"ל הטור אתה הוא וכו' בא"י מקדש שמך ברבים ונתקנה עפ"י הירושלמי ואינה פותחת בברוך שאינה אלא ברכת הודאה ע"כ ועיין בלבוש שם וכ"כ התוס' בפ"ג שאכלו מ"ו ע"א ד"ה כל ובפ' ע"פ ומבואר מדבריהם ומדברי הטור דחותמי' בשם אבל הרמב"ם בסדר התפלה שלו לא הזכיר בחתימתה שם אלא ברוך אתה מקדש שמך ברבים עיין תשו' רש"ל סי' ס"ד וטו"ז ס"ק ט' טעם להזכרת השם אף דלא נזכרה בתלמודא דידן ואנו נוהגין ג"כ לברכה בהזכרת השם בחתימתה. וברכה זו כיון שג"כ אינה מברכות שתקנו אכנה"ג לכך לא כללתיה במספר הברכות שתקנו הם ז"ל. ודע דקודם ברכה זו אומרים יה"ר וכו' (והיא תפלת רבי בתר צלותי' עיין ברכות ט"ז ע"ב) רבון כל העולמים וכו' (עיין יומא פ"ז ע"כ מכילתא פ' בשלח) אבל אנחנו וכו' לסיכך וכו' שמע ישראל וגו' בשכמל"ו וכל זה מבואר היטב בטוש"ע סי' מ"ו והוא ממנהגא עיי"ש בטעמא דנהגו לאמר כן.

ברכת נט"י וברכת ציצית ותפילין הן ברכות המצות ויבוארו במקומן אי"ה.

(יז) ברכת אשר יצר דגרס' בפ' הרואה שם כי נסיק (מבית הכסא) אומר ברוך אשר יצר את האדם בחכמה [ופי' התוס' שהתקין מזונותיו תחלה ואח"כ בראו כדאי' בתנחומא ומדברי רש"י נראה דהחכמה היא שברא בו נקבים הרבה ואפ"ה הרוח בתוכו כל ימי חייו וזהו פליאה וחכמה והוא עפ"י המדרש כי גדול אתה ועושה נפלאות עיין ב"י סי' ו'] וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים [כן ג' הרי"ף והרא"ש אבל הג' שלפנינו הוא חללים חללים ובאבודרהם הנסחא חלים חלים על שם ובמחלות עפר עיי"ש עיין טור סימן ו' דאין לומר חללים דחלולים עולה לחשבון רמ"ח אברים וב"י כ' דבחלל לא שייך בריאה שאין בו ממש אלא ע"י בריאות האבר שסביבותיו נמצא החלל לפיכך י"ל חלולים ועיין טו"ז ס"ק א' שהקשה מנקבים ורמ"א בד"מ כ' דחללים הוא ג"כ לשון הריגה כמו בחלל חרב או חלל לכהונה וע"כ י"ל חלולים וכפל הלשון נקבים נקבים חלולים חלולים הוא משום דנקבים הרבה ואברים חלולים הרבה יש בגוף האדם עיין ב"י שם. ובמס' ברכות כ"ד ע"ב ובמדרש תנחומא פ' שמיני ובאבודרהם וב"ר פ' א'. וע"ע דנול מרבבה יו"ד סי' מ"ג ותשו' נוב"י מה"ק סי' ה' חלק יו"ד שמביא מכאן ראי' דנקב מתחלת בריתו נקב מקרי ולא חסרון] גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם א"א לעמוד לפניך (ופירש"י ז"ל שאם יפתח אחד מן החלולים כגון הלב או הכרס או המעיים או אם יסתם אחד מהם מן הנקבים הפתוחים כגון הפה או החוטם או סי' הטבעת יפתח קאי אחללים יסתם קאי אנקבים ע"כ ואע"ג דנקבים אומר ברישא אפ"ה אמר יפתח דקאי אחללים ברישא וקאי אמאי דמסיים מיניה וכן הג' בריי"ף ורא"ש אבל ברמב"ם יסתם קודם ליפתח וכן הוא מנהג ספרדיים עיין ב"י סי' ו' ובשו"ע וטו"ז ס"ק א'] ובריי"ף ורא"ש ורמב"ם הג' א"א להתקיים ולעמוד לפניך אפילו שעה אחת עיין בזה בב"י שם שמאריך. ומקשה בש"ס מאי חתים אמר רב רופא חולים אמר שמואל קא שוינהו אבא לכלהו עלמא קצירי אלא רופא כל בשר [כנגד היציאה שהיא רפואת כל הגוף]

ר"ש אמר מפליא לעשות אמר ר"פ הלכך נימרינהו לתרוייהו רופא כל בשר ומפליא לעשות [כנגד הגוף שהוא חלול כמו נאד והנאד הזה אם יש בו נקב אין הרוח עומד בתוכו והקב"ה ברא את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים הרבה ואעפ"כ הרוח בתוכו כל ימי חייו וזהו פליאה וחכמה] ע"כ סוגי' הש"ס. ומובא ברי"ף ורא"ש וסידור ר"ע וברמב"ם פ"ז מתפלה ה"ה ובטוש"ע סי' ו' עיי"ש במג"א ס"ק ג' דאין לומר רופא חולי כל בשר וביר"שלמי פ' הרואה אי' כשהוא יוצא מהו אומר ברוך אשר יצר את האדם בחכמה ע"כ. מברכים ברכה זו בבוקר לאחר נט"י כדאי' בסוסקים עיין סי' ז' בב"י בשם אבודרהם ומג"א ס"ק ב' וברכי יוסף שם. וכל היום כשעושה צרכיו בין גדולים בין קטנים מברך אשר יצר ולא ענט"י עיין טוש"ע סי' ז' ומג"א ס"ק א' דיש לערות על הידים ג"פ. ועיין בד"מ סי' ו' דבני אשכנז אומרים אותו בשחר בביהכ"נ ולכן אל יאמרו בביתם ובני ספרד אומרים בביתם ולא בביהכ"נ וכ' הרמ"א דנהוג כבני ספרד ומיישב ג"כ מנהג בני אשכנז וכ"כ בהג"ה סי' ו' ס"ב ועיין טו"ז ס"ק ה' ומג"א ס"ק ז' לענין נט"י. הטיל מים והסיח דעתו ואח"כ נמלך והטיל מים פעם אחרת צריך לברך ב"פ אשר יצר (ב"י ושו"ע שם בשם מוהר"י אבוהב עיין טו"ז ס"ק ב' שהאריך לתת טעם לדבריו) אפי' על טפה אחת שהשתין חייב לברך אשר יצר (שם ס"ד) ויתר פרטי דיני ברכה זו מבוארי' שם.

(י"ח) ברכת פסוקי דזמרה המתחלת בברוך שאמר וחותמת בישתבח דגרסי' בברכות דף ל"ב ע"א דרש רבי שמלאי לעולם יסדיר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל מנ"ל ממשה וכו' ובפ"ק דברכות דף ד' ע"ב גרס' אר"א א"ר אבינא כל האומר תהלה לדוד בכל יום ג"פ מובטח לו שהוא בן העה"ב ובמס' שבת פ' כל כתבי א"ר יוסי יהי חלקי עם גומרי הלל בכל יום איני והאמר מר הקורא הלל בכל יום ה"ז מחרף ומגדף כי קאמרי' בפסוקי דזמרא ומאי ניהו מתהלה לדוד עד כל הנשמה תהלל יה וכו' ע"כ וכ' הרי"ף והרא"ש בפ' אין עומדין וכ' ותקינו רבנן למימר ברכה מקמייהו וברכה מבתרייהו ומאי ניהו ברוך שאמר וישתבח הלכך מיבעי' לי' לאינש דלא לאשתעויי מכי מתחיל בב"ש עד דמסיים לי"ח עכ"ל והרמב"ם פ"ז מתפלה הי"ב כ' ושבחו חכמי' למי שקורא זמירות מספר תלים בכל יום ויום מתהלה לדוד עד סוף הספר וכבר נהגו לקרות פסוקים לפניהם ולאחריהם ותקנו ברכה לפני הזמירו' והוא ברוך שאמר וברכה לאחריה' והוא ישתבח ואח"כ מברך על ק"ש וקורא ק"ש. יש מקומו' שנהגו בהן לקרות בכל יום אחר שמברכי' ישתבח שירת הים ואח"כ מברכים על שמע ויש מקומות שקורים שירת האזינו ויש יחידים שקורים שתי השירות הכל לפי המנהג עכ"ל הנה ממ"ש הרי"ף והרא"ש ותקנו רבנן למימר ברכה וכו' וממ"ש הרמב"ם ותקנו ברכה אינו מבואר מי תקן ברכה זאת ובאיזה זמן נתקן וכיון שאמר רבי יוסי יהי חלקי עם גומרי הלל בכל יום דקאי אפסוקי דזמרא מבואר דבימי ר"י לא הי' נתפשט עוד לאמר כל או"א פסוקי דזמרא בכל יום ורק יראי' ואנשי מעשה היו מדקדקים לאמרו בכל יום והי' נראה לפום ריהטא כיון דלא נזכר בדברי ר"י רק פסוקי דזמרא ולא הברכות דתקון הברכות הי' עוד בזמן אחרון ואפשר בימי הגאונים אבל בימי חכמי התלמוד לא היו מברכים על פסוקי דזמרא כיון דלא הזכירו ברכה זו. אמנם אחר העיון ראיתי דברכת ישתבח נזכרה בירושלמי מובא בטור סי' נ"א ובהגמי"י פ"ז מתפלה המדבר בין ישתבח ליוצר אור עבירה הוא וחוזר עליה ממערכי המלחמה עיי"ש הרי דכבר בימי חכמי התלמוד ברוכו

ברכה זו. ועיין בתר"י פ' אין עומדין שם שכ' שאע"פ שהגאונים תקנו לומר מתהלה לדוד וכו' ס"ל דכל עיקר פסוקי דזמרא היא רק תקנת הגאונים וכבר השיג עליהם החי' ד"ת שם דמהגמרא נראה שקודם הגאונים נתקנה עיי"ש אולם זה קאי רק אפסוקי דזמרא עצמן אבל לא אברכותיהן. אמנם המו"ז סי' נ"א ס"ק א' מביא דכ' התולעת יעקב בשם האו"ז דשבח זה תקנוהו אכנה"ג ע"פ פיתקא דנפל מן שמיא ומצאהו כתוב בו וכו' עיי"ש וצ"ע אם מאכנה"ג נתקנה מדוע לא נזכרה בתלמודא דידן כמו שאר ברכות שתקנוה אכנה"ג וצ"ע. עכ"פ מן הירושלמי הנ"ל מבואר דברכת ישתבח כבר נתקנה בימי חכמי התלמוד. ומעם התקנה מבואר כדי להסדיר שבחו של מקום קודם התפלה וגם כדי להיות מגומרי הלל בכל יום כמבואר. והא דישתבח אינו פותח בברוך כ' התוס' בפ"ג שאכלו ובפ' ע"פ משום שהיא סמוכה לברכת ב"ש ששניהם נתקנו על פסוקי דזמרא זו לפניהם וזו לאחריהם ופסוקים שביניהם לא הוי הפסק וכ"כ הטור סי' נ"ד ומזה מביא הב"י שם ראי' למ"ש בסי' נ"ג דאם לא אמר ב"ש וקצת מפסוקי דזמרא לא יאמר ישתבח עיי"ש ובסי' נ"ב :

נסח ברכת ברוך שאמר הוא בסדר התפלה של הרמב"ם בשינוי קצת ממה שהוא בסידורים שלנו אבל עכ"פ גם להרמב"ם נסח ב"ש שוה לכל ימות השנה בין לחול ובין לשבתות ומועדים אבל בסדור ר"ע גאון יש דבשבת מוסיף בתוך הברכה ברוך אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ובמועד אומר ברוך אשר נתן מועדי שמחה וחגי נדבה לעמו ישראל. ובאבודרהם אי' ובשבת מוסיפים ברוך המנחיל מנוחה לעמו ישראל שנאמר ראו כי ד' נתן לכם השבת לכם ולא לאחרים וביו"ט אומר ברוך אשר נתן מועדי שמחה לעמו ישראל שנאמר וידבר משה את מועדי ד' אל בני ישראל וברי"ה אומר אשר נתן את יום הזכרון הזה לעמו ישראל וביוה"כ ברוך המנחיל מנוחה וסליחה וכפור תועה לעמו ישראל וכו'. אבל בטוש"ע ליתא וכן מנהגינו דאין לשנות ועיין יוחסין דף קכ"ב. התימת ברכת ב"ש ברמב"ם היא באי"י מלך מהולל בתשבחות וכ' הגמי"י שם ומ"ד מהולל ברוב התשבחות משתקי לי' פ"ק דתעניות ע"כ עיין תענית ו' ע"ב. וכ"כ האבודרהם לפי שאומר אחר ב"ש תושבחות והלולים מסיים החתימה כן ובסדור ר"ע גאון ומאן דקא חתים מהולל בתשבחות שבישתי' בידי' ושפיר דמי לשתוקי' עיי"ש בהגהות ודוק ומנהגינו כהרמב"ם לחתום מלך מהולל בתשבחות. וגם בענין פסוקי דזמרא יש שינוי בין קמאי ז"ל בסדור ר"ע כ' ולפנינו בישיבה כך מנהג עומד החזן ואומר אלה ברכב ואלה בסוסים וגו' עד ביום קראינו ואומר יהי כבוד וכו' עד ביום קראינו אשרי יושבי ביתך וכו' עד מעתה ועד עולם הללויה ומוסיפים בתר לעולם ועד ואנחנו נברך יה וכו' כדי לשלשולי הללויה בתר הללויה ובכלהו פרשייתא עד כל הנשמה וגו' אתנהו סוף פרקין הללויה וריש פירקין הללויה וכו' ובתר ואנחנו נברך יה אומר הללויה הללו נפשי וגו' עד סוף השירה ד' ימלוך לעולם ועד כי לד' המלוכה וגו' עד ושמו אחד ישתבח וכו' עיי"ש. ואינו מזכיר הודו לד' קראו בשמו ולא מזמור לתודה ולא ויברך דוד ובתפלת שחרית לשבת מביא ר"ע בסידורו קודם ב"ש ועומד חזן הכנסת ופותח רבנן וכו' ברוך יי' אלקי ישראל עד אמן ואמן ואח"כ מזמור לתודה וגו' הודו לד' כי טוב וגו' עד הודו לאל השמים כל"ח ואח"כ הודו לד' קראו בשמו עד ויאמרו כל העם אמן והלל לד' אח"כ למנצח מזמור לדוד השמים מספרים וכו'

רוממו ד' אלקינו ושאר הרבה פסוקים ואח"כ ב"ש עד מהולל בתשבחות מזמור שיר ליום השבת ד' מלך וגו' אורך ימים אשביעהו וגו' יהי כבוד וגו' אשרי וכל הללויה עד כל הנשמה תהלל יה הללויה ברוך ד' לעולם אמן ואמן עד כל הארץ אמן ואמן ויברך דוד עד ויברכו שם כבודך וכו' ועומד ש"ץ ואומר נשמת וכו' במקהלות רבבות וכו' ישתבח וכו' עיין פסחים ק"ח ע"א דלרבי יוחנן נשמת נקרא ברכת השיר אבל בסדור התפלה של הרמב"ם אי' וקורי' פסוקי' אלו יהי כבוד כו' אשרי בו' עד סוף תהלים ואח"כ ברוך ד' לעולם אמן ואמן ימלוך ד' לעולם או"א ויברך דוד כו' ישתבח וכו' וקורא השירה עד סופה כמנהג המקום. בשבת נהגו כל העם להוסיף לפני ברכה זו נוסח זה נשמת כל חי כו' עד הן הם יודו כו' ישתבח וכו' וכן נהגו לקרות כל מזמור שיר ליום השבת קודם שיתחילו פסוקי הזמירות בשבת וביוה"כ ויש מקומות שנהגו לקרות הלל הגדול בשבתות קודם פסוקי הזמירות ויש מקומות שנהגו לקרות שיר המעלות הכל כמנהגם ע"כ ובאבודרהם השירה קודם ישתבח עי"ש אמנם בכל בו כ' דנהגו לפתוח אחר פרשת הקרבנות ומדרש רבי ישמעאל הודו לד' קראו בשמו משום שכל השנים שהי' הארון ביריעה תקן דוד שהיו אומרים לפניו זה המזמור כמ"ש בס' יוחסין ובסדר עולם כי בתמיד של שחר היו אומרים מהודו לד' עד ובנביאי אל תרעו ובתמיד של בין הערבים משירו לד' כל הארץ עד והלל לד' ולפי שהזכרנו סדר הקרבנות אנו אומרים ג"כ המזמור ומוסיפים אחר והלל לה' רוממו ד' אלקינו וכו' ושאר פסוקי דרחמי כגון ד' צבאות עמ"י הירושלמי דלעולם לא יהא זה הפסוק זז מפיך ובשבתות וימים טובים מוסיפים ד' מלך ומזמורים אחרי' וא"א מזמור לתודה בשבתות וי"ש לפי שאין מקריבים בהם קרבן תודה וכו' ואחר הודו לד' פותח בברוך שאמר שהוא ברכת ההלל לפי שהם פסוקים דזמרא מתהלה לדוד עד כל הנשמה וכו' ומצאתי שמסיימים פסוקי דזמרא בשירת הים וכו' ויש נהגו לברך ברוך שאמר לפני הודו לד' אמנם הנכון לומר הודו לד' סמוך להקרבנות מהטעם שכתבנו כי אינו מענין הלל כלל הלכך היאך נברך ברכת הלל עליו ובכ"מ נהגו לומר בשבת מזמור שיר ליום השבת אחר ב"ש וכן המנהג וכן ביו"ט מתחילי' טוב להודות לד' ואחר גומרו ההלל שהוא כל הנשמה וכו' אומר ישתבח עכ"ל עוד כ' שם ויש מקומות שאומרי' קודם ישתבח ברוך ד' לעולם או"א ויברך דוד עד לשם תפארתך לפי שהכל משירי דוד ע"ה ויש נהגו לומר אחר ויברך דוד אתה הוא ד' לבדך ושירת הים ואח"כ אומר ישתבח והכל לפי המנהג וי"א שאין היחיד אומרה במקום שנהגו לאומרה בכל יום ויש נהגו לאומרה אחר ישתבח עכ"ל. ובטור סי' נ"א כ' ויש מקומות שנוהגין לומר מזמור לתודה הודו לד' קראו בשמו כאשר הוא כתוב בדברי הימים לפי שדוד קבעו לאומרו בכל יום לפני הארון וכו' ויש מוסיפים עוד פסוקים אחרים וכ"מ ומקום כמנהגו וי"א הפסוקים והמזמורים שמוסיפים קודם ב"ש ובאשכנז נוהגי' לומר ב"ש מיד ואחריו כל המזמורים בין בחול בין בשבת והכי מסתבר להקדים הברכה לכל המזמורים שיהא לכולם ברכה תחלה וסוף ובאשכנז נוהגי' שלא לומר מזמור לתודה בשבת ויו"ט לפי שאין תודה קריבה בהם וא"צ למונעו דליכא למיחש דלמא אתו להקריבה כשיבנה ביהמ"ק דלא טעו אינשי בהכי וכו' ואח"כ כ' בשם תיקון הגאונים לומר ויברך דוד ושירת הים עי"ש ובב"י וכ' הד"מ שם דאנו נוהגי' לומר כל המזמורים אחר ב"ש כמנהג אשכנז וב"י הוא מן הספרדים שאומרי' הודו לד'

קודם ב"ש וכן מנהגינו כבני אשכנז ועיין שו"ע ס' נ"א דב"ש יאמר מעומד ויאחז הציצית נגד פניו בעת אמירת ב"ש ואין להפסיק מב"ש עד לאחר י"ח ושאר פ"ט דיני פסוקי דזמרה ואיזה ימים שא"א מזמור לתודה מבואר בס' נ"א ודין אם בא לביהכ"נ ומצא צבור בסוף פסוקי דזמרה איך יעשה מבואר בס' נ"ב עיי"ש. וע"ע בס' רפ"א בטור דבשבת א"א באשכנז מזמור לתודה ומוסיפים מזמור שיר ליום השבת ואחר השירה נשמת ובד"מ שם דנוהגין לומר השמים מספרים וכו' לדוד בשנותו וכו' תפלה למשה וכו' יושב בסתר וכו' הללויה כי טוב וכו' הלל הגדול הודו לד' בכנור וכו' מזמור שיר ליום השבת ומכאן ואיך כבשאר הימים וכן מנהגינו. ועוד תקנו לומר ובמקהלות לאחר נשמת כמו שאנו אומרים וכל אלו אם לא אמרו אין מחזירי' אותו כמבואר שם.

ובדבר חתימת ברכת ישתבח לדעת ר"ע בסדורו חותמי' בא"י מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות אדון כל המעשים הבוחר בשירי זמרה חי העולמים עיי"ש כי גם בנסח ישתבח עצמו יש שם שינוי ממה שהוא בסידורים שלנו. ובטור סי' נ"ד כ' וחותם בא"י מלך מהולל בתשבחות אל ההודאות וכו' עד חי העולמים ונסחתינו לומר בא"י אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים עיין מג"א רס' נ"ד. אין לענות אמן אחר אל מלך גדול בתשבחות אלא אחר חי העולמים ששם הוא סיום הברכה (מחבר שם ס"ב בשם תשו' הרא"ש עיין טו"ז ס"ק ב') ואי יענה אמן אחר ישתבח על ברכת עצמו מבואר בטוש"ע סי' נ"א עיי"ש. אין לדבר בין ישתבח ליוצר אור ועבירה היא בידו (שם סי' נ"ד) ולצורך צבור או לפסוק צדקה או לברך החולה מותר ועיי"ש בהגהת רמ"א מי שלא הי' לו ציצית או תפילין אי יכול להניחן בין ישתבח לקדיש וע"ע מג"א שם.

(יט) ברכת יוצר אור דהיא ברכה הראשונה שלפני ק"ש של שחרית.

(כ) ברכת אהבה רבה דהיא ברכה שניה שלפני ק"ש של שחרית ע"ז גרסי' במס' ברכות דף י"א ע"א במתני' בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה [כדאמר בברכות ירושלמי שבע ברכות על שם שבע ביום הללתיך] ובגמרא שם מאי מברך [ב' לפניה דשחר מאי ניהו] א"ר יעקב א"ר אושעיא יוצר אור ובורא חושך [לקמי' מפרש אידך מאי היא דאלו ברכה דישתבח אינה מן המנין שהיא לאחרי פסוקי דזמרה כמו ברכת הלל ואומרים אותה קודם זמן ק"ש אם ירצו] לימא יוצר אור ובורא נוגה כרכתי' קאמרי' [כתי' בקרא יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע] אלא מעתה עושה שלום ובורא רע מי קאמרי' כדכתי' אלא כתי' רע וקרי' הכל לשנא מעליא ה"נ נימא נוגה לישנא מעליא אלא אמר רבא כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום [כדי להוציא מלב המינים שאומרים מי שברא אור לא ברא חושך תר"י שם] וכו' ואידך מאי היא אר"י א"ש אהבה רבה וכן אורי לי' ר"א לר' פדת ברי' אהבה רבה תנ"ה אין אומרים אהבת עולם אלא אהבה רבה ורבנן אמרו אהבת עולם וכן הוא אומר ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד ע"כ וכ' התוס' הלכך תקינו לומר בשחרית אהבה רבה ובערבית אהבת עולם עכ"ל והרי"ף והרא"ש אשר יש להם ג' אחרת בש"ס שם כ' וקי"ל כרבנן והא דאמר לקמן אר"י א"ש השכים לקרות קודם

שקרא ק"ש צריך לברך לאחר שקרא ק"ש א"צ לברך מ"ש שכבר נפטר באהבה רבה ההוא מימרא דשמואל דהוא מרי דשמעתא קמייתא ורבנן פליגי עלי' וכבר אידחי לה ההוא דשמואל דתני כותי' דרבנן וכל מאי דאשכחית בתר הכי אהבה רבה אעיקרא דשמואל גריר ע"כ וכ' הרא"ש עוד שם והגאונים כ' שיש לקיים דברי שניהם וכן באשכנז ובצרפת נהגו לומר בשחרית אהבה רבה ולומר בערבית אהבת עולם וכן פתמא דגמרא לקמן בשמעתין הזכיר אהבה רבה בשל שחרית עכ"ל והרמב"ם פ"א מק"ש פסק הקורא ק"ש מברך לפניה ולאחריה ביום מברך שתים לפניה וכו' ברכה ראשונה שלפניה ביום יוצר אור ובורא חושך וכו' וברכה שנייה אהבת עולם אהבתנו וכו' וברכו' אלו וכו' עזרא הסופר וב"ד תקנו וכו' עיי"ש פסק כרבנן וכשיטת הרי"ף ז"ל ע"ין לח"מ שם דג' הרמב"ם היא כגי' הרי"ף ז"ל וכ"כ הרמב"ם בסדור תפלה שלו ברכה ראשונה שלפני ק"ש היא נסתא באי"י אמ"ה יוצר אור ובורא חושך כו' עד יוצר המאורו' ברכה שניה אהבת עולם אהבתנו ד' אלקינו חמלה גדולה ויתירה חמלת עלינו א"מ וכו' עד עמו ישראל באהבה ע"כ אבל בסידור ר"ע הוא כשיטת הגאונים אהבה רבה ואבודרהם כ' בשם מר רב כהן צדק לומר אהבה רבה בשחרית ואהבת עולם בערבית וכ"כ ר"ע ומר שר שלום שנהגו מכאן ואילך בישיבה כן ורבינו שרירא ורבינו האי כ' אין אנו מאמינים שמר שר שלום אמר כן לפי שלא נאמר כן בנהרדעא מעולם אהבה רבה לא בשחרית ולא בע"בית ולא בעילם ופרם ומדי וכל מדרשו' שבסורא א"א אלא אהבת עולם חוץ ממדרש אחד ומדמים אנו שבאותו הי' רגיל מר רב כהן צדק ע"כ וכבר פשט המנהג כדברי רבינו שרירא ורבינו האי עכ"ל האבודרהם וגם בכל בו פוסק לומר אהבת עולם, והטור סי' ס' מביא ב' הדיעו' וכ' דנוהגין באשכנז כשיט' הגאונים לומר בשחרית אהבה רבה ובשו"ע שם פסק המחבר כמנהג הספרדים לומר אהבת עולם ורמ"א פסק כמנהג האשכנזים לומר אהבה רבה וכן הוא מנהגינו.

ברכת יוצר אור פותחת בברוך וחותמת בברוך אבל אהבה רבה חותמת ואינה פותחת מפני שהיא סמוכה ליוצר אור כן הוא בטור ופוסקים וכן הוא גם בירושלמי פ"ק דברכו' בזה"ל ואם היתה ברכה הסמוכה לחברתה כגון ק"ש ותפלה אין פותחין בה בברוך ע"כ ומה שתקנו בברכת יוצר אור יוצר משרתים וכו' וכל סדר קדושה הוא עפ"י מה דאי' במס' חגיגה י"ג ע"ב עיי"ש בתו' ד"ה מזיעתן ובטור סי' נ"ט וסדר קדושה זה נקרא קדושה שביוצר. לרעת הרמב"ם אין היחיד אומר אותה כמו שאין היחיד אומר קדושה שבתפלת י"ח דז"ל בפ"ז מתפלה הי"ז סדר תפלו' כך הוא בשחר משכים אדם ומברך ברכו' אלו וקורא הזמירו' ומברך לפניהם ולאחריהם וקורא את"ש שמע ומברך לפניה ולאחריה ומדלג קדושה מן הברכה ראשונה שלפניה שאין היחיד אומר קדושה וכו' עכ"ל אבל במס' סופרים פי"ו הי"ב אי' קטן שאינו פורס את שמע אין יכול לומר קדוש ביוצר ביחיד אבל בצבור עונה עמהן וגדול פורס את שמע יכול לומר קדוש לפי שהוא בסודר אבל קדושה של עמידה כיון שצ"ל נעריצך ונקדישך אינו הדין לאמרו בפחו' מי' ואין קטן עולה מן המנין ע"כ ומביאו ההגמי"י וכ' בשם רש"י וראבי"ה דיחיד אומר אותה וי"א שאי"א אותה ואין רוצים לדלגה ואומרים עונים ואומרים ביראה קדוש וברוך לאל ברוך וכו' וגם הרא"ש בפ' הקורא עומד כ' וקדושה שאומרים ביוצר יחיד אומרה שאינה אלא ספור דברים בעלמא שמשרתי מעלה מקדישים כאדם שקורא פסוקי קדושה

שבישעי' אבל קדושה של י"ח שאנו אומרים נקדש צריך י' ע"כ ובפ' מי שמתו כ' וקדושה שביוצר י"א שאין היחיד אומרה אלא יאמר ואומרי' ביראה קדוש וברוך וי"א שיחיד אומר וכן יראה כי אינו אלא סיפור דברי' בעלמא היאך המלאכי' הן מקדישי' אבל כשאנו אומרים נקדישך ונעריצך כמו שהמלאכים מקדישים אין לומר בפחית מעשרה עכ"ל וגם תר"י שם מביאי' ב' הדעות הללו והכריעו דיחיד אומרה ומביאי' ראי' מדאמרי' כל דבר שבקדושה א"א בפחות מי' ובודאי גם ק"ש בכלל דבר שבקדושה הוא ואפ"ה מותר לקרותה ביחיד מזה מוכח דכל דבר שבקדושה אינו רצה לומר כל דבר שיש בו קדושה אלא ה"ק כל דבר שהותקן לאמרו בעשרה מתחלה משום קדושה אינו בפחות מי' ומש"ה קורי' ק"ש ביחיד כמו בצבור משום שלא הותקנה מתחלה בעשרה וקדושה של יוצר אור ג"כ לא הותקנה בי' כמו הקדושה של נקדישך א"כ קורי' אותה ביחיד ותדע שלא הותקנה מתחלה בי' כמו נקדישך שבכל נסח התפלות תמצא כתוב בברכת יוצר בנוסח יחיד הקדושה וקדושת נעריצך אינה כתובה בנוסח היחיד דמשמע שזו בלבד התקינו בעשרה עכ"ל והטור סי' נ"ד מביא ב' הדיעות וב"י שם כ' דהרמב"ם בתשו' כ' ג"כ דיחיד אומרה וגם העיד בנו עליו שכ' בתשו' כ"י דיחיד אומרה ורשב"א כ' בתשו' דחבורו עיקר עי"ש שמביא ג"כ דעת הזוהר שאין ליחיד לאומרה וגם לפי' מס' סופרים הנ"ל פחות מבן י"ג אין לאומרה אבל הרמ"א בר"מ שם כ' דאין לשנות מהמנהג ולומר אותה מאחר דגם הרמב"ם חזר בו והסכים לדברי הרא"ש וכן פסק בשו"ע שם ס"ג וכן אנו נוהגין לאמרה ביחיד. קדושה זאת אומרים בקול רם (שם) עיין תשו' פאר הדור להרמב"ם סי' ס"א.

אל ברוך גדל דעה וכו' הוא עפ"י סדר א"ב בראשי התיבות. בשפה ברורה ובנעימה קדושה כ' הב"י בשם או"ח קדושה בחולם וקאי על ובנעימה. אבל בסידורים שלנו הוא בשורק וקאי אלמטה ואומרים בשפה ברורה ובנעימה, קדושה כלם כאחד עונים וכו'. וכן מבואר בתוס' חגיגה י"ג ע"ב ד"ה מזיעתן. בשבת מוסיפים בברכת יוצר הכל יודוך וכו' אל אדון וכו' [אל אדון הוא ג"כ ע"פ סדר א"ב] לאל אשר שבת וכו' ואח"כ תתברך וכו' והוא בסדור ר"ע אבל ברמב"ם לא מצאתי. והטור סי' רס"א כ' ומוסיפי' בברכה ראשונה שבח ותהלה להקב"ה והי' חמה א"א ז"ל על מה שנוהגין בכל המקומות שהקהל אומרי' מקצת הברכה וש"ץ גומרה. קרא לשמש ויזרח אור ראה והתקין צורת הלבנה פי' כשקרא לשמש להאיר וראה שיבאו העולם לטעות אחריו לעבדו אז התקין צורת הלבנה כדי שימנעו לטעות אחריו כאשר יראו כי הם שנים וי"א ראה והקטין ומפרש' אותו על הקטרוג ונוהגין באשכנז ובצרפת לומר לאל אשר שבת ור"ע ג"כ כ' ובטולטולה א"א אותו ע"כ ומנהגינו לאמרו כידוע. כשאומרי' פיוט בברכה ראשונה אומרי' במקום והאופנים וחיות הקדש והחיות ישוררו וכרובים יפארו וכו' עיין סי' ס"ה. קדושה שביוצר יאמר בישיבה (מג"א סי' ס' ס"ק ב') וכ' הרא"ש בתשו' כלל ד' סי' כ' צרפתי' א"א ואור חדש על ציון תאיר כי אין זה לא מעין חתימה ולא מעין פתיחה ואני אומר שהוא מעין פתיחה וחתימה כי יוצר אור היינו אור שברא הקב"ה בששת ימי בראשית ולא הי' העולם כדאי להשתמש בו גנזו לצדיקי' לע"ל ועל אותו האור נאמר והלכו גוים לאורך והיינו אור חדש של ששת ימי בראשית שעתיד הקדוש ברוך הוא לחדשו לנו עכ"ל ובסדור ר"ע אינו רק כאמור

לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו בא"י יוצר המאורות והטור ס' כ' ונוהגי' באשכנז לחתום כאמור לעושה אורים גדולים כי ל"ח אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו במהרה לאורו בא"י יוצר המאורות ואין נוהגין כן בספרד וכ"כ רש"י שאין לחתום באור העתיד שאינו מעין החתימה לפי שסדרו חז"ל זאת הברכה על אור המתחדש בכל יום ולא על אור העתיד וא"א ז"ל כ' בתשו' דהוי שפיר מעין החתימה ופתיחה וכו' וכן דעת רב שרירא גאון ז"ל שכ' וז"ל מה שכ' רב סעדיה גאון שאין ש"ץ רשאי לומר אור חדש על ציון תאיר אין בכך כלום שלא על אותו אור אנו מברכין אלא שהזכרה בעלמא הוא עכ"ל ועיין ב"י דאין טעמי' של הרא"ש ור"ש גאון שוי' דלהרא"ש הטעם דקאי יוצר אור על האור הגנוז והיינו אור חדש שעתיד להאיר בציון ולר"ש גאון יוצר אור הוא האור שאנו משתמשין בו ואעפ"כ כיון שמזכיר שם אור בעלמא הוי שפיר מעין פתיחה ואין אנו מדקדק' איזה אור הוא עי"ש דכ' עוד בשם המנהיג דיש מקומות שאומרים ואור חדש בציון תכין כדבר שנאמר קומי אורי וגו' ובדברי קדשך כתוב לאמר אל ד' ויאר לנו בא"י יוצר המאורות ולא יתכן לחתום על אור העתיד כי אם על אור הבריאה דצ"ל מעין פתיחה ומעין חתימה לכך צ"ל אחרי המקראות ותקן מאורות לשמח עולמו וכ"כ רב סעדי' ורב נטרונאי גאון ז"ל עי"ש ומנהגינו לומר אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו בא"י יוצר המאורות כמנהג האשכנזים וכדברי ר"ש גאון ורא"ש ז"ל.

אם טעה בברכת יוצר אור ואמר מעריב ערבים וכן אם טעה הש"ץ וצריך לעמוד אחר תחתיו ושאר טעיות וכן בדין עניות אמן אחר ברכה ראשונה שלפני ק"ש ואם הש"ץ מוציא את שאינו בקי ושאר פרטי דיני ברכה זו תמצא מבואר בטוש"ע סי' ס' עי"ש ובמג"א ס"ק ה'.

ברכה שנייה שלפני ק"ש כבר הבאנו לעיל מחלוקת קמאי ז"ל וכי מנהגינו כשיטת הגאונים לומר אהבה רבה בשחר וחותמי' הבוחר בעמו ישראל באהבה וכן הוא בסידור ר"ע בשינוי נסח קצת ממה שהוא בסידורי' שלנו אבל החתימה היא כמו בסדורי' שלנו בלי שום שינוי וכן הוא בסדור התפלה להרמב"ם ז"ל. ולענין ענית אמן על ברכה זאת עיין רמב"ם הלכות ברכות פ"א הי"ז וטוש"ע סי' נ"ד ס"ד דפוסק המחבר דלא יענה אמן משום הפסק ורמ"א בסי' ס"א ס"ג כ' להשלים רמ"ח תיבות יאמר אמן במקום אל מלך נאמן וכן מנהגינו. ואם מתפלל ביחיד יאמר אל מלך נאמן להשלים מנין רמ"ח וכ' מג"א שם ס"ק ד' דמשמע בב"י וב"ח דמנהג קדמונים הוא. והש"ץ משלים המנין ע"י שחוזר ואומר ד' אלקיכם אמת עי"ש.

זמן ברכות ק"ש הוא כמו זמן של ק"ש של שחרית. ורק אהבה רבה יכול לברך קודם שהגיע זמן ק"ש אבל לא יוצר אור כמבואר בש"ס ברכות י"א ע"ב גבי א"ל הממונה ברכו ברכה אחת עי"ש. וסדר הברכות הללו לכ"ע אינן מעכבות כמבואר שם ובקמאי ז"ל ואף אם הקדים אהבה רבה ליוצר אור אינה פותחת בברוך כיון דנתקנה סמוכה לחברתה אף כשקורא אותה בפ"ע אין בה שם ומלכות (כ"מ פ"א מק"ש ה"ה ועיין מג"א ס' ס"ק ב' בשם תשו' רשב"א עוד טעם משום דהוי ברכה קצרה) אבל אם קרא אחת בלא חברתה או אם קרא ק"ש בלא ברכותיה יש מחלוקת קמאי זלה"ה עיין רא"ש ר"פ הי' קורא דמירושלמי מוכח דאינן מעכבות

ובתלמודא דידן ס"ל דרק סדרן אינו מעכב אבל הן עצמן מעכבות זא"ז והרב האי גאון ס"ל לפרש הירושלמי רק ביחיד אבל בצבור גם לירושלמי מעכבות זא"ז ורק סדרן אינו מעכב ועיין טור סי' ס' ובי' שם ושו"ע ס"ג דפוסק דסדרן אינו מעכב ובס"ב שם פסק דברכות עצמן מעכבות זא"ז ואם קרא ק"ש בלא הברכות חוזר ואומר הברכות ושוב להזור ולקרות ק"ש עם הברכות עיין ב"י סי' מ"ו בשם תשו' רשב"א ובסי' ס' ודו"ק.

אם לא אמר הברכות כלל אינו יוצא אפי' י"ח ק"ש כתיקונו כן מבואר בב"י שם ועיין מג"א ס"ק א' ומחצית השקל שם. לענין להפסיק מפני הכבוד או מפני היראה הברכות יש להן דין ק"ש עצמו כמבואר במשנה ר"פ היה קורא אלו הן בין הפרקי' בין ברכה ראשונה לשנייה וכו' ומבואר בטוש"ע סי' ס"ו עיי"ש פרטי הדינים. ספק קרא ק"ש דקיי"ל דחוזר וקורא מברך נ"כ לפניה ולאחריה אבל אם יודע שקראה אלא שמסופק אי ברך או לא אינו חוזר ומברך כמבואר במס' ברכות כ"א ע"א ובטוש"ע סי' ס"ז עיי"ש ובמג"א ס"ק א'.

ולענין בעל קרי קודם שבטלוה לטבילה דבעלי קריין אי מברך לפניה או לאחריה עיין סי' פ"ח. בצבור קודם יוצר אור לאחר ישתבח אומר הש"ץ קדיש וברכו ודיניהם מבוארים בטוש"ע סי' נ"ו ונ"ז עיי"ש ואינה אלא בצבור ודיני פרשת את שמע מבוארי' בטוש"ע סי' ס"ט עיי"ש:

(כא) ברכת אמת ויציב היא הברכה שלאחריה בק"ש של שחרית כדאי' במשנה ברכות הנ"ל בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובגמרא שם י"ב ע"א כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא י"ח שנאמר להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות ופירש"י ז"ל כל מי שלא אמר ברכת אמת ויציב כמו שתקנוה וכן או"א בערבית לא יצא שנאמר להגיד בבוקר חסדך וברכת אמת ויציב כולה על חסד שעשה עם אבותינו היא שהוציאם ממצרים ובקע להם הים והעבירם וברכת אמת ואמונה מדבר בה אף על העתידות וכו' עיי"ש ועיין טור סי' ס"ו דהא דלא י"ח היינו דלא עשה המצוה כתקנה אבל ברכות אינן מעכבות ויצא עכ"פ ידי ק"ש עיי"ש בב"י. וכ' התוס' שם דאמת ויציב לא קאי על השכינה אלא קאי על הדבר הזה הנאמר למטה. וביושלמי ספ"ק דברכות א' תני הקורא את שמע בבוקר צריך להזכיר יציאת מצרים באמת ויציב רבי אמר צריך להזכיר בה מלכות אחרים אומרי' צריך להזכיר בה קריעת ים סוף ומכת בכורים ריב"ל אמר צריך להזכיר בה כולן וצריך לומר צור ישראל וגואלו ע"כ ומבואר במס' ברכות כ"א ע"א דאם לא אמר ק"ש או לא הזכיר יציאת מצרים בק"ש אז אמת ויציב הוי דאו' משום דכתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים אבל אם קרא ק"ש והזכיר יציאת מצרים אזי אמת ויציב רק דרבנן כשאר ברכות עיי"ש בתוס' ד"ה ספק. ונסח ברכה זאת הוא בסדור ר"ע גאון ז"ל אמת ויציב וכו' הדבר הזה וכו' אמת אלקי עולם וכו' ומלכותו ואמונתו לעד קיימת ודבריו חיים וכו' ואין אלקים זולתך עזרת אבותינו וכו' משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם וכו' שבחו גאולים וכו' הודו והמליכו ואמרו ד' ימלוך לעולם ועד בא"י גאל ישראל ע"כ וכ' ע"ז ואין להוסיף דבר על ד' ימלוך לעולם ועד מפני מה שיש מי שטועה בו ואומר מה שלא תקנו חז"ל כאן בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאולה לבני בניהם בא"י גאל ישראל וא"א דברי' אחר אמת ויציב כדי שיסמוך גאולה לתפלה

עכ"ל השמיט צור ישראל קומה בעזרת ישראל וכו'. ובסדור התפלה של הרמב"ם ז"ל לא כ' רק ברכה אחרונה של אחר ק"ש זו היא נסחה אמת ויציב וכו' עד בא"י גאל ישראל עיי"ש. אבל באבודרהם א"י יחד כלם הודו והמליכו ואמרו וכו' ונאמר גואלנו ד' צבאות וכו' עיי"ש. ובסדורים שלנו צור ישראל קומה בעזרת ישראל ופדה כנאמך יהודא ויישראל גואלנו ד' צבאות שמו קדוש ישראל בא"י גאל ישראל כידוע. וכשאומרים פיוט אומרי' ג"כ קודם החתימה בגלל אבות וכו' כמו שהוא במחזורים.

ברכה זאת אינה פותחת בברוך משום שהיא סמוכה אל ברכת אהבה רבה דק"ש לא הוי הפסק כ"כ התוס' פ' ג' שאכלו מ"ו ע"א ד"ה כל אבל הרמב"ן בתשו' סי' ר"ב כ' דהוי הפסק ומביא ראי' מברכת התורה שלאחריה שפותחת בברוך משום שקריאת התורה מפסקת וכן ברכת המגילה והטעם כאן דאמת ויציב אינה פותחת בברוך הוא דמטבע קצר הוא שחותם ואינה פותח עיי"ש ובא"ר סי' ס"ו ס"ק י"ד וחותמת בגאל ישראל דהכי א' במס' פסחים ק"ז ע"ב אמר רבא ק"ש והלל גאל ישראל דצלותי' גואל ישראל מ"ט דרחמי נינהו ופירשב"ם ז"ל ק"ש ברכת גאולה שאחר ק"ש. ועיין טו"ז סי' ס"ו ס"ק ו' דגם גואל ישראל מהני כיון דהוי בינוני דהוא לשון הוה ומשמע עבר ועתיד והש"ס לא בא למעט אלא דבצלותי' לא יאמר גאל ישראל דהוי משמע לשעבר אבל להיפך מהני עיי"ש. ואנו אומרי' גאל ישראל. ולענין אי היחיד יענה אמן אחר גאל ישראל פליגי הרמב"ם עם הרא"ש רס"ג שאכלו עיין ב"י סי' ס"ו ובד"מ שם ואנו קיי"ל כרמ"א בהגהותיו שם ס"ז דאחר השי"ק עונה אמן אבל אם התפלל ביחידות אינו עונה אמן ועיין מג"א ס"ק י"א דהמדקדק' ממתיני' בצור ישראל כדי לענות אמן ולהסמיך ג"כ גאולה לתפלה ויותר טוב להמתין בשירה חדשה עיי"ש. בין אלקיכם לאמת לא יפסיק אפי' מפני הכבוד או היראה כדאי' בר"פ הי' קורא משום דכתיב וד' אלקים אמת כן פי' תר"י בשם חכמי הצרפתי' וכן משמע מדברי הרא"ש אבל הרמב"ם פ"ב מק"ש ה"ז פסק דהוי כאמצע הפרק עיי"ש בכ"מ ופסק בשו"ע סי' ס"ו ס"ה כדעת תר"י והרא"ש ז"ל. ושם במס' ברכות איכא פלוגתא אם חוזר ואומר אמת ופי' הרא"ש דהיינו בשהא לאחר שאמר אמת ואמר רבא דאינו חוזר ואומר אמת וקיי"ל כרבא וכן הוא בשו"ע סי' ס"ו ס"ו. אבל הש"ץ חוזר ואומר בקול רם ד' אלקיכם אמת בכל ענין כדי להשלים רמ"ח כמבואר סי' ס"א ס"ג עיין מג"א ס"ק א'. בדין ספק אי אמר או"י עיין במס' ברכות כ"א ע"א ובתוס' שם ובטוש"ע סי' ס"ז ומבואר דאם קרא ק"ש עם פ' ויאמר וספק לו דק בברכות או"י הוי כמו בשאר ברכות דאם ספק אי בירך דאינו חוזר ומברך אבל אם לא אמר יציאת מצרים או ספק לו גם ביציאת מצרים אז הוי ספק דאו' וצריך לחזור ולומר עיישה"ו ודוק.

דיני סמיכת גאולה לתפלה מבוארי' בשו"ע סי' ס"ו וסי' קי"א. ודע דאם אומרים פיוט' אז יש שינוי נסחא בועל הראשונים ועל האחרונים כמבואר בסידורים.

(כ"ב) ברכת המעריב ערבים והיא ברכה ראשונה שלפני ק"ש של ערבית.

(כג) ברכת אהבת עולם היא ברכה שנייה שלפני ק"ש של ערבית כדאי' בברכות הנ"ל ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה ואי' בירושלמי על שם שבע ביום הללתיך וכמבואר לעיל ואי' שם בגמרא אלא אמר רבא כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום ופריך הש"ס בשלמא מדת לילה ביום כדאמרי' יוצר

אור ובורא חושך אלא מדת יום בלילה היכי משכחת לה אמר אביי גולל אור מפני חושך וחושך מפני אור ע"כ ופי' תר"י משום המינים שהיו אומרים מי שברא אור לא ברא חושך ע"כ. ברכה זו פותחת בברוך וחותמת בברוך שה"א ראשונה ובסדור הרמב"ם נסתתה בא"י אמ"ה אשר בדברו מעריב ערבים וכו' בא"י המעריב ערבי' והטור סי' רל"ו כ' בזה"ל אשר בדברו מעריב ערבי' וכו' וחותמת ומבדיל בין יום ובין לילה בא"י המעריב ע"ב היא נסח ספרד ונסח אשכנז ומבדיל בין יום ובין לילה ד' צבאות שמו אל חי וקיים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד בא"י המעריב ערבים וכ' אחי הר"ר יחיאל ז"ל ויותר נכון נסח ספרד כי אין זה מעין חתימה סמוך לחתימה וכישב המנהג הי' אומר א"א ז"ל שאנו מתפללים ד' ימלוך לעולם ועד ויקוים הפסוק והיה לעת ערב יהיה אור ויאיר לנו ויחשיך לשונאינו והוי קצת מעין החתימה סמוך לחתימה ע"כ ובסדור ר"ע א' חי וקיים אבל השמיט תיבת אל עי"ש ומנהגינו בבני אשכנז כידוע.

ברכה שנייה שלפני ק"ש של ערבית היא ברכת אהבת עולם כמבואר במס' ברכות שם ועיין לעיל בברכת אהבה רבה, וברכה זו אינה פותחת בברוך מפני שהיא סמוכה למעריב ערבים כדאי' בתוס' פ"ג שאבלו הנ"ל וחותמת בא"י אוהב עמו ישראל וכן הוא בסדור ר"ע ובסדור התפלה של הרמב"ם ז"ל ובטור סי' רל"ו עי"ש.

ודע דקודם ברכת המעריב ערבים אומר הש"ץ ברכו כמו בשחרית ודיניו מבוארים בסי' נ"ז וקודם ברכו אומרים והוא רחום וכו' והטעם מבואר בכלבו ואבודרהם וטור סי' רל"ז וב"י שם ובלילי שבת ויו"ט א"א והוא רחום עיין אבודרהם דלמנהג ספרד אומרים בישבתות וימים טובים ובצרפת ובפרובנציא א"א וכן מנהגינו שלא לומר ועיין א"ר סי' רל"ז ס"ק א' ואם מתפללים מעריב בזמנה אומרים קודם והוא רחום מזמור שיר המעלות הנה ברכו את ה' עיין הטעם בא"ר שם ס"ק ד' בשם הש"ג עיש"ה.

(כ"ד) ברכת אמת ואמונה שהיא הברכה ראשונה שלאחר ק"ש של ערבית.

(כ"ה) ברכת השכיבנו שהיא הברכה השנייה שלאחר ק"ש של ערבית כדא' בברכות שם ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה אחת ארוכה ואחת קצרה מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר לקצר אינו רשאי להאריך לחתום אינו רשאי שלא לחתום שלא לחתום אינו רשאי לחתום ע"כ במשנה ופרש"י ז"ל אחת ארוכה ואחת קצרה אשתים לאחריה דערבית קאי ארוכה אמת ואמונה. קצרה השכיבנו. לחתום בברוך, שלא לחתום כגון ברכת הפירות והמצות ע"כ והתו' הקשו עליו כמה קו' דגם השכיבנו ארוכה הרבה ולא השיב לה בתוספת' בהדי הקצרות ופעמי' שמאריכי' הרב' בתוספות כמו אור יום הנף ולהיפך באמת ואמונה למ"ד אין מזכירים יציאת מצרים בלילות מקצרים בה מאד כדא' בפ' היה קורא ובתר"י הקשו ג"כ דהול"ל ארוכה לא יעשנה קצרה לא יעשנה ארוכה כיון דמ"ש מקום שאמרו להאריך וכו' קאי אדלעיל אאמת ואמונה והשכיבנו לכך פי' ר"ת דהכל קאי באמת ואמונה אחת ארוכה ואחת קצרה היינו בין יאריך בה ובין יקצר בה כמו אחת ארוסות ואחת נשואות אחת בתולות ואחת בעולות ביבמות מ"א או דקאי רק אאמת ואמונה והיינו דפעמים שמאריכים בה כשאומרים פ' ציצית ופעמים שמקצרים בה כשאינו אומר פ' ציצית ומקום שאמרו להאריך הוא מלתא באפי' נפשי' והיינו הברכות שהן

ארוכות כגון קידוש והבדלה אין לו לקצר ממטבע שלהם כלום ומקום שאמרו לקצר כגון בפה"ג וברכות הפירות והמצות אין לו להאריך בהם ומ"ש אח"כ לחתום וכו' הוא פירוש למ"ש בתחלה מקום שאמרו להאריך וכו' כלומר ברכה שהיא ארוכה וצריכה חתימה אינה רשאי לקצר כלל מהמטבע שלה מפני שאם יקצר לא יצטרך לחתום בה ואינו רשאי לעשות בענין שלא יחתום וברכה שהיא קצרה ואין לו לחתום בה אינו רשאי להאריך במטבע ולהוסיף בה שא"כ יצטרך לחתום ומקום שאמרו שלא לחתום אינו רשאי לחתום עיין היטב בדבריהם ובתר"י וישיטה מקובצת שם. ואולם הרמב"ם בפ' המשניות מפרש בזה"ל והברכה הארוכה היא יוצר אור ומעריב ערבים והקצרה היא אהבת עולם ונקראת ברכת יוצר אור ארוכה ואהבת עולם קצרה מפני שכל ברכה שיש בתחלתה ברוך ובסופו ברוך נקראת ארוכה ושאינה כן נקראת קצרה וכו' אינו רשאי ואין לו רשות כלומר לא יהא מותר לו לעשות ופ' לחתום ר"ל שיפסיק במקום שאינו רשאי לפסוק עכ"ל. וביהושלמי ברכות שם מבואר כדברי הרמב"ם דא"ר אין מטבע קצר פותח בהן בברוך ואינו חותם בהן בברוך מטבע ארוך פותח בהן בברוך וחותם בהן בברוך עי"ש. וברמב"ם פ"א מה' ק"ש ה"ז ובכ"מ שם. ואי' עוד בברכות י"ב ע"א אמר רבה בר חיננא סבא משמי' דרב כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יי"ח שנאמר להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות ופירש"י ז"ל דאמת ואמונה מדבר בה אף על העתידות שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלינו מיד מלכים ומיד עריצים ולשום נפשינו בחיים ולהדריכנו על במות אויבינו כל אלה הנסים התדירים תמיד ע"כ וכ"כ התוס' שם והוסיפו בזה"ל ובסוף ברכה חוזר לגאולה דפרעה כדי לסמוך לגאל ישראל א"נ ע"ד המדרש חדשים לבקרים רבה אמונתך שאדם מאמין ומפקיד רוחו בידו ומחזירה בלא ידיעה ע"כ ועיין בכ"מ דהא דלא יצא היינו דלא יצא ידי ק"ש כראוי א"נ דאפ' אם אמר הברכות ולא אמר אמת ויציב בשחרית ואמת ואמונה בערבית לא יי"ח קריאת ברכות אלו כראוי לפי שמעיקרא נתקנו לומר שהקב"ה אמת הבטחתו במצרים ועתיד לאמת לנו לעתיד לבא ובשם הר"ר מנוח פ' עוד דאם הפך הדבר ואמר או"א בשחרית או"י בערבית ונמצא משנה מטבע של חכמים לא יי"ח ועוד שהוא צריך להזכיר אמונה בערב שאנו מפקידים רוחינו לידו של הקב"ה ובחסדו מחזירה לנו והיינו דכתיב להגיד בבוקר חסדך כו' עיי"ש.

ובפ' הי' קורא י"ג ע"ב פליגי אמוראי אי צ"ל פ' ציצית בלילה ובמערבא אמרו ערבית דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ד' אלקיכם אמת וקאמר בש"ס דאע"ג דאר"כ אמר רב לא יתחיל ואם התחיל גומר ס"ל למערבא ואמרת אליהם לא הוי התחלה עד דאמר ועשו להם ציצית אבל ר"ש בר יצחק אמר רב ס"ל דבר אל בני ישראל לא הוי התחלה ואמרת אליהם הוי התחלה ואמר אביי הלכך אנן אתחולי מתחילי' דקא מתחלי במערבא וכיון דאתחילי' מגמר נמי גמרי' דהא אר"כ אמר רב לא יתחיל ואם התחיל גומר חייא בר רב אמר אמר אני ד' אלקיכם צ"ל אמת לא אמר אני ד' אלקיכם אצ"ל אמת ומקשה בגמרא והא בעי לאדכורי יציאת מצרים ומשני דאמר הכי מודים אנחנו לך ד' אלקינו שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועשית לנו נסים וגבורות על הים ושרנו לך ופירש"י ז"ל וישרנו לך מי כמוכה באלים וגו' מלכותך ראו בניך עד גאל ישראל

והשכיבנו ע"כ עי"ש. וכ' הרא"ש שם דאנן נוהגי' לומר פ' ציצית בלילה וכן הי' ברמב"ם פ"א מק"ש ה"ג וכן קי"ל. ברכה זאת אינה פותחת בברוך כמו ברכת אמת ויציב משום שהיא סמוכה לחברתה לאהבת עולם דק"ש לא הוי הפסק לד"ז התוס' פ"ג שאכלו עין לעיל גבי אמת ויציב מ"ש בשם הרמב"ן בתשו'. ונוסחתה בסידור ר"ע היא בשינוי קצת קודם החתימה ממה שהיא בסידורים שלנו וחותמים גאל ישראל ולא גואל ישראל כמו שבארנו לעיל גבי גאל ישראל דאמת ויציב עס"י ש"ם דפסחים דבק"ש והלל גאל ובצלותי' גואל וכן הוא בטור ס' רל"ז. ועיין ירושלמי שהבאתי לעיל גבי אמת ויציב דשם א' צור ישראל וגואלו. והנה ביו"ט שאימרים מערבית נוהגי' לחתום מלך צור ישראל וגואלו ועין בטו"ז ס' ס"ו ס"ק ו' שתמה ע"ז מגמרא דפסחים הנ"ל והעלה דרבא בפסחים שם לא בא למעט רק דלא לימא בצלותי' גאל רק גואל אבל בק"ש יכול לומר גואל כי ההוה משמש לשעבר ולהבא ועיין מג"א ס' רל"ו ס"ק א' דכ' דמרש"י בברכות שם מוכה דדוקא של שחרית קאי אגאולה שעברה אבל של ערבית קאי גם על העתידה וע"כ אין לזוז מהמנהג. אמנם מתוס' ברכות י"ב ד"ה להגיד מבואר דגם של ערבית קאי ג"כ על העבר על גאולה דפרעה עיין מחצית השקל שם. וע"ע בם' בכור שור להגאון בעל תבואות שור פסחים ק"ז מה שהעלה בישוב קו' הטו"ז הנ"ל ובם' דגול מרבבה ס' ס"ו שם ודוק.

ברכת השכיבנו אינה פותחת בברוך משום שהיא ברכה הסמוכה לחברתה ובריש פ"ק דברכות פליגי רבי יוחנן וריב"ל דר"י אמר איזהו בן עוה"ב זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית משום דסבר גאולה מאורתא נמי הוי אלא דעיקר גאולה הוי בצפרא וגם קרא כתיב ובשכבך ובקומך מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה אף שכיבה וצריך להסמיך גאולה לתפלה ג"כ בערבית מקרא דיענך ד' ביום צרה ומקודם כתי' ד' צורי וגואלי כמ"ש רש"י ז"ל וריב"ל סבר כיון דלא הוי אלא מצפרא לא הוי גאולה מעלייתא וקרא דובשכבך ובקומך מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש סמוך למיטתו אף שכיבה ק"ש סמוך למיטתו וע"כ תפלה ואח"כ ק"ש ולא בעי למסמך גאולה לתפלה של ערבית דתפלות באמצע בין ב' ק"ש תקנום. ופריך הש"ס מתיב מר ברי' דרבינא בערב מביך שתים לפניה. ושתים לאחריה וא"א בעי למסמך הא לא קא סמיך גאולה לתפלה דהא בעי למימר השכיבנו אמרי כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמי' דאי לא תימא הכי שחרית היכי מצי סמיך והאר"י וכו' אלא התם כיון דתקינו רבנן למימר ד' שפתי תפתח כתפלה אריכתא דמי' ה"נ כיון דתקינו רבנן למימר השכיבנו כגאולה אריכתא דמי' ע"כ וכן א' שם דף ט' ע"ב. וכ' התוס' שם ד"ה אמר דהלכה כר"י דברייתא מס"י לי' דתניא קורא ק"ש ומתפלל זא"כ יש לזהר שלא לספר בין גאולה דערבית לשמנה עשרה ובסדור ר"ע כ' דהקדיש שאנו אומרים בין גאולה לתפלת ערבית הוא להראות דלא בעי סמיכת גאולה לתפלה דתפלת ערבית רשות והתוס' דחו דבריו דא"כ ר"י ס"ל דתפלת ערבית חובה ורב ור"י הלכה כר"י ולמה קי"ל דתפלת ערבית רשות וע"כ נכון להחמיר ולהזהר מלשוח בינתיים ואפי' דתפלת ערבית רשות מ"מ יש לסמוך עי"ש וכ"כ הר"ף והרא"ש דהלכה כר"י. וכ' תר"י דהטעם דהשכיבנו חשיב כגאולה אריכתא ולא הוי הפסקה משום שהשכיבנו הוא מעין הגאולה שבשעה שעבר השם לנגף את מצרים היו מפחדים ומתפללים לבורא

לקיים דברו ושלא יתן המשחית לבוא אל בתיהם שדרך הצדיקים שוראים תמיד שמא יגרום החטא וכנגד אותה התפלה התקינו לומר השכיבנו שיצילנו השם מכל דבר רע וישמור צאתנו ובואנו וכיון שהתקינו לאמרו כנגד מה שהוא בשעת הגאולה אמרו דלא הוי הפסקה דכגאולה אריכתא דמי עכ"ל. וגם הרמב"ם פ"ז מתפלה ה"ח פסק כר"י וכ' ואע"פ שמברך השכיבנו אהר גאל ישראל אינה הפסק בין גאולה לתפלה והרי שתיהן כברכה אחת ארוכה ע"כ וכ"פ בטוש"ע סי' רל"ה ובסי' רל"ו עי"ש פרטי דינ' במי שבא לביהכ"נ ומצא צבור שקראו כבר ק"ש ורוצה לעמוד בתפלה אי יתפלל עמהם ולא יחוש לסמיכת גאולה לתפלה. ונוסח ברכת השכיבנו בסדור ר"ע בשינוי קצת ממה שהוא בסידורים שלנו. וחותם בא"י שומר עמו ישראל לעד וכ' הטור סי' רל"ו דחותם שומר את עמו ישראל לעד מפני שלילה צריכה שימור מן המזיקים ע"כ ולפי דברי תר"י הנ"ל בלא"ה א"ש חתימה זאת. ולפי טעם הטור בשבת ויו"ט דא"צ שימור משני' החתימה וכן א' בטור סי' רס"ז וקורים שמע בברכותיה כבשאר ימות החול בלא גירוע ובלא תוספת עד סיף ברכת השכיבנו ומשני' בחתימה שחותם ופורס סוכת שלום עלינו ועל ירושלם עירך בא"י הפורס סכת שלום עלינו ועל עמו ישראל ועל ירושלם וכן המנהג באשכנז ובצרפת ואין חותמים שומר עמו ישראל לעד כדא' במדרש שבשבת א"צ שמירה שהשבת שומר ע"כ. והנה לפי נסח הטור והמחבר שם אומרים ופורס סכת שלום עלינו ועל ירושלם עירך אמנם בסידורי' שלנו אין אנו מזכירים ירושלם בתחלתה רק ופרוס עלינו סכת שלומך בא"י הפורס סכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלם והוא עפ"י נסח האבודרהם והלבוש עיין בדבריהם. עוד כ' שם בטור ונוהגין לומר פסוק ושמרו בני ישראל וגו' לומר שאם ישמרו שבת א"צ שמירה והוא ג"כ מעין הגאול' כדכתיבנ' לעיל שאם שמרו ישראל ב' שבתות מיד נגאלי' ואומר ש"ץ קדיש ומתפללים ערבית ובטולטילה נוהגין בשבת כמו בחול ואינו נכון כדפי' ועוד דבירושלמי גרסי' בהדי' הדא דתימר בחול אבל בשבת אומרים ופרוס עלינו סכת שלומיך וכ"כ הגאונים ועוד נוהגים בטולטילה שלאחר שאמרו פסוק וכו' וכן המנהג בבית רבינו שבבבל שלא לומר שומר עמו ישראל לעד וחותמים במקומו הפורס סכת שלום וקדיש לאלתר וא"א ז"ל לא רצה לענות אחריה אמן מפני שהיה אומר שהיא ברכה לבטלה וכ' בעל המנהג ולמנהג צרפת שנהגו לו' ופרוס ראוי לומר ובצל כנפיך תסתירנו ופרוס עלינו וכו' ואין לומר ושמור צאתנו ובואנו כי הוא להסמיך מעין חתימת החול שחותמים שומר עמו ישראל לעד עכ"ל ועיין טו"ז ס"ק א' טעם למנהגינו שאומרים ושמור צאתנו ובואנו ובמג"א שם ס"ק ג' בשם הב"ח דקורא תגר על האומרים כי אל שומרנו וכו' ומג"א שם מישב המנהג וכן אנו נוהגים לאמרו כידוע. ועיין ירושלמי פ תפלת השחר א"ר אבין בנוי לתלפיות תל שכל הסיות מתפללים עליו בברכה בק"ש בתפלה בברכה בונה ירושלם בתפלה אלקי דוד ובונה ירושלם בק"ש פורס סכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלם ע"כ ואנו נוהגים ג"כ לאמר בשבת ושמרו ובגי רגלים אומרים וידבר משה את מועדי ד' אל בני ישראל וברי"ה תקעו בחדש שופר וגו' וביוה"כ כי ביום הזה וכו' ואם חלו בשבת אומרים מתחלה ושמרו ואח"כ מעגינא דיומא עיין אבודרהם דף ס"ד ע"ב.

ברכת המלך בכבודו שאנו אומרים אחר השכיבנו לא נזכרה בתלמוד וכ

התוכ' בברכות ד' ע"ב ד"ה אמר ז"ל ואנו שאומרים יראו עינינו ופסוק' אחי' אחל השכינתו נראה הואיל והקינו לדו רבנן הו"ל כגאולה א"כתא דתקינו לומר זה שבתוך כ' יהפלל חברו גם הוא ולא ילך מביהכ"נ עד שיגמור כל א' תפלתו וגם יש באותם פסוקים ר"ח אזכרות כנגד ר"ח ברכות דשמנה עשרה ואנב שתקנו לומר אותם פסוקים תקנו לומר חתימה של יראו עינינו ע"כ ושם דף ב' ע"א ד"ה מברך כ' בזה"ל ירושלמי ז' ברכות הוי כנגד שבע ביום הללתיך ולא קחשיב יראו עינינו דההוא ברכה תקנו רבנן כדי להמתין חבריהם בביהכ"נ והוקא בביהכ"נ שלהם שהיו עובדים בישדה והם מסוכנים מן המזיקים אבל בבתי כנסיות שלנו א"צ להמתין לחבריהם אלא בלילה ע"כ והרא"ש כ' ומנהג זה נהגו אותו ההמון לפי שבימים הראשונים הי' בתי כנסיות שלהם בישדות והיו יראים להתעכב שם עד אחר תפלת ערבית ותקנו לומר פסוקים אלו שיש בהם ח"י אזכרות כנגד ב"כות של שמנה עשרה ותקנו אח"כ ב"כות יראו עינינו וקדיש והשתא נמי שמתפללי' ערבית בביהכ"נ לא נתבטל המנהג כ"ם אין להפסיק בדברים אחרים אלא כמו שנהגו עכ"ל קרא לתקון זה מנהג בעלמא ותי' כ' ויש לשאול על מה כמכו העולם לחוסיף ולומר אח"כ פסוקים של ברכת הגלך בכבודו שע"ז לא אמרו בגאולה א"כתא דמיא והוי הפסקה ומקצת החבמי' היו נמנעי' מראמרם וכן הי' מנהגו של מורי הרמב"ן נ"י אבל מורי רבינו יונה קרובו נתן טעם למנהג שנהגו כל העולם ואומר שבתחלה שהיתה תפלת ערבית רשות היו אומרים אלו הפסוקים שיש בהם ח"י אזכרות כנגד ח"י ברכות עלידם ואומרים קדיש ויוצאים ואח"כ אע"פ שקבעוה חובה נשאר הדבר כמו המנהג הראשון ולא הוי הפסקה בין גאולה לתפלה שמתחלה אדעתא דהכי קבעוה חובה לא מקרי הפסקה עכ"ל ובשיטה מקובצת שם כ' דתקנת ראשונים היתה ואולם עדיין צ"ע אם נתקנה בימי חכמי השם או בימי הגאונים וכן נלע"ד ממה שלא הזכירוה כלל בש"ס וכן משמע להדיא מדברי רב נטרונאי גאון שמביא הטור בסי' רל"ו שכ' מדברי חכמים אין אומרים בערב אלא ב' לפניה וב' לאחריה וכיון שהלכה כרב דאמר תפלת ערבית רשות תקנו האחרונים שאחר שאמר שומר עמו ישראל לעד שאומר פסוקים שיש בהם זמירות ושבח ולומר אחריהם ברכה ומפסיק בקדיש כלומר אסתיים תפלה ע"כ הרי דתקנת אחרונים הוא ולא מחכמי התלמוד והכל בו כ' בסירוש ורבנן בתראי תקון למימר ברוך ד' לעולם אמן ואמן. והרמב"ם אינו מביא ברכה זו במנין שאר הברכות לא בה' ק"ש ולא בה' תפלה רק בסדר תפלה שלו מביאה בשינוי קצת מנסח שלנו. וכדברי הרא"ש הנ"ל כ' הטור סי"ר"ו וע' ד"ם שם דיש לעמוד מישום דפסוקים אלו הם כנגד שמנה עשרה ואולם הטו"ז שם סק"ג ומ"א ס"ק ב' בשם מ"ע ומט"מ בשם מוהרי"ל ומהרש"ל כ' דשוב לישב ע"ש מלתא בטעמא ועכ"פ לא יעמוד ופניו אל הקיר (א"ר שם) ובסדר ר"ע הנסחא כבנסחא אשכנז וחותם בא"י המלך בכבודו תמיד הוא ימלוך עלינו לעולם ועד ע"כ ובאבודרהם מסיים לעולם ועד ועל כל מעשיו ובסדור התפלה של הרמב"ם לפנינו הוא המלך בכבודו חי וקיים תמיד ימלוך עלינו וכו' אבל ברמב"ם שהי' לפני המג"א דגי' המולך בוא"ו וכ' המג"א שם בשם עמק המלך דקרא תגר על האומרי' המולך אלא י"ל המלך וכן אנו נוהגים ומסיימים ג"כ ועל כל מעשיו כנסח של האבודרהם. וע"ע מג"א שם בשם הגמ"י שאין לומר ימלוך לשון בקשה שאין תפלה בחתימת הברכה וצ"ל פי' שבח שהקב"ה ימלוך לעולם ועד וכ' בע"ה שיקרא

מלת תמיד למטה תמיד ימלוך עלינו וכו' עי"ש. ודע דבאבודרהם כ' עוד טעם אחר לברכת המלך בכבודו בישם בעל המנהגות כי נזדו שמד על ישראל שלא יתפללו תפלת ערבית וע"כ תקנו לומר י"ח הזכרות כנגד י"ח ברכות של תפלה ואע"פ שבטל השמד לא בטלה התקנה וע"כ אין מתפללי' אותן בלילי שבתות מפני שאין מתפללי' בהם י"ח ונם הקדיש שאחר הזכרות הללו יוכיח כי כסיום תפלה דמי ע"כ. מי שבא לביהכ"נ אחר שכבר התחילו הצבור להתפלל יקרא ק"ש וברכותיה עד שומר עמו ישראל לעד ויתפלל תפלת י"ח מיד עם הצבור ופסוקים דברוך ד' וידאו עינינו יאמר אח"כ כיון דבלא"ה הרבה גדולים הז' נמנעים לאמרו יכול בזה לסמוך עליהם כדי להתפלל עם הצבור (טו"ז שם ס"ק ב' ואפשר דבלא חתימה יאמר אח"כ הפסוקים הללו ודברי הטו"ז סתומי' בזה וצ"ע)

בשבתות וימים טובים א"א פסוקים הללו וברכת המלך בכבודו אמנם בטור ס' רס"ז מביא מנהג טלטולה שאומרים אותן וז"ל ועוד נוהגי' בטולטולה שלאחר שאמרו פסוק ושמרו אומרים ברכת המולך אלא שמשנין בפתיחתה במקום יראו עינינו אומרים ישמחו השמים ותגל הארץ וזה מנהג טעות שלא תקנו ברכת המוליך אלא לפי שתקנו לומר פסוקים שיש בהם ח"י אזכרות תקנו לומר ברכה אחריהם וכיון שאין אומרים פסוקים בשבת למה יאמרו הברכה שתקנו בשבילם וכ"כ רב נטרונאי והאריך הרבה וסיום דבריו בשבת דשכיחי מזיקים וצריכים ישראל למיעל לבתיהן מקמי דלחשיוך ודלמא מעקרא לשרגא סלקוה לתוספת שהוסיפו על ב' לאחריה ואוקמוה אדאו' עכ"ל וכן מנהגינו שלא לאמרה בשבת ויו"ט. וע' אבודרהם דף מ"ד ע"ב דברוב המקומות בספרד המנהג כמו בטולטילה והוא ז"ל כ' ואיני יודע למה נשתנו שבתות מי"ט ע"כ מזה מבואר דרק בשבתות ולא בי"ט הי' המנהג בספרד לאמרה. ועיין תשו' הרשב"א ס' י"ד. זמני ברכות ק"ש של ערבית הן לפניה והן לאחריה הם כמו זמן של ק"ש עצמו ומבואר בטוש"ע ס' רל"ה מלבד השכיבנו דאי' בברכות דף ח' ע"ב תרי ברייתות דרשב"י לחד ברייתא פעמים שאדם קורא ק"ש ב"פ בלילה א' קודם ואי' לאחר עמוד השחר ויו"ח א' של יום ואי' של לילה משום דס"ל דעדיין לילה הוא וכיון דאיכא אינשי דקיימי בהאי שעתא קרי לי' יום והוי זמן ק"ש דיום דמקרי ובקומך ועיין תוס' שם דצריך עכ"פ שיכיר בין תכלת ללבן. ולאידך ברייתא פעמים אדם קורא ק"ש ב' פעמים ביום א' קודם ואי' לאחר הנץ החמה ויו"ח אחת של לילה ואחת של יום משום דיממא הוא וכיון דאיכא אינשי דגנו בההוא שעתא קרי לי' לילה וקרי בי' בשכבך ויוצא ידי ק"ש של לילה וא"ר אחא ברבי חנינא אריב"ל הלכה כר"ש שאמר משום ר"ע אר" ובלבד שלא יאמר השכיבנו ופירש"י ז"ל הקורא ק"ש של לילה שחרית סמוך לעמוד השחר לא יאמר השכיבנו שאין עוד זמן תחלת שכיבה אלא זמן סוף שכיבה ע"כ וקאי לפ"ז האי דר"ז אל"ק דרשב"י אבל התוס' חלקו על רש"י ז"ל וס"ל דקודם עמוד השחר ודאי עדיין זמן שכיבה היא ומצי למימר השכיבנו ופ' השר מקוצי דקאי אל"ב דרשב"י אקודם הנץ החמה דסליק מני' ולכך קאמר דלא מצי למימר השכיבנו דלאו זמן שכיבה היא כיון שעלה כבר עמוד השחר אפי' קודם הנץ עכ"ל ונם הרא"ש כ' כדברי התוס' וכ' עוד בשם הרי"ץ גיאות ז"ל לא שלא יאמר כל הברכה דהא נעי למימר שתים לאחריה אלא שלא יאמר אלו המלות השכיבנו ד' אלקינו לשלום אלא מתחיל ותקננו בעצה טובה מלפניך וכ' הרא"ש ואין משמע כפירושו דא"כ הו"ל

לגמרא לסרושי כדלקמן בס"ב דקאמר לא אמר אני ד' אלקיכם א"צ לומר אמת ומסרש גמרא היאך יאמר הברכה עכ"ל ואע"ג דצריך לומר ב' לאחריה כ' המע"ם דהם שאמרו ב' לאחריה הם אמרו ג"כ לסמוך גאולה לתפלה אלא שתהי' גאולה אריכתא ובכה"ג עדיף להם שלא להאריך בגאולה עי"ש . ופסק הרי"ף דהני תרי לישני הלכתא ניהו וקודם הנץ החמה לאחר עמוד השחר דוקא בשעת הדחק ע"ש ובתר"י . והרמב"ם פ"א מק"ש ה"י פסק דאחר עמוד השחר קודם הנץ החמה לא יי"ח אא"כ הי' אנוס כגון שכור או חולה וכיו"ב ואנוס שקרא בעת הזה אינו אומר השכיבנו ע"כ וכ' הגמ"י דוקא השכיבנו לא יאמר אחר עמוד השחר אבל מעריב ערבים עם כל שאר הברכות יאמר שהרי מזכירים מדת יום בלילה ומדת לילה ביום ע"כ ובכ"מ שם בשם הר"ר מנוח דיאמר השכימנו במקום השכיבנו ומיהו מלשון הגמרא משמע שלא יאמר הברכה כלל ודברי הטור סי' רל"ה הם כדברי אביו הרא"ש ז"ל דלא יאמר השכיבנו כל עיקר וכ"פ בשו"ע שם ס"ד :

ולענין ענית אמן אחר ברכת שומר ישראל לעד כשמתפלל לבדו עיין בשו"ע סי' רל"ה דפוסק המחבר דעונה אמן אבל לא אחר ברכת המלך בכבודו ורמ"א בהג"ה סי' רט"ו ס"א פסק דלא יענה אמן אחר ברכת עצמו רק בבונה ירושלם בבמ"ז כדי להפסיק בין דאו' לדרבנן עי"ש ולעיל נבי בהמ"ז. וכיון שברכת המלך בכבודו הוא תקנה מאוחרת לזמן חכמי התלמוד לכך לא כללתיה במנין הברכות של תפלה שתקנו אכנה"נ .

(כו) שמנה עשר ברכות של חפלת חול וברכת ולמלשינים וז' ברכות של תפלות שבת ויו"ט וט' ברכות של ר"ה ויוה"כ של יובל וכן כ"ד דתעניות מבוארי' במקומם לעיל שער ז' ס' מ"ז .

(ב) ברכות התפלה שתקנו לאמרן בס"קים ידועים אלו הן

(כז) ברכת תפלת הבינני דשנינו במתני' דמס' ברכות כ"ח ע"ב ר"נ אומר בכל יום ויום מתפלל אדם י"ח רבי יהושע אומר מעין י"ח ר"ע אומר אם שגורה תפלתו בפיו מתפלל י"ח ואם לאו מעין י"ח ע"כ במתני' ובגמ"א שם כ"ט ע"א מאי מעין י"ח רב אמר מעין כל ברכה וברכה [אומר בקוצר ומברך על כל אחת ואחת] ושמואל אמר הבינני ד' אלקינו לדעת דרכיך ומול את לבבינו ליראתך ותסלח לנו להיות גאולים ורחקנו ממכאובינו ודשננו בנאות ארצך ונפוצותינו מארבע תקבץ והתועים על דעתך ישפטו ועל הרשעים תניף ידיך וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך טרם נקרא אתה תענה בא"י שומע תפלה [הבינני ואינו מברך אלא שומע תפלה בכל הברכות שבין ג' ראשונות לג' אחרונות . הבינני כנגד אתה חונן ומול את לבבינו כנגד השיבנו לסלוח לנו כנגד סלח לנו להיות גאילים כנגד גאולה וכן כולם בנאות ארצך לשון נוה כמו בנאות דשא ירביצני והוא כנגד ברכת השנים והתועים על דעתך , העוברים על דבריך ישפטו כנגד צדקה ומשפט ל"א והתועים במשפט על דעתך ישפטו השיבם ללמדם לשפוט כדבריך וכן עיקר נ"ל וכן בה"ג] ע"כ סוגי' דש"ס עפ"י ז"ל ובירושלמי שם א' איזהו מעין י"ח רב אמר סוף כל ברכה וברכה ושמואל אמר ראש כל ברכה וברכה אית תניי תני שבע מעין י"ח ואית תניי תני י"ח מעין י"ח מ"ד שבע מעין י"ח מסייע לשמואל ומ"ד י"ח מעין י"ח מסייע לרב רבי זעירא שלח לר' נסים גבי ר' ינאי בי ר' ישמעאל א"ל איזהו שבע

מעין י"ח דשמואל א"ל הביננו רצה תשובתינו סלח לנו גואלנו רפא חליינו ברך שנתינו א"ר חני אם ה' נשמים אומרים נשמי ברכה אם ה' טללים אומרים בטללי ברכה כי מפוזרים אתה תקבץ ותוען עליך לשפוט ועל הרשעים תשית ידך וישמחו כל חוסי בך בבנין עירך ובחידוש בית מקדשך ובצמח דוד עבדך כי טרם נקרא אתה תענה כאמור והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע בא"י שומע תפלה ואומר ג' ברכות ראשונות וג' ברכות אחרונות ואומר ברוך ד' כי שמע קול תחנוני ע"כ. הנך רואה כי יש שינוי בנסח הביננו בין תלמודא דידן לבין הירושלמי הנה ממה שנתחקו רב ושמואל מה הוא תפלת מעין י"ח מבואר דנסח של מעין י"ח לא הי' שגור בפיהם בזמן ההוא ואפשר דהנסח של הביננו עצמה תקן ויסד שמואל ועד דאתא איהו הי' תפלת מעין י"ח לדעתו ג"ר וג"א ואי' באמצע מעין ראש כל ברכה וברכה באיזה נסח שהי' כל או"א רוצה ואתא איהו ותקן נסח השוה לכל הנזכרת בש"ס ולרב היינו ג"ר וג"א וביניהם סוף כל ברכה וברכה ואולם ע"ק תפלת מעין י"ח מזמן רב קודם לרב ושמואל נתקנה והיה כבר ידוע בימי התנאים הראשונים כמבואר בדברי ר"י ור"ע וכן אי' בברכות ג' ע"א דרבי יוסי כשנכנס לחורבה ובא אליהו זכור לטוב וא"ל הי' לך להתפלל תפלה קצרה ופירשו רש"י ותוס' שם דהיינו תפלת הביננו הרי דכבר בימי התנאים היתה התפלה קצרה שגור בפיהם אבל אינו נראה שהי' להם כבר הנסח ההיא של הביננו ואדרבא מדפליג עלי' רב משמע דלא הי' הנסחא בזמן ההוא עד שבא שמואל ותקנה וכן מצאתי בס' ידי אלי' תיקון ט' שכ' וז"ל ונ"ל דנסח ברכה זו שמואל גופי' תקנה דהכי משמע ריהטא דגמרא ושמואל אמר הביננו ד' לדעת ואזיל מקרי לכולה ברכה עד סופה ואם כבר היתה מתוקנת מה צורך להזכיר כולה די כשיאמר הביננו ועוד דאם כבר היתה מתוקנת לא הוי פליג רב כיון דתקינה הכי ודאי דהכי הוא פי' מעין י"ח דמתני' ולא ידעתי למה השמיט רבינו מי היה המתקן עכ"ל ואולם זהו רק על נסח התפלה אבל תפלת מעין י"ח עצמה היתה תקנה קדומה ואפשר דגם היא נכללה בכלל מה שאמרו אנשי כה"ג תקנו להם לישראל ברכות ותפלות והדבר צ"ע ולא מצאתי הדבר מבורר. ובפי' ברכת הביננו עיין בתר"י לברכות שם. ואי' בברכות כ"ט ע"א לייט עלה אביי אמאן דמצלי הביננו אר"נ א"ש כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ ממו"ש ומו"ט מפני שצ"ל הבדלה בחונן הדעת מתקיף לה רבה בר שמואל ונימרה ברכה רביעית בפני עצמה מי לא תנן רע"א אומרה ברכה רביעית בפ"ע וכו' אטו כל השנה כולה מי עבדי' כר"ע דהשתא נמי נעביד כל השנה כולה מ"ט לא עבדי' כר"ע תמני סרי תיקון תשסרי לא תיקון ה"נ שבע תיקון תמני לא תיקון מתקיף לה מר זוטרא ונכללה מכלל הביננו ד' אלקינו המבדיל בין קודש לחול קשיא א"ר ביבי בר אביי כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ מימות הגשמים מפני שצ"ל שאלה בברכת השנים מתקיף לה מר זוטרא ונכללה מכלל ודשננו בנאות ארצך ותן טל ומטר אתי לאשתודי אי הכי הבדלה בחונן הדעת נמי אתי לאשתודי אמרי התם כיון דאתי' בתחלת צלותי' לא מטריד הכא כיון דאתי' באמצע צלותי' מטריד מתקיף לה ר"א ונימרה בשומע תפלה וכו' טעה שאני ע"כ סוגית הש"ס. והנה ממ"ש רב ביבי בר אביי דכל השנה כולה מתפלל הביננו חוץ מימות הגשמים ולא מיעט ג"כ מו"ש ומו"ט כדאמר ר"נ א"ש מזה מוכח דפליג אר"נ א"ש וס"ל דגם במו"ש ומו"ט יכול לומר הביננו וכולל הבדלה בכלל הביננו

וכקו' מר זוטרא וכן מצאתי להדי' בחי' הרשב"א שכ' ומסתברא דאפי' במו"ש ומוי"ט דרב ביבי בר אביי דהוי בתרא קאמר כל השנה כו' חוץ מימות הגשמים קאמר ואפ' במו"ש ומוי"ט וכדמשמע מדאתקיף עלי' מר זוטרא ונכללי' מכלל וכו' ופריק דלמא אתי לאטרודי ומקשי' אי הכי הבדלה בחונן הדעת אתי לאטרודי אמרי כיון דבחבלת צלותי' לא כטריד אלמא לרב ביבי אפי' במו"ש ויו"ט אמרי לי' והרי"ף גיאות ז"ל הכין פסק כאתקפתא דמר זוטרא ע"ל ולפ"ז קאי קו' הש"ס א"ה הבדלה נמי שפיר על רב ביבי בר אביי כיון דלדידי' אומרה אפילו במו"ש ומוי"ט וכולה בהבינו כמובן וא"ש. ועיין מחצית השקל ס' ק"י ס"ק א' שנם הוא מפרש כן בכונת הש"ס. וכן י"ל להיפך מדר"נ א"ש לא הוציא מן הכלל אלא מו"ש ומוי"ט ולא ימות הגשמים י"ל דס"ל כקו' ר"א דיכול לאומרה בישומע תפלה ל"ל תי' הש"ס טעה שאני. והנה הרי"ף מביא שניהם דברי ר"נ א"ש ודברי רב ביבי בר אביי פסק כדברי שניהם לתימרא ואף דנשארו בקו' כבר כ' הרבינו יונה שם בטעמא דמלתא דשמואל הלכתא הוי וז"ל ואפשר לומר טעם בדבר דמש"ה לא תקינו מעין הבדלה מפני שההבדלה אינה ברכה בפ"ע אלא שאנו כוללי' אותה בברכת אתה חונן ואם ה' אומרים מעין הבדלה היו נראה שההבדלה היא ברכה בפ"ע כיון שהתקינו מעין הבדלה כמו שתקנו מעין שאר ברכות וכו' עכ"ל ועיין מג"א ס' ק"י ס"ק ו' לאחר שמביא דברי תר"י הנ"ל כ' וא"ת גבי שאלה נמי נימא ה"ט י"ל דבשלמא הבדלה כיון דאיכא ר"ע דסובר דברכה בפ"ע היא יבאו לומר דהלכה כר"ע משא"כ בשאלה ליכא למ"ד ולא יבאו לומר כן כנ"ל דלא כב"ח עכ"ל עיין מחצית השקל שם ודוק וגם הרשב"א מביא בשם רב האי גאון ז"ל כיון דדברי ר"נ א"ש לא סלקא בתיובתא רק בקושיא אי עיינין ליה אשכחי' סיוקא ולא דחי' ליה משום קו' והלכה כר"נ א"ש אבל הרשב"א עצמו פסק דלא כיתי' אלא כרב ביבי עיי"ש וגם הרא"ש מביא דברי שניהם ואולם בין לר"נ א"ש ובין לרב ביבי בר אביי בשאר ימות השנה מתפלל הבינו אבל אביי לייט אמאן דמצלי הבינו ונראה דחולק עליהם, אך לדברי התוס' שם י"ל דלא פליגי דז"ל בד"ה לייט והכי קיי"ל ויש ספרים דמסיק וה"מ במתא אבל בדרך שרי כדמשמע במכילתין נבי רבי יוסי עכ"ל וא"כ י"ל דגם ר"נ א"ש ורב ביבי בר אביי דאמר כל השנה כולה מתפלל הבינו היינו בדרך או בשעת הדחק וכ"כ הכ"מ בשם הר"ר מנוח וכ"פ הרי"ף והרא"ש וקאמרו רבנן ה"מ בשעת הדחק אבל שלא בשעת הדחק אין מתפלל הבינו ע"כ וא"כ במו"ש ומו"ט או בימות הגשמים אפ' בשעת הדחק אין מתפללים הבינו וכמבואר. ובפלוגתא דר"ג ור"י ור"ע במתני' הלכה כר"ע דאם אין שנורה תפלתו בפיו מתפלל הבינו וכן הם דברי הרמב"ם ז"ל פ"ב מה' תפלה בזה"ל בכל תפלה שבכל יום מתפלל אדם י"ט ברכות אלו על הסדר בד"א כשמצא דעתו מכונת ולשונו תמהר לקיות אבל אם הי' טרוד ודחוק או שקצה לשונו יתפלל שלש ראשונות וברכה אחת מעין כל האמצעיות ושלש אחרונות ויצא י"ח וזו הברכה שתקנו מעין כל האמצעיות הבינו וכו' [בשינוי לשון קצת מנסח תלמוד שלנו] באי' שומע תפלה בד"א בימות החמה אבל בימות הגשמים אינו מתפלל הבינו מפני שצ"ל שאלה בברכת השנים וכן במו"ש ומו"ט אינו מתפלל הבינו מפני שצ"ל דבדלה בחנין הדעת עכ"ל וכן פסק בטוש"ע סי' ק"י וע' ב"י שם שכ' וג"ל דהא דחיישי' שטעה יותר בתפלת הבינו מבתפלת י"ח הוא מפני שאדם עשוי

לטעות ביותר בדברים קצרים שבקל אדם יכול לדלג ב' או ג' תיבות או להוסיף אותם ע"כ ומפרש המג"א בס"ק ד' את דבריו דע"י שיוסיף בימות הגשמים שאלת ותן טל ומטר לא ידע לחזור למקום שעומד בהבינו כיון שהם מלות קצרות משא"כ כשלא יוסיף השאלה וכן אין לחוש כך בתפלת י"ח כיון שהן ארוכות ומיישב בזה קו' הב"ח עיי"ש. וע"ע לח"מ פ"ב מתפלה ה"ד מה שהקשה על הב"י ודבריו שגבו ממני דהוא ז"ל הבין דקו' הש"ס אי הכי הברלה בחונן הדעת נמי קאי על ברכת י"ח ומש"ה הקשה קושיתו ובאמת לא קאי רק אתפלת הבינו דלרב ביבי בר אביי כוללה בחונן הדעת וכמ"ש הרשב"א ומחצית השקל המבואר לעיל ודבריו צע"ג.

עוד גרס' במס' ברכות ט"ז ע"א האומנין קורי' בראש האילן ובראש הנדבך מה שאינן רשאי' לעשות כן בתפלה ופירש"י ז"ל דצלותא רחמי היא ובעי כונה הלכך אין מתפללים בראש האילן ובראש הנדבך דמסתמי דלמא נפלו דאין יכולי' לעמוד שם אלא ע"י הדחק ומחמת בעתורא לא מצי מכוני ע"כ ובגמרא שם ת"ר הפועלי' שהיו עושים מלאכה אצל בעה"ב קורים ק"ש ומברכים לפניה ולאחריה ואוכלים פתן ומברכים לפניה ולאחריה ומתפללים תפלה של שמנה עשרה אבל אין יורדים לפני התיבה ואין נושאין כפיהן וסריך הש"ס והתניא מעין י"ח אר"ש ל"ק הא ר"ג הא ר"י אי ר"י מאי אריא פועלים אפי' כל אדם נמי אלא אידי ואידי ר"ג ול"ק כאן בעושי' בשכרן כאן בעושי' בסעודתן [ופירש"י ז"ל מעין י"ח. הבינו לדעת דרכך כו' שכולל י"ח ברכות בברכה אחת וג"ר וג"א כהלכתן. הא ר"ג הא ר"י דתנן בפ' תפלת השחר רג"א בכל יום ויום מתפלל אדם י"ח ברכות ורי"א מעין י"ח. עושים בשכרן, שנוטלים שכר פעולתן לבד סעודתן צריכים למהר המלאכה ומתפללים מעין י"ח אבל עושים בסעודתן בשביל האכילה לבדה מתפללים י"ח] והתניא הפועלים שהיו עושים מלאכה אצל בעה"ב קורים ק"ש ומתפללים ואוכלים פתן ואין מברכים לפניה אבל מברכים לאחריה שתים כיצד ברכה ראשונה כתקונה שנייה פותח בברכת הארץ וכוללים בונה ירושלם בברכת הארץ בד"א בעושים בשכרן אבל עושי' בסעודתן או שהי' בעה"ב מיסב עמהן מברכים כתיקונה [והתני' בניחותא דיש חילוק בין עושים בשכרן לעושים בסעודתן וכו'] ע"כ הסוגי'. והנה הרי"ף העתיק הך ברייתא דוהתניא כצורתה דבעושים בשכרן מתפללים וי"ל דהיינו מעין י"ח כמובאר בש"ס אמנם הרא"ש כ' ומתפללים ג"פ בכל יום י"ח וכו' בד"א בעושי' בשכרן וכו' וכבר תמה המע"מ שם דהוא נגד הש"ס דבעושים בשכרן אינן מתפללי' רק מעין י"ח עיי"ש ואולם גם על הרי"ף יקשה אם גם דיש לפ"ש הא דקתני בבריי' ומתפללים היינו מעין י"ח למה לא פירש דבריו וכא הביא סוגית הש"ס לחלק בין עושים בשכרן לעושים בסעודתן לענין תפלת י"ח כמו שיש חילוק בברכת המזון. והרמב"ם פ"ה מתפלה ה"ח כ' האומנין שהיו עושים מל אכה בראש האילן או בראש הנדבך או בראש הכותל וד"ג זמן תפלה יורדים למטה ומתפללים וחוזרי' למלאכתן ואם היו בראש הזית או בראש התאנה מתפללים במקומה מפני שטרחן מרובה ומה הן מתפללים אם היו עושים בסעודתן בלבד מתפללים שלש תפלות של תשע עשרה ברכות היו עושים בשכרן מתפללים הבינו ובין כך ובין כך אין יורדים לפני התיבה ואין נושאים את כפיהן ע"כ והטור סי' ק"י מביא דין זה בשם הרמב"ם וכ' עליו ואפשר שחולק וסובר פועלים כשעת הדחק ע"כ וכ' הב"י עליו ומישון רבינו נראה שהוא סובר שהם דברי עצמו ואינה כן אלא תלמוד ערוך בפ'

ה' קורא עכ"ל והמע"מ כ' שם דמדברי הטור נראה שלא היתה סוגי' זו כלל בגירסתו ועוד בסי' קצ"א כ' דמתפללים כדרכן ע"י"ש ולפ"ז י"ל דגם לפני הר"ף והרא"ש לא ה' גי' זו בש"ס והם ס"ל דפועלים לאו כישעת הדחק דמי לענין תפלה דרחמי הוא ומש"ה יפה פסקו וא"ש ודוק . וע"ע בטו"ז ס"ק ב' לישב דברי הטור ועיין ב"י בשם הגמ"י דהאידנא אדעתא דהכי משכירים פועלים שיהיו קורי' ומתפללי' כשאר כל אדם וכ"פ בשו"ע שם ס"ב וכ' המג"א ס"ק ז' דה"ה שילכו לביהכ"נ היכא דנהוג. עיין עוד במס' ברכו' ל' ע"א דהבינו ג' ראשונו וג' אחרונות וכי ממי לביתי' לא בעי למיהדר ולצלויי, והבינו בעי לצלויי מעומד וברא"ש שם כ' דמהא שמע' דלא מצלי אינש הבינו אלא בשעת הדחק כגון המהלך במדבר וכיו"ב ע"י"ש ודוק בכל זה .

(כ"ח) ברכת תפלה קצרה למהלך במקום סכנה דהכי גרסי' במס' ברכות כ"ח ע"ב רבי יהושע אומר ההולך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה ואומר הושע ד' את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור יהיו צרכיהם לפניך בא"י שומע תפלה ופי"י ז"ל הושע ד' וכו' זו תפלה קצרה ע"כ ואתמר עלה בגמ' כ"ט ע"ב מאי פרשת העבור אר"ח אמר מר עוקבא אפי' בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברת יהיו כל צרכיהם לפניך [בכל פרשת העבור כמו פרישת העבור והכי משמע בכל ענני פרישת העבור כגון עברה בעברה הכי הגי' לפנינו ברש"י ז"ל עיין מוהרש"א חי' אגדות שם] איכא דאמרי אר"ח אמר מר עוקבא אפי' בשעה שהם עוברים על דברי תורה יהיו כל צרכיהם לפניך [ולשון פרשת העבור שהן פורשי' לעברה] ת"ר המהלך במקום גדודי חיה ולסטים מתפלל תפלה קצרה ואיזה היא תפלה קצרה רא"א עשה רצונך בשמים ממעל ותן נחת רוח ליריאיך מתחת והטוב בעיניך עשה בא"י שומע תפלה [עשה רצונך בשמים, שאין שם חטא ואין רצונך עליהם אלא לטוב ועבור לתחתונים על רצונך . ותן להם ליריאיך נחת רוח שלא יתערבב רוחם ע"י הבריות כגון ע"י חיות ולסטים . והטוב בעיניך עשה, אתה להם. ודוגמא זו מצינו בספר שופטים ויאמרו בני ישראל חטאנו עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך אך הצילנו וגו'] רבי יהושע אומר שמע שועת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם בא"י שומע תפלה [שועת לשון גניחה יות' מתפלה] ר"א ברבי צדוק אומ' שמע צעקת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם בא"י שומע תפלה אחרים אומרים צרכי עמך ישראל מרובים ודעתם קצרה יה"ר מלפניך ד' אלקינו שתתן לכל או"א כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה בא"י שומע תפלה [ודעתם קצרה ואינם יודעים לפרש צרכיהם] אר"ה הלכה כאחרים ע"כ .

ובירושלמי במתני' דג' רבי יהושע אומר המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה מעין י"ח ואומר וכו' ועיין בתר"י שכ' דבהרבה ספרים טעו הסופרים וכ' תפלה קצרה מעין י"ח ואינו כלום שאין זה מעין י"ח עי"ש . והנה יש להעיר דנסח תפלה קצרה שאמר רבי יהושע במשנה הי"א משונה מנסח תפלה קצרה שאמרה הברייתא בשם רבי יהושע ואחר העיון מצאתי בתוס' ר"י חסיד ז"ל שכ' את ספרים דנרסי הכא רבי יוסי משום דרבי יהושע אמרה במשנה בלשון אחר ומסתמא כולה רבי יהושע ע"כ ונהגתי . וביושלמי שם אי' רבי אחא בשם רבי אסא כל מה ששי"ץ עובר לפני התיבה ותובע צרכי עמך לפניך [ופי' מוהר"א פולדא הנסח הזה צריך ג"כ לאמרו בתפלה קצרה] וכו' אחרים אומרים צרכי עמך ישראל מרובים

ודעתן קצרה אלא יה"ר מלפניך ד' או"א אבותינו שתתן לכל בריה ובריה צרכיה ולכל גויה וגויה די מחסורה ברוך ד' כי שמעת קול תחנוני בא"י שומע תפלה ר"ה אמר הלכה כאחרים ע"כ והנה גם נפה ברכה זאת שנחלקו תנאים עליה י"ל כמו בנפה דהביננו דעיקר הדבר להתפלל תפלה קצרה במקום סכנה היתה תקנה קדומה ואפשר דמימי אכנה"ג נתקנה אבל הניחו הדבר ברצון כל או"א כפי צחות לשונו להתפלל תפלה קצרה עד כי בימי התנאים סדרו את נפחה להתפלל כלן בשוה והדבר צריך עדיין הכרע ודוק. וטעם תקנת תפלה זאת מבואר בשיטה מקובצת לברכות שם מפני שאין דעתו מיושבת עליו עבור הסכנה וכדי שלא ילך בלא תפלה תקנו תפלה זאת אע"פ שאינו יוצא בה י"ח עי"ש. ואי' בגמרא דברכות ל' ע"א דבתפלה קצרה לא בעי לצלויי לא ג' קמייתא ולא ג' בתרייתא וכי מצי לביתי' בעי למיהדר לצלויי [ופי"ש" ז"ל שהרי לא התפלל כלום מתפלת י"ח וד"ל להביננו] ומתפלל תפלה זו בין מעומד ובין מהלך עי"ש. ולא תקנו תפלה זאת אלא במקום סכנה עיין תוס' ברכות ג' ע"א ד"ה היה. ופסקו כל הפוסקים כאחרים כדאמר ר"ה הלכה כאחרי' והרמב"ם פ"ד מתפלה ה"ט כ' ה' מהלך במקום סכנה כגון מקום גדודי חיות ולסטים והגיע זמן תפלה מתפלל ברכה אחת וזו היא צרכי עמך ישראל מרובים וכו' [כמו שהיא בתלמודא דידן רק קודם החתימה מוסיף הוא ז"ל והטוב בעיניך עשה עיין כ"מ הפי' בשם הר"ר מנוח] בא"י שומע תפלה ומתפלל אותה בדרך כשהוא מהלך ואם יכול לעמוד עומד (עיין הטעם לזה בכ"מ) וכשהוא מגיע לישוב ותתקרר דעתו חוזר ומתפלל הפלה כתקנתה י"ט ברכות עכ"ל וכן הוא בטור סי' ק"י ועיין ב"י ד"מ שם דאם בין כך עבר זמן התפלה מתפלל בתפלה שלאחריה שתים אע"פ שהתפלל תפלה קצרה וכך פסק בשו"ע שם ס"ג.

ודע דבירושלמי אי' על הך מתני' אר"ש בר אבא בשם ר"ח כל הדרכים בחזקת סכנה ור"ש בר אבא בשם ריב"ל כל החולים בחזקת סכנה עי"ש וצ"ע אם לפי הירושלמי גם הם יכולים להתפלל תפלה קצרה ועיין לקמן בברכת תפלת הדרך והטעם שאין תפלה זו פותחת בברוך יתבאר ג"כ לקמן גבי ברכת תפלת הדרך.

(כ"ט) ברכת תפלת הדרך דגרס' במס' ברכות דף כ"ט ע"ב א"ל אליהו לרב יהודא אחוה דרב סלא חסידא לא תרתח ולא תחטי לא תרוי ולא תחטי וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא מאי המלך בקונך וצא אמר ר' יעקב אר"ח זו תפלת הדרך ואר"י אר"ח כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך מאי תה"ד ירא"ם ד' אלקי שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום ותסמכני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך ותשלח ברכה במעשה ידי ותתנני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי בא"י שומע תפלה [בריך הנסחא אחר ותסמכני לשלום ותחזירני לביתי לשלום והשמיט ותשלח ברכה במעשה ידי ובראי"ש השמיט ג"כ ותשלח ברכה במעשה ידי ואומר ותחזירני לביתי לשלום בסוף קודם החתימה ובטור סי' ק"י אחר ותסמכני לשלום ותביאנו למחוז חפצינו לשלום ותצילנו וכו' עד כל רואינו ומוסיף כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים בא"י שומע תפלה עי"ש] אמר אביי לעולם לישתדל איניש נפשי' בהדי צבורא היכא נימא יהר"מ ד' אלקינו שתוליכנו לשלום וכו' ופירש"י ז"ל אל יתפלל תפלה זו בלשון יחיד אלא בלשון רבים שמתוך כך תפלתו נשמעת ע"כ ומביא הר"ף והרא"ש וטוש"ע סי' ק"י אבל הרמב"ם השמיטו וכבר העיר הב"י ע"ז. וגם בתקנת ברכת התפלה זאת לא נזכר

זמן התיקון ושם המתקן, ותפלה זו לא נזכרת לא במשנה ולא בברייתא רק מימרא דאמוראי היא ומזה משמע לכאורה דהיא תקנה מאוחרת ונתקנה בימי האמוראים, ואם גם נאמר דעיקר הדבר להתפלל תפלת הדרך היתה תקנה קדומה עכ"פ נסח התפלה נתקנה בזמן מאוחר כמבואר. והנה בירושלמי לא נזכרה תפלה זו כלל ורק אי' שם כל הדרכים בהזקת סכנה וממה שנא' זה על מתני' דתנן ההולך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה נראה לכאורה דכונתו דלעולם יתפלל ביוצא לדרך תפלה קצרה הושע וכו' המבואר בסי' שקודם לזה וכבר רמזתי זה לעיל שם וצ"ע.

ועיין בתר"י ריש ברכות שכ' דמה שתפלת הדרך אינה פותחת בברוך וחותמת בשומע הפלה היינו משום דבתפלת י"ח שומע תפלה סמוכה לחברתה ואם גם עכשיו איננה סמוכה לא חיישי' להבי עיי"ש. והרשב"א בחי' כ' וזו אחת מן הברכות שאינן פותחת בברוך אע"פ שאינן סמוכות ודכוותי' תפלה קצרה וכו' וכמ"ש בשלהי פ"ק דמכלתין עיי"ש כי שם מאריך בענין זה. ובתוס' פ' ע"פ פי' הטעם לפי שאינה אלא תפלה ובקשת רחמים וכ"כ הטור סי' ק"י בשם ר"י וז"ל ומה שאינה פותחת בברוך פר"י לפי שאינה אלא תפלה בעלמא שמתפלל להקב"ה שיוליכנו לשלום ואינם כברכת הנהנין ולא כברכה שתקנו על שם המאורע אלא בקשת רחמים ומפני שיש בה ארכת דברים חותמים בה בברוך והר"ם מרוטענבורג כשהי' יוצא לדרך בבוקר הי' אומרה אחר יה"ר כדי לדסמיכה לברכת גומל חסדים ותהיה ברכה הסמוכה לחברתה ע"כ ולפי ד"ר הטו"ז שם ס"ק ז' הי' הר"מ מתפלל אותה בבוקר סמוך ליה"ר קודם שיצא לדרך ולדעת המג"א שם ס"ק י"ב הי' אומרה לאחר שכבר החזיק בדרך כמו שיבואר לקמן אי"ה. ובאמצע היום כ' המג"א ס"ק י"ג דיסמיכה לברכה אחרת עיי"ש. וכל הטעמים הללו דאינה פותחת בברוך שייכי' ג"כ לתפלה קצרה כמבואר.

וגרסי' בגמרא ברכות ל' ע"א אימת מצלי אר"י אר"ח משעה שמהלך בדרך עד כמה אר"י אר"ח עד פרסה ע"כ ויש בזה הרבה שיטות לקמאי זלה"ה רש"י ז"ל פי' עד כמה זמנה להתפלל עד פרסה אבל לא לאחר שהלך פרסה ע"כ מבואר לדעתו ז"ל צריך להתפלל תפלה זו בפרסה ראשונה שילך אבל לאחר שכבר הלך פרסה עבר זמנה ולא יתפלל עוד. ובשם בה"ג מביא רש"י ז"ל שם עד כמה יבקש לילך שיהא צריך להתפלל עד פרסה אפי' אין לו לילך אלא עד פרסה אבל דרך פחות מפרסה א"צ להתפלל תפלה זו א"כ לדעתו לעולם זמן תפלה זאת אם הולך בדרך מפרסה ולמעלה אבל אם אינו הולך דרך רק פחות מפרסה אז אין מתפלל תפלה זאת. והרא"ש מביא ב' דיעות הללו וכ' ונראה פי' ה"ג עיקר אם יש לו עדיין ללכת הרבה למה לא יברך אבל כשיש לו לילך פחות מפרסה בקרוב לעיר לא הוי מקום סכנה וא"צ לברך עכ"ל הנה סוף דבריו סובלים ב' פירושים דהיינו דאם כל הדרך אשר הוא הולך הוא פחות מפרסה א"צ לברך וכדברי בה"ג ולפ"ז מ"ש הרא"ש כשיש לו לילך פחות מפרסה בקרוב לעיר כונתו על העיר שיצא משם, וגם י"ל דכונתו דאם כבר הלך כל הדרך אשר רוצה ללכת ולא נשאר לו עוד להגיע למקום חפצו רק פחות מפרסה אז ג"כ עבר זמנה כיון דלא הוי תו מקום סכנה כיון דהוי פחות מפרסה סמוך לעיר וע"כ אין מברך עוד וא"כ הא דכ' הרא"ש פחות מפרסה קרוב לעיר היינו העיר שהלך לשם ומדברי הטור בקצור פסקי הרא"ש נראה שמפרש דברי אביו ז"ל כפי' הראשון דקאי על הליכת דרך פחות מפרסה

והאי קרוב לעיר דכ' הרא"ש היינו לעיר שהלך משם ולא לעיר שהלך לשם עייש"ה אמנם בטור ס' ק"י שאביא דבריו להלן מבואר דמפרש דברי הרא"ש הן על הליכה פחו' מפרסה והן אם הוא כבר סמוך לעיר אשר הולך שם בריחוק פחו' מפרסה ודוק היטב בזה. ותר"י הקשו על בה"ג מהא דאי' בירושלמי כל הדרכים בחזקת סכנה וכ' לתרץ ואפשר שזה אינו אלא כשהולך בדרך בין הכפרים שהכל הוא בחזקת סכנה וצריך לבקש על נפשו ואח"כ מביאים פ' רש"י ז"ל בשם יש מפרש וכ' ונראה למורי הרב נ"י דודאי הפ' הנכון כך הוא דעד כמה ר"ל עד כמה הוי אחיזת הדרך אבל אינו כמו שאומרים שאם לא התפלל בתוך פרסה לא יתפלל אח"כ שזה לא יתכן דכ"ז שיש לו עדיין ללכת מחויב הוא בענין התפלה הצריכה אלא יש לו לאמרו לכתחלה לאחר שיצא מן העיר בתוך הפרסה הראשונה ואם שכח ולא אמר אותה בתוך הראשונה אומרים אותה אח"כ על מה שיש לו ללכת כל זמן שרב ממנו הדרך עד שיתקרב למקום שהולך ודמי להא דאמרי' בתפילי' מברך עליהן משעת הנחתן ועד שעת קשירתן וכו' עכ"ל. והטור כ' בזה"ל וי"ל אותה אחר שהחזיק בדרך ואין לאומרה אא"כ יש לו לילך פרסה אבל בפחו' מפרסה לא יחתום בברוך ואם שכח מלומר יאמר אותה כ"ז שהוא בדרך ובלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון בה משם ואילך יאמר אותה בלא ברכה ע"כ וכ' הב"י דרבינו תופס עיקר כבה"ג וכמו שהסכים הרא"ש ולכן כ' שאין לאומרה אא"כ יש לו ללכת פרסה וכן אם שכח מלאומרה יאמר אותה כ"ז שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון ומשמע לי' לרבינו דהא דאמרי' בגמ"א דעד כמה עד פרסה לומר דבפחו' מפרסה לא היינו לומר אותה בברכה אבל אם רוצה לומר תפלה זו בלא ברכה הרשו' בידו וכ"כ בכלבו ובהגמ"י עכ"ל וכן הוא בשו"ע שם ס"ז. ובפירוש החזיק בדרך לדעת הטו"ז ס"ק ז' היינו שיהא מוחזק בודאי לילך ויכול לומר אותה אפי' כשהוא עדיין בעיר קודם הליכתו ומביא ראי' ממוהר"ם מרוטינבורג המובא לעיל אלא שנתן טעם למה מתפללים אותה חוץ לעיר משום שאז יאמר אותה עם אחרים וזכותא דרבים עדיף אבל המג"א שם ס"ק י"ב חולק עליו וס"ל דהחזיק בדרך היינו כמשמעו דיצא כבר מעירו ואפי' כשהוא עדיין בתוך שבעים אמה ושיריים לעיר דנקרא עבורו של עיר והוי כעיר פסק בס"ק י"ד דאינו מתפלל עוד עי"ש ועי' רש"י פ"ק דהוריות דף ד' ע"א ד"ה החזיק בדרך ובתשו' שבות יעקב ח"ב ס' מ"ו.

אין אומרים תפלת הדרך אלא פעם א' ביום אפי' אם ינוח בעיר באמצע היום אבל אם דעתו ללון בעיר ואח"כ נמלך ויצא חוצה לה או לשוב לביתו חוזר ומתפלל אותה פעם אחרת (שו"ע שם ס"ה) ואם לן שלא במקום ישוב או שהולך ביום ובלילה פעם ראשונה יברך ויחתום ובשאר ימים יברך ולא יחתום וכן אם מפרש בספינה לים פעם א' בחתימה ושאר ימים בלא חתימה (ברכי יוסף שם).

עוד אי' בברכו' שם והיכי מצלי לה [וכ' התוס' דקאי אתפלת הדרך ועיין כ"מ פ"ד מתפלה הי"ט] ר"ח אמר מעומד ר"ש אמר אפי' מהלך ר"ח ור"ש הוי קאזלי באורחא קם ר"ח וקא מצלי א"ל ר"ש לשמעי' מאי קעביד ר"ח א"ל קאי ומצלי א"ל אוקמא נמי לדידי ואצלי מהיות טוב אל תקרי רע ע"כ ופסקו הרי"ף והרא"ש כר"ח ותוס' פסקו כר"ש וכ"כ הר"י והרשב"א והטור פסק דמעומד וכר"ח וכ' הב"י דאף הרי"ף והרא"ש לא אמרו אלא באפשר ומשום מהיות טוב אל תקרי

רע אבל מן הדין אפי׳ במהלך וכ״ש וב״כוב דקיי״ל בעלמא כמהלך דמי מביא הר״ר יונה י״א דלא ירד דלא עדיפא מתפלת י״ח וי״א דבתפלה זו דא״צ כונה ירד וכ׳ הב״י דסברה ראשונה נראית יותר וכ״פ בשו״ע ס״ה עיין מג״א ס״ק י״א. ועיין שיטה מקובצת ברכות ד׳ כ׳ וז״ל נמצא שעלה בידינו ארבעה דיני תפלה. הא׳ היא תפלה שבעיר שהיא י״ח ברכות שלימות ומעומד ובמתא אינו יי״ח באלו האחרות שנית תפלת הביננו שהיא לדרך ונפיק בה י״ח י״ח ברכות והיא מעומד. ג׳ תפלה קצרה שהיא בדרך במקום סכנה מפני שאין דעתו מיושבת עליו ותקנוה לו כדי שלא ילך בלא תפלה אע״פ שאינו יוצא בה והיא אפי׳ במהלך. ד׳ תפלת הדרך שהיא צריך לאומרה בכל דרך שילך והיא מעומד עכ״ל.

(ל) ברכות קדושא ואבדלתא כבר מבוארים במקומם שער ז׳ סי׳ מ״ח עיי״ש

(ל״א) ברכת השולח ברכה דגרסי׳ במס׳ ב״מ דף מ״ב ע״א ת״ר ההולך למוד את גרנו אומר יהר״מ ד׳ אלקינו שתשלח ברכה במעשה ידינו התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה מדד ואח״כ בירך ה״ז תפלת שוא לפי שאין הברכה מצוי לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין שנא׳ יצו ד׳ אתך את הברכה באסמיך ע״כ וכן אי׳ ג״כ במס׳ תענית ח׳ ע״ב ופ״רש״י ז״ל שם ומזכיר בה מלכות ואזכרה ככל הברכות כלן ע״כ וכתבוה הרי״ף והרא״ש בפ׳ הרואה והרמב״ם בפ״י מברכות הכ״ב וכ׳ הריטב״א בחי׳ לב״מ שם ודאי הא ברכה לעתיד קאמר שישלח דאי הודאה היא ולשעבר מכי מדוד נמי מצי בריך ומאי שייך למימר לפי שאין הברכה מצוי׳ אלא בדבר הסמוי מן העין אלא ודאי לעתיד היא והברכה שמתברך ירבה מאליו ע״כ ובכ״מ שם בשם הריטב״א ז״ל פי׳ ברכה שלימה בשם ומלכות ודעת הרמב״ן שלא חייבו ברכה זו אלא בהולך להפריש תרומה ומעשרות שהבטיח הקב״ה בברכתו עלידם שנאמר והביאו את המעשר וגו׳ והריקותי לכם ברכה עד בלי די וע״כ תקנו ברכה זו לומר שהבטחתו של הקב״ה קיימת ואין זו ברכה לבטלה עכ״ל וברכה זו מבוארת בטוש״ע סי׳ ר״ל ס״ב עיי״ש.

(לב) תפלת הנכנס לכרך והיוצא מן הכרך דאי׳ במתני׳ פ׳ הרואה הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו בן עזאי אומר ארבע שתים בכניסתו ושתים ביציאתו נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד ובגמרא שם ס׳ ע״א ת״ר בכניסתו מהו אומר יהר״מ ד׳ אלקי שתכניסני לכרך זה לשלום נכנס אומר מודה אני לפניך ד׳ אלקי שהכנסתני לכרך זה לשלום בקש לצאת אומר יהר״מ ד׳ או״א אבותי שתוציאני מכרך זה לשלום יצא אמר מודה אני לפניך ד׳ אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך א״ר מתנא ל״ש אלא בכרך שאין דנין והורגי׳ בו אבל בכרך שדנין והורגין בו ל״ל בה א״ד א״ר מתנא אפילו בכרך שדנין והורגין בו זמנין דלא מתרמי לי׳ אינש דיליף ליה זכותא ע״כ וכתבו הרי״ף והרא״ש הברייתא כמו שהוא ב״ש ולא חלקו בין כרך שדנין והורגין בו לאין דנין והורגין בו מוכח דפסקו כל״ב דאפי׳ בכרך שדנין והורגי׳ בו ומש״ה סתמו דבריהם וכ״פ הרמב״ם פ״י מברכות הכ״ה ובשו״ע סי׳ ר״ל פסק המחבר בבקש לצאת מהכרך חותם בא״י שומע תפלה וזו היא תפלת הדרך וכ׳ המג״א דאם כבר אמר תפלת הדרך בשחרית אומר מודה אני עד לשלום בלי חתימה ואם יוצא בשחרית מעיר קטנה אומר יה״ר לבד עיי״ש

ובטו"ז ס"ק א' מה שמפרש בכונת הכ"י. ובירושלמי א' נכנס לכרך אומר מודה אני לפניך ד' או"א שנכנסתי לשלום כי"ר מלפניך שתוציאני מכרך זה לשלום כשיצא אומר יה"ר שתוציאני מכרך זה לשלום יצא אומר מודה אני לפניך ד' אלקי שהוצאתני מכרך הזה לשלום כיר"מ שתוליכני לביתי לשלום או למקום פלוני לשלום הדא דאת אמר במדורת גוים אבל בישראל א"צ לברך אם הי' מקום שהורגים שם אפי' במדורת ישראל צריך לברך ע"כ והוא היפך מגמרא שלנו ועיין שיטה מקובצת ברכות שם ודוק.

(לג) תפלת הנכנס לבית המרחץ והיוצא מבית המרחץ ע"ז א' בברכות שם ת"ר הנכנס לבית המרחץ אומר יר"מ ד' אלקי שתצילני מזה ומכיוצא בו ואל יארע בי דבר קלקלה ועון ואם יארע בי דבר קלקלה ועון תהא מיתתי כפרה לכל עונותי אמר אביי לא לימא אינש הכי דלא לפתח פומי' לשטן וכו' כי נפיק מאי אומר א"ר אחא מודה אני לפניך ד' אלקי שהצלתני מן האור רבי אבוה על לבי בני וכו' ע"ש וברי"ף ורא"ש שם נסחא אחרת וז"ל הנכנס לבית המרחץ אומר יהר"מ ד' אלקי שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ותצילני מזה ומכיוצא בו לעתיד לבא וכד נפיק מאי אומר א"ר אחא ברוך שהצלתני מן האור ע"כ וברא"ש אי' מן האור הזה. וברמב"ם פ"י מברכות הי"ט בכניסתו למרחץ הנסח כנסחת הרי"ף ז"ל וביציאתו כנסח שלפנינו בש"ס בלשון מודה עיי"ש. והטור ושו"ע ס' ר"ל כ' כדברי הרמב"ם וכ' המג"א בשם הב"ח דבמרחץ שלנו שאין מתחתיו חפירה שהמים נופלים לתוכה כמרחצאות שלהם שהי' בהם סכנה כמבואר בש"ס גבי מעשה דרבי אבוה א"צ להתפלל תפלה זו וכן המנהג שלא להתפלל וכ"כ הטו"ז שם. ובירושלמי אי' נכנס למרחץ מתפלל שתים א' בכניסתו וא' ביציאתו בכניסתו מהו אומר יהר"מ ד' או"א שתצילני משריפת האש ומהיזק החמין ומן המפולות ואל יארע דבר בנפשי ואם יארע תהא מיתתי כפרה על כל עונותי ותצילני מזו ומכיוצא בו לעתיד לבא כשהוא יוצא אומר מודה אני לפניך ד' או"א שהצלתני מן האור א"ר אבוה הדא דאת אמר במרחץ שהיא ניסוקת אבל במרחץ שאינו ניסוקת אינו אומר אלא מהיזק חמי' בלבד ר' חלקי' ורבי סימון בשם ריב"ל תפלת המרחץ אינה טעונה עמידה ע"כ עיין טו"ז סי' ר"ל ס"ק ב' וע"ע בירושלמי פ' תפלת השחר רבי מנא כד הוי אזיל מסחי במרחץ שהוא ניסוקת הוה מפקיד גו ביתי' ע"כ עיי"ש:

(לד) תפלה להקזת דם דגרסי' בברכות שם הנכנס להקיז דם אומר יר"מ ד' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני כי אל רופא נאמן אתה ורפואתך אמת לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו אמר אביי לא לימא אינש הכי דתני' דבי ר' ישמעאל ורפא ירפא מכאן שנתן רשות לרופא לרפאות כי קא מאי אומר א"ר אחא ברוך רופא חנם ע"כ וברי"ף הנסחא בנכנס להקיז דם יהר"מ ד' אלקי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא של חנם אתה וכדנפיק ברוך רופא חנם וכן הוא ברא"ש וברמב"ם אי' כשיצא אומר ברוך אתה ד' רופא חולים וכן הוא בטור סי' ר"ל רופא חולים וכ' הב"י דמשמע דה"ה דמזכיר מלכות והטור שלא הזכיר לא שם ולא מלכות סמך על מ"ש בסי' רי"ח שבכל הברכות צריך שם ומלכות ועיין מג"א ס"ק ו' דה"ה בכל מידי דרפואה יאמר זה אבל באבודרהם משמע דרק בהקזה משום שמא יחתוך ורידי הדם וימות ח"ו וכ' המחצית השקל דבשאר רפואות יאמר בלי שם ומלכות:

המתעטש וחבירו אומר לו אסותא ישיב ברוך תהיה ואח"כ יאמר לישועתך

קיתי ד' דהמתפלל בעד חבירו הוא נענה תחלה (מג"א שם) ואין אומרים אסותא מרפא בבית המדרש (ברכות נ"נ ע"א ורמב"ם פ"ד מת"ת ה"ט וש"ע י"ד סי' רמ"ו ועיין תוספתא שבת פ"ח).

(ל"ה) תפלה להנכנס לבית הכסא. אי' בברכו' שם הנכנס לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים [אל המלאכים המלוים אותו הוא אומר שנאמ' כי מלאכיו יצוה לך] קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלקי ישראל הרפו ממנו עד שאכנס ואעשה רצוני ואבוא אליכם אמר אביי לא לימא אינש הכי דלמא שבקי לי' ואזלי אלא לימא שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני סמכוני סמכוני המתינו לי המתינו לי עד שאכנס ואצא שכך דרכן של בני אדם ע"כ וכ' הרי"ף דיאמר התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלקי ישראל שמרוני שמרוני וכו' עד כי זה דרכן של בני אדם. מבואר דאביי לא אמר דלא לימא הכי אלא אמאי דאמר הרפו ממני וכו' ע"ז חשש דלמא שבקי לי' ואזלי אבל התכבדו וכו' יאמר וכן הוא ברא"ש וברמב"ם פ"ז מתפלה ה"ה ובטוש"ע ס' ג' ובאבודרהם מובא בב"י שם שאין לומר זה אלא ירא שמים וחסיד שהשכינה שורה עליו אבל איניש אחרינא לא משום דמחזי כיהורא ע"כ וכ' הב"י דנראה מפני זה נתבטל מלאומרה כלל בדורו' הללו ע"כ ובירושלמי פ' הרואה א' נסחא אחריתי דז"ל שם נכנס לבית הכסא מברך שתים א' בכניסתו וא' ביציאתו בכניסתו מהו אומר כבוד לכם המכובדים משרתי קודש דרך ארץ הוא פנו דרך ברוך האל הכבוד ע"כ.

ברכת אשר יצר שאומרים ביציאה מבית הכסא כבר באר"נו למעלה.

(ל"ו) תפלת ר' נחוניא בן הקנה בכניסתו לבית המדרש וביציאתו דא' בפ' תפלת השחר במתני' דף כ"ח ע"ב ר"נ בן הקנה ה' מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה א"ל מה מקום לתפלה זו א"ל בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי ע"כ במתני' ובגמ' שם ת"ר בכניסתו מהו אומר יהר"מ ד' אלקי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם [ולא אכשל, וישמחו חברי על כשלוני הרי רעות שתים שיבאו ע"י שאנ"ום להם שיענשו] ביציאתו מה הוא אומר מודה אני לפניך ד' אלקי ששמת חלקי מיושבי ביהמ"ד ולא שמת חלקי מיושבי קרנות שאני משכים והם משכימים אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר אני רץ והם רצים אני רץ לחיי העוה"ב והם רצים לבאר שחת ע"כ וכתבוה הרי"ף והרא"ש שם והרמב"ם פ"י מברכות עיין שם דגי' קצת משונה מגי' הש"ס. וכן פסק בשו"ע סי' ק"י עיין טו"ז ס"ק ה' דה"ה במי שישב ללמוד אפי' ביחידות ובפרט בהגיע להוראה יאמר נסחא קצרה כוללות הרבה עיי"ש ובמג"א ס"ק ט"ז. ועיין בירושלמי פ' תפלת השחר נסחא אחרת בתפלה זאת. והנה מדשאלו רבנן לר"נ בן הקנה מה מקום לתפלה זו וגם מדקאמרה מתני' רבי נחוניא בן הקנה ה' מתפלל וכו' ובש"ס שאלו בכניסתו וביציאתו מהו אומר מכל זה נלפענ"ד דרנב"ה היה המתקן כטבע תפלה זאת ונקראת ג"כ ע"ש בשמו תפלת ר"נ בן הקנה. ועכ"פ חובה לאמרה לכל מי שיכנום לקרות בביהמ"ד כמ"ש הרמב"ם בפ' המשניות ודייק לה מדקתני מה הוא אומר ולא קתני מה היה אומר מבואר דחיוב הוא לאמרו עיש"ה.

תפלה שהכהנים אומרים עת עליתם לדוכן ומה שהם אומרים אחר נשיאות כפים כי מהדרו אפי' מצבורא וכן הרבון שהצבור אומרים בסוף כל ברכה וברכה של ברכת כהנים מבואר להלן אי"ה גבי ברכות המצות ס"ק ו' כי שם מקומן עי"ש.

(ב') ברכות השבח וההודאה שהקנו על הראי' ועל השמיעה

(א) ברכת שעשה נסים דגרסי' ר"פ הרואה: הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה ובגמרא שם מנה"מ אר"י דאמר קרא ויאמר יתרו ברוך ד' אשר הציל וגו' אניסא דרבים מברכי' אניסא דיחיד לא מברכי' והא ההוא גברא וכו' אמרי אניסא דרבים כ"ע מחייבי לברוכי אניסא דיחיד איהו חייב לברוכי [כן הוא הגי' בש"ס שלפנינו אבל הרי"ף גרס אניסא דיחיד הוא וברי' וכר ברי' צריכי לברוכי וכ"ע ל"צ] ת"ר הרואה מעברות הים ומעברות הירדן מעברות נחלי ארנון אבני אלגביש במורד בית חורון ואבן שבקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל ואבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק ואשתו של לוט וחומת יריחו שנבלעה במקומה על כלן צריך ליתן הודאה ושבח לפני המקום בשלמא וכו' ומפרש הש"ס ניסא דנעשו בכל או"א מהמקומות הללו עיי"ש. עוד שם דף נ"ז ע"ב ראה גוב של אריות או כבשן האש אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה ע"כ. והנה מאי דקתני במתני' הרואה כי הש"מ ונראה דרוקא פעם ראשונה אבל כאן ואילך רשות ואפי' לאחר ל' יום והא דא"ל רבא להההיא דנפל עלי' ארי' בעבר ימינא כי מטית להתם בריך דוקא פעם ראשונה שיחזור שם קאמר שזו היא נקראת ראשונה ומר ברי' דרבינא דכל דהוי מטי הוי מברך בגמל ובערבות רשות הוי. ואפשר שכל שרואהו לפרקים דהיינו אחר ל' יום כדאמר ברואה את הים לפרקים חייב לברך בדרך חובה ותפוס לשון ראשון עכ"ל אמנם התוס' ד"ה הרואה תפסו ללשון אחרון דהיינו ברואה משלשים לשלשים יום וכ"כ הרא"ש ומביא ראי' מירושלמי דפרקין שמעון קמטקיא שאל את ר"ח בר אבא כגון אנא דסליק וחמי ירושלם כל שעה ושעה מהו שאקרע א"ל א"א צריך לקרוע וכי תעלה ע"ד שהרואה את המלך בכל יום יברך הלכך נראה הברכות אינה אלא מל' לל' יום ע"כ וכ"פ בשו"ע סי' רי"ח ס"ג עיין מג"א שם ס"ק ד'. ועיין בתר"י שם בברכות דרבים היינו נס שנעשה לכל ישראל או לרובן כגון אותן דחנא בברייתא ע"ז כ"ע מברכי' אבל אם אינן לרובן נקרא נס של יחיד ואם נעשה הנס לשבט אחד אי' בירושלמי דפרקי' ונסי שבטים מהו שיברך מ"ד כל שבט ושבט אקרי קהל צריך לברך מ"ד כל השבטי' קרוים קהל א"צ לברך וכ' הרא"ש דפלוגתא היא בהוריות ה' ע"א. ועיין רמב"ם פ"ב משגגות ה"א דף' דשבט א' אקרי קהל ובשו"ע סי' רי"ח ס"ב פסק המחבר דאם נעשה הנס לקצת שבטים מקרי נס של יחיד ועיין מג"א שם סק"ג קו' בשם הב"ח מרמב"ם מהלכות שגגות הנ"ל והמג"א מיישב דהכא לפסח מדמי' לה ולא אקרי קהל עיי"ש ואם נעשה נס לאדם מסויים כגון יואב בן צרויה או למי שנתקדש בו שם שמים כגון דניאל וחבריו אי' בירושלמי שם דמברכי' וכן אי' בש"ס דילן ב"ה גוב של אריות או כבשן האש המובא לעיל וכ"פ בשו"ע שם ס"ז ע"ין מג"א ס"ק ט'. אניסא דאביו או רבו מבעי' שם בירושלמי אי מברכי' ולפי נ' הרי"ף בש"ס דילן מבואר דבנו ובן בנו מברך שעשה נס לאבותי במקום הזה. וכ"כ הרמב"ם פ"י מברכות עיין כ"מ. אניסא דיחיד הוא עצמו מברך שעשה

לי נם אבל אחר אינו מברך כמבואר בסוגיא דידן. ואם נעשו לאדם א' נסים הרבה בהרבה מקומות כ' הרא"ש דמה דמר ברי' דרבינא כי מטי לערבות ברך שעשה לי נם בערבות ובגמל וכי מטא לריסתקא דמהוזא ברך שעשה לי נם בגמל ובערבות משמע בהגיעו אל א' מהמקומות שנעשה לו בו נם יכלול כל שאר הנסים עם זה אמנם בתוס' הרא"ש שם כ' דלא ה' צ"ל אלא שעשה לי נם במקום הזה כמו גבי ניסי דרבים [וע"ע בתוס' ר"י חסיד ז"ל שם ובזה מיושב קו' הטו"ז סי' ר"ח ס"ק א' ודוק] וגם רבה לא אמר להההוא גברא דנפל עלי' אריא שיזכיר שם הנס אלא אגב שהיה רוצה להזכיר הנס אחר עמו והוצרך להזכיר מקומו הזכיר נמי מקומו גבי נם זה ומאי דלא הזכיר שעשה לי נם במים ובגמל או בריסתקא דמהוזא ובערבות כ' ליישב דההוא אשיתא דאתפרקי' לי' לא היתה ממש במהוזא אלא סמוך לאותו מקום או כיון שהזכיר בערבות הדבר ידוע שהוא מחמת צמא כדאי' בפ' כל הבשר א"ל רבינא לבני פקתא דערבות כגון אתון דלא שכיחי לכו מיא ע"כ ע"ש. והנה נסח הברכה מבוארת במשנה ר"פ הרואה שעשה נסים לאבותינו במקום הזה, או שעשה לי נם במקום הזה בנם שנעשה לו וכ' התוס' והרא"ש דהברכה צריכה להיות בשם ומלכות ככל שאר ברכות וכן הוא בירושלמי והטור בסי' ריח מביא בשם הראב"ד דא"צ שם ומלכות ודחה דבריו וכן פסק בשו"ע שם ס"א. ודע דבחנוכה שמברכי' בהדלקת הנרות על הנס שנעשה בפך שמן ברכת שעשה נסים, וכן בפורים בקריאת המגילה נסח הברכה היא שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה כמבואר בפ' במה מדליקין ובמס' מגילה דף כ"א ע"ב ע"ש. ועיין ש"מ שהקשה דהא יתרו לא ראה מקום הנס ותי' דמ"מ כל שרואה הרבים הנצולים כרואה מקום הנס דמי וכ"כ אבודרהם. ומבואר דהא דילף השי"ם מקרא דיתרו הוא רק אסמכתא בעלמא ועיקר ברכה זו עם הנסח שלה מאכנה"ג נתקנה כמו שאר הברכות וכדמשמע מדברי הרמב"ם ומבואר לעיל. ועיין באבודרהם בשם הרא"ש מלוניל דהא דמברכי' אניסא דוקא בנם ממש שהוא יוצא ממנהג העולם או מדרך התולדות כגון הנך דמייתי הש"ם אבל נם שהוא מנהג העולם ותולדתו כגון שבאו עליו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצל וכיו"ב אינו חייב לברך שעשה לי נם וא"ת והרי פורים שהי' נם כמנהג העולם ומברכי' שעשה נסים י"ל התם נמי יצא ממנהג העולם מב' דברים א' שבטל כתב המלך והוא הסך דת פרס ומדי והשני שהרג קרוב לשמנים אלף מאומתו בעבור אשה אחת ואין זה מנהג העולם ושבעו. ובחנוכה לאו משום מעשה דיהודית מברכי' שעשה נסים אלא משום פך ששמן עכ"ל. האב אינו מברך על נם בנו (אבודרהם שם) וכל דברים הללו מבוארים בטוש"ע סי' ריח עיי"ש בב"י בפ' דברי הירושלמי לענין רבו ובמג"א ס"ק ט'. על נם שלו אפי' אינו ניכר מתוך המקום מברך (מג"א שם ס"ק א').

(ב) ברכת גומל דאי' במס' ברכות נ"ד ע"ב אר"י אמר רב ד' צריכי' להודות [כשיוצאים מן הסכנה] יורדי הים הולכי מדברות ומי שהי' חולה ונתרפא ומי שהי' חבוש בבית האסורים ויצא. ויליף להו כלהו מקראי דתהלים דכתיב יורדי הים באניות וכו' עיי"ש עוד שם מאי מברך אמר רב יהודא ברוך גומל חסדים טובים [כן הגי' שלפנינו אבל בריף וראש הגי' גומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב] אביי אמר וצריך לאודויי קמי עשרה דכתיב וירוממהו בקהל עם וגו' מר זוטרא אמר ותרין מניהו רבנן שנאמר ובמושב זקנים יהללוהו מתקיף לה ר"א ואימא כלהו

רבנן מי כתיב בקהל זקנים בקהל עם כתיב ואימא בי עשרה שאר עמי ותרי רבנן קשיא רב יהודא חלש ואתפח על לגביי רב חנא בגדתאה ורבנן א"ל בריך רחמנא דיהבך ניהלין ולא יהבך לעפרא א"ל פטרתין יתי מלאודויי והא אמר אביי בעי אודויי באפי עשרה דהוי בי עשרה והא איהו לא קא מודה לא צריך דעני בתרייהו אמן ע"כ סוגי' הש"ס. ובאבודרהם והטור סי' ק"ט נתנו סימן וכל החיים יודוך סלה חיים נוטריקון חבוש, ים, ייסורין דהיינו חולה, מדבר. וכבר כתבנו לעיל ריש שער זה דעיקר הדבר שצריך להודות ולברך על אלו, מקראי דתהלים למדהו ואנשי כה"ג חדשו ותקנו נסח הברכה עיי"ש. וכ' התוס' ד"ה ארבעה ושאר קמאי ז"ל בשם רב האי ז"ל דהקרא קחשיב סדר המסוכנין ביותר והש"ס נקיט הסדר לפי מה שרגיל ומצוי יותר עיין בדבריהם. ולענין הולכי מדברות כ' הרא"ש ונהגו באשכנז ובצרפת שאין מברכים ברכת הגומל כשהולכים מעיר לעיר דס"ל שלא הצריכו להודות אלא הולכי מדברות דשכיחי בי' חיות ולסטים והא דאמרי' ביהושי' כל הדרכים בחזקת סכנה לא אמרו אלא לענין תפלת הדרך בלבד שבכל הדרכים צריך אדם לבקש על נפשו אבל ברכת הגומל במקום תודה נתקנה ע"כ וכ"כ תר"י אבל הטור בס' ר"ש לאחר שהביא דברי הרא"ש כ' בשם הרמב"ם דבכל דרך צריך להודות וכ' הב"י דאפשר דלמד ממ"ש הרמב"ם פ"י מברכות ה"ח הולכי דרכים דצריכים להודות ושנה לשונו ממה דא' בש"ס הולכי מדברות ונקיט הולכי דרכים מזה למד הטור דס"ל לרמב"ם דבכל דרך צריך להודות אמנם אפשר דצ"ל בטור הרמב"ן במקום הרמב"ם דהרמב"ן כ' להדי' דבכל דרך צריך להודות וכ"כ האבודרהם בשם הרמב"ן ושכך המנהג. וא"ח כ' י"א שאינו מברך הגומל אלא אם הלך פרסה או יותר והרמב"ן כ' שכל דרך בחזקת סכנה ואפי' בפחות מפרסה ולא כן המנהג עכ"ל ופסק הב"י דבפחות מפרסה אינו מברך הגומל כמו גבי תפלת הדרך וכשו"ע שם ס"ז כ' דבאשכנז אין מברכי' אלא בהולכי מדברות אבל בספרד נהגי לברך מפני שכל הדרכים בחזקת סכנה ורק בפרסה או יותר ואם הוא מקום סכנה ביותר אפי' בפחות מפרסה ועיין טו"ז ס"ק ד' דלמד מזה מכ"ש לענין תפלת הדרך במקום סכנה ביותר אפי' בפחות מפרסה ועיין לעיל בברכות התפלה ס"ק כ"ט לענין תפלת הדרך.

ובענין חולה ונתרפא פליגי ג"כ קמאי ז"ל התוס' והרא"ש כ' בשם הר"ר יוסף ז"ל דוקא חולה שנפל למטה אבל אם חש בראשו או במעיו א"צ לברך אבל יבערוך משמע אפי' חש בראשו או במעיו מברך וכ' האבודרהם שכ"כ הרמב"ן ושכן נהגו והטור שם מביא דברי הר"ר יוסף וכ' שכ"כ הראב"ד דוקא מכה של חלל שיש בה סכנה אבל הרמב"ם כ' [ולפי הנהת הב"י שם צ"ל הרמב"ן] דבכל חולה צריך להודות דגרסי' בירושלמי כל הדרכים בחזקת סכנה הם וכל החולים בחזקת סכנה הם ועיין ב"י שם בשם הרשב"א בתשו' דאין הפרש בין מי שיש לו מיחוש קבוע מזמן לזמן בין שאינו קבוע ואדרבא בקבוע הוא יותר חזק ואע"פ שנעשה לו נס כמה פעמים וניצול מן השמים לאו כל שעתא מתרחיש ניסא וכ"פ בשו"ע שם ס"ח ורמ"א בהגהות כ' דנוהגין באשכנז כהראב"ד והר"ר יוסף ועיין מג"א ס"ק ח' דב"ח פסק כהמחבר וכן נוהגין קצת וע"ע טו"ז ס"ק ה' דה"ה בחולה שמוטב במטה יותר מג' ימים דהא צריך לבקשת רחמים מאחרים.

ולענין חבוש בבית האסורים כ' המג"א שם ס"ק א' דדוקא בחבוש על עסקי

נפשות אבל הא"ר הוכיח מדברי תר"י דאף בחבוש על עסקי ממון ועיין מחצית השקל שם בישוב דברי המג"א וע"ע בס' ברכי יוסף שם בשם מוהר"י מיגאש והעלה דבכל חבוש מברך ושכן המנהג. וכ' האבודרהם וא"ת ההולך תחת קיר נטוי דאמרי' בגמרא שמזכירים עונותיו של אדם יברך הגומל כיון שעבר וי"ל שזה אינו נחשב סכנה כ"כ לפי שהוא דבר קצר וקל לעבור במהרה אבל הולכי דרכים שהוא דבר ארוך צריך לברך הגומל עכ"ל ומביאו הב"י וכ' עוד בשם הא"ח י"א שד' בלבד צריכים להודות אבל אחרים שברכו הוי ברכה לבטלה וכן פסק הר"ר שם טוב פלכו בשם התוס' דאלו הד' דוקא וה"ה בכ"מ שמזכיר בתלמוד מספר עכ"ל אבל הריב"ש כ' בתשו' שאלת הא דאמרי' פ' הרואה ד' צריכים להודות מי נימא הני דוקא וא"כ אפי' נפל עליו כותל או ניצל מדריסת שור ונגיחותיו וכיו"ב בנסים אלו אינו חייב לברך או נימא דכ"ש הוא תשו' נראה שצריך לברך שהרי הולכי מדברות שצריכים להודות זהו מפני סכנת ארי' וגנבי המצויי' בדרך וא"כ כשעמד עליו ארי' לטורפו אפי' בעיר אם גנבים באו לו אם שודדי לילה וניצל מהם וכיו"ב בנסים אלו כ"ש שצריך להודות ולא הוזכרו הד' בכתוב אלא מפני שהם מצויי' תמיד בדרך מנהגו של עולם ברוב האנשים וכ"ש הנעשה לו נס וניצל ממיתה עצמה שהרי קבעו עליו ברכה אחרת לברך כשיעבור עוד במקום ההוא לברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה וכ"ש שמיד שניצל צריך הוא להודות כדרך הד' ולא שיסטור מברכת הודאה בברכת שעשה לי נס שחייבהו לברך כשישוב לעבור במקום ההוא ואולי לא יעבור שם לעולם ולא יברך אותה ברכה אלא ודאי נראה שברכת הודאה מברך אותה מ"מ עכ"ל ובשו"ע ס"ט מביא ב' דיעות הללו ופסק דטוב לברך בלא שם ומלכות ועיין טו"ז ס"ק ז' דהרבה נוהגין כריב"ש ושכן מסתבר וכ"כ המג"א סק"ז דעכשיו נהגו לברך כל מי שנעשה לו נס.

ולענין דבעי עשרה פסק הרי"ף כאביי דצריך לאודויי באפי' וכמר זוטרא דתרי מינייהו רבנן ואע"ג דאסיק בקושי' לא חש לי' כיון דלא סליק בתיובתא אבל הרא"ש כ' וכיון דלא אפשיטא לן עבדי' לחומרא ובעי' תרוייהו אבל רב אלפס ז"ל לא כ"כ עכ"ל מבואר לדעת הרא"ש כיון דסליק בקושי' צריך י' ותרי רבנן מלבד אלו העשרה ובתוס' שלפנינו אי' ועבדי' לחומרא ואפי' ליכא תרי רבנן אבל במור סי' רי"ט מעתיק דברי התוס' כדעת הרא"ש דבעי תרוייהו וסברת הרי"ף היא כיון דמידי דרבנן היא נקטי' לקולא ודברי הרמב"ם כדברי הרי"ף דכ' בפ"י מברכות ה"ח ד' צריכים להודות וכו' וצריכים להודות בפני עשרה ושנים מהם חכמים שנא' וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו וכיצד מודה וכיצד מברך עומד ביניהן ומברך בא"י אמ"ה הגומל לחייבים טובות שגמלנו כל טוב וכל השומעים אומרים שגמלך טוב הוא יגמלך סלה ע"כ וכ' הכ"מ דאע"ג דמלתא דמר זוטרא אסיק בקשיא פסק כמר זוטרא דמלתא דרבנן היא ולקולא ומ"ש כיצד מודה עינינו בפני כמה אנשים מודה ואם יהי' עומד או יושב וע"ז אמר דעומד בפני י' וב' מיניהו חכמים ומ"ש וכיצד מברך פי' מה הוא נסח הברכה ע"כ והמרדכי כ' הא דבעי רבנן היינו באפשר אבל בלא אפשר מברך אפי' אי ליכא רבנן ובא"ח כ' דהמנהג להודות אחר קריאת התורה לפי שיש שם י'. ואם בירך בפחות מי' דעת הטור דא"צ לחזור ולהודות ודייק כן מלשנא דצריך דמשמע רק לכתחלה והב"י כ' דאין הדיוק נראה בעיניו דאדרבא לשנא דצריך משמע לעכב עי"ש ובש"ט כ' ומדאקשי' והא

צריך בי י' שמע' דמי שהודה בלא י' ובאו י' צריך להודות פעם אחרת [זהו ראיות הב"י מדברי הר"ר יונה נגד דעת הטור] ולא היא דה"ק היאך כיון ר"י לצאת לכתחלה כיון שלא ה' שם י' אבל כיון שברך שוב אינו חוזר ומברך ע"כ. ובשו"ע פסק כהרי"ף ורמב"ם ואי ליכא י' כשהודה פסק דטוב לחזור ולהודות בפני י' בלא שם ומלכות. הני ב' רבנן צ"ל דתני הלכתא (מג"א שם ס"ק ג') בנסח הברכה כבר בארנו דלפי גירסתינו בש"ס הוא גומל חסדים טובים אבל לפי ג' הר"ף והרמב"ם ושאר קמאי ז"ל הנסח היא הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב וכן הוא בשו"ע וכן מנהגינו והשומע' משיב' מי שגמלך וכו' ואם לא אמרו אינו מעכב משום דבתלמודא דידן אינו רק הרמב"ם והטור העתיקו ולכן אינו מעכב (מג"א שם ס"ק ב' ומחצית השקל שם) כ' בא"ח בשם הרמב"ן דעד ג' ימים מברכי' וטעמו מדאמרי' בעירובין הבא מן הדרך לא יתפלל עד ג' ימים משמע דעד ג' ימים מקרי בא מן הדרך והרשב"א קבל מהר"ר יונה דעד ה' ימים יכול לברך אבל הטור כ' דאם איחר מלברך יש לו תשלומי' לברך כל זמן שירצה וכ"פ בשו"ע שם ס"ו אבל הנכון שלא לאחר והמנהג ג"כ כשילך פעם ראשון לביהכ"נ מברך ואם יצא ביום ב' יברך בפני י' בלא ס"ת ולא יתפלל עד יום ה' (מג"א שם ס"ק ו'). על האי מעשה דרב יהודא דחלש ואתפח דברך ר"ח בגדתאה ורבנן בריך רחמנא וכו' והוא ענה אמן ופטר את נפשי' בזה כ' תר"י דהם ברכו בשם ומלכות דאל"כ לא ה' מפטר בעניית אמן (ועיין תוס' דס"ל כרב דלא בעי אלא שם) ולמדנו מזה שאם יש כאן י' וברכו ברכה זו וענה החולה אמן א"צ לברך ברכה אחרת אבל אם אין שם י' צריך לחזור ולברך [מזה הוכיח הב"י דלא כטור דפוסק דעשרה אינן מעכבי' עיין מ"ש לעיל בשם הש"ם] ונראה שהם יכולי' לאמרו אפי' בלא י' אע"פ שאין החולה נפטר בה עכ"ד ובש"ם כ' ואע"פ שהם לא היו מתכוני' להוציא בכל כי הני ברכות סגי וה"ה באחד דמברך הגומל לעצמו ושמע חבירו המחוייב בכך וי"א דדוקא הכא שאף הם היו מברכי' עליו ועל חל ו הא לאו הכי לא עוד אפשר לומר דוקא עונה דחשיב כברכה כיון שעונה אמן תכ"ד הא לאו הכי לא כיון שלא נתכונו להוציאו עכ"ל אבל הטור כ' בשם אביו הרא"ש ז"ל דאע"ג דשומע יוצא בשמיעה בלא עניית אמן זהו דוקא אם גם המברך חייב בברכה אבל הכא כיון שהם לא היו חייבי' בברכה זו לכך הוצרך לענות אמן ולא חשיב ברכה לבטלה כיון שהם לא נתחייבו בה שהם נתנו שבח והודאה למקום על הטובה שמזמין להם לפ"ז אם ברך א' הגומל לעצמו ושמע אחר וכיון לצאת יצא בלא עניית אמן ע"כ. והא דצריך כיון לצאת כ' הב"י דהוא אי מצות צריכות כונה עיי"ש. ומדברי הטור הנ"ל כ' הב"י יש ללמוד על מה שנוהגים קצת אנשים כשיולדות נשותיהם לברך הגומל דלאו ברכה לבטלה הוא כשם דר"ח ורבנן אע"פ שלא היו חייבי' היו מברכים לתת שבח והודאה למקום על הטובה שהזמין להם כך מי שילדה אשתו אבל הרשב"א כ' אע"ג דבע' היא בירושלמי מהו לברך על ניסא דרבו ולא פשטוה איכא למפשט' מהא דר"ח ורבנן נראה שדעתו לומר דהם לא ברכו על רפואת רב יהודא רק מפני שהוא רבם ולפ"ז אין ללמוד למי שאינו רבו אע"פ שהוא חביב עליו כגופו שיברך על רפואתו מ"מ כ' הר' מנוח דמסתברא דאי אית להו לאחרי' תועלת בהצלת זולתם שמברכי' ומסיק לענין הלכה דלא יברך ואם בירך נוערין בו משום ברכה לבטלה וד"מ כ' בשם הא"ז דאם רצה

מ״ש ממקום אחר אבל לפ״ז לא ידוקדק ראשית דברי הירושלמי מ״ש כשנעקרה מכל המקומות א״י דמאי ארי׳ מכל המקומות דהא אפי׳ אי נעקרה ממקום א׳ אם הוא בא״י אומר מארצנו לפ׳ פ׳ זה אם לא שנפ״ש כונת הירו׳ בזה מתני׳ כשנעקרה מאיזה מקום שיהי׳ בא״י והיינו דאמר מכל המקומות א״י דהיינו מכל מקום שיהי׳ אם הוא בא״י והבן וא״ש. ועיין בתוס׳ במשנה דהרואה דמביא׳ הירושלמי הזה בזה״ל בירושלמי מתני׳ כשנעקרה ע״ז מכל א״י ע״כ וכ׳ על הגליון תיבת מכל הוא ט״ס וגם בראש אינו ועיין ביאור הגאון מוהרא״ו לאו״ח סי׳ רכ״ב ס״ק ג׳ ע״כ והספר היקר הזה אין אתי. והנה בירושלמי שלפנינו אי׳ תיבת מכל אך לא כני׳ התוס׳ אלא מכל המקומות א״י וכנ״ל ובראש גי׳ הירושלמי מתני׳ כשנעקרה ע״ז ממקומה בא״י וכו׳ וזה משמע כפי׳ השני בכונת הירושלמי שכתבתי בסמוך. ועיין בפי׳ מוהר״א פולדו על הירושלמי דמפרש כפי׳ הראשון שכתבתי לעיל וכן הוא במרדכי עי״ש וצ״ע ובשו״ע סי׳ רכ״ד ס״ב פסק דבא״י אומר שעקר ע״ז מארצנו ובחו״ל ממקום הזה עיין ב״י. וז״ל הרמב״ם פ״י מברכות מקום שנעקרה ממנו ע״ז אם בא״י הוא מברך שעקר ע״ז מארצנו ואם בחו״ל הוא מברך שעקר ע״ז ממקום הזה ואומר בשתיהן כשם שעקרת ממקום הזה כך תעקר מכל מקומות והשב לב עובדיהם לעבדך ע״כ פסק כרשב״א בתלמודא דידן וכר״י ב״ג בירושלמי דאף בחו״ל צ״ל כן. והטור סי׳ רכ״ד כ׳ עליו ואיני יודע למה פוסק כדברי יחיד דרשב״א הוא דאמר הכי אבל לת״ק אצ״ל כן אלא בא״י שרובם ישראל אבל לא בחו״ל ע״כ ועיין כ״מ וב״י שם דכשם שעקרת צ״ל לכ״ע בחו״ל ולא פליגי אלא אי יאמר והשב לב עובדיהם ופסק הרמב״ם גם בזה דיאמרנו בחו״ל משום דמסתבר טעמי׳ דרשב״א וגם הא ת״ק לא אמר אלא דא״צ לומר אבל אם ר״ל רשאי ואין בכך כלום ורשב״א צריך לומר וא״כ אם לא יאמר יעשה דלא כרשב״א ואם יאמר לא יעשה דלא כת״ק לכן מוטב לאמר וכ״פ בשו״ע שם.

ברכת שהחריב בכל הרשעה לרואה בבל וברכת שהחריב ביתו של נ״נ הרשע לרואה ביתו וברכת אומר ועושה גוזר ומקיים לרואה מקום שנטלו ממנו עפר לא הביאו הרמב״ם וצ״ע למה ובטוש״ע הם בסי׳ רכ״ד. ודע דבירושלמי אי׳ ראה בבל אומר ושאשתי׳ במשאטא השמד עי״ש.

(ט) ברכת מציב גבול אלמנה דא׳ בברכות נ״ח ע״ב ת״ר הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה [כגון בישוב בית שני] בחורבנן אומר ברוך דיין האמת בתי עכו״ם בישובן אומר בית גאים יסח ד׳ בחורבנן אומר אל נקמות ד׳ אל נקמות הופיע ע״כ ובראש ליתא רק הרואה בתי ישראל וכו׳ אבל בריף אי׳ רק דבמקום בתי ישראל אי׳ בריף הרואה בתי כנסיות של ישראל בישובן וכו׳ והרמב״ם פ״י מברכות ה״י כ׳ בתי ישראל ולא מביא רק הרואה בתי ישראל בישובן ובחרבנן אבל מבתי גוים בישובן ובחרבנן מביא שם בה׳ י״ט ונראה מסדורו וכן מדברי שאר קמאי ז״ל דעל בתי ישראל הן בישובן והן בחרבנן מברך ברוך בשם ומלכות כשאר ברכות אבל על בתי עכו״ם לא נאמר לברך רק לקרות הפסוקי׳ וכ״מ מדברי הב״י ד״ה והא דרואה עיש״ה ודוק.

וממ״ש רש״י ז״ל על בתי ישראל כגון בישוב בית שני מדייק הב״י דכונתו דקאי על רואה ביהמ״ק ולהריף כבר אמרנו דקאי על בתי כנסיות של ישראל והקשה הב״י דלפ״ז הא דבתי עכו״ם קאי על בתי אלילים וא״כ קשה היאך יאמר

בית גאים דהא הרואה ע"ז אומר ברוך שנתן ארך אפים ודוחק לומר דבעי לומר ברוך שנתן ארך אפים וקרא דבית גאים ומיהו אפשר דהרי"ף מפרש וכו' ויותר נראה לומר דבתי ישראל בישובן היינו כשישראל מיושבים בלא שטן ובלא פגע רע והכי מוכח מעובדא דעולא ור"ח דמייתי התם פ' הרואה דמיום שחרב ביהמ"ק נגזרה גזירה על בתיהם של צדיקים שיחרבו וכו' משמע דבתי ישראל בחרבנן היינו בתי עשירי ישראל ובעלי צדקות וא"כ בתי ישראל בישובן היינו בתי עשירי ישראל בתקפן ובגבורתן ומה שפי' רש"י ז"ל כאן כגון בישוב בית שני היינו לומר דאז שייך לומר מציב גבול אלמנה וקודם שגלו בגדות בבל לא הוי מכרכי הכי שלא הוי שייך לקרותו בשם אלמנה ואפשר שאע"פ שישראל מיושבים בתוקף וגבורה בקצת מקומות אין מברכים עליהם אא"כ הי' בארץ ישראל ובזמן הבית ונראה שזו היתה כונת רש"י ג"כ במ"ש כגון בישוב בית שני עכ"ד הב"י וב"ח כ' בשם רש"ל הרי"ף פ' בתי כנסיות ולפ"ז צ"ל מ"ש אח"כ בתי ע"ז היינו נמי בתי תפלה שלהם וא"כ ק' הרי יש ברכה המיוחדת להם וכו' וי"ל התם כשרואה גוף ע"ז אבל הכא אירי שרואה הבית תורפה המיוחדת להם שמעמידים בתוכה הע"ז ואינו רואה הע"ז עצמה וי"מ שקאי על כל בתי ישראל של מנהיגים ועשירים ובישובן דקאמר היינו כשיושבים בתוקפן ובכחן ולזה נתכוין רש"י שפ' מציב גבול אלמנה כגון יישוב בית שני ולאו דוקא בנין בהמ"ק קאמר דא"כ הול"ל הרואה ביהמ"ק אלא אכל בתי ישראל קאמר כשהם מיושבים בישוביהם אחר ימי אלמנותם בתקפם וזהו בבית שני וכן משמע דאכל בתים קאמר וכן מוכח בסוגיא דמייתי עלה עובדא דעולא ור"ח וכו' ולא נהגו כן אלא דוקא בבתי כנסיות ואיסכא בבית תרפות שלהם עכ"ל ועיין טו"ז ומג"א שם ודוק. ובירושלמי משמע דקאי אבית ע"ז דאי' שם העובר לפני בית ע"ז אומר וכו' ר"י בי רבי בון בשם ר' לוי ראה אותם מזבלי' לע"ז אומר זובח לאלקים יחרם עיי"ש.

(י) ברכת חכם הרזים דאי' בברכות נ"ח ע"א וא"ר המנונא הרואה אוכלסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים [אוכלסי חיל גדול של ששים רבוא. חכם הרזים, היודע מה שבלב כל אלה] אוכלסי עכו"ם אומר וכו' ת"ר הרואה אוכלסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהם דומי' זה לזה בן זומא ראה אוכלסא על גב מעלה בהר הבית אמר ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלה לשמשני וכו' אמר עולא נקטי' אין אוכלסא בבבל תנא אין אוכלסא פחות מס' רבוא ע"כ ומביאו הרי"ף והרא"ש וגם להא דעולא ושם בברכות נ"ח ע"ב אי' דר"פ ור"ה ברי' דר"י פגעו בי' בר"ח ברי' דרב איקא וא"ל בהדי' דחזינך ברכי' עלך תרתי ברוך אשר חלק ושהחיינו וא"ל אנא נמי כיון דחזתנתכו חשבתינכו עלואי כשתין רבאון בית ישראל ובריכנא עליכו תלתא הנך תרתי וברוך חכם הרזים וזה השמיטו הרי"ף והרא"ש וכ' בש"מ מפני שאין חכם מופלג כ"כ מצוי בזה"ז לכך לא הביאוה לפסק הלכה וכ"כ הטור בשם י"א ועיין מלחמות לרמב"ן. והרמב"ם פ"י מברכות הי"ב כ' הרואה ת"ר אלף אדם כא' כו' ואם ישראל הם בארץ ישראל אומר בא"י אמ"ה חכם הרזים ע"כ ועיין כ"מ דמ"ש הרמב"ם דוקא בארץ ישראל משום דפסק כעולא וסובר דההוא עובדא דר"פ ור"ה ברי' דר' פליגי אדעולא ופסק כעולא עיי"ש. והנה גם כאן משמע להדי' מלשון הרמב"ם ז"ל דרק חכם הרזים היא ברכה בשם ומלכות אבל בושה אמכם אינו בברוך ואינו אומר רק מקרא הנ"ל וכן משמע

ג"כ מלשון הש"ס. ודין זה הוא בטוש"ע ס' רכ"ד ס"ה .
(י"א) ברכת שהלך מחכמתו ליראיו .
(י"ב) ברכת שנתן מחכמתו לבריותיו .
(י"ג) ברכת שהלך מכבודו ליראיו .
(י"ד) ברכת שנתן מכבודו לבריותיו. דאי' בברכות נ"ח ע"א ת"ר הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שהלך מחכמתו ליראיו חכמי או"ה אומר ברוך שנתן מחכמתו לבריותיו [והרא"ש גורס לבשר ודם] הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שהלך מכבודו ליראיו מלכי או"ה אומר ברוך שנתן מכבודו לבריותיו עי"ש ומובא ברי"ף ורא"ש ועין באבודרהם וב"י ס' רכ"ב ובטו"ז שם טעם למה דאי' בש"ס ברואה חכמי או מלכי ישראל אומר שהלך וברואה חכמי או מלכי או"ה אומר שנתן ואולם ברמב"ם פ"י מה' ברכות בשניהם הנסחא שנתן אפשר שכן הי' גירסתו בגמרא . חכם מחכמי או"ה דוקא חכם בחכמות העולם אבל לא באינם חכמים אלא בדתם (ב"י ושו"ע שם ס"ז עיין מגילה ט"ז ע"א) אפי' סומא שיודע שהמלך עובר מוכח בגמרא בעובדא דרב ששת דמברך (מג"א שם) ועל איזה מהשרים מברך עיין במג"א שם ס"ק ה' . מצוה להשתדל לראות אפי' מלכי או"ה (ש"ס ברכות שם ושו"ע שם ועיין מג"א ס"ק ז' אי מותר לעבור על מצוה דרבנן לראות מלכי או"ה) וברכות הללו מבוארים דהם בשם ומלכות .

(ט"ו) ברכת אשר יצר אחכם בדין דאי' בברכות נ"ח ע"ב ת"ר הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ואסף אתכם בדין ועתיד להקימכם בדין מר ברי' דרבינא מסיים בה משמי' דר"נ ויודע מספר כלכם והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם ברוך מחיה המתים קברי עכו"ם וכו' ע"כ כן הוא הגי' שלפנינו ובתוספתא א"י בזה"ל הי' הולך בבית הקברות אומר ברוך יודע מספר כלכם הוא יודע הוא עתיד לדון הוא עתיד להקימכם ברוך מחיה מתים במאמרו ע"כ וביושלמי פ' הרואה העובר בין הקברות צ"ל ברוך מחיה מתים ר' חייא בשם רבי יוחנן ברוך נאמן בבריתו ומחיה המתים ר"ח בשם רבי יוחנן היודע מספרכם הוא יעורר אתכם הוא יגלה עפר מעיניכם בא"י מחיה המתים ר"א בשם רבי חנינא אשר יצר אתכם בדין וכלכל אתכם בדין וסילק אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין היודע מספרכם הוא יגלה עפר מעיניכם בא"י מחיה המתים הדא דאת אמר במיתי ישראל וכו' ע"כ וברי"ף נסח הברכה ברוך אשר יצר וכו' וכלכל אתכם בדין ודן אתכם בדין והמית אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין ויודע מספר כולכם ברוך מחיה המתים ע"כ וברא"ש הגי' כנ"ל הרי"ף אך השמיט ודן אתכם בדין וברמב"ם פ"י מברכות ה"י הרואה קברי ישראל מברך בא"י אמ"ה אשר יצר אתכם בדין ודן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין והמית אתכם בדין והוא עתיד להקים אתכם בדין לחי העולם בא"י מחיה המתים ע"כ וכ' הכ"מ שהי' לרמב"ם גי' אחרת בש"ס מדלא מביא הא דמר ברי' דרבינא ויודע מספר כלכם וכו' . ובטור סי' רכ"ד כנסח הרא"ש רק שהוא השמיט ג"כ ויודע מספר כלכם בדין אע"פ שכתבוה הרא"ש וכ' הב"י דלא ידע טעמא דלמה השמיטו . ברכה זו לא יברך רק כשלא ראהו בתוך שלשים יום כמו שאר ברכות הראיה (שם סי"ג) ואם ראה קברות אחר אי יברך וכן אי יברך אי לא ראה רק קבר אחד עיין בברכי יוסף שם בקבר עכו"ם משמע גם כאן דלא יברך רק יאמר הקרא וכמבואר זה לעיל ס"ק י' .

(ט"ז) ברכת שהחיינו הנקראת ברכת זמן. גרסי' בפ' הרואה במתני' בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה ובגמ' שם דף נ"ט סוף ע"ב איכא תרי לישני בפלוגתא דר"ה ורבי יוחנן דלל"ק בקנה וחזר וקנה ד"ה א"צ לברך ול"ם אלא ביש לו כיו"ב מירושה דלר"ה אינו מברך כיון דיש לו כיו"ב ולר"י מברך משום דלעניין קנייה חדש הוא אצלו ולל"ב ביש לו כיו"ב לכ"ע מברך ול"ם אלא בקנה וחזר וקנה דלר"ה א"צ לברך ולר"י מברך זמקשה הש"ס על ר"י מפלוגתא דר"מ ור"י ומשני דלהודיעך כחו דר"מ נקיט פלוגתייהו ביש לו כיו"ב דאפ"ה ס"ל לר"מ דאינו מברך ולא נקיט פלוגתייהו בקנה וחזר וקנה להודיעך כחו דר"י דמברך משום דכחא דהתירא עדיף לי' ע"כ בש"ס עיי"ש. ופסקו התוס' והרי"ף והרא"ש כרבי יוחנן וכל"ב דאפ' בקנה וחזר וקנה מברך דהלכתא כותי' אפ' לגבי' דרב ומכ"ש לגבי' דר"ה. וכ"פ הטור סי' רכ"ג ועיין בבעל המאור דיש לו ג' אח"ת ופ' אחר בש"ס הנ"ל.

אבל הרמב"ם פסק כרבי יוחנן וכל"ק דדוקא ביש לו כיו"ב מברך אבל לא בקנה וחזר וקנה וכ' הכ"מ שם משום דהא דמשני הש"ס כחא דהתירא עדיף היא שינויא דחיקא משום דבא"צ לברך ל"ש לשנא דהתירא וכיון דלל"ק לא אתותב פסק כל"ק ובשו"ע שם פסק כל"ב וכתוס' והרי"ף והרא"ש. ועיין תוס' סוכה מ"ו ע"א ד"ה העושה שכ' בשם רב שרירא גאון דלא סמכי' אהך תלמודא לברך על כלים חדשים משום דמסקי' בערובין מ' ע"ב דבע' מידי דאתא מזמן לזמן וכ' המג"א סי' רכ"ג ס"ק ה' דאפשר דהעולם סומכים על הא דרב שרירא ולכך אין נזהרים לברך שהחיינו בקנה כלים חדשים אבל אין להקל ובב"י שם מביא בשם תה"ד דלא קיי"ל כהא דרב שרירא דכל המחברים מיתי הא דהרואה לפסק הלכה וע"ע תוס' מנחות מ"ב ע"ב ד"ה ואלו ובמוהרש"א שם ודוק. הא דמברכי' דוקא בכלי תשמיש אבל בקנה ספרים חדשים אינו מברך דמצות לאו ליהנות נתנו ועל המצוה אין מברכים ברכת זמן אלא בבאה מזמן לזמן (מג"א שם אבל הרדב"ז כ' לברך) ואם העלה ספר על מכבש הדפוס או גמרו בכתיבה העלו האחרונים דיברך בלא שם ומלכות וכן אם עלה לגדולה. קהל שבנו ביה"כ חולקים האחרונים אי יברך שהחיינו או הטוב ומטיב עיין באר היטב ושערי תשובה שם. ובקונה ס"ת דעת מוהר"י בי רב לברך שהחיינו ובס' נאמן שמואל כ' לצאת ידי פסק יברך על הס"ת בפעם הראשון שקורא בס"ת (באר היטב שם).

אי' בירושלמי פ' הרואה עלה דהך מתני' אר"ח בר בא לא סוף דבר חדשים אלא אפי' שחקים כאלו הם חדשים לו ומביאו התוס' והרא"ש וכ' הש"מ דלפ"ז הא דתנן חדשים היינו חדשים לו אע"פ שהם ישנים ולא בא למעוטי אלא מכרם וקנאם כדאמרי' גבי עורכי המלחמה כי יקח איש אשה חדשה למעוטי גרשה והחזירה עיי"ש וכ"כ הטור סי' רכ"ג וכ' הב"י אבל אם היו פעם א' שלו אע"פ שלא השתמש בהם שוב אינו מברך וכ"פ בשו"ע שם ס"ג. וכ' התוס' דוקא על בגדים חשובים דדומי' דבית חדש קתני כלים חדשים אבל על אינם חשובים כמו מנעלים ואנפלאות וחלוק וכיו"ב א"צ לברך וכ"כ הרא"ש בשם ר"י וכ' על זה ויראה לי הכל לפי מה שהוא אדם דיש עני ששמח בחלוק יותר מעשיר בכלים חשובים כדאי' בנדרים מ"ש ע"ב דרב יהודא שלא היו לו אלא גלימא רעוע וכד הוי נפקא דביתהו לשוקא מכסיא בי' וכי נפיק ר"י לצלויי הוי מכסי ומצלי וכד

מכפי ביה הוי מברך ברוך שעשני מעיל לפי שהי' חשוב עליו כמעיל לעשיר עכ"ל וכ"כ השור שם ורמ"א בהג"ה כ' דנוהגין כתוס' וכדברי תה"ד המובא בב"י שם דאין לברך על מנעלים וחלוקים אפי' אם הוא עני ורק בבגד צמר דדמי לדבר הבא מזמן לזמן עיין מג"א שם ס"ק ט'. אמנם הרדב"ז מובא במג"א שם ס"ק י' כ' דהתוס' לא פליגי אהרא"ש רק התוס' מירי בעשיר אבל עני מברך ולהיפך עשיר גדול שקנה כלים חשובים שאין שמח בהם ואינן נחשבים לו לא יברך עי"ש.

עוד אי' בירושלמי פ' הרואה רבי יעקב בר זבדא בשם רבי חייא בר אבא אמר קנה אומר ברוך שהחיינו וקיימנו לזה"ז ניתן לו אומר ברוך הטוב והמטיב רבי בא אבוה דרבי בא מארי בשם ר' אחא קנה אומר ברוך שהחיינו לזה"ז ניתן לו אומר ברוך הטוב והמטיב לבש בגדים אומר ברוך מלביש ערומים ע"כ [לענין ברכת הטוב והמטיב יבואר להלן אי"ה] וגם הירושלמי הזה מביאים התוס' והרא"ש וכ' הרא"ש ומשמע בירושלמי דבשעת קנייה יש לברך אע"פ שעדיין לא נשתמש בהם שאין הברכה אלא שמחת הלב שהוא שמח בקנייתו כדרך שמברכים על הגשמים בשעת ירידתן אע"פ שאין הנאתן ניכרת מיד ע"כ וכ"פ בטוש"ע שם ס"ד ולדעת הטו"ז ס"ק ג' יש לברך משעה שקנה הבגד אע"פ שצריך לתת אותו לחייט לעשות ממנו מלבוש ורחוק עדיין מן ההנאה שהרי הרא"ש מדמהו לירידת גשמים דג"כ אין הנאה ניכרת מיד ועיין מג"א ס"ק ו' לפי הגי' שלפנינו דהא קי"ל אומן קונה בשבח כלי וגי' המחצית השקל שם דאין אומן קונה בשבח כלי ע"ש"ה. המנהג לומר למי שלובש בגד חדש תבלה ותחדש ואין לומר כן על מנעלים או בגדים הנעשים מעורות של בהמה אפי' טמאה משום דצריך להמית בהמה אחרת תחלה ורחמיו על כל מעשיו כתי' (רמ"א שם בשם מהרי"ו ואף דהטעם נראה לו לטעם חלוש אפ"ה כ' דרבים מקפידים ע"ז) אם קנה כלים חדשים להשתמש בהם הוא ובני ביתו יתבאר לקמן אי"ה דיברך הטוב והמטיב (עיין בברכת הטוב והמטיב).

גרס' בפ' הרואה נ"ה ע"ב אריב"ל הרואה את חבירו לאחר ל' יום אומר ברוך שהחיינו וכו' לאחר י"ב חדש אומר ברוך מחיה המתים ומיתי השי"ם אח"כ עובדא דר"פ ור"ה ברי' דר"י המובא לעיל בברכת חכם הרזים ס"ק י"ב. וכ' התוס' בשם ר"י דוקא ברואה חבירו החביב עליו וב"כ הרא"ש דדוקא בחביב ושמח ונהנה בראייתו וכ"כ תר"י עי"ש. ולאחר י"ב חודש דמברך מחיה המתים הטעם משום דנשכח מהלב כמו המת דכתיב נשכחתי כמת מלב וגו' ועיין ברמב"ם פ"י מברכות ה"ב דכ' גבי מחיה המתים דאומר בא"י מחיה המתים ולא כ' מלכות כבשאר ברכות ועיין בתשו' פנים מאירות סי' ס"ו דכ' כיון דנסח ברכה זו היא בתפלת י"ח ושם לא נזכר מלכות א"צ לברך בשם ומלכות. הנה מ"ש בשם שגרת לשנא נקט' דהא הרמב"ם הזכירו בפי' בשם וגם בתפלת י"ח הרי ברכה זו היא בשם אבל מלכות משמע גם מלשון הרמב"ם דא"צ ודוק. ודין זה מבואר בטוש"ע סי' רכ"ה. לאחר י"ב חדש דמברך מחיה המתים אז אין מברך שהחיינו (מג"א שם ס"ק ב' בשם ב"ח) אין חילוק בזה בין זכרים לנקבות (ב"י בשם תשו' רשב"א) ועיין ברכי יוסף דהיינו דאיש מברך על אשה ואשה על איש והיינו על אשתו ואמו ובתו ואחותו ולפ"ז גם אשה שמברכת על איש כה"ג הוא. ורואה חבירו דאי' בש"ס מכ"ש אביו או רבו או מי שגדול ממנו דכל שנהנה בראייתו מברך. אם בתוך ל' קבל ממנו כתב אפ"ה מברך שהחיינו אבל מחיה המתים לא יאמר אם קבל כתב

ממנו תוך י״ב חדש דהא לא נשכח מהלב (באר היטב שם) מי שלא ראה חביבו מעולם ושלח לו כתבים אע״פ שנהנה בראיתו אינו מברך על ראיתו (ב״י בשם תשו׳ הרשב״א ושו״ע שם). ילדה אשתו בן כ׳ הרשב״א בתשו׳ סי׳ רמ״ה מובא בב״י ס״ם רכ״ג דמסתברא דמברך שהחיינו בין אם כבר נולדו לו בנים אחרים בין לא נולדו לו עדיין בין דקיי״ל כרבי יוחנן בלישנא בתרא דקנה וחזר וקנה מברך אלא שלא ראה שנהגו כן אפי׳ הגדולים אשר בארץ ושמא עשאוה רשות כקרא חדתא דכל שאינו בא מזמן לזמן כמועדות אין ברכת שהחיינו חובה וכ׳ וז״ל ומפני שראיתי נדולי הדור שלא נהגו לאמרו אני דוחק כן ואע״פ שאין זה מספיק כל הצורך שהרי בפדיון הבן תקנו זמן ושמא אף על מצוה ממצות התורה כפדיון הבן אומר זמן ולפי טעם זה כל אותם שבפ׳ הרואה כקנה כלים חדשים ונפלה לו ירושה מאביו וכל אותם הדברים הנזכרים שם דלאו מזמן לזמן אתו ולא מצוה אלא במקום הנאה לבד י״ל דלאו בחובה אמרו אלא ברשות עכ״ל ועיין בכלל זה עוד להלן. ורמ״א בד״מ שם תמה עליו מהא דאי׳ בגמרא בנולד לו בן מברך הטוב והמטיב וכ׳ ואפשר דהרשב״א לא קאמר אלא במתה אשתו בשעת לידה דליכא הטבה אלא לידי׳ או אפשר דהש״ס מיירי בשמע שילדה אשתו זכר והרשב״א מיירי בהי׳ עצמו אצל הלידה כדאי׳ חילוק זה לענין גשמים ועוד אפשר לומר דהרשב״א ס״ל דצריך לברך הטוב והמטיב וגם שהחיינו עי״ש שהניח הדבר בצ״ע ובטו״ז ס״ק א׳ דעתו כסברא האחרונה של הד״מ דהרשב״א ס״ל דצ״ל הטוב והמטיב ושהחיינו ואינו מחלק בין מתה אשתו או לא וכדעת הב״י ולא כרמ״א בהג״ה שם וע״ע מג״א שם ס״ק א׳ דאין חילוק בין רואה לשומע. עוד כ׳ דאין להקל בברכות אלו דמאי דאתמר אתמר.

מת אביו והוא יורש ואין לו אחים מברך שהחיינו ואם יש לו אחים לדעת המחבר שם ס״ב לא יברך שהחיינו רק הטוב והמטיב ועיין טו״ז דדעתו גם בזה דיברך תרוייהו ויבואר זה עוד לקמן אי״ה גבי ברכת הטוב והמטיב.

אי׳ בשם עירובין מ׳ ע״ב בהא דאבעי׳ להו אי לומר זמן בי״ה וביוה״כ דאמר רב יהודא אנא אקרא חדתא נמי אמינא זמן [כשאני רואה דלעת חדשה משנה לשנה אמינא זמן] א״ל רשות לא קא מיבעי לי כי קא מיבעי לי חובה מאי וכו׳ וכ׳ הרא״ש שם פירש״י כשאני רואה אותה ונהגו העולם לקבוע הברכה בשעה שאוכל ממין חדש כמו שהחיינו דעשיית לולב וסיכה שקובעים בשעת קידוש היום ע״כ ומבואר מש״ם הנ״ל דאפרי חדש היא רשות ועיין הג״א ושלטי הגבורים בעירובי׳ שם. והרמב״ם כ׳ בפ״י מברכות ה״ב הרואה פרי המתחדש משנה לשנה בתחלת ראייתו מברך שהחיינו ע״כ מבואר מזה דס״ל ג״כ כרש״י ז״ל דמברך כשרואה ודוקא פירי המתחדש משנה לשנה ומברך מיד בתחלת ראייתו והטור סי׳ רכ״ה כ׳ הרואה פרי חדש מתחדש משנה לשנה מברך שהחיינו ונוהגים עתה שלא לברך עד שעת אכילה והמברך בשעת ראי׳ לא הפסיד ואם אינו מתחדש משנה לשנה אפילו אם יש ימים רבים שלא אכל ממנו לא יברך עכ״ל וב״י מביא בשם הר״ר מנוח דאפילו אם רואהו על האילן או ביד חביבו מברך ובשם סמ״ק כ׳ דאם נהנה בראייתו מברך ואם אינו נהנה רק באכילתו מברך על אכילתו אבל מוהר״ם הי׳ מברך לעולם רק בשעה שהי׳ אוכל וכן פשט המנהג וכן הוא בשו״ע שם ס״ג. והגה ממה דנקטו הרמב״ם והטור פרי המתחדש משנה לשנה רצה ב״י לדייק דס״ל

פרי המתחדש פעמים בשנה אין מברכי' עליהם שהחיינו ואח"כ כ' דאפשר לומר דמשנה לשנה לאו דוקא ואורחא דמלתא נקטי ואה"נ דפירי המתחדש פעמים בשנה מברך עליו בכל פעם שהחיינו וכ"פ הרמ"א בהג"ה שם ס"ו ומביא המג"א ס"ק י"ג ראי' מתוס' ברכות ל"ז ע"ב דכהן המקריב ואוכל מנחות מברך שהחיינו מפני שכ"ד משמורות היו ולא הי' אוכל אלא פעמים בשנה אלמא דגם זה מזמן לזמן נקרא עי"ש דרש"י ז"ל לא פירש כן בברכות שם. (ועיין באר היטב בשם יד אהרן) על דבר שאין לו זמן קבוע לגדולו אין מברכי' (רמ"א שם בשם ב"י דכ"כ הר"ר מנוח בעשב שפעמים שיכול להתקיים כל השנה) וע"כ אין מברכי' על ירק חדש שעומד כל השנה בקרקע (רמ"א שם בשם מוהרי"ל ועיין מג"א ס"ק י"ד דכונת הרמ"א דמטמיני' אותו בקרקע ושל"ה כ' דאין מברכי' על שום ירק וכן על לחם חדש דאין ניכר בין חדש לישן וכ' מג"א דמ"מ על הריפות מדגן חדש מברכי' דנכרי' היטב שהם חדשים) אין לברך עד תשלום גידול הפרי (ב"י ורמ"א בשם תשו' רשב"א ועיין מג"א ס"ק ח') אם לא ברך בראי' ראשונה דעת הרמ"א בשם האגור דיכול לברך בראי' שנייה ומג"א כ' בשם הר"ם דאינו מברך וה"ה לדידן דמברכי' על אכילה אם לא ברך בשעת אכילה ראשונה לא יברך עוד וכ"ש שלא יברך על אותה אכילה עצמה בעוד שלא נתעכל הפרי. אם ברך על הענבים כשאכל אם יברך עוד הפעם שהחיינו כשישתה אח"כ תירוש לדעת התה"ד ס"ל"ג צריך לברך שנית והאגור כ' בשם מוהר"י מולין דמסופק בדבר וע"כ אין לברך ובתשו' מוהרי"ל ס' ק"ב כ' דדעתו נוטה שיש לברך כיון שהוא טעם אחר וברכה אחרת הוי תרי שמחות ואע"ג דאמרי' בע"ז גבי פלוגתא דאביי ורבא אי אזלי' לענין א'סור בתר שמא או בתר טעמא דחדתי בעינב הוי חד טעמא מ"מ לאחר תס'סו וכן מ' יום הוי עיקר טעמא ורמב"ן כ' דתרומה ומעשר בזתים וענבים הוי דרבנן ורק בתירוש ויצהר הוי דאו' אלמא מלתא אחריתי הוא לגמרי ומ"מ אני מונע לאכול ענבים קודם ליל ב' דר"ה עיין כ"ז בב"י שם ובשו"ע ס"ה פסק דאינו חוזר ומברך וכדעת האגור עיין מג"א ס"ק י"א בטעמא דמלתא ושל"ה כ' דכשישתה יין טוב שיביא עצמו לידי חיוב שהחיינו ממקום אחר וכ"ז דוקא בתירוש אבל לא בין שאע"פ שהוא יודע שהוא חדש א"צ לברך דאין ניכר בין חדש לישן. ואם בירך מתחלה שהחיינו על תירוש לכ"ע אינו חוזר ומברך על ענבים (באר היטב שם) אם בירך על הגדגדניות שקורין קירשען בל"א דעת התה"ד ס' ל"ג דחוזר ומברך זמן על וויקסעלן וכן בתאנים לבנות ושחורות דתרי מיני נינהו לענין תרומה וה"ה לענין זמן וכן הוא בשו"ע שם ס"ד וכ' המג"א ס"ק י' דאזלי' בתר טעמא ואפי' אינן חלוקי' בשמן אם רק חלוקי' בטעמן הוי כשני מינים לענין זמן וכן ב' מיני אגסי' או תפוחים או אגוזים ומט"מ כ' אפ' יש להם טעם אחד כגון אדומות ושחורות כיון דחלוקי' במראיהן הוי שני מינים כ"ש אם חלוקי' בטעמן ע"ין מחצית השקל שם. וע"ע בתשו' שבות יעקב ח"ב ס' ל"ז ופנים מאירות ס' ו'. על דבר שאינו גדולי קרקע אינו מברך שהחיינו אפ' אם לא אכלו זמן רב (מג"א שם) על ריח המתחדש משנה לשנה דעת הרדב"ז מובא במג"א שם דמברך ובס' רט"ז ס"ק א' מביא המג"א דברי המע"מ דאין מברכי' על הריח שהחיינו והטעם משום דהנאה מועטת היא והוא ז"ל כ' הטעם משום שהם כל השנה עי"ש. שקדים הגדלים במצרים מברכי' עליהם זמן (מג"א שם בשם רדב"ז) עוד כ' המג"א שם

בשם תשב"ץ דעל גדיים וטלאים מברך שהחיינו והניח בצ"ע. עיין בתשו' שער אפרים ס' ל"ה דעל אתרוג הדר באילנו משנה לשנה אין מברכ' שהחיינו. ועיין בטו"ז ומנ"א עם שמביא' הירושלמי דסוף קידושין דעתיד אדם ליתן דין וחשבון על שראה מיני מגדים ולא אכל ר"א חש לה והי' מצמצם פרישי כדי למיכל מכל מין חדש בשנה וכ' בתשב"ץ הטעם כדי להרבות בברכה ע"כ וכבר דבאנו למעלה דמגמרא דעירובין מוכח דזמן אפרי חדש הוא רק רשות ובן הוא בקמאי ז"ל ובב"י ס' זה. וע"ע ב"י ס' תל"ב שהקשה כיון דרשות הוא הי' לנו להחמיר שלא לברך וכ' דאיכא למימר דהכי תקנו מעיקרא לברך זמן אקרא חדתא אם ירצה והוי א"כ התקנה בענין זה.

גרס' בתוספתא פ"ו דברכות העושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהגיענו לזמן הזה נכנס לישב בה וכו' העושה לולב לעצמו אומר ברוך שהגיענו לזה"ז וכשהוא נוטלו וכו' העושה ציצית לעצמו אומר ברוך שהגיענו וכו' עי"ש. ועיין בפ' לולב וערבה מ"ו ע"א דשם מביא השי"ם תוספתא זו לענין סוכה ולולב וע"ע בפסחים ז' ע"ב ומנחות מ"ב ע"א. וכ' התוס' בסוכה שם ד"ה העושה צריך לפרש טעם מ"ש דיש מצות שתקנו לברך שהחיינו ויש מהם שלא תקנו בעשיית סוכה ולולב תקנו כדאשכחן הכא ובעשיית ציצית ותפילין לא תקינו כדמוכח בפ' התכלת דמפרש ר"י מאי מברך אתפילין של יד ותפילין של ראש ואלו לעשות תפילין לא מברך דלא חשיב לי' וכמו כן יש לדקדק דשהחיינו נמי לא מברך מדלא חשיב לה וכן אפדיון הבן מברך שהחיינו כדא' בפ"פ ע"פ ואלו אמילה לא מברך מדלא חשיב לה בפ' התכלת ובסוף פרק ר"א דמילה בהדי ברכות של מילה וכן אקריאת מגילה מברך שהחיינו כדא' בר"פ הקורא את המגילה עומד ואלו אקריאת הלל לא מברך ונראה דמצוה שיש עליה שמחה תקנו שהחיינו ודאמ"י בהרואה דמברך על כלים חדשי' כ' רב שרירא גאון דלא סמכי' עלה דמסקי' בפ' בכל מערבי' דבעי מידי דאתא מזמן לזמן וקשה מפדיון הבן עכ"ל והר"ן שם כ' בזה"ל ול"נ דשהחיינו דמצות בזמן תלוי כדמוכח בפ"פ בכל מערב' דאמ"י בר"ה ויוה"כ זמן דכיון דמזמן לזמן קאתי אומר עליהן זמן הלכך סוכה ולולב ומקרא מגילה מזמן לזמן קאתי ופדיון הבן אע"ג דלא מזמן לזמן קאתי אפ"ה כיון שהיא מצוה התלוי' בזמן ל' יום של תינוק שיצא מכלל נפל ונכנס לכלל קיימא וחיות שפיר שייך לברוכי בי' שהחיינו אבל תפילין ומילה לא תלו בזמן והלל של ב' יו"ט נמי אע"ג דתלוי בזמן כיון שתקנו לומר על כל צ"ה וצרה שלא תבא על הצבור אין זמנו קבוע וצ"ע לפ"ז למה אין מברכים זמן על ספירת העומר וראיתי מי שכ' שאם לא ספר בלילה לא יספור ביום כדתנן כל הלילה כשר לספירת העומר משמע דהא ביום לא יצא ומש"ה לא אמרי' בי' זמן עכ"ל מיישב קו' התוס' מפדיון הבן דתלוי' ג"כ בזמן וכ"כ עוד הר"ן בשלהי פסחים עי"ש. ולענין ספירת העומר עיין בבעל המאור סוף פסחים שכ' וכללו של דבר אין לנו להחמיר בספירת העומר שאינו אלא לזכר בעלמא והכין אסיקנא בדוכתא במנחות אמימר מני יומא ולא מני שבוע אמרו זכר למקדש הוא ואע"פ שאנו מוני' ימים ושבועות מנהג הוא בידינו אבל להטעינו זמן אין לנו ועוד שלא מצינו זמן אלא בדבר שיש בו שום הנאה כגון נטילת לולב שהוא בא לשמחה ותקיעת שופר לזכרון בין ישראל לאביהם שבשמים ומקרא מגילה

דחם רחמנא עלן ופרקינן ופדיון הבן שמברך אבי הבן שהחיינו לפי שיצא בנו
ומספק נפל דכל ששהא ל' יום באדם אינו נפל ולספירת העומר אין בו זכר לשום
הנאה אלא לענמת נפשינו לחרבן בית מאיינו וגו' עכ"ל ודבריו מובאים ג"כ בר"ן
סוף פסחים וכדברי האלה כ' גם הרשב"א בתשו' ס' קכ"ו בשם הראשונים ועיין
בתשו' מהר"ל ן' חביב ס' ס"ב ופר"ח א"ח ס' תפ"ט והרמב"ם פ"א מברכות ה"ש
כ' כל מצוה שהיא מזמן לזמן כגון שופר וסוכה ולולב ומקרא מגילה ונר חנוכה
וכן כל מצוה ומצוה שהיא קנין לו כגון ציצית ותפילין ומזוזה ומעקה וכן מצוה
שאינה תדירה ואינה מצויה בכל עת שהרי דומה למצוה שהיא מזמן לזמן כגון
מילת בנו ופדיון הבן מברך עליה בשעת עשייתן שהחיינו ואם לא ברך על סכה
ולולב וכיו"ב שהחיינו בשעת עשייה מברך עליהם שהחיינו בשעה שיוצא ידי חובתו
בהן וכן כל כיו"ב עכ"ל וכ' האבודרהם על מ"ש הרמב"ם דמברכים שהחיינו אמילה
והעולם לא נהגו כך לברך על המילה שהחיינו מפני שהיא יותר תדירה מפדיון
הבן וגם אין לה עת קבוע משנה לשנה וי"א שגם מזה הטעם אין מברכי' שהחיינו
על ביעור חמץ מפני שאין לו זמן קבוע שהיוצא בשיירה ודעתו לחזור חייב לבער
וכן העושה ביתו אוצר וזה הטעם אינו נכון בעיני שהרי הרוצה לעשות סוכה בריש
שתא לשם החג שהיא כשירה למה מברכי' שהחיינו והרי אין זמנה קבוע והטעם
הנכון בעיני הוא מ"ש בתשו' הגאונים שאין מברכים שהחיינו אלא על דבר שיש
בו שמחה והנאה לגוף והכי אמרי' בתוס' דברכות ההולך להפריש תרומות מברך
שהחיינו נראה מפני שהוא שמח ונהנה באסיפת פירותיו וכן מברכים שהחיינו על
מקרא מגילה ונר חנוכה שהם לשמחה דחם רחמנא עלן ופרקינן וכן נטילת לולב
יש בו שמחה והנאה לגוף שמריח ריח טוב וכן תקיעת שופר יש בו שמחה לפי
שבתקיעת שופר יעלה זכרונינו לפניו לטובה וכן פדיון הבן יש בו שמחה שיצא
בנו מכלל נפל אבל בדיקת חמץ אין בו שמחה והנאה לגוף אבל מצטער הוא
באבוד חמצו הנשאר לו ובשריפתו וספירת העומר ג"כ אין בה שמחה והנאה לגוף
בזה"ז וגם מזה הטעם אין מברכים שהחיינו על המילה משום דאיכא צערא דינוקא
וא"ת והרי מצה ומרור וד' כוסות שיש בהן שמחה והנאה לגוף ואין מברכים
שהחיינו וי"ל שדי לו בב"כה שאחר ההגדה שמזכיר בה והגיענו לילה הזה לאכול
בו מצה ומרור א"נ די לו בזמן שאומר על הכוס במועד וגם מזה הטעם נוכל לפרש
שאין לברך שהחיינו על ביעור חמץ שכיון שהבדיקה היא לבער החמץ לצורך
המועד די בזמן שאומר על הכוס במועד וכן בספירת העומר כיון שהספירה אינה
אלא לצורך הבאת הבכורים כמו שנאמר וספרתם לכם וגו' די לו בזמן שאומר על
הכוס במועד וא"ת והרי קריאת ההלל במועדים וברי"ח שיש בו שמחה ואין מברכים
שהחיינו כמו בקריאת המגילה וי"ל דקריאת ההלל של מועדים די לו בזמן שאומר
במועד וההלל של ר"ח אין לברך בו שהחיינו לפי שמקצת החדשים הם חסרים ולא
מצאנו שהחיינו בפחות מל' יום שהרי הרואה את חבירו בפחות מל' יום אינו מברך
שהחיינו וגם מזה הטעם א"א זמן בשבתות על הכוס מפני שהם בפחות מל' יום
והרמ"ה כ' טעם אחר שאין מברכים שהחיינו אלא על מצוה שעשייתה הוא גמר
מלאכה וגבי ביעור חמץ הבדיקה והביטול שעושים ליל י"ד אינה גמר ועוד שאין
זמן השבתה מה"ת אלא בסוף שש שעות עכ"ל. הנה מבואר מכל זה דלדעת
התוס' דדוקא בדבר שיש בו שמחה מברכים זמן א"כ אציצית ותפילין אין מברכי'

זמן ואע"ג דבתוספתא דברכות הנ"ל א' להדיא דהעושה ציצית או תפילין לעצמו מברך שהחיינו ס"ל דלא ק"ל כהך תוספתא בהא כיון דמש"ס במנחות משמע דאין מברכים כמו שהביאו התוס' ראי' מההוא דהתכלת אלא דלכאורה קשה למה יגרע טלית של מצוה משאר בגדים וכלים דמברך שהחיינו וצ"ל דבאמת בקנה לו טלית מברך משום קנה כלים חדשים ורק אעשיית ציצית לטליתו כ' התוס' דאין מברכים זמן ולפ"ז אי עשה לעצמו טלית או קנה לו מברך זמן אבל אם הי' לו טלית ועשה לו ציצית אזה אין מברך זמן וכדעת הר"ן דתלי' הכל בבא מזמן לזמן כ' להדיא בתפילין כיון דלא תלי' בזמן כלל אין מברך ומשמע דה"ה לציצית וצ"ל ג"כ כמ"ש לדעת התוס' דרק אעשיית ציצית אינו מברך אבל אעשיית טלית מברך דלא גרע מקנה כלים חדשים. וכן לדעת בעה"מ ואבודרהם דתלוי הכל בדבר שיש בו שמחה והנאה לגוף משמע דבציצית ותפילין אין מברכים זמן וע"כ לא הזכירו כלל דמברכי' זמן עליהם. אמנם הרמב"ם פסק דמברכי' זמן אציצית ותפילין מפני שהם קנין לו ואפשר לומר דכונתו ג"כ משום קנה כלים חדשים. והנה הטור ס' כ"ב פסק העושה ציצית לעצמו מברך שהחיינו וגבי תפילין לא כתב כלום מזה דיברך שהחיינו ותמה עליו מוהר"י אבוהב וב"י שם וכ' מוהרי"א דס"ל לטור דלא ק"ל כהך תוספתא דברכות וכדמשמע מדבריו בס' תל"ב גבי ביעור חמץ ואינו מברך אלא על מצוה שהיא מזמן לזמן ומש"ה לא כ' בתפילין דיברך זמן ובציצית דמברך אינו מטעם המצוה אלא משום דהוי כקנה כלים חדשים וכ"כ הבעל העיטור להדי' וכ"פ המחבר בשו"ע שם דרק בקנה טלית ועשה בו ציצית מברך דלא גרע מקנה כלים חדשים ואם לא ברך אז יברך בשעת עיטוף ראשון. ועיין טו"ז שם דכ' דאין הלשון של הטור מורה ע"ז שלא הזכיר רק ציצית ולא טלית וע"כ העלה דהטור פסק באמת כהך תוספתא וכ' דבריו בציצית וממילא נדע דגם בתפילין הדין כן ומביא ראי' לדבריו דגם בתוספתא לא הזכיר רק ציצית לכונה זו והיא קודמת למצות תפילין ע"כ ודבריו אלו צריכים ביאור דהא בתוספתא א' גם העושה תפילין לעצמו מברך שהחיינו ונלענ"ד דכונת הטו"ז כן הוא דגם בתוספתא לא הזכיר רק העושה ציצית לעצמו מברך ואינו אומר הקונה טלית אז העושה טלית לעצמו אלא ודאי דקאי על המצוה ולא על קנין הטלית משום בגד חדש וזהו שכ' הטו"ז דגם בתוספתא לא מזכיר רק ציצית דהיינו ולא טלית והדר קאמר הטו"ז על קו' מוהרי"א וב"י דלמה מזכיר הטור דבריו בציצית ללמוד ממנו תפילין ולא בהיפך וע"כ כ' והיא קודמת למצות תפילין והיינו דע"כ מפרש דבריו בציצית דקודמי' לתפילין וילפי' תפילין מציצית וא"ש ודוק.

עוד מביא הטו"ז שם בשם רש"ל דאין נוהגים לברך וכרב שרירא גאון בתו' סוכה הנ"ל אבל הוא ז"ל העלה דכבר נפסקה הלכה דלא כר"ש גאון ומברכי' בין בציצית בין בתפילין בפעם ראשונה כמו בכיסוי הדם וכן בכל מצוה שאדם עושה בפעם ראשון יברך שהחיינו וע"ע במג"א שם שהקשה ג"כ אהמחבר מכיסוי הדם וממילה ופדיון הבן וכ' דצ"ל דהנהו לא שכיחי ואח"כ העלה דהקונה בגד ועשה ממנו מלבושים מברך בשעת לבישה ומביא ראי' מסי' ת"ר גבי ר"ה וע"כ מברך גם כאן אגב בשעת עשיית הציצית ועיין טו"ז סי' רכ"ג ס"ק ו' דחולק בזה וע"ע מג"א שם ס"ק ו' וכבר בארנו זה לעיל בקנה כלים חדשים עי"ש.

ולענין זמן בבדיקת וביעור המץ לדברי האבודרהם הנ"ל ג' טעמים שלא לברך

זמן אע"פ שהן מזמן לזמן הא' משום שצער הוא לו באיבור ושריפת החמץ השני מפני שהוא צורך המועד ודי בזמן שאומר במועד על הכוס והג' מפני שאין לו זמן קבוע דהמפרש לים והיוצא בשיירא חייב לבער מקודם ובשם הרמ"ה כ' עוד ב' טעמים מפני שאין הבדיקה והביטול בליל י"ד הן גמר מלאכתן ועוד מפני שאין זמן השבתה מה"ת, אלא בסוף ששי. והרא"ש פ"ק דפסחים כ' טעם שני של אבודרהם דסמכי' אזמן המועד והטור ס' תל"ב כ' בשם בעל העיטור דאיכא מ"ד דמברך זמן משום דמזמן לזמן קאתי ואיכא מ"ד דלא מברך משום דלא קבוע זימנא משום המפרש לים והיוצא בשיירא וכטעם הג' של אבודרהם ואח"כ מביא הטור דברי הרא"ש דסמכי' אזמן דרגל ובב"י שם בשם תשו' הרשב"א משום דאין זמן קבוע וכטעם הג' של אבודרהם ואע"ג דגם בקריאת מגילה מקדימים בני הכפרים ליום הכניסה וזמנים הרבה לקריאת המגילה ואפ"ה אומרים זמן שאני התם דזמנים אלו תקנו חכמים לא פחות ולא יותר משא"כ כאן דאין לו זמן קבוע אלא אפי' מתחלת השנה ומסיים הרשב"א ואנו אין דרכנו לומר זמן. וגם עכשיו אין אנו מברכים זמן וע"ע בטו"ז שם ס"ק ב' וח"י ס"ק ד'.

ועל הלל דר"ח אין אנו אומרים זמן וכמ"ש באבודרהם הטעם משום דיש חדש חסר ואינו ל' יום ועיין מג"א ס' תכ"ב ס"ק ה' דתמה עליו דהא גם אם החדש מלא הוי ב' ימים ר"ח וקורי' אותו ביום ל' ואפשר דס"ל דיום ב' עיקר והו"ל ביום א' כקורא בתורה דאינו מחוייב בדבר ומ"מ אעיקרא דדינא פירכא דלא תקנו זמן אדבר שהוא רגיל ודוקא בדבר שהוא בא לחצי שנה כמו בברכות ל"ו א' דמברך זמן ועיין ס' רפ"ה ומחצית השקל שם. ולפענ"ד נראה לומר כיון דהלל בר"ח אינו אלא מנהגא כמבואר לעיל בתקנת הלל שער ו' ס' כ"ט לכך אין מברכים זמן. והלל בימים טובים וחנוכה י"ל דדי בזמן שאומר על המועד ועל נרות חנוכה וכאבודרהם הנ"ל. ועל אכילת מצה ומרור וד' כוסות אין מברכים זמן מטעם אבודרהם הנ"ל דדי בזמן דאמרי' במועד. וכן א"א זמן על ספירת העומר מטעמי' המבואר' לעיל בר"ן ובבעה"מ.

ולענין זמן בתקיעת שופר כ' הטור ס' תקפ"ה דיברך שהחיינו וכבר הבאתי למעלה דברי הרמב"ם ס"א מברכות דבשופר מברכי' זמן ושם בפ"א כ' הרמב"ם א' העושה מצוה לעצמו וא' העושה לאחרים מברך קודם עשייתה אקב"ו לעשות אבל א"צ לברך שהחיינו אלא על מצוה שעושה לעצמו וכ' הב"י ס' תקפ"ה דמכאן נראה דאם כבר יצא ידי תקיעה ותוקע עתה להוציא אחרים אינו מברך שהחיינו וכן בקריאת מגילה ובקידוש וכ' דזהו כדעת תה"ד שהביא לפני זה אבל אין נוהגין כן ואפשר דהרמב"ם לא מיירי רק במצות ש"ש בהן מעשה אבל מצוה שאין בה מעשה אלא קול או דבור בעלמא מברך שהחיינו אפי' כשעושה לאחרים ע"כ וכ"פ רמ"א שם בהגהות השו"ע אבל המג"א השיג על הב"י דהתה"ד לא מיירי כלל מברכת שהחיינו וכיון שהרמב"ם ושאר פוסקים פסקו דהשומע לצאת יברך שהחיינו לכן מנהג זה שכ' הב"י שהתוקע מברך אפי' אי כבר יצא הוא דוקא בתוקע למי שאינו יודע לברך אבל מי שיודע לברך יברך לעצמו עי"ש ובמחצית השקל. ואם חל יום א' של ר"ה בשבת לכ"ע מברך זמן אשופר ביום ב' אבל אם חל יום ראשון בחול מביא הטור בסי' ת"ר דעת רש"י בתשו' דא"א זמן בשני ודעת החולקים עליו ואח"כ מביא דברי הרא"ש דטוב שיקח פ"י חדש וינ"ו לפניו ויהא

דעתו גם על הפרי וכן הוא בשו"ע שם וכן מנהגינו וכבר דברנו מזה לעיל שער ז' ס' מ"ח עי"ש. ועל עשיית שופר ומגילה אין מברכי' שהחיינו משום שעוש' אותם לכמה שנים כ"כ המרדכי מובא במג"א ס' תרמ"א ס"ק א'.

העושה סוכה לעצמו כ' בטוש"ע ס' תרמ"א דהי' ראוי לברך שהחיינו אבל מסדרי' לי' אכסא וזמן שעל הכוס פוטר גם דסוכה והוא עפ"י מה דאמר רב אשי בסוכה מ"ו דחזי לר"ב דמסדר להו אכסא דקדושא וכ' המרדכי דהאידנא לא מברכי' אעשיית סוכה זמן כמו בימי התנאים והאמורא' לפי שעתה א' עושה לק' אין נראה שיהא העושה מברך והשאר לא יברכו לכך סמכי' אהא דר"ב וכן עמא דבר.

ולענין לולב כ' הטור ס' תרמ"ד ג"כ דמברכי' שהחיינו בעת הנטילה וכמ"ש הרא"ש פ' לולב וערבה דהאידנא לא מברכי' בשעת עשייה אלא בשעת נטילה כמו בסוכה דסמכי' אדר"ב דמסדר להו אכסא דקדושא וכן הוא בשו"ע שם וכן נוהגין. בתחלה מברך שהחיינו ואח"כ ינענע (מג"א שם בשם לבוש דלא כמנהגים) לא ברך זמן ביום ראשון יברך כל ז' ימים ביום שנזכר (שם) אבל אם ברך ביום א' שוב אינו מברך ביום ב' דאפי' אם הראשון הוא חול לא גרע מאם ברך בשעת עשייה משא"כ בשופר (שם ועיין מ"ה שם):

על הדלקת נר חנוכה מבואר בש"ס פ' במה מדליקין ובטוש"ע ס' תרע"ו דהמדליק בליל ראשון מברך זמן ואם לא ביוך בליל ראשון כ' הטור בשם הרא"ש דיברך באיזה לילה מלילי חנוכה שיזכור וכ' הב"י דרא' מסוגי' דבכל מערבי' נבי זמן דאי לא מברך האידנא מברך למחר וליומא אוחרא. והרואה נר חנוכה ולא הדליק ג"כ מברך זמן בליל ראשון ודוקא שאין מדליקין עליו בביתו ואינו עתיד להדליק. והרואה ולא הדליק בליל א' וברך שהחיינו כשבא להדליק בליל ב' או ג' אינו חוזר ומברך זמן דקי"ל זמן אומרה ואפי' בשוק. (ב"י שם בשם תשו' אשכנזית) ואם אשתו הדליקה עליו בלילה הראשונה אי יברך בליל ב' כשמדליק שהחיינו עיין מג"א שם ס"ק ב'.

על קריאת המגילה מברכי' זמן כמבואר לעיל ובטוש"ע ס' תרצ"ב. ואי יאמר זמן גם ביום לדעת ר"ת מובא בטור שם מברכי' זמן גם ביום כיון דעיקר מצות קריאתה ביום אבל להרמב"ם אין אומרי' זמן ביום והרא"ש הסכים לר"ת וכ' הטור דאין נוהגי' כן וכ"כ הב"י דהמנהג פשוט כהרמב"ם אבל רמ"א בהג"ה שם כ' דנוהגי' בכל מדינות אלו כר"ת לברך זמן אף ביום וכ' המג"א דיכוון בזמן דיום גם על מצות משלוח מנות וסעודת פורים. ואם אין לו מגילה לא יברך זמן על משלוח מנות וסעודה משום דהוא דבר הנהוג בכל יום ובכל שבת ויו"ט דהא לא תקנו ברכה עליהם וכבר בארנו זה בתקנת מגילה שער ז' ס' מ"ד ס"ק י"ח,

על השחיטה הראשונה ששוחט אדם אינו מברך זמן והטעם כ' בד"מ יו"ד ס' כ"ח ובהגהת השו"ע שם משום דבשעת שחיטה מקלקל בריה אבל על הכיסוי דהוי מתקן מביא שם בשם מנהגים ישנים דמברך פעם הראשון שהחיינו דהוי מצוה כדאמרי' בזכות שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר וכו' והוי כמו ציצית וסוכה דמברך זמן עי"ש והש"ך ס"ק ה' שם חולק עליו והקשה דגבי ציצית אין מברך זמן אע"ב קנה טלית מטעם קנה כלים ומאריך בזה ואח"כ כ' בשם הרוקח דכל מצוה שעל האדם לעשותה ולא עשאה ומתחנך לכתחלה צריך לברך שהחיינו

ומביא ראי' מברכות גבי מקריב מנחות בירושלים וכ' הש"ך דאפשר דע"ז סמכו לברך בכסוי אבל אכתי קשה מציצית ותפילין ועל קדושי אשה ונישואיה ועל מזוזה ושאר מצות דאין מברכי' זמן אע"כ דמפרשי' בש"ס ברכות הנ"ל כמ"ש התוס' והרשב"א דכיון דזמנם קבוע פעמים בשנה דהמשמורת מתחדשות הוי כמו מזמן לזמן הא לאו הכי לא וצ"ע עכת"ד. וכבר הבאתי לעיל דברי המג"א באו"ח סי' כ"ב דהקשה ג"כ מציצית אכיסוי ומילה והעלה דהנהו לא שכיחי כ"כ והטו"ז באו"ח שם מסיק דבכל מצוה שאדם עושה בפעם ראשון יברך שהחיינו אבל הפר"ח ביו"ד שם מסיק דלא יברך על הכסוי ועכשיו אנו מברכי' זמן על הכסוי אבל לא על השחיטה וע"ע בש"ך שם ס"ק ו' דנתן עוד טעם לחלק בין שחיטה לכיסוי משום דשחיטה בידו ואינו מצווה לשחוט דהא יכול להיות בלא בשר אבל בכסוי החיוב מוטל על כל אדם שרואה לכסות עי"ש.

ולענין מילה כבר הבאתי לעיל דברי הרמב"ם בהלכות ברכות דמברך שהחיינו משום דדומה למצוה שהיא מזמן לזמן והנה ממ"ש כגון מילת בנו משמע דרק כשמל האב את בנו מברך זמן וכ"כ ב"י ביו"ד סי' רס"ה בשם הרמ"ה אבל הוא ז"ל כ' דמדברי הרמב"ם לא משמע כן ואפשר שכיון למ"ש הרמב"ם בה' מילה פ"ג דשם כ' ואבי הבן מברך שהחיינו מזה משמע דאף כשמל אחר אפ"ה אבי הבן מברך שהחיינו על ההכנסה לברית אמנם לדעת התוס' בסוכה המובא' לעיל אין מברכי' זמן אמילה וכן הוא בהגמ"י הלכות מילה שם דאנו אין נוהגין לברך וי"מ הטעם משום דאית לי' צערא לינוקא כדמשמע פ"ק דכתובות ול"נ לרבינו שמחה דאין שייך לומר טעם זה אלא בהשמהה במעונו כדא' התם אבל שהחיינו אפ' מצטער מברך כדא' בפ' הרואה גבי מת אביו וירשתו ופי' ר"ש הטעם משום דא"כ שותפי' בהדי' שגם האם שמחה כדא' התם איכא אשתו בהדי' דניחא לה בדבר ותני' קצרו של דבר על שלו מברך שהחיינו ועל של חבירו הטוב והמטיב ול"ד לפדיון הבן שמברך שהחיינו דהתם ליכא שמחה אלא שמחת קיום המצוה ואיהי לא מפקדא אפדיון אבל הכא אע"ג דהיא לא מפקדא למולו מ"מ שמחה הוא כניסת הברית וראב"ה כ' המל את בנו בעצמו מברך שהחיינו וכן עשה מעשה בעצמו וכן דן לפני אביו רבינו יואל הלוי וכל הישיבה והודו לו ושעמו דהשתא עושה המצוה המיטלת עליו העיקר ורא"ה הנה מבואר בספ"ו סי' רפ"ט וברוקח סי' הטעם שאין מברך שהחיינו לפי שעדיין לא יצא התינוק מתורת נפל כ"ז שלא שהא ל' יום ע"כ עי"ש והטור יו"ד סי' רס"ה כ' בשם הרמב"ם דאבי הבן מברך שהחיינו על כל מילה ומילה אבל בעל העיטור כ' דאין לו לברך וכן דעת ר"י. ובב"י שם דגם הרשב"א דחה לטעמא דצערא דינוקא וכ' בתשו' דבכל הארצות האלו לא ראינו מעולם מי שברך שהחיינו בשעת המילה ואפי' לא' מהגדולים לא ראיתי כן אבל מי שמברך אין לחוש לשמא לא כלו חדשיו דכל שנמרו סימניו ושערו וצפרניו א"ח וסומכי' על ס' אדו למולו בשבת החמורה כ"ש לענין ב"כה ובתשו' אחרת כ' דצריך לברך בנולד לו בן וכבר הבאתי תשו' זו לעיל גבי קנה לו בית עי"ש. וכ' הב"י דבכל א"י וסוריא וסביבותיה נוהגין לומר שהחיינו לפי שהם סומכי' בהוראותיהם עפ"י הרמב"ם ז"ל ור"מ כ' בשם מהרי"ל דאין לאב לברך שהחיינו אא"כ מל בעצמו בנו הבכור דעכ"פ יצטרך לפדותו אבל אם לא

יצטרך לסדותו לא יברך שהחיינו ע"כ וכן הוא בשו"ע והש"ך שם מתמיה על הרמ"א דבמהרי"ל מבואר להיפך והעלה דאין לברך לעולם וכן אנו נוהגי' שאין מברכי' לעולם בעת המילה שהחיינו .

ועל פדיון הבן פסק ביו"ד סי' ש"ה דמברך זמן ור"י הי' מסתפק היכא שמת הבן לאחר ל' יום שאפ"ה חייב בפדיונו אם יש לו לברך שהחיינו ופסק בשו"ע שם ס"ב דבכה"ג אין מברך שהחיינו וכן הוא בתשו' מוהרי"ק שורש מ"ט ול"ד למת לו אביו ונפל לו ירושה דהתם זוכה לירושה משא"כ הכא עיין פתחי תשובה שם .

ובמזוזה כ' הפרישה ביו"ד סי' רפ"ט וז"ל והא דאינו מברך שהחיינו משום דאינו בא מזמן לזמן ושאני טלית ובגד שלובשו שמברך עליו שהחיינו שהיא משום שמחה ובמזוזה אינו מברך על שויכהו הש"י בבית אלא על מצות קביעת המזוזה עכ"ל .

וזמן דתקנו לומר במועדים ור"ה ויוה"כ כדאי' במס' עירובין הנ"ל מבואר לעיל גבי קידוש שער ז' סי' מ"ח עיין שם .

המסתעף מכל זה דברכת הזמן הוא (א) על מי שקנה כלים חדשים ובזה הוא רק רשות אבל תקנו מתחלה כן דאפ ירצה לברך יברך . (ב) אפי' המתחדש משנה לשנה וגם זה הוא רשות (ג) אמועדים הקבוע' מזמן לזמן (ד) אמצות אם הם מזמן לזמן או שהם שמחה והנאה לגוף ובאלו ברכת הזמן היא חובה ודוק בכל זה .

(יז) ברכת הטוב והמטיב .

(יח) ברכת דיין האמת .

(יט) ברכת מודים אנחנו לך מהולל בתשבחות דגרס' במתני' ר"פ הרואה על הגשמים ועל בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב על שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת ואי' שם בגמרא דף נ"ט ע"ב ועל הגשמים הטוב] והמטיב מברך והא"ר אבוה ואמרי לה במתניתא תנא מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה מאי מברכי' א"ר יהודא מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו ורבי יוחנן מסיים בה הכי אלו פינו מלא שירה כים וכו' אין אנו מספיקי' להודות לך ד' אלקינו עד תשתחוה בא"י רוב ההודאות רוב ההודאות ולא כל ההודאות אמר רבא אימא האל ההודאות אר"פ הלכך נימרינהו לתרוייהו רוב ההודאות ואל ההודאות ואלא קשיא ל"ק הא דשמע משמע [שבשרהו לאמר ירדו גשמים בלילה אומר הטוה"מ] הא דחזא מחזי דשמע משמע היינו בשורות טובות ותנן על בשורות טובות אומר ברוך הטוה"מ אלא אידי ואידי דחזא מחזא ול"ק הא דאתא פורתא [מודים אנחנו לך] הא דאתא טובא [הטוב והמטיב] ואבע"א הא והא דאתא טובא ול"ק הא דאית ליה ארעא [הטוה"מ שהטיב לו] הא דל"ל ארעא אית ליה ארעא הטוב והמטיב מברך והתני' בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזה"ז שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב ל"ק הא דאית ליה שותפות הא דל"ל שותפות [ה"ג והתני' בנה בית חדש וכו' ל"ק הא דאית ליה שותפות הא דל"ל שותפות ול"ג אלא הא והא דאית ליה ארעא וה"פ תירוצא דשנינן קאי בדוכתי' מודים אנחנו לך בדל"ל ארעא והטוב והמטיב בדאית ליה

ארעא ודקא ק״ל בנה בית חדש אומר שהחיינו ל״ק הא דבנה בית חדש שאין לו שותפות בה ועליה מברך שהחיינו אבל נשמים בראית לי׳ ארעא טובה שיש לו שותפות בה שהרי כל מי שיש לו קרקע שותף עמו בטובה זו] והתניא קצרו של דבר על שלו הוא אומר ברוך שהחיינו וקיימנו על שלו ועל של חבירו אומר ברוך הטוה״מ וכל היכא דל״ל לאחריני בהדי׳ לא מברך הטוה״מ והתנ׳ אמרו לו ילדה אשתך זכר אומר ברוך הטוה״מ התם נמי דאיכא אשתו בהדי׳ דניחא לה בזכר ת״ש מת אביו והוא יורשו בתחלה אומר ברוך דיין האמת ולבסוף הוא אומר ברוך הטוה״מ [על בשורת הירושה שנשארת לו ירושה מאביו שכן בשרוהו מת אביו ויורשו כלומר הניח נכסים] התם נמי דאיכא אחי דירתי בהדי׳ ת״ש שינוי יין א״צ לברך [שתה יין בסעודה והביאו לו יין אחר טוב מן הראשון א״צ לברך בפה״ג] שינוי מקום צריך לברך וא״ר יוסף בר אבא אר״י אע״פ שאמרו שינוי יין א״צ לברך אבל אומר ברוך הטוב והמטיב התם נמי דאיכא בני חבורה דשתו בהדי׳ ע״כ סוגית הש״ס עם פ״ש״י ז״ל .

והנה לפי׳ רש״י ז״ל וגרסתו בא״ית ליה ארעא לעולם מברך הטוב והמטיב בירדו נשמים ואפי׳ ליכא שותף בהדי׳ בההוא ארעא משום דעכ״פ הוא טוב לדידי׳ ומטיב לאחריני דכל מי שיש לו קרקע הוא שותף עמו בטובה זו ורק בקנה כלים חדשים או בנה בית חדש ואין לו שותף בה מברך שהחיינו ואי יש לו שותף מברך הטוהמ״ט בזה יש חילוק בין שותף לליכא שותף עמו אבל בנשמי׳ לעולם אי אית ליה קרקע מברך הטוה״מ אבל אי לית ליה קרקע לדידיה אז אינו מברך הטוה״מ ולא שהחיינו אלא מודים אנחנו לך אמנם הרי״ף והרמב״ם מפרשי׳ הא דמשני הש״ס הא דאית ליה שותפות והא דל״ל שותפות תרוייהו קאי אארעא וגם בארעא אינו מברך הטוה״מ אלא באית ליה שותף באותו ארעא אבל בל״ל שותף באותו ארעא אינו מברך אלא שהחיינו ואי לדידי׳ ל״ל ארעא אז מברך מודים אנחנו לך וכו׳ עיין ברי״ף שכ״כ להדיא וכ״כ הרמב״ם פ״י מברכות ה״ה ירדו גשמים רבים אם יש לו שדה מברך שהחיינו ואם היתה שלו ושל אחרים מברך הטוה״מ ואם אין לו שדה מברך מודים וכו׳ עי״ש אבל הרא״ש כ׳ על דברי הרי״ף דלמה צריך שותף בקרקע כיון שיש לו קרקע כל שכניו משותפים עמו וכדכ׳ רש״י ז״ל דהא על מיתת אביו והוא יורש מברך הט״ה״מ משום דאיכא אחריני דירתי בהדי׳ ולא מפליג אפילו בחלקי נכסיו על פיו הלכך מסכים עם ג׳ ופירש״י ז״ל . והטור סי׳ רכ״א מביא ב׳ הדעות והמחבר שם פסק כהרי״ף והרמב״ם ועיין מג״א ס״ק א׳ בישוב קו׳ הרא״ש . והנה לדעת המחבר דפסק כרי״ף ורמב״ם אם יש לו אשה ובנים אי חשיב כיש לו שותף עיין מג״א שם דחולק אהש״ך וע״ע במחצית השקל שם ודוק .

עיין בב״י דמביא בשם רשב״א דאפשר לומר דר מסקנא נמי היכא דשמע ולא ראה אומר דטוה״מ והם דברי הרשב״א בח׳ לברכות שם דכ׳ וז״ל אלא אידי ואידי דה״א מחזא אפשר לומר דמ״מ היכא דשמע ולא חזא מברך הטוה״מ כפרוקא קמא וכדתנן על בשורות טובות אומר דטוה״מ דהשתא אפי׳ בתירוצא אחריני היינו משום דאלו מתני׳ בשמע משמע פשיטא דהטוה״מ מברך וכבר תני׳ לה בכלל בשורות טובות דאלמא מלתא פשיטא הוא דבשמע משמע מברך הטוה״מ אבל

לפירוקא בתרא דאמרי׳ הא דאיכא אחיני בהדי׳ הא דל״ל אחיני בהדי׳ הוא דמחדית דאפי׳ על בשורו׳ טובו׳ לא מברך השוה״מ אלא ברא יכא שותפו׳ בהדי׳ עכ״ל לכאורה נראה כונתו דכיון דהא דמשני בש״ס הא דשמע משמע לא אידחי אלא משום דהיינו בשורו׳ טובו׳ דתנן במתני׳ ולכך צריך לשנויי שינוי׳ אחרינא וי״ל דלדינא היכא דשמע משמע ולא חזא מברך השוה״מ אפי׳ בל״ל ארעא לדידי׳ דהא יכתלה לא נחית הש״ס לחלק בין אית לי׳ ארעא ללית לי׳ ארעא לדידי׳ רק אח״כ מכח קו׳ היינו בשורו׳ טובו׳ מחלק באבעי׳א בין אית לי׳ לדידי׳ ללית ליה וי״ל דזה דוקא בראה דכזה אידי הש״ס השתא אבל בשמע מברך השוה״מ אפי׳ בלית לי׳ לדידי׳ כמו על כל בשורו׳ טובו׳. כנלענ״ד בכונת הרשב״א אף כי דבריו סתומים קצת. אחר העיון ראיתי כי ת״ל כונתי האמת בדבריו הקדושים כי מצאתי בשיטה מקובצת שם שכ׳ וז״ל אבע״א אידי ואידי דחזא מחזי ול״ק הא דאית לי׳ ארעא לדידי׳ הא דל״ל ארעא לדידי׳ אית לי׳ ארעא השוה״מ ל״ל ארעא מודים אנחנו לך ומיהו כל היכא דשמע משמע מברך השוה״מ דהיינו על בשורו׳ טובו׳ דלא נדו מאוקימתא דמעיק״א אלא משום דהיינו בשורו׳ טובו׳ אבל ודאי פשיטא מלתא דמברך [על הגשמים כד שמע השוה״מ ע״כ וכ׳ עוד שם אשתכח השתא גבי גשמים אית לי׳ ארעא מברך השוה״מ חזא מחזי ול״ל ארעא לדידי׳ ואלו פינו מלא שירה וכו׳ שמע משמע בין אית לי׳ ארעא בין ל״ל ארעא מברך השוה״מ דהא מתמיה׳ ואמרי׳ שמע משמע היינו בשורות טובות ולא משוי הפ״ש בין אית ליה ארעא לדידי׳ ללית ליה ארעא דמ״מ כל גבי גשמים לכל א׳ יש בהם תועלת ואפשר דכל דל״ל ארעא לדידי׳ לא מברך השוה״מ דכיון דל״ל ארעא מאי השוה״מ איכא גבי׳ הלכך לעולם באית לי׳ מברך השוה״מ בל״ל ואלו פינו וכו׳ ואפי׳ בדשמע וכן נראה מן הרב אלפסי ז״ל דלא חילק בין מחזא חזי לשמע משמע וכן הרמב״ם ז״ל עכ״ל הרי דכ׳ דהדי׳ דמסופק בשמע משמע ול״ל ארעא לדידי׳ אי יברך השוה״מ כמו שהי׳ ס״ד דש״ס לאוקמי מתני׳ בשמע משמע ולא דחי׳ אלא משום דהיינו בשורות טובות וכאמור וזהו ג״כ כונת הרשב״א ז״ל בחידושיו הנ״ל ודוק. וזהו שכ׳ הב״י בשם הרשב״א דאפשר לומר דלמסקנא נמי היכא דשמע ולא חזי מברך השוה״מ והיינו נמי בל״ל ארעא לדידי׳ וא״ש וכן הבין לפענ״ד גם הרמ״א את דברי הרשב״א וב״י הנ״ל וע״כ כ׳ בס׳ רכ״א בהג״ה וי״א דהשומע שירדו גשמים מברך השוה״מ ע״כ והיינו ג״כ בל״ל ארעא לדידי׳. ומג״א שם ס״ק ב׳ פי״ש פי׳ אחר בדברי רשב״א וע״כ תמה על הרמ״א והניח דבריו בצ״ע ולפענ״ד דברי המג״א צריכים עיון רב ודברי הרמ״א יסודם בהרשב״א ושיטה מקובצת הנ״ל אך הם מסופקי׳ בדבר והרמ״א כ׳ הדבר כהחלט בשם י״א וזה צע״ק אבל דבריו עולים כהוגן וא״ש ודוק. אם עכו״ם שותף בשדהו לפי שיטת הרי״ף והרמב״ם כ׳ מג״א שם דמברך שהחיינו ולא השוה״מ. ובהא דאי׳ דמברכים על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה פירש״י ז״ל כאן [במס׳ תענית ו׳ ע״ב דהיינו כשטפה אחת נופלת טפה אחרת התחתונה בולטת לקראתה ועוד פי׳ בתענית שם פי׳ אחר שהשווקין מקלחין מים שוק מקלח וזה מקלח כנגדו ע״כ והר״ן פ״ק דתענית כ׳ ומשיצא חתן לקראת כלה שירבו המים על הארץ ויעלו אבעבועות מן המטר וילכו זה לקראת זה ואחרי׳ פי׳ משיצאו המים הנגרים ארצה לקראת הגשם היורד ואע״פ שלא ירדו עדיין כדי רביעה מברכי׳ עליהן עכ״ל וגם הרמב״ם פ״י מברכות כ׳ כדברי הר״ן ז״ל

מאימתי מברכי' על הגשמי' משירבו המים על הארץ ויעלו אבעבועות מן המטר ע"פ המים וילכו האבעבועות זה לקראת זה עכ"ל וכ"כ בשו"ע סי' רכ"א .

ובנסח ברכת מודים אנחנו לך כ' הרי"ף בפ"ק דתענית ובברכות שם החתימה ברוך רוב ההודאות ואל ההודאות כדא' בש"ס שלפנינו ומפ"ש דברי ר"פ דקאי אדברי ר"י דאמר רוב ההודאות ואדברי רבא דאמר אל ההודאות וכ' הרמב"ן במלחמות דזה עיקר דרבי יוחנן מסיים רוב ההודאות ומשמע לי' לשון ריבוי כדלתי' ברוב עם הדרת מלך וברוב גאונך ואקשי' והא משמע נמי רוב ההודאות ולא כולן כדכת'ב רצוי לרוב אחיו ולפום הכי תירץ רבא אל ההודאות ואתא ר"פ ואמר הלכך נימרינהו לתרוייהו רוב ההודאות ואל ההודאות דכיון דאמר אל ההודאות הרי פירש שאין רוב זה אלא לשון סגיאות וריבוי ומפני שכל טפה וטפה צריכה שבח והודאה צריך להזכיר בחתימה לשון ריבוי מעין פתיחה. ובקצת הנסחאות כ' ברוך אל רוב ההודאות והוא נכון אבל לשון הספ"ים כלם שאמרו ברוך רוב ההודאות ואל ההודאות ושמא עשו רוב זה תואר כמו רב וכן מרוב אונים ואמיץ כח שהוא תואר על משקל ועוז פניו ישונה מעיז לתם דרך ד' ורבים כן עכ"ל בברכות שם ותר"י כ' שם דלהכי צ"ל תרוייהו דאם הי' אומר רוב ההודאות בלבד היינו אומרי' מרובן ולא מכולן כמו ורצוי לרוב אחיו הלכך צ"ל אל ההודאות להורות שהוא על כלן ואם הי' אומר אל ההודאות בלבד הי' נראה אל מקצת ההודאות ויש זולתו למקצת האחרות לפיכך הצריכו שתיהם רוב ההודאות להורות על הרוב ואל ההודאות להורות על המיעוט הנשאר שלא הי' מובן מהלשון הראשון עכ"ל אבל הבעל המאור שם פי' פירוש אחר בכונת דברי ר"פ והוא דמאי דאמר הלכך נימרינהו לתרוייהו קאי אדר"י אמר רב דאמר מודים אנחנו לך ואדר"י דאמר רוב ההודאות הלכך צריך לומר מודים וכו' ולעולם אינו חותם אלא ברוך אל ההודאות עיי"ש והרמב"ן במלחמות השיג עליו דהא רבי יוחנן מוסיף הוא כדקאמרי ור"י מסיים בה וכיון שכן לא שייך למימר נימרינהו לתרוייהו דהא כלהו לרבי יוחנן עבדי' ולא הול"ל אלא הלכה כר"י עיי"ש . וברמב"ם פ"י מברכות הנסחא מודים אנחנו לך ד' אלקינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואלו פינו מלא וכו' עד הן הן יודו וישבחו ויברכו את שמך מלכנו בא"י אל רוב ההודאות התושבחו' ע"כ ודברי הרמב"ם צ"ע כמ"ש הב"י דלא ידע תוספת זה דהתושבחו' למה . ובטור כני' הרי"ף והרמב"ן ובמחבר כנסח הרמב"ם מלבד תיבת התשבחות דהשמיט המחבר . ובירושלמי פ' הרואה אי' וכי מה ראו לסמוך בשורות טובו' לנשמים רבי ברכי' בשם ר"ל על שם כמים קרים על נפש עיפה שמועה טובה מארץ מרחק וכמה נשמים ירדו ויהא אדם צריך לברך ר"ח בשם ר"י בתחלה כדי רביעה ולבסוף כדי שיודחו פני הקרמיז [רעפים] ר' ינאי בר ר' ישמעאל בשם ר"ש בן לקיש בתחלה כדי רביעה ולבסוף כדי שתשרה המגופה ויש מגופה נישרית אלא רואי' אותה כאלו היא שרויה. רבי יוסי בשם רבי יהודא ור' יונה ור' יהודא בשם שמואל בתחלה כדי רביעה ולבסוף אפי' כל שהוא וכו' רבי יהודא בר יחזקאל אמר אבא מברך על ירידת גשמים יתגדל ויתקדש ויתברך ויתרומם שמך מלכנו על כל טפה וטפה שאתה מוריד לנו שאת ממניען זו מזו כי יגרע נטפי מים כד"א ונגרע מערכך א"ר יודן ולא עוד אלא שהוא מודדן במדה שנאמר ומים תכן במדה רבי יוסי ב"ר יעקב סליק מבקרא רבי יודן מגדליא עד דהוא תמן נחית מטרא ושמע קלי' אלף

אלפין ורבוא רבוון חייבים אנו להודו׳ לשמך מלכנו על כל טפה וטפה שאת מוריד לנו שאת גומל טובים לחייבים א״ל הדא מנלך א״ל הכין הוי רבי סימון מברך על ירידת גשמים וכו׳ עיש״ה. — וכ׳ הב״י בשם סמ״ק דברכת גשם אינה נוהגת עתה ולא נתן טעם לזה וכבל בו בשם י״א הטעם לפי שאנו תדירים במטר ואין אנו מתאוי׳ לו ושמחים כדרך ששמחים באותם הארצות שיש להם יובש גדול ועצירה רבה עד שצריכים רחמים על המטר אבל אנו א״צ לכך ולפיכך ברכת המטר אינה נוהגת בינינו וכ׳ הב״י דמשמע דאתא לאשמועי׳ אם השנים כתיקונן א״צ לברך דפשיטא שאפי׳ באותם הארצות שרגילים במטר אם נעצרו הגשמים והי׳ העולם בצער ואח״כ ירדו גשמים שצריך לברך ע״כ ובשו״ע שם כ׳ דאין אנו נוהגים בברכה זו משעם הכלבו .

ולענין הלל הגדול בגזרו תענית על הגשמים וירדו גשמים ואי אמרי׳ ג״כ מודים עיין בריש תענית וברכות שם ובריטב״א מס׳ תענית מאריך בזה וע״ע בטוש״ע סי׳ תקע״ה .

ועיין לעיל שער א׳ סי׳ ד׳ ס״ק ז׳ גבי ברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון דהוכחתי מדברי תוס׳ תענית ל״א ד״ה ותקנו ביבנה ומדברי הרשב״ם במס׳ ב״ב קכ״א ע״ב ומדברי הרמב״ן בחי׳ לב״ב שם דהא דאמר ר׳ מתנא אותו היום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה קאי רק על מה שקבעוהו ברכת הטוב והמטיב לברכה רביעית בבהמ״ז ועל מה שקבעוה לברך הטוה״מ על שינוי יין זהו נתקנה ביבנה על הרוגי ביתר בימי ר״ע לאחר שנהרג בן כוזיבא ונחרב ביתר דהי׳ ג״ב אחר חורבן בית שני אז תקנו ברכת הטוה״מ לברכה רביעית בבהמ״ז ועל שנוי יין משום מעשה דכרם של אדריינוס המובא בירושלמי סוף תענית אבל ע״ק ברכת הטוה״מ על בשורות טובות ועל הגשמים כבר נתקנה מאכה״ג כמו שאר ברכות השבח וההודאה עיש״ה ודוק .

עד הנה בארנו ברכת הטוב והמטיב על הגשמים ומבואר במשנה דהרואה דמברכי׳ הטוב והמטיב ג״כ על בשורות טובות וכמו דאי׳ בברייתא שם על שמועות שהם טובו׳ לו ולאחרי׳ דוקא אז מברכי׳ הטוה״מ כדתני׳ קצרו של דבר אמנם הרמב״ם מחלק גבי גשמים בין אית לי׳ שותפי׳ ובין ל״ל שותפי׳ אבל גבי בשורו׳ טובו׳ סותם הדבר ופסק בפ״י מברכו׳ ה״ב שמע שמועה טובה מברך בא״י אמ״ה הטוב והמטיב ע״כ ולא חילק דזהו דוקא אם היא טובה גם לאחרים וי״ל דסמך א״ע על מה שפסק שם בהלכה ז׳ גבי מת אביו דבאין לו אחים מברך שהחיינו על הירושה וביש לו אחים הטוה״מ ושם כ׳ קצרו של דבר כל דבר טובה שהיא לו ולאחרים מברך הטוה״מ וטובה שהיא לו לבדו מברך שהחיינו ע״כ וא״ש . וכן הוא בטוש״ע סי׳ רכ״ב עיין מג״א שם בשמע בשורו׳ טובו׳ דמברך הי׳נו דוקא בשמע מפי איש נאמן. ילדה אשתו זכר מברך הטוה״מ כדאי׳ שם בברכו׳ משום דאיכא אישתו בהדי׳ דניחא לה בזכר ואפי׳ הי׳ הבעל בעיר אחרת. וגם היא מברכת ברכת הטוה״מ (ב״י סי׳ רכ״ז) ואם מתה אישתו בשעה שילדתו לדעת הב״י שם מברך הטוה״מ דמ״מ טובה היתה לה בעת שילדתו ולפ״ז במת הבעל קודם לידת בנו האשה אינה מברכת רק שהחיינו ולא השוה״מ דהא לא הי׳ לו טובה בעת שילדה הבן זכר כיון דכבר הי׳ מת אבל הרמ״א בהגהותיו שם חולק אב״י דבין אם מתה היא בלדתה ובין אם מת האב קודם הלידה בכל ענין הנשאר בחיים

מברך שהחיינו ולא הטוה"מ והטו"ז שם פסק כב"י ולא מטעמי' אלא משום דיש לה זכות גם לאחר מיתתה דנשאר לה בן זכר אחריה ומצינו כי"ב על זכות וטובה דלאחר מיתה בהרוגי ביתר המטיב שנתנו לקבורה ולפ"ז גם במת האב קודם לידת בנו מברכת הי"א הטוה"מ כיון דנשאר לו זכו' וטובה במה שהניח בן אחריו ויש נ"מ לדינא בין טעמא דהב"י לטעמא דטו"ז כמבואר ודוק. ולפי דברי הטו"ז יפורש בכונת הרשב"א בתשו' סי' רמ"ה דפסק לברך שהחיינו היינו גם שהחיינו והטוה"מ נ"כ עיש"ה. וצ"ע על הרמב"ם שלא הביא הך דינא דילרה זכר כלל. ואפשר דסמך על מ"ש דעל בשורו' טובו' מברך הטוה"מ אבל אין מדרכו להשמיט דבר שנאמר בש"ס בפירוש וצ"ע.

קנה כלים שמשתמש בהם הוא ובני ביתו מברך הטוה"מ כדאי' בברכו' שם ודוקא בכלים שמשתמשים בהם הוא ובני ביתו אבל אם קנה לו לבדו ולבני ביתו לבדו מברך על שלו שהחיינו [ב"י שם ורמ"א בד"מ כ' דחלוי בפלוגתא דהרי"ף והרמב"ם עם רש"י והרא"ש המבואר לעיל גבי קרקע אי בעי דוקא שיהא שותף באותו קרקע ועיין מג"א ס"ק ז' דלעבדו ולשפחתו הוי כאלו מכרן להן] והנה מדברי הסמ"ג שמביא הטור בסי' רכ"ג משמע בקנה לו ולבני ביתו מברך גם הטוה"מ דהיינו דמברך שהחיינו וגם הטוה"מ וכן הבין הטו"ז ס"ק ד' דברי הטור אבל במחבר ס"ה שם אי' מברך הטוה"מ ולא כ' גם הטוה"מ משמע דשהחיינו לא יברך וכן משמע מסתימת לשון הפוסקים.

ניתן לו במתנה אי' בירושלמי דהרואה דמברך הטוה"מ וכ' הרא"ש רצ"ע דהא ליכא הטבה לאחריני וכ' וז"ל ול"נ דה"נ איכא אחריני בהדי' המטיב לנותן אם המקבל עני שזכהו השם וחננו ממון לעשות צדקה ואם הוא עשיר שמח הנותן במה שמקבל מתנתו ע"כ ועיין מג"א סק"ח שכ' וצ"ע דבאהע"ז סי' כ"ז ס"ט א' דוקא באדם חשוב יש הנאה לנותן שמקבל ממנו [עי"ש בנתנה היא ואמר הוא] אבל בלא"ה הרבה עשירי' פושטין ידן לקבל מתנו' וא"כ מאי הטבה יש לנותן וכ"כ בחו"מ סי' ק"ץ ס"ו [לענין קנין כסף דבעי שיהא הלוקח אדם חשוב] ועיין יו"ד סי' ק"ס סט"ו וצ"ע והטו"ז בי"ד שם מחלק בין קדושי כסף וקנין כסף לשאר דברים דחש"ב הנאה לגבי הטוה"מ אבל אינו נקרא כסף ולא שוה פרוטה כיון דהנאה קלישא אם לא באדם חשוב עיש"ה.

אי' במתני' דהרואה שם מברך על הרעה מעין הטובה ועל הטובה מעין הרעה ומפרש בגמרא דף ס' ע"א על הטובה מעין הרעה ה"ד כגון דאשכח מציאה אע"ג דרעה היא לידי' דאי שמע בה מלכא שקיל לה מיני' השתא מיהא טובה היא ומברך הטוה"מ וכ"פ הרמב"ם פ"י מברכות ה"ז הגיעה אליו טובה או ששמע שמועה טובה אע"פ שהדברי' מרא' שטובה זו תגרום לו רעה מברך הטוה"מ וכו' שאין מברכי' על העתיד להיות אלא על מה שאירע עתה ע"כ וכ"פ בטוש"ע סי' רכ"ב. מת אביו ויש לו אחים היורשים עמו מברך הטוה"מ לאחר שברך דיין האמת כמבואר שם בברכות והוא ברמב"ם שם וטוש"ע סי' רכ"ג ועיין טו"ז ס"ק ב' דלהרשב"א הנ"ל שהחיינו וגם הטוה"מ כמבואר לעיל גבי לידת בן זכר.

מי שהוכרח מחמת עניותו לקחת אשה עשירה שלא בחפצו מברך הטוה"מ ודיין האמת (מג"א סי' רכ"ב בשם ס' חסידים).

ועתה חל עלינו עוד חובת ביאור ברכת הטוב והמטיב על היין, דאי' בברכו'

שם בהא דשינוי יין א"צ לברך אר"י בר אבא אר"י וצריך לברך ברוך הטוה"מ ומסיק הש"ס דאיכא בני חבורה דשתו בהדי' וכ' רש"י ז"ל שינוי יין שתה יין בסעודה והביאו לו יין אחר טוב מן הראשון וכו' מבואר מזה דס"ל דדוקא אם היין השני טוב ומשובח מן הראשון אז מברך הטוה"מ אבל לא בגרוע ממנו ויש בזה חילוקי דיעות לגדולי הראשונים זלה"ה. הרשב"ם בפסחים ק"א ע"א הולך בשיטת רש"י ז"ל דכ' וז"ל א' שינוי יין, שהביאו לו יין מחבית אחרת ויש לו טעם משונה או גרוע או משובח א"צ לברך שני' על היין אבל הטוה"מ מיהא מברך אם משובח מן הראשון כדאמרי' בהרואה אר"י אע"פ שאמרו שינוי יין א"צ לברך אבל אומר הטוה"מ ושינוי יין היינו מחבית אחרת כדאמרי' בברכות ירושלמי בפ' כיצד על כל חבית וחבית שהיה פותח הי' מברך עליה ומה הי' מברך ואמר רבי יצחק בשם רבי אומר הטוה"מ עכ"ל מבואר מזה דדוקא על יין אחר המשובח מן הראשון מברך הטוה"מ אבל בשוי' וכ"ש אם השני גרוע מן הראשון אינו מברך וכ' התוס' בפסחים שם ד"ה שינוי ובהרואה ד"ה הטוב דכן משמע בירושל' דסוף כיצד מברכי' דקאמר אבא בר רב הונא אמר יין חדש וישן צריך לברך שינוי יין א"צ לברך וכו' משמע שר"ל דיין חד"ש וישן צריך לברך לפי שהישן טוב מן החדש אבל שינוי יין סתם א"צ לברך כיון שאין ידוע שהשני משובח ע"כ. ועיין בירושלמי פ' כיצד מברכי' לפי הגי' שלפנינו אי' שם אבא בר ר"ה אמר יין ישן ויין חדש צריך לברך שינוי יין א"צ לברך וכו' ולפי ג' זו לא בלבד דליכא ראי' כהרשב"ם אלא גם יקשה עליו כיון דבתחלה ישן ואח"כ חדש הרי הראשון טוב מן השני ואפ"ה אמר דצריך לברך אמנם התוס' גרסו בירושלמי להיפך יין חדש וישן דהיינו בתחלה חדש ואח"כ ישן והוי השני טוב מן הראשון ושפיר הביאו ראי' לרשב"ם.

ובירושלמי שם אי' עוד רבי על כל חבית וחבית שהי' פותח ה' מברך עליה ומה הי' אומר רבי יצחק רובא בשם ר' ברוך הטוב והמטיב מעשה בר"ע שעשה משתה לשמעון בנו על כל חבית וחבית שהי' פותח הי' מברך עליה ואומר חמרא טבא לחיי רבנן ולתלמידהון ע"כ והנה הרשב"ם בפסחים שם מביא ירושל' זה לראי' דשינוי יין היינו מחבית אחרת אבל אינו מבאר אי האי מעשה דרבי פלוג ואמר דמברך אפ' מטבא לבישא אם הי' מב' חביות או דכל חבית וחבית הי' יותר טוב מן הראשון ואולם התוס' שם כ' דההוא עובדא דרבי משמע דבכ"ע מברך מיהו יש לדחות שרבי הי' מברך לפי שלא הי' מכירו אבל אם ידוע שהשני גרוע לא ע"כ נמצא לפ"ז לדעת הרשב"ם כפי מה שהביא הטור בס' קע"ה את דבריו דוקא ביודע שהשני משובח מן הראשון מברך הטוה"מ אבל באינו יודע לא ולדעת התוס' אפ' באינו יודע יש לו לברך ורק ביודע שהוא גרוע יותר ממנו אז אין מברך כן נראה מדברי הטור שם דמ"ש התוס' מיהו יש לדחות לא קאי לש' שת הרשב"ם ז"ל. ולפ"ז יקשה על הרשב"ם קו' התוס' מעובדא דרבי דמשמע דבכל ענין מברך ואולם באמת נראה מדברי התוס' פסחים שם דכ' כן לשיטת הרשב"ם וכ"כ להדיא בפ' הרואה לשיטת הרשב"ם דאם מסופק אם האחרון טוב מן הראשון יברך וזה הי' עובדא דרבי ורק ביודע שהוא גרוע אז אינו מברך עיש"ה וא"ש. ואם יודע ששוין מבואר בתוס' פ' הרואה דאינו מברך להרשב"ם. וכן מבאר הב"י דברי הרשב"ם וכ' דאפ' יכול לשתות האחרון שלא ע"י הדחק אפ"ה אינו מברך אבל בספק אם הוא גרוע מברך.

השיטה הב' הוא שיטת ר"ת בתוס' פ' הרואה דאפי' אין האחרון חשוב רק שאינו גרוע ביותר מדאי כעובדא דרבי וכ"כ התוס' בפ' ע"פ דאפי' השני גרוע מברך דעל ריבוי יינות הוא מברך ובלבד שלא יהא האחרון רע יותר מדאי שאין יכולי' לשתותו אלא מדוחק עיי"ש. נמצא לפ"ז בגרוע יותר מדאי עד שאין יכולי' לשתותו אלא ע"י הדחק גם ר"ת מודה דאינו מברך הטוה"מ ובמסופק אם הוא משובח או לא גם רשב"ם מודה דמברך לא פליגי אלא בגרוע אבל לא רע יותר מדאי באופן שיכול לשתותו אפי' שלא ע"י הדחק להרשב"ם אינו מברך וה"ה בשוי' אינו מברך ולר"ת מברך על ריבוי יינות וכן מבאר הב"י דבריהם.

השיטה הג' היא שיטת הרמב"ם פ"ד מברכות ה"ט שכ' היו מסובי' לשתות יין ובא להן מין יין אחר כגון שהי' שותי' יין אדום והביאו שחור או ישן והביאו חדש אינן צריכים לברך ברכת היין פעם שנייה אבל מברכי' באי' אמ"ה הטוב והמטיב ע"כ. וכ' הכ"מ דס"ל ז"ל שינויי יין היינו שינוי מין אבל כששניהם ממין א' אינו מברך הטוה"מ ובירושלמי הנ"ל מפרש דלאו דוקא חדש וישן אלא אף ישן וחדש ומש"ה פסק כן ע"כ ולפענ"ד נראה דהרמב"ם גרס בירושלמי כנ' שלפנינו המובא לעיל דהיינו ישן וחדש ומזה הוכיח דינו דשינוי יין היינו ב' מינים וא"ש ודוק. המבואר מזה דהרמב"ם פליג עם הרשב"ם בתרתי ועם הר"ת בחדא. דלהרשב"ם אם השני משובח מן הראשון אפי' הם ממין א' מברך ולהרמב"ם אינו מברך כמבואר בב"י ואם השני גרוע מן הראשון והם ב' מינים לרשב"ם אינו מברך ולרמב"ם מברך וכן מבואר בהגמ"י וב"י שם. ועם הר"ת פליג בחדא אם הם ממין א' ואינו גרוע ביותר לדעת הר"ת מברך ולרמב"ם אינו מברך ודוק.

השיטה הרביעית היא דעת הר"פ מובא בטור דכ' בשם רבותינו יין של ב' חביות והכל ממין אחד אם בתוך מ' יום לבצירתם שמהו בב' כלים מברכי' עליו הטוה"מ ואם לאחר ארבעי' יום חלקהו אין מברכי' עליו הואיל והכל ממין א' עכ"ל נראה דהוכך בשיטת הרמב"ם ז"ל לחלק בין מין א' לב' מינים אלא דס"ל דאם חלקהו בתוך מ' יום לבצירה הוי כב' מינים עיין בב"י דכ' דטעמא דמסתבר הוא ואולם מהמחבר דפסק כותי' משמע דר"פ יכול לסבור כרשב"ם ודוק. והרא"ש בפ' הרואה מביא רק דעת רש"י ורשב"ם ומשמע דפסק כותי' ועל הקוי' מירושלמי כ' ג"כ כתוס' דיש לדחות דמירי דאין ידוע אם השני גרוע ואח"כ כ' ד"מ דהירוש' איירי בברכת בפה"ג דומי' דשינוי מקום והיסח הדעת והכי פירושו יין חדש ויין ישן צריך לברך בפה"ג אבל שינוי יין ששניהם חדשים או ישנים א"צ לברך בפה"ג אבל אם שתה חדש תחלה ואח"כ ישן צריך לברך בפה"ג על הישן ולא מיפטר בבפה"ג שברך על החדש דחשיב כמין אחר לגבי חדש לפי דאשתני לעילויא טפי והשתא ניחא הא דמייתי בתר הכי רבי על כל חבית וחבית הי' מברך וקמתמה מה הי' מברך הא אמרי' דשינוי יין א"צ לברך והשיב לו דנהי דא"צ לברך בפה"ג כששניהם חדשים או ישנים מ"מ הטוה"מ צריך לברך ע"כ ואפשר לומר דלפ"ז אין חילוק בין אם השני משובח או לא וכשיטת הר"ת. וגם התוס' פ' הרואה מביאי' הך פי' בשם י"א וכ' אבל לא מצינו כן בגמרא שלנו עיי"ש. והר"ן בפ' ע"פ כ' בשם בעל העיטור כשיטת ר"ת והטור מביא דברי הרשב"ם ודברי התוס' כמבואר לעיל. וכ' הב"י בשם תה"ד דכיון דפלוגתא דרבוותא הוא אין לברך אא"כ השני משובח מן הראשון וכשיטת הרשב"ם ולענין הלכה סוגי'

דעלמא לברך על כל שינוי יין כל שאינו יודע שהאחרון גרוע וכן פסק בשו"ע שם ס"ב .

אם שתה תחלה יין אדום ואח"כ הביאו לו יין לבן כ' המרדכי בפ' ע"פ דלדעת ר"ת מברך הטוה"מ אפי' גרוע הרבה יותר מן הראשון לפי שהוא בריא לגוף יותר מן הראשון האדום וכ"פ הרמ"א בהג"ה שם אבל הב"ח חולק עליו וס"ל דהמרדכי קאי לשיטת ר"ת דבשניהם לבנים או אדומי' אפי' השני גרוע מעט מהראשון מברכי' א"כ באדום ואח"כ לבן שפיר יש לברך אפי' בגרוע הרבה כיון דהוא בריא לגוף אבל אנן דקיי"ל כרשב"ם דדוקא בלא ידע אבל בידע אף דהשני הוא רק גרוע מעט בשניהם לבנים או אדומי' אין מברכי' א"כ באדום ואח"כ לבן דוקא בגרוע מעט אז יש לברך אבל לא בגרוע הרבה. ומיהו אם שתה לבן תחלה ואח"כ אדום המשובח יותר מהלבן מברך אף דהלבן מעלה לגוף אבל באינו יודע שהאדום משובח יותר אין לברך כיון דהלבן מעלה לגוף (מג"א שם) בתה"ד כ' דיש נוהגי' שלא לברך אלא על היינות המופלגים לשכח ואפי' בהן אם שתה ממנו תוך ל' לא הי' מברכי' והעלה דאין טעם מספיק לזה ולית דחש עכשיו להך מנהגא וגם האגור כ' שר"ח פ' שינוי יין היינו כל שלא שתה ממנו תוך ל' יום ובתה"ד כ' בשם תשו' או"ז דליתא וע"כ פסק רמ"א בהג"ה שם ס"ב דאפי' שתה ממנו תוך ל' יום מברך .

בטור ס' קע"ה כ' דלאו דוקא הביאו לו יין אחר אלא ה"ה הי' לו תחלה ב' יינות מברך על השני הטוה"מ וכדי שלא יחלוק על המרדכי דכ' בפ' הרואה בשם אבי העזרי דאם הביאו לו יין רע וטוב כא' שיש לברך מיד בפה"ג על הטוב ופושר הרע אבל לא יברך על הרע תחלה כדי לברך על הטוב אח"כ הטוה"מ להרבות בברכות כי לעולם החביב עדיף ויברך על העיקר ע"כ כ' הרמ"א בד"מ דהטור לא מיירי בהיו שניהם ביחד לפניו כשברך בפה"ג דבזה מודה להמרדכי וכ"כ בהגהותיו לשו"ע ע"ד המחבר ש"ב בס"א כדברי הטור ובס"ג פסק כהמרכי' עיי"ש בטו"ז ס"ק ד' שמאריך בישוב פסק המחבר והעלה דבס"א מיירי בנסתפק איזה עדיף ובס"ג מיירי בידוע שהא' גרוע ביותר ומי שלבו נוקפו לברך כ' ברכות יסלק מן השלחן א' מהם ויברך בפה"ג ואח"כ על השני הטוה"מ ויוצא לד"ה והמג"א כ' דמשכחת לדינא דהטור ג"כ כגון שעבר וברך על הגרוע תחלה ע"ש. אם בשעה שהביאו לו השני המשובח כבר כלה הראשון דעת הר"י מובא בכ"י דאין לברך דאין כאן ריבוי טובה והב"י כ' דאין טעם בדבר דמ"מ ריבוי יין הוא וצריך לברך עליו וכ"פ הרמ"א בהג"ה ס"א ועיין מג"א דרדב"ז הכריע דאם יש להם עוד מן הראשון ולא רצו בו והביאו אחר אז מברך ואם אין להם כלל מראשון א"כ לא מחמת שינוי הביאו אין מברכי' וע"ע בטו"ז ס"ק א' דפירושו בדברי רמ"א מ"ש אע"ג שאין לו עוד מן הראשון דקאי לענין פטור מברכת בפה"ג צ"ע דהרב"י כ' להדי' כן אברכת הטוה"מ עיי"ש וצ"ע .

על הא דמשני הש"ס בברכות שם התם נמי דאיכא בני חבורה דשתו בהדי' כ' התוס' וה"ה אם אשתו ובניו עמו אבל יחיד לא ואפי' שהחיינו אינו מברך יחיד על שינוי יין דלא אשכחן יחיד דמברך שהחיינו רק אחדתא ובן כל פרי חדש שאכלו וכו' וגם הרא"ש כ' דדוקא באיכא אחרי' דשתו בהדי' והרי"ף לא חש לכתבו וכ' הב"י הטעם דסמך על הא דמביא הברייתא קצרו של דבר וכו'

אבל הרמב"ם דקדק בלשונו וכ' היו מסובי' לשתות וכו' וכ"פ הטוש"ע שם ס"ד. ראובן ושמעון שהיו שותי' כל א' מינו ואח"כ נתן ראובן לשמעון כוסו לשתות מביא המג"א שם ס"ק ד' בשם המע"מ דצ"ע אי יברך כיון דאין חשוב שינוי יין אלא לדידי' עיין מחצית השקל שם דה"ה אם גם שמעון נתן מיינו לראובן ע"ש. אם שותה יין עם המסובי' ואח"כ שותה הוא לבדו יין אחר מביא המג"א שם ס"ק ה' בשם תשב"ץ ב' דעות אי יברך ומן המרדכי משמע דאינו מברך וכן עיקר המרדכי בפ' הרואה והש"ג פ' ע"פ מביאי' בשם הרי"ף דאכסנאי ואורח לא יברך הטוה"מ כי אין זה הטבה לפי שאינו שלו והב"י כ' דלא נמצא כן ברי"ף וגם הדברים עצמם אין להם סמך כי אע"פ שאינו שלו למה לא יברך על שהזמין לו הקב"ה מיני יינות לשתות וגם במרדכי ישן ליתא הלכך ל"ח לי' כלל. אבל הב"ח פסק כמרדכי ומג"א פ' האכסנאי היינו הבעה"ב הלכך נקיט אכסנאי ואורח והרי"ף לשיטתי' דבקרקע אם לית לי' שותף עמו אין מברך אע"ג דאחרי' נהני' ג"כ מגשמי' מ"מ בעי שיהא הוא וחבירו שותפי' באותו דבר ה"ג בעי שיהיו שותפי' ביין משא"כ באורח שאין לו חלק בו אף הבעה"ב אינו מברך וכ"מ מלשון הגמ"א דאמר בני חבורה ואשתו ובניו גמי דמזונותיהן עליו הוי כאילו יש להם חלק בו וע"כ כיון דהמחבר פסק בסי' רכ"א כהרי"ף והרמב"ם גבי קרקע כמבואר לעיל יש להחמיר גם כאן שלא לברך ובפרט בס' ברכות אבל אם הבעה"ב נותן הקיקן על השלחן כמו בסעודות גדולות אז כולם שוי' ומברכי'. ואם אין שותי' כא' רק כל א' בחדר אחד פשיטא דאין לברך דיין ששתה האי לא שתה האי (מג"א שם ועיי"ש שמאריך לפרש דברי התוס' בפ' הרואה).

עיין בא"ש פ' הרואה דמביא יש שר"ל כיון דאין מברכי' הטוה"מ ביחיד אע"ג דקיי"ל דיין בתוך הסעודה כל או"א מברך לעצמו אפ"ה הטוה"מ א' מברך לכולן דאל"כ הו"ל כל חד יחיד וכ' הרא"ש ע"ז וכ"ג דטעמא דאין בית הבליעה פנוי שיך גם בזה לגבי ברכת הטוה"מ ואע"ג דכל א' יברך לעצמו כיון דגם חבירו שותה ונהנה גם הוא ביין זה נקרא שפיר הטוב לדידי' ומטיב לאחריני כמו באשתך ילדה זכר והוא בעיר אחרת בשעה ששמע ע"כ וכ"כ הטור סי' קע"ה וסיים אבל היו מסובי' לשתות בלא אכילה א' מברך לכלם וכ' הב"י דלטעמי' אזיל דפסק בסי' קע"ד ביין אם הסיבו א' מברך לכולן וכ"ה בשו"ע סי' קע"ה ס"ו. אם מברך בהמ"ז על יין אחר א"צ לברך הטוה"מ דהא כבר אמר בבהמ"ז הטוב והמטיב (מג"א רסי' קע"ה) אם יברך הטוה"מ בליל פסח ולא מחזי כמרבה על הכוסות ע"ין מג"א שם ובטור סי' תע"ג בשם הר"מ מרוטענבורג.

הר"ן בפ' ע"פ מביא בשם הראב"ד ז"ל דאף בשינוי פת מברך הטוה"מ אבל חכמי הצרפתים אומרי' דלא מברכי' על שינוי הפת דאורחא דאינשי למיכל מינייהו מתרי מיני וכי בריך מעיקרא יהיב דעתי' אכולא אבל יין לפי שאין דרך לשתות בסעודה אחת משני מינין מברכי' הטוה"מ ע"כ ובתוס' פ' ע"פ שם כ' ודוקא ביין מברכי' לפי שזבלו כרמיהן בדמן של ישראל והטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה ע"כ וכן רמזו בתוס' סוף תענית כמובא לעיל ובתיס פ' הרואה כ' ג"כ אבל אשינוי לחם ואשינוי בשר אין מברכי' דדוקא אין דאית בי' תרתי דסעיד ומשמח מברכי' הטוה"מ אבל בשר ולחם לא ע"כ ובא"ש שם מביא דשאלו לר"י הלוי ז"ל ע"ז והשיב דיין סועד ומשמח אבל פת סעיד ואינו משמח ועוד דלא

אשבחן שירה אלא על היין ועוד דיין חשוב שקובע ברכה לעצמו דהיינו דבכמה מקומו' הוא בא אע"פ שא"צ לשתייה ראוי נמי לברך השוה"מ א"נ דהשוה"מ ביבנה תקנוה משום הרוגי ביתר עכ"ד וכן קי"ל דאין מברכי' השוב והמטיב על פת ושאר דברי' אלא על היין .

בב"י סי' קע"ה מביא בשם מ"כ דהשוה"מ הואיל ואינו כמו שאר ברכות שאומר אקב"ו אלא לשבח בעלמא א"צ עובר לעשייתן אלא אפי' אחר עשייתו דהיינו אחר שתייתו מברך וכן מצא בשם רבינו קלונימוס הזקן וכ' הב"י ואין דבריו מכוונים שהרי כל ברכו' ההנאה בענין זה הן [דהיינו דאינו מברך אקב"ו] ואפ"ה אינו מברך אלא קודם שנדנה ולא אח"כ עכ"ל ורמ"א בד"מ מיישב דבריהם ולא מטעמם אלא משום דבשביל הרוגי ביתר תקנוה אין חילוק בין קודם ובין אחר עשייתן דזכרון עולה לכאן ולכאן עי"ש ולענד"נ לומר בכונת המ"כ כיון דברכת השוה"מ לא ברכת המצות ולא ברכת הנהנין היא אלא ברכת שבח והודאה למקום על שזכהו ברוב יין וברכו' ההודאה ושבח הא מבואר בתר"י פ' הרואה ובשאר קמאי ז"ל דא"צ עובר לעשיתן ויכול לברכן ג"כ אח"כ [עיין גבי ברכת הנותן לשכוי בינה ובשאר דוכתי] ובאבודרהם דף ה' ע"ב כ' ג"כ כן בברכת שבח והודאה וע"כ גם ברכת השוה"מ א"צ עובר לעשייתן וזהו שאמר המ"כ הואיל ואינו כשאר ברכו' שאומר אקב"ו היינו כיון שאינו ברכת המצות אלא לשבח בעלמא ולא ברכת הנהנין היא ג"כ מש"ה א"צ עובר לעשיתן וא"ש ודוק .

עוד מצאתי בירושלמי פ' הרואה ראה זול בא לעולם ושובע בא לעולם נהר מספיק למדינה אומר ברוך השוה"מ .

ולענין ברכת השוב והמטיב בבהמ"ז כבר מבואר לעיל גבי בהמ"ז שער א' ס' ד' עי"ש .

וברכת דיין האמת על שמועות רעות מבואר בשו"ע ס' רכ"ט ס"ב שגם הי"א בשם ומלכו' אמנם מלשון הרמב"ם ז"ל רפ"י מברכו' נראה לכאורה לדקדק דברכת דיין האמת היא בלא שם ומלכו' שכ' שמע שמועה טובה מברך בא"י אמ"ה הטוב והמטיב שמע שמועה רעה מברך ברוך דיין האמת ע"כ מדכ' גבי השוה"מ בא"י אמ"ה ובדיין האמת לא כ' רק ברוך דיין האמת משמע דבדיין האמת אינו מזכיר שם ומלכות וצ"ע .

מת אביו מברך דיין האמת ואם יורשו מברך ג"כ שהחיינו או השוה"מ ותלי' אי אית לי' אחי' שיורשי' עמו כמבואר לעיל. והוא בסי' רכ"ג ס"ב. לאו דוקא על אביו אלא גם על אדם כשר ומכ"ש על ת"ח דהוי בכלל שמועות רעות ומיהו נהגו העולם לאמרו בלא שם ומלכות ואינו נכון ואצ"ל במיתת ת"ח או אדם חשוב דיש לברך בשם ומלכו' (ב"ח סי' רכ"ג וטו"ז ומג"א שם) .

אי' במתני' דהרואה מברכי' על הרעה מעין השובה ומפרש בגמרא שם כגון דשקל בידקא בארעא אע"ג דטבא היא לדידי' דמסקא ארעא שירטון ושבחא השתא מיהא רעה היא וכ"פ הרמב"ם שם וכן אם נגעה אליו רעה או שמע שמועה רעה אע"פ שהדברי' מראי' שרעה זו גורמת לו טובה מברך דיין האמת שאין מברכי' על העתיד להיות אלא על מה שאירע עתה עכ"ל וכ"פ בטוש"ע סי' רכ"ב ס"ג.

עוד אי' במתני' שם חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על השובה שנאמר ואהבת וגו' ד"א בכל מאודך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה

לו ואי׳ בגמרא שם דלא נצרכה אלא לקבולינהו בשמחה ויליף להו אמוראי מקראי ומשמי׳ דר״ע אמרו דלעולם יהא אדם רגיל לומר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד ומיתי עובדא דר״ע וכן הוא ברמב״ם פ״י מברכות וחייב אדם לברך על הרעה בטוב נפש כדרך שמברך על הטובה בשמחה שנאמר ואהבת וגו׳ ובכל מאודך ובכלל אהבה היתירה שנצטונו בה שאפי׳ בעת שייצר לו יורה וישבח בשמחה ע״כ והטוש״ע ס׳ רכ״ב כ׳ ע״ז כי הרעה לעובדי השם הוא שמחתם וטובתם כיון שמקבל מאהבה מה שגזר עליו השם נמצא שבקבלת רעה זו הוא עובד את השם שהוא שמחה לו עכ״ל. הש״י ישמור אותנו מכל רע ויברך אותנו בטובו וחסדו לעבדו בשמחת הלב וטוב לב ישמח תמיד אמן :

(כ) ברכת שכחו וגבורתו מלא עולם .

(כא) ברכת עושה מעשה בראשית דגרסי׳ במשנה ריש הרואה על הזיקין ועל הזועות ועל הרעמים ועל הרוחות ועל הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם על ההרים ועל הגבעות ועל הימים ועל הנהרות ועל המדברות אומר ברוך עושה בראשית [כן הגי׳ שלפנינו וברי״ף הגי׳ עושה מעשה בראשית] ופירש״י ז״ל מלא עולם לפי שאלו נרא׳ או נשמעי׳ למרחוק ע״כ ובגמרא שם נ״ח ע״ב וג״ט ע״א מפרש כל אלו מה הן. ופריך בש״ס על ההרים ועל הגבעות אטו כל הני דאמרן עד השתא לאו מעשה בראשית נינהו והכתי׳ ברקים למטר עשה אמר אביי כריך ותני [בכלהו ברוך עושה בראשית וברוך שכחו מלא עולם כריך ותני לכלהו בחדא] רבא ועל כלם שתי ברכות הללו] רבא אמר התם מברך תרתי ברוך שכחו מלא עולם ועושה מעשה בראשית הכא עושה מעשה בראשית איכא שכחו מלא עולם ליכא [על ההרים לא מצי לברוכי מלא עולם שאינן במקום אחד אלא כל או״א במקומו] וכ׳ התום׳ שם בדברי רבא פירוש אומר או האי או האי א״ה שירצה וכן פ׳ רב אלפס ע״כ והוא ברי״ף שם להדי׳ בזה״ל על הברקים ועל הרעמים אומר ברוך שכחו מלא עולם או ברוך עושה ברקים [כן הגי׳ ברי״ף שלפנינו אבל בהגהת מוהר״ם שם כ׳ דצ״ל עושה מעשה בראשית] הי מינייהו בעי מצי אמר אבל על ההרים ועל הגבעות אינו מברך אלא ברוך עושה בראשית ע״כ וכן פ׳ הרא״ש שם וכ״כ הרמב״ם פ״י מברכות הי״ד על הרוחות שנשבו בזעף ועל הברקים ועל הרעמים ועל קול ההברה שתשמע בארץ כמו רחיים גדולים ועל האור שבאויר שיראו כאלו הם כוכבים נופלים ורצים ממקום למקום או כמו כוכבים שיש להם זנב על כל א׳ מאלו מברך ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם ואם ירצה מברך עושה בראשית על ההרים ועל הגבעות על הימים ועל המדברות ועל הנהרות אם ראה אחת מהן מל׳ יום לל׳ יום מברך ברוך עושה בראשית ע״כ . אמנם הראב״ד מפרש בדברי רבא דברקים ואידך יאמר תרוייהו שכחו מלא עולם ועושה בראשית אבל על ההרים ודכותי׳ רק עושה בראשית לחוד ומשיג על הרמב״ם וכ׳ בגמרא יש מברך תרתי ע״כ ובאמת לפי הגי׳ שלפנינו בגמרא משמע כהראב״ד אבל כל הפוסקי׳ חלקו עליו ומפ״ש׳ כתום וכהרמב״ם וכ״פ בטוש״ע סי׳ רכ״ז ורכ״ח וכ׳ הטו״ז דהמנהג לומר על הרעמים שכחו וגבורתו ועל הברקים עושה בראשית וא״י טעם לזה ואולי שהרעמים מרא׳ כח משא״כ הברקים ע״כ ואם שמע רעם וראה ברק כא׳ כ׳ המג״א שם דיברך על שניהם עושה בראשית דהא עושה בראשית יכול בלא״ה לברך על כלן אם ירצה ע״כ. ובירושלמי אי׳ על הרוחות מתני׳

כשבא׳ בזעף אבל כשבא׳ בנחת אומר ברוך עושה בראשית ומביאו התום׳ וע״כ כ׳ הרמב״ם על הרוחות שנשבו בזעף וכן הוא בטוש״ע אבל לא כ׳ דכשבא בנחת אומר ברוך עושה בראשית עיין מג״א שהניח בצ״ע . וכ׳ דמ״מ הוא רוח גדול רק שאינו נושף בזעף שאינו נשמע בכל העולם .

עוד א׳ בירושלמי ומובא ברי״ף ורא״ש שם על הברקים ר״י ור״ז בשם ר״ח דיו פעם א׳ בכל היום א״ר יוסי מה אינן קיימין אם בטרודים [פירוש הרא״ש שלא נתפזרו העבים בינתיים] דיו פעם א׳ ביום אם במפסיקי׳ [שנתפזרו העבים בנתיים] מברך על כל או״א חילי׳ דר׳ יוסי מן הדא היה יושב בחנותו של בושם כל היום אינו מברך אלא א׳ אבל אם הי׳ נכנס ויוצא נכנס ויוצא מברך על כל פעם ופעם ע״כ ומש״ה לא נתן הרמב״ם שיעור ל׳ יום רק בהרים וגבעות אבל לא בברקים ורעמים עיין כ״מ שם . וכדברי הירושלמי פסקו ג״כ בטוש״ע שם . ועיין בתר״י דנתנו טעם בשם ר״ח בטרודי׳ דדיו בפעם א׳ אע״פ שאין נראי׳ הברקים סמוכי׳ זה אצל זה אלא עכשיו פעם א׳ ואחר שעה פעם אחרת כיון שלא נפסקו העננים לגמרי די׳ בברכה א׳ אבל אם העננים הראשונים נפסקו ושמים זכו בעיניו אם חוזר ורואה אח״כ מברך פעם אחרת .

עוד א׳ בירושלמי הי׳ יושב בבית הכסא או בבית סיפוקריא אם יכול לצאת ולברך תוך כדי דבור יצא ואם לאו לא יצא ר׳ ירמי׳ בעי הי׳ יושב בתוך ביתו ערום מהו שיעשה ביתו כמו מלבוש ויוציא ראשו חוץ לחלון ויברך הי׳ יושב במגדול ערום מהו שיעשה מגדול כמו מלבוש ויוציא ראשו חוץ לחלון ויברך ע״כ וכ׳ הרא״ש דמיבעי׳ אם לבו רואה את הערוה אי אסור או מותר ולמעלה פ״ג פסק דאסור עכ״ל וע״כ לא הביאו הטוה״מ רק הדין הראשון הי׳ יושב בבית הכסא ולא הך דנסתפק בה הירושלמי עיין טו״ז ומג״א ס״ק ב׳ . וכ׳ המג״א שם דאירי דלא נגע עדיין במקום הטנופת ולא עשה צרכיו עדיין או דיכול לטול ידיו . וברכות הללו הם ג״כ בשם ומלכות כמבואר .

והא דמברכי׳ אהרים וגבעות כ׳ אבודרהם דוקא במשונים וניכרת בהן גבורת הבורא ב״ה וכ״פ בטוש״ע ס׳ רכ״ח ס״ג וכן הא דתנן על הנהרות כ׳ התום׳ שם דאינן מברכי׳ רק אד׳ נהרות דכתיבי בקרא כמו חדקל ופרת ע״כ ובמרדכי כ׳ כמו גיחון ופישון חדקל ופרת ובאבודרהם דוקא נהרות המשוני׳ כגון פרת וחדקל והמחבר ס״ב נקט לשון התום׳ עיין מג״א דלמה לא יברך על שאר נהרות גדולים שנבראו ששת ימי בראשית וגם כל הפוסקי׳ סתמו וכתבו נהרות וע״כ פי׳ בכונת התום׳ והמרדכי כמ״ש האבודרהם דדוקא נהרות המשוני׳ דהיינו שהן גדולי׳ כאלו דהיינו חדקל ופרת מברך עי״ש וא״כ כונת התום׳ במ״ש אד׳ נהרות דכתיבי כגון ד׳ נהרות דכתיבי כעין חדקל ופרת ודוק .

אי׳ בפ׳ הרואה דף נ״ט ע״ב ואמר רמי בר אבא אר״י הרואה פרת אגישרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית והאידנא דשינויה פרסאי מבי שבור ולעיל רב יוסף אמר מאיהי דקירא ולעיל [אגשרא דבבל, קים להו שלא נשתנה פרת מהלוכו ע״י אדם משם ולמעלה אבל משם ולמטה הסבהו בני אדם דרך אחרת. והאידנא דשניוה פרסאי, מלמעלה לגשר אין מברך עליו מעשה בראשית אלא מאיהי דקירא ולעיל איהי דקירא שם מחוז שהוא על הפרת] ואמר רמי בר אבא הרואה דגלת אגישרא דשבסתנא אומר ברוך עושה בראשית ע״כ מכ״ז מבואר דאין מברכים

אנהרות אלא כשלא נשתנו בהלוכן ע"י אדם וכ"כ הב"י בס' רכ"ח ותמה על שהשמיטהו הפוסקים ובשו"ע שם ס"ב פסקו. אם מסופק אם נשתנו פסק באו"ח שם, דלא יברך.

עוד אי' בס' הרואה שם ת"ר הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וככבים במסילתם ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית ואימת הוי [אחמה בתקופתה קאי] אמר אביי כל כ"ח שנין והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ארבע ע"כ עיין ברש"י שם החשבון של המחזור קטן שהוא ד' שנים ומחזור גדול שהוא כ"ח שנים. וכתבוה הרי"ף והרא"ש וברמב"ם פ"י מברכות הי"ח אי' בזה"ל הרואה את החמה ביום תקופת ניסן של תחלת המחזור של כ"ח שנה שהתקופה בתחלת ליל רביעי כשרואה אותה ביום רביעי בבוקר מברך ברוך עושה בראשית וכן כשתחזור הלבנה לתחלת מזל טלה בתחלת החדש ולא תהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום וכן כשיחזרו כל כוכב וכוכב מחמשה הכוכבים הנשארים לתחלת מזל טלה ולא יהי' נוטה לא לצפון ולא לדרום וכן בכל עת שיראה מזל טלה עולה מקצה המזרח על כל א' מאלו מברך ברוך עושה בראשית ע"כ וכ' הכ"מ דמפרש הרמב"ם שאר הברייתא הנזכרת עד"ז דלבנה בגבורתה היינו כשתחזור הלבנה לתחלת מזל טלה וכו' וכוכבים במסילותן היינו וכן כשיחזרו כל כוכב וכו' ומזלות כסדרן היינו וכן בכל עת שיראה מזל טלה וכו' וכן מביא השור סי' רכ"ט לשון הרמב"ם בזה וכ"פ בשו"ע שם. ועיין הגמ"י דמביא בשם הערוך חמה בתקופתה וכו' בימות הגשמים ביומי שהיו ג' ימים מעוננים ולא נראית חמה באותה העת שיתראה צריך לברך וזולת אותה העת לא ע"כ ודבריו נובעי' מירושלמי פ' הרואה דאי' התם הרואה את החמה בתקופתה ואת הלבנה בתקופתה ואת הזקיף בטהרתה אומר ברוך עושה מעשה בראשית א"ר יונה הדא דתימר בימות הגשמים ובלבד לאחר ג' ימים הה"ד ועתה לא ראו אור וגו' ע"כ הנה לפי הבנה פשוטית הא דאר"י הדא דתימר בימות הגשמים קאי רק ארואה את הרקיע בטהרתה וכן פי' מוהר"א פולדא שם אבל ברואה החמה בתקופתה ואינך הפי' כמ"ש רש"י והרמב"ם ז"ל אמנם הערוך ערך חמה פי' דר' יונה בירושלמי קאי גם אחמה בתקופתה עיי"ש. ועיין מדרש רבה סוף אחרי מות דאי' שם הך ירושלמי בזה"ל תנא הרואה החמה בתקופתה לבנה בסדורה כוכבים במסילותם מזלות כסדרן אומר ברוך עושה מעשה בראשית אר"ה הדא דאת אמר בימות הגשמים ובלבד לאחר ג' ימים ע"כ השמיט הא דרקיע בטהרתה וא"כ הא דר"ה (ובירושלמי אי' ר' יונה] קאי אחמה בתקופתה וכפי' הערוך וי"ל דגם בירושלמי שלפני הערוך הי' כגי' המ"ר והוכיח פירושו אבל לפי גירסתינו בירושלמי לא מוכח מידי. וע"ע ילקוט איוב רמז תתכ"ב שם ג"כ הועתק הויקרא רבה הנ"ל כמו שהוא ברבה שלפנינו ולא בירושלמי ועיין מג"א ס"ק ג' וא"ר שם.

קדוש החמה כ' הרמב"ם והמחבר בבוקר וכ' המג"א דמשמע מיד בהנץ החמה ומוהרי"ל צוה להכריז בערב שלמחר יזהר כל אדם כשרואה הנץ החמה לברך ובמ"ב כ' כשיוצאי' מביהכ"נ מתאספי' ומברכי' יחד ברכה זו ואם לא ברך עד אחר ג' שעות כ' המג"א דלא יברך עוד דעבר זמנה ודגול מרבבה שם כ' דזמנה כל היום ועכ"פ עד חצות יברך בשם ומלכות וכן עשה הלכה למעשה. ואם החמה מכוסה בעננים יברך (פתחי תשו' שם) והי' קדוש החמה בשנת תכ"ט לפ"ק.

ודע דגם בתלמודא דידן א׳ הא דהרואה הרקיע בטהרתו אבל בענין אחר מהך דירושלמי דא׳ בפ׳ הרואה נ״ט ע״א אריב״ל הרואה רקיע בטהרתו אומר ברוך עושה מעשה בראשית אימתי אמר אביי כי אתא מטרא כולי׳ ליליא ובצפרא אתא אסתנא ומגלי להו לשמים [ופירש״י אומר ברוך עושה בראשית שכך היתה בריאתו ואח״כ כסהו ענני׳. אסתנא רוח צפונית] ופליגא דרפ״ם בר פפא אר״ח דאמר רפרם בר פפא אר״ח מיום שחרב ביהמ״ק לא נראית רקיע בטהרתה שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם ע״כ והשמיטהו הרי״ף והרא״ש והרמב״ם וטוש״ע וכ׳ הא״ר סי׳ רכ״ט דנ״ל משום דרפ״ם בר פפא אר״ח פליג עלי׳ דריב״ל ום״ל כרפ״ם אבל הבה״ג וראב״ן ואגודה פסקו כריב״ל עי״ש.

(כ״ב) ברכת שעשה את הים הגדול דא׳ במשנה ר״פ הרואה רבי יהודא אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול בזמן שרואהו לפרקים [ולפי שהוא חשוב וגדול מכלן קבע לו ר״י ברכה לעצמו] ובגמ׳ שם נ״ט ע״ב לפרקים עד כמה אמר רמי בר אבא אר״י עד שלשים יום והנה הרמב״ם בפי׳ המשניות כ׳ ואין הלכה כר״י ובפ״י מברכות דט״ו פסק הרואה את הים הגדול מל׳ יום לל׳ יום או יותר מברך בא״י אמ״ה שעשה את הים הגדול ותמה עליו הטור סי׳ רכ״ח דלמה פוסק כיחיד דרבנן פליגי עלי׳ דר״י וגם בהג״ה בפי׳ המשניות העיר על הסתירה מחבורו הגדול לפי׳ המשניות עי״ש הישוב ע״ז. ועל תמיהת הטור כ׳ הב״י ליישב דם״ל דר״י לא בא לחלוק אלא לפרש וכ״כ בכ״מ והוסיף דכיון דשאלו והשיבו בגמרא עד כמה וכו׳ משמע דהלכתא כותי׳. ומביא הב״י שם תשו׳ הרא״ש דים הגדול הוא ים אוקיינוס והוא ים שעוברים לא״י ולמצרים והר״ר יונה כ׳ים הגדול בא למעט ימים קטנים שהם כמו שלולית שנפרדים מן הים הגדול. והנה מלשון רש״י ז״ל משמע דר״י פליג עם חכמים. והמחבר פסק כהרמב״ם בחבורו וכתשו׳ הרא״ש הנ״ל ועיין מג״א בשם מע״מ דאין מברכי׳ כן אלא על הים אוקיינוס המקיף את העולם עי״ש ה.

(כ״ג) ברכת זוכר הברית דא׳ בברכות שם ואמר ר׳ אלכסנדרי אריב״ל הרואה את הקשת בענן צריך שיפול על פניו [לפי שהיא מראה כבוד ד׳] שנאמר כמראה הקשת אשר יהי׳ בענן וגו׳ וארא ואפול על פני לייטי עלה במערבא משום דמחזא כמאן דסגיד לקשתא אבל ברוכי ודאי מברך מאי מברך ברוך זוכר הברית במתניתא תנא ר׳ ישמעאל בנו של ריב״כ אומר נאמן בבריתו וקיים במאמרו אמר אביי הלכך נימרינהו לתרוייהו ברוך זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו ע״כ וכ׳ התוס׳ אומר ר״י דאין חותמים בברוך בברכה זו והיכי מברך בא״י אמ״ה נאמן בבריתו וקיים בשבועתו וזוכר הברית ע״כ ואולם מג׳ הש״ס שלפנינו מבואר דאומר זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו [עיין בהגהות הגאון מהרי״פ ז״ל בשם הגאון מוהרא״ו ז״ל דצ״ל נאמן בלא ו״ו] וכן הוא בריף ורא״ש וברמב״ם פ״י מברכות הי״ו [ברמב״ם אי׳ ונאמן בו״ו] ועיין הגמ״י בשם הערוך דנסח ברכה זו היא בא״י אמ״ה זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים בשבועתו ובטוש״ע סי׳ רכ״ט הנסחא כמו שהיא בש״ס שלנו וברי״ף ורמב״ם וכ׳ הב״י דלד״ה אין חתימה בברכה זו. אסור להסתכל בקשת הרבה (טור שם והוא בש״ס חגיגה י״ז עיין ב״י שם) ועיין טו״ז ומג״א דהאומרים נאמן בבריתו קודם הברכה טועים הם.

(כ״ד) ברכת משנת הבריות דא׳ בברכות נ״ח ע״ב אריב״ל הרואה את

הבהקנים אומר ברוך משנה הבריות מיתיבי ראה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת הקפח ואת הננס ואת הדרניקוס אומר ברוך משנה הבריות את הקטע ואת הסומא ואת פתויי הראש ואת החגר ואת המוכה שחין ואת הבהקנים אומר ברוך דיין האמת ל"ק הא ממעי אמו הא בתר דאתיליד דיקא נמי דקתני דומיא דקטע ש"מ ופירש"י ז"ל היכא דאתרע לי' בתר דאתיליד, לאחר שנולד נולדו בו אומר ברוך דיין האמת דומיא דקטע וקטע בתר דאתיליד הוי ואם ממעי אמן הוי אומר ברוך משנה הבריות ובפירוש דברים הללו עיי"ש ברש"י ובערוך. ומביא הרי"ף והרא"ש דין זה וכ"פ הרמב"ם פ"י מברכות הי"ב וטוש"ע סי' רכ"ה עיין מג"א ס"ק ט"ו מה שהקשה מסוגיא דבכורות. וכ' הטור בשם הראב"ד דוקא על מי שמצטער עליו דומי' דבריות טובות שיש בו הנאה לרואה והב"י הקשה ע"ז מפיל וקוף דל"ש מצטער עליו ואפ"ה מברך עיי"ש מבואר דהבין הב"י דהראב"ד קאי גם אברכת משנה הבריות ואולם הב"ח וט"ז ומג"א שם פי' דברי הראב"ד רק אברכת דיין האמת ולא אברכת משנה הבריות ושכן כ' ברי"ו להדי' וא"כ ל"ק ק' הב"י מקוף ופיל עיי"ש. והמחבר שם מביא דעת הראב"ד בשם י"א ועיין ב"י דאבודרהם בשם הראב"ד בן יצחק דמשם משמע דקאי על משנה הבריות וכב"י ודוק. עוד כ' הטור בשם הראב"ד דאינו מברך אלא פעם ראשונה שהשינוי עליו גדול מאד והטור כ' עליו ולפמ"ש למעלה מברך א' לל' יום וכ"כ הרמ"א שם וכ' המג"א דהיינו בלא ראה אחר כי"ב בתוך ל' יום.

עוד אי' שם בפ' הרואה ת"ר הרואה פיל קוף וקיפוף אומר ברוך משנה הבריות ומובא ברי"ף ורא"ש והרמב"ם וטוש"ע שם.

(כ"ה) ברכת שככה לו בעולמו דגרס' בברכות שם ראה בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו ומובא ברי"ף ורא"ש ורמב"ם וטוש"ע שם וגם בזה כ' הטור בשם הראב"ד דוקא פעם ראשונה מברך ולא יותר ולא על אחרים אא"כ רואה נאים מהם ע"כ.

אומרי' ברכה זו אפי' רואה בהמה נאה ומתוקנת ביותר עיין מג"א שם ס"ק כ' וע"ע בירושלמי פ' הרואה.

(כ"ו) ברכת שלא חיסר בעולמו כלום דאי' בפ' כיצד מברכין דף מ"ג ע"ב א"ר יהודא האי מאן דנפק ביומי ניסן וחזא אילני דקא מלבלבי אומר ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות (בסמ"ק סי' קמ"ח אי' טובים דאילן הוא לשון זכר אף דהוא בריבוי נקבות) להתנאות בהן בני אדם ע"כ ומובא ברי"ף ורא"ש שם והרמב"ם פ"י מברכות הי"ג כ' היוצא לשדות או לגנות ביומי ניסן וראה אילנות פורחות וניצנים עולים מברך בא"י אמ"ה שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ונאות כדי להנות בהן בני אדם ע"כ וכן הוא בטור סי' רכ"ו וכ' דאם איחר לברך עד אחר שגדלו פירות לא יברך עוד אבל הב"י כ' בשם מרדכי דאם לא ראה עד שגדלו הפירות צריך לברך ובבדק הבית שם מביא בשם ר"י דהעולם לא נהגו לברך אלא בשעה שאכלו כמו סוכה ולולב שקובעין זמן בשעת הקידוש אבל בשו"ע פסק כהטור. אינו מברך ברכה זו אלא פעם אחת בשנה (ב"י בשם מרדכי וכן הוא בשו"ע שם).

(כ"ז) ברכת אשר במאמרו ברא שחקים דגרס' במס' סנהדרין דף מ"א ע"ב וא"ר אבא בר חנינא א"ר אסי אר"י עד כמה מברכי' על החדש [על הלבנה

בהתחדשה] עד שתתמלא פגימותה [אבל בתר הכי ל"ש למימר מחדש חדשים שהרי כבר נושנת היא] וכמה אמר רבי יעקב בר אידי אמר רב יהודא עד שבעה נהרדעי אמרי עד ששה עשר ותרוייהו כרבי יוחנן ס"ל [במילתי' דרבי יוחנן סליגי ועד שתתמלא ס"ל מיהו רב יהודא ס"ל מילוי פגימתה דקאמר ר"י למיהוי כי יתירה דהוי כמו יתר של קשת שתהא כל פגימת הקשת מלאה עד היתר דהיינו חצי העיגול והאי לסוף שבעה הוא ונהרדעי סברי מילוי פגימה דקאמר ר"י עד דתיהוי כי נפיא עגולה במילואתה] הא למיהוי כי יתירה הא למיהוי כי נפיא א"ל ר"א מדיפתי לרבינא ולבריך הטוב והמטיב [אדרב יהודא פריך נהי נמי דמז' ואילך ל"ל מחדש חדשים ניבריך מיהא הטוה"מ שכל שעה הוא מטיב לנו במילואתה תמיד שמוספת להאיר לעולם] א"ל אטו כי חסר' מי חשבי' לה רעה לגבן [לברוכי דיין האמת דנחשוב את מילואתה טיבותא לברוכי הטוה"מ] ולברכנהו לתרוייהו [דיין האמת בחסרונה והטוה"מ במילואתה] כיון דהיינו אורחי' לא מברכינן [בכל חדש בריאת עולם כמנהגו היא ואין כאן דין פורענות בחסרונה ולא הטבת לנו חסר במילואתה] וא"ר אחא בר חנינא א"ר אמי אר"י כל המברך על החדש בזמנה כאלו מקבל פני שכינה כתי' הכא החדש הזה וכתי' התם זה אלי ואנוהו תנא דבי רבי ישמעאל אלמלא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהן שבשמים כל חדש וחדש דיין [אלו לא זכו למצוה אחרת אלא לזו שמקבלים פני שכינה פ"א בחדש כדאמרן בג"ש] אמר אביי הלכך נימרינהו מעומד [הואיל ומקבל פני שכינה הוא מעומד בעי לברוכי מפני כבוד שכינה שהוא מקבל] מרימר ומר זוטרא מכתפי אהדדי ומברכי' א"ל רב אחא לרב אשי במערבא מברכי ברוך מחדש החדשים א"ל האי נשי דידן נמי מברכי אלא כדרב יהודא דאר"י ברוך אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם [מצוה שצויתם להתנהג בהילוך תקופותיהם] ששים ושמחים לעשות רצון קונם (וברמב"ם ואבודרהם הגי' קוניהם וכן הוא ביוצר עיי"ש ובס' "דיא ריטוס" להחכם המבקר צונץ צד 181 זייטע 4) [כדכתיב ישיש כגבור] פועלי אמת שפעולתן אמת [שאינם משנים את סדרם] וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן [וללבנה אמר חקב"ה שתתחדש בכל חדש עטרת תפארת היא זו לעמוסי בטן סימן הוא להם שאף הם שמונים לה עתידים להתחדש כמותה בגלותן ולפאר יוצרם] שהן עתידי' להתחדש כמותה ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו באי' מחדש חדשים ע"כ והתום' שם כ' דאית דגרס פועל אמת וקאי אקב"ה שבאמת ובדין מיעטה ולהכי קאמר בתר הכי וללבנה אמר שתתחדש ע"כ. והוא בריף ורא"ש שם וס"פ תפלת השחר. וברמב"ם פי' מברכות הי"ו הנסחא באי' אמ"ה אשר במאמרו ברא שחקים וכו' לעשות רצון קוניהם פועלי אמת ופעולתם צדק וללבנה אמר שתתחדש וכו' ולפאר ליוצרם על כבוד מלכותו ועל כל מה שברא באי' מחדש החדשים וצריך לברך ברכה זו מעומד שכל המברך על החדש בזמנו כאלו הקביל פני השכינה אם לא ברך עליה בליל הראשון מב"ך עלי' עד י"ו עד שתמלא פגימותה עכ"ל ועיין הגמ"י בשם מס' סופרי' שאביא להלן. פסק הרמב"ם כנהרדעי דעד י"ו וכ' הכ"מ בשם הר"ר מנוח די"ו לאו בכלל שהרי כבר עברו ט"ו יום נתמלא פגימותה הלוך וחסור דהא קי"ל אין חדשה של לבנה פחות מכ"ט יום וחצי ותשצ"ג חלקים ע"כ ובירושלמי פ' הרוא' אי' הרואה את הלבנה בחדושה אומר ברוך מחדש חדשים עד איכן ר' עקב

בר אחא בשם ר' יוסי עד שתראה כחצי טפח ר"א ור"ח בשם רבי יוסי עד שתתמלא סגימותה רבנן דקיסרין אמרין עד ארבעה עשר יום אר"י בר בון ויאות כלום מתמלאת מסגימותה עד י"ד יום הא כל יום י"ד צריך לברך ע"כ ובמס' סופרי' פ"כ א' ואין מברכין על הירח אלא במו"ש כשהוא מבושם בכלים נאים ותולה עיניו כנגדה ומיישר את רגליו ומברך אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם פועלי אמת שפעולתם אמת וללבנה אמר שתתחדש באור יקר ועטרת תפארת לעמוסי בטן שהן עתידי' להתחדש כמותה לפאר יוצרם על כבוד מלכותו בא"י מקדש ראשי חדשים ואומר ג"פ סימן טוב סימן טוב תהיה לכל ישראל ברוך יוצרך ברוך עושך ברוך קונאך ברוך בוראך ורוקד ג' רקידות כנגדה ואומר ג"פ כשם שאני רוקד כנגדך ואיני נוגע בך כך אם ירקדו אחרים כנגדי להזיקני לא יגעו בי תפול עליהם אימתה ופחד ולמפרע אמן אמן סלה הללויה ואומר לחבירו ג"פ שלום וילך לביתו בלב טוב וכו' ע"כ וע"ע במדרש רבה פרשת בא. וכ' תר"י פ' תפלת השחר במס' סופרי' אמרו אין מברכי' על הלבנה עד שתתבשם י"א עד מו"ש שמברכי' על הבשמים ואין זה מתקבל כלל דמ"ט הוא זה לתלות הדבר במו"ש וי"א שתתבשם לשון חופה ודומה לו עביד בוסמא לברי' ור"ל משעה שתעשה כמו חופה שהיא גדולה קצת ומאירה סביבותיה ונראה למורי שפירושו משתמתק מלשון לבסומי קלא כלומר משעה שתתוק האור שלה ואדם נהנה ממנו שזהו אחר ב' או ג' ימים אבל ירח בן יומו מתוך קטנותו אין האור שלה מתוק שאין אדם נהנה ממנה עכ"ל וכ' הב"י סי' תכ"ו דמזה מוכח דבגי' מס' סופרי' של תר"י לא הי' כתוב אין מברכי' על הירח אלא במו"ש ואע"פ שבספרים דידן כתוב כך וכן בספרי' שהי' לפני השור מ"מ למדנו מדברי תר"י שאין מברכי' ברכת הלבנה עד שיעברו עליה ג' ימים לפי שקודם לכן אין אדם נהנה מאורה. אמנם מדברי הרמב"ם שב' אם לא בירך עליה בליל ראשון וכו' מבואר דיכול לברך בליל ראשון: והטור סי' תכ"ח מביא הך סוגי' דסנהדרין י"ב הגירסות פועל אמת דקאי על הקב"ה שפעולתו אמת שבדין מיעט הלבנה ויש גורס' פועלי אמת וקאי על צבא השמים שפעולתם אמת ואין משנין סדרן ומביא ג"כ מס' סופרי' הנ"ל וכ' דהלכתא כנהרדעי דעד י"ו וחשבי' להו משעת המולד ולא מיום קביעת החדש ויום י"ו אינו בכלל. הנה הטור כ' משעת המולד אבל במחבר שם כ' מיום המולד וכ' המג"א דלפי דברי הטור משמע דחשבי' מעת לעת ולפ"ז אם חל המולד במו"ש ב' או ג' שעות בלילה מותר לקדשה תחלת ליל ב' ורמ"א כ' שם בהג"ה דאין לקדש אלא עד חצי כ"ט י"ב תשצ"ג ולפ"ז בגונא הנ"ל אין מקדשי' תחלת ליל ב' דוק שם. עוד פ' המחבר בשו"ע שם דאין מברכי' אלא במו"ש כשהוא מבושם ובגדיו נאים וכ' הרמ"א בשם תה"ד סי' ל"ה דדוקא אם מו"ש הוא קודם י' בחדש [דהיינו דהלילה היא קודם יום י' שיום א' הוא י' כן פי' המג"א שם דברי הרמ"א] אז ממתיני' עד מו"ש אבל אם הוא אח"כ דהיינו דביום השבת הוא יום י' אז אין ממתיני' עד מו"ש דשמא יהי' ג' או ד' לילות לבד ממו"ש עננים ולא יראו הלבנה ויעבור הזמן עיין מג"א שם ס"ק ג' וצריך לחשוב כן מיום המולד אם ישארו עוד ה' לילות עד חצי כ"ט י"ב תשצ"ג עיי"ש. אם מקדשה בחול יש ללבוש בגדים נאים (שם) אין מקדשי' אותה עד שיעברו ז' ימים עליה כן פסק המחבר שם ומובא בב"י בשם בעל שער אורה עפ"י

קבלה, אמנם הב"ח הוכיח מהש"ס ומדברי תר"י הנ"ל דאחר ג' ימים שנהנה מאורה מברך עליה וכ' שכן קבל מרבותיו וכן נהגו כל הקדמונים שלא להחמיץ המצוה ולקדש אותה במו"ש לאחר ג' ימים ועיין טו"ז ס"ק ג' שמביא דברי הב"ח ודברי הלבוש דאם מו"ש בליל ה' בודאי יש לסמוך על תר"י לברך וכ' הטו"ז דכן נ"ל למעשה דלא בימים תלי מלתא אלא מעת שנהנה מאורה ועכ"פ אחר ג' ימים ומג"א כ' דמדברי רמב"ם הנ"ל וסמ"ג מוכח דא"צ להמתין ג' ימים וע"כ העלה דאם מו"ש הוא אחר ג' מקדש' ואין מחמיצי' המצוה אבל אם מו"ש קודם ג' ימים אין מקדשים דיכולי' להמתין עד מו"ש הבא עי"ש ה':

במוצאי שבת שחל להיות בו יו"ט פסק רמ"א בהג"ה שם בשם מוהר"ל דאין מקדש' וכ' הטו"ז טעמא דמוהר"ל משום דיש תחומי' למעלה מי' אכן העיד על רבו המובהק דלא הי' מקפיד והי' מקדשה גם ביו"ט במו"ש וכן עיקר ע"כ לא הביאו רמ"א עכ"ל ותמיהני דהרי רמ"א מב או להדי' בס"ף הסעיף בשם מוהר"ל דלא יקדש במו"ש שחל בו יו"ט וצע"ג ליישב דברי הטו"ז:

בלילי שבת ויו"ט כ' המג"א שם דמכ"ש דאין מקדש' ועיין בתשו' שבות יעקב ח"ג סי' ל"א באם לא נראית עד ליל שבת ויש עדיין שהות במו"ש תשו' ארוכה ע"ז מהגאון מוה' דוד אפפענהיים ז"ל והב"ח כ' שפעם א' לא נראית הלבנה עד ליל א' של סוכות ועשה מעשה בק"ק קראקויא וקדשוה מאחר דא"א לקדשה אח"כ:

אין מקדש' קודם תשעה באב משום דשרוי' באבילות וצער ובמוצאי ת"ב לדעת הרמ"א שם ג"כ אין מקדש' ולא אחר שום תענית ורק בתענית אסתר כ' הטו"ז שם דמקדש' כיון דהשעה עוברת וכ"כ המג"א דאם יראו הצבור שהשעה עוברת מקדש' ויחיד המתענה יקדש עם הצבור משום ברוב עם הדרת מלך. אבל מנהגינו לקדש במוצאי ת"ב וכ"כ בתשו' שבות יעקב ח"ב סי' י"א אבל לאחר שטעמו מידי קודם הברכה.

אין מקדש' הלבנה קודם יום הכפורים משום ששרוים ג"כ בצער על מחי'ת עונות אבל במויה"כ מקדש' מיד דאז שרוי' בשמחה. אבל בז' ימי אבילות אם ישלימו ימי האבילות עד י' בחדש כ' המג"א שם ס"ק ד' דלא יקדש אבל אם לא ישלים אבילתו עד י' ימים לא ימתין עד יום י"א ויקדש בימי אבלו ובתשו' שבות יעקב ח"ב סי' י"א פסק שאבל אין לו לקדש עד אחר ג' לבכי עיי"ש.

אין לקדש אם אינה זורחה ונהנה מאורה דהיינו שתהא זריחתה נכרת ע"ג הקרקע. ואם נתכסה בעבים לא יברך ואם התחיל לברך ונתכסה יגמור הברכה אבל כשיודע שתתכסה תיכף לא יברך (מג"א ס"ק א' שם) ואם נתכסה בעב דק וקלוש מברך (שם) אין מקדש' אותה תחת הגג (רמ"א בהג"ה סוף הסי' יעיין הטעם בטו"ז ס"ק ד' ומג"א ס"ק י"ד) ומיהו זהו רק באפשר אבל בא"א כגון שיש לו מיחוש או שדר בין הנכרים יכול לקדש בכיתו דרך פתח וחלון כ"כ הב"ח ורש"ל כשהי' בחבורת שמחה ולא רצה לצאת לחוץ פתח החלון נגד הלבנה וקדשה (מג"א שם):

נשים אין מברכות ברכה זו עיין הטעם במג"א ריש הסי'. סומא מברך (רש"ל בתשו' מובא בטו"ז ומג"א שם) ושאר פרטי דיני קידוש הלבנה והדברים הנוהגים ונאמרי' בעת קדוש הלבנה עיי"ש בסי' הנ"ל וע"ע בתשו' נודע ביהודא

מה"ק ס' מ"א לענין הפסקה בק"ש לקידוש הלבנה .

עוד יש ברכה אבל לא נזכרה בש"ס והיא ברכת שפטרני מענשו של זה אשר האב מברך בעת שהגיע בנו להיות בר מצוה דהיינו שהוא בן י"ג שנה ויום אחד אם עולה לתורה ביום ההוא או מתפלל בצבור . ומקור הברכה הזאת הוא בב"ר פרשה ס"ג א"ר אלעזר צריך אדם להטפל בבנו עד י"ג שנה מכאן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מענשו של זה ע"כ ומובא בד"מ ס' רכ"ה דכ"כ מוהרי"ל בשם המרדכי וכ' הד"מ כיון דלא נזכרה בגמרא ובפוסקי' טוב לברך בלא שם ומלכות וכ"פ בהגהת שו"ע שם ס"ב עיין מג"א שם ס"ק ד' ה' .

ג) ברכות המצות שנינו בתוספתא פ"ו דברכות העושה כל המצות צריך לברך ע"כ ואי' עוד שם ומניין שאף על התורה ועל המצות ת"ל אשר נתן לך ולהלן הוא אומר ואתנה לך את לחות האבן ע"כ ובירושלמי ר"פ כיצד מברכי' אי' ר' חגי ור' ירמי' סלקון לבי חנייתא [עיין פי' מוהרא"פ שם] קפץ ר' חגי ובירך עליהן א"ל ר"י יאות עבדת שכל המצות טעונות ברכה ומניין שכל המצות טעונות ברכה ר' תנחומא רבי אבא בר כהנא בשם ר"א ואתנה לך את לחות האבן התורה והמצות הקיש תורה למצות מה תורה טעונה ברכה אף מצות טעונות ברכה ע"כ ותורה דטעונה ברכה לפניה אי' בתלמודא דידן במס' ברכות כ"א ע"א שנאמר כי שם ד' אקרא הבו גודל לאלקינו עי"ש . והרבה פעמים נאמר בש"ס דחייב לברך על המצות וכ' הרמב"ם פי"א מברכות ה"ב וז"ל יש מצות עשה שאדם חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה כגון תפילין וסוכה ולולב ושופר ואלו הן הנקראי' חובה לפי שאדם חייב עכ"פ לעשותן ויש מצות שאינם חובה אלא דומי' לרשות כגון מזוזה ומעקה שאין אדם חייב לשכון בבית החייב מזוזה כדי שיעשה מזוזה אלא אם רצה כל ימיו לשכון באהל או בספינה ישב וכן אינו חייב לבנות בית כדי לעשות מעקה וכל מ"ע שבין אדם למקום בין מצות שאינן חובה בין מצוה שהיא חובה מברך עליה קודם לעשייתה וכן כל המצות שהן מד"ס בין מצוה שהיא חובה מדבריהם כגון מקרא מגילה והדלקת נר בשבת והדלקת נר חנוכה בין מצות שאינן חובה כגון עירוב ונט"י מברך על הכל קודם לעשייתן אקב"ו לעשות והיכן צונו בתורה שכתיב בה אשר יאמרו לך תעשה נמצא ענין הדברים והצען כך הוא אשר קדשנו במצותיו שצוה בהן לשמוע אלו שצונו להדליק נר של חנוכה או לקרוא את המגילה וכן שאר כל המצות שמד"ס ולמה אין מברכי' על נט"י באחרונה מפני שלא חייבו בדבר זה אלא מפני הסכנה ודברים שהם משום סכנה אין מברכי' עליהן הא למה זה דומה למי שסיכן את המים ואח"כ שתה בלילה מפני סכנת עלוקה שאינו מברך וצונו לסנן את המים וכן כל כיו"ב עכ"ל הנה נתן לן רבינו כלל דרך על מצות שבין אדם למקום מברך ומיישב בזה הרבה מצות שבין אדם לחבירו כגון צדקה והשמטת כספים ועשיית דין ותוכחה והרבה כיו"ב שאין מברכי' עליהן וכ"כ הכ"מ שם דדקדק רבינו לכתוב בין אדם למקום לומר דבמצות שבין אדם לחבירו אין מברכי' עליהן עי"ש . אמנם עדיין לא העלה ארוכה למצות שבין אדם למקום אשר ג"כ אין מברכי' עליהן כגון שילוח הקן עריפת פטר חמור ושריפת נותר וכיו"ב למה אין מברכי' באלו ועי' בתשו' הרשב"א סי' י"ח ובתשו' המיוחסת להרמב"ן סי' קפ"ט דכבר שאל הראב"ד להרב רבי יוסף אבן פלט ז"ל שאלה זו למה בקצת מצות מברכי' ובקצת אין מברכי' והוא ז"ל השיב לו בארוכה ונתן כללים על איזה מהמצות ראוי לברך

ועל אזה שאינו ראוי לברך ותוכן דבריו הוא (א) כל מצוה שאין בה מעשה אין מברכים עליה ומש"ה אין מברכי' אשמיטת כספים וקרקעות . [ואע"ג דעל ספירת העומר מברכי' אע"ג דליכא מעשה י"ל דהרבור נחשב כמעשה משא"כ בהשמטת כספי' דממילא משמט והוא אינו עושה ואומר כלום ע"כ אינו מברך וגם י"ל כיון דהקרבת העומר הוא מעשה ואנו מונין ממנו] . (ב) מצוה שאינה תלוי' כלה בידי העושה אלא היא ביד אחרים ואפשר שלא יתרצו האחרים ונמצא המעשה בטל והמצוה לא יעשה אין מברכי' עליה וע"כ אין מברכי' על מצות נתינת צדקה והלואת הדלים והענקה ורוב מהמצות שבין אדם לחבירו דאולי לא יתרצה חבירו ויתבטל המצוה [וזהו אפשר ג"כ כונת הרמב"ם הנ"ל במה שמיעט מצות שבין אדם לחבירו מן הברכה משום דאינו כלו ביד העושה והבן] ומש"ה אין מברכי' נ"כ אכיבוד אב ואם ואמורא רבו וכדומה משום דלמא מחל להו ועקר ליה לעשה ומזה הטעם ג"כ אין מברכי' על עשיית הדינין שהוא מפור לב"ד דלמא לא יקבלו בעלי דיני' את דעתן וכן על ביקור חולים ותנחומי אבלים והבאת שלום בין אדם לחבירו דתלויות בידי אחרים דלמא לא יקבלו מינ' ובידם לעקור ממנו מצוה זו ומצוה שאפשר למיעקרא אע"ג דהשתא לא מיעקרא כמאן דמיעקרא דמי ומביא' ראי' לזה מכתו' דף ל"ט גבי ולו תהיה לאשה ועיין באבודרהם דף ז' ע"ג דכ' על ראי' זו אפשר שהטעם ראוי לסמוך עליו אבל הראי' אינה כלום אטו באשה הראויה לקיימה מי ליתי' לעשה ואע"ג דמצי איהי למיעקרי' . (ג) מצוה שהיא באה ע"י שעבר עבירה כגון השבת הגזילה וחזרת הרבית אין מברכי' עליה דלא צונו לגזול כדי להשיב ומזה הטעם נמי אין מברכי' על שילוח הקן דלא צונו ליקח האם כדי שנחזור ונשלח אותה ועיין באבודרהם שם שתמה דאם נטלה ע"מ לשלחה מאי עבירה איכא אמגם אח"ז כ' האבודרהם שם דכיון דהוי לאו הניתק לעשה וחד מעשה הוא הו"ל כמצוה הבאה בעבירה עי"ש ועדיין צ"ע וגם על הראי' של הרשב"א בתשו' הנ"ל מהא דראב"י בב"ק גבי אפאה והפריש ממנו חלה הקשה האבודרהם דשם לא נאמר לפוטרו מן הברכה רק מברכת הזמון עי"ש ובפלוגתא דרמב"ם וראב"ד באכל אכילת איסור ויתבאר אי"ה לקמן גבי ברכות הנהנין עי"ש . (ד) מצוה שהוא עושה בנתינה מדבר שאינה שלו אלא של רחמנא ומשלחן גבוה קזכי כגון מתנת כהונה ונתינת שקל בשנה וכדומה אין מברכי' עליה דרחמנא זכי ליה כדכתיב כי ממך הכל ומידך נתנו לך אבל על פדיון הבן ועל הפרשות חלה ומעשרות מברך על ההפרשה ועל הפדיון ולא על הנתינה ועיין בזה מה שנביא להלן אי"ה מחלוקת הרמב"ם עם הרמב"ן ז"ל . (ה) דבר שעיקרה אינה מצוה כגון חליצה ויבום שהעיקר הוא משום פריה ורביה והיא אינה מצוה על פ"ו אין מברכי' וכן אין מברכי' אנירושין משום דיש מקצת גירושין בעברה כגון שלא מצא בה דבר ערוה ואע"פ שיש בקצתן מצוה כגון אותן נשים שנשא בעבירה ומצוה לגרשן לא פלוג רבנן ואין מברכי' כלל . (ו) מצות שיש בהן קלקול אחרים אין מברכי' עליהן כגון על מיתות ב"ד או על מלקות ושאר עונשי' שנראה כמודה על אותו קלקול והקב"ה חם על בריותיו ואינו חפץ במיתתן של רשעים ולפיכך אין מברכי' עליהן כענין שארז"ל אין אומרים הלל בר"ה מפני שהוא יום הדין עיש"ה ובאבודרהם דמאריך בענין זה ומסביר טעמא דכלהון בכמה אנפין וע"ע תשו' הרשב"א סי' רנ"ד :

ועל המצות שתקנו לברך עליהן יש שתקנו לברך בלמ"ד ויש שתקנו לב"ך בעל ובטעם שינוי המטבע הזאת נחלקו הראשונים זלה"ה עיין ברא"ש פ"ק דפסחים בסוגי' דעל ביעור חמץ ולבער דכ' בשם ר"ת ז"ל דכל מצות הנעשות מיד מב"ך עליהן בעל כגון על מקרא מגילה על הטבילה על נט"י על הפרשת תרומה על אכילת מצה ועל אכילת מרור דתיכף ומיד נעשית ונגמרת המצוה אבל להניח תפילין להתעטף בציצית ולישב בסוכה שמצות הללו יש בהן שיהוי מברכ' בלמ"ד דהלשון מורה כך להיות מעוטר בתפילין ולהיות עטוף בציצית ולישב בסוכה לאכול ולטייל כל היום ולהדליק נר חנוכה יש שיהוי במצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק וכן לשמוע קול שופר יש שיהוי להפסקה בין התקיעות דעיקר מצות שופר על סדר הברכות . והא דאנו מברכי' על מקרא מגילה ואין מברכי' על קריאת הלל הוא לפי שקורא' המגילה בלא הפסק אבל בקריאת הלל מפסיקי' והצבור עונין ראשי הפסוקים ועוד כיון דהלל נתקנה על כל צרה שלא תבא על הצבור לא שייך על דכל מצוה שאינה חובה תמיד לא שייך בה טל ומה שתקנו להכניסו בברייתו וכו' בלמ"ד משום דברכה זו לא נתקנה לגמרי על מצוה דהא מברכי' אותה לאחר המילה אלא נתקנה להודות ולשבח להקב"ה שצוה לעשות מצוה זו בכל פעם שתבא לידינו . ומה שתקנו בתפילין של יד להניח ובשל ראש על משום דלא רצו לתקן שתי ברכות זו אחר זו במצוה אחת ותקנו בשל ראש על שהוא גמר המצוה עכ"ד ועיין אבודרהם דקשה לשיטת ר"ת ז"ל מנר של שבת ומהפרשת תרומות ומעשרות דמברכי' בלמ"ד ונעשית מיד . וע"ע בראב"ן סי' ל"ה :

אמנם בשם ריב"א כ' הרא"ש וכן הוא בר"ן שם דכל מצוה שא"א ע"י שליח אלא הוא בעצמו יעשה אותה בע"כ וא"א להפטר ע"י אחרים כתפילין וציצית וישיבת סוכה וכדומה מצות שהן חובת הגוף מברך בלמ"ד דשימוש הלמ"ד מורה שהמצוה מוטלת עליו ומצות שאפשר להתקיים ע"י זולתו ויכול לעשות שליח להתקיים המצוה ההוא כביעור חמץ ופדיון הבן וכדומה אז אם נעשית המצוה ההיא ע"י שליח לכ ע מברך בעל אבל אי יכול לעשות ע"י שליח והוא עושהו בעצמו בזה נחלקו בפסחים שם רב פפי משמי' דרבא ורב פפא משמי' דרבא דלרב פפי כיון דיכול להעשות ע"י שליח אף דהוא בעצמו עושה המצוה אפ"ה עדיף לברך בעל דג"כ להבא משמע ולמדנו מטופס ברכה זו שני דברים חדא דלהבא משמע ועוד דאפשר להפטר ממצוה זו ע"י אחר ומש"ה עדיף לברך בעל מלברך בלמ"ד ורב פפא משמי' דרבא ס"ל כיון דהמצוה מוטלת עליו חובה והוא ג"כ עושהו אף דהי' יכולה להתקיים ע"י אחר מ"מ אם יברך בעל יהיה משמע לשעבר כיון דיכול לברך בלמ"ד ומש"ה יברך בלמ"ד ואסיקנא שם דהלכתא על ביעור חמץ וא"כ מצות שאפשר לעשות ע"י זולתו הן אם עושהו אחר והן אם עושהו בעצמו מברכי' בעל ולא פלוג בטופסי הברכות לברך בכמ"ד רק באותן שא"א ע"י אחרים ולפ"ז מה שמברכי' להדליק נר הנוכה אע"ג דאפשר ההדלקה ע"י שליח הוא כיון דצריך לאשתתופי בפרטי דאינו יוצא אלא בשל עצמו אינו יכול להתקיים ע"י אחר מקרי ומברך בלמ"ד [ע"ש בח' אנשי שם] ומה שאנו מברכי' להפריש תרומה ומעשר אף דאפשר ע"י שליח ה"ט כיון דצריך דעת בעלים והתורם שלא מדעת אינו תרומה מקרי אינו יכול להפטר אלא ע"י עצמו ול"ד לביעור ומילה שאחר יכול לפוטרו בלי ידיעתו ועל

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ספירת העומר אף דא"א ע"י אחרים ה"ט כיון שכבר קרש העומר והם מונין ממנו ולא מונין לו תקנהו בעל דלעבר משמע ובמגילה תקנהו בעל לפי שהקריאה יכול להיות ע"י שליח ובשופר דתקנו על השמיעה וזה אינו יכול לעשות ע"י אחר לכך תקנהו בלמ"ד ומה שלא תקנו אפכא בשופר על התקיעה ובעל ובמגילה על השמיעה ובלמ"ד הוא לפי שמגילה יש פיסוק אותיות שצריך לשמוע אותן תקנו ברכתה על הקריאה ללמוד שלא בקול בלבד הוא יוצא אלא בשמיעת קריאתה אבל בשופר אין לשון תקיעה מוכיח פיסוק קולות יותר משמיעה עי"ש בר"ן ולקרא את ההלל אף דשומע כעונה כמו במק"א מגילה ואפ"ה מברכי' לקרוא את ההלל הוא משום דמצוה לענות ראשי פרקים ועל הטבילה אף דא"א ע"י אחר הוא כיון דטבילת כלים אפשר ע"י שליח תקנו כל ברכות הטבילה בעל ולא פלוג א"נ משום טבילת גרים שהיא לאחר טבילה ועל נטילת לולב משום שפעמים מברך אחר שיצא כבר ול"ש ליטול דלהבא משמע וזהו הטעם גם בעל נט"י ולהדליק נר של חנוכה משום דאורחא דמלתא שכל אדם מדליק משום חיבות הנס וכן נר של שבת. ועל ספירת העומר לפי שנהגו שש"ץ מברך להוציא את מי שאינו יודע לברך תקנו בעל ובתפילין נמצא בסדרים מדוייקים במצות תפילין וכ"כ רב אלפס ז"ל ועל התורה מברכי' באשכנז לעסוק בד"ת ולפי טעם זה מברכי' לאכול מצה ולאכול מרור עי"ש ועיין באבודרהם דכ' עפ"י סברת ריב"א טעם לברכת על תפילי' של ראש לפי שכבר הניח של יד וכשמניח של ראש לא קרי' בה להבא אלא לעבר ומש"ה מברכי' בעל ובכיסוי הדם כ' האבודרהם הטעם דמברכי' בעל משום שהכיסוי הוא גמר המצוה לא קרי' להבא אלא לשעבר ועיין לקמן פלוגתא דש"ך ותבו"ש בכיסוי אי יכול להיות ע"י אחר.

ולהרמב"ם יש בזה דעה שלישית דכ' בפ"א מברכות הי"א כל העושה מצוה בין שהיתה חובה עליו בין שאינה חובה עליו אם עושה אותה לעצמו מברך לעשות עשה אותה לאחרים מברך על העשייה כיצד לבש תפילין מברך להניח תפילין נתעטף בציצית מברך להתעטף ישב בסוכה מברך לישב בסוכה וכן הוא מברך להדליק נר של שבת ולגמור את ההלל וכן אם קבע מזוזה לביתו מברך לקבוע מזוזה עשה מעקה לגגו מברך אקב"ו לעשות מעקה הפריש תרומה לעצמו מברך להפריש מל את בנו מברך למול את הבן שחט פסחו וחגיגתו מברך לשחוט אבל אם קבע מזוזה לאחרי' מברך על קביעת מזוזה עשה להם מעקה מברך על עשיית מעקה הפריש להם תרומה מברך על הפרשת תרומה מל את בן חבירו מברך על המילה וכן כל כיוצא באלו עשה המצות לו ולאחרים כא' אם היתה מצוה שאינה חובה מברך על העשייה לפיכך הוא מברך על מצות עירוב היתה חובה ונתכוין להוציא עצמו מידי חובה ולהוציא אחרים מברך לעשות לפיכך הוא מברך לשמוע בקול שופר נטל את הלולב מברך על נטילת לולב שכיון שהגביהו יי"ח אבל אם ברך קודם שיטול מברך ליטול לולב כמו לישב בסוכה מכאן אתה למד שהמברך אחר שעשה מברך על העשייה אבל נט"י ושחיטה הואיל ובדברי הרשות הן אפי' שחט לעצמו מברך על השחיטה ועל כיסוי הדם ועל נט"י וכך הוא מברך על ביעור חמץ בין שברך לעצמו בין שברך לאחרים שמשעה שגמר בלבו לבטל נעשית מצות הביעור קודם שיבדוק כמו שיתבאר במקומו עכ"ל כפי מה שפי' הכ"מ שם את דברי הרמב"ם לברך בלמ"ד בעי ג' תנאים הא' שיעשה אותה בעצמו הב' שלא

תהי' דבר הרשות והג' שלא תהי' אחר עשיית המצוה וגלל כן בכל מצות שהן חובה עליו כמו תפילין וציצית וכדומה או אפי' אינן חובה עליו אבל אינן רשות כמו מעקה ומזוזה דדמי' לרשות אבל אינן רשות וכמ"ש הרמב"ם שם בהלכה ב' אם עשה המצוה בעצמו הן שעשה אותה לעצמו והן שעשה אותה לעצמו ולאחרים דהיינו דהוא עצמו רוצה ג"כ לצאת בה ידי חובתו והברכה נעשית קודם עשיית המצוה מברך בלמ"ד אף דהוא מצוה דאפשר לעשות ע"י אחר כגון מל את בנו והפריש תרומתו או עשה מעקה לגגו או קבע מזוזה לביתו וכיו"ב בכלן מברך בלמ"ד. אבל אם אינו עושהו לעצמו כגון במל בן חבירו או הפריש תרומת זולתו או קבע מזוזה לבית אחר או אפי' עושה לעצמו ולאחרי' אבל הוא דבר שאינו חובה עליו כגון עשיית העירוב דלא יערב ולא יוציא. אבל עכ"פ מצוה הוא ואם הי' משכחת שיעשה לעצמו לבדו הי' מברך בלמ"ד אבל כיון שעושהו גם לאחרים ואינו חובה גמור וכן אפילו עשה לעצמו אבל הוא דבר הרשות כנט"י ושחיטה וכן אפילו דבר שהיא חובה עליו ועושהו לעצמו אבל הברכה היא אחר עשיית המצוה כגון בלולב או ביעור חמץ בכל אלו מברך בעל ולא בלמ"ד עש"ה בכ"מ ובראב"ד מה שהשיג על הרמב"ם. ועיין תוס' מס' פסחים ז' ע"ב דכ' בשם הר"י ז"ל דלא ידע טעם לברכות ונפרש בעה"י כל מצוה בפרט ומה שיש להעיר בה עם"י שיטת כל א' מקמאי הנ"ל.

(א) ברכת נטילת ידים תקנהו בעל ונסחתה הוא בא"י אקב"ו על נטילת ידים. והטעם שתקנהו בעל לישיטת ר"ת ז"ל משום דנעשית מיד ואין בה שיהוי ולריב"א משום שאין הברכה על להבא אלא על העבר שכבר נטל את ידיו ולהרמב"ם משום דכדברי הרשות הוא דלא ליכול פת ולא לישתל לכך מברכי' בעל אף דעושה לעצמו וא"א ע"י אחרים. והנה טעמא דהרמב"ם שיך בנט"י לאכילה אבל בנט"י לתפלה ובישעה שעומד בבוקר ממטתו דאז לא הוי כדברי הרשות ואפ"ה מברכי' בעל י"ל בזה הטעם כמו שמפרש גבי נטילת לולב וביעור חמץ דהוי אחר עשייה דהא נט"י הוי אחר שכבר נטל ידיו ואעבר וכמ"ש לדברי הריב"א. או די"ל משום דלא פלוג רבנן בנסח הברכה בין נטל ידיו לאכילה לבין נטל ידיו לתפלה וכמו שמצינו זה לענין דתקנו לומר נטילת ידים כמבואר לקמן. אך צ"ע מ"ש הרמב"ם פ"א מברכות ה"ג דבין מצות שאינן חובה כגון עירוב ונט"י מברך על הכל קודם לעשייתן אקב"ו לעשות דהרי בהלכה י"ד כ' בעירוב דמברך בעל ובהלכה ט"ו כ' דמברך בנט"י ג"כ בעל וצ"ל דבהלכה ג' לא נחית לחלק בין היכא שמברך בלמ"ד ובין היכא שמברך בעל ולא אתא אלא לומר דמברכי' על כל המצות קודם עשייתן ודוק. ואע"ג דנט"י דרבנן היא אפ"ה תקנו לברך עלי' וצונו כדאי' בשבת פ' במה מדליקין דמברכי' אדרבנן משום לא תסור או שאל אביך ויגדך והיא ממצות דרבנן שמברכי' עליהן כמ"ש הרמב"ם בפ"א מברכות דהפ' וצונו הוא לשמוע אלו שצונו ליטול את הידים. ומברכי' ברכה זו כשנוטלי' את הידים קודם סעודה ובשחר לתפלה ותקנו לאמר על נטילת ידים ולא על נקיות ידים משום דבנט"י לאכילה דצריך כלי תקנו נטילת ידים על שם הכלי דנקרא נטלא כמ"ש הרא"ש סוף פ' הרואה דאי' התם כי משי ידי' אומר ברוך אקב"ו ענט"י לפי שידיו של אדם עסקניות הן וא"א שלא ליגע בבשר המטונף בלילה תקנו ברכה קודם שיקרא ק"ש ויתפלל ואוי הי' לברך על נקיות ידים אלא על שם שתקנו

בנט"י לאכילה לברך על נט"י לפ' שצריך ליטול מן הכלי והכלי שאנו נטלא בלשון הנמרא לכך תקנו ה"נ לברך ענט"י ונראה שאם אין לו מים ומנקה את ידיו בצרור שמברך על נקיות ידים דחייב אדם לנקות ידיו בשעת תפלה כדאמר לעיל דכתיב ארחץ בנקיון כפ' מזה יש ללמוד דה"ה בתפלת המנחה ובתפלת הערב אם עשה צרכיו ונטל ידיו מברך ענט"י אבל כל היום כשעושה צרכיו א"צ לברך כי אם אשר יצר דלא נתקנה ברכת נט"י כי אם לסעודה ולתפלה כי הך דהכא עכ"ל והרמב"ם בפ"ו מברכות כ' כל הנוטל ידיו בין לאכילה בין לק"ש בין לתפלה מברך תחלה אקב"ו ענט"י שזו מצות חכמים שנצטוינו מה"ת לשמוע מהם שנא' עפ"י התורה אשר יורוך ע"כ והנה במ"ש הרא"ש דרק בנט"י לאכילה צריך כלי חולק עליו הרשב"א בתשו' מובא בב"י וס"ל דגם בבוקר צריך ליטול ידיו בכלי משום דנעשה כבריה חדשה וצריכי' אנו להתקדש בקדושתו וליטול ידינו מן הכלי ככהן המקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו וכ"כ האבודרהם והציך שיהא המים באי' מכח נברא כמו בנט"י לסעודה. וגם במ"ש הרא"ש דגם בתפלת המנחה וערבית אם עשה צרכיו ונטל ידיו דמברך ענט"י חילק עליו גדולי קמאי ז"ל עיין בטור שמביא דעות חלוקות בזה והמחבר בשו"ע סי' ז' פסק דבבכר היום כשעשה צרכיו בין גדולים בין קטנים מברך רק אשר יצר ולא ענט"י אף אם רוצה ללמוד או להתפלל מיד דדוקא בשחר תקנו לברך משום דרוב פעמים אין ידיו נקיות ולהרשב"א משום דנעשה כבריה חדשה ודברי המחבר הם עפ"י תשו' המיוחסות להרמב"ן סי' קצ"ג שכ' מקובל אני ממורי הרב ז"ל שאין מברכי' ענט"י אלא בשחר ובשעת אכילה וכן אנו נוהגים עפ"י מורי ונרא' דבריו עכ"ל וכן מסכים הרמ"א שם וכן מנהג העולם. ועל מ"ש הרא"ש דאם אין לו מים ומנקה את ידיו בצרור דמברך על נקיות ידים ונמשכו אחריו הטיש"ע בס' ד' הקשה המג"א מסי' קנ"ט דאף בטבל ידיו מברך ענט"י משום דנטילה תקנו וא"כ במנקה ידיו בצרור וכיו"ב אמאי יברך על נקיות ידים ולא ענט"י דהא נטילה תקנו עיי"ש.

ועיין בב"י בשם כל בו דאינו מברך ענט"י בבוקר עד בואו לביהכ"נ ואם בירך קודם לכן אינו מברך בביהכ"נ פעם אחרת וע"ז כ' הב"י דבספרד לא נהגו כן אלא כל א' מברך בביתו ענט"י ואשר יצר. ובשו"ע שם פסק דלא תקנו נט"י אלא לק"ש ולתפלה אבל ברכות דשחרית יכול לומר קודם נטילה עיי"ש ועיין סי' ו' מג"א ס"ק ז'.

ובס' קנ"ח כ' הטור גבי ברכת נט"י לאכילה דלא יברך עד אחר הנטילה אע"ג דכל המצות מבירך עליהן עובר לעשייתן הכא כיון דפעמים אין ידיו נקיות ואינו יכול לברך קודם הלכך תקנו שלעולם יברך אח"כ ועיד כיון שמברך קודם ניגוב הוי שפיר קודם לעשייתן דגם ניגוב הוא מן המצוה ודברים הללו מבוארים בתוס' ורא"ש פ"ק דפסחים וכ' הב"י דכוונת דבריהם דיברך קודם נטילה ומיהו נהגו העולם לברך אחר נטילה משום דפעמים אין ידיו נקיות וי"ל כ' שראה לרבותיו נוהגים אחר שפישוף ידים מברכים קודם שיטלו עליהם מים שניים אבל לר"ה צריך לברך קודם ניגוב וכ"פ בשו"ע שם ס"א. ואם שכח לברך קודם ניגוב דעת הרמ"א בשם הג"א דיברך אח"כ דכל מצות שלא ברך עליהן עובר לעשייתן מברך אח"כ וטו"ז כ' דלא יברך אח"כ כיון דהיא מצוה שאין לה משך זמן והוא דעת הרמב"ם

ויתבאר אי"ה לקמן נבי ברכת השחיטה . ואם ברך כבר המוציא בודאי לא יברך עוד (טו"ז ומג"א שם בשם רש"ל) נטל ידיו ואינו יודע אם ברך אינו חוזר ומברך (מג"א שם) .

מים אחרונים א"צ ברכה כדאי' בתוס' פ' כל הבשר ק"ה ע"א ד"ה מים בשם בה"ג דפ' הראשונים דהם מצוה משום סרך תרומה טעוני' ברכה אבל אחרונים שהם לצורך אדם משום מלת סדומית אין טעונים וכן אמצעי' בין נבינה לבשר דאינן כי אם הכשר אכילה כמו ניקור חלב ומליחת בשר עי"ש ובמס' שבת כ"ה ע"ב ד"ה הובה ובפ' אלו דברים כ' הרא"ש ויש מן הראשונים כ' שמברך על המים אחרונים על רחיצת ידים אבל ר"ע כ' שאין מברכים עליהם לא בלשון נטילה ולא בלשון רחיצה ולא בלשון שטיפה ונתן סימן בדבר משמעתא דנר"ש כן הוא בני' הרא"ש שלפנינו וכ' בצידו שם בשמתא דנר"ש כצ"ל חולין קכ"ז ע"א וכן הוא בתר"י שם וז"ל ולענין לברך על מים אחרונים הי' נראה שהמברך בהמ"ז כיון שיש בדבר מצוה (משום והתקדשתם והייתם קדושים) שיש לו לברך אבל כבר נהגו העולם שלא לברך ובבני צרפת ז"ל נותני' טעם בדבר מפני שבימיהם שהיו נוהגים להביא שמן ערב אחר הנטילה להעביר הזוהמא מהידים היו מברכי' אבל עכשיו שאין אנו עושי' מצוה כתקונה שאין לנו שמן ערב נהגו העם שאפי' המברך בהמ"ז אינו מברך על מים אחרונים ור"ע גאון ז"ל כ' שאין מברכי' עליהם לא בלשון נטילה ולא בלשון רחיצה ולא בלשון שטיפה ונתן סי' לדבר בשמתא נר"ש עכ"ל וכוונתו נר"ש הוא ראשי תיבות נטילה רחיצה שטיפה ואמר דבשמתא מי שמברך בא' מאלו על מים אחרונים ויהיב"ס זה משום דאי' במס' חולין קכ"ז ע"א דאמר ר"פ בשמתא נרש ופירש"י ז"ל כלומר כל יושביה רשעים כלם יהיו בשמתא עי"ש . וגם הרמב"ם פ"ו מברכות ה"ב כ' ומים אחרונים אין מברכים עליהם שאינם אלא מפני הסכנה ולפיכך חייב אדם להזהר בהם ביותר ע"כ ואולם הראב"ד משיג עליו וכ' אני שמעתי בשמושי הגאונים הקדמונים שכ' על מים האחרונים ברכה על רחיצת ידים וחי ראשי דברים נכונים הם שהרי חכמים דרשו את שתיהן מפסוק א' והתקדשתם והייתם קדושים וכן אמרו ידים שהן מזוהמות פסולות לברכה ובאמת וברור אם אכל דבר שיש בו זוהמא צריך לברך על רחיצתו ואם אכל דברים יבשים אין טעון ברכה שאינן אלא משום רפואה וכן חברתי בחיבורי ועיקר עכ"ל עיין כ"מ ולח"מ שם ובטור סי' קפ"א מביא דעות הפוסקים והעלה לבסוף דאין אנו נוהגין ליטול כיון דאין לנו מלח סדומית ואין אנו מקפידים בכך לקרא ידים מזוהמות ומיהו אם יש אדם אסטנים ורגיל ליטול ידיו אחר הסעודה לדידי' הוי ידים מזוהמות וצריך ליטול קודם בהמ"ז אבל לא יברך עליהם כלל וכ"פ בשו"ע שם ס"ז וס"י עיין מג"א ס"ק י' :

ורע דהב"י סי' ד' כ' בשם האבודרהם וז"ל כ' האבודרהם בסוף ספרו בשם התשב"ץ שז' דברים צריכים נטילה לאחריהם ואלו הם הקם מן המטה והיוצא מבית הכסא והיוצא מבית המרחץ והנוטל צפרניו והחולץ מנעליו והנוגע ברגליו והחופף את ראשו וכ"כ בכל בו וכ"כ במרדכי פ' אלו דברים אלא במקום הקם מן המטה כ' ההולך בין המתים ורבינו הגדול מוהרי"א ז"ל כתבם בס' ז' בשם או"ח והוסיף עליו מי שנוגע במת ומי שמפלא כליו וי"א המשמש מטתו ואינו רוחץ ידיו מקולקלים אורחותיו וי"א אף הנוגע בכנה וי"א אף הנוגע בנוסו בידו ואז"ל

מי שעשה אחת מאלו ולא נטל אם ת״ח הוא תלמודו משתכח ואם אינו ת״ח יצא מדעתו ע״כ וכן הוא בשו״ע עיין מג״א ס״ק כ״א שם וביו״ד סי׳ שע״ו ס״ד בהגה. ופשוט דאין מברכי׳ על אלו כיון דאינן מרינא דש״ס.

בט״ב וביוה״כ דאינו נוטל אלא עד קשרי אצבעותיו אפ״ה מברך ענט״י כמבואר בס׳ תקנ״ד וס׳ תרי״ג ס״ב עיי״ש. כהן ההולך לישא את כפיו דצריך נט״י אין מברך על הנטילה אם נטל ידיו בשחרית (או״ח סי׳ קכ״ח ס״ז עיין מג״א שם דדוקא בידיו נקיות ולא נגע במקום מטונף אבל אם נגע במקום מטונף צריך לברך אבל לא נהגו כן ולכן כל כהן ירא וחרד ישמור ידיו משעת נטילתו שחרית שלא ליגע במקום המלוכלך).

בליל פסח כשנוטל ידיו לצורך טיבול ראשון אינו מברך על הנטילה כן פסק בשו״ע ס׳ תע״ג ועיין בטור שם דכ׳ בשם הגאונים לברך וע״ע בטו״ז שם ס״ק ז׳ ובהגהת הרמ״א שם ס״א.

(ב) ברכות התורה דגרסי׳ בפ״ק דברכות י״א ע״ב מאי מברך אר״י א״ש אקב״ו לעסוק בדברי תורה ורבי יוחנן מסיים בה הכי [דבעי פתיחה בברוך וחתימה בברוך] הערב נא ד׳ אלקינו את דברי תורתך בפינו ובפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך בא״י המלמד תורה לעמו ישראל [ערבו עלינו לעסוק בהם מאהבה. בא״י המלמד תורה לעמו ישראל גרסי׳ ולא גרסי׳ למדנו חקיך שאין זו ברכה והודאה על שעבר אלא לשון בקשה ודוד כי אמרה לא לשם ברכה אמרה אלא בלשון בקשה והכי קאמר ד׳ שאתה ברוך למדני חקיך] ורב המנונא אמר אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו בא״י נותן התורה א״ר המנונא זו היא מעולה שבברכות הלכך לימרינהו לכלהו [זו היא מעולה שבברכות התורה לפי שיש בה הודאה למקום וקילוס לתורה ולישראל] ע״כ הסוגי׳ לפי הגי׳ שלפנינו. מבואר מזה דהנסחא היא בלמ״ד לעסוק בד״ת וא״ש. הן לפי שיטת ר״ת דהמצוה אינה נעשית מיד ויש שיהוי בעשייתה דהא כל היום חייב בלמוד התורה ואין קבע לתורה וכן לפי שיטת ריב״א והרמב״ם דהרי היא מצוה שא״א לעשות ע״י אחר והיא מצוה דאו׳ שהיא חובה עליו ועושה אותה לעצמו משה״ה הברכה בלמ״ד וגם מבוא״ד דהם רק שתי ברכות והע״ב נא היא רק חתימת ברכת לעסוק כמ״ש רש״י ז״ל דר״י מסיים בה הכי דבעי פתיחה וחתימה בברוך וגם לשון מסיים משמע כן ולפ״ז הול״ל והערב נא בו״ו ובדברי רב המנונא הי״ל הלכך נימרינהו לתרוייהו כיון דליכא רק שתי ברכות. אך ד״ל דקאי דנימרינהו גם ההתימה וע״ז אמר ר״ה נמרינהו לכלהו וא״ש. אמנם התוס׳ במס׳ ברכות מ״ו ע״א ד״ה כל ופסחים ק״ך ע״ב ד״ה חוץ וכתובות ח׳ ע״א ד״ה שהכל כ׳ בשם ר״ת דאע״ג דברכות הסמוכות לחברתה אינן פותחת בברוך אבל בברכות קצ״ות כמו ברכת הפירות והמצות פתיחתן היא חתימתן וכיון דהערב נא אינה פותחת בברוך ע״כ דברכת לעסוק בד״ת והערב נא היא ברכה אחת ולפ״ז יש לגרוס ורבי יוחנן מסיים בה הכי והערב נא בו״ו וכן יש לגרוס בדברי רב המנונא הלכך נמרינהו לתרוייהו ולא לכלהו דא״כ הוי משמע דג׳ ברכות הן וליכא אלא ב׳ עיי״ש וכן הרא״ש ותר״י בברכות מביא׳ דעת ר״ת וכ׳ תר״י דלדברי ר״ת השתי ברכות הן כנגד תורה שבכתב וכנגד תורה שבע״פ דמדרש ומשנה הכל הוא בכלל תורה שבע״פ וסגי בברכה א׳. ואולם הרי״ף ז״ל גורס ורבי יוחנן אמר הערב נא וכו׳ ולא גרס דר״י

מסיים בה הכי וגם לא גרס והערב נא בוי"ו וברבי ר"ה גורס נמרינהו לכלהו מכל זה מבואר דס"ל דהוי"ל ג' ברכות והערב נא היא ברכה אחת ואינה פותחת בברוך משום דהוי סמוכה לחברתה . ואע"ג דברכת אשר בחר בנו ג"כ סמוכה לחברתה ואפ"ה פותחת בברוך כבר כ' תי"י שם מפני שדרך הוא לאומרה בפ"ע כשמברכים על התורה והוי כמו ברכת הבדלות דא' בירושלמי מפני שיש מי שמסזרן. וכדברי הרי"ף מבואר להדי' ברמב"ם פ"ז מתפלה ה"י דכ' ומברך ג' ברכות ואח"כ קורא ואלו הן אשר קבו"ו וכו' והערב וכו' באי"י אמ"ת אשר בחר בנו וכו' ועין ב"י ס' מ"ז דכ' דגי' הרמב"ם הערב בלא וי"ו והנה ברמב"ם שלפנינו כ' והערב נא בוי"ו וי"ל דהך וי"ו לא קאי רק אמאי דקאמר דג' ברכות הן וחשיב להו ואמר ואלו הן אקב"ו וכו' וע"ז אמר והערב נא דהיינו דהיא ברכה שני' אבל הנסח באמת היא הערב נא בלא וי"ו ודוק או די"ל דברמב"ם שלפני הב"י הי' כתוב הערב בלא וי"ו עיין הגמ"י שם. וגם הרא"ש שם כ' הערב נא בלא וי"ו כלשון הרי"ף ז"ל וכ' תי"י דלפ"ז ג' ברכות הן כנגד מקרא דהיינו פרשת קרבנות ומשנה דהיינו איזהו מקימן ומדרש דהיינו רבי ישמעאל וברכת אשר בחר בנו שהיא מעולה למקרא והערב נא למציה ועל ד"ת למדרש עי"ש וכ"כ האבודרהם בשם הרמ"ה ז"ל וכ' דהשיג עליו הראב"ד ז"ל דהיכן מצינו שיברך תחלה על מצות הרבה ביחד ואח"כ יעשה אותן אדרבא הי"ל שיקרא כסדר ברכותיו יברך ויקרא יברך ויקרא וכ' בחי' רב"ש דהא לאו קו' הוא דמ"מ אע"פ שהם ג' ענינים כלהו תורה מקרי ואכל חד וחד שייכי כל הברכות . והטור ס' מ"ז כ' די"ל והערב נא כשיטת ר"ת ז"ל דהם רק ב' ברכות וכן אין לענות אמן אחר ברכת לעסוק בד"ת וכן פסק בב"י אבל הרמ"א כ' דהמנהג ברמב"ם ובשו"ע שם ס"ה כ' דיותר טוב לומר בוי"ו כי בזה יוצא לכל הדיעות ומג"א ס"ק ה' כ' דהאר"י ז"ל הי' נוהג לענות אמן בנתיים ומנהגינו לומר והערב נא בוי"ו .

והנה לפי גרסתינו בש"ס הברכה הראשונה היא בלמ"ד לעסוק בד"ת אבל לגי' הרי"ף היא בעל וכך נסתה באי"י אמ"ה אקב"ו על דברי תורה וכן הוא ברמב"ם פ"ז מתפלה ויש להעיר דלמה יברך בעד ולכל הטעמים והחלוקים המבוארים לעיל לענין שינוי המטבע בין על ללמ"ד הי' לן לברך ברכת התורה בלמ"ד וכמבואר לעיל ומצאתי באבודרהם שכ' וז"ל באי"י אמ"ה אקב"ו על ד"ת והגית בו יומם ולילה כך אומרים בספרד ויש מקומות שאומרים לעסוק בד"ת ומנהג ספרד יותר נכון שכולל עסק הלמוד ועשיית המצות ע"כ וי"ל דמפני זה תקנה בעל ודוק . וגם הרא"ש וטור ס' מ"ז מביא' ב' נסחאות הללו ועיין מ"ש הב"י על דברי אבודרהם הנ"ל ובשו"ע שם פסק כרי"ף ורמב"ם בעל אבל אנן הלא ידוע דבתר בני אשכנז נגררי' ואומרים לעסוק עיין טו"ז דהכונה לעסוק להיות עמל ויגע בד"ת להבינם על בוריין .

ובחתימת ברכת הערב נא גי' הרי"ף כגי' שלפנינו המלמד תורה לעמו ישראל וכן הוא ברמב"ם אבל בראי"ש כ' באי"י נותן התורה ויש מקומות שחותמים באי"י המלמד וכו' וכן התי"י מביא' ב' הנסחאות וכן הוא בטור ס' מ"ז ומנהגינו ידוע לחתום המלמד וכו' . עוד יש שינוי ברי"ף לאמר סמוך לחתימה ולומדי תורתך לשמה ובגמרא שלפנינו ליתא להך תיבה לשמה וכן ברמב"ם ליתא ובמקום לומדי תורתך א' שם ועוסקי תורתך אבל בראי"ש ושור הגי' כמו שהיא לפנינו בש"ס

ועיין טו"ז ס"ק ה' . אין לומר וצאצאי צאצאינו אלא וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל (מג"א שם) .

וברכת התורה אי' בש"ס ברכות כ"א ע"א דהוא מה"ת דאי' התם מניין לברכת התורה לפניה מה"ת שנאמר כי שם ד' אקרא הבו גודל לאלקינו ופירש"י ז"ל כשבא משה לפתוח בדברי שירה א"ל לישראל אני אברך תהלה ואתם ענו אחרי אמן כי שם ד' אקרא בברכה הבו גודל לאלקינו באמן הכי מפרשי לה במס' יומא ל"ז ע"א עייש"ה מבואר מזה דבה"ת לפניה הוא עכ"פ מה"ת ואולם אם גם עיקר החיוב הוא מה"ת לברך על התורה לפניה מ"מ נסח הברכה מאכנה"ג נתקנה כמו בתפלה לדעת הרמב"ם וכמ"ש הידי אלי' בכל הברכות כמבואר לעיל ודוק. ומה שלא תקנו לברך על התורה לאחריה כ' בב"י ס' מ"ז בשם תשובת הרשב"א וז"ל שאלה כשאנו מברכי' על התורה בכל בוקר למה אין אנו מברכים לאחריה תשו' קריאת התורה מצוה ואין מברכי' על המצות לאחריהם וכמו שאמרו בפ' בא סימן ואל תשיבני מקריאת התורה בביהכ"נ שמברכי' לאחריה דהתם תקנת משה ועזרא היא ועל התקנות מברכי' לפניהם ולאחריהם וכדמברכי' בהלל ומגילה עכ"ל ול"נ דאפילו אם היו מברכי' לאחר המצות ל"ק דכיון דמצות הגיית התורה היא כל היום וכל הלילה ואין שעה שאינו חייב לעסוק בתורה ל"ש לברך לאחריה עכ"ל הב"י .

ברכות התורה הללו חייב כל אדם לברך בכל יום וגרסי' בברכות פ"ק י"א ע"ב אר"ה למקרא צריך לברך ולמדרש א"צ לברך [ופירש"י ז"ל מדרש הוא קרוב למקרא כגון מכלתא וספרא וספרי שהם מדרשי מקראות] ור"א אמר למקרא ולמדרש צריך לברך למשנה א"צ לברך ורבי יוחנן אמר אף למשנה נמי צריך לברך אבל לתלמוד א"צ לברך [למדרש א"צ לברך אפי' קודם אהבה רבה קאמר והכי מוכחי מלתא בפרק שני] ורבא אמר אף לתלמוד צריך לברך דאמר ר' חייא בר אשי זמנין סגיאין הוי קאימנא קמי' דרב לתנויי פירקין בספרא דבי רב הוי מקדים וקא משי ידי' ובריך ושני לן פירקין [אף לגמרא צריך לברך שהיא עיקר התורה שממנה הוראה יוצאה גמרא היינו סברת טעמי משנה ותירוצי משניות הסותרות זו את זו וחסורי מחסרא] ע"כ לפי הגי' שלפנינו והיא גי' רש"י ז"ל ועיין ברכות י"ד ע"ב . ולפי גי' זו יש להעיר דלקמן י"ח ע"ב פירש"י דתנא ספרא דבי רב תורת כהנים עכ"ל וא"כ הא דא"ר חייא בר אשי זמנין סגיאי' הוי קאימנא קמי דרב לתנויי פרקין בספרא דבי רב היינו תורת כהנים דהוא ידוע בשם ספרא ובכאן פי' רש"י דספרא הוא מדרש ולפ"ז מאי מייתי רבא מהא דרב רא' דאף לגמרא צריך לברך דהא רב שנה להם ספרא דהוא מדרש וברך על המדרש ולפי גי' רש"י ז"ל מדרש עדיף לברך מתלמוד ואין מרב רא' כלל הן אמת דלקמן י"ד ע"ב אי' ג"כ להך דר"ח בר אשי ואי' בש"ס דאתא לאשמועי' דאף למשנה צריך לברך ושם ליתא הנך תיבות לתנויי פרקין בספרא דבי רב אלא כן אי' שם זמנין סגיאי' הוי קאימנא קמי' דרב ומקדים וכו' ומתני לן פרקין עיי"ש ועפ"י גי' זו הי' א"ש אבל לפי גרסתינו כאן קשה שוב ראיתי בצל"ח שם שהרגיש בזה עיי"ש. אמנם לגי' הרי"ף ז"ל א"ש דגרס להיפך מגי' רש"י ז"ל דז"ל אר"ה למקרא צריך לברך למשנה ולתלמוד א"צ לברך ור"י אמר למשנה צריך לברך ולתלמוד א"צ לברך ור"א אמר אפי' לתלמוד צריך לברך למדרש א"צ לברך ורבא

אמר אפי' למדדש נמי צריך לברך דאמר ר"ח בר אשי וכו' לתנויי פרקין בספרא דבי רב וכו' ומעתה א"ש דמייתי ראי' למדרש מהא דרב הי' מברך על ספרא דבי רב דהיינו מדרש ולק"מ ודוק. ועיין בירושלמי דאי' ר' חונא אמר נראי' הדברים מדרש צריך לברך הלכות א"צ לברך ר' סימון בשם ריב"ל בין מדרש בין הלכות צריך לברך אר"ח בר אשי נהגן הויין יתבין קומי רב ובין מדרש בין הלכות זקיקין למברכה ע"כ. וכ' הרי"ף בשם רב האי גאון דהלכתא כותי' דרב ומנהגא כותי' וגי' הרא"ש כגי' רש"י ופסק ג"כ כרב האי וכ"פ הרמב"ם פ"ז מתפלה ה"י בזה"ל המשכים לקרא בתורה קודם שיקרא ק"ש בין קרא בתורה שבכתב בין קרא בתורה שבע"פ נוטל ידיו תחלה ומברך ג' ברכות ואח"כ קורא ע"כ וכ"פ בטוש"ע סי' מ"ז.

ברכות התורה צריך לברך קודם שמברך ברכות ק"ש דאי' שם בברכות אר"י א"ש השכים לשנות עד שלא קרא ק"ש צריך לברך משקרא ק"ש א"צ לברך שכבר נפטר באהבה רבה ופי' רש"י ז"ל שיש בה מעין ברכת התורה ותן בלבנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך ותלמדם תקי רצונך [או חקי חיים] ע"כ ופסקו כן הרי"ף והרא"ש ומש"ה דקדק הרמב"ם בדקדוק גדול וכ' המשכים לקרות בתורה קודם שיקרא ק"ש וכו' משום דלאחר שקרא ק"ש כבר נפטר באהבה רבה. ואולם בירושלמי פ"ק דברכות אי' שמואל אמר השכים לשנות קודם ק"ש צריך לברך אחר ק"ש א"צ לברך א"ר בא והוא ששנה על אתר ע"כ ועיין תוס' ד"ה שכבר שכ' וז"ל ונשאל להרב ר"י כגון אנו שאין אנו לומדי' מיד אחר תפלת השחר שאנו טרודים והולכים כך בלא לימוד עד אמצע היום או יותר אמאי אין אנו מברכי' בה"ת פעם אחרת כשאנו מתחילים ללמוד והשיב ר"י דלא קי"ל כאותו ירושלמי הואיל וגמרא שלנו לא אמרו וא"צ לאלתר ללמוד ועוד אפי' לפי הירושלמי דוקא אהבה רבה דלא הוי עיקר ברכה לבה"ת דעיקר אהבה רבה לק"ש נתקן ובשביל היא אינו נפטר מבה"ת אלא אם ילמוד מיד וגם לא יעשה היסח הדעת אבל ברכת בחר בנו וברכת לעסוק בד"ת שהן עיקר לבה"ת פטורות כל היום וא"ת מ"ש מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה וי"ל דשאני תורה שאינו מייאש דעתו דכל שעה אדם מחויב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה ע"כ מזה מבואר דלפי הירושלמי אם נפטר באהבה רבה אז צריך שילמוד מיד וגם אם פסק מללמוד והסיח דעתו ואח"כ בא ללמוד סעם שנית צריך לחזור ולברך בה"ת אבל אם ביקר בה"ת אפי' לא למד מיד וגם אם הסיח דעתו ופסק מללמוד פטור כל היום מלברך. אמנם הרא"ש כ' להדיא דאפי' באהבה רבה אם שונה לאלתר נפטר כל היום מלברך ואפי' יפסוק מלמודו ויחזור וילמוד משום דכיון דשונה לאלתר אז נראה הכריכה לשם עסק התורה כמו לשם ק"ש ורק בזה יש חילוק בין אהבה רבה לבה"ת דבאהבה רבה צריך שילמוד לאלתר ובבה"ת א"צ ללמוד לאלתר אבל בלמד והפסיק וחזר ללמוד אין חילוק ביניהם ובשניהם א"צ להזור ולברך ואח"כ כ' הרא"ש ואף את"ל דאין חילוק בין הנפטר בבה"ת לנפטר באהבה רבה מ"מ מסתבר שבני אדם שרגילים תמיד לעסוק בתורה ואפי' כשיוצאי' לעסקיהן ממהרי' לעשות צרכיהם כדי לחזור וללמוד ותמיד דעתם על למודם לא חשיב הפסק לענין ברכה ע"כ והטור סי' מ"ז כ' ואם בא

ללמוד מיד אחר ק"ש וברכותיה שחרית א"צ לברך מפני שברכה שנייה שלפני ק"ש שהיא אהבה רבה יש בה מעין בה"ת ופוטרת אותה ודוקא אם לומד מיד אחריה אבל אם הפסיק בינתיים אינה פוטרת ואם לומד מיד אחריה שאז היא פוטרת או שבירך בה"ת והתחיל ללמוד והפסיק אח"כ בלימודו א"צ לברך כל היום אם הוא רגיל תמיד לעסוק בתורה ואף אם כשיצא לעסקיו ממהר לעשות צרכיו כדי שיחזור ללמוד לא חשיב הפסק לענין ברכה עכ"ל והבין מוהרי"א ז"ל בכונת הטור במ"ש או שבירך בה"ת והתחיל ללמוד דהיינו דהתחיל ללמוד מיד וא"כ גם בבה"ת צריך על אתר כמו באהבה רבה ודייק כן דאל"כ לאשמועי' רבותא יתירא דאפי' הפסיק בין ברכה ללימוד ויצא לעסקיו דא"צ לברך כשבא ללמוד ומכ"ש היכא שכבר התחיל ללמוד והפסיק דא"צ לברך כשחוזר ללמודו אלא ודאי דוקא באמצע הלימוד ל"ה הפסק אבל בין ברכה ללימוד הוי הפסק אפי' בבה"ת וזה הוי כאף את"ל של הרא"ש ז"ל אבל הב"י כ' דהרא"ש לא קאמר אלא בדרך את"ל דהיינו אף אם יש מי שחולק בדבר אבל איהו לדידי' ס"ל דרק באהבה רבה צריך ללמוד לאלתר ולא בבה"ת וגם דברי הטור מהפרשי' כך וזהו שדייק הטור לומר באהבה רבה ואם לומד אחריה מיד ובבה"ת לא כ' מיד רק או שבירך בה"ת והתחיל ללמוד והיינו בין סמוך בין מופלג והפסיק אח"כ א"צ לחזור ולברך כשחוזר ללימודו ואשמועי' דבשנה והפסיק אין חילוק בין אהבה לבה"ת אבל לענין שצריך ללמוד לאלתר יש חילוק דבאהבה צריך לאלתר ובבה"ת א"צ לאלתר וכ"כ תר"י ומחלקי' לענין הפסק בין ציצית ותפילין דאם חלץ אותן וחזר ומניחן דחוזר ומברך לבין בה"ת דאינו חוזר ומברך דשם כבר נגמרה מצותו בעת שחולצן וכשחוזר ומניחן הו"ל מצוה אחריתי מש"ה חייב לברך שנית משא"כ בלימוד תורה דחייב בכל עת ועדיין לא נגמרה מצותו ומה שאנו מתבשלין במלאכתינו הוי כמו הלואה וכל היום חדא מצוה היא לכך בהפסיק א"צ לחזור ולברך.

ומדברי הרמב"ם כ' הב"י שם דנראה דס"ל דגם בבה"ת צריך לאלתר שכ' בכל יום חייב אדם לברך ג' ברכות אלו ואח"כ קורא מעט מד"ת וכו' הרי דהצריך ללמוד מעט עכ"פ אח"כ מיד והוי כשאר מצות דלא יפסיק בין ברכה לעשיית המצוה. אבל לשאר פוסקים יש חילוק בין בה"ת לברכות שאר מצות שהם דברי' שא"צ לעשותם תמיד לכך לא יפסיק ביניהם להוכיח שהברכה באה על עשיית המצוה משא"כ בברכת התורה שאדם מחויב כל היום להגות בתורה כשבא ללמוד כמה שעות אחר שבירך לא הוי כקורא בלא ברכה דאיכא למימר דכבר בירך כשהשכים ושנה לאלתר א"נ דאכילה ועשיית שאר מצות דאם רצה שלא לעשותן עד אחר שעה הרשות בידו כשמפסיק בין ברכה לאכילה או לעשיית המצוה נראה שאותה ברכה אינה חוזרת על אותה אכילה או מצוה אבל ת"ת שחייב לעסוק בו תמיד כשמפסיק בין ברכה ללימוד לא הוי הפסק מאחר שבאותו זמן שהפסיק ג"כ הי' מחויב ללמוד ומה שהירושלמי מצריך ללמוד על אתר באהבה רבה אף דקורא ק"ש אחר אהבה רבה והוא ג"כ לימוד תורה כ' הב"י דאפשר שאינו קורא ק"ש סמוך לאהבה רבה דאיכא מ"ד בספ"ק דברכות באנשי משמר דברכה אחת היינו יוצר אור וא"כ אמרו ק"ש ואח"כ אהבה רבה וכל כה"ג אצטריך הירושלמי לאשמעי' דאין אהבה רבה פוטרת או די"ל ק"ש ותפלה לא חשיבי לימוד לענין זה דדברי תפלה ותחנונים לחוד ור"ת לחוד וק"ש כדברי תפלה הוא עיי"ש.

ובשם הראב"ד כ' הב"י עוד שם דתלי' בכ' גירסאות בירושלמי דלגי' דגרס והוא שקרא על אתר כל שקרא ק"ש סמוך לאהבה רבה יצא ידי ברכה כל היום אבל לספרי' דגרסו והוא ששנה על אתר אין הברכה מוציאה אלא מידי קריאה הסמוכה לה עיש"ה. ובשו"ע פסק שם דבאהבה רבה נפטר אם למד מיד בלי הפסק. ואי חשיב ק"ש כלימוד מיד יש להסתפק לכן יש לזהר לברך בה"ת קודם אהבה רבה, ובבה"ת פסק דאם הפסיק בין ברכה ללימוד אין בכך כלום אבל הנכון שלא להפסיק. וכ' התוס' דלחוש לירושלמי נהגו הצרפתים לומר פסוקי' וברכת כהנים וגם אלו דברים שאין להם שיעור שהיא משנה ואלו דברים שאדם אוכל פירותיהן שהיא מימרא וכ"כ בשו"ע שם ס"י ועיין מג"א ס"ק ח' בשם מע"מ כיון שאומרים משום לימוד יכולים לאמרם אפי' קודם אור הבוקר דלא כרש"ל בתשו' שכ' לומר קודם אור הבוקר פסוקים אחרים ולא ברכת כהנים משום דאין נשיאות כפים בלילה ע"כ והטעם שנהגו בברכת כהנים כ' הב"י ס' מ"ח מפני שאנשי משמר היו אומרים אותה בכל בוקר. ועוד קבעו לקרות פ' התמיד משום דאי' במדרש בזמן שאין ביהמ"ק קיים כל זמן שעוסקים בסדר הקרבנות מעלה הקב"ה עליהם כאלו הקריבו הקרבנות לפניו וכן אי' ברמב"ם ה"א וכ' הטור ס' מ"ח דטוב לומר ג"כ אביי מסדר סדר המערכה וכו' ורבון כל העולמים אתה צויתנו להקריב קרבן וכו' ואם אין יכול לאומרה מפני שהוא עם הצבור טוב הוא שיקרא פ' התמיד לבדו ואין לחוש אם יקרא פ' התמיד שנית עם הצבור דלא הוי כמקריב שני תמידים בשחרית דבקריאה בעלמא ליכא כל תוסיף ולדווחא דמלתא יכוין בקריאה שנייה כקורא בתורה. ובשבת מוסיפים קרא וביום השבת וגו' ובאשכנז מוסיפים בר"ח פרשה ובראשי חדשיכם ואף דבעל המנהיג כ' דאין לאמרו מפני שאין נכון להזכיר קרבן המוספי' קודם לתמיד השחר דהיינו התפלה אפ"ה מסקי הטור וב"י דיש לאמרו דקרבן מוסף זמנו כל היום וגם הרי כבר אמר פ' התמיד ואם תחשב אמירת הפסוקים להקרבה גם אמירת פסוקי תמיד נחשב להקרבה, ואם אמירת פסוקי תמיד לא נחשבו להקרבה גם בפסוקי מוספי' אינו מקדים לתמיד (מג"א שם) ומה שאין אומרים ברגלים פסוקי דמוספי הרגלים כ' הב"י מפני שאין רגילים בהם יבאו לטעות והכלבו נתן טעם לפי שקורים אותם בתורה ולפ"ז גם ובראשי חדשיכם לא יאמר אבל וביום השבת יאמר דאין קורים בתורה מפני שהם רק ב' פסוקים ומנהגינו כמנהג בני אשכנז לאמר בשבת וביום השבת ובר"ח ובראשי חדשיכם כדי לפרסם שהוא ר"ח וסמך לזה מביא המג"א ממשנה דשקלים עיי"ש. וע"ע בטוש"ע ס' מ"ט דאין לחוש בזה משום דברי' שבכתב א"א רשאי לאומרן בע"פ או מטעם שכ' התוס' בתמורה י"ד ע"ב ד"ה דברים דאין להקפיד אלא בדבר שמוציא אחרי' י"ח או מטעם שכ' תר"י בברכות פ"ק בשם הר"ר שלמה מן ההר גבי ק"ש דכיון שנתנה לאומרה חובה יכול לאומרה אפי' שלא לחובה כל הפעמים שירצה ומזה הטעם התקינו לומר פ' הקרבנות בכל יום בע"פ משום שהיא חובה עפ"י המדרש על מה שאמר אברהם אבינו ע"ה במה אדע ומזה הטעם אומרים בהרבה מקומות פ' ברכת כהנים כיון דחובה בעת נשיאת כפים וכן בעשור שבחומש הפקודים הי' קורא כה"ג בע"פ כללו של דבר דבר שניתן למצוה או לחובה בע"פ יכול לאמרו כמה פעמים עכ"ל ועיין במרדכי ובטור בשם דודו הרב רבינו חיים ז"ל טעם אחר לזה משום דדבר שרגיל ושגור בפי כל אין בו משום דברים שבכתב

א"א רשאי לאמרן ע"פ ובכל בו עוד טעם אחר משום עת לעשות לד' דא"א לכל א' להביא לו ספר לקרות בו ועיין ראב"ן סי' מ"ב ועוד יש טעם חמישי באבודרהם בשם ירושלמי דרוקא בקורא בתורה אסור שמא יאמרו חסר משם אבל בתפלות אין לחוש. והטור בשם הרא"ש כ' טעם התום' הנ"ל וע"כ המנהג באשכנז כשמוציא הש"ץ אחרים בפסוקים כגון מי כמוכה וד' ימלוך לעולם שותק הש"ץ והצבור אומרים אותו כל או"א בפני עצמו ואף דעכשיו כל או"א אומר כל התפלות אין אנו זזין מהמנהג דשוהא הש"ץ אצל אלו פסוקים והצבור אומרים אותם בקול רם. ובמחבר שם נקיט טעם המרדכי מפני שרגיל ושגור בפי כל ועיין מג"א ס"ק א' דיש לזהר שלא לומר דבר בע"פ כי אם מה שנזכר שם בשו"ע.

סומא מותר לקרות בע"פ (מג"א שם בשם תום' ב"ק) וע"ע בב"ח שם ובתשו' חות יאיר סי' קע"ה.

וקבעו ג"כ לומר אח"כ משנת איזהו מקומן ובריית דרבי ישמעאל והוא עפ"י מ"ש התום' והרא"ש בקידושין ל' ע"א על הא דאי' שם לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בגמרא וכ' וז"ל ונ"ל לפרש בכל יום ויום עצמו ישלש ע"כ תיקן בסידור ר"ע גאון כמו שאנו נוהגים בכל יום קודם פסוקי דזמרה לומר מקרא משנה וגמרא ע"כ וכ"כ הטור סי' נ' וכ' דברייתא דר"י הוא במקום תלמוד שהמדרש כתלמוד ועוד שהיא תחלת תורת כהנים שהיא ראש לכל הקרבנות קבעוה אצל פ' הקרבנות ומשנת איזהו מקומן קבעוה אחר התמיד משום דכתי' ובכל מקום מוקטר מוגש ובכל מקום מוקטר מוגש אלא. אלו ת"ח שעוסקים בעבודה בכ"מ מעלה אני עליהם כאלו מקטירי' ומגישי' לשמי ע"כ וב"י כ' בשם הרא"ה דמש"ה תקנו איזהו מקומן לפי שאין בכל אותו הפרק מחלוקת והיא משנה ברורה למשה מסיני עכ"ל עיין סי' תקנ"ד סי"ד דמותר לקרות פ' הקרבנות ואיזהו מקומן ובריית דר"י בת"ב אע"פ שאסור בת"ת וכ"כ המג"א סי' נ' לאמרן בבית האבל. ומעתה לדירן אליבא דכל הריעות אנו יוצאים שהרי מיד אחר ברכת התורה אנו לומדים מקרא משנה וגמרא עיין טו"ז סי' מ"ז ס"ק ו'.

ולענין אי יכול לומר תחנוני' בבוקר קודם בה"ת דעת הב"י סי' ס"ז ובשו"ע שם ס"ט דיש לחוש לסברת האומרים דאין לומר תחנונים קודם בה"ת. אבל רמ"א בהג"ה שם כ' דהמנהג כסברת המתירי' ומביא ראי' שהרי בימי הסליחות מתפללי' סליחות ואח"כ מברכי' על התורה עם שאר הברכות וכן בכל יום כשנכנסי' לביהכ"נ אומרים כמה פסוקים ותחנונים ואח"כ מברכים עה"ת ונהגו לסדר בה"ת מיד אחר ברכת אשר יצר ואין לשנות ועיין מג"א שם ס"ק ט"ז לפי מנהגינו לסדר בה"ת אחר אשר יצר אסור לומר פסוקים קודם וא"כ גם בימי הסליחות יאמר בה"ת קודם הסליחות וידלגה אח"כ וכן אנו נוהגים וע"ע סי' ו' ס"ב וטו"ז שם ס"ק ה'.

אם למד בלילה א"צ לחזור ולברך אע"ג דבעלמא אין הלילה הולך אחר היום הבא א"צ לברך כל זמן שלא יישן (רא"ש וטוש"ע שם) המשכים קודם אור הבוקר אף דהי' ישן בלילה לדעת הר"ת ברכה של אתמול פטרתו וא"צ לברך אבל התום' כ' דצריך לברך כיון שישן וכ"כ הרא"ש שם דשינה הוי הפסק ולפ"ז בישן ביום שינת קבע על מטתו כ' הרא"ש דג"כ הוי הפסק וצריך לחזור ולברך וכ"כ הטור שם בשם הרא"ש בתשו' ודוקא שינת קבע אבל ברגיל להתנמנם מיושב על אצילי ידיו שינת ארעי הוא ולא הוי הפסק ואפי' שכב על מטתו ולא ישן לא הוי

הפסק דבעודו ניער דעתו על לימודו ע"כ ובי"י כ' בשם האגור שאביו הנהיג שלא לברך ביום אפילו בשינת קבע וכן ראוי לעשות ופי' הב"י הטעם כיון דלר"ת שינה אפי' בלילה לא הוי הפסק ואף דלא קי"ל כותי' בלילה מ"מ בשינת יום יש לחוש לדבריו וכן נוהגים העולם ועיין מג"א ס"ק י"א. ואם נעור כל הלילה משמע מדברי המחבר סי"ב דאינו מברך בבוקר ומג"א כ' דכיון דאינו מברך בישן ביום אפי' שינת קבע א"כ בבוקר חייב לברך כשאר ברכות השחר אפי' בנעור כל הלילה וע"ע מג"א רסי' תצ"ד דשם מסופק בניעור כל הלילה והעלה ג"כ דעיקר דיברך כשיאיר היום הרוצה לצאת ידי ספק ישמע בה"ת מאחר ויכוין לצאת.

עיין בהגמ"י דכ' בשם תלמידי רש"י דהיו אומרים בשמו שכשהי' משכים לקרות הי' מברך בה"ת ואח"כ כשבא לביהכ"נ הי' חוזר ומברך ומדמהו לקורא בתורה בביהכ"נ דמברך אע"פ שכבר ביוך ול"נ לר"י דל"ד להתם דשם ברכות נתקנו לכך לקורא בתורה ואפי' אם ברך עתה לעסוק בד"ת ולא הפסיק כלום כמו שנתקנה אשר בחר לנביאים ע"כ וכן פסקו כל הפוסקים דלא כתלמידי רש"י ז"ל וכן הוא בשו"ע סי"ג. ועיין במס' סופרים פי"ג דשם אי' דהמשכים לקרות בתורה ביחיד יברך באי"י אמ"ה אשר נתן לנו תורה מן השמים וחיי עולמים מטרומים באי"י נותן התורה ע"כ. הי' במרחץ או בבית הכסא כ' הגמ"י בשם רבינו שמחה דהוי הפסק וצריך לחזור ולברך מיהו הר"ח כ' שלא הי' רגיל לחזור ולברך לפי שאינו מס"ח דעתו מללמוד אפי' בהפסק מרחץ ובית הכסא והאגור כ' הטעם לפי אף כשהוא נפנה צריך לזהר בדינים כמו בגילוי טפח וכיצד יקנח וכ"פ בשו"ע ס"י דלא הוי הפסק וכן המנהג שלא לחזור ולברך.

מי שלא הי' בדעתו ללמוד ונמלך ללמוד לדעת הטו"ז ס"ק ח' א"צ לחזור ולברך ולדעת המג"א צריך לחזור ולברך. המהרהר בד"ת קודם בה"ת שפיר דמי דהרהור לאו כדבור דמי ולא בעי ברכה כ"פ הב"י בשם האגור וה"ה דיכול לפסוק דין בלי נתינת טעם קודם שברך בה"ת (רמ"א שם בשם הר"ן):

הכותב בד"ת דעת האבודרהם והשו"ע ס"ג דצריך לברך אע"פ שאינו קורא וכ' הטו"ז ס"ק ב' דוקא בכותב תורה ומכוין ללמוד אבל לא במעתיק ובונתו לעשות פעולה להרויח וכ"כ המג"א שם ס"ק א' ואף בכותב ומכוין ללמוד הניח בצ"ע דלא הוי אלא הרהור עי"ש.

נשים מברכות בה"ת אע"פ שאינן חייבות בת"ת והמלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות זהו דוקא בתורה שבע"פ אבל לא תורה שבכתב ואע"פ שלשון הברכה לעסוק בדברי תורה משמע תורה שבע"פ אין לשנות מטבע הברכות ועוד כי הן מברכות על קריאת פ' הקרבנות ותפלה כנגד קרבנות תקנו והן חייבות בתפלה וא"כ חייבות ג"כ בקריאת פ' הקרבנות וכ"ש לדברי הסמ"ג דנשים חייבות ללמוד הדינין השייכי להן (כ"כ ב"י בשם האגור וכ"פ בשו"ע שם).

צריכי' מאד להזהר בברכת התורה דאמרי' בנדרים דף פ"א ע"א מפני מה אין ת"ח מצוי' לצאת מבניהם ת"ח ואמר רבינא מפני שאין מברכי' בתורה תחלה עי"ש וטור וב"י רסי' מ"ז.

מלבד ברכת התורה שבכל יום בבוקר תקנו עוד לברך על התורה לפניה ולאחריה בעת הקריאה בצבור וה"א מתקנת משה רבינו ומתקנת עזרא כמבואר לעיל שער א' ושער ז'. ואין מברכי' לפניה בצבור בעת הקריאה אלא ברכת אשר בחר

בנו בלבד ולא ברכת לעסוק ולא והערב נא ולאחריה נסח הברכה בא"י אמ"ת אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו בא"י נותן התורה וכ"כ הרמב"ם פי"ב מתפלה ה"ה כל או"א מן הקורי' פותח ס"ת ומביט למקום שהוא קורא בו ואח"כ אומר ברכו את ד' המבורך וכל העם עונין ברוך ד' המבורך לעולם ועד וחוזר ומברך בא"י אמ"ה אשר בחר בנו וכו' בא"י נותן התורה וכל העם עוני' אמן ואח"כ קורא עד שישלים לקרות וגולל הספר ומברך בא"י אמ"ה אשר נתן לנו תורתו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו בא"י נותן התורה ע"כ עיין כ"מ שם ובמור סי' קל"ט הנסחא כמו שאנו אומרי' אשר נתן לנו תורת אמת וכו' עיי"ש דכ' דלא יאמר ולחיי עולם נטע בתוכינו וע"ע מס' סופרים פי"ג דשם אי' נסחא אחריני דאי' שם מי שהוא אוחז ס"ת נחלקו בדבר שני תנאי' [והוא פלוגתא דר"מ ור"י במגילה ל"ב] חדא אמר פותח ורואה גולל ומברך וחדא אמר פותח ומברך ומ"ט דכתיב ובפתחו עמדו כל העם ומה כתי' בתרי' ויברך עזרא וגו' והיכי מברך בעשרה אומרים ברכו את ד' המבורך ביחיד כשהוא משכים לקרא אומר בא"י אמ"ה אשר נתן לנו תורה מן השמים חיי עולמים ממרומים בא"י נותן התורה וגולל ואומר בא"י אמ"ה אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו בא"י נותן התורה ע"כ. וכבר בארנו לעיל בתקנת קריאת התורה דמעיקר התקנה הי' דהראשון מברך לפניו והאחרון לאחריו ורק משום הנכנסים והיוצאים תקנו אח"כ שיברך כל או"א מהקרואי' לפניו ולאחריו ועיין תשו' חתם סופר חלק או"ח סי' ס"ו שדעתו דמיד בתקנת עזרא ואפשר אפי' בתקנת משה מיד תקנו לומר כל או"א שעלה ברכו את ד' המבורך והם ענו ברוך ד' המבורך לעולם ועד רק ברכת התורה לא אמרו אבל ברכו אמרו עיי"ש שהוכיח כן בראיות. ועיין ראב"ן סי' ע"ג ופותח המברך בברכו ולא מקרי מוציא עצמו מן הכלל כדאי' בירושלמי מובא בריב"ף ורא"ש פ"ג שאכלו שמואל אומר אינו מוציא א"ע מן הכלל היתיבון ה"ז הקורא בתורה אומר ברכו א"ר אבין מכיון דהוא אומר המברך אינו מוציא עצמו מן הכלל ע"כ ועיין לעיל שער א' סי' ד' גבי ברכת הזמון. וכ' הרא"ש עוד שם בשם הר"ר יודא אלברצלוני ז"ל שכ' בשם רב סעדי' גאון דגם המברך יש לו לחזור ולומר ברוך ד' המבורך לעולם ועד אחר שהצבור אמרו כן כמו גבי ברכת הזמון ואע"פ שכבר אמר המבורך ולא הוציא עצמו מן הכלל דה"ג גבי זמון אומר גברך ולא הוציא עצמו מן הכלל ואפ"ה חזר ואומר ברוך שאכלנו משלו עכ"ל וכ"כ השוש"ע סי' קל"ט ס"ו ז'. המברך יאמר ברכו והברכות בקול רם משום דצ"ל בעשרה והאומרו בלחש טועה דהוי כמו יחיד וי"א שצריך לחזור ולברך בקול רם (שם ס"ו) והא דברכה אחרונה פותחת בברוך אע"ג דסמוכה לראשונה דקריאה לא הוי הפסק כדאי' גבי ברכות ק"ש ת' התוס' פ"ג שאכלו מ"ו ע"א ד"ה כל לפי שהיו רגילי' שלא היו מברכי' רק הראשון ברכה ראשונה והאחרון ברכה אחרונה ואיכא הפסק גדול בין ראשון לאחרון ואף שתקנו בתר כן שיברך כל או"א שתיהן משום הנכנסים והיוצאים מטבע הברכה שוב לא זזה ממקומה עיי"ש.

אפי' אם ברך כבר בה"ת בשחר אפ"ה כשקורא בתורה בעשרה חוזר ומברך ולא עוד אלא אפי' ברך בה"ת ולא קרא עדיין וקראהו לתורה חוזר ומברך בה"ת על הקריאה בס"ת בצבור כ"כ הסמ"ג מובא בב"י סי' קל"ט וז"ל אל יקשה עליך העומד אח"כ לקרות בתורה שמברך כי אותו אפי' ברך מיד על עסק התורה שעסק בפ"ע הוא צריך לחזור ולברך על קריאתו בצבור שנתקנה שם ברכה לפניה כמו

שנתקנה לאחריה וכמו שנתקנה גם ברכה על ההפטרה ע"כ וכ"כ השור שם וז"ל ואע"פ שכבר בירך עה"ת בבוקר קודם פ' הקרבנות חוזר ומברך אשר בחר בנו כשקורא בתורה ולא הוי ברכה לבטלה דמשום כבוד הצבור נתקנה כשקורא בצבור וכ' אחי הר"ר יחיאל ז"ל ואם איחר אדם לבא לביהכ"נ עד קריאת התורה והתחיל בברכות וכשסיים בה"ת קודם שהתחיל פ' הקרבנות ק"אהו לתורה בזה נסתפקתי אם יש לו לברך אשר בחר בנו אי נאמר שאין לחלק הואיל ותקנו ברכה זו על קריאתה בצבור יש לו לברך אע"פ שכבר בירך או נאמר ודאי אחת מהן לבטלה דהיאך יברך ברכה א' ב' פעמים בזה אחר זה בלי הפסק בינתיים וכן נ"ל אמנם שאלתי את פי א"א הרא"ש ז"ל וא"ל יש לו לברך כי לא חלקו חכמי' ע"כ וכ' הב"י דמדברי הסמ"ג הנ"ל נפישטה שאלת רבינו יחיאל ז"ל וכן יש ללמוד מדברי תוס' פ' בתרא דר"ה ל"ג ע"א בשם ר"ת דברכת התורה לפניה ולאחריה לאו משום ת"ת שאפי' בירך ברכת הערב נא או נפטר באהבה רבה חוזר ומברך תדע דבמקום שאין לוי כהן קורא במקום לוי ומברך ואע"פ שכבר בירך בקריאה ראשונה עכ"ל וכ"פ בשו"ע שם ס"ח ועין טו"ז ס"ק ז' דמדברי התוס' ר"ח אין ראי' דשם מיירי בהפסיק בינתיים וע"ז לא נסתפק מהר"י רק בלא הפסק בינתיים והעלה שם דאם יכול לצאת ידי ספק לומר פסוק א' דרך הלוכו לקרות לא נסתפק הרב"י ועיין מג"א ס"ק י"א דטוב לקרות פסוק דרך הילוכו. ואם קראהו לקרות בתורה קודם שבירך בה"ת כ' הטור שם דודאי אין לו לברך שנית אשר בחר בנו דלא גרע ממי שנפטר באהבה רבה וכ"פ בשו"ע שם ס"ט ורק מברכת אשר בחר בנו נפטר אבל לעסוק והערב נא צ"ל משא"כ אם נפטר באהבה רבה (מג"א שם ס"ק י"ב) בברכה אחרונה הפ' אשר נתן לנו תורת אמת זו תורה שבכתב וחיי עולם נטע בתוכינו זו תורה שבע"פ (טוש"ע שם) ויתר פרטי דינים הללו עיי"ש ובסי' ק"מ.

(ג) ברכות ההפטרה אי' במס' סופרים פ"ג וכן בנביאים אומרים באי' אמ"ה אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת באי' הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת וצדק ולבסוף מברך באי' אמ"ה צור כל העולמים צדיק בכל הדורות האל הנאמן האומר ועושה מדבר ומקיים כי כל דבריו אמת וצדק ומיד עומדי' העם ואומרים נאמן אתה ד' אלקינו ונאמנים דבריך נאמן חי וקיים שמך וזכרך תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד. זה אחד ממחלוקת בני מזרח ובני מערב שבני מזרח עונין אותו בישיבה ובני מערב בעמידה ובבל מקום שנחלקו שני תנאים ושני אמוראים ולא בדוק לן הלכתא כחד מיניהו אזלינן בתר מחמיר כ"ש בשבח ותהלה של חי העולמים שהדבר גלוי בלב לשנות הלכה למעשה שנא' כל פעל ד' למענהו. ואח"כ חוזר המפטיר לעניננו ואומר נאמן אתה ד' אלקינו ונאמנים דבריך ודבר אחד מדבריך לא ישוב ריקם כי אל מלך נאמן אתה באי' האל הנאמן בכל דבריו. נחם ד' אלקינו ציון עירך כי היא בית חיינו ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו באי' משמח ציון בבניה. שמחינו ד' אלקינו כו' שלא יכבה נרו לעולם בימיו תושע יהודא וישראל תשכן לבטח וזה שמו אשר יקראו ד' צדקנו באי' מצמיח קרן ישועה לעמו ישראל. על התורה ועל הנביאים ועל יום פלוני הקדוש הזה אשר נתת לנו ד' אלקינו לקדושה ולמנוחה לכבוד ולתפארת על הכל ד' אלקינו אנו מודים לך ומברכים את שמך תמיד אלקי ישענו באי' מקדש ישראל ויום פלוני חוץ משבת שאינו מזכיר בחתימה ישראל אלא מקדש השבת בלבד שהשבת קדמה לישראל כדכתיב כי ששת ימים עשה ד' את השמים

ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש ואומר ראו כי ד' נתן לכם את השבת שהיתה כבר ולמה אמרו כולן כדי לקיים ברכות ז' כנגד ז' קרואים וכו' עכ"ל. אמנם במס' פסחים ק"ז ע"ב אי' אמר רבה בר שילא דצלותא מצמית קרן ישועה דאפטרתא מגן דוד ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים תני ר' יוסף זהו שאומרי' מגן דוד וסיושב"ם ז"ל דאפטרתא במס' סופרים תני להו לברכות דהפטרה ומפרש דמגן דוד אומר ובצלותא שייך לומר טפי מצמית קרן ישועה משום דרחמי ניהו ואנו מבקשים שיצמית קרן ישועה לישראל ורבינו שלמה הי' אומר מש"ה ל"ש לומר בתפלה מגן דוד שכבר אמרנו מגן אברהם ותרי חתימות כהדדי לא שייך בתפלה. כשם הגדולים אשר בארץ. נתן הנביא אמר לדוד כן מפי הקב"ה שכשם שחותמים במגן אברהם חותמים במגן דוד הגדולים אברהם יצחק ויעקב ואע"ג דבשלשתן לא חתמי' היינו לפי שאין חותמים בשתים כדכתי' והיה ברכה מי"ה שלשתן נזכרים בברכת אבות אבל דוד שהוא יחיד בברכה הקבועה לו במי יחתמו אם לא במגן דוד עכ"ל. והנה מ"ש במס' סופרים ולמה אמרו כולן כדי לקיים ברכות ז' כנגד ז' קרואים כונתו כי כל עיקר תקנת ההפטרה היתה כי פעם אחת גזרו שמד שלא לקרות בתורה ותקנו לקרות בנביאים מענינה של פרשה והיו קורי' בנביאים כ"א פסוקים כמו אלו היו קורים בתורה כ"א פסוקים ג' לכל א' מהשבעה שקורין בתורה וע"כ היו מברכים אנביאי' שבע ברכות כמו אלו היו קורים בתורה דהיו מברכים ואח"כ אף שנתבטל השמד והגזירה וקורין בתורה מ"מ תקנו להפטיר בנביאים ושהמפטיר יקרא בתורה תחלה מפני כבוד תורה שלא יהא כבוד תורה וכבוד נביא שוה ע"כ צריך המפטיר לקרות בתורה תחלה ולברך על הקריאה ואח"כ קורא בנביא דבמה שמקדים לקרוא בתורה אנו רואים דגדולה היא התורה מהנביא וע"כ יברך המפטיר ז' ברכות כנגד ז' שקראו בתורה כל זה מבואר בפ' הקורא עומד ובב"ח או"ח סי' רפ"ד ובטו"ז שם ס"ק א' עיי"ש. ותקנת ההפטרה כבר נתקנה בימי חכמי המשנה ויבואר אי"ה בחלק שני במקומה ולפ"ז גם ברכות ההפטרה בעת הזאת נתקנו ולא מאנשי כנה"ג כשאר ברכות כי בזמן של אכנה"ג לא היתה עדיין תקנת ההפטרה כמבואר ע' ערך מלין ערך אפטרתא. והנך ז' ברכו' שחשיב במס' סופרי' הנ"ל הן ב' על קריאת המפטיר בתורה וא' על הקריאה בנביא לפניה וד' לאחריה ולפ"ז מוכח דלפני ההפטרה אין מברכי' אלא אחת וכ"כ התוס' בפ' ע"פ ק"ד ע"ב ד"ה כל וכ"כ תרמב"ם סי"ב מתפלה הט"ו המפטיר בנביא מברך לפני' ברכה אחת וכו' ונסח הברכה שלפני ההפטרה כמו שהי"א במס' סופרים וברמב"ם בסדר התפלה וכמו שאנו אומרים נראה שהם שתי ברכות וכבר האריך הכ"מ שם בזה לפרש הברכה הזאת דכולה רק חדא ברכה היא ונותן טעם למה שנשתנה ברכה זו מכל ברכות שבעולם עיש"ה.

ברכה ראשונה שלאחר ההפטרה כ' הרמב"ם סי"ב מתפלה דחותם בה האל הנאמן בכל דבריו ובסדור התפלה שלו נסח הברכה הזאת כמו שהי"א במס' סופרי' רק שמוסיף אחר ודבר אחד מדבריך תיבת אחור ובסדור ר"ע קצת שינוי בנסח ברכה זו דכך היא נסחתו בא"י אמ"ה צד ק בכל הדורות האל הנאמן נאמן אתה הוא ד' אלקינו ונאמנים דבריך ודברך אחור לא ישוב ריקם בא"י האל הנאמן בכל דבריו. ונסחתינו היא כנסח הרמב"ם ז"ל.

ומה שיש הפסק בטי"רים שלנו בין אמת וצדק לבין נאמן אתה וכו' כ'

התום' בפ' ע"פ ק"ד ע"ב ד"ה כל לא מפני שהוא סיום הברכה שהרי לא תקנו אלא ז' ואם הוא סוף ברכה הו"ל ח' אלא משום דאי' במס' סופרים הנ"ל שהי' נוהגין לומר שם דברי שבח וריצוי וכ"כ הטור סי' רפ"ד ועיין טו"ז שם ס"ק א' וע"ע לעיל שער א' סי' ד' גבי בהמ"ז .

ברכה שניה שלאחר ההפטרה עפ"י מס' סופרים מתחלת נחם וחותמת משמח ציון בבניה ובסדור ר"ע מתחלת רחם על ציון כי היא בית חיינו ובמקום ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו שבמס' סופרים אי' בסדור ר"ע ולעגומת נפש תנקום נקם מהרה בימינו וחותמת בבונה ירושלם וברמב"ם שם אי' שניי' חותם בה בונה ירושלם ובסדור התפלה שלו כנסח הר"ע רחם וכו' ולעגומת נפש תושיע מהרה בימינו ותבנה מהרה בא"י בונה ירושלם .

והטור כ' שניי' רחם והיא חותמת בברוך ואינה פותחת כדין ברכה הסמוכה להברתה ע"כ ומנהגינו לומר רחם כסידור ר"ע ורמב"ם ושור ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו כמו במס' סופרים וגם חותמים משמח ציון בבניה כנסח של המס' סופרים .

ברכה שלישית ג"כ אינה פותחת בברוך משום שהיא סמוכה וחותמת בברוך ומתחלת שמחנו עפ"י מס' סופרים וכ' הרמב"ם פי"ב מתפלה דחותמים בא"י מגן דוד כדאי' במס' פסחים הנ"ל ולא כמס' סופרים . ובסדור התפלה שלו הנסח את צמח דוד מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך בא"י מגן דוד וכן הוא בסדור ר"ע אבל בטור אי' שלישית מתחלת שמחנו כמו שהיא במס' סופרים ונסחתינו היא שמחנו ד' אלקינו וכו' שלא יכבה נרו לעולם ועד. בא"י מגן דוד .

ברכה רביעית כ' הרמב"ם פי"ב מתפלה חותם בה ענין קדושת היום כמו שחותם בתפלה ובסדור התפלה שלו הנסח על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום המנוח הזה שנתת לנו ד' אלקינו לקדושה ולמנוחה לכבוד ולתפארת על הכל אנו מברכים שמך בא"י מקדש השבת וביו"ט הוא אומר ועל יו"ט מקרא קודש הזה שנתת לנו וכו' לששון בא"י מקדש ישראל והזמנים בנוסח שהוא חותם בתפלה בברכה אמצעית באותו היום כך הוא חותם בברכה אחרונה זו ע"כ ובסדור ר"ע אי' ומזכיר בשבת הנח לנו כי אתה אבינו ותמלוך עלינו מהרה כי אתה מלכנו בא"י מקדש השבת וב' ובמועד מקדש ישראל והזמנים וכן בר"ה ויוה"כ מעין שלהם ע"כ ונסח שלנו על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום השבת הזה [בג' רגלים ועל יום חג פלוני הזה בר"ה ועל יום הזכרון הזה וביוה"כ ועל יוה"כ הזה] שנתת לנו ד' אלקינו לקדושה ולמנוחה [בג' רגלים לששון ולשמחה וביוה"כ לקדושה ולמנוחה למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחול בו את כל עונותינו] לכבוד ולתפארת על הכל ד' אלקינו אנו מודים לך ומברכים אותך יתברך שמך בפ' כל חי תמיד לעולם ועד בא"י מקדש השבת ובג' רגלים מקדש ישראל והזמנים , וברה"ת ודברך אמת וקיים לעד בא"י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון וביוה"כ ודברך אמת וקיים לעד בא"י מלך על כל הארץ מקד ש ישראל ויום הכפורים ואם הוא שבת מזכירים שניהם .

אם חל ר"ח להיות בשבת אי' בפ"ב דשבת כ"ד ע"ב א"ר גידל אמר רב ר"ח שחל להיות בשבת המפטיר בנביא א"צ להזכיר של ר"ח שאלמלא שבת אין נביא בר"ח ובתר הכי קאמר הש"ס ולית הלכתא ככל הני שמעתתא ופי"ש ז"ל דקאי גם ארב גידל אמר רב דלית הלכתא כותי' אלא מזכירים של ר"ח במפטיר וכ"כ

הרי"ף שם וכ' הרא"ש והה"ן דגם הר"ר יונה פ' כן ומיהו אינו חותם בשל ר"ח שלא יהא כח ההפטרה בר"ח יותר מג' תפלות הקבועות דאינו חותם בשל ר"ח הלכך גם בברכת ההפטרה אינו חותם בשל ר"ח אלא שמזכירו באמצע הברכה ואומר על התורה ועל העבודה ועל יום המנוחה ויום ר"ח הזה וכ"פ הרמב"ם בפי"ב מה' תפלה וכן אם חל ר"ח להיות בשבת המפטיר בנביא מזכיר ר"ח בברכה זו כמו שמזכיר בתפלה ע"כ משמע רק הזכרה כמו בתפלה בלא חתימה וכן פ' הכ"מ שם דברי הרמב"ם ז"ל אבל בסדור ר"ע כ' דחותם גם בשל ר"ח ואומר מקדש השבת וישראל ור"ח ע"כ אמנם התום' בשבת שם כ' דהא דא' ולית הלכתא ככל הני שמעתתא לא קאי אדרב גידל אמר רב דהא תלמודא גופי' מתרץ לה דל"ד לתפלה ובדרב גידל כ"ע מודו כיון דליכא נביא בר"ח שלא להזכיר ר"ח והטור ס' רפ"ד מביא דעת התום' ודעת הר"ר יונה וכ' הב"י דנהגו העולם כדברי התום' וכ"פ בשו"ע שם ס"ב וכן מנהגינו שלא להזכיר ר"ח כלל לא באמצע הברכה ולא בחתימה.

בתשעה באב שמפטירי' בשחרית ובמנחה וכן בשאר ת"צ שמפטירי' במנחה א"א לאחר ההפטרה רק ג' ברכות ולא ברכת על התורה ועל העבודה כ"כ הב"י סי' תקנ"ט בשם הכל בו וז"ל המפטיר בין בשחרית בין במנחה מברך לפניה ברכה אחת וג' לאחריה שאינו אומר על התורה רק מסיים מגן דוד וכן בכל שאר התעניות שלא נתקנה ברכה על התורה רק לשבתות וימים טובים שמזכירים בהם ענין היום ומודי' השם על המתנה הנכבדה שנתן לנו מאותן הימים עכ"ל וכן נוהגין: ביוה"כ במנחה דמפטירי' כ' הטור סי' תרכ"ב ומברך לפניה ולאחריה כדרך שביוה"כ שחרית ואם חל בשבת מזכיר בה של שבת וחותם בה בשל שבת כמו בתפלה והוא עפ"י דברי הרא"ש והר"ן בפ"ב דשבת וז"ל הרא"ש שם ושמעי' מהא דריב"ל [דאמר יוה"כ שחל להיות בשבת המתפלל תפלת נעילה צריך להזכיר של שבת דיום הוא שנתחייב בד' תפלות] דיוה"כ שחל להיות בשבת המפטיר בנביא במנחה מזכיר של שבת וחותם בשל שבת ע"כ וכ"כ הר"ן שם וז"ל הגמ"י סוף הלכות שביתות עשור המפטיר בנביא פ' ראב"ן שמסיים מגן דוד ואין אומרי' על התורה וכו' שהרי פסקה העבודה וביוה"כ עליה שחרית ואינו חותם במנחה אלא כבשאר ת"צ אבל רש"י כ' נראה שטעו אותן שאמרו שאין להזכיר על התורה במנחה ודימה לשאר ת"צ ואדרבא יש להזכיר ולחתום כמו שחרית ואם שבת הוא מזכיר גם של שבת דאמרי' בפ' במה מדליק' דלית הלכתא כרב אחדבוי דאמר יו"ט שחל להיות בשבת א"צ להזכיר יו"ט המפטיר במנחה כו' אלא כריב"ל דאמר יום הוא שנתחייב בד' תפלות כדאי' התם ואין שייך לומר כאן טעם שאלמלא יוה"כ אין נביא במנחה בשבת כדאמר רב גידל התם גבי ר"ח שחל להיות בשבת דהכא כיון דאיכא נביא שחרית שנתחייב בה בקדושת היום לחתום ולהזכיר של שבת ויוה"כ שייך לומר טעם דריב"ל דאמר יום הוא שנתחייב בד' תפלות וכ"כ התום' שם וכן משמע מתוך דברי רבינו המחבר שכ' חותם לעולם בקדושת היום כמו שחותם בתפלה וכך בר"ח שחל להיות בשבת פסק להזכיר של ר"ח דלית הלכתא כרב גידל כמבואר במקומו וכ"כ ראב"ה כדברי רבינו שמחה וכן נמצא במחזור ויטרי וכן נמצא בסדר ר"ע גאון וריב"א וריב"ט וכן רבינו יואל הלוי וכן ברוקח וכן מצאתי בשם ר"ח ורגמ"ה וכך הנהיג מוהר"ם ומינה לא תזוז ע"כ ועיין מרדכי שם. והמחבר בשו"ע שם פסק כהגמ"י דאמרי' על התורה ומזכיר בה של שבת וגם חותם בשל שבת

בחל יוה"כ להיות בשבת אבל הרמ"א בהגהותיו פסק בראב"ן דא"א על התורה ועל העבודה אלא חותמי' במגן דוד וכן מנהגינו עיין מג"א שם ס"ק ב'.

(ד) ברכת ציצית בירושלמי פ' הרואה אי' העושה ציצית לעצמו אומר ברוך אקב"ו לעשות ציצית לאחר אומר לעשות לו ציצית לשמו נתעטף אומר להתעטף בציצית ע"כ אבל בתוספתא דברכות פ"ו אי' העושה ציצית לעצמו אומר ברוך שהגיענו וכשהוא מתעטף אומר להתעטף בציצית ע"כ ואינו מזכירה ברכת לעשות ובתלמודא דידן מס' מנחות מ"ב ע"א אי' ר"נ אשכחי' לרב אדא בר אהבה רמי חוטי וקא מברך לעשות ציצית א"ל מאי ציצא שמענא הכי אמר רב ציצית א"צ ברכה כי נח נפשי' דר"ה על ר"ח למירמא דרב אדרב ומי אמר רב ציצית א"צ ברכה והאר"י אמר רב מניין לציצית בנכרי שהוא פסולה וכו' ומסיק הש"ס כל מצוה דעשייתה גמר מצוה כגון מילה אע"ג דכשירה בנכרי בישראל צריך לברך וכל מצוה דעשייתה לאו גמר מצוה כגון תפילין אע"ג דפסולה בנכרי בישראל א"צ לברך ובציצית בהא קמפלגי מ"ס חובת טלית הוא ומ"ס חובת גברא הוא ופירש"י ז"ל בהא פליגי ר"ח ור"נ אליבא דרב ר"ח סבר ציצית חובת טלית הלכך עשייתן היא גמר מצותה ור"נ סבר חובת גברא היא ועטיפתה זהו מצותה ועיין שם תוס' ד"ה ואלו. וכ' הרי"ף והרא"ש בהלכות ציצית וקי"ל כרב דאמר חובת גברא הוא דהא אנן לא מברכי' לעשות ציצית הלכך הא דאמר שמואל כלי קופסא חייבי' בציצית ליתא והכי אמר בעל הלכות ואיכא מ"ד הלכתא כשמואל דאמר חובת טלית היא ואנן בתבי' מאי דסבירא לן עיי"ש והנמקי יוסף פ' דאין לנו לזוז מדברי הרי"ף והרמב"ן וכן הגאוני' ז"ל והרבה מגדולי האחרוני' ז"ל פסקו כן מיהו ודאי קיי"ל כתוספתא דברכות דהעושה ציצית לעצמו אומר שהחיינו ואם לא אמר בשעת עשי' אומר בשעת עטיפה הראשונה דהכי הלכתא בלולב וסוכה עכ"ד וכבר בארנו לעיל גבי ברכות ההודאה לענין ברכת שהחיינו כל הצורך בזה עיי"ש. וגם הרמב"ם פ"ג מה' ציצית ה"י פ' דציצית חובת גברא וכ"פ בטוש"ע סי' י"ט וע"כ אין לברך בשעת העשיי' ברכת לעשות ציצית כיון שאין בעשייתו מצוה אלא בלבישתו וכן אין אנו מברכי' ברכה זו עיין מג"א סי' י"ט ס"ק י"ט.

ולענין ברכת להתעטף אי' גם בתלמודא דידן במס' ברכות ס' ע"ב כי מעטף בציצית לימא בא"י אקב"ו להתעטף בציצית הרי דברכה זו נתקנה בלמ"ד וא"ש בין לר"ת משום דהוא מצוה שיש בה שיהוי ובין לריב"א דהוא מצוה שבגופו שא"א ע"י אחרים וכן להרמב"ם דהרי היא מצוה שהיא חובה עליו ועושה אותה לעצמו מש"ה מברכי' בלמ"ד. ומה שתקנו הברכה להתעטף ולא תקנו לכסות כרשנא דקרא אשר תכסה בה כ' הנמ"י בהלכות ציצית דיש מן הראשוני' שאמרו כי אין מצות טלית מתקיימת אלא בעטיפת הראש לכסות בו ראשו וגופו או רובו כדכתי' אשר תכסה ולדבריהם אין מצות ציצית באלו הטליתות הקטנים שנהגו לכבוש ברוב המלכיות ואין נראה כן ומה שהי' מברכי' להתעטף זהו למצוה מן המובחר ואפשר שהתלמוד מדבר לפי מנהגם שלא היו רגילי' ללבוש טלית בת ד' כנפות אלא טלית גדול כדאמרי' טלית של ת"ח צריך שיהא נראה מתחתיו טפח אבל משורת הדין כל כסות של ד' כנפות חייבת בציצית ויוצא בה מצות ציצית אעפ"י שאין בו לא כיסוי ולא עיטוף דרחמנא בגדיכם וכסותך קאמר וכל מלבוש וכסות במשמע ובלבד שירא לו כנפות ואי משום אשר תכסה בה ההוא

לא לכיסוי הגוף או עטיפת הראש אתא אלא לרבות כסות סומא או בעלת הי כדאמרן לעיל והרי אמרו טלית שהקטן מתכסה בה ראשו ורובו וגדול יוצא בה עראי שהיא חיבת ומסתמא אין בה לגדול כדי עטיפת הראש וכיסוי רוב גופו אלא ודאי כדאמרן וכן פשט המנהג בכל ישראל כי רובם אין להם טלית גדולה הראוי לעטוף ועושים טליתות קטני' שלובשין אותן שלא מיעטו מן וראיתם אותו אלא כסות לילה או כסות סומא ולא כסות שמתחת המקטרון וזו נראית ראי' ברורה וכ"פ הרב בעל ההלכות ז"ל ואין להרהר בזה ומ"מ מצוה מן המובחר שיהא כלו מעוטף במצוה וזו דרך ירא שמים לחבב המצוה וכ"ש מצות ציצית השקולה כנגד כל המצות ולא שיהא מעכב כלל עכ"ל ובטור סי' ח' כ' דהגאונים פירשו סדר העטיפה כעטיפת הישמעאלים שהיא עטיפה גמורה ובעה"ע כ' דלא בעי כולי האי אלא כדרך בני אדם שמתכסי' בכסותן ועוסקי' במלאכתן פעמי' בכיסוי הראש ופעמים בגילוי הראש וכ' הב"י דטעם הגאוני' מדמברכי' להתעטף אלמא עיטוף בעי' ובאלו מגלחי' דף כ"ד גבי אבל אמר שמואל כל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה אבל בעה"ע פסק כרב שם דהלכה כותי' באיסורי דאע"פ שאינה כעטיפת ישמעאלי' הוי עטיפה ומוהרי"א ז"ל כ' דלא בעי עטיפת ישמעאלי' אלא גבי אבל וכן כ' הבעה"ע משום דכתי' לא תעטה על שפם מכלל דכ"ע מחייבי ובמצורע ג"כ כתיב על שפם יעטה אבל גבי ציצית שהתורה אמרה אשר תכסה בה אע"פ דמברכי' להתעטף נאמר דלשון להתעטף לשון כיסוי הוא בזה הענין עיי"ש בב"י דמביא בשם או"ה שמצא בתשו' שהעושה טלית שאינו יכול להתעטף אפי' קטן ומברך להתעטף עובר עד לא תשא ותה"ד כ' דבימיהם היו רגילים בכסות המכסה הראש והגוף לכך תקנו לברך להתעטף ולדידן דכל כסות שלנו רק לכסות הגוף אין נראה כלל שתפטר מציצית דעטוף לא כתיבא ולא רמיזא באו' ע"כ וכ"פ בשו"ע ס"ב דסדר עטיפתו הוא כדרך ב"א שמתכסי' בכסותם ועוסקי' במלאכתם ונכון שיכסה ראשו בטלית עיין מג"א בשם מ"ב דהמקפלי' הטלית ומשלשלי' אותו סביב הצואר על כתפיהן לא יי"ח. ועיקר העיטוף הוא בגוף. בחור לא יכסה ראשו בטלית אפי' אם הוא ת"ח וכן מי שאינו ת"ח אפי' הוא נשוי לא יכסה ראשו בטלית (מג"א שם ס"ק ג' ועיין טו"ז שם ס"ק ג').

לדעת הלבוש יאמר בברכת להתעטף בציצית בשו"א הבי"ת ולדעת הב"ח יאמר בפתח הבי"ת (מג"א שם ס"ק ז') הברכה והעטיפה תהי' מעומד העטיפה דכתיב לכם וילפי' מעומר דכתיב בקמה פי' בקומה ובברכה אי' בירוש' דכל ברכות המצות מעומד (טוש"ע שם ס"א עיין מג"א ס"ק א' מה שהקשה מחלה).

על טלית קטן כ' הנמ"י שם דאין מברכי' להתעטף אלא על מצות ציצית ואין לבטל המנהג ע"כ וכ"כ הב"י בשם הכלבו ומהרי"א הקשה דכיון דקיי"ל דעל לשעבר משמע וכל המצות צריכות להיות עובר לעשייתן הברכה א"כ איך יברך כאן בעל ובשם האגור כ' הב"י דכ' בשם מוהר"י מולין שיש מברכי' על טלית קטן להה עטף שאין לחוש אם יש בו עיטוף כי נוסח הברכה כך היא כמו לישב בסוכה וכהנה רבות עכ"ל ובתה"ד כ' בשם הר"מ לברך להתלבש בציצית ובד"מ כ' דהמנהג לברך על מצות ציצית וטעם המנהג כי חששו לדברי הפוסקי' דאין יוצאי' בטלית קטן כזה ולכך לא מברכי' להתעטף או להתלבש דאז הוי משמע דעכשיו מקיימי' המצוה כהוגן ורק מברכי' הש"י שנתן לנו מצות ציצית ואף שאין מקיימי'

אותה עכשיו כתקנה ולכך תקנו לשון על דלשעבר משמע ושכ"כ הרא"ש בפ' ר"א דמילה ופ"ק דפסחי' בשם ר"ת לענין ברכת מילה עכ"ל וכ"פ הרמ"א בהגהותיו ס"ו שם וכן מנהגינו ועיין מג"א ס"ק ד' וע"ע בסי' ט"ז שיעור טלית קטן ובמג"א שם בריש הסי' מ"ש בשם תשו' הרמ"א .

כ' הרא"ש בסוף הלכות ציצית מי שחרד על דבר ד' יעיין בציצית קודם עטיפה כדי שלא יברך ברכה לבטלה ובתשו' כלל ב' סי' ט' כ' הרא"ש דהעולם לא נהגו לבדוק כל הציצית בכל שעה שמתעטף וסומכי' על החזקה. והנה הטור כ' כדברי הרא"ש בפסקיו וכ"פ בשו"ע שם עיין מג"א שם ס"ק י"א דכ' הרבה טעמי' למאי דלא סמכי' על החזקה ומה שתמה הדגול מרבבה שם מדברי המג"א בסי' תל"ז גבי המשכיר בית לחבירו לענין בדיקת חמץ תמצא ישוב במחצית השקל שם וע"ע בטו"ז דלדעתו אם מברך על הרבה בגדים כא' די בבדיקת א' מהם ד'שוב לא הוי ברכה לבטלה ומשום חשש שילבש בגד ד' כנפות בלא ציצית ליכא דבזה סמכי' אחזקה ולדברי הב"ח אין מקום לזה עי"ש ובמחצית השקל .

גרסי' במס' מנחות מ"ג ע"א רב יהודא רמי תכלתא לפרוזמא דאינשי ביתי' ומברך כל צפרא להתעטף בציצית [ופירש"י ז"ל הי' מטיל צ ציצית לבגד שמתכסה בו אשתו . ומברך כל צפרא . ועוד עשה דבר זה כשמתעטף בטליתו בכל בוקר ובוקר הי' מברך] ומקשה הש ס מדרמי קסבר מ"ע שלא הזמן גרמא היא אמא' מברך כל צפרא וצפרא [מדרמי תכילתא לכסות אשתו קסבר נשים חייבות בה אלמא קסבר שלהז"ג היא דומנה בין ביום בין בלילה דאי ז"ג נשים פטורות א"כ דלילה זמנה אמאי מברך אלא פעם ראשון כשנתעטף כשהיתה חדשה הו"ל לברך הא מכאן ואילך יומא אריכא דמי דהא אין לילה מפסיקו ומשני] כרבי דתניא תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן דברי רבי אי הכי כל שעתא נמי רב יהודא אינש צניעא הוי ולא שדי לי' לגלימא כולי' יומא [אלא בלילה והלכך לא מברך אלא בצפרא ולעולם כרבי] ומ"ש מצפרא [לברוך כשהוא עומד ומתעטף בה באשמורת קודם היום לגירסיה] כי משני מכסות לילה לכסות יום [שני טליתות מצוייצות ה' לו אחת ליום ואחת ללילה] ע"כ ובתר הכי פליגי ר"ש ורבנן לר"ש נשים פטורות מציצית דהו"ל מ"ע שהז"ג דלילה לאו זמן ציצית הוא ולרבנן חייבות משום דלאו ז"ג היא דלילה זמן ציצית עיי"ש וכ' התוס' דף מ' ע"ב ד"ה משום דר"ת פסק כר"ש דלילה לאו זמן ציצית היא ומביא ראייה לזה ומיהו אור"ת אע"ג דכסות יום חייב אפי' בלילה וכסות לילה פטור אפי' ביום מ"מ מקרי שפיר הז"ג שהיום נורם לחייב המלבוש ומביאו התוס' אח"כ ירושלמי וספרי דמשמע בכסות המיוחד ליום ולילה חייב בציצית והניחו בצ"ע עיי"ש ותוס' ד"ה תכלת וכ"כ בתוס' קידושין ל"ד ע"א ד"ה ותפילין עיי"ש וגם הרי"ף ריש הלכות ציצית כ' וקיי"ל כר"ש וא"כ אין הלכה כרב יהודה דרמי תכלתא לפרוזמא דאינשי ביתי' וכ"פ הרא"ש שם. וכ' ג"כ בשם הר"ת דכסות יום חייב בציצית אפי' בלילה ואפ"ה חשיב שהז"ג משום דכסות לילה פטור ועוד דטלית של יום נמי אם נפסק בלילה שרי ולא מחייב עד היום וכ' הרא"ש ע"ז יראה לי דהני תרי שינויי סתרי אהדדי דלשינוי' קמא המתעטף בלילה בכסות יום חייב לברך מדלא משכח דהוי מ"ע שהז"ג אלא משום דכסות לילה פטור משמע הא כסות יום חייב אפי' בלילה ולאידך שינוי' משמע דכסות יום אין מברכי' עליו בלילה מדקאמר שאם נפסק בלילה שאינו חייב לתקנו

עד היום וראיתי באשכנז לפני יוה"כ כשמשכימי' באשמורת ששי"ץ מתעטף בטלית של אחר כדי לפטור מן הברכה משום טלית שאולה משום דמספקא להו בטלית שאינו [נ"ל דט"ס הוא וצ"ל בטלית שהוא שלו] שלו אם צריך לברך או לא ונ"ל כשינויא קמא דכי היכא דכסות לילה פטור אפי' ביום ה"נ כסות יום חייב אפילו בלילה וכ"כ בס"ה שריצב"א ה' מברך בליל יוה"כ כשהי' מתעטף בטלית וכן משמע בירושלמי דקידושי' וכו' עכ"ל . אמנם הרמב"ם חולק ע"ז וס"ל דכסות יום בלילה פטור מציצית ואין לברך בלילה וגם יש בה משום כלאים שכ"כ בפ"ג מציצית ה"ז כסות של פשתן אין מטילי' בה תכלת אלא עושי' הלבן בלבד של חוטי פשתן לא מפני שהציצית נדחית מפני השעטנז אלא גזירה מדבריהם שמא יתכסה בה בלילה שאין זמן חיוב ציצית ונמצא עובר על ל"ת בעת שאין שם מ"ע שחובת הציצית ביום ולא בלילה שנאמר וראיתם אותו בשעת ראי' ע"כ וכ' עוד שם מותר לאדם ללבוש ציצית בלילה בין בחול בין בשבת ואע"פ שאינה זמנה ובלבד שלא יברך ע"כ וכ' הכ"מ ונראה מדברי רבינו שאפי' בכסות המיוחד ליום יש בו משום כלאים אם לובשו בלילה שהרי כ' גזירה שמא יתכסה בה בלילה משמע שאכסות יום קאי שאל"כ הול"ל גזירה משום כסות לילה כלשנא דגמרא ועוד שכ' אח"כ מותר לאדם וכו' הרי שסתם וכ' שאינו מברך על הציצית בלילה ומברך עליו בשחר ולא חילק בין כסות המיוחד ליום לכסות המיוחד ללילה עכ"ל [ועיין בתשו' שאגת ארי' סי' ל'] ועיין בהגמ"י שם שדעת רש"י כר"ת . והטור סי' י"ח מביא ב' הדעות ופסק הב"י כהרמב"ם דכסות יום בלילה פטור וע"כ אינו מברך בלילה וכ"פ בשו"ע שם .

וזמן הברכה לרמב"ם הוא משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה וכ' הב"י דאפשר שלמד זה מק"ש דנתנו בפ"ק דברכות שיעור זה ותר"י כ' וציצית שמצותן ביום אפשר שזמן התחלתו ה"א ג"כ משיראה חבירו ברחוק ד' אמות ויכירנו או אפשר שזמנו משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה ובמרדכי פ"ב דמגילה אי' כיון דלא כתיב יום בהדי' רק וראיתם אותו בראי' תלי' מלתא ומעמוד השחר שרי לכתחלה לברך וכן עמא דבר ופסק המחבר סי' י"ח ס"ג כהרמב"ם משיכיר בין תכלת ללבן שבה והרמ"א פסק כמרדכי דמעמוד השחר וכ' דכן נוהגים . ואם לבשו קודם לכן כגון בסליחות לא יברך עליו וכשיאיר היום ימשמש בו ויברך (רמ"א שם בשם התשב"ץ) ובערב כ' הב"י בשם תה"ד שאחר תפלת ערבית אע"פ שעדיין יום הוא אפ"ה אינו מברך עליו וכ"פ הרמ"א שם בהגה"ה ס"א . וכ' המג"א בשם הב"ח דאפי' ה' עליו הטלית יסירנו כשמתחילין ברכו משום דעכשיו אין לובשי' השלית אלא למצות ציצית יראה כאלו סובר לילה זמן ציצית הוא . בליל יוה"כ יתעטף בעור יום ויברך עליו (רמ"א שם בשם התשב"ץ) ועיין מג"א ס"ק ב' טעם דמתעטפי' בטלית בליל יוה"כ .

כ' התוס' בפ' היה קורא י"ד ע"ב ד"ה ומנח דאם היו ידיו מטונפות מותר להתעטף בציצית ואחר שיטול ידיו ימשמש בטליתו ויברך וכ"כ הטור סי' ח' דמתעטף בטלית אחר נט"י ואם ירצה להתעטף מיד בקומו כדי שלא ילך ד' אמות בלא ציצית או שיש לו ציצית בחלוקו יכול ללובשו מיד בלא ברכה ולכשיטול ידיו ימשמש בציצית ויברך או אם יתעטף אח"כ בטלית אחרת יברך עליו ויכוין לפטור גם את זאת שלבש כבר ואע"ג דצריך לברך עובר לעשייתן מהני משמוש

כמ"ש תר"י בס' תפלת השחר גבי תפלת הדרך שמאחר שכל זמן שציצית ותפילין עליו מקיים המצוה וא"כ אע"פ שאינו עובר לעשייתן ממה שעבר מ"מ הוא עובר לעשייתן מה שמקיים אח"כ וכ"כ התוס' סוכה ל"ט ע"א וכ"פ בשו"ע ס' ח' ס"י עיין טו"ז ס"ק ט' ומג"א ס"ק י"ב.

ועל הא דרב יהודא הי' מברך כל צפרא דמסיק השי"ם דר"י אינש צניעא הוי כ' הרא"ש וז"ל וק"ל אמאי קא מברך בצפ"א גם בערב הי' צריך לברך כשמתעטף טלית של לילה והול"ל ומברך צפ"א ופניא וצ"ל דטלית של לילה לא הי' פושטה ביום אלא מתעטף בגלימתו על טלית של לילה ורוב פעמים לא הי' פושטו אף בלילה הלכך לא פסיקא לי' למימר דמבדך בפניא ומכאן יש ראי' דאדם שהוא לבוש טלית קטן שהוא לובש כל היום וכשהוא מתפלל מתעטף בטלית גדול צריך לברך דחייב אדם לעשות ציצית בכל בגדים שלו שיש להם ד' כנפות וכל חד וחד מצוה באנפי נפשי' היא אבל אם מתעטף בהם בזא"ז בלי הפסק מברך ברכה אחת על שתיהן עכ"ל וע"כ פסקו הטוש"ע שם דאם יש לו כמה בגדים של ד' כנפות ולבשם כלם בב"א בלי הפסק די להם בברכה א' [אם הי' דעתו מתחלה על כלם כ"כ בשו"ע שם] אבל אם הפסיק ביניהם או שלא הי' דעתו מתחלה על כלם צריך לברך על כל או"א. והנה מה הוא הפסק מביא הב"י שם בשם האגור וז"ל בתחלה נהג מהר"ם שלא להתעטף בטלית קטן עד צאתו מביהכ"נ ואז הפסיק בדברים בטלית ולבשו ובירך אבל הר"ר משה פ"נם כ' שחזר בו מהר"ם ולבשו בתחלה ולא הי' מברך עד בואו לביהכ"נ ונתעטף בטלית גדול ונתכוין להוציא שניהם וכן הוא באו"ח והא דר"מ פ"נם מצא הב"י בתשו' אשכנזית דמסיים בה דאפי' משמוש והסתכלות בקטן א"צ אך דעתו הי' על כל בגדיו המצוייצי' אשר לובש ואח"כ מביא הב"י דברי התה"ד שכ' להשוות דברי הרא"ש ומוהר"ם וכ' הב"י על דבריו ולי דברי הרא"ש ורי"ו נראי' כפשטן דכל שמניח טלית קטן בביתו ושלית גדול בביהכ"נ צריך לחזור ולברך דהליכה מביתו עד בהכ"נ חשיב הפסק עכ"ד הב"י ועכ"פ פסק בשו"ע שם ס"ב וס"ג דצריך ד' תנאי' למען לא יצטרך לברך פעם שנית הא' שיהא דעתו מתחלה בעת הברכה על כלם השני שלא יהא הפסק בשיחה ביניהם הג' שלא יפשט הראשון קודם שילבש השני והד' שלא יהא שינוי מקום דהליכה מביתו לביהכ"נ הוי הפסק. ואם חסר א' מהתנאי' הללו צריך לברך. והנה על התנאי הראשון תמה הטו"ז ס"ק י' משחיטה דפסק המחבר ביו"ד ס' י"ט כהסמ"ג דאם בירך ולא הי' דעתו אאחרי' ואח"כ הביאו לפניו עוד לשחוט בעוד שהי' מקצת מן הראשונים לפניו דאינו חוזר ומברך ואינו חשיב כנמלך והניחו בצ"ע ואולם המג"א ס"ק ט"ו כ' דזהו דמי למילה ול"ד לשחיטה דיש קבע לשחיטה כ"ז שעוסק בה דרגילי' להביא עוד לשחוט והוי כמו פירות בס' ר"ז משא"כ בלבישה דאין קבע ואין דרך להביא לו עוד מלבוש מה שלא הי' חשב עליו בתחלה ומש"ה בעי התנאי הראשון דיהא דעתו עליו. ועל תנאי השני כ' המג"א ס"ק י"ד דדוקא לשיטת הרא"ש גבי שחיטה דפסק כמבואר ביו"ד ס' י"ט דשיחה בין שחיטה לשחיטה הוי הפסק דל"ד לתקיעת שופר דשמע ט' תקיעות ביום דיצא בברכה א' משום דמצוה א' היא משא"כ שחיטה דב' מצות הן ה"ה הכא הוי ב' מצות וצריך בסה בינתיים לחזור ולברך אבל לשיטת הפוסקים שם בשחיטה דא"צ לחזור ולברך ול"ד לתפילין דהם ב' מצות של חובה משא"כ שחיטה

דאי בעי לא ישחוט עוד והוי כסח באמצע סעודה דא"צ לברך שנית א"כ גם כאן לא הי' צריך לברך לכן יזהר שלא ישיח. ואם שח לדעת הטו"ז ביו"ד לא יברך ולדעת הש"ך שם יברך וזהו דוקא בהפסק קל אבל בהפסיק הפסק גדול לכ"ע צריך לברך ולא יפסיק דאסור לגרום ברכה שא"צ ובענין התנאי הנ' כ' המג"א ס"ק ט"ז דשחיטה הא דמי לפשט הראשון ואפ"ה כשכבר שחט הראשון לכ"ע א"צ לברך כשהי' דעתו מתחלה והביא הרבה ראיות דגם תה"ד אין מסקנתו כך וע"כ פסק דאפי' פשט הראשון קודם שלבש השני אם הי' דעתו מתחלה לכך לא יברך שנית, ובדבר התנאי הרביעי מביא הטו"ז ס"ק י"א ראיות דהליכה לא הוי הפסק וטעם הרא"ש וטור שהצריכו לברך שנית על טלית גדול בביהכ"נ הוא רק משום דאחר טלית קטן מניחי' תפילי' כמ"ש בשו"ע ס' כ"ה ס"ב ואח"כ בביהכ"נ מתעטפי' בטלית גדול וא"כ ברכת תפילין הוי הפסק אבל לא ההליכה ומג"א ס"ק י"ט כ' דאין כונת המחבר דהליכה הוי הפסק אלא הטעם משום דהוי שינוי מקום וצריך לברך דהוי הפסק כמבואר בפ' ע"פ ק"א ולכן פסק דמחדר לחדר לא הוי הפסק ואם יצא מביתו וחזר מיד ג"כ צריך לברך דהוי מדברי' שא"נ טעוני' ברכה לאחר הם ושינוי מקום הוי הפסק, ודעת מהר"ם כיון שעדיין הטלית עליו שאני ציצית ולא הוי שינוי מקום הפסק ול"ד לאכילה שהראשונה אזדא לי' וע"כ הצריך להשיח בדברים אחרים כדי שיהא רשאי לברך על טלית קטן בבואו מביהכ"נ משום דדרכו הי' לבא לביתו בעוד הטלית גדול עליו עיי"ש ודוק היטב בכל זה.

אם ב' או ג' מתעטפי' בטליתות כאחת כולם מברכי' ואם רצו א' מברך והשאר יענו אמן כדאי' ב' שעושי' מצוה א' א' מברך לכולן (טוש"ע שם ס"ה) ואם א' מתעטף בטלית כ' הגמ' ספ"ג דר"ה דחבירו יכול לברך לו ובתה"ד סי' ק"מ כ' גבי תפילין לא יברך אלא הלובש וכ' המג"א דהגמ' מיירי שהמתעטף אינו בקי בברכה וכמ"ש סי' תקפ"ה לענין ברכת תקיעת שופר. נהגו שהש"ץ מברך להתעטף בקול רם להוציא את שאינו בקי (מג"א שם ס"ק ט' בשם ד"מ).

ומהא דר"י לא הי' מברך אלא בצפרא משום דגברא צניעא הוי ולא הוי שדא גלימא מיני' כולי' יומא הוכיח הנמ"י בהלכות ציצית דמותר ליכנס לבית הכסא בטלית מצויצת ולעשות צרכיו דאל"כ הי' צריך לפשטו כשעשה צרכיו אע"כ דמותר ולא אמרו אלא בתפילין שיש בהם משום קדושה וכ' דכך המנהג פשוט ועוד כ' שם ולמדנו מאותו מעשה שחייב אדם לברך על הציצית כ"ז שלובשו או מתעטף בו ואפי' אלף פעמים ביום ואם נפלה טליתו שלא במתכוין וחזר ולבשו ומתעטף בו י"א שא"צ לחזור ולברך וכן מצאתי בשם הר"ר יונה זצ"ל אבל מורי ז"ל הי' אומר שאף בזו חוזר ומברך אם נפלה מרוב גופו דהו"ל היסח הדעת ונ"ל כדבריו מהאי עובדא דר"י דמדמי ציצית לתפילין ובתפילין אמרי' דכ"ז דממשמשי בהו מברך והיינו דוקא כשעוקרן ממקום הנחתן ומחזר למקומן וכו' וה"ה לציצית עכ"ל הריטב"א ז"ל ועיין תר"י לברכות פ"ק.

סתם הנמק"י דבריו וכ' דחייב לברך על הציצית כ"ז שלבשו או מתעטף בו ואפי' אלף פעמים ביום ולא חילק בין אם פשטו אדעתא ללובשו מיד או לא, משמע דבכל גוני צריך לברך ואולם הטור בסי' ח' מסופק בזה דז"ל שם ואם פשט טליתו ולא הי' דעתו ללובשו מיד כשחוזר ולובשו צריך לברך אבל אם הי' דעתו ללובשו מיד כגון שפשט אותו לכנס לבית הכסא בזה אני מסתפק אם

צריך לברך שיש פנים לכאן ולכאן דאיכא למימר כיון דילפי' כל התורה מתפילין ותפילין כל אימת דממשמש בהו מברך פי' אם זזו ממקומן וממשמש בהן להחזירן למקומן א"כ כ"ש הכא שיש לו לברך מיהו י"ל דשאני התם שזזו ממקומן ולא ידע שלא היו במקומן אבל אם הזיזן ממקומן אדעתא להחזירן מיד התם נמי לא הי' צריך לברך ולזה דעתי נוטה עכ"ל וב"י חולק עליו ומביא ראיות כנגדו והתימא על שלא הביא דברי הנמק"י בשם הריטב"א הנ"ל דמשמע להדיא כן. ופסק הב"י בשו"ע שם ס"ד כן ובד"מ שם דחה ראית הב"י וע"כ מביא בהגהותיו לשו"ע שם בשם י"א הוא האגור דאם דעתו ללובשן מיד דא"צ לחזור ולברך וי"א הוא דעת מוהר"ח באגור הנ"ל דוקא כשנשאר עליו טלית קטן וכ' וכן נוהגין. ומדבריו משמע דקאי אדעתו ללבשו מיד ואעפ"כ הצריך להיות נשאר עליו טלית קטן ועיין טו"ז ס"ק י"ב מה דהקשה על רמ"א ופסק להלכה למעשה דאין לברך בדעתו ללבשו מיד אפי' לא נשאר עליו טלית קטן דספק ברכות לחקל אבל באין דעתו ללבשו מיד אפי' נשאר עליו טלית קטן צריך לברך שנית וכן פסק שם בס"ק שלפני זה. וגם המג"א פסק שם כן. ואם הסירו סתם כ' המג"א ס"ק י"ט דצריך לחזור ולברך בלא נשאר עליו טלית קטן והב"ח פי' כן בכונת רמ"א במ"ש וי"א דוקא כשנשאר עליו ט"ק. ויצא לנו מזה דאם לא הי' בדעתו ללובשו מיד אפי' נשאר עליו ט"ק צריך לברך שנית ואם הי' דעתו ללבשו מיד א"צ לברך שנית אפילו בלא נשאר עליו ט"ק ובסתם בעי דוקא נשאר עליו ט"ק ודוק בכל זה.

ובנפלה טליתו שלא במתכוין פסק השו"ע שם סט"ו כדעת הנמק"י והריטב"א דבודאי צריך לברך שנית אך לדעת הב"י דוקא בנפלה כלה אבל לא בנפלה רובה ומביא ראי' מתפלה סי' צ"ז והטו"ז דוחה ראייתו ומביא דברי הנמק"י דכ' להדי' דאם נפלה מרוב גופו דחוזר ומברך וכ"פ המג"א שם ס"ק כ' בנפלה מרוב גופו אזדא לי' מצותו דמצות עיטוף בגוף וצריך לחזור ולברך כמו בתפלין שנשמטו ממקומן עיי"ש.

הישן בטליתו בלילה דעת הטור דא"צ לברך בבוקר ודעת הב"י ובמחבר שם סט"ז דצריך לברך דל"מ לדעת הרמב"ם דלילה לאו זמן ציצית כלל ואפי' כסות יום בלילה פטור דמברך בבוקר אלא אפי' להרא"ש דכסות יום בלילה חייב אפ"ה כיון דכסות המיוחד ללילה פטור ולילה גופי' לאו זמן ציצית הוא צריך לחזור ולברך ומביא ג"כ תשו' הרא"ש בזה דצריך לברך ומסיים הרא"ש בתשו' שם דטוב למשמשן בשעת ברכה ודעת הב"ח וטו"ז שא"צ לברך וטוב לפטור אותה בטלית גדול (מג"א שם) מי שלובש טליתו קודם שיאיר היום כבר כתבנו לעיל דימשמש בטליתו כשיאיר היום וכ"כ התוס' מנחות ל"ו ע"א ד"ה וכשיגיע ועיין טו"ז ס"ק י"ז דכאן הוא חיוב למשמש: בדבר טלית של פשתן עיין בשו"ע סי' ט' ס"ו. ובדין טלית של משי עיי"ש ס"ג ובמג"א ס"ק ג' וד' וסי' ח' ס"ק ט"ז בשם אגודה.

ובדין טלית שאולה אי מברכי' עליו עיין בהוס' וראי"ש ס' כל הבשר וטוש"ע סי' י"ד ס"ג וטו"ז שם ס"ק ד' ומג"א ס"ק ו'. ועל גזולה אין מברכים עיין טו"ז סי' י"א ס"ק ה'.

ואם מותר ליטול טלית של חבירו שלא מדעתו ולברך עליה גם זה שם סי' י"ד ס"ד עיין טו"ז ס"ק ה' ומג"א ס"ק ח':

נשים ועבדים דפטורים מציצית מפני שהיא מ"ע שהז"ג אם רשאות לברך

תלי' בפלוגתא דר"ת ורמב"ם אי יכולות לברך בדבר שהוא רשות להן ופסק בשו"ע סי' י"ז כר"ת דיכולות לברך ומ"מ מיחזי כיהורא. וכן הדין בטמטום ואנדרוגינים דחייבי' מספק ובלא ברכה אי יצו לברך הרשות בידם (שם).

סומא חייב בציצית כדאי' בפ' התכלת מ"ג ומברך וכ"פ בטוש"ע סי' י"ז.

קטן היודע להתעטף אביו חייב ליקח לו ציצית להנכו (גמרא סוכה דף מ"ב ע"א וטוש"ע סי' י"ז) גודל מצות ציצית מבואר בטוש"ע סי' כ"ד.

בתשעה באב כ' הרא"ש בסוף תענית בשם רבינו מאיר ז"ל דציצית נהגו קדמונינו בכל ארץ אשכנז שלא להתעטף בת"ב ואסמכוה אקרא דכתי' בצע אמרתו ואמרי' במדרש איכה בוע פורפרין דידי' ואין מזה שום ראי' ויש שאינם רוצים לשנות המנהג וגם אינם רוצים להיות בלא ציצית ומתעטפי' בטלית קטן תחת בגדיהם וכ"כ הטור סי' תקנ"ה ושו"ע שם וכ' דבמנחה מניחי' ציצית ומברכי' עליהן וכן מנהגינו עכשיו.

(ה) ברכות תפילין בירושלמי פ' הרואה אי' העושה תפילין לעצמו אומר ברוך אקב"ו לעשות תפילין לאחר אומר לעשות לו כשהוא לובש אומר על מצות תפילין ע"כ ובתוספתא דברכות אי' העושה תפילין לעצמו אומר ברוך שהגיענו וכשהוא מניחן אומר אשר קדשנו להניח תפילין ע"כ וכבר הבאנו למעלה גבי ברכת ציצית סוגי' דמנחות מ"ב ע"ב דאי' שם על תפילין של יד אומר באקב"ו להניח תפילין ועל של ראש אומר ברוך אקב"ו על מצות תפילין ואלו לעשות תפילין לא מברך ומסיק הש"ס הטעם משום דאין עשייתה גמר מצוה מש"ה א"צ לברך עכ העשייה וע"כ פסקו כל הפוסקי' דאין לברך על העשייה כמו שמבואר לעיל גבי ציצית ולענין ברכת שהחיינו עיין לעיל בברכת ההודאה גבי ברכת שהחיינו.

והנה בירושלמי הנ"ל אי' דאם לובש התפילין אומר על מצות תפילין ובתוספתא אי' דמברך להניח ובתלמודא דידן פ' הרואה אי' כי מנח תפילין אדרעי' לימא ברוך אקב"ו להניח תפילין אריש לימא ברוך אקב"ו על מצות תפילין ע"כ וכן הוא במנחות מ"ב הנ"ל הוזכרו בש"ס דידן ב' הברכות הללו וכן אי' שם דף ל"ו ע"א דגרס' התם אר"ח סח בין תפלה לתפלה חוזר ומברך [בין תפלה לתפלה, בין של יד לשל ראש דסיפר קודם שיניח אותן על הראש] סח אין לא סח לא והא שלח ר' חייא ברי' דר"ה משמי' דר"י על תפלה של יד אומר ברוך אקב"ו להניח תפילין על תפילין של ראש אומר ברוך אקב"ו על מצות תפילין [להניח, דבשל יד מתחיל להניח, מצות תפילין דעכשיו גומר את המצוה] אביי ורבא דאמרו תרוייהו לא סח מברך אחת [אין מברך אלא על של יד בלבד] סח מברך שתים ע"כ סוגי' הש"ס עם פירש"י ז"ל הנה לשיטת רש"י ז"ל מעיקרא לא תקנו רק ברכה אחת והיא להניח ובזה פוטר את של יד ואת של ראש בלא סח ורק בסח בינתיים צריך גם על של ראש לברך על מצות ומבואר דברכת להניח בלמ"ד א"ש לכל השיטות כיון דיש שיהוי במצוה זו וגם הוא מצוה שבגופו וא"א ע"י אחרי' ועושה אותה לעצמו והיא חובה עליו וגם הוא עובר לעשייתן וע"כ תקנהו בלמ"ד אבל מה שתקנו בשל ראש בעל בזה נתן רש"י ז"ל הטעם לפי שבו גומר המצוה והוי הברכה כמו על העבר וגמר המצוה וכמו שיבואר עוד להלן אי"ה. וכדעת רש"י ז"ל פסקו ג"כ הרי"ף והרמב"ם דז"ל הרי"ף בהלכות תפילין אביי ורבא דאמרי תרוייהו לא שח מברך אחת שח מברך שתים וכן הלכתא וה"נ אשכחן בירושלמי כשהוא לובשן

מברך אקב״ו להניח תפילין [בירושלמי שלפנינו המובא למעלה אי׳ על מצות תפילין] וש״מ דאינו מברך על שתיהן אלא א׳ וה״נ כ׳ רב האי גאון וה״נ כ׳ ר״א משבחא ז״ל והזינא בה״ג בהא מלתא טעותא והלכתא כדכתבי׳ דלא מברך שתים אלא היכא דסח אבל לא סח אינו מברך אלא אחת ע״כ וכ״פ הרמב״ם פ״ד מתפילי׳ ה״ד וכיצד מברכי׳ על של ראש מברך אקב״ו על מצות תפילין ועל של יד מברך אקב״ו להניח תפילין בד״א כשהניח א׳ מהן אבל הניח שתיהן מברך ברכה א׳ והוא להניח תפילין וכו׳ מי שברך להניח תפילין וקשר תפילין של יד אסור לו לספר אפי׳ להשיב שלום לרבו עד שיניח של ראש ואם שח ה״ז עבירה וצריך לברך שנייה על מצות תפילין ואח״כ מניח של ראש ע״כ הנה לפי׳ שיטה זו כיון דקיי״ל דתפילין אינן מעכבות זא״ז אם הניח של יד לבדו אינו מברך אלא להניח ואם מניח של ראש לבדו אינו מברך רק על מצות ובזה אירי הש״ס דמברך על של יד להניח ועל של ראש על מצות כמבואר ברמב״ם להדי׳ ואם הניח של יד וברך להניח והפסיק ושח קודם הנחת של ראש נ״כ צריך לברך על של ראש על מצות וזהו דאי׳ במנחו׳ שם דאם שח מברך שתים אבל בלא הפסיק אין צריך לברך ברכה שנייה על מצות וזהו שאמרו שם לא שח מברך אחת דהיינו דדי בברכת להניח אשר ברך על של יד גם לשל ראש. ואולם התוס׳ שם במנחו׳ ד״ה לא ובברכו׳ ס׳ ע״ב ד״ה אשר כ׳ בשם ר״ת דלעולם מברך על של ראש על מצות אפי׳ בלא שח בינתיים כיון שהוא גמר מצוה ועיקרה דיש בה ד׳ בתים ושי״ן ובשח מברך על של ראש שתים דהיינו להניח ועל מצות וכן הוא בשימושא רבא ולפי״ז הא דאי׳ בברכו׳ ומנחו׳ הנ״ל דמברך אשל יד להניח ואשל ראש על מצו׳ היינו במניח שניהם ואפ״ה מברך על של ראש על מצות משום דהוא עיקר וגמר המצוה ומברך בעל משום דכבר התחיל בשל יד והניח אחד מהם שיך לשון עבר כמ״ש תוס׳ בברכו׳ שם וזהו שאמרו לא סח מברך אחת היינו על של ראש אינו מברך רק א׳ דהיינו על מצו׳ אבל בשח דמברך שתים היינו דמברך על של ראש עוד הפעם להניח ומברך על של ראש להניח ועל מצות כיון דהפסיק בינתיים. ומדוייק שפיר מה שאמר ר״ח סח בין תפלה לתפלה חוזר ומברך דמשמע דחוזר ומברך ברכה שכבר בירך והיינו ברכת להניח דאלו ברכת על מצות אפי׳ אי לא שח מברך בשל ראש. ולפי״ז אם מניח של ראש לבד כיון דאינן מעכבו׳ זא״ז נ״כ מברך שתים להניח ועל מצו׳ ומה שלא הזכירה הש״ס כ׳ התוס׳ בברכו׳ שם משום דאינו רגילו כלל להניח זה בלא זה דתפילין בי בר חבו שכיחי. אמנם אי מניח של יד לבד לא ביארו התוס׳ לדעת ר״ת אי מברך נ״כ על מצות והטור סי׳ כ״ו כ׳ דעל של יד כשהיא לבדה אינו מברך אלא א׳ דהיינו להניח וכבר תמה עליו הטו״ז בתשו׳ שהיא בסי׳ כ״ה ד״ה ועוד יצא לנו דכיון דפוסק כר״ת למה לא יברך שתיהן ואי משום דאמרי׳ שח מברך שתים ואי״כ נשארת של יד בברכת להניח לבד שאני התם דא״א לתקן עוד א״נ ברכת על מצות שמברך אח״כ על של ראש קאי נמי על של יד אף שהפסיק בינתיים וכ׳ ואפשר כיון דהרי״ף ורש״י ורמב״ם פסקו לברך על שתיהן להניח לבד ולא פליג הר״ת עליהם להדי׳ בשל יד אלא הזכיר של ראש נקיט הטור כפפ ברכו׳ להקל עיי״ש אמנם הב״י כ׳ דמדברי סמ״ג וסמ״ק וסה״ת משמע דכשאין לו אלא של יד נמי מברך שתים והטעם משום דלהניח היא ברכת תחלת עשיית המצוה ועל מצות היא ברכת עשיית סוף המצוה ומה״ט כשאינו

מניח אלא של ראש או כשסח בין תפלה לתפלה מברך שתים על של ראש ה"ג כשאינו מניח אלא של יד נמי צריך לברך שתים דכל שאינו מניח אלא תפלה אחת הנחתה היא תחלת המצוה וסופה ע"כ אך הנ"י נראה שסובר דאפי' במניח של ראש לבד אינו מברך אלא על מצות אע"ג דפסק כר"ת וכבר תמה עליו הב"י שם.

ולענין הלכה כ' חרא"ש דרוב הגאונים הסכימו כר"ת על שתי ברכו' ואני הייתי מברך ברכה א' כי כן שמעתי ממורי אחי שאמר בשם הר"ר שמואל מאיברא דכיון דפליגי בי' רבוותא יותר טוב שלא לברך דברכו' אינן מעכבו' ממה שיברך ברכה לבטלה עד שלמדתי מנחו' ונ"ל לפום ריהטא דגמרא דיש לברך שתי ברכו' וכן הי' נוהג מוהר"ם מרוטענבורג ז"ל עכ"ל ועיין ח' הרשב"א למנחו' שם שמאריך להביא ראיו' לר"ת נגד דעת רש"י ז"ל [ובב"י סי' כ"ה מביא בשם הרשב"א בתשו' כהרי"ף ורש"י וצ"ע] והנ"י מביא בשם ילמדנו דמברך לעולם שתים ואפי' בלא שח וכדעת הר"ת וכ"פ הטור שם אבל הב"י פסק כרי"ף ורמב"ם ומביא בשם מהרי"ן חביב לברך על של ראש על מצות ולאמר מיד אח"כ בשכמל"ו להציל מספק ברכה והוא ז"ל חולק עליו אבל בד"מ פסק כר"ת וכ' דאין לשנו' וטוב לומר בשכמל"ו דאין זה נקרא מביא לידי ברכה לבטלה דהלכה לברך ב' ברכו' ולא אמרי' בשכמל"ו רק לרווחא דמלתא וכ"פ בהגהותיו לשו"ע שם ס"ה וכן מנהגינו עכשיו. תפילין י"ל בדגש הלמ"ד דהוא מלשון פלל (מג"א שם) לדעת הטו"ז שם בתשו' י"ל מצות בחולם מלבד אם אין לו של יד ומברך רק על של ראש דאז יאמר מצות בפת"ח ולדעת המג"א שם לעולם מצות בפת"ח עיין בדבריהם שנתנו טעמ' לזה. להניח יאמר בקמ"ץ תחת ההי"א כלשנא דקרא להניח ברכה אל ביתך (ב"י בשם אגור ושו"ע שם ס"ה):

אי' במס' מנחו' ל"ו ע"א תנא סח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזר עליה מערכי המלחמה ופירש"י ז"ל סח בין תפלה לתפלה ולא ביריך על של ראש אלא סמך על ברכה ראשונה ע"כ משמע דאם ביריך לאו עבירה היא וכ"כ התוס' שם דמשמע מפירש"י דאם סח וביריך ליכא איסורא אלא אדרבא מצוה ושכר ברכה אבל אין כן דעת כל הפוסקי' אלא בכל ענין אסור לדבר אפי' חוזר ומברך וכ"פ בשו"ע שם ס"ט ועיין מג"א ס"ק י"ד דאפי' לאותן המניחין בחוה"מ תפילין בלא ברכה עבירה היא להשיח והטעם כמ"ש המחצי' השקל שם בשם המע"מ משום דהר"ן כ' דאע"ג דב' מצות הן כיון דכתיב בשל יד ושל ראש והיה לאות על ידך ולזכרון בין עיניך צריך זכירה שיהא תיכף תפלה של ראש לשל יד כדי שתהי' הוי' אחת לשתיהן. והא דחוזר ומברך כ' המרדכי דוקא בשח דברי' בטלים אבל אם שח בצורך תפילין אינו חוזר ומברך וכ"פ בשו"ע שם. ולכתחלה לא יסיח אפי' לצורך תפילין אם לא דא"א בלא"ה (מג"א שם ס"ק ט"ז) ולקדיש ולקדושה דעת הרא"ש והטור דלא יפסיק ואם הפסיק עבירה היא בידו וצריך לחזור ולברך ובשם הלכות תפילין עתיקתא כ' הרא"ש דאע"ג דאינו חוזר ממערכי המלחמה בהפסיק לקדיש ולקדושה ואינו עבירה כ"כ מ"מ איסור איכא שגורם ברכה שא"צ. אבל במרדכי כ' בשם ר"ת דאין זה הפסק כיון שאין יכול להניחה עד שיענה עם הצבור וצריך להקדימו ולפ"ז משמע דצריך לענות קדיש וקדושה עם הצבור ולא יחזור ויברך ואולם בשם הרשב"א כ' האגור דיכול להפסיק אבל חוזר ומברך ואפי' הפסיק ושמע דשומע כעונה ובתשו' הרשב"א שמביא הב"י כ' דאפשר שא"צ

להפסיק אלא שותק ושומע כעונה וכ"פ בשו"ע שם דשותק ושומע ומכוין למה שאומרים דשומע כעונה לענין זה דיוצא אבל לענין הפסק ל"ה כעונה ואינו חוזר ומברך בשומע. אבל אם הפסיק בעניות אמן וקדושה דעת הטו"ז שם דג"כ לא הוי הפסק ודעת המג"א סק"ט דהוי הפסק וחוזר ומברך. והמניח תפילין בחוה"מ בלא ברכה ראשי לענו' דליכא איסורא אלא משום שגורם ברכה (מג"א שם) ואע"ג דבס"ק י"ד כ' המג"א דגם בלי ברכה אסור להפסיק היינו דוקא בדברי חול אבל לא בדברי קדושה (מחצית השקל שם).

הרא"ש ז"ל ה' מניח של ראש קודם שעשה הכריכות ברצועה סביב הזרוע משום דברכת להניח קאי גם לשל ראש וס"ל הכריכה אינה ממצות תפילין וע"כ ה' רוצה למעט ההפסק בין של יד לשל ראש וכ"פ בשו"ע שם ס"ח ועיין בב"י מה שמדייק בדברי הטור דמשנה מלשון הרא"ש וטו"ז ומג"א שם מביא' בשם האר"י ז"ל דס"ל דהכריכה היא ממצות תפילין ולא הוי הפסק כלל וכך קודם שהניח של ראש וכן המנהג עכשיו.

במס' סוכה מ"ו ע"א פליגי רבי ורבנן רבי ס"ל דתפילין כ"ז שמניחן מברך עליהן ופירש"י ז"ל ואפ' חולצן ומניחן מאה פעמי' ביום ורבנן ס"ל אינו מברך אלא שחרית בלבד וא' שם אתמר אביי אמר הלכתא כרבי ורבא אמר הלכתא כרבנן אמר רב מרי בריה דבת שמואל חזינא לי' לרבא דלא עביד כשמעתתי' [אלא כ"ז דמנח תפילין מברך] אלא מקדים וקאי ועייל לבית הכסא ונפיק ומישי ידי' ומנח תפילין ומברך וכי אצטריך זמנא אחריתי עייל לבית הכסא ונפיק ומשי ידי' ומנח תפילין ומבר"ך וכו' וא' נמי שם דאמר מר זוטרא חזינא ליה לרב פפ דכל אימת דמנח תפילין מברך עי"ש ומביאו ה"פ והרא"ש בהלכו' תפילין וכ"פ הרמב"ם בפ"ד מה' תפילין ה"ז תפילין כ"ז שמניחן מברך עליהן ואפ' חולץ וכובש כמה פעמים ביום ע"כ וכ"פ הטוש"ע ס' כ"ה ס"ב.

עוד' א' שם בסוכה רבנן דבי רב אשי כל אימת דממשמשי בהו מברכי וכ' רש"י ז"ל דקיי"ל חייב אדם למשמש בתפילין כל שעה ק"ו מציץ ע"כ משמע דאפ' בלא הזיזו ממקומן בכל שעה שמשמשו בהן היו מברכי' וכ' התו' שם ד"ה דכל דלא אתפריש מאי הוי מברך אם מברכי' לשמור חקיו כמו דמברכי' בתר דמסלקי' התפילין [כמו שיבואר להלן א"ה] או להניח כמו שמברכי' בשעת הנחה ומסתברא דמברכי' לשמור חקיו עי"ש והרי"ף בה' תפילין מביא סתם לשון הש"ס אבל ברא"ש שם כ' פירוש כשמשמשו בהן להחזירן למקומן אם נשמטו ממקום הנחתן ע"כ מבואר דס"ל דוקא בנשמטו ממקומן ומסתמא היו מברכי' אז ברכת להניח כיון דהיו שלא במקומן והוי כמו שחלצן והניחן. וע"ע בנמקי יוסף שם דפ' בהסיחו דעתן מן התפילין והיו זוכרי' אותן ממשמשי' בהן לראות אם מונח' במקומן מזה משמע דאף אי מצאו אותן במקומן אפ"ה היו מברכי' והרמב"ם השמיט דין זה ולא הביאו ומסתפק הב"י בכוונתו אם נאמר דס"ל כהרא"ש דדוקא בנשמטו ממקומן וכי אמרי' דרבנן דבי רב אשי היו מברכי' כל אימת דמשמשו בהו לאו לאשמועי' דבשעת משמוש צריך לברך דכיון דנשמטו ממקומן הרי הוי כהנחה מעיקרא ולא אצטריך לאשמועי' אלא הא גופי' דכל אימת דמנח מברך וכיון דדין זה מביא הרמב"ם לא צריך תו להביא דין זה דמשמוש או י"ל דס"ל כרש"י ז"ל ותוס' דאפ' בלא נשמטו היו מברכי' בשעת המשמוש וס"ל כמסקנת התוס' דהיו מברכים

לשמור חקיו ולא ברכת להניח וכיון דהרמב"ם פסק דבשעת סילוק תפילין אין מברכי' לשמור חקיו גם כשמשמש אין מברכי' וע"כ השמיטו. ואולם הב"י תמה על דברי התוס' דהיאך יברך לשמור חקיו על משמוש תפילין דלא כתיב בהו שמירת חוק וגם הר"ן בפ' לולב וערבה מדחה דברי התוס' ודעתו שהיו מברכי' לשמור את התפילין כלומר מהיסח הדעת וכ' דהפוסקי' השמיטו משום דאנן לא קים לן אם נברך כל שעה שנמשמש בהן ואפשר שנמשמש שלא בשעת חיוב ונמצא ברכה לבטלה עיין בב"י מה שהקשה על דברי הר"ן והד"מ פסק כהרא"ש וטור דדוקא בנשמטו ממקומן ומברך להניח. ואם מחזיר רק תפלה אחת כ' דדינו כמו שאין לו רק תפלה אחת וכ"פ בשו"ע שם ס"ב ועיין מג"א ס"ק כ"א דאנן אין נוהגים לברך כשנשמטו ממקומן משום דכיון דאנן אינן מניחי' תפילין רק בעת התפלה מסתמא אין אנו מסיחי' דעתינו מהן והוי כחולצן ע"מ להחזירן. ובחולצן או הזיזן ממקומן ע"ד להחזירן מיד למקומן דעת הב"י דצריך לברך ודעת הרמ"א בס' ח' לחלק בין הלך לעשות צרכיו דמוכרח לחלצן ובין לא עשה צרכיו רק חולצן או מזיזן ממקומן וע"כ פסק המחבר דצריך לברך בכל ענין בהזיזן ממקומן והרמ"א פסק כי"א דא"צ לברך וכבר נתבאר לעיל גבי ציצית עי"ש ובמג"א כאן ס"ק כ"ב.

אם לאחר שבירך על של יד נפסק הקשר יש חילוק לענין אי צריך לחזור ולברך בין אם הידק ואח"כ נפסק ובין אם נפסק קודם ההידוק ובהותר הקשר יש חילוק בין אם כבר הניח של ראש ואח"כ הותר ובין אי הותר מקודם וכ"ז מבואר בב"י בשם מהרי"ק ובשו"ע ס"ב עי"ש בטו"ז ובמג"א.

על תפילין שאולין מברכין אבל לא על גזולין דבוצע ברך נאץ ד' עד שיהא בהם יאוש ושינוי רשות (ב"י שם בשם או"ח וכ"פ בשו"ע ס"ב ועיין טו"ז ס"ק י"ד דאפי' יאוש ושינוי רשות לא מהני לברך כמו בציצית בס' י"א).

גרס' במס' מנחו' ל"ה ע"ב תפילין מאימתי מברך עליהן משעת הנחתן [משמע לאחר שהניחן] איני והאר"י א"ש כל המצו' כולן מברך עליהן עובר לעשייתן אביי ורבא דאמרי תרוייהו משעת הנחה ועד שעת קשירה [מאי משעת הנחתן דקאמר משעת הנחה ועד שעת קשירה דכיון דעדיין לא קשרו עובר לעשייתן הוא ע"כ עיין תוס' שם ד"ה משעת הפירוש בקשירה מה היא] וכ' הנמוקי יוסף הלכו' תפילין דמ"ש שמואל עובר לעשייתן ולא אמר קודם לעשייתן מפני שהיתי אומר שיקדים הברכה הרבה לעשייתן וע"כ אמר עובר כאיש הרץ לפני חבירו וחבירו מזרז עצמו להשיגו ומקדימו. והרי"ף מביא לשון הגמרא והרמב"ם פ"ד מתפילין ה"ז כ' וכל המצו' כולן מברך עליהן קודם לעשייתן לפיכך צריך לברך על התפלה של יד אחר הנחה על הקיבורת קודם קשירתן שקשירתן זו היא עשייתן עכ"ל ומדקדק הכ"מ בדבריו דאין קאמר משום דצריך קודם לעשייתן לפיכך צריך לברך על התפלה של יד אחר הנחה הלא אדרבא קודם הנחה הי' טוב יותר וכ' דאפשר לומר דצריך עובר בסמוך לעשייתן ולא קודם וכדמשמע לישנא דעובר [וכמ"ש הנמק"י הנ"ל] וקשירתן זו היא עשייתן ואם הי' מברך קודם הנחה הי' מופלג מעשייתן לפיכך צריך לברך אחר הנחה למען היות עובר. או דקאי אקודם קשירה ולא אתא לאשמועי' אלא דקשירה היא העשייה ולא ההנחה ולפ"ז אם יצה לברך קודם ההנחה ודאי יכול אלא דאפי' לאחר הנחה נמי עדיין הוי עובר משום דקשירתן הוי עשייתן ומסיק דמדברי הרא"ש והר"ן פ' לולב הגזול נראה דלא יברך קודם

ההנחה וכמ"ש הנמק"י ומסיים בב"י וכן ראוי לנהוג וכ"פ בשו"ע שם ס"ח וכן ב של ראש יברך קודם שמהדקן בראשו ולא קודם הנחה ועי"ש בטו"ז ס"ק ז' מה שמחלק בין כאן לביעור חמץ.

גרס' בברכו' ט' ע"ב אחרים אומרים משיראה את חבירו ברחוק ד' אמו' ויכירנו ואמר אביי לתפילה כאחרי' ופירש"י להניח תפילין והרי"ף והרא"ש גורס' לתפילין וכ' תר"י הטעם משום דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך לפיכך תלוי בראי' ואי' בירושלמי דחבירו היינו ברגיל ואינו רגיל וכ"פ הרמב"ם פ"ד מתפילין ומאימתי זמן הנחתן משיראה את חבירו ברחוק ד' אמו' עד שתשקע החמה ע"כ וכ"פ בטוש"ע ס' ל'.

ואי' במס' מנחו' ל"ו ע"א ת"ר תפילין מאימתי מברך עליהן משעת הנחתן [ופירש"י ז"ל תפילין שהניחן קודם עמוד השחר מברך עליהן משעת הנחתן, משעת זמן הנחתן דאמר בפ"ק דברכו' בק"ש אחרים אומרים משיראה חבירו מרחוק ד' אמו' ואמרי' התם לתפלה כאחרים כלומר להנחת תפילין כאחרים] כיצד הי' משכים לצאת לדרך ומתירא שמא יאבדו [אם ישאם בידו] מניחן [בראשו] וכשיגיע זמן ממשמש בהן ומברך עליהן [דהוי כאילו מניחן] ועד מתי מניחן עד שתשקע החמה ר' יעקב אומר עד שתכלה רגל מן השוק [לאחר שחשיכה] וחכ"א עד זמן שינה ומודים חכמי' לר"י [ובהלכו' קטנו' להרא"ש הגי' ומודים חכמים ור"י] שאם חלצן לצאת לבית הכסא או לכנס לבית המרחץ ושקעה חמה שוב אינו חוזר ומניחן [דלילה לאו זמן תפילין הוא כדאמרי' לקמן] אר"נ הלכה כר"י ר"ח ורבה בר ר"ה מצלו בה באורתא [תפלת ערבית כרבי יעקב] א"ד אר"נ אין הלכה כר"י והא ר"ח ורבה בר ר"ה מצלו בה באורתא ההוא פליגי. ומי אמר רבה בר"ה הכי וכו' הא ודאי חשיכה חולץ התם בע"ש אתמר מאי קסבר אי קסבר לילה זמן תפילין שבת נמי זמן תפילין אי קסבר שבת לאו זמן תפילין לילה נמי לאו זמן תפילין דמהיכא דממעט שבת מהתם ממעט לילו' דתני' ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה ימים ולא לילו' מימים ולא כל ימים פרט לשבתו' וימ"ט דברי ריה"ג רע"א לא נאמרה חקה זו אלא לפסח בלבד נפקא לי' מהיכא דנפקא לי' לר"ע דתניא רע"א יכול יניח אדם תפילין בשבתו' וי"ט ת"ל והיו לאות על ידך ולטוטפו' בין עיניך מי שצריכי' אות יצאו שבתו' וי"ט שהן גופן אות אר"א כל המניח תפילין אחר שקיעת החמה עובר בעשה ור"י אמר עובר בלאו וכו' ואר"א ואם לשמרן מותר [שלא יאבדו מותר להניחן אף לאחר שקיעת החמה] ואמר רבינא הוי יתיבנא קמי' דרב אשי וחשך [עיין ברי"ף הלכו' תפילי' דהי' לו גי' אחרת] והניח תפילין וא"ל לשומרן קא בעי להו מר וא"ל אין וחזיתי לדעתי' דלאו לשומרן הוא בעי קסבר הלכה ואין מורין כן [הלכה דלילה זמן תפילין ואין מורין כן שמא ישכחם ויישן בהן מדקא"ל לשומרן קא בעינא] ע"כ סוגי' הש"ס. הנה כפי מה שפי' התו' שם ע"א ד"ה רבי יעקב ס"ל לת"ק דאמר דמניחן עד שתשקע החמה דלילה לאו זמן תפילין ור"י וחכמים ס"ל תרוייהו לילה זמן תפילין אלא דחייש' לשמא יישן בהן ע"כ עבדו רבנן הרחקה לר"י משחכלה רגל מן השוק ולחכמי' רק מזמן שינה ומשמע לכאורה מהא דמקשה הש"ס מר"ח ורבה בר ר"ה דמצלו בה באורתא דהיינו דלא היו חולצין וכדמוכח מהא דפריך הש"ס הא ודאי חשיכה חולצין. א"כ אי אמרי' לילה לאו זמן תפילין, צריך אפי' לחלוץ ואי אמרי' זמן תפילין א"צ לחלוץ

אבל מ"מ אינן מניחן משום שמא ישן ורבנן עשו הרחקה אפי' אם כבר הן עליו לר"י משכלה רגל מן השוק ולחכמי' משעת שינה מחשש שמא ישן בהן וע"כ צריך לחלוץ אע"ג דמדאו' א"צ לחלוץ דזמן תפילין היא אבל לת"ק דלילה לאו זמן תפילין צריך לחלוץ מיד ששקעה החמה וכיון דמסקי' הלכה ואין מורין כן מחשש שמא ישן א"כ קי"ל דלילה זמן תפילין וא"צ להלצן עד זמן לכל מר כדאית לי' אבל עכ"פ אינו מניחן לכ"ע. ואולם רש"י ז"ל מפרש בדברי רבי יעקב וחכמים דס"ל לילה לאו זמן תפילין ואפ"ה אין צריך לחלוץ משתשקע החמה אלא משתכלה רגל מן השוק לר"י ומשעת שינה לחכמי' ואמאי הא משתשקע החמה כבר לילה הוא ולאו זמן תפילין הוא לדידהו וצ"ל לפי שיטת רש"י ז"ל דאף אם לילה לאו זמן תפילין היינו רק לענין דאינו רשאי להניחן אבל אם הניחן ביום ועודן עליו א"צ לחלצן בלילה רק משעה הקבועה לכל מר כדאית לי' מחשש שינה ולפ"ז למאי דמסקי' הלכה ואין מורין כן דלילה זמן תפילין היינו דאין מורי' להניח אבל לחלוץ א"צ בכל ענין והפירוש חשך והניח תפילין היינו דהניחן ממש לאחר שהחשיך וע"כ השיב על שאלת רבינא לישמרן קבעי מר אין או די"ל דהפי' וחשך והניח תפילין היינו דהניחן עליו ולא חלצן ובאמת ס"ל לילה לאו זמן תפילין ואע"ג דלאו זמן תפילין הא א"צ לחולצן לשיטת רש"י ז"ל אך מחשש דשמא ישן בהן אין מורין כן וע"כ אמר דהן לשמרן קבעי להו. ועיין בר"ף דגרים בהא מעשה דרב אשי וישן בדלא סליק תפילין ומזה מבואר דמפ"ש דלא חלצן. והנה הר"ף פסק כרב אשי וכ' הרא"ש שם בשם בעה"ת כמ"ש לפי שיטת התוס' דאי אמרי' לילה זמן תפילין היינו רק לענין שלא לחלוץ מיד כשהוא לילה אבל מ"מ אינו מניחן לכתחלה ומביא ראי' מהא דמודים חכמי' ור"י דאם חלצן לכנס לביה"כ או לבית המרחץ ושקעה חמה דאין מניחן אלמא חכמי' ור"י דס"ל דזמן תפילין מדשרו להניחן בראש עד זמן שינה ואפ"ה מודי לת"ק דאין מניחין משתשקע החמה דאין לומר דס"ל לאו זמן תפילין ואפ"ה שרי להשהותן בראשו לכל מר כדאית ליה [וכ"פ רש"י ז"ל] דזה לא מסתבר כיון דלאו זמן תפילין מקרא דהשמר ואיכא א'סור דאו' ועובר בעשה אם מניחן בלילה ה"ה אם אינו חולצן עי"ש דמביא ראיו' לזה וכ' דבעל העיטור כ' בשם הגאונים בע"א אבל מה שכ' הוא ז"ל הוא העיקר עכ"ד וכן פסקו התוס' בכמה דוכתי דלילה זמן תפילין.

אמנם הרמב"ם פ"ד מתפילין ה"י פסק זמן התפילין ביום ולא בלילה שנא' מימים ימימה חוק זו היא מצות תפילין ע"כ הרי דפסק לילה לאו זמן תפילין ואפ"ה פסק שם הלכה י"א מי שהניח תפילין קודם שתשקע החמה וחשכה עליו אפי' הן עליו כל הלילה מותר ואין מורין דבר זה לרבים אלא מלמדי' את הכל שלא יניחו תפילין עליהן כלל אלא יחלצו אותן משתשקע החמה וכל המניח תפילין אחר שתשקע החמה עובר בלאו שנאמר ושמרת את החקה הזאת וגו' מימים ימימה ע"כ וכ' הכ"מ שם שמפרש אף דלאו זמן תפילין היינו שלא יניחן לכתחלה אבל א"צ לחלצן ומ"ש הלכה ואין מורין כן אין הכונה שלא יניחם בקום ועשה שזה מה"ת אסור כיון דלאו זמן תפילין אלא שאין מורין כן היינו שלא לחלוץ אלא ימים והיינו כשיטת רש"י ז"ל כמבואר. והטור ס"י ל' פסק לילה ז"ת כתוס' והרא"ש ז"ל והיינו דאין צריך לחולצן וגם בזה אין מורין כן אבל אין להניחן לכתחלה ועיין כ"י שמאריך בזה ומביא גם דעות הפוסקים במה דאי' בלשומרן דמוהר אי

הכונה דא"צ לחלוץ או דמותר אפי' להניחן לכתחלה ולענין הלכה פסק הב"י כרי"ף ורמב"ם דאין להניח בתחלה בלילה ואין מורי' להניח עליו בלילה וברבי' צריך לחולצן וכ"פ בשו"ע שם ס"ב. משתשקע החמה היינו צאת הכוכבים (ב"י בשם מרדכי) ועיין מג"א ס"ק ב' דכשמגיע בק"ש של ערבית לכימי השמים על הארץ חולצן אם מתפלל ערבית מבע"י. ואם לא חלצן מפני שלא ה' לו מקום לשמרן מותר ומורי' כך וצריך שיאמר שעושה כן לשומרן (שם בשו"ע ומג"א) ועיין בזה עוד בשאגת ארי' בדיני תפילין.

והא דהי' משכים לדרך דיכול להניחן מקודם ולמשמש בהן כשיגיע זמנן דאי' במנחו' הנ"ל השמיט הרמב"ם וכ' הב"י דאפשר משום דס"ל דהא אתי' כמ"ד לילה ז"ת ועד שיגיע זמנן היינו זמנן מדרבנן וכיון דאיהו פסק לאו זמן תפילין מש"ה השמיטו אבל הרי"ף והרא"ש הביאו וכ"פ בטוש"ע סי' ל' ס"ג וכ' דאין לחוש שמא יישן בהן כיון שיצא לדרך וכ' הטו"ז ומג"א שם דזהו רק בהולך ברגליו אבל ביושב בקרון או רוכב אסור להניחן שמא יישן בהן. וע"ע בטור שם דהר"ר פרץ ר"ל כיון דלילה ז"ת אלא דלא יניחן מחשש שמא יישן בהן לפיכך מי שרוצה לצאת לדרך יכול להניחן ולברך עליהן קודם זמנן אבל הרא"ש לא כ"כ וטעמו של הר"ר פרץ הוא היפך מהרמב"ם דס"ל דהש"ס קאי אי אמרי' לאו ז"ת מש"ה צריך למשמש בהן בשעה שיגיע הזמן ולברך אבל אי זמן תפילין מברך מיד ואנן קיי"ל כהרא"ש וטור וש"פ. ועיין תוס' מנחות שם לענין ציצית ולעיל גבי ברכת הציצית.

כפי המבואר בסוגיא דמנחו' הנ"ל לריה"ג שבת ויו"ט לאו זמן תפילין דילף להו מקראי דושמרת ולר"ע אף דמוקי ליה להאי קרא אפסח אפ"ה שבת ויו"ט לאו זמן תפילין מקרא דוהיו לך לאות ופסקו הפוסקים כר"ע וכ"פ הרמב"ם פ"ד מתפילין ה"י וטוש"ע סי' ל"א ואם הניח תפילין בשבת או יו"ט לשם מצוה עובר משום בל תוסיף (מג"א שם בשם הרשב"א).

ובחול המועד כ' התוס' ושאר קמאי ז"ל דמניחי' תפילין דאות דשבתו' ויו"ט היינו דאכורים בעשיית מלאכה אבל חוה"מ דמותר מדאו' בעשיית מלאכה וליכא אות מש"ה חייב בתפילין והביאו ראי' מגמרא דילן במס' מ"ק ומירושלמי. והרא"ש בהלכו' קטנו' כ' ובספר העתים של הרב הברצלוני ראיתי פסק לגאון והלכתא אסור להניח תפילין בשבתות ויו"ט דכתי' ושמרת את החוקה ואסור להניח תפילין בחוה"מ וכ' הרא"ש עליו ונ"ל דאין לסמוך על האי פסקא משום דקיי"ל הלכה כר"ע מחבירו ואיהו מוקי לי' ושמרת בחקת הפסח ושבתות ויו"ט נפקא לי' מוהיו לך לאות וכן פסק ר"א דלילה זמן תפילין היא ולריה"ג דדרש מימים לדידי' ודאי חוה"מ בכלל יו"ט כיון שקרוי' מקרא קודש אבל לר"ע דנפקא ליה מוהיו לך לאות אין חוה"מ בכלל וכו' ויש שמניחי' תפילין בחוה"מ בלא ברכה והמברך לא הפסיד עכ"ל וכ"כ בטור סי' ל"א והב"י כ' שכל בני ספרד נהגו שלא להניח תפילין בחוה"מ וסמכו על הזוהר דמפליג באיסור הנחתן בחוה"מ והד"מ כ' דבכל גלילותינו מניחין במועד ומברכים אבל לא בקול רם בביהכ"נ כמו בשאר ימי החול וכן הוא בשו"ע שם וכן מנהגינו להניחן אבל אין לילך בהן ברה"ר אלא יניחן בביהכ"נ (מג"א שם ס"ק ד' ועיין טו"ז סס"ק ב').

דין אי יתעטף תחלה בטלית או יניח תפילי' קודם מבואר בטוש"ע סי' כ"ה

והרא"ש הי' מסדר הברכות עד עוטר ישראל בתפארה ואז הי' מניח תפילין ומברך עוטר ישראל בתפארה לפי שתפילין נקראי' פאר שנאמר פארך חבוש עליך (טוש"ע שם ס"ג) ואנו נוהגי' למשמש בתפילין בברכות אוזר ישראל בגבורה ועוטר ישראל בתפארה ולנשק אותן משום כך. צריך שיהיו התפילין עליו לכל הפחות בשעת ק"ש ותפלה (גמרא ברכו' י"ד ושוש"ע שם) אין חולצין אותן עד לאחר קדיש יתום (שם ס"ג) וברי"ח חולצין לאחר חזרת הס"ת להיכל קודם תפלת מוסף ובחוה"מ במקום שאומרי' כתר דהיינו לבני הספרדי' קודם מוסף דאין ראוי אז להיות כתר תפילין עליו אבל הרמ"א כ' שם דנוהגים לסלקן בכ"מ אפי' אי א"א כתר דהיינו בני אשכנז קודם מוסף ומג"א כ' לחלצן הצבור קודם הלל והש"ץ בחוהמ"פ לאחר הלל ובחוהמ"ם קודם הלל בעוד שמוכרי' האתרוג ומנהגינו עכשיו בחוהמ"פ הצבור לאחר הלל קודם שקורי' והקרבתם ובחוהמ"ם קודם הלל ועיין טו"ז סי' ל"א ס"ק ב'.

סומא חייב בתפילין ונשים ועבדי' פטורי' ואסורי' להניח. אבל ביום ראשון אסור להניח ועיין מוהריט"ץ בחי' לפ' איזהו נשך י"ב וכבר השיגו עליו כל האחרונים ושאר מי החייבי' ומי הפטורי' מבואר בטוש"ע או"ח סי' ל"ח. ושם מבואר ג"כ דבט' באב חייבי' בתפילין אבל בס' תקנ"ה א' דנוהגים שלא להניח תפילין בט"ב שחרית רק במנחה מניחין ומברכי'.

גרס' במס' נדה נ"א ע"ב במשנה כל השעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו ויש שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו ופרכי' בגמרא לאתויי מאי לאתויי ירק וכו' לאתויי מצות [ציצית ולולב ושאר מצות שמברכי' עליהן עובר לעשייתן] ולבני מערבא דמברכי בתר דסליקו תפילייהו אקב"ו לשמור חקיו לאתויי מאי לאתויי ריחני ע"כ וכן אי' סוגי' זאת בברכות מ"ט ע"ב. מבואר מזה דבני מערבא לאחר שחלצו התפילין היו מברכי' ברכת לשמור חקיו ובירושלמי פ' ה' קורא אי' באיזה צד [כמו כיצד] הוא מברך עליהן רבי זריקן בשם רבי יעקב בר אידי כשהוא נותן על יד מהו אומר להניח תפילין כשהוא נותן על הראש מהו אומר אקב"ו על מצות תפילין כשהוא חולצן מהו אומר ברוך אקב"ו לשמור חקיו ואת' כמ"ד בחקת תפילין הכתוב מדבר ברם כמ"ד בחקת פסח הכתוב מדבר לא בדא ע"כ וכ' התום' בשם ר"ת דרק על תפילין היו מברכי' לשמור חקיו משום דס"ל דושמ"ת קאי על תפילין כדאי' בירושלמי אבל ציצית כי קמסלק מעליו ליכא מאן דמברך ותפילין נמי דוקא כשמסלק' סמוך לשקיעת החמה שמחוייב לסלקן דהמניח תפילין בלילה עובר בעשה דכתיב ושמרת את ההקה אבל ציצית אע"ג דפטור בלילה ליכא איסור ואין חייב לסלקן ובסוגי' דנדה הנ"ל המ"ל לאתויי ציצית אלא נקיט ריחני משום דפסיקא דאכל ריחני אין מברך אחריהן ולדידן לא קי"ל כבני מערבא ולא מברכי' אחר תפילין לשמור חקיו דקי"ל לילה זמן תפילין דקרא דושמרת קאי אפסח ומדרבנן הוא דאסור בלילה שמא ישן בהן ואע"ג דקי"ל שבת לאו זמן תפילין מ"מ אין מברכי' עליהן כשמסלקן עם חשיכה ע"ש דאין חייב לסלקן משום חקה אלא משום דהיא גופן אות עיין תוס' נדה ד"ה ולבני ומנחות ל"ז ע"ב ד"ה ושמרת ותום' ברכות מ"ד ע"ב ד"ה ולבני. וכ"כ הרא"ש הלכות תפילין וכ"פ בטו"ר סי' כ"ט דלא יברך אקב"ו לשמור חקיו מטעם הנ"ל וכ' דראה כ' בשם רב האי גאון דהרשות בידו לברך ברכה זו ותמה עליו הטור כיון דאינו מחוייב לברך אם יברך הוי ברכה לבטלה עיין בב"י שמיישב דעת הגאון. והרמב"ם אע"ג דפסק

לילה לאו זמן תפילין משום ושמרת אפ"ה אינו מביא ברכה זו משום דס"ל דרק בני מערבא היו מברכי' ולא בני בבל וטעמייהו משום דאע"ג דלילה לאו זמן תפילין היינו אם מניחן בתחלה אבל אם היו עליו מבע"י ולא סלקן משחשיכה אינו עובר עכיו כמו שבארנו לעיל וכיון שלא נתחייב לסלקן משחשיכה משום ושמרת את החקה לא שייך לברך לשמור חקיו ואנן בתר בני בבל גרירן בפסקי דידן עיש"ה. וכ"פ בשו"ע שם עיין טו"ז דמ"ט לא תקנו חכמי הש"ס ברכה אחרונה אחריתי לדידן דל"ל מושמרת את החקה משום דאין נותני' הודאה להש"י אלא על מה שקדשנו במצות שנתן לנו והזהירנו בפירוש עליה דהיינו ושמרת לדעת בני מערבא אבל האיסור לדידן מכח שהגיע עלינו קדושת שבת ונסתלקו קדושת תפילין הרי בלא"ה אנו מברכי' על קדושת שבת וממילא נסתלקה קדושה אחרת של תפילין עכ"ל עיש"ה ודוק בכל זה.

(ו) ברכה שעל נשיאת כפים גרס' במס' סוטה ל"ט ע"א שאלו תלמידיו את ר"א בן שמוע במה הארכת ימים א"ל וכו' ולא נשאתי כפי בלא ברכה מאי מברך אר"ז אר"ח אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל באהבה כי עקר כרע' מאי אמר [כי עקר כרע' בעבודה למיסק והוא מחזר פניו כלפי תיבה מהו אמר] יה"ר מלפניך ד' אלקינו שתהא ברכה זו שצויתנו לברך את עמך ישראל לא יהא בה מכשול ועון וכי מהדר אפ' מצבורא מאי אמר [כשאמר ברכותיו מחזיר פניו לצד התיבה עד שיגמור ש"ץ המברך את עמו ישראל בשלום] אדברי' ר"ח לרב עוקבא ודריש רבש"ע עשינו מה שגזרת עלינו עשה עמנו מה שהבטחתנו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו' ע"כ עוד אי' שם בזמן שהכהנים מברכי' את העם מה הן אומרי' אר"ז אר"ח ברכו ד' מלאכיו גבורי כח וגו' ברכו ד' כל צבאיו משרתיו עשי רצונו ברכו ד' כל מעשיו בכל מקומות ממשלתו ברכי נפשי את ד' וכו' דאר"ח בר אבא כל האומרן בגבולי' אינו אלא טועה אר"ח בר פפא תדע דבמקדש נמי לא בעי למימרינהו כלום יש לך עבד שמברכי' אותו ואינו מאזין [אינו אלא טועה שלא נתקנו לומר אלא לכבוד שם המיוחד הנזכר במקדש] אר"א בר חנינא תדע דבגבולי' נמי מיבעי למימרינהו כלום יש עבד שמברכי' אותו ואין מסביר פנים וכו' עיי"ש כל הסוגי' וכתבוה הרי"ף והרא"ש בפ' הקורא עומד והרמב"ם פ"ד מתפלה הי"ב ואינו מביא שם מה שהעם אומרי' משמע שפסק דאין אומרים אותן בגבולי' וכן נראה מדברי הרי"ף והרא"ש ז"ל. וברכה זו אשר קדשנו בקדושתו וכו' היא בטוש"ע סי' קכ"ח וכ' הטור ג"כ שם דאין לומר שום פסוק אלא יש לשתוק לכוין לברכה. ועיין בטור סי' נ"ז ובד"מ סי' קכ"ח דנוהגי' לאומרן הספוקי' כיון דהכהנים מאריכי' בניגונים וסמכו אדברי הרא"ש שמביא הטור בסי' נ"ז גבי ברכו וכן הוא בשו"ע סי' קכ"ח אבל הרמ"א כ' שם דיותר טוב שלא לאומרו וע' טו"ז ס"ק כ"ה דיאמרו בשעה שמקרא הש"ץ ולא בשעה שמברכי' הכהנים וכ"ה במג"א שם ס"ק ל"ט.

יה"ר שלפני ברכת כהנים לרש"י ור"ן ותוס' יאמרו הכהנים בעמדם לפני התיבה והמחבר בשו"ע כ' דיאמרו בשעה שעוקרי' רגליהם והוא מרמב"ם וטור דנקטו לשון הש"ס וכ' המג"א ס"ק י"א דוקא בימיהם שעקרו ברצה ואמרו מודי' בדרך הליכתן ואח"כ יה"ר אבל עכשיו שעומדי' על הדוכן בשעה שמתחיל הש"ץ רצה פשיטא שצ"ל תחלה מודים עם הש"ץ ואח"כ יה"ר לסיים עמו עיי"ש.

ברכת אשר קדשנו בקדושתו של אהרן היא בלמ"ד כיון שיש בה שיהוי והיא על מצוה שהיא חובה עליהם וא"א ע"י אחר ועובר לעשייתן וא"ש לכל השיטות הנ"ל כמבואר. באהבה הפ' כמ"ש בזהר כל כהן דלא רחים לעמא או עמא לא רחימי לי' לא ישא כפיו (מג"א שם ס"ק י"ח) כלם מברכי' ואין א' מברך והאחרי' עונים אמן מפני הטירוף (שם בשם מבי"ט) בתפלת יה"ר מאריכי' הכהנים לסיימו עם סיום הש"ץ ברכת ההודאה ולאמר הקהל אמן על שתיהן (שם ס"ט) וברבון שאחר נשיאת כפים יאריכו הכהנים עד שיסיים הש"ץ שים שלום ושיעצו הצבור אמן על שתיהן ואם לא יכלו להאריך כ"כ יאמרו אדיר במרום (שם סט"ו עיין מג"א ס"ק כ"ד).

אי' במס' ברכות נ"ה ע"ב האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידייהו ולימא הכי רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך וכו' ומסיים בהדי כהני דעני צבורא אמן ואי לא לימא הכי אדיר במרום וכו' עד שלום. ומביאו הרי"ף והרא"ש שם וכ' וכי מהדרי כהני אפייהו יאמר השוכן בגבורה שלום שים עלינו שלום ע"כ והרמב"ם השמיטו והטור סי' ק"ל כ' כלשון הגמ' וע' בהגמ"י פ"ד מתפלה דכ' והי' מורי רבי' רגיל לומר בשעה שאומרי' וישמרך, ויחנך, ושים שלום רבש"ע וכו' כדאי' פ' הרואה עכ"ל וכ' התה"ד דיש לדקדק שיאמר מתש בשעה שמאריכי' בב"ף דישמרך ויחנך משום דאמרי' בסוטה הנ"ל כלום יש עבד וכו' ואע"ג דבשלום א"א להמתין כל כך מאי דאפשר לתקן ולמיעבד כהלכה נהגי' ע"כ וב"י כ' בשם תשו' אשכנזית די"ל רבש"ע חשיב שפיר מאזין לבהנים שמראה עצמו דמקבל ברכת כהנים ומש"ה קא"ל שיתקיים ברכת כהנים ויתהפך חלומו וע"ל דקבלת רבותינו דע"כ מתבטל החלום ומ"מ אנא אמינא לי' בברכה אחרונה שלא להסיח דעתי מהברכה אבל מ"ש בשעת אמן לאו מלתא היא דבעו דענו צבור עליהן אמן ע"כ וכ' הב"י דנ"ל טעם ראשון דתשו' זו עיקר. ובד"מ שם כ' בשם הר"ר יונה דאם אין נשיאות כפים מאן דחזא חלמא יכוין ויאמר וישלים הרבון עם הש"ץ כשיאמר שים שלום. והמקרא לפני הכהנים לא יאמר הרבון כ"כ מוהרי"ל וכ"ז הוא בשו"ע שם עיין מג"א דמסיים ותשמרני נגד וישמרך ותחנני נגד ויחונך ותרצני נגד שלום וע"ע בטו"ז שם ס"ק א'. ועכשיו נהגו לומר גם אדיר במרום בכל פעם שמסיים הש"ץ שים שלום (טו"ז ס"ק ב' וע"ע שם ס"ק נ') ומנהגינו ידוע.

(ז) ברכת עירוב נוסח ברכה זו לא מצאתי כעת לא בבבלי ולא בירושלמי רק במרדכי פ"ב דביצה ראיתי שכ' וז"ל וה"ג בירושלמי עירובי תבשילין כך הם פת כביצה ותבשיל כזית ואומר בא"י אמ"ה אקב"ו על מצות עירוב ומתנה ואומר בדין יהא שרי לן לבשולי ולאפויי מיו"ט לחבירו מיו"ט לשבת ולמי שסומכי' על עירוב זה עד מוצאי יו"ט האחרון וכו' עכ"ל הירושלמי עיי"ש. וחפשתי בירושלמי ולא זכיתי כעת למצא הדבר הזה. והנה הרמב"ם פ"א מה' עירובין הט"ז כ' וז"ל כיצד מערבי' בחצירות גובין חלה אחת שלימה מכל בית ובית ומניחן הכל בכלי א' בבית א' מבתי החצר אפי' בבית התבן או בבית הבקר או בבית האוצר אבל אם נתנו בבית שער אפי' בית שער של יחיד או באכסדרא או במרפסת או בית שאין בו ד"א על ד"א אינו עירוב וכשמקבץ העירוב מברך בא"י אמ"ה אקב"ו על מצות עירוב ואומר בעירוב זה יהי' מותר לכל בני החצר להוציא ולהכנים מבית לבית בשבת וכו' עכ"ל וכ'

הה"מ וכשמקבץ העירוב מברך וכו' זהו מוסכם שכל המצות כולן אע"פ שהן מדבריהם מברכי' עליהן חוץ מאותן המבוארות פי"א מה' ברכות עכ"ל גם הוא ז"ל לא הראה לן מקום מוצא בש"ס לברכה זו אלא הוציאו מכלל דכל המצות אע"פ שהן מדבריהם מברך עליהן. ובהלכה י"ז שם כ' הרמב"ם וכיצד משתתפי' במבוי גובה אוכל כגרוגרות מכל או"א או פחות מכגרוגרות אם היו מרובי' וכו' ומברך על מצות עירוב ואומר בזה השיתוף יהא מותר לכל בני המבוי להוציא ולהכנים מחצרות למבוי בשבת ע"כ ובפ"ו שם הכ"ד כ' כשם שמברכי' על עירובי חצרות ושיתופי מבואות כך מברכי' על עירובי תחומי' ואומר בזה העירוב יהי' מותר לי להלוך ממקום זה אלפים אמה לכל רוח ואם הי' אחד מערב ע"י רבים אומר בזה העירוב יהא מותר לכלנו או לבני עיר זו להלוך ממקום זה אלפים אמה לכל רוח ע"כ והראב"ד ז"ל השיג עליו וכ' והיכן צונו לערב בתחומי' בשלמא ע"ח ושיתופי מבואות יש בהן היכר לשבת שלא להוציא לרה"ר אבל הא קולא נפקא מיני' לשבת ולא הומרא ואע"פ שאין מערבין אלא לדבר מצוה אין המצוה נוגעת לעירוב והיאך יאמרו וצונו על מצות עירוב ע"כ ואולם הה"מ כ' שם בזה"ל כשם שמברכי' וכו' זה ממה שאמרו פסחי' ז' כל המצות כלן מברך עליהן עובר לעשיתן וכ"כ בס' העתים ומוסכם הוא מן הגאונים ז"ל ובהשגות א"א וכו' ואני אומר דיותר ראוי לברך על ע"ת מעל ע"ח אם מטעם קולא וחומרא הוא לפי שידוע שמד"ת מותר להוציא מן הבתים לחצרות ולמבואות בלי שום עירוב וחכמים אסרו זה גזירה משום הוצאה מרה"י לרה"ר והתירו ע"י עירוב ואנו מברכי' וצונו לומר שאין אנו רשאי' לטלטל בלא עירוב וצונו כשנרצה להוציא מבית לחצר שנערב וה"ז כמצות נט"י ושחיטה וכיו"ב אף בע"ת ידוע שמה"ת מותר ללכת ג' פרסאו' בלא עירוב כמבואר בפכ"ו מה' שבת וחכמי' אסרו יותר מאלפים אמה לכל רוח והתירוה ע"י ע"ת וכשנרצה ללכת ממקום בתינו לצד א' יותר מאלפים אמה אין אנו רשאי' בלא עירוב וא"כ יש לנו לברך על כך ולא עוד אלא שבחצירו' ע"י עירוב נעקר לגמרי איסור של דבריהם להוצאת הבתים ובע"ת עדיין גזירתם קיימת שלא ללכת יותר מאלפים אמה לכל רוח אלא שהעתיק שביתתו ממקומו למקום עירוב ומה שנשכר לצד עירובו מפסיד לצד האחר ולפעמי' מפסיד יותר במדת המדינה כנזכר בראש הפרק ונתבאר שאם מטעם קולא וחומרא הוא שיותר ראוי לברך על ע"ת עכ"ל. ולענין עירובי תבשילי' פסק הרמב"ם פ"ו מה' יו"ט ה"ח המניח עירובי תבשילין חייב לברך בא"י אמ"ה אקב"ו על מצות עירוב ואומר בעירוב זה יותר לי לאפות ולבשל מיו"ט של מחר לשבת ואם זכה בו לאחרי' יאמר לי ולפלוני ולפלוני או לאנשי העיר כולה לאפות ולבשל מיו"ט לשבת ע"כ וגם שם כ' הה"מ זה ידוע שכל המצות כלן מברך עליהן עובר לעשיתן ע"כ הנה מבואר מכל זה דעל עירובי חצירו' ושתופי מבואו' ועל עירובי תבשילין לכ"ע מברך ורק על עירובי תחומי' איכא פלוגתא דלהרמב"ם מברך ולהראב"ד אינו מברך. והברכה היא שוה בכלן על מצות עירוב ותקנוה בעל ולא בלמ"ד. לר"ת כיון דהמצוה נעשית מיד דמיד שנתקבץ נעשית המצוה כמבואר בב"י סי' שצ"ה. ולהריב"א כיון דאפשר ע"י אחר ולהרמב"ם כיון שהמצוה היא לו ולאחרי' ואינה חובה לכך מברך בעל כמ"ש להדי' בפ"א מברכו' הי"ד עשה המצוה לו ולאחרי' כא' אם היתה מצוה שאינה חובה מברך על העשייה לפיכך הוא מברך על מצות עירוב וכו' ועיין כ"מ שם שכ' דטעמא דשחיטה דלא לשחוט ולא ליכול

סגי נמי לעירוב דלא יערב ולא יוציא מביתו מאומה אלא לפי שמצא בו טעם אחר כתב שעירוב לא שייך בי' עשאו לעצמו לבד אלא לו ולאחרי' וכן אינה חובה ואפשר שכ' אותו טעם בעירוב לומר דמשום דכשעושה דברי הרשות לו ולאחרי' אינו מברך אלא בעל לא רצו חכמי' לשנו' הברכה אפי' כשעושה לעצמו כיון שאינן מצות של חובה וכ' לכך י"ל דתלתא גוני נינהו חובה ואינה חובה ודברי הרשו' ונט"י ושחיטה הם דברי הרשו' שהרי אפשר לו שלא לאכול בשר ולא דבר שיצטרך נט"י אלא פירו' או ירקו' אבל עירוב אע"פ שאינה חובה מצוה עלי' לעשו' עירוב שמא ישכח ויוציא עכ"ל וטעם זה י"ל ג"כ בעירובי תבשילין דמצוה עליו לעשו' משום עונג שבת דיכין לשבת ובעירובי תחומי' דל"ש ה"ט ואף דעושה אותו לעצמו י"ל ג"כ משום לא פלוג רבנן בברכה זו ותקנו בכל עירובין בעל וכמ"ש הכ"מ שם בסברה הראשונה עי"ש ודוק. ועיין אבודרהם דף ק"ז ע"א דכ' דלא מצינו שום ברכה שיאמר בה על מצות רק ברכת עירוב ותפילין של ראש והטעם בעירוב מפני שאין יכול לערב עירובי תחומין אלא לדבר מצוה תקנו לומר כן גם בשאר עירובין ותפילין של ראש מפני שכבר בירך על של יד הוצרכו לשנו' בשל ראש ולומר על מצות לפי שקרוב הי' לפשר בברכה ראשונה. ועיין בירושלמי פ' לולב הגזול ה"ד דשם אמר ריב"ל לברך על מצות זקנים ושם אמר רב ג"כ דמברכי' על מצו' הדלקת נר חנוכה וצ"ע.

והטור סי' שצ"ה כ' מצוה לחזור בין אחר עירובי חצרות בין אחר שתופי מבואות ועל שניהם מברך על מצו' עירוב ומתי מברך בשעה שמקבץ אותו מבני החצר ומבני המבוי או בשעה שמזכה להם ואחד מזכה לכלם ואומר בדין עירובא יהא שרא לנא לשלטולי מבתים לחצר ומחצר לבתים ובשיתופי מבואות יאמר מחצרו' למבוי וממבוי לחצרו' לנו ולכל הדרים בעיר הזאת ע"כ וכ' הב"י דיצא להטור כן מדברי המרדכי פ' הדר דמצוה לעשו' עירוב דלא ליתי לידי איסור לעיולי ולאפוקי והטעם דמברכי' בשעה שמקבצין לפי שכל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן וכיון שנתקבץ נעשה המצוה שכבר ערבו ואע"פ שלא ברכו מותרי' לשלטל דברכו' אינן מעכבו' הלכך צריך לברך כשבא לקבץ או בעת הזיכוי כשא' מזכה לכלן וכ"פ בשו"ע שם. והנה הב"י מפרש דברי הטור במ"ש או בשעה שמזכה להם דהיינו אם אינו מקבץ העירוב אלא א' מזכה לכלן אז מברך בשעת הזיכוי ואולם הטו"ז שם ס"ק ב' לא פי' כן אלא דקאי גם אמקבץ ועושים הברכה בשעת הזיכוי כמו שאנו עושי' בע"פ בביהכ"נ עי"ש. וכפי' שם"ז כ' המחבר בשו"ע סי"ד מברך על מצו' עירוב ובסעיף ט"ו שם דמברך בעת הקיבוץ או בשעה שמזכה להם ועיין בראב"ד פ"א מעירובי' הי"ו עמ"ש הרמב"ם שם דע"ח גובי' חלה שלימה מכל בית ובית כ' הוא ז"ל במקומו הללו נהגו בע"ח שגובי' מעט מעט קמח מכל בית ועושים אותו חלה אחת מצה ומשמרי' אותה כל השנה קסברי ככר שלם לכלהו קאמר ובאמת אם באו לערב בפרוסות אינו עירוב ומסתברא דבעי כגרוגרות לכל או"א באותה חלה עכ"ל וכ' הה"מ בדברי הגאונים ראיתי שמקיימי' המנהג הזה לגבו' קמח ולעשו' חלה שלימה ואף במקומותינו נוהגים כן והסכימו בו האחרונים ז"ל ולא נזכר בגמרא ולא בדברי רבינו ז"ל סתירת זה המנהג או קיומו עכ"ל ורמ"א בסי' שס"ו מביא דברי הראב"ד והה"מ הללו וכ' וכן המנהג פשוט בכל מדינות אלו וצריך לזהר שיהא בחלה כשיעור המפורש לקמן סי' שס"ח ס"ג [והיינו אם הם

י״ח או פחו׳ בעי כגרוגרו׳ לכל א׳ ואם הם יותר מי״ח אפי׳ עד אלף שיעורו מזון ב׳ סעודו׳ דהיינו י״ח גרוגרו׳ שהן כ״ו ול״א כ״ח בציס] ואע״פ שנשתייר מן הקמח ולא נעשה מכולו חלה אפ״ה הוי עירוב דלא גרע מאלו אחד מזכה לכלם ואדעתא דהכי נתנו קמחם מתחלה ע״כ ועיין מג״א ס״ק י״ג דכ׳ דמשמע דאין השמש צריך לזכו׳ לכולם משום דמסתמא אדעתא דהכי נתנוהו שיהא לכולם כמו גבי אתרוג בסי׳ תרנ״ח ס״ז וכ״כ הלבוש כאן אבל בסי׳ שצ״ה כ׳ דאם לא זיכה לא הוי עירוב וטוב לזכו׳ בפרט אם עשאו מקמח שלו עי״ש. ובס״ק י״ט הקשה המג״א איך יברך לאחר שכבר נגבה העירוב וכבר קנה והו״ל לאחר עשייתן דשוב אין לברך וכ׳ וי״ל דמ״ם כיון שעדיין לא נכנס שבת עדיין לא קנה עירוב ולכן בכניסת שבת חלה המצוה ורשאי לברך ואח״כ כ׳ דהעיקר דהשמש יתן העירוב להרב ויזכהו לכל הקהל על ידו ומפרש המחצית השקל אע״ג דבס״ק י״ג כ׳ דמצד הדין א״צ השמש לזכו׳ רק על צד היותר טוב יעשה כן וא״כ איך הוי עובר לעשייתן מפני זה מ״מ י״ל כיון דהטעם דא״צ זיכוי עפ״י הדין משום דאדעתא דהכי נתנוהו ולב ב״ד מתנה עליהם והיינו דמסתמא ניתן באופן שיהי׳ העירוב מתוקן עפ״י הדין והשתא כיון דיותר טוב אם השמש מזכה עכשיו לבני העיר ע״י הרב כדי שיהא עובר לעשייתן א״כ תחלה סתמא דעתי׳ דלא להקנו׳ מיד לבני העיר עד יזכה השמש ע״י הרב עי״ש וביד אפרים דמפרש כונת המג״א במ״ש והעיקר וכו׳ באופן אחר. ואם חשכה ליל יוט״ר ולא זיכהו כ׳ המג״א שם דלפ״ז אסור לזכו׳ ביו״ט אלא על תנאי והיינו ביו״ט הסמוך לשבת אבל באינו סמוך לשבת אין לערב עד שבת ואם שכחו לזכו׳ מותר לטלטל דבכה״ג סמכי׳ ואמדי׳ דעתייהו שהי׳ בדעתם להקנו׳ באופן היותר מועיל לפי תקנת חז״ל והי׳ דעתם אם ישכחו מקנין מיד בשעת קיבוץ ואם לא ישכחו אין מקנין עד יקנה השמש ע״י הרב עיש״ה. ואם אחר שאינו דר באותו העיר ובאותו שבת הוא אורח בעיר וצריך הוא ג״כ לערב אי יכול לברך ברכה זו מצדד המג״א מתחלה לברך כיון דאם לא עירבו גם הוא הי׳ אסור בטלטול וא״כ שייך במצוה זו ואפי׳ ילך שם קודם שבת ולא יהי׳ באותה העיר רק ביו״ט יכול לברך דהא העירוב מהני עכ״פ לדברי׳ שאין בהם צורך היום כלל דאסורי׳ אף ביו״ט בלי עירוב ועוד דהעושה מצוה לאחרי׳ נמי מברך ואח״כ כ׳ המג״א די״ל דוקא בעושה מעשה יכול לברך בעושה המצוה לאחרי׳ משא״כ כאן דלא עביד כלום לפי המנהג דברכה בשעת הקיבוץ אמנם כיון דהעיקר דהשמש יזכה ע״י הרב ולא הוי אחר עשייתן י״ל דהאחר מברך כיון שעכשיו בשעת הזיכוי קונה העירוב ועיין בטו״ז סי׳ שצ״ה בביאור דברי הטור.

והנה בטור הנסח מבתים לחצר ומחצר לבתים ובשתופי מבואות הנסח מחצרות למבוי וממבוי לחצרו׳ ובמחבר סי׳ שס״ז מוסיף עוד ומבית לבית עיין ד״מ סי׳ שצ״ה בשם הכלבו ובמג״א שם דבנסח שלנו גם מגג לגג והראה מקום לסי׳ שע״ב דאי׳ שם דכלים ששבתו בגג בלא״ה מותרי׳ לטלטל מגג לגג ונסח שלנו יתוע כמ״ש בסידורי׳ ומחזורים. ולענין אי יאמרו גם וימים טובים כ׳ המג״א בשם רש״ל דיאמר כן ואין בזה שינוי מנהג כיון שאינו עושה מעשה חדש ואנו אומרי׳ רק לכל שבתות השנה כמ״ש המג״א ובמחזורים שלנו יש נסחאו׳ שכ׳ בהן וימים טובי׳ גם בשתופי מבואות אומרי׳ מחצרו׳ לבתים משום דסמכי׳ על שיתוף במקום עירוב (מג״א סי׳ שצ״ה) גוהגים עתה לעשו׳ עירוב חלת מצה שאינה ממהרת להתעפש

דאם נתעפש הרי חוא ככלה וצריך לערב מחדש. ועוד טעם דעושי' מצה דיכולים לשמרה בימי חג הפסח ויכולי' לשמור אותה כל השנה וזה טוב יותר מלערב כל שבת ושבת דלמא ישכח מלערב (רמ"א סי' שס"ח ס"ה וטו"ז שם ס"ק ד' חולק עליו דטוב יותר לערב כל ע"ש דמאורך הזמן יתקלקל עיין מ"ש עוד במנהג הקהילות) ומנהגינו לעשו' מצה ולברך בביהכ"נ ע"פ אחר מנחה ולהניח העירוב בביהכ"נ עיין רמ"א סי' שס"ו ס"ג ושפ"ז דעירוב שלנו הוי כעירוב ושיתוף ביחד ואין עושין רק שיתוף אחד ואי עביד יותר ובירך עליו הוי ברכה לבטלה. ויתר דיני ע"ח ושיתופי מבואו' מבוארים בטוש"ע שם ועיין מה שכתבנו בזה בשער ה' סי' כ"ו בתקנת עירובין.

ובדין עירובי תחומי' כ' השור סי' תט"ו ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו על מצו' עירוב ואומר בזה העירוב יהא מותר לי לילך אלפים אמה למחר לכל רוח ואם מערב לרבים אומר יהא מותר לפלוני ולפלוני או לבני מקום פלוני' ע"כ וזהו כרמב"ם ולא כהראב"ד וכ"פ בשו"ע שם עיין מג"א ס"ק ה' דאם לא אמר בזה העירוב יהא מותר לי וכו' אינו עירוב אע"ג דבע"ח אינו מעכב. ולענין עירובי תבשילין פסק השור סי' תקכ"ז ומברך על מצו' עירוב ואומר בדין יהא שרא לן לאפויי ולבשולי ולאטמוני ולאדלוקי שרגא ולמיעבד כל צרכנא מיו"ט לשבת ולכל בני העיר הזאת או למי שירצה לפרט. ועיין ב"י שם דנוסח הרי"ף והרמב"ם ליתא אלא לאפויי ולבשולי וחה"מ כ' שיש מי שהוסיף להדליק את הנר וכ' הרשב"א שכן ראוי לומר ושכ"כ הרא"ש והר"ן וכ"ז יבואר בחלק שני בתקנת עירובי תבשילי' אי"ה. וכ"פ בשו"ע שם דמברך ואומר בדין וכו' ועיין טו"ז שם ס"ק י"א. מי שאינו יודע לשון הקודש יכול לאומרו בלשון לע"ז שמבין (רמ"א שם ועיין מג"א סי' שס"ו סס"ק כ') הרוצה לערב ע"ח ועירובי תבשילי' כאחד אם לא סח ביניהם יכול לכוללן בברכה אחת ויברך על מצות עירובין כמ"ש הרמב"ם גבי הפרשו' תרומו' ומעשרו' (כ"כ היד אפרים בשם מהר"ם די בוטן והוא ז"ל כ' דלכתחלה יש לפרט ע"ח ועירובי תבשילין עיי"ש ובשערי תשובה סי' שצ"ה דה"ה בעירובי תחומי' כי ברכה אחת לכלן).

(ח) ברכת הלל גם נסח ברכה זו לא נזכרה בש"ס אלא כן אי' במשנה סוכה ל"ח ע"א מקום שנהגו לכפול יכפול וכו' לברך יברך הכל כמנהג המדינה ע"כ ובגמרא שם ל"ט ע"א. אמר אביי ל"ש אלא לאחריו [ל"ש דתכי' ברכה במנהג אלא ברכה שלאחריו] אבל לפניו מצוה לברך דאר"י א"ש כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן וכו' הרי דמברך על הלל לפניו וכ"כ הרי"ף והרא"ש שם. וגם במס' סופרים פ"כ אי' וצריך לברך בתחלתן ולקרותן בנעימה וכו' והרמב"ם בפ"ג מה' מגילה וחנוכה ה"ה כ' בכל יום משמנה ימים האלו גומרי' את ההלל. ומברך לפניו אקב"ו לגמור את ההלל בין יחיד בין צבור אע"פ שקריאת ההלל מצוה מד"ס מברך עליו אקב"ו כדרך שמברך על המגילה ועל העירוב שכך ודאי של דבריהם מברכי' עליו ובהלכה ז' שם כ' אבל בר"ח קריאת ההלל מנהג ואינה מצוה ומנהג זה בצבור לפיכך קוראי' בדילוג ואין מברכי' עליו שאין מברכי' על המנהג ויחיד לא יקרא כלל ואם התחיל ישלים ויקרא בדלוג כדרך שקוראי' הצבור וכן בשאר ימי הפסח קורי' בדלוג כר"ח ע"כ ועוד כ' שם בהלכה י' כל יום שגומרי' בו את ההלל מברכי' לפניו ע"כ הנה לדעתו נסח הברכה היא לגמור את ההלל

ומברכי' בלמ"ד מפני שהיא מצוה שעושה לעצמו וכמ"ש בביאור פ"א מברכו' שכ' בזה"ל וכן הוא מברך להדליק נר של שבת ולגמור את ההלל ע"כ ואין מברכים לדעתו אלא הימים שגומרי' בהם ההלל דהם י"ח יום בשנה ח' ימי החג ח' ימי חנוכה וראשון של פסח ויום העצרת ובגולה דעושי' ב' ימים הם כ"א יום ט' דחג ח' דחנוכה ב' ימים הראשונים של פסח וב' דעצרת כמבואר בעירובין דף י' אבל ימים שאין גומרי' בהם את ההלל כגון שאר ימי הפסח ור"ח אין מברכי' וברי"ח הציבור קורא בדילוג ממנהגא, ויחיד לא יקרא רק אם התחיל משלים וקורא בדלוג אבל בין צבור ובין יחיד לא יברך אבל בראי"ש פ"ק דפסחים מוכח דנסחתו בברכה זו היא אקב"ו לקרוא או לקרו' את ההלל דכ' שם לדעת ר"ת ומה שאין מברכים על קריאת ההלל ואנן מברכי' על מקרא מגילה לפי שקורא' את המגילה בלא הפסק אבל בקריאת הלל מפסיקי' והצבור עונ' ראשי הפסוקי' ועוד דאמרי' בפסחי' דעיקר קריאת הלל תקנו גביאים הראשונים לקרותו על כל צרה שלא תבא על הצבור לשיגאלו גומרי' את הלל הלכך שיך בי' האי לישנא לקרו' את ההלל דכל מצוה שאינה חובה תמיד לא שיך בי' על ע"כ הרי דכ' דשיך לברך לקרו' ועוד כ לפירוש ריב"א ולקרוא את הלל אע"פ דשומע כעונה כמו גבי מקרא מגילה מ"מ מצוה לענו' בראשי הפרקים אע"פ דשומע כעונה עכ"ל נסחתו הוא לקרוא את ההלל. ואולם במס' ברכו' פ' היה קורא כ' הרא"ש דאין חילוק בין לקרו' ובין לגמור דקריאת מגילה אנו מברכים על מקרא מגילה ולגמור נמי הוי קריאה כמו ותיקין הי' גומרי' אותה עם הנץ החמה ומה שנהגו לשנות פעמים לגמור פעמים לקרות כדי לרמוז לצבור מתי גומרי' ומתי מדלגין עי"ש וכדברי הרא"ש הללו הם ג"כ דברי התוס' בברכו' י"ד ע"א ד"ה יחיד שבשוב יכול לברך לגמור אפי' כשהוא מדלג או איפכא ורק כדי שלא יטעו מברכי' על הדלוג לקרו' וכשהן גומרי' לגמור ומש"ה לא הי' רב יכול להבין עד הדילוג וכ"כ עוד תוס' בסוכה מ"ד ע"ב ד"ה כאן וגם תר"י בברכו' שם כ' ומה שלא הכיר במה שהיו אומרי' לקרא ולא היו אומרי' לגמור מפני שמנהגם הי' בכל הימים לומר לקרא אלא שהעולם נהגו אח"כ להפריש ביניהן עי"ש. ובסידור ר"ע בר"ח הנסחא לקרא וביו"ט של סכות לגמור ובמרדכי פ' במה מדליקין כ' ופי' ראבי"ה דהמברך בר"ח לגמור לא משתבש דלגמור תרתי משמע ורבינו מאיר הי' נוהג גם בי"ח ימים שהיחיד גומר ההלל לברך לקרו' ולא לגמור שמא ידלג אות אחת בקריאת הלל והשור סי' תפ"ח מביא דברי הר"ם וכ' עליו דהרא"ש ז"ל כ' דאין לדקדק כי לגמור ג"כ פירושו לקרו' וכ"כ עוד בסי' תרמ"ד אבל בסי' תכ"ב גבי הלל דר"ח כ' דמברך לקרא את ההלל ומביא הב"י שם דברי ראבי"ה הנ"ל ודברי שבולי הלקט דמי שטעה וברך בר"ח לגמור א"צ לחזור ובד"מ שם כ' דהמנהג לברך לקרות ובתשו' רמ"א סי' ל"ה פסק דודאי במקום שנתפשט המנהג לברך לגמור אין לשנו' מטעם הרא"ש אבל במקום שאין מנהג ראוי לחוש לדברי מוהר"ם ולברך לקרות דאז יוצא לכ"ע. וכ"פ בהגהותיו לש"ע סי' תפ"ח לקרות ובסי' תכ"ב כ' על פסק המחבר דמברך לקרא דאם ביקש לגמור א"צ להזור והאידנא מנהגינו לברך בכל יום שאומרי' הלל הן בדילוג והן בלא דילוג לקרא את ההלל.

ובענין הלל של ר"ח וחוה"מ של פסח כבר הבאתי לעיל דעת הרמב"ם שאין לברך כלל כיון שאינו אלא ממנהגא וכ"כ עוד בפ"א מה' ברכו' ה"י כל דבר שהוא

מנהג אע"פ שמנהג נביאים הוא כנון נטילת ערבה בשביעי של חג ואצ"ל מנהג חכמי' כגון קריאת הלל בר"ח ובחוה"מ של פסח אין מברך עליו וכ"כ התוס' פ' הי' קורא ופ"ב דתענית והרא"ש והמרדכי בברכו' שם והר"ן פ' במה מדליקין דרוב הגאונים הסכימו שלא לברך עליו הואיל ואינו אלא מנהג בעלמא דומי' דחיבוט ערבה דחבי' חבי' ולא בירך וכ"ש במנהג כזה אבל הר"ת ס"ל לחלק בין מנהגא דחבוט ערבה דלא הוי אלא מנהג טלטול בעלמא ואמנהג דטלטול לא מברכי' אבל במנהג כמו קריאת הלל מברכי' ופסקו התוס' והרא"ש בברכו' והר"ן בשבת כותי' וכ"כ התוס' בפ' הי' קורא בשם השר מקוצי דכיון דרוצה לחייב א"ע לא הוי ברכה לבטלה והראב"ד בהשגותיו בהלכו' ברכו' פי"א כ' דרק בחוה"מ של פסח אין מברכי' אבל בר"ח בברכה תקנוה כדי לפרסם שהוא ר"ח ואנו מנהגינו לברך בכלן ואין לנו ללמוד מערבה לפי שאין בו. לא שבח ולא הודאה בנטילתה ומה צורך בברכה אבל קריאת ההלל בימים המקודשים וקרבן מוסף בהם אם תקנו בהן ההלל משום הכירא לקדושתן יפה עשו וצריך ברכה עכ"ל וע"ע בהשגותיו לפ"ג דמגילה ה"ז והה"מ כ' שם במגילה דמנהגינו שצבור מברכי' עליו ויחיד לא יקרא ובשם הרמב"ן כ' לחלק דבחוה"מ של פסח אפי' יחיד מחויב לקרותו בדילוג ובברכה דעיקר תקנה כך היתה עיי"ש ובשו"ע סי' תכ"ב ות"צ פסק דאנו נוהגין לאמרו בדילוג ובברכה בין בר"ח בין בחוה"מ של פסח וכבר נתבארו דיני ההלל בפרט לעיל שער ו' סי' כ"ט ושם מובא ג"כ דעת הרמב"ן בס' המצות דהלל דאו' ונתבאר שם ג"כ אי יש לברך על הלל של לילי פסח ובן אי קורי' הלל בלילי פסח בביהכ"נ עם ברכה ושיש חילוק בין מנהג דבני ספרד לבני אשכנז עיי"ש ובכל בו סי' ג'.

ולענין ברכה אחרונה של הלל דאי' במשנה דסוכה הנ"ל מקום שנהגו לברך יברך וקאמר אביי דקאי אברכה שלאחריו כ' הר"ן שם והכא לא שייכי' לאחריו מאי מברך לפי שידוע היתה להם שהוא יהללוך ולא נחלקו בה אלא בליל הפסח שאינה של ההלל אבל ברכת שבח והודאה היא על הכוס ולפיכך קראוהו ברכת השיר ונחלקו בה בפ' ע"פ עכ"ל עיי"ש בגמרא דע"פ קי"ח ע"א דאי' מאי ברכת השיר רב יהודא אמר יהללוך ד' אלקינו ורבי יוחנן אמר נשמת כל חי ע"כ וקאי שם אברכת שיר שבלילי פסחים כמבואר לעיל שער ו' סי' כ"ט וע"ז כ' הר"ן בסוכה דאחר הלל ידוע שהוא יהללוך וגם הרמב"ם פ"ג ממגילה ה"י כ' ומקום שנהגו לברך אחריו מברך כיצד מברך יהללוך ד' אלקינו כל מעשיך והסידי' עושי רצונך וכל עמך בית ישראל ברנה יודו לשמך כי אתה ד' לך טוב להודו' ונעים לשמך לזמר ומעולם ועד עולם אתה האל בא"י המלך המהולל המשובח והמפואר חי וקיים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ע"כ אבל בסדור ר"ע הנסחא יהללוך מעשיך ישבחוך עמוסיך, יודוך חוסיך כפי גודל נסיך וכתיב כל הנשמה תהלל יה בא"י מלך מהולל בתשבחו' ע"כ ובטוש"ע סי' תכ"כ כ' סתם דחותמי' ביהללוך ונסחתינו ידוע דהיא משונה מקצת מנסח הרמב"ם ככתוב בסדורים שלנו, ועיין פסחים ק"ז ע"ב דאמר רבא ק"ש והלל גאל ישראל וכו' ופי' רשב"ם הלל של ערבי פסחי' וקאי אמתני' שם דף ק"ו ע"ב דפליגי ו"ט ור"ע דלר"ט מברך אשר גאלנו ואינו חותם דהינו דיאמר עד למעינו מים ויסיים ההגדה בברכת גאולה בלי חתימ' עיין רשב"ם שם ולר"ע חותם בא"י גאל ישראל וקיי"ל כר"ע וכן אי' בטוש"ע סי' תע"ג עיי"ש.

(ט) ברכת על ביעור חמץ גרס' במס' פסחים ז' ע"א אר"י הבודק צריך

שיברך מאי מברך רב פפי אמר משמי' דרבא לבער חמץ רב פפא אמר משמי' דרבא על ביעור חמץ בלבער דכ"ע לא פליגי דודאי להבא משמע [ושפיר דמי דברכה קודם עשיית המצוה בעי' כדלקמן] כי פליגי בעל ביעור מ"ס מעיקרא משמע [על ביעור שבערתי והרי עדיין לא בדיק דהא ברכה קודם בדיקה היא, ביעור היינו נמי בדיקה] ומ"ס להבא משמע מיתיבי וכו' והלכתא על ביעור חמץ [נמי להבא משמע וכו'] ע"כ וכ' התוס' ד"ה כי פי' ר"ת לשעבר משמע טפי מלהבא אבל מ"מ משמע קצת נמי להבא דאי לא משמע כלל להבא אלא לשעבר א"כ היכא קאמר בסמוך נימא למול לא סגי' דלאו איהו מהיל וכי בשביל שאין אנו יודעי' לתקן יאמר שקר ע"כ וכ' עוד שם בד"ה והלכתא על ביעור חמץ יכול הוא לומר כך שאף זה הלשון משמע להבא או שמא דוקא על ביעור חמץ ויש טעם בברכו' ור"י לא מצא טעם לכל הברכו' עכ"ל אבל הרא"ש כ' אע"ג דבלבער כ"ע לא פליגי ובעל ביעור פליגי אמרי' והלכתא על ביעור פי' גם על ביעור חמץ משום דאמרי' בברכות דמברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא והמברך על ביעור ניכר שת"ח הוא ויודע דע"כ נמי להבא משמע כדאמרי' בפ' כיצד מברכי' ל"ח ע"א גבי המוציא אלמא שצריך להשמיענו חידוש בברכותיו ולכך נהגו לברך על ביעור חמץ לאשמועי' דגם זה להבא משמע ושלא יטעה לומר דעל ביעור לשעבר ואם בירך כך לא יצא ואח"כ כ' סברת הר"ת והריב"א בטעם חילוקי הברכו' בלמ"ד ובעל עיי"ש. והר"ן כ' שם ג"כ דמברכי' בעל למען היות ניכר מברכותיו ואח"כ מביא סברת ריב"א לחלק בין מצות שמברכי' בלמ"ד לאותן שמברכי' עליהן בעל דבמצוה שא"א ע"י אחרי' לכ"ע בלמ"ד ובמצוה שאפשר ע"י אחר ונעשית ע"י אחר הכל מודי' שאותו אחר מברך בעל כי פליגי באפשר ע"י אחר ועושהו בעצמו רב פפי משמי' דרבא ס"ל כיון דעושה בעצמו ואפשר לברך בלמ"ד אי הי' מברך בעל הוי משמע לשעבר ומש"ה צריך לברך בלמ"ד לבער ורב פפא משמי' דרבא ס"ל כיון דאפשר ע"י אחר הלכך כי מברך בעל להבא משמע ועדיף טפי לברך בעל מלברוכי בלמ"ד מפני שלמדנו מטופס זה ב' דברים א' דלהבא משמע ב' שאפשר ע"י אחרים וגם כדי שלא לשנות מטבע הברכה בין אי עושה בעצמו ובין אי נעשית ע"י אחר תקנהו בכלם בעל ואס"קנא על ביעור חמץ ולפיכך עליה ועל כיו"ב שיכולה להתקיים ע"י אחר מברכי' בעל דוקא עיי"ש וכבר מובאי' דבריו למעלה. והרמב"ם לפי שיטתו נתן טעם למה שמברכים על ביעור בזה"ל וכך הוא מברך על ביעור חמץ בין שבדק לעצמו בין שבדק לאחרי' שמשעה שגמר בלבו לבטל נעשית מצות הביעור קודם שיבדוק כמו שיתבאר במקומו ע"כ ועיין בראב"ד שם וכ"כ הרמב"ם בפ"ג מחמץ ומצה ה"ו כשבודק החמץ בלילי י"ד או ביום י"ד או בתוך הרגל מברך קודם שמתחיל לבדוק בא"י אמ"ה אקב"ו על ביעור חמץ ובודק ומחפש בכל המקומות שמכניסים להם חמץ כמו שבארנו ואם בדק לאחר הרגל אינו מברך ע"כ וטעם הרמב"ם משום דמיד שגמר בלבו לבטל נעשית מצות הביעור י"ל לכאורה גם לשיטת ר"ת והוי כמצוה הנעשית מיד ומש"ה מברכי' בעל.

והנה ר"י אמר הבודק צריך שיברך ומברכי' ברכה זו בשעת הבדיקה בליל י"ד ומה שאין מברכי' על ביעור ביום י"ד בשעה ה' כשמוציאי' את החמץ מן הבית דאז הוא הביעור כ' הרא"ש שם הטעם משום דהוצאת החמץ מן הבית קודם זמן איסורו לא נפיק מתשביתו דהא אמר ר"ע דתשביתו היינו שריפה וכא צותה תורה

לשורפו אלא לאחר שכבר נאסר מידי דהוי אנותר ומה שמוציאים מן הבית היינו שלא לעבור על בל יראה ואין מפורש בו מ"ע שיהא מצוה לברך עליו וע"כ מברכי' אבדיקה. ומה שאין מברכי' על בדיקת חמץ כ' הרא"ש דמן הראוי הי' כך אלא שתקנו על ביעור חמץ לפי שלאחר הבדיקה מיד הוא מבטל והיינו ביעור לחמץ שאינו ידוע לו ומצניע את הידוע לו ואוכל ממנו עד שעה ה' ואז מבערו מן הבית ועל עסק זה נגררה הברכה של הבדיקה שהיא תחלת הביעור ונגמר בשעה ה' עכ"ד והר"ן כ' וא"ת פשיטא ולמה לא יברך כשם שהוא מברך על המצות כלן י"ל דהא קמ"ל דאע"ג דביעור חמץ עיקר המצוה אפ"ה משעה שהוא מתחיל בה דהיינו בשעת בדיקה מברך עליה ומיהו אין אנו מברכי' לבדוק אלא לבער שעיקר כונת הבדיקה היא הביעור עכ"ל ומה שלא תקנו לברך על ביטול חמץ כ' הב"י סי' תל"ב דאו משום דבטול הוא בלב ואין מברכים על דבר שבלב או משום דבכלל ביעור יש לביטול ואין בכלל ביטול ביעור. ופסק כן בשו"ע סי' תל"ב. אם לא ברך קודם התחלת הבדיקה מברך כל זמן שלא סיים בדיקתו. [ואפי' להרמב"ם דחולק אהגא"א כמבואר ביו"ד סי' י"ט בש"ך שם] דכל מצוה שיש לה משך זמן כל היכא דמברך קודם סיום המצוה עובר לעשייתן היא כ"כ הב"י בשם הכלבו וכ"פ בשו"ע שם. ואם כבר סיים הבדיקה פסקו הטו"ז ומג"א שם דיברך למחר בשעה ה' בשעת הביעור דאע"פ שבטלו חייב לשרפו מתקנת חכמי' ו"א במוהרי"ק דלעולם יברך בשעת שריפה כמבואר במג"א ס"ק ג' וטו"ז ס"ק ב'.

ועל מ"ש הרמב"ם דאחר הרגל אם בודק שוב אינו מברך כ' הה"מ שם הטעם דכיון שהוא אוכל חמץ ואינו בודק אלא להבדיל בין חמץ שעבר עליו הפסח לחמץ אחר היאך יברך על ביעור חמץ אבל בתוך המועד שהוא מצוה שלא יראה שום חמץ ברשותו ודאי יש לו לברך ובכ"מ כ' הטעם כיון דקי"ל כר"ש דחמץ אחר הפסח אסור רק משום קנסא ומותר בהנאה ואם נתערב מותר וגם אינו עובר עליו מעתה אפי' מדרבנן בשהייתו היאך יברך על ביעור חמץ אבל בתוך הרגל דכל שעה שמשהה עובר עליו מברך. וכדברי הרמב"ם כ' גם הג"א שם וכ"פ הטוש"ע סי' תל"ה. אם נתחמץ לו חמץ בפסח מברך בשעת הביעור דזה לא הי' בכלל הביטול ודוקא חמץ גמור אבל דבר שאינו חמץ גמור אין מברך עליו (מג"א שם ס"ק ב') המוצא חמץ בפסח בביתו לדעת הטו"ז אינו מברך כיון דכבר בטלו ואינו עובר עליו בב"י מה"ת אלא די"ל כיון דאינו אוכל חמץ כלל הו"ל הבדיקה חיוב מחמת איסור אכילה אבל בפסק ברכות להקל ומג"א שם הניח בצ"ע כיון דכבר קיים תקנת חכמים בבדיקה ובטלו ג"כ קודם הפסח ועיין סי' תמ"ו מג"א ס"ק א' דשם פסק דצריך לברך אע"פ שכבר ביטל וכבר הרגיש בזה החק יעקב ופסק ג"כ דצריך לברך.

עוד כ' הרא"ש ז"ל שם וי"א שאין לבודק לדבר עד שיגמור הבדיקה ויש מוסיפי' עוד יותר ואומרי' שאם סח ברברים בעלמא שלא מעין הבדיקה שצריך לחזור ולבדוק ולברך וכ"ז אין נ"ל אלא שיש לזהר שלא יסיח בין ברכה לתחלת הבדיקה ואחר שהתחיל לא הוי שיחה הפסק מידי דהוי אישיבת סוכה וכאדם המדבר בתוך סעודתו דלא הוי שיחה הפסק להצריך לחזור ולברך על הסוכה וברכת המוציא וכו' ומיהו טוב לזהר לכתחלה שלא יעסוק בשיחה בטילה עד שיגמור כל הבדיקה כולה כדי שישים אל לבו לבדוק בחדרים ובעליות ובכ"מ שמכניסין בו חמץ עכ"ל

וגם הר"ן כ' דאיכא מ"ד שאם סח בין בדיקה לביטול חוזר ומברך ומרמי לי' לתפילין וליתא דאלו התם שתי מצות נינהו אבל הכא אינה אלא מצוה אחת והרי הוא כאלו יושב בסוכה וסח שאינו חוזר ומברך ומיהו רבינו האי גאון ז"ל אומר ירושה לנו מאבותינו שלא ישיח עד שיגמור כדי שלא יסיח דעתו כי כשהוא נמנע מן השיחה לבו מוכן למעשה ומי שלא עשה כן לא י"ח עכ"ל ודברי הרא"ש מביא הטור סי' תל"ב ופסק כן וכן הוא בשו"ע שם עיין טו"ז ס"ק ג' בפי' דברי הרא"ש ז"ל.

עוד כ' הרא"ש ז"ל שם דאם ב"ה אינו יכול לטרוח לבדוק בכל המקומות שבבית יעמיד מבני ביתו אצלו בשעה שהוא מברך לבדוק ויתפזרו לבדוק איש איש למקומו על סמך הברכה שיברך בעה"ב כדתני' בתוספתא דברכות " שעושי' מצוה אחת א' מברך לבלן ע"כ וכ"פ בטוש"ע שם וכ' המג"א דעכ"פ גם הוא יבדוק דמצוה בו יותר מבשלוחו. ואם בעה"ב אינו בודק רק מצוה לאחר לבדוק אם אותו האחר מברך עיין מג"א שם ס"ק ו' ודגול מרבבה שם. מי שיש לו הרבה בתים לבדוק אינו מברך אלא ברכה אחת כדאמרי' לענין שחיטה שאינו מברך אלא ברכה אחת בבהמות הרבה (ר"ן וטוש"ע שם) הא דנהגו במקצת מקומות להטמין! פתיתין של פת בחורי הבית כדי שימצאם הבודק ויבערם למען לא תהי' ברכתו לבטלה כ' הכלבו סי' מ"ח עי"ש מ"ש בשם הר"ש ואנו לא חששנו בזה לפי שדעתינו כשמברכי' על הביעור לבער אם נמצא ורמ"א כ' בשם מהר"י ברין דצריך להניח פתיתין ושכן נוהגים ואם לא ימצא כלום ישרף הכלי שלקח לבער בו החמץ למען יזכור מצות ביעור. ובהגהותיו לש"ע כ' הרמ"א כדברי מהר"י ברי"ן וסיים דאם לא נתן לא עכב וככלבו. וטו"ז כ' דטוב שלא להניח דדלמא לא ימצאנו הבודק ומג"א כ' להניח חמץ קשה במקום המשומר שלא יטלנו העכבר ויתר דיני בדיקה וביטול מבוארי' בחלק ב' בתקנת בדיקת חמץ.

(י) ברכת הפסח וברכת הזבח דאי' במתני' סוף פסחים בירך ברכת הפסח פטר את של זבח בירך את של זבח לא פטר את של פסח דברי רבי ישמעאל רע"א לא זו פוטרת את זו ולא זו פוטרת את זו ע"כ ופירש"י ז"ל זבח היינו חגיגת י"ד ומברכי' על אכילת שלמים ורשב"ם פי' ג"כ זבח היינו חגיגת י"ד הבאה עם הפסח א"נ נדרים ונדבות שהקריבּ ערב הפסח ואוכלן בלילי הפסח. וברכות הללו מוזכרי' בתוספתא ספ"י דפסחים ומובאה ברשב"ם ובפי' המשניות לרמב"ם שם וז"ל התוספתא איזהו ברכת הפסח ברוך אקב"ו לאכול הפסח איזהו ברכת הזבח ברוך אקב"ו לאכול הזבח ע"כ וגם הר"ן פ"ק דפסחים בסוגי' דהבודק צריך שיברך מביא התוספתא ההיא וכ' דמה"ט מברכי' בלמ"ד משום דא"א ע"י אחר וזהו לשיטת הריב"א וא"ש גם לשיטת הרמב"ם בטעמא דחילוק מטבע הברכות בין למ"ד ובין על אבל לר"ת דמצוה הנעשית מיד בלי שיהוי מברכי' בעל צ"ע לכאורה אמאי מברכי' ברכות הללו בלמ"ד ועיין באבודרהם דהקשה כיו"ב על שיטת ר"ת מברכות לאכול מצה ולאכול מרור והתימה על שלא העיר מברכת הפסח והזבח וצע"ק. ודברי הרמב"ם ז"ל פ"ח מחמץ ומצה ה"ז תמוהים מאד דכ' ואח"כ מברך בא"י אמ"ה אקב"ו על אכילת הזבח ואוכל מבשר חגיגת י"ד תחלה ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו על אכילת הפסח ואוכל מגופו של פסח ע"כ פסק לברך בעל והוא נגד התוספתא וכמ"ש הוא ז"ל עצמו בפי' המשניות דמברכי' בלמ"ד ועוד דלפי הכלל שנתן הוא

ז"ל בפ"א דברכות דבמצוה שעושה אותה לעצמו והיא חובה מברכי' בלמ"ד למה פסק כאן לברך בעל וצע"ג .

אי' בגמרא דפסחים שם דטעמא דרבי ישמעאל משום דזריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה ושעמא דר"ע דלא שפיכה בכלל זריקה ולא זריקה בכלל שפיכה עיי"ש ברשב"ם ובתוס' ד"ה כשתמצא לומר . ובירושלמי שם אי' א"ר זעירא דלא ברך ברכת הפסח לא פטר את של זבח ושל זבח פטר של פסח שהפסח בכלל זבח א"ר מנא הפסח עיקר והזבח טפילה ע"כ ולפ"ז אין הטעם דר"י משום דזריקה בכלל שפיכה ואין שפיכה בכלל זריקה אלא משום דהפסח עיקר והזבח טפילה ור"ע חולק עליו וס"ל דאין א' טפילה לאחר אף דחגיגת י"ד באה לאכול הפסח על השובע עיין בתוס' מ"ש בשם הר"ח כהן ז"ל בגי' הש"ס . והנה הרמב"ם פ"ח מחמץ ומצה שם פסק כר"ע דאין א' פוטר את חבירו ותמה עליו הלח"מ דהא בפ"כ מה' פסולי המוקדשי' פסק דכל הניתני' בזריקה שניתן בשפיכה יצא וזה כר"י וא"כ למה פסק דשל פסח אינו פוטר של זבח עיי"ש אמנם לפי דברי הירושלמי יש ליישב דברי הרמב"ם ודוק . ויען כי עתה אין לנו לא זבח ולא קרבן פסח ואין אנו יכולי' לברך ברכות הללו לכך אינן מובאים בטוש"ע .

(י"א) ברכת מצה וברכת מרור במס' פסחי' ק"ד ע"ב וקט"ו ע"א מבואר להדיא דצריך לברך על אכילת מצה ומרור כמו על שאר מצות . ובנסח הברכות הללו כ' הרא"ש בפ"ק דפסחים לדעת ריב"א וז"ל ולפי טעם זה מברכי' לאכול מצה ולאכול מרור ע"כ כונתו כיון דא"א ע"י אחר מברכי' בלמ"ד. והר"ן שם בפ"ק כ' וז"ל והיינו נמי דתנא בפ' ע"פ פשיטא היכא דאיכא שאר ירקי מברך מעיקרא בפה"א ואכיל ולכי מטי לחזרת מברך לאכול מרור היכא דליכא שאר ירקי מאי אר"ה מברך מעיקרא בפה"א ואכיל ולבסוף מברך על אכילת מרור ומקשי' עלה לאחר שמילא כריסו מהן מברך עלי' אאר"ח מברך עליה מעיקרא בפה"א ולאכול מרור ואכיל מדקאמר בכלהו לאכול ובדר"ה על ש"מ דכל היכא דאכיל לי' דלא טעים מיניה כלום מברך לאכול כשאר כל המצות שא"א להפטר מהן ע"י אחר שמברך עליהן עובר לעשייתן בלמ"ד אבל במאי דס"ל לר"ה כיון שמלא כריסו אע"פ שלא אכלו לשם מרור כמברך לאחר המצוה הוא ומברך בעל ע"ל . וע"ש בפ' ע"פ דהגי' שלפנינו בכל הסוגי' שם הוא על אכילת מרור ולא לאכול וכן הוא גי' הרי"ף והרא"ש שם אך בר"ן שם פ' ע"פ כ' וז"ל בדר"ה גרסי' על אכילת מרור ובדר"ח לאכול מרור דכיון דס"ל לר"ה דמטביל שני ונפיק כיון שמילא כריסו ממנו אע"ג דעד השתא לא נפיק ביה לא מקרי שפיר עובר לעשייתן אבל לר"ח דנפיק בטיבול ראשון מברך לאכול וכבר כתבתי זה בפ"ק בס"ד עכ"ל . ובסידור ר"ע כ' לאכול מצה לאכול מרור בלמ"ד אבל ברמב"ם פ"ח מחו"מ אי' על אכילת מצה על אכילת מרור בעל ולפי הכלל שנתן הוא ז"ל בפי"א מברכות קשה עליו דהיל"ל לברך בלמ"ד וכבר תמה הראב"ד בפי"א מברכות וכ' וז"ל ובין כך ובין כך ק"ל על אכילת מצה על אכילת מרור ועוד שיש תימה איך לא הקשה אותה בגמרא למ"ד לבער ומסתברא דלאכול אמרי' בהני ורמיזן הכי בגמרא דאמר מברך בפה"א ולאכול מרור ע"כ ועיין באבודרהם . והה"מ כ' שם וראיתי נסח הברכות כדברי רבינו שהוא בעל והטעם לדבריו לפמ"ש בפי"א מברכות הוא מפני שהברכה זו מוציא עצמו ואחרי' עמו השומעי' אותו שא"צ לברך וצ"ע ושם יתבאר דעתו בארוכה אבל לפי דעת

הרבה מהאחרונים הנסח היא לאכול מצה ולאכול מרור וכן עיקר. ובטור סי' תע"ה הנסח בעל הן במצה והן במרור וכהרמב"ם וכ' הב"י דהעולם נהגו כך לברך בעל וכן אנו נוהגים ועיין לבוש סי' תע"ה וחק יעקב סי' תל"ב ס"ק א'.

הרוצה לעשות מצוה מן המובחר לא יסיח עד שיעשה הכריכה כהלל כדי שתעלה לו ברכת מצה ומרור לכריכה דהא משום דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר עבדי, לחומרא כתרוייהו וע"כ יזהר בשיחת חולין אבל טול ברוך לא הוי הפסק (טור שם ובשו"ע פסק דשמברך על המצה לא ישיח דבר שאינו מענין הסעודה) ואם שח כ' הטו"ז דמוכח מדברי הטור דא"צ לחזור ולברך על אכילת מצה וכ"כ המג"א בשם הב"ח ושאר דיני אכילת מצה ומרור יתבארו אי"ה בתקנות הללו.

ודע שכ' הרמב"ם בפי' המשניות לפסחים פ' ע"פ על הא דאר"א בן צדוק במתני' ק"ד ע"א דחרוסת מצוה וז"ל לדעתו שחייב אדם לברך אקב"ו על אכילת חרוסת ואינה הלכה ע"כ ובחבורו פ"ז מחו"מ הי"א פסק כראב"ע דחרוסת מצוה מד"ס ואעפ"כ לא פסק בפ"ח שם דמברכי' על החרוסת ועיין בתוס' יו"ט שם דטעמו כמ"ש הטור סי' תע"ה דאין מברכים על החרוסת אע"פ שהוא מצוה משום שהוא טפל למרור עי"ש וכן אין אנו מברכי' על החרוסת.

(י"ב) ברכת ספירת העומר דגרס' במנחות ס"ו ע"ב ת"ר וספרתם לכם שתהא ספירה לכל או"א [שכל א' חייב לספור] ממחרת השבת ממחרת יו"ט וכו' עד גופא אמר אביי מצוה למימני יומא ומצוה למימני שבועי רבנן דבי רב אשי מנו יומי ומנו שבועי אמימר מני יומא ולא מני שבועי אמר זכר למקדש הוא [אמר האי מניינא דהשתא לאו חובה הוא דהא ליכא עומר אלא זכר למקדש בעלמא הוא הלכך ביומי סגי] וכ' התוס' שם ד"ה זכר דספירת העומר בזה"ז הוא דרבנן כאמימר זכר למקדש בעלמא וכ"כ הר"ן סוף פסחים וז"ל ורוב המפורשי' מסכימים דספירת העומר עכשיו דליכא הבאה ולא קרבן אינה אלא מדרבנן בעלמא זכר למקדש כדאמר אמימר התם זכר למקדש בעלמא הוא ובהגדה ג"כ אמרו בשעה שאמר להם משה תעבדון את האלקים על ההר הזה א"ל ישראל משה רבינו אימתי עבודה זו א"ל לסוף נ' יום והיו מונין כל או"א לעצמו מכאן קבעו חכמים לספירת העומר כלומר בזה"ז שאין אנו מביאי' קרבן ולא עומר אלא מחשבי' נ' יום לשמחת התורה כמו שמנו ישראל באותו זמן וזה ודאי דרך מדרש הוא דעקרא דמלתא זכר למקדש כדאמר אמימר אבל מ"מ כ"ז מוכיח שאין הספירה עכשיו אלא מדרבנן וכו' אלא שהרמב"ם ז"ל כ' בפ"ח מה' תמידים ומוספים שמצוה זו של ספירת העומר מוטל על כל איש ישראל בכל מקום ובכל זמן ומשמע לי' דס"ל ז"ל דאמימר דלא הוי מני שבועי הוא דס"ל דזכר למקדש בעלמא הוא ולפיכך הי' פוטר עצמו מן השבועות אבל אינך רבנן דהוי מני יומי ושבועי דקי"ל כותייהו ס"ל דבזה"ז דאו' עכ"ל וכ"כ הכ"מ שם דס"ל להרמב"ם דאף בזה"ז הוא דאו'. ומדברי הרא"ש סוף פסחי' מבואר דהוא רק דרבנן בזה"ז עי"ש דכ' כיון דהוי ספיקא דרבנן וכו' וכן מוכח מדברי הטור סי' תפ"ט דפסק כהר"י והרא"ש דאפי' בספ' חשיכה יכול לספור והוא מטעם ס' דרבנן לקולא עיין ב"י שם וכן דעת רוב הפוסקי'. ואולם בין אם הוא דאו' או רק דרבנן בזה"ז עכ"פ מצוה על כל או"א לספור ומברכים על מצוה זו כמו על שאר מצות וכ"כ כל הפוסקים וכמ"ש הטור שם ומצוה על כל או"א לספור וצריך לספור מעומד ולברך בתחלה ע"כ.

ונסח הברכה אינה מבוארת בגמ׳ והיא ברמב״ם פ״ח מתוס׳ הכ״ה וז״ל וצריך לברך בכל לילה בא״י אמ״ה אקב״ו על ספירת העומר קודם שיספור מנה ולא בירך יצא ואינו חוזר ומברך ע״כ וכ׳ הכ״מ פשוט הוא שמברכי׳ עליה כדרך שמברכי׳ על כל המצות ומ״ש מנה ולא ברך יצא פשוט הוא דברכות אינן מעכבות ע״כ . והנה לשיטת ר״ת שפיר מברכי׳ בעל ולא בלמ״ד כיון דהמצוה נעשית מיד וליכא שיהוי בעשייתה ולשיטת ריב״א דהיכא דא״א ע״י אחר מברכי׳ בלמ״ד ה״ט דמברכי׳ כאן בעל אע״ג דא״א ע״י אחר כמ״ש הר״ן פ״ק דפסחים כיון שכבר קרב העומר והן מונין ממנו ולא מונין לו לכך תקנהו בעל וברא״ש פ״ק דפסחים כ׳ טעם אחר וז״ל ועל ספירת העומר לפי שנהגו ששי״ץ מברך להוציא את מי שאינו יודע לברך לכך מברכי׳ על ע״כ והוי לפ״ז כמו מצוה שאפשר ע״י אחר דמברכי׳ בעל אף אי עשאו בעצמו כמבואר לעיל. ולדעת הרמב״ם כ׳ הכ״מ פי״א מברכות הטעם דמברכי׳ ברכה זו בעל כמ״ש הר״ן מפני שכבר קרב העומר ואנו מונין ממנו ולא לו עיי״ש וכן אנו מברכי׳ בעל .

עיין בבעל המאור סוף פסחים שתמה מ״ט אין אנו סופרי׳ ביו״ט ב׳ של פסח בלא ברכה כדאמרי׳ בסוכה בשמיני ספק שביעי יתובי יתבינן ברוכי לא מברכינן והטעם מפני שברכת הסוכה מתנגדת לקידוש היום וה״נ ברכת העומר מתנגדת לקידוש היום ונימני מימני ולא לברך ברוכי ועוד מ״ט אין אנו סופרי׳ ב׳ ספירות מספק כמו שאנו עושי׳ ב׳ יו״ט מספק וגם למה אין אומרי׳ זמן בספירת העומר [עיין מזה לעיל גבי ברכת שהחיינו] וכ׳ וז״ל כללו של דבר אין לנו להחמיר בסה״ע שאינו אלא לזכר בעלמא והכי אסיקנא בדוכתא במנחות ולאמימר מני יומי ולא מני שבועי אמרו זכר למקדש הוא ואע״פ שאנו מוני׳ ימים ושבועות מנהג הוא בידינו אבל להטעינו זמן אין לנו ועוד שלא מצינו ברכת זמן וכו׳ ואם אמרו בשמיני ספק שביעי של סוכה מיתב יתבי׳ ברוכי לא מברכי׳ שלא תבא ברכה שהיא באה מכח יו״ט ב׳ של סוכה שהיא דרבנן ותעקור יו״ט של שמיני של חג דאו׳ שהוא עומד כנגדה ומש״ה יתבי׳ ולא מברכי׳ אבל אנו היאך נעקור סה״ע ביו״ט ב׳ שהיא באה מכח יו״ט ראשון שהיא מה״ת ונדחה אותה מפני יו״ט שני דרבנן שהיא עומד כנגדה ורבנן לא אתי ודחי דאו׳ הלכך מנינן ומברכי׳ ואם באנו לספור ב׳ ספירות מספק נמצאת ספירה שנייה מושכת עד יו״ט ראשון של עצרת ואתו לזלזולי ביו״ט דאו׳ הלכך אין לנו אלא מה שנהגו והמקומות שנהגו שלא למנות שבועות בכל יום ויום עד מלאת השבוע בכל שבוע ושבוע הוא המנהג היפה עכ״ל ומביאו הר״ן סוף פסחי׳ והכ״מ פ״ו מה׳ סוכה הי״ג הקשה ג״כ היאך מברכי׳ ביו״ט ב׳ של פסח על סה״ע וכ׳ וז״ל הכא שאני [היינו לענין סוכ׳ בשמיני עצרת] דבכוס א׳ אנו מקדשי׳ ומברכי׳ לישב בסוכה ואיכא למיחש טפי לזלזולי א״נ כיון דבקיאי׳ בקביעא דירחי הוי סה״ע דאורייתא וא״א לדחותה ולא את ברכתה משום חששא בעלמא עכ״ל והתימא על שלא הביא דברי הבעל המאור והר״ן שקדמו ליישב זה וכן צ״ע על המג״א סי׳ תפ״ט ס״ק א׳ שמביא רק דברי הכ״מ ולא דברי הבעה״מ והר״ן הנ״ל וע״ע בתשו׳ רש״ל סי׳ ס״ח ובטו״ז או״ח סי׳ תרס״ח ס״ק א׳ וחק יעקב סי׳ תפ״ט ודוק .

כ׳ התוס׳ במס׳ מנחות ס״ז ע״א ד״ה זכר וז״ל ונראה דבספק חשיכה יכול לברך וא״צ להמתין עד שיהא ודאי לילה כיון שהוא ספיקא דרבנן ועוד אומר ר״ת

דאפי' ביום סמוך לחשיכה עדיף משום תמימות בדאמרי' לעיל ואין נראה עכ"ל והרא"ש סוף פסחי' מביא כן בשם הר"י דעדיף סמוך לחשיכה משום תמימות ופסק כן. אבל הר"ן שם כ' דאין זה נכון שיכנים עצמו בספק לכתחלה ואי משום תמימות אין להחמיר בתמימות בזה"ז שהוא מדרבנן טפי מספירה דאו' אלא כל שסופר בלילה תמימות קרי' ביה עיי"ש ולרמב"ם דספירה בזה"ז דאו' בודאי אין לספור בס' חשיכה כמבואר. והטור סי' תפ"ט פסק כהרא"ש דאפי' אינו לילה ממש אלא ספק חשיכה יכול לספור ובשו"ע שם ס"ב פסק דהמדקדקים אינם סופרים עד צאת הכוכבים וכן ראוי לעשות. ואם טעה וספר בין השמשות פסק המג"א שם ס"ק ו' דיצא דיש לסמוך בדיעבד על דעת הר"י והרא"ש והטור. ואם טעו ביום המעונן וברכו על סה"ע חוזרי' לספור כשתחשך (ב"י ושו"ע שם בשם הרשב"א בתשו' וכ' שכה"ג דהיינו בלא ברכה).

אף דמצוה על כל או"א לברך ולספור אפ"ה אם ירצה יכול לשמוע הברכה מפי הש"ץ ויספור לעצמו דאע"פ שהוא בקי יוצא בכל הברכות בשומע מפי הש"ץ חוץ מבהמ"ז דכתי' ואכלת ושבעת וברכת מי שאכל יברך וחוץ מק"ש דכל א' ראוי לשנן וללמוד וחוץ מתפלה דכל א' ראוי להתפלל לעצמו (רשב"א בתשו' סי' קכ"ו) ועיין מג"א ס"ק ב' דהקשה דמזה משמע דעכ"פ צריך שיספור בעצמו וב"י כ' בשם הרשב"א שיוצא בספירת הש"ץ וכ' דאפשר כיון דשומע כעונה הוי כאלו ספר הוא בעצמו ועיין פ"ח שם שמיישב סתירה זו ברשב"א. מותר לספור בכל לשון שהוא מבין ואם אינו מבין להק"ק וספר בלה"ק לא יצא דהא לא ידע מאי קאמר (מג"א שם) ספירת העומר והברכה מעומד (טוש"ע שם ועיין רא"ש סוף פסחים ומה שנרשם על הגליון שם) ואם מנה מיושב יצא (רמב"ם מובא במג"א ס"ק ג') המתפלל עם הצבור מבע"י מונה עמהם בלא ברכה ואם יזכור בלילה יברך ויספור (ב"י בשם אבודרהם וכן הוא בשו"ע שם ס"ג ועיין בטו"ז ס"ק ו' דמפרש דהיינו דהצבור מנו בספק חשיכה והוא רוצה לחזור ולברך בצאת הכוכבים והוא מונה עם הצבור כדי שלא יחשדהו שאינו רוצה לספור לגמרי עיי"ש דאין נכון להתנות בתנאי) ועיין מג"א ס"ק ז' דכ' לדברי הרמב"ם דמנה ולא בירך יצא תקנתו קלקלתו דשמא יצא בראשונה ואסור לו שוב לברך אלא יכוין בלבו אם אזכור בלילה אין אני מכוין לצאת בספירה זו וזה תלי' בדין אי מצות צריכות כונה אז די בסתמא דלא יצא ואי מצות אין צריכות כונה צריך שיכוון בפירוש שלא לצאת ע' מחצית השקל שם. ואפי' ענה אמן על ברכת הקהל אם הי' דעתו שלא לצאת יחזור ויברך ויספור בלילה (רמ"א שם בשם רשב"א) ואף אי מצות צריכות כונה אפי' במצות דרבנן דלא כרדב"ז המובא במג"א סי' ס' אפ"ה כיון דאסור לברך ברכה לבטלה אם הי' סתם אסור לברך שנית כיון די"א מצות א"צ כונה (מג"א ס"ק ח') יש מתירי' לספור ע"ש מבע"י אחר תפלת ערבית (מג"א שם בשם הגמ"י והב"ח כ' דלא קיי"ל הכי) ובחק יעקב ס"ק י"ג שם מביא בשם ספקי תוס' דמנחות דאפי' בחול לאחר שהתפלל ערבית כיון דהוי לילה לענין ק"ש ותפלה הוי ג"כ לילה לענין סה"ע עיי"ש דמסיים דמנהגינו שלא למנות אפי' בצבור בעוד יום אף בע"ש ויו"ט אא"כ הוא סי' חשיכה עיי"ש דלפי דבריו אין אנו צריכי' לדברי המו"ז בס"ק ו' הנ"ל ודוק.

אחר צאת הכוכבים מותר לספור אפי' לא התפלל עדיין ערבית ואפי' במו"ש

(מג"א שם) כשמגיע זמן סה"ע אסור לאכול עד שיספור ואם התחיל בהיתר כ' הרמ"א בהג"ה דאינו פוסק ולענין אי צריך להפסיק חצי שעה קודם כ' המג"א ס"ק י"א דמש"ה לא אכל רש"ל עד אחר הספירה מפני שיוצאים מביהכ"נ חצי שעה סמוך לבין השמשות וס"ל דאסור לאכול ודעת רמ"א משמע כיון דיש לו זמן לספור כל הלילה וכל היום שאהריו לא מחמרי' כולי האי אלא דיש להחמיר במקום שאין השמש קו"א לספור ספירה ורמ"א מירי במקום שקורא. אבל הח"י כ' דרמ"א מירי במקום שמתפללים מעריב בזמנו דבלא"ה חצי שעה קודם אסור משום ק"ש ותפלה וקמ"ל דאף אחר ק"ש ותפלה לא יאכל עד שיספור.

בלילי שבת ויו"ט סופרים אחר קידוש ובמו"ש קודם ההבדלה שבביהכ"נ משום דאפוקי יומא מאחרי' לי' וסופרים לאחר קדיש תתקבל שאומרים אחר סדר קדושה ולא אחר הקדיש שאחר התפלה משום שאותו קדיש אינו שלם אלא עד לעילא ואין לספור עד אחר קדיש תתקבל כמו בשאר לילות. וכשחל יו"ט האחרון של פסח במו"ש דאז אומרים על הכוס קידוש והבדלה כאחת יש לספור קודם שמברכי' על הכוס בביהכ"נ דיש לאחר ההבדלה היותר שנוכל (תה"ד וב"י שם) וכ"כ בשו"ע ובביתו כ' המג"א ס"ק י"ד דיש לספור קודם קידוש משום דאסור לאכול קודם ספירה וע"ע בטו"ז שם דלילה שבין ז' לח' של פסח יש לספור אף בחול קודם קידוש דהא עדיף טפי למשוך עליו קדושת היום של ז' דהוא דאו' מקדושת יום אחרון דאינו אלא מדרבנן וח"י חולק עליו ומנהגינו אחר קידוש שבביהכ"נ והא דאמר אביי מצוה למימני יומי ולמימני שבועי כ' הרי"ף והרא"ש בס"פ ע"פ וכ' הר"ן שם וקי"ל כותי' ואע"ג דאמימר פליג עלי' והפי' הנכון במצוה למימני יומי ושבועי היינו בתשלום כל שבוע ושבוע אבל ברוב המקומות החמירו ע"ע לומר בכל יום היום כך וכך לעומר שהם כך וכך שבועות וימים כך נ"ל עכ"ל והטור סי' תפ"ט כ' ומברך על ספירת העומר היום יום א' עד שמגיע לשבעה ימים ואז יאמר היום שבעה ימים שהם שבוע אחד וביום ח' יאמר שמנה ימים שהם שבוע א' ויום א' עד שיגיע לי"ד יאמר היום ארבעה עשר יום שהם שני שבועות וכן לעולם וכ' אבי העזרי שא"צ למנות הימים רק עד שיגיע לשבוע כגון היום יום אחד עד שיגיע לשבעה ימים ואז יאמר היום שבעה ימים שהם שבוע אחד אבל מכאן ואילך א"צ למנות ימים של שבוע שעבר עם השבוע הבא אלא ביום שמנה יאמר היום שבוע אחד ויום אחד ואצ"ל היום שמנה ימים שכבר מנאום בשבוע שעבר וכן ביום ט' עד שיגיע לי"ד יאמר היום ארבעה עשר יום שהם שני שבועות וביום ט"ו יאמר היום שני שבועות ויום אחד וכן לעולם וי"א שאין להזכיר השבועות אלא בסוף השבוע כגון ביום ז' יאמר היום ז' ימים שהם שבוע אחד וביום ח' אינו אומר אלא היום ח' ימים עד שיגיע לי"ד וכן לעולם וכאשר כתבתי כן נהגו וכן עיקר וכ"כ ב"י בשם הרא"ש בתשו' נהגו בכל תפוצות ישראל למנות יומי ושבועי בכל לילה ואומרים שהם כך וכך שבועות כך וכך ימים ולא שמענו שערער בדבר אלא הרז"ה ומנהג אבותינו תורה היא וכ"פ בשו"ע שם ס"א וכן הוא מנהגינו. אם ספר הימים לבד ולא השבועות א"צ לחזור ולספור כיון דהספירה בזה"ז דרבנן (מג"א שם ס"ק ד') ומכ"ש אם מנה שבועות לבד כמ"ש הטור (שם) לא יאמר שהיום דמשמע שהוא נתינת טעם למה שלמעלה אלא יאמר היום (טו"ז ומג"א שם) שבועות וימים הם לשון זכר (שם) לעולם מנין המועט קודם כגון אחד ועשרים יום

(מג"א שם) עד עשרה ועשרה בכלל אמרי' ימים ומכאן ואילך יום (ח"י בשם שבולי לקט עיין אהע"ז סי' קכ"ו) בשו"ע אי' בעומר בבי"ת וכ' הטו"ז ס"ק ג' דכן מנהגינו אבל בר"ן אי' לעומר בלמ"ד וכן אנו אומרי'.

מי ששואל אותו חבירו כמה ימי הספירה היום כ' הב"י בשם אבודרהם דיהא נזהר לומר לו אתמול הי' כך וכך שאם יאמר לו היום כך וכך נמצא שכבר ספר ואינו יכול לחזור ולספור בברכה ודוקא כשהגיע כבר זמן הספירה דהיינו ביה"ש אבל אם שאל אותו בערב כמה יהי' לנו מהספירה זאת הלילה יכול לומר לו כך וכך הם ואין בזה חשש עכ"ל ופסק כן בשו"ע ס"ד ועיין בטו"ז דאם אירע שא"ל תשובה של יום זה לא יצא דאין זה אלא תשובה לשואל ולא כיון לצאת אלא דלכתחל' ירחיק מזה כל מה דאפשר ומג"א ס"ק י' כ' אע"ג דלא אמר בעומר ולא כיון לצאת יצא ואינו מברך עוד עי"ש ובמחצית השקל ובברכי יוסף ס"ק י"ג ואם אמר כך וכך ולא אמר היום ל"ל ומברך אח"כ וסופר (טו"ז ומג"א שם) אם מנה בראשי התיבות מחלוקת האחרונים אי יצא עיין בגט פשוט על אהע"ז סי' קכ"ז ס"ק ע"ג וברכי יוסף לאו"ח סי' תפ"ט דהעלה דטוב לחזור ולמנות בלא ברכה מי שכותב לחבירו בין השמשות וכ' ריש מילין כגון טו"ב לספירה אם יי"ח בספירה זו ע"י הכתיבה עי"ש בברכי יוסף דתלי' במחלוקת האחרונים אי כתיבה כדבור דמי והעלה דלא יצא.

אם פתח הברכה אדעתא דלימא היום ארבעה שהוא סבור כן ונזכר וסיים בחמשה והם חמשה או איפכא דהם ארבעה ופתח אדעתא דלימא כן וטעה וסיים בה' כ' המרדכי בפ"ב דמגילה וטור סי' תפ"ט בשם אבי העזרי דבתרוייהו לא נפיק דבעי פתיחה וחתימה ולמדו כן מהא דאבעי' בספ"ק דברכות גבי פתח ברחמרא וסיים בדשכרא דלא אפשיטא אי אזלי' בתר פתיחה או בתר חתימה וכיון דספיקא דאו' היא אזלי' לחומרא וצריך לחזור ולברך כמו גבי אמת ויציב וכ' הב"י דלפי דברי הר"ן דרוב הפוסקי' מסכימי' דסה"ע בזה"ז הוא דרבנן הוי ספיקא דרבנן ולקולא ואינו חוזר ומברך וכ"פ בשו"ע ס"ו ועיין טו"ז ס"ק ט' דהוכיח דהפי' הוא דבפתיחת או סיום הברכה היתה כוונתו בטעות וע"ע מג"א ס"ק י"ב. ואם אינו יודע החשבון ופתח אדעתא דליסיים כמו שישמע מחבירו ושתק עד ששמע מחבירו וסיים כמותו פסק הטור ושו"ע שם דיצא דפתיחה וחתימה איכא ועיין טו"ז דוקא בדיעבד אבל לכתחלה לא יברך עד שיהי' לו ברור בשעת הברכה כמה צריך לספור.

אם שכח לספור בלילה פסק בה"ג והביאו התוס' מנחות ס"ז ע"א ד"ה זכר דסופר ביום ומביא ראי' ממתני' דתנן נקצר ביום כשר ור"ת פסק דהלכה כאידך סתמא דמגילה דכל הלילה כשר לקצירת העומר אבל ביום לא וגם הרא"ש סוף פסחי' דחה דברי ה"ג ופסק דיספור ביום בלא ברכה וגם הר"ן שם חולק אבה"ג ומביא בשם מר יהודאי גאון דמאן דלא מני עומר בלילא קמא לא מני בשאר לילות משום דבעי תמימות אבל בשאר לילות אי לא מני מאורתא מני מיממא ורב האי חולק עליו דאי משום תמימות שכח באחד הימים נמי חסר המנין ולפיכך הוא אומר שאם לא ספר בלילה יספור ביום וכ"כ בה"ג אבל הר"ן ז"ל שם חלק עליו וכ"פ בטוש"ע שם כהרא"ש דיספור ביום בלא ברכה.

ואם הפסיק יום א' ולא ספר כלל כ' התוס' ג"כ שם בשם בה"ג דשוב אינו סופר משום דבעי' תמימות וכ' עליו ותימה גדולה הוא ולא יתכן עכ"ל וגם

הרא״ש סוף פסחי׳ כ׳ על דברי בה״ג ואין נראה לר״י דכל לילה ולילה מצוה בפני עצמה היא וכ״כ הר״ן שם והטור הביא גם הוא דברי בה״ג ואח״כ דברי רבינו סעדי׳ גאון ז״ל דאם שכח בא׳ מן הימים יברך בימים שלאחריו חוץ מאם שכח בלילה הראשונה ולא בירך דלא יב״ך עוד אבל רב האי ור״י כ׳ דבכל הלילות ואפי׳ בלילה הראשונה אם לא בירך יברך בשאר הלילות ופסק בשו״ע שם ס״ח דאם שכח בא׳ מהלילות ולא ספר גם ביום יספור בימים שלאחריו בלא ברכה משום תמימות עיי״ש ודוקא בודאי דילג אבל אם ספק לו אם דילג יום א׳ יספור שאר הימים בברכה (ב״י בשם תה״ד ושו״ע שם).

אונן בלילה יספור ביום בלא ברכה ושאר הימים בברכה (ברכי יוסף שם) ואם הוא אונן לילה ויום דעת הברכי יוסף דמונה שאר הימים בלא ברכה ובנודע ביהודא מה״ק סי׳ כ״ז כ׳ דאם בית הקברות רחוק ויהי׳ אונן לילה ויום יספור בלילה בלא ברכה ושאר הימים בברכה. קטן שהגדיל תוך ימי הספירה וכן גר שנתגייר בתוך ימי הספירה ימנה שאר הימים בלא ברכה (ברכי יוסף שם) אבל גר שנתגייר ביום ראשון לעומר מונה בו ביום בלא ברכה ואח״כ בברכה (שם). נשים פטורות מספירת העומר דמ״ע שהז״ג היא (רמב״ם פ״א מתו״מ) ומיהו כבר שוי׳ עלייהו חובה (מג״א ס״ק א׳).

ועיין תוס׳ מנחות ס״ו ע״ב ד״ה וספרתם שכ׳ גבי יובל כתיב וספרת לך דאב״ד קאמר להו רחמנא ושמא ב״ד סופרי׳ ומברכי׳ כמו שאנו מברכי׳ על ספירת העומר וגבי זבה דכתי׳ וספרה לה לא שייך בה ברכה כיון דאי חזי׳ סותרת ואפי׳ בשביעי אם ראתה סותרת ע״כ וע׳ בתוס׳ מס׳ כתובות ע״ב ע״א ד״ה וספרה ובתשו׳ נודע ביהודא מה״ב חלק יו״ד סי׳ קכ״ג מה שמפרש בכונת דברי התוס׳ וע״ע תשו׳ הרדב״ז סי׳ כ״ז וח״י סי׳ תפ״ט ס״ק ז׳.

(י״ג) ברכת השופר מבואר בש״ס פסחים ד׳ ז׳ ע״ב דמברכי׳ על השופר אך נוסח הברכה איננה מבוארת בתלמודא דידן וראבי״ה הביא ירושלמי דתוקע שופר צריך לברך אקב״ו לשמוע בקול שופר ושהחיינו. והנה הרא״ש פ׳ בתרא דר״ה כ׳ וז״ל ור״ת כ׳ שיש לברך על תקיעת שופר משום דעשייתה היא גמר מצותה וראבי״ה הביא הירושלמי תוקע שופר צריך לברך אקב״ו לשמוע בקול שופר ושהחיינו ואח״כ תוקעין וכ״כ בה״ג הא דמברכי׳ לשמוע בקול שופר ולא מברכי׳ לתקוע בשופר או על תקיעת שופר כמו על מקרא מגילה משום דבשמיעת קול שופר הוא יוצא ולא בתקיעת שופר כדתנן התוקע לתוך הבור וכו׳ ופעמים שהתוקע בעצמו לא יצא כגון שהי׳ עומד על שפת הבור והכניס פיו לתוך הבור ותקע עכ״ל. ולכאורה מ״ש בשם ר״ת דמברכי׳ בעל על תקיעת שופר משום דעשייתה היא גמר מצותה הוא עפ״י שיטת ר״ת בפסחים פ״ק דכל מצוה שאין שיהוי בעשייתה ונעשית מיד מברכי׳ בעל אבל קשה דהרא״ש סותר א״ע למ״ש בפסחי׳ שם על דברי ר״ת וז״ל וכן לשמוע קול שופר יש שיהוי להפסקה בין תקיעות דעיקר מצות שופר על סדר הברכות עכ״ל הרי דגם לר״ת מברכי׳ בלמ״ד משום דיש שיהוי במצוה זו וא״כ דבריו סותרים זא״ז וצע״ג ליישבם. וכדברי הרא״ש בפסחי׳ כ׳ הראב״ן בסי׳ ל״ה דמברכי׳ בלמ״ד שכ׳ וז״ל וכן לשמוע בקול שופר לפי שהוא חלוק לג׳ סדרים תשר״ת ג״פ סדר הראשון ותש״ת ג״פ סדר השני ותר״ת ג״פ סדר השלישי ולא נגמרה המצוה עד לאחר כל הסדרי׳ להכי מברך לשמוע בקול שופר של כל סדר

וסדר ומה שמברכי׳ לשמוע ואין מברכי׳ לתקוע בשופר משום דבתקיעה בלא שמיעה לא נפיק כדתנן התוקע לתוך הבור וכו׳ לא יצא אלמא אע״ג דתקע כיון דלא שמע אלא הברת הבור והדות והפיטם לא יצא אא״כ שמע קול השופר להכי מברך לשמוע בקול שופר עכ״ל עיי״ש .

ולשיטת הריב״א דמצוה שא״א ע״י אחרי׳ מברכי׳ בלמ״ד משה״ מברכי׳ לשמוע בלמ״ד כיון שהשמיעה הוא מצוה שבגופו וא״א ע״י אחרי׳ ועיין ר״ן פ״ק דפסחי׳ דהקשה למה אנו מברכי׳ במגילה על קריאתה ותקנוה בעל מפני שהקריאה יכולה להתקיים ע״י אחר ובשופר תקנו על השמיע׳ ובלמ״ד לפי שא״א ע״י אחר נעביד אפכא שתהא ברכת המגילה על השמיעה ובלמ״ד וברכת שופר על התקיעה ובעל וכ׳ ר״ל לפי שהמגילה יש פיסוק אותיות שצריך לשמוע אותן תקנו ברכתה על קריאת׳ ללמד שלא בקול בלבד הוא יוצא אלא בשמיעת קריאת׳ אבל בשופר אין לשון תקיע׳ מוכיח פיסוק קולות יותר משמיע׳ עיי״ש . והרמב״ם פי״א מברכו׳ כ׳ עשה המצוה לו ולאחרי׳ כא׳ אם הית׳ מצוה שאינה חובה מברך על העשיי׳ לפיכך הוא מברך על עירוב הית׳ חובה ונתכוין להוציא עצמו מידי חובה ולהוציא אחרים מברך לעשות לפיכך הוא מברך לשמוע בקול שופר ע״כ וכ״כ פ״ג משופר ה״י. המבואר דלדברי כל הפוסקי׳ זולת הר״ת שמביא הרא״ש בסוף ר״ה מברכי׳ בלמ״ד לשמוע ועיין בשלטי הגבורי׳ סוף ר״ה דכ׳ דנרא׳ מדברי הרי״ף דמברכי׳ על תקיעת שופר וריא״ז ז״ל כ׳ דמברכי׳ לתקוע בשופר עיי״ש . והטור סי׳ תקפ״ה כ׳ וקודם שיתקע יברך לשמוע קול שופר ולא לתקוע דלאו בתקיע׳ תלי׳ מלתא אלא בשומע כו׳ וכ״פ בשו״ע שם. אין לומר לשמוע בקול שופר אלא לשמוע קול שופר דבקול הוי משמע לציית לקול השופר ולעשות רצונו (טו״ז ומג״א שם) . ואם בירך לתקוע בשופר יצא (מג״א שם ס״ק ב׳ בשם ב״ח) מי שיצא כבר ותקע להוציא אחרי׳ טוב יותר שיברך השומע לצאת בו אבל אין נוהגין כן אלא התוקע מברך (ב״י בשם תה״ד ורמ״א בהג״ה שם) ומג״א ס״ק ג׳ כ׳ דמי שיודע לברך יברך לעצמו . התחיל לתקוע ולא יכול להשלים ובא אחר ומשלים כ׳ הרא״ש בסוף ר״ה בשם הר״י ושאר קמאי ז״ל דדי בברכ׳ שברך הראשון כי הראשון מברך בשביל כל הצבור ואע״פ שהשני לא הי׳ בדעתו לתקוע מ״מ גם על השמיע׳ הי׳ צריך לברך ונפטר בברכת התוקע ה״ה אם השלים ותקע נפטר בשמיעת הברכה ואפי׳ אם ברך הראשון ולא הי׳ יכול לתקוע כלל תוקע השני בלא ברכה ולא הוי ברכה לבטלי׳ עיין ב״י וטו״ז שם ס״ק ג׳ . ודוקא אם הי׳ השני שם בשעת ברכה (שו״ע שם) ספק אם שמע תקיעה ביום ראשון תוקע ואינו מברך וביום שני א״צ לתקוע (מג״א ס״ק ג׳ בשם ריב״ש) ופר״ח חולק עליו וס״ל דביום ראשון כיון דצריך לתקוע משום דגברא בחזקת חיוב הי׳ וספק אם נפטר כבר הוי כמו ספק קרא ק״ש דצריך לברך ולא דמי לכוי דהוי ספק בעיקר החיוב עיי״ש .

והנה לדעת בעל המאור כל עיקר ברכת תקיעת שופר לאו מדינא דתלמודא היא אלא מנהגא דדורות אחרונים דז״ל בסוף ר״ה ומה שנהגו לתקוע כל התקיעו׳ כשהן יושבי׳ ומברכי׳ עליהן ברכת התקיע׳ נ״ל כי לא הי׳ כן בימי רבותינו חכמי התלמוד אלא מנהג הוא שהנהיגו דורות האחרונים משום חולי׳ ומשום אנוסי׳ דקדמי ונפקי מביהכ״נ ולא נטרי עד צלותא דמוספי דלא מצלי לה ביחיד בר״ה בתלת שעי קמייתא כדאי׳ בפ״ק דע״ז ואפי׳ בצבור [נהגו] העם לאחרה ולא

נפישי קרובות בסדורא דיומא לפ"כ הקדימו בשבילן אלו התקיעות שמיושב והנהיגו לברך עליהן ברכת התקיעה במטבע קצר וסמכו להם על מה דגרסי' בפסחי' אמרי בי רב חוץ מן הטבילה ושופר אלמא יש לשופר ברכה ומטבע קצר כשם שיש לטבילה והתם בדוכתא אדחי' לי' ההוא דשופר וא"נ לא אדחי לה י"ל הא כדאי' והא כדאי' ואין ברכה במטבע קצר בשופר אלא במנהג אחרונים אבל עיקר הברכו' הם הברכות של תפלה והם מלכיות זכרונות ושופ"ות ועליהם שנינו מי שברך ואח"כ נתמנה לו שופר וכו' אבל באמת אין לנו ברכת התקיעה מדברי רבותינו אלא ברכות של תפלה בלבד עכ"ל הנה לדעתו ז"ל ברכה זו לא נתקנה רק אחר חתימת התלמוד בדורות האחרונים וקמה כנגדו הך ירושלמי דמביא הראבי"ה דמברכי' אקב"ו לשמוע וכו' אלמא דברכה זו כבר היתה בימי חכמי התלמוד וכבר השיג עליו הרמב"ן במלהמות שם דגם בימי חכמי התלמוד היו מברכי' ברכה קצרה זו ומביא ראיות לדבריו וגם שאר קמאי חלקו עליו דלא גרע מצות תקיעת שופר משאר כל המצות דתקנו לברך עליהן עובר לעשייתן ואפשר לומר דכמו דרוב שאר ברכות המצות מאכנה"ג נתקנו כן תקנו ג"כ ברכה קצרה זו על מצות תקיעת שופר לברך עובר לעשייתן ועיין מ"ש בזה עוד בתקנת רבי אבוה בקסרין בח"ג.

ע' ברי"ף פ' בתרא דר"ה ורא"ש שם דכ' שאלו מקמי' ריש מתיבתא המברך יום ראשון על תקיעת שופר בתר ס"ת והשיח צריך לברך על התקיעות של סדר ברכות או לא ואהדר להו הכין קחזי רבנן שגועירין בזה ששח עד שלא יתקע על סדר ברכות אבל לחזור ולברך אינו חוזר ול"ד הא לתפילין דאם שח בין תפלה לתפלה דחוזר ומברך דהנך שתי מצות נינהו דתנן תפלה של יד אינה מעכבת של ראש וש"ר אינה מעכבת ש"י ולא עוד אלא דלא הדר ומברך ההוא ברכה קמייתא אלא ברכה אחריתי קמברך ומקשי' שם שח אין לא שח לא והא שלח ר"ח בר"ה משמי' דר"י על תפלה של יד אומר להניח תפילין ועל ש"ר אומר ע"מ תפילין ופרקי' אביי ורבא דאמרי תרוייהו לא שח מברך אחת ואם שח מברך שתים ואעפ"כ קשה להשיח דתני' שח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה וכ"ש כי האי ששח בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד אלא שאינו חוזר ומברך שמצוה אחת היא צא וראה שהרי ההלל שמברכי' קודם לקריאתו ואעפ"כ בין פרק לפרק פוסק ולא הוצרך לחזור ולברך עכ"ל והר"ן כ' בשם בעה"מ שאין אנו זקוקי' בזה לגערה ולנזיפה דל"ד לתפילין דגורם לעצמו ברכה שא"צ וע"כ עבירה היא בידו משא"כ כאן כיון שאינו גורם ברכה למה יהא אסור הרי לא שמענו בשום מקום מי שברך על המצוה והתחיל שלא יהא רשאי לדבר עד שיגמור ואטו מי שיתחיל לבדוק חמצו כלום אסור לו לדבר עד שיגמור ביעורו א"כ בא ונאמר שאף מי שמברך המוציא יהא אסור לדבר עד שיגמור סעודתו וליתא ולפ"כ אין הנדון דומה לראי' כלל ומיהו הואיל ונפק מפומי' דריש מתיבתא ראוי שלא ידבר בהן שלא לצורך עכ"ל עיין בבעה"מ שם ובר"ן פ"ק דפסחים ובמה שכתבנו לעיל גבי ברכת ביעור חמץ. והרמב"ם פ"ג משופר ה"א כ' זה שתוקע כשהן יושבי' הוא שתוקע על סדר הברכות כשהן עומדי' ואינו מדבר בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד ואם שח ביניהן אע"פ ששח אינו חוזר ומברך ע"כ ובכ"מ כ' שם דמשמע מדברי הרמב"ם דרק התוקע לא ישיח אבל לא הצבור ומסיים והנכון למנוע האיש התוקע מלשוח אבל הצבור אם לא נמנעו אין נוערים בהם. ובהגמי"י

שם בשם רבינו שמחה כ׳ דאם התוקע שח חוזר ומברך וגם הצבור אין לשוח . ובטור סי׳ תקצ״ב פסק דבין התוקע ובין הצבור אין לשוח שאין מברכי׳ לתקוע אלא לשמוע ובשביל כל הצבור התוקע מברך ואם שח א״צ לחזור ולברך ומיהו גוערי׳ בו אבל בשו״ע שם פסק דלא ישיח ואם שח אינו חוזר ומברך אבל לא פסק דגוערי׳ בו. עיין בטו״ז שם דמיישב קו׳ הר״ן על הרי״ף ומסיק דיש איסור בהפסק זו בשיחה מצד הדין. ואם שח בענין התקיעות והתפלות לא הוי הפסק ושרי לכתחלה לשוח מענינם (רמ״א ומג״א שם) וכ״ז דוקא בין התקיעות אבל בין ברכה לתקיעה לא יפסיק כלל אם לא לצורך התקיעות כגון להביא לו שופר ואם שח בין ברכה לתקיעה אפי׳ מענין התפלה צריך לחזור ולברך ואפי׳ השומע אם שח בין ברכה לתקיעה צריך לחזור ולברך (מג״א שם ס״ק ה׳) ובשעת התקיעות פשיטא דאסור לשוח ואפי׳ לרוץ אסיר (שם ס״ק ב׳) .

(יד) ברכת הסוכה שנינו בתוספתא דברכות העושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהגיענו לזמן הזה נכנס לישב בה אומר ברוך לישב בסוכה ומברך עליה יום ראשון שוב לא יברך ע״כ ובירושלמי פ׳ הרואה אי׳ העושה סוכה לעצמו אומר ברוך אקב״ו לעשות סוכה לאחרים לעשות לו סוכה לשמו נכנס לישב בה אומר ברוך אקב״ו לישב בסוכה משהוא מברך עליה לילי יו״ט הראשון א״צ לברך עליה עוד ע״כ ותוספתא זו מובאה בש״ס דילן סוכה מ״ו ע״א ומגחות מ״ב וע״ע בירושלמי פ״א דסוכה ה״ב. והנה בענין ברכת הזמן כבר מבואר לעיל גבי שהחיינו וכן לענין ברכת לעשות סוכה עיין לעיל גבי ציצית ותפילין דלא קיי״ל כהך ירושלמי אלא כתלמודא דידן במס׳ מנחות מ״ב ע״א דדייק מהך תוספתא דלעשות לא מברכי׳ והטעם משום דעשייתה לאו היינו גמר מצותה וכ״פ בטוש״ע סי׳ תרמ״א עיי״ש . וחל עלינו עוד חובת ביאור ברכת לישב בסוכה. הנה נסחתה היא בלמ״ד וכבר כ׳ הרא״ש בפ״ק דפסחים הטעם לר״ת משום דיש בה שיהוי והלשון לישב בסוכה מורה לאכול ולטייל כל היום בסוכה ולריב״א הטעם משום דהוא מצוה שבגופו וא״א ע״י אחר והרמב״ם פי״א מברכות הי״ב כ׳ כיון שעושה המצוה לעצמו והיא חובה עליו מברך לישב בסוכה בלמ״ד וכ״כ בפ״ו מסוכה הי״ב וכ״פ בטוש״ע סי׳ תרמ״א ומה שתקנו הברכה לאמר בלשון ישיבה היינו משום דהוא לשנא דקרא בסכות תשבו שבעת ימים עיין הגמ״יי שם .

והנה לפי התוספתא וירושלמי הנ״ל כיון שברך לישב בסוכה בלילה הראשונ׳ שוב אינו מברך עוד אבל בתלמודא דידן במס׳ סוכה מ״ה ע״ב אי׳ פלוגתא בזה דאי׳ שם אר״י א״ש לולב שבעה וסוכה יום אחד מ״ט לולב דמפסקי לילות מימים כל יומי מצוה באפי׳ נפשי׳ הוא סוכה דלא מיפסקי לילות מימים כלהו שבעה יומי כחד יומא אריכא דמי ורבב״ח אר״י סוכה שבעה ולולב יום א׳ מ״ט סוכה דאו׳ שבעה לולב דרבנן סגי לי׳ בחד יומא כי אתא רבין אמר רבי יוחנן אחד זה ואחד זה שבעה אמר רב יוסף נקוט דרבב״ח בידך דכלהו אמוראי קיימו כותי׳ [נקוט דרבב״ח בידך דאמר סוכה ז׳ ולא דר״י א״ש דאמר סוכה יום א׳. דכלהו אמוראי משמי׳ דר״י קיימי כותי׳ בסוכה ושמואל ורבי יוחנן הלכה כר״י וכו׳] מיתיבי העוש׳ לולב לעצמו וכו׳ ואע״פ שבירך עליו יום ראשון חוזר ומברך כל שבעה העושה סוכה לעצמו וכו׳ וכיון שברך יום ראשון שוב אינו מברך קשיא לולב אלולב קשיא סוכה אסוכה בשלמא לולב אלולב ל״ק וכו׳ אלא סוכה אסוכה קשיא תנאי היא

דתניא תפילין כ"ז שמניחן מברך עליהן [ואפ' חולצן ומניחן מאה פעמים ביום וגבי סוכה נמי אע"ג דלא מפסקי לילות מימים וכחד יומא אריכא הוא מברכי' עליה בכל יום דהוא דומי' דחולין ומניח] דברי רבי וחכ"א אינו מברך אלא שחרית בלבד [ובסוכה נמי כיון דכחד יומא הוא סגי בברכה של יום ראשון] אתמר אביי אמר הלכתא כרבי ורבא אמר הלכתא כרבנן אמר רב מרי בריה דבת שמואל חזינא לי' לרבא דלא עביד כשמעתי' וכו' ואנן נמי כרבי עבדי' ומברכי' כל שבעה ע"כ סוגית הש"ס. ועיין בתוס' ד"ה אחד דכ' אין סוכה ולולב שוי' לברכה דאלולב אין מברך אלא פעם אחת ביום אבל סוכה כל אימת דנכנס לה כדי שיאכל וישתה וישן אפ' עשר פעמים ביום מברך אכל או"א מידי דהוי אתפילין כ"ז שמניחן וה"ט דסוכה דאי מתרמי ליה סעודתא לא אפשר למיכל חוץ לסוכה אע"פ שכבר אכל בו ביום בסוכה וכן תפילין כל היום מצוהן שיהיו מונחי' בראשו ובזרועו אבל לולב אין עיקר מצותו אלא פעם א' ביום כדאמר לעיל מדאגביה נפיק ביה עכ"ל וכן משמע מלשון הרי"ף והרא"ש שם שכ' ואסיקנא לכל שעה שנכנס לישב בה דמברך דמשמע אפ' כמה פעמים ביום וכן מבואר מדברי הרמב"ם פ"ו מסוכה שכ' כל זמן שיכנס לישב בסוכה כל ז' מברך וכו' מבואר מכל זה דלא כירושלמי ותוספתא הנ"ל אלא דקיי"ל דמברכי' לישב בסוכה כל ז' ואפ' כמה פעמים ביום כל זמן שיכנס לסוכה. ועיין בתוס' ברכות י"א ע"ב ד"ה שכבר שכ' וא"ת מ"ש מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה וי"ל דשאני תורה שאינו מיאש דעתו דכל שעה אדם מחויב ללמוד וכו' אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה וא"ת מפני מה אין מברכי' לישן בסוכה וי"ל דברכה דאכילה שמברכי' לישב פוטרתו א"נ משום שמא לא ישן והוי ברכה לבטלה שהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה עכ"ל מבואר מזה דרק על כל סעודה וסעודה תקנו לברך לישב בסוכה אבל אשינה אינו מברך וטעם השני של התוס' כ' הרא"ש בברכות שם בשם הר"י ז"ל ובשם ר"ת כ' כטעם הראשון של התוס' וכ' הרא"ש דלדברי ר"ת אפ' הסיח דעתו מלישן כגון שיצא למלאכתו ושוב נמלך א"צ לברך עי"ש ובתר"י שם. וכ"כ הרא"ש עוד בפ' לולב הגזול וכ' עוד בשם רב האי גאון דהנכנס לסכת חבירו לבקרו מנהג ידוע הוא שמברך בין סעד בין לא סעד ע"כ וכן הוא בטור סי' תרל"ט ופסק הב"י כר"ת וכ' שכן פשט המנהג ועיין טו"ז ס"ק ז' דעל שתייה אפ' של קבע אין לברך דברכת האכילה פוטרתו ואפ' אם קובע עצמו לשתות קודם האכילה כגון לשתות יין שרף אפ"ה ברכה שיברך אח"כ בשעת אכילה פוטרתו והלבוש מצריך ברכה בקבע וכ' המג"א בשם הב"ח דלענין מעשה ראוי להחמיר שלא לשתות בקבע אלא בסעודה לאפוקי נפשי' מפלוגתא אבל לשתי' בלי קביעות א"צ לברך. וע"ע בטו"ז ס"ק כ' ומג"א ס"ק י"ז דאפ' נכנס לישב בה קודם אכילה אינו מברך ולכך טוב שיאכל מעט בבוקר ויברך כדי שיפטור הכל. ואם ישן בלילה בסוכה הלילה לא הוי הפסק (מג"א שם דלא כשל"ה) אבל יציאה משם כגון לביה"כ או כדומה יציאה גמורה לעשות ענינו שלא לחזור לאלתר הוי הפסק וצריך לברך שנית כשיאכל אבל אם לא יצא משם או אפ' יצא רק לדבר עם חבירו או להביא דבר לסוכה לשעתו כשיחזור א"צ לברך ואפ' ביר בהמ"ז כשאכל שנית אינו מברך כיון שלא הסיח דעתו ממנה (שם דלא כב"ח) וההולך באמצע סעודתו לסוכת חבירו צריך לחזור ולברך (מג"א שם) ואם שכח לברך עד שאכל יברך על מה שירצה לאכול ואפ'

גמר מלאכול כבר יכול לברך דגם הישיבה מן המצוה (שם) והמתענה ביו"ט של סוכות תענית חלום חייב לברך על הסוכה כל פעם שנכנס באותו יום לטייל כיון שאין אכילה באותו יום הדרין לדין התלמוד דמברך בכל פעם שנכנס לישב בה דהא עיקר הטעם שאכילת פת עיקר ופוטר הטפל (טו"ז שם ס"ק כ') ושאר פרטי דיני סוכה מבוארי' שם .

לדעת הרמב"ם מברך לישב בסוכה קודם שישב שכ"כ להריא בפ"ו מה' סוכו והטעם משום דצריך להיות עובר לעשייתן וכ' הרא"ש פ' לולב וערבה דלדבריו צריך לברך קודם שנכנס בה דהכניסה היא המצוה ולא הישיבה דאם הי' אוכל מעומד הי' צריך לברך על הסוכה אלא ודאי כיון דמצות הסוכה היא אכילה וט"ול אם מברך אחר שישב מקרי שפיר עובר לעשייתן כדאי' בירושלמי דברכות פ' הרואה העושה ציצית וכו' נתעטף אומר וכו' אלמא אע"פ שכבר נתעטף מברך לפי שהמצוה נמשכת כ"ז שהוא מעוטף ועומד וכן נמי בסוכה המצוה נמשכת כל זמן האכילה ובסוכות תשבו פ' תתעכבו כמו וישב העם בקדש וכן ופתח אהל מועד תשבו ולישב בסוכה היינו נמי להתעכב בסוכה וא"כ שפיר מקרי עובר לעשייתן אם מברך אחר הישיבה וכ"כ מר רב צמח גאון ז"ל אע"פ משנכנס לה צריך לברך כיון שאין לה קבע אלא בישיבה בסעודה ויש קידוש הכום וסעודה לפניו סודרן על הכום ורבינו מאיר הי' מברך על הסוכה קודם ברכת המוציא אף בחול משום דקאמר נכנס לישב בה מברך הלכך ראוי שתקדום ברכה לברכת המוציא מיד אחר הישיבה והעם לא נהגו כי רגילי' העם שאין מברכי' על הסוכה אם נכנס בה לטייל בה ושינה אלא דוקא בשעת אכילה הלכך ראוי שיברך תחלה ברכת המוציא שמתחיל הסעודה ואח"כ יברך על הסוכה עכ"ל וכ"כ הטור סי' תרמ"ג ועיין בב"י שם דלא הוי ברכת סוכה הפסק בין המוציא לאכילה ביון דמשום אכילה היא הוי מצרכי אכילה וכ"פ בשו"ע שם ועיין טו"ז ס"ק ב' דמיישב שיטת הרמב"ם מקו' הרא"ש בשבת ויו"ט שיש קידוש מברך על הסוכה לאחר קידוש. ולענין סדר הקידוש דמקדמי' סוכה לזמן עיין סי' תרמ"ג ולעיל בתקנת קידוש שער ז' סי' מ"ח .

(ט"ו) ברכת הלולב גרס' בתוספתא דברכות פ"ו העושה לולב לעצמו אומר ברוך שהגיענו לזמן הזה כשהוא נוטלו אומר על נטילת לולב וצריך לברך עליו כל שבעה ע"כ ומובאה במס' פסחים ז' ע"ב ומנחות מ"ב וסוכה מ"ו ובירושלמי פ' הרואה אי' העושה לולב לעצמו מברך אקב"ו לעשות לולב לאחר לעשות לולב לשמו כשהוא נוטלו אומר על נטילת לולב ואשר [צ"ל ואומר] שהחיינו ומברך בכל שעה שהוא נוטלו ע"כ ועיין ירושלמי פ' לולב הגזול ה"ד דשם אי' ג"כ כן אלא בברכת שהחיינו אי' שם נתפלל בו אומר שהחיינו . וברכת זמן כבר מבואר לעיל בברכת שהחיינו ולענין ברכת לעשות לולב ככר הבאנו לעיל גבי תפילין וציצית וסוכה סוגיא דמנחות מ"ב דאין מברכי' לעשות משום דהיא מצוה שאין בעשייתה נגמרת המצוה ונשאר לנו לבאר ברכת על נטילת לולב הנה מבואר דתקנהו בעל ולדעת ר"ת ה"ט משום דהמצוה נגמרת מיד ולית שיהוי בעשייתה דמיד כשנוטלו יצא בו וע"כ לא תקנהו לברך בלמ"ד אלא בעל ולריב"א אף דהיא מצוה שא"א ע"י אחרי' כ' הרא"ש פ"ק דפסחי' דאפ"ה תקנוה בעל לפי שפעמים מברך אחר שיצא בו שכבר נטל וע"כ לא שייך לברך ליטול דלהבא משמע וסברה זאת הי' בש"ס דפסחי' שם דמקשו על רב פפא משמי' דרבא דאמר לבער חמץ

זלא על ביעור דמעיקרא משמע מלולב דמברך על נטילת לולב ולא ליטול ומשני שאני התם דבעידנא דאגבהה נפיק בי׳ ומקשה הש״ס אי הכי לצאת בו יצא בו מבע׳ לי׳ ומשני אה״נ ומשום דקבעי למתנא סיפא לישב בסוכה תנא רישא נמי לצאת בו ועיין תוס׳ שם דהקשו כיון דכבר יצא היאך מברך הא לא הוי עובר לעשייתן ותי׳ בשם ר״י דאכתי עוסק במצוה שצריך לנענע בקריאת הלל עי״ש. ואף דסוגי׳ זו היא למ״ד לבער ואנן דקי״ל על ביעור ל״צ לתירוץ הש״ס הנ״ל זה אינו דבשלמא ביעור דהוא מצוה שאפשר ע״י אחר שפיר מברך בעל אבל נטילת לולב דא״א ע״י אחר א״כ לכ״ע הי׳ ראוי לברך בלמ״ד כמ״ש הר״ן שם בפסחי׳ ומש״ה צריכי׳ לטעמי׳ דמדאגבהה נפיק בי׳ וכמבואר. והרמב״ם פ״א מברכות הט״ו כ׳ נטל את הלולב מברך על נטילת לולב שכיון שהגביהו יצא ידי חובתו אבל אם בירך קודם שיטול מברך ליטול לולב כמו לישב בסוכה ע״כ ובהלכות לולב פ״ז ה״ו כ׳ וכשהוא נוטלן לצאת בהן מברך תחלה על נטילת לולב וכו׳ הנה מזה משמע דאף אם מברך קודם שיטול מברך בעל והוא סותר למ״ש בה׳ ברכות הנ״ל ועוד כ׳ שם בהלכות לולב פ״ז הט״ו וכל יום ויום מברך עלי׳ אקב״ו על נטילת לולב מפני שהיא מצוה מד״ס וכבר הרגיש הב״י בסי׳ תרנ״א בזה וכ׳ וז״ל ודע שזה שכתב הרמב״ם שיברך ע״נ לולב לאו למימרא שיברך בלשון הזה שמאחר שהוא כ׳ שמברך עלי׳ עובר לעשייתן צריך לברך בלמ״ד ולא בא לומר אלא שיברך על הלולב ולא על שאר מינים ובענין נסח הברכה סמך על מ״ש בה׳ ברכות וכו׳ ואע״פ שכ׳ עוד בפ׳ הנזכר ובכל יום ויום מברך עליו אקב״ו ענט״ל מפני שהיא מצוה מד״ס איכא למימר דהכא נמי סמך על מ״ש בהלכות ברכות בנוסח הברכה ולא בא אלא ללמדנו דאע״פ שאינו חייב בלולב מה״ת מיום ראשון ואילך צריך לברך עליו אבל לא נחית לפרושי נוסח הברכה וכו׳ עכ״ל. ולענ״ד הי׳ נראה לומר בכונת הרמב״ם בפ״ז מלולב הט״ו שם דאשמועי׳ לן חידוש דהנה אי׳ בירושלמי פ׳ לולב הגזול ה״ד כיצד מברכי׳ על נר חנוכה רב אמר ברוך אקב״ו על מצות הדלקת נר חנוכה הכל מודין ביו״ט הראשון שהוא אומר על נטילת לולב מה פליגין בשאר כל הימים רבי יוחנן אמר על נטילת לולב ריב״ל אמר על מצות זקנים מה אמר רב בלולב מה אם חנוכה שהיא מדבריהם הוא אומר על מצות נר חנוכה לולב שהיא ד״ת לא כ״ש מה אמר ריב״ל בחנוכה מה אם לולב שהוא ד״ת אומר על מצות זקנים חנוכה שהיא מדבריהם לא כ״ש לא צורכא דילא מה אר״י בחנוכה חייה ברי׳ דרב מברך על כל פעם ופעם רב חונא לא מברך אלא פ״א בלבד רב חונא בשם רב יוסף טעמי׳ דרב חונא דמאי מדבריהן ושאר כל הימי׳ מדבריהן מה דמאי אין מברכי׳ עליו אף שאר כל הימים אין מברכי׳ עליו עכ״ל הירושלמי ועיין בבבלי סוכה מ״ו ע״א פלוגתא כעין זה ולפי פירש״י ז״ל שם פליגי ר״י א״ש עם ריב״ל אי מברכי׳ אמצות דרבנן אמנם בקרבן העדה לירושלמי שם פי׳ כונת פלוגתא דר״י א״ש עם ריב״ל בבבלי עם פלוגתא דר״י עם ריב״ל בירושלמי בסיגנון א׳. ואל זה י״ל שכיון גם הרמב״ם ז״ל בה׳ ט״ו פ״ז מלולב להודיע דגם בשאר הימים מברכי׳ על נטילת לולב כמו ביום ראשון ולא על מצות זקנים אע״ג שהם רק מצות זקנים ומד״ס ולא נחית כאן לאשמועי׳ נסח הברכה אי היא בעל או בלמ״ד דבזה סמך על מ״ש בהלכות ברכות וכמ״ש הב״י וזהו שרייק הרמב״ם ז״ל בלשונו הצח וכ׳ משחרב ביהמ״ק התקינו שיהא לולב ניטל בכל מקום

כל ז׳ ימי החג זכר למקדש [וזהו תקנת ריב״ז המבוארת בחלק ב׳ א״ח] וכל יום ויום מברך עליו אקב״ו על נטילת לולב [ירצה ולא על מצות זקנים אף שהיא רק מתקנת ריב״ז] מפני שהיא מצוה מד״ס [ומברכי׳ עלי׳ כמו על שאר מצות דרבנן ואין משני׳ הברכה ומברכי׳ בשאר ימים אף דהן רק מד״ס הברכה עצמה שמברכי׳ ביום ראשון אשר הוא דאו׳ ואין מברכי׳ בשאר הימים על מצות זקנים] וזהו חידוש דין וא״ש ומדויק היטב ודוק.

והנה בתוס׳ פסחים ז׳ ע״ב ד״ה לצאת כ׳ דמשכחת לה שלא יצא עדיין באותה נטילה קודם הברכה כגון שהפכו דמצותה אינה אלא דרך גדילתה, או כגון שנטלו ע״מ שלא לצאת בו באותו נטילה דהיינו דכיון שלא לצאת דאז אפי׳ אי מצות א״צ כונה לא יצא ואעפ״כ כשאדם נוטל הלולב א״צ להפכו למען תהי׳ עובר לעשייתו כדפי׳ ר״י כיון דצריך לנענע בהלל אז משום שאינו רוצה לצאת באותה נטילה ע״כ ועיין סוכה מ״ב ע״א דמשכחת לה נמי כשנטלו ע״י כלי. ועיין בראש סוכה שם שכ׳ וצריך לדקדק מתי יברך אדם על הלולב אם יברך אחר שנטלו בידו הא אמרי׳ הכא מדאגבהה נפיק בי׳ ובעי׳ שיהא מברך על כל המצות עובר לעשייתן והי׳ נראה שיברך עליו קודם שיטלנו בידו אבל לא מסתבר דהיאך יברך עליו בעוד שהוא מנח בכלי הא אמרי׳ בפ׳ הקומץ רבה תפילין מאימתי מברך עליהן משעת הנחה עד שעת קשירה דכ״ז שאין המצוה מזומנת בידו לעשות לא מסתבר שיברך וטוב שיברך משיתחיל ליטול הלולב קודם שיטול האתרוג דהיינו עובר לעשייתן שמעכבי׳ זא״ז א״נ יהפוך א׳ מהן עד שיברך כדאמרי׳ הכא שאינו יוצא אלא בדרך גדילתן א״נ יכוין שלא לצאת עד אחר הברכה אע״ג דאמרי׳ בר״ה מצות א״צ כונה ה״מ בסתם אבל במכוין שלא לצאת לא נפיק בע״כ וכו׳ א״נ משום דלא נגמר מצות לולב עד אחר הנענוע ומה״ט מברכי׳ ענט״י אחר הנטילה משום דלא נגמרה מצות הנטילה עד אחר ניגוב הידים וכו׳ ועוד כדאמר בפירקין מנהגן של אנשי ירושלם אדם יוצא מביתו ולולבו בידו נכנס לביהכ״נ ולולבו בידו קורא ק״ש ומתפלל ולולבו בידו אע״פ שכל אלו הדברי׳ אינן מעכבין מ״מ הואיל ויש בהן מצוה מן המובחר חשיב כעובר לעשייתן עכ״ל וע״ע בר״ן סוכה שם. ובכל בו סי׳ ע״א וכל הדרכי׳ הללו שכ׳ הרא״ש מביא הטור סי׳ תרנ״א וכ׳ וטוב לעשות בא׳ מן הדרכי׳ הללו ולפי שיטת הרמב״ם ז״ל בנסח הברכה כ׳ הב״י שם דמי שעושה בא׳ מאלו הדרכי׳ הי׳ ראוי לברך ליטול ולא על נטילת כיון דאכתי לא יצא והעולם אינם נוהגים לברך אלא על נטילת לולב משום דע״כ לא קאמר הרמב״ם אלא כשמברך קודם שיטלנו בידו כלל עי״ש ובשו״ע לא הזכיר רק שיברך קודם שיטול האתרוג או יהפוך האתרוג עד שיברך ועיין טו״ז למה השמיט דלא יכוין ועיין מג״א דטוב ליקח האתרוג וגם הלולב בשמאלו ויברך ואח״כ יקח הלולב בימינו ומנהגינו להפוך האתרוג עד אחר הברכה.

והא דתקנו הברכה אלולב ולא אשאר מינים אי׳ בסוכה ל״ז ע״ב א״ל רבי ירמי׳ לרבי זריקא מ״ט לא מברכי׳ אלא על נטילת לולב הואיל וגבוה מכולן [חשוב הוא ונקרא האגד על שמו] ולגבהיה לאתרוג ולברך [קס״ד דהואיל דגבוה דקאמר היינו הא דאמרן לעיל שדרו של לולב צ״ך שיצא למעלה מן ההדס טפח] א״ל הואיל ובמינו גבוה מכלן [גבוה משלשתן] ע״כ והרמב״ם פ״ז מלולב ה״ו כ׳ הואיל כולן סמוכין לו עיין בלח״מ שם הפי׳ דזה. אע״ג דקי״ל לולב א״צ אגד ויכול

לשלן כל א' לעצמו אין מברכי' אלא ברכה אחת לכלן דמצוה א' הוא ואין מברכי' על כל חלק המצוה בפ"ע (ב"י בשם תשו' רשב"א) הברכה והנטילה צריכי' להיות מעומד (רמ"א ומג"א שם) אין מברכי' אלא פעם א' ביום אפי' כשנוטלה הרבה פעמים ביום ול"ד לסוכה (שם).

על הא דא' במתני' סוכה ל"ז ע"ב והיכן הי' מנענעי' כ' התום' וז"ל ובשעת ברכה לא מצינו אם חייב לנענע בתחלת נטילה אלא מדאמרי' בפ"ק קטן היודע לנענע חייב בלולב משמע דמנענע בתחלת הברכה אע"פ שאינו יודע לקרות הלל ועוד מדתני' ס"פ תפלת השחר הקדי' לצאת לדרך מביאי' לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה משמע דמנענע בלא הלל עכ"ד וכ"כ הרא"ש שם ומביא דראבי"ה מביא ראי' לזה מן הירושלמי דגרס שם למה מנענע משום לנענע כחו של קטיגור ר"א בר יעקב ממטי לי' ומנענע כד מברך עלי' ואומר גירא בעינא דשטנא ולא אורח ארעא דלמא מגרי בי' ועוד כ' ראבי"ה דעיקר הנענוע בשעת הברכה עיי"ש. וכ"כ הר"ן שם דעיקר הנענוע בשעת הברכה וכ"פ טוש"ע סי' תרנ"א וכן מנהגינו לנענע בעת הברכה.

דין אם אין לו כל הד' מינים דנוטל מה שיש לו לזכר בעלמא בלא ברכה וכן אם יש לו ד' מינים ונטלן אחד אחד דיצא ויטול הלולב תחלה ויברך ואם שח ביניהם אי צריך לברך על כל או"א בפ"ע ושאר פרטי דיני זה עיין בטוש"ע סי' תרנ"א וטו"ז ומג"א שם. ודין קטן היודע לנענע מבואר שם סי' תרנ"ז עיי"ש.

(ט"ז) ברכת להדליק נר של שבת ושל יו"ט ברכה זו לא נזכרה בש"ס רק במרדכי פ"ב דשבת ובאו"ז הלכות ע"ש סי' י"א מביא ירושלמי בפ' הרואה דהמדליק נר של שבת צריך לברך וכן ביו"ט ואני העני יגעתי ולא מצאתי בירושלמי פ' הרואה דבר זה. ובתלמודא דידן פ"ב דשבת כ"ה ע"ב אי' הדלקת נר בשבת חובה ורחיצת ידים ורגלים בחמי' רשות ואני אומר מצוה וכ' רש"י ז"ל הדלקת נר חובה כבוד שבת הוא שאין סעודה חשובה אלא במקום אור והתום' שם כ' דחובה היינו שיסעוד במקום הנר משום עונג שבת הוא חובה אבל הדלקת נר גופי' פשיטא דחוב' היא לכו"ע דמתני' שנינו וכו'. ובד"ה חובה כ' שם לגבי רחיצות ידים בחמי' קרי לי' חובה דלא הוי כ"כ מצוה ומים אחרונים קרי ליה חובה משום סכנה דמלח סרומית ושהרגו הנפש וחמידי טפי מן הראשונים ויש שהיו רוצי' לומר דאין לברך אחדלקת נר מדקרי לי' חובה כדאמרי' מים אחרונים חובה ואין טעונין ברכה ואור"ת דשיבוש הוא דל"ד למים אחרונים דלא הוי אלא להצלה בעלמא אבל הדלקת נר הוא חובה של מצות עונג שבת וכמה חובות הן דטעוני' ברכה ומ"ש טעם אחר שלא לברך משום שאם היתה מדלקת ועומדת לא הי' צריך לכבות' ולחזור ולהדליקה ולא להדליק אחרת אין נראה דהא גבי כיסוי הדם אם כסהו הרוח פטור מלכסותו אפ"ה כשמכסה צריך לברך וכן גולד מהול וכו' ובסדר ר"ע יש המדליק נר בשבת מברך אקב"ו וכו' ועוד נראה לר"ת שאם הי' הנר מודלק ועומד שצריך לכבות ולהחזיר ולהדליק כדאמר לי' ההוא סבא ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר עכ"ל וכ"כ הרא"ש והר"ן שם ובמרדכי שם בהגה"ה בשם רבינו משולם דלא הי' מברך על הדלקת הנר משום דאמרי' בפ' התכלת כל מצוה שאין עשייתה גמר מצותה אין מברכין עליה ונר שבת אין גמר עשייתה אלא בשעת אכילה כדאמר בע"פ ור"י אומר שיש לברך ול"ק מהאי דהתכלת דגמר מצותה היא שרואי' בה

לשמש בבית ולישא הכלים על השלחן ע"כ וגם הרמב"ם פסק דצריך לברך דז"ל פ"ה מה' שבת ה"א הדלקת נר בשבת אינה רשות אם רצה מדליק ואם רצה אינו מדליק שאינו חייב לרדוף אחריה עד שיעשנה כגון עירובי חצירות או נט"י לאכילה אלא זה חובה וא' אנשים וא' נשים חייבי' להיות בבתיהן נר דלוק בשבת אפי' אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר שזה בכלל עונג שבת וחייב לברך קודם הדלקה בא"י אמ"ה אקב"ו להדליק נר של שבת כדרך שמברך על כל הדברים שהוא חייב בהם מד"ס עכ"ל ועיין בהגמ"י שם דמביא ירושלמי פ' המביא כדי יין וגם ירושלמי הזה לא זכיתי למצא שם .

והנה לדעת ר"ת בטעמי הברכות שנתקנו בלמ"ד או בעל צ"ל כמ"ש הרא"ש בפ"ק דפסחי' גבי נר חנוכה דאיכא שיהוי משום דבעי שיעור משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק כמו כן כאן צריך שיעור להיות דולק כל זמן משך הסעודה של ליל שבת עכ"פ ובזה יש ליישב קו' האבודרהם דף ז' ע"ד על שיטת ר"ת מברכה זו עיי"ש והבן. ולשיטת הריב"א כ' הרא"ש שם בפ"ק דפסחים הטעם כיון דעושה אותה לעצמו מברך להדליק בלמ"ד. וכ"פ הטוש"ע סי' רס"ג לברך להדליק נר של שבת וביו"ט להדליק נר של יו"ט וא' האיש וא' האשה מדליקי' ומברכי' אלא שהנשים מוזהרו' בו יותר כדאי' במדרש מפני שכבתה נרו של עולם היינו שגרמה מיתה לאדם הראשון והוא בפ' במה מדליקין והרמב"ם ז"ל נתן הטעם שמצויות בבית ועוסקות בצרכי הבית (טוש"ע שם) ואפי' אם ירצה הבעל להדליק היא קודמת (מג"א שם) ואפי' היא נדה מברכת בעצמה (שם) אבל כשהיא יולדת בשבת ראשון מדליק הבעל ומברך (שם) והאיש יתקן לעולם הנרות (שם).

כ' בד"מ בשם מרדכי בפ' ב"מ דמברך קודם ההדלקה והמנהג לברך אחר ההדלקה וכדי שיהא עובר לעשייתן כ' מהרי"ו דמשימי' היד לפני הנרות עד אחר הברכה דזה הוי עובר לעשייתן דעדיין לא נהנה מן האור וכן הוא בשו"ע וכן המנהג. והטעם דמברכי' אחר ההדלקה משום דאם מברך קודם כבר קבלה שבת עליה ושוב אינה יכולה להדליק (מג"א שם) וביו"ט מביא המג"א בשם דרישה דאמו ברכה ואח"כ הדליקה כיון דל"ש האי טעמא ומג"א חולק משום לא פלוג אבל בדגול מרבבה משיג על המג"א בסברה והעלה דביו"ט מברכי' ואח"כ מדליקי' עיי"ש. חז"ל הזהירו הרבה במצות הדלקת הנר ואמרו דהרגיל בנר להשתדל ולעשותו יפה הוי' לו בנים ת"ח וארז"ל ג"כ נר שבת ונר חנוכה נר שבת קודם משום שלום בית וכן קודם ליין של קידוש אם אין ידו משגת לשניהם משום שלום בית ואם יש לו נר א' סגי ויקנה מן הנשאר יין לקידוש או שמן לנר חנוכה (מג"א שם) יש מכוונים לעשות ב' פתילות א' כנגד זכור וא' כנגד שמור. ונוהגי' להוסיף ולהדליק הרבה נרות (כ"ז מבואר בשו"ע שם) גם ידליק בכל החדרים שהולך שם (מג"א שם) ואשה ששכחה פ"א להדליק מדלקת כל ימיה נר נוסף דהיינו ג' נ"ת ואם שכחה הרבה פעמי' צריכה להוסיף בכל פעם (שם) אבל אם נאנסה ולא הדליקה א"צ להוסיף (שם) אפי' אין לו מה יאכל יחזיר על הפתחי' ליקח שמן להדליק נר (שם) סומא ג"כ תברך דנהנה ממאורות כדאי' בברכות גבי יוצר המאורות ואם יש לה בעל פקח יברך הבעל. ואם אוכלת בשלחן א' עם אחרי' לא תברך דהא ליכא שמחה גבה (מג"א שם) לא יקדים ולא יאחר להדליק הנר כדאי' בש"ס פ' ב"מ ואם רוצה להקדים בעוד היום גדול ולקבל שבת רשאי כי כיון שמקבל

שבת מיד אין זה הקדמה וכלבד שיהא מפלג המנחה ולמעלה (שם ס"ד) ואם יש חופה בע"ש ומאחרי' בה עד אחר שקיעת החמה והאשה אינה רוצה לקבל שבת לפני החופה אי יכולה להדליק הנרות בלא ברכה קודם החיפה ואח"כ בשחשיכה תפרוש ידיה על הנרות וחברך עיין במג"א שם ס"ק י"א. בחורי' ההולכי' ללמוד חוץ לביתם צריכי' להדליק נר שבת בחדרם ולברך עליו אבל מי שהוא אצל אשתו א"צ להדליק בחדרו ולברך לפי שאשתו מדלקת בשבילו (שו"ע שם בשם מרדכי) אבל להדליק צריך (מג"א שם) אורח שאין לו חדר מיוחד וגם אין מדליקי' עליו בביתו משתתף בפרטי (שם ס"ז) אם יש הרבה בע"ב שאוכלי' במקום א' מביא המחבר שם ב' דעות לדעה א' יברך כל א' על נר שלו משום דכל מה שמתוסף אורה נתוסף שמחה ויש מגמגמי' בדבר וע"כ פסק דנכון לזהר ולא יברך אלא א' אבל הרמ"א כ' דאנו אין נוהגין כך. על נרות של ביהכ"נ אין מברכי' דאינן עשויי' להאיר רק לכבוד עיין מג"א ס"ק ט"ו. המדליקי' בזוית הבית ואוכלי' בחצר אם אין הנרות ארוכות שדולקות עד הלילה הוי ברכה לבטלה (שם ס"ט בשם אגודה) אבל אם אוכלי' בביתם אפי' אינן דולקי' עד הלילה לא הוי ברכה לבטלה ומ"מ מצוה לעשות נרות ארוכות (מג"א שם ס"ק ט"ז) צריך להניח הנרות במקום שמדליקי' ולא להדליק במקום זה ולהניח במקום אחר (רמ"א שם בשם מרדכי) משום דאינו ניכר שמדליק לכבוד שבת (מג"א שם בשם לבוש) ואם עמד שעה מועטת על מקומו רשאי אח"כ להניח במקום אחר עיי"ש במג"א דמאריך ומסיים דיש לזהר לכתחלה לברך על השלחן:

ודין אי מיד בהדלקת הנרות חל עליו שבת ונאסר במלאכה וכיצד אנו נוהגין בזה ושאר פרטי דיני הללו מבוארי' שם בס' רס"ג ובאיזה שמנים ופתילות שמדליקין ואיזה אין מדליקין מבואר בפ' במה מדליקין ובטוש"ע ס' רס"ד וזמן ההדלקה מבואר בס' רס"א:

ובענין נר של יוה"כ כ' הרמב"ם פ"ג משביתת עשור ה"י דאם חל יוה"כ בשבת חובה להדליק נר בב"מ שהדלקת נר בשבת חובה אבל ביוה"כ שחל בחול תליא במנהגא כדאי' בפ' מקום שנהגו והרא"ש ס"פ בתרא דיומא כ' דיש לברך על הדלקת הנר כמו בשבת משום שלום בית וכ"כ הטור ס' תר"ז ובב"י שם בשם מרדכי פ' מקום שנהגו דאין מברכי' דאינו אלא מנהג ובפ' ב"מ כ' דביוה"כ בלא שבת אין מברכי' דליכא משום שלום בית ובסה"מ כ' גם בחל בשבת מדליקין בלא ברכה כיון דליכא טעודה וד"מ כ' בשם מנהגים דמברכי' וכ"פ בשו"ע שם אם חל בחול מברכי' להדליק נר של יוה"כ ואם חל בשבת להדליק נר של שבת ושל יוה"כ וכן המנהג שלנו:

(טו"ב) ברכת נר חנוכה גרסי' בשבת כ"ג ע"א אר"ח בר אשי אמר רבי דמדליק נר של חנוכה צריך לברך ורב ירמי' אמר הרואה נר של חנוכה צריך לברך [הרואה, העובר בשוק ורואה באחד החצרות דולק ומצאתי בשם רבינו יצחק בן הודא שאמר משום רבינו יעקב דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין או ליושב בספינה] אר"י יום ראשון הרואה מברך שתים ומדליק מברך ג' מכאן ואילך מדליק מברך שתים ורואה מברך א' מאי ממעט ממעט זמן ונמעט נם נם כל זומא איתא מאי מברך מברך אקב"ו להדליק נר של חנוכה והיכן צונו וכו' עיי"ש. וכן אי' סוגי' זו בפ' סוכה מ"ו ע"א. מבואר מזה דמברכי' להדליק בלמ"ד

ואולם בירושלמי פ' לולב הגזול ה"ד אי' כיצד מברכי' על נר חנוכה רב אמר ברוך אקב"ו על מצות הדלקת נר חנוכה ע"כ ובמס' סופ"י פ"כ אי' כתלמודא דידן להדליק בלמ"ד וכ"פ הרי"ף והרא"ש פ' ב"מ לברך להדליק וכן הוא ברמב"ם פ"ג ממגילה וחנוכה. והנה לשיטת ר"ת נתן הרא"ש בפ"ק דפסחי' טעם למה שמברכי' בלמ"ד משום דיש שיהוי במצותה דשיעורה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק ולשיטת הריב"א כ' הרא"ש שם אע"ג דאפשר ע"י שליח מ"מ אורחא דמלתא הוא שכל אדם מדליק בביתו מפני חביבות הנס וברי"ן שם כ' הטעם כיון דצריך לאשתתופי בפרסומי ואינו יוצא אלא בשל עצמו הרי אין מצוה זו יכולה להתקיים ע"י אחר ועיין בחי' אנשי שם שכ' דבס' תניא אי על שם רבינו יוסף דלהדליק הוא ט"ס וצ"ל על מצות הדלקת וכו' כדאי' בירושלמי עי"ש וצ"ע דשביק תלמודא דידן ופסק כירושלמי. ולשיטת הרמב"ם הטעם כיון שהוא חובה ועושהו לעצמו אף אם נתכוין להוציא גם אחרי' מברך בלמ"ד וכ"כ הכ"מ שם וע' ראב"ד שם שהקשה מנר חנוכה וכ' ואולי מפני שאין לה קצבה שמהדרי' מוסיפי' א"נ מפני שזו הברכה הוקבעה על הנרות שבמקדש שהן של תורה לפיכך עשאהו כעין של תורה ע"כ ובטור סי' תרע"ו הנסח להדליק וכ' הב"י בשם שבולי לקט במטבע ברכות שטבע הר"ר יוסף מצאתי ברכת חנוכה שטבעה להדליק ט"ס הוא [כמ"ש בחי' אנשי שם המובא למעלה על שמו] חדא דסגי ע"י שליח ועוד מפני מה לא השיב רב פפי כשאמר לו רב פפא לא סגי דלאו איהו מהיל נהי דלא סגי דלאו איהו מהיל דהא נר חנוכה סגי ע"י שליח ומברכי' להדליק ומפורש בפ' לולב הגזול ירושלמי כיצד מברך על נ"ח אקב"ו על מצות הדלקת נר חנוכה עכ"ל אבל נסחת הפוסקי' הוא להדליק וכן נהגו ומאי דסגי ע"י שליח י"ל כמ"ש הר"ן בפסחי' הנ"ל ע"כ דברי הב"י וכ"פ בשו"ע שם וכן אנו מברכי' להדליק בלמ"ד. של חנוכה תיבה אחת (מג"א בשם רש"ל ועיין מחצית השקל שם) אם שכח והדליק נר א' פחות מן הראוי ידליק א' בלא ברכה כי הברכה שעשה תחלה על חיוב כל הנרות עשה (מג"א שם בשם ב"י ובפי' תרנ"א ס"ק כ"ה מביא בשם הרמב"ם דאם בשעת הדלקת נר הראשון חיתה כוונתו להדליק אחרת א"צ לברך ואם בירך והדליק ואח"כ נזדמן נר אחר מברך בכל פעם עיין במחצית השקל שם בריש הסימן).

אדם שהדליק כבר יכול להדליק לאשה ולברך אם עומדת אצלו בשעת הברכה אבל בע"א אין לברך כיון שהמצוה מוטלת על גוף האדם כ"כ המג"א שם ס"ק ד' בשם הב"ח אבל הוא ז"ל כ' דמהגמ"י המובא בסי' ח' גבי ציצית משמע דאחר יכול לברך והיא תדליק. ואם אחר מברך כ' הב"ח דיברך על הדלקת נר חנוכה וכ' המג"א דממ"ש הר"ן בפ"ק דפסחים גבי הפרשת תרומה לא משמע כן כיון דעכ"פ צריך דעת בעלים הו"ל כאלו הוא עשאה וצריך לברך להדליק בלמ"ד. קודם שיתחיל להדליק יברך (רמ"א בשם מוהרי"ל ועיין ב"י בשם אבודרהם לחלק בין לילה הראשון לשאר לילות) אכסנאי שהשתתף בפרטי לבעה"ב ויש לו פתח פתוח לעצמו דצריך להדליק משום חשדא מצדד המג"א סי' תרע"ז ס"ק ד' אי יברך. אם מדליקי' עליו בביתו והוא במקום שאין שם ישראל פסק בשו"ע שם ס"ד כהמרדכי דמברך כי חייב לראות הנרות וכ' הרמ"א דכן נוהגי' אפי' הוא במקום ישראל ורואה הנרות אבל רוצה להחמיר ע"ע ולהדליק בפ"ע מדליק ומברך עליהן ושכן נודגי' ועיין טו"ז ס"ק א' גבי אכסנאי נשוי מחלוקת התה"ד ומוהרש"ל אי רשאי לברך וטו"ז פסק דיכול לברך.

ע"ין בטור סי' תרע"א שכ' ובביהכ"נ מניהם לדרום זכר למנורה וכ' הב"י שתקנו מפני האורח' שאין להם בית להדליק בו כמו קדוש וכ"כ הכלבו וכ' עור טעם אחר לפרסם הנס בפני כל העם לסדר הברכות לפניהם לפי שיש בזה פרסום גדול לש"י וקידוש שמו כשמברכים אותו במקהלות והריב"ש כ' דהוא מנהג ותיקין לפרסומי ניסא כיון שאין אנו יכולי' לקיים המצוה כתקנה להדליק כל א' בפתח ביתו מבחוץ מפני שד' האומות תקיפה ומברכי' ע"ז כמו על הלל הד"ח אע"פ שאינו אלא ממנהגא ומ"מ אין יוצא' בזה וצריך לחזור ולהדליק כל איש בביתו וכ"פ בשו"ע שם וכן המנהג עכשיו להדליק בביהכ"נ ולברך ועיין טו"ז ס"ק ח' באבל המתפלל ובמג"א ס"ק י' כ' דאיכא פרסומי ניסא אפי' אי ליכא י' בעת ההדלקה אם יבאו אח"כ ויראו. ולענין ברכת זמן עיין לעיל בברכת שהחיינו וכן ברכת שעשה נסים מבואר לעיל:

א' במס' סופרים פ"כ לאמר הנרות הללו לאחר ברכת להדליק וסדר הברכות שם כך להדליק והנרות הללו ואח"כ שהחיינו ושעשה נסים לבסוף עיי"ש ומס' סופרי' זו הובאה בראש פ"ב דשבת וכ' שהר"ם הי' אומר אותו וכ"כ בטוש"ע ס' תרע"ו אחר שהדליק יאמר הנרות הללו וכ' הטו"ז ומג"א אחר הדלקת הנר הראשון בעוד שמדליק שאר הנרות יאמר הנרות הללו וכו' ואנו מבריכי' תחלה להדליק ואח"כ שעשה נסים ואח"כ שהחיינו ואח"כ אומרים בעוד שמדליקי' הנרות הללו. ויתר דינים הללו מבוארי' בתקנת חנוכה אי"ה בח"ב:

(י"ח) ברכת מגילה גרסי' במגילה ר"פ הקורא עומד מקום שנהגו לברך יברך ושלא לברך לא יברך ואמר אביי עלה בגמ"א שם ל"ש אלא לאחריה אבל לפניה מצוה לברך דאר"י א"ש כל המצות כרן מברך עליהן עובר לעשייתן וכו' לפניה מאי מברך ר"ש מקטרז' אקלע לקמי' דרב אשי וברך מנ"ח [על מקרא מגילה ושעשה נסים ושהחיינו] ע"כ כ' הרי"ף והרא"ש והרמב"ם בפ' המשניות שם ובחבורו פ"א ממגילה דמברכי' לפניה על מקרא מגילה בעל. וכן א' במס' סופרי' שאביא להלן אי"ה. והנה לדעת ר"ת כ' הרא"ש בפ"ק דפסחי' דמש"ה תקנוה בעל משום דנעשית מיד בלי שיהוי ונקראת בלי הפסק ול"ד להלל דמפסיקים והצבור עוני' ראשי הפסוקים ולרעת הריב"א השעם כיון דשומע כעונה ונעשית הקריאה ע"י אחר וכ"ד להלל דמצוה עכ"פ לענות בראשי הפרקים ומה שלא תקנו הברכה על השמיעה ובלמ"ד דהא היא א"א ע"י אחר כמו גבי תקיעת שופר כ' הר"ן שם משום דבמגילה יש פיסוק אותיות שצריך לשמוע אותן תקנו הברכה על הקריאה ללמד שלא בקול בלבד הוא יוצא אבל בשופר אין לשון תקיעה מוכח פסיק קולות יותר מלשון שמיעה ע"כ ובאבודרהם כ' לפי שבשופר צריך שישמע התוקע קול שופר ואם לא שמע אלא קול הברה לא יצא כדאמרי' זימנין דמסיק רישא ואכתי שופר בבור והי' אדם תוקע בבור ואדם שחוץ לבור אם קול שופר שמע יצא ואם קול הברה שמע לא יצא נמצא השמיעה עיקר ולא התקיעה שאין הבנת הלב תלוי' בהלך מברכי' על השמיעה ובלמ"ד אבל במגילה יוצא בה בקריאה לברה אע"פ שלא השמיע לאזנו נמצא הקריאה עיקר שהבנת הלב תלוי בו לכך תקנו הברכה על הקריאה ובעל וי"א טעם אחר כי בשופר צריך לברך לשמוע ולא על התקיעה מפני שיש שברים ותרועה שאינן נקראי' תקיעה ואם יברך על התקיעה שברים ותרועה לאו בכלל הן וכן אם יברך להריע התקיעה אינה בכלל מש"כ

במגילה אם יברך לשמוע יש לספק שצריך שיבינו השומע׳ כי לשון שמיעה הוא גם לשון הבנה כמו כי שומע יוסף עי״ש . ואולם לדעת הרמב״ם פ״א מברכות דכל מצות שהן חובה ומברך להוציא עצמו מידי חובה ולהוציא אחרי׳ מברך בלמ״ד קשה ממקרא מגילה למה מברכי׳ בע׳ וכבר התעוררו בזה הראב״ד וכ״מ שם עיין בדבריהם .

אחד יכול לברך והשני קורא (רמ״א בהג״ה סי׳ תרצ״ב בשם הג״א) נשתתק הקורא באמצע הקריאה האחר צריך להתחיל בראש אבל אינו מברך תחלה דיוצא בברכת הראשון כמו בשופר (מג״א שם ודגול מרבבה כ׳ דא״צ להתחיל רק ממקום שפסק הראשון דדומה ממש לשופר עיין תשו׳ שבות יעקב ח״א סי׳ מ״ב ובמחצית השקל שם וסי׳ ק״מ) אע״פ שיצא כבר יכול להוציא אחרי׳ י״ח (שו״ע שם) אם האשה קוראת לעצמה מברכת לשמוע מגילה שאינה חייבת בקריאה (מג״א סי׳ תרפ״ט בשם מרדכי) ואם מברך לנשים פסק הב״ח דמברך ג״כ לשמוע מגילה כמו בקוראת היא עצמה וטוב שהיא עצמה תברך אם יכולה (מג״א סי׳ תרצ״ב ס״ק ה׳) קרא ולא ביקד יצא (שם בשם תוספתא דברכות אינן מעכבות) ושאר פרטי דיני זה מבוארי׳ לעיל בתקנת מגילה שער ו׳ סי׳ מ״ד עיי״ש .

על מה דשנינו במגילה פ׳ הקורא עומד דברכה לאחריה מקום שנהגו לברך ברך א׳ שם לאחריה מאי מברך בא״י אמ״ה האל [כן הוא הגי׳ שלנו אבל בריף ובראיש ליתא תיבת האל] הרב את ריבנו והדן את דינינו והנוקם את נקמתינו והנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשינו בא״י הנפרע לישראל מכל צריהם רבא אמר האל המושיע אר״פ הלכך נימרינהו לתרוייהו בא״י הנפ״ע לישראל מכל צריהם האל המושיע ע״כ וברמב״ם פ״א ממגילה אי׳ האל הרב וכו׳ כמו שהוא לפנינו בש״ס אבל הטור סי׳ תרצ״ב מביא בשם ר״ע ז״ל דלא אמרי׳ האל דהא אמרי׳ אלקינו וכ״כ המרדכי בשם בה״ג וכן הוא בשו״ע שם ס״א רק הרב את ריבנו וכו׳ ולא האל הרב וכו׳ עיין בטו״ז ס״ק א׳ דמביא ראי׳ מסי׳ קפ״ז גבי ברכה רביעית דבהמ״ז . ועיין בד״מ ס״ק ג׳ די״ל באחרונה והנפרע לנו מצרינו כדי שתהי׳ מעין חתימה סמוך להתימה ואין לומר האל הנפרע דהא גם בסוף הזכיר השם וע׳ באבודרהם. ובסדור ר״ע החתימה הנפרע מלעמו ישראל מכל אויביהם האל המושיע והטעם שהקנו בברכה זו ה׳ לשונות הללו הרב הדן הנוקם הנפ״ע והמשלם עיין בכל בו סי׳ מ״ה ובאבודרהם ובב״י שמאריכי׳ בזה. ונע״ק ברכה זו דלאחריה כ׳ הר״ן במגילה שם יש לתמוה ברכה זו למה פותחת בברוך שהרי היא סמוכה לחברתה לברכה שלפניה בשלמא גבי ברכת התורה ה״ט דפותחת בברוך משום דקודם תקנה שהיה הפותח מברך לפניה והחותם לאחריה וכיון דבתרי גברי הוי לא ראו לעשותה כסמוכה לחברתה ובתר תקנה נמי דתקנו לכל חד ברכה לפניה ולאחרי׳ לא ראו לשנות מטבע ברכה שלה שלא תהא פותחת בברוך אבל הכא אמאי דהא מגילה לא הוי הפסק כי היכא דלא מפסיק ק״ש בברכותיה דמש״ה חשבי׳ ברכה אחרונה שלה סמוכה לחברתה ובמגילה נמי לימא הכי וי״ל דהאי ברכה אחרונה לאו אקריאת מגילה אלא ברכה בפ״ע שנתקנה על הנס עכ״ל ובאבודרהם כ׳ בברכת התורה לאחרי׳ דפותחת בברוך משום דכי אמרי׳ פסוקי׳ לא הוי הפסק ה״מ פסוקי׳ הקבי׳ תמיד כגון בין השכיבנו ליראו עינינו וכיו״ב אבל בקה״ת הוי הפסק כיון שאינם קבועים תמיד וכן בברכה שאחר ההפטרה א״נ כיון שהיא אחר קריאה בספר נראה

שהיא תחלת המעשה ולהאי טעמא ניחא נמי ברכה שלאחר קריאת המגילה ע"כ. והטור מביא בשם בעה"ע כיון שברכה אחרונה במנהגא תלי' אין לגעור במי ששח בקריאתה דלאו הפסקה היא אלא בקריאה תלי' מלתא וכ' הטור ע"ז ואין נראה דכיון שהוא מברך צריך שלא להפסיק דמאי נ"מ דתלי במנהגא סוף סוף הוא מברך ע"כ ואולם לפי דברי הר"ן הנ"ל דברכה זו לא נתקנה אמגילה אלא הוא משבח ומודה על הנס טענת הטור אינה טענה דאין ענין הברכה הזאת למגילה לומר שלא יפסיק בקריאתה וכן מצאתי בב"י שם ואולם זהו רק בקורא אבל בשומע לא יפסיק מטעם אחר משום דבעודו מפסיק לא ישמע מה שהקורא קורא ונמצא שלא שמעה כולה ולא יצא כ"כ הב"י שם וכ"פ בשו"ע ועיין בטו"ז דפ' דברי בה"ע אברכה ולא אקריאה דלא כב"י. ברכת הרב את ריבנו אומרי' אף ביום וכן ארור המן ברוך מרדכי כמבואר בס' תר"צ אבל אשר הניא א"א אלא בלילה וכבר מבואר כל זה בתקנת מגילה שער ו' סי' מ"ד עי"ש. יכרוך המגילה לאחר הקריאה ואח"כ יברך כ"כ ד"מ סי' תרצ"ב בשם תשו' מהרי"ו והוא בשו"ע סי' תר"ץ סי"ז וכ' המג"א שם דמניחה על מקומה ואח"כ מברך ובס"ק כ' כתב שם דאם רצה מברך ואח"כ כורכה.

ודע דבירושלמי איתא נסחא אחריתי לברכה אחרונה דאי' בפ' הקורא עומד ה"א כיצד הוא מברך עליה זכיי טבחא [כך שמו] בשם ר"י הרב את ריבך והנוקם את נקמתך הגואלך והמושיעך מכף עריציך עד כדון בסוף בתחלה הרי היא ככל שאר המצות של תורה וכו' ע"כ ובמס' סופרים פי"ד אי' במגילת אסתר אמרו שצריך להזכיר בו זמן ולאחר קריאתה צריך הקורא לומר בא"י אמ"ה הרב את ריבינו והדן את דינינו והנוקם את נקמתינו והגואלנו והמושיענו מכף כל עריצים בא"י האל העוזר ומושיע כנגד עלבונה של תורה מברכי' וי"א כנגד עלבונם של ישראל מברכי' ועוד אמרו שכן צריך ליתן שבח והודאה על הגאולה ועל הפדות וחותם בא"י האל הנקמות המשלם גמול לאויבים ומגן לצדיקים ומושיע עמו מיד שונאיהם ואח"כ מקלס לצדיקים ברוך מרדכי וכו'. ע"כ ועיין קרבן העדה לירושלמי שם שכ' דלנסח הירושלמי מברך נגד עלבונה של תורה לכך הברכה בלשון נוכח ולתלמוד שלנו מברכי' נגד עלבונם של ישראל ומש"ה הנסח בלשון רבי' מדברים בעדם. ועיין בא"ר סי' תרצ"ב בענין נסח ברכה זו וטעמ'. כ' הב"י בשם א"ח עפ"י הירושלמי דא"א ברכה לאחריה אלא בצבור ולא ביחיד וכ"פ בשו"ע שם אבל הא"ר מביא הרבה פוסקי' דאומרי' אף ביחיד עי"ש.

אי' במס' סופרים פי"ד ברות ובשיר השירים באיכה ובמגלת אסתר צ"ל על מקרא מגילה ואע"פ שכתובה בכתובים. הקורא בכתובים צ"ל בא"י אמ"ה אקב"ו לקרות בכתבי הקדש ע"כ וכ' באבודרהם דף ע"ד נהגו העולם לקרות בחג המצות שיר השירים מפני שמדבר בגאולת מצרים שנאמר לסוסתי ברכבי פרעה, ובחג השבועות לומר רות מפני שכתוב בו בתחלת קציר ועוד שאבותינו שקבלו התורה נתגיירו וגם רות נתגיירה ובשמיני עצרת קהלת שכ' בו תן חלק לשבעה וגם לשמנה שהם ימי החג וש"ע וגם שלמה המלך בחג אמרו בהקהל וכו' ואח"כ מביא הא דמס' סופרים הנ"ל לענין ברכה משמע דס"ל דמברכי' עליהן וכ"כ בהגמ"י על מנהגי ת"ב דקורי' איכה ומברכי' ע"מ מגילה ושכ"כ רבינו שמחה. וכ' הרמ"א בד"מ סי' ת"צ דהמנהג לומר ש"ה בשבת חוה"מ של פסח ואם שבת בימים

האחרונים אומרי' ביום האחרון בשבת ומביא דברי האבודרהם והגמ"י לברך וכ' וכן המנהג דלא כמרדכי פ"ק דמגילה דכ' דאם הי' כתובה בין הכתובים יברך על מקרא כתובים עיי"ש . אמנם בהגהת השו"ע שם ס"ט כ' הרמ"א והעם נהגו שלא לברך עליהם על מקרא מגילה ולא על מקרא כתובי' ע"כ ובתשו' כ' הרמ"א סי' ל"ה דבאמת בד"מ כ' כאבודרהם ומוהרי"ל לברך ע"מ מגילה ולכן דקדק בשו"ע לכתוב והעם נהגו שלא לברך ולא כ' סתם וכן נוהגי' כמו שהוא דרכו בשאר מקומות ואח"כ כ' ופוק חזי מה עמא דבר וכ' באריכות ד' טעמים שלא לברך ומסיק דאין לברך כלל ומשמע לפי טעם הרביעי שם דאף אמגילת איכה אין לברך עש"ה וכ"כ הב"י סי' תקנ"ט . והעם לא נהגו לברך על שום מגילה חוץ מאסתר וכ' הטו"ז סי' ת"צ דהמברך על שאר מגילות מברך ברכה לבטלה ובמג"א כ' דעיקר כמנהג קדמונינו ובסי' תקנ"ט כ' לברך על איכה ובסי' תרס"ג כ' דעל קהלת לכ"ע אין מברכי' ועיין הטעם בלבוש משום די"א דכלן נאמרו ברוה"ק וקהלת אמר שלמה בהכמתו ומטעם זה לא גזרו עליה שתטמא הידים גם בקשו לגנוז קהלת וגם הרי במס' סופרי' הנ"ל לא חשיב קהלת בהדי' אינך מגלות אמנם מנהגינו שלא לברך אפי' על איכה ורק על מגילת אסתר בלבד מברכים וע"ע במג"א רסי' רפ"ד .

(י"ט) ברכת השחיטה מבואר בכמה דוכתי בש"ס דמברכי' על השחיטה ונסח הברכה אי' בפ"ק דפסחים דפריך הש"ס למ"ד לבער מיתיבי ברוך אקב"ו על השחיטה ומשני התם נמי היכא נימא נימא לשחוט לא סגי' דלאו איהו שחיט ומקשה פסח וקדשים מאי איכא למימר ומשני אין ה"נ ופירש"י פסח וקדשים הבעלים נצטוו דכתיב וסמך ידו ושחט ע"כ מבואר דלמ"ד לבער דהיינו דאפי' במצוה שאפשר ע"י אחר אם עשאו בעצמו מברך בלמ"ד מש"ה בפסח וקדשים מברכי' לשחוט ועל שחיטת חולי' בעל אבל למ"ד על ביעור והיינו אפי' כשנעשית המצוה בעצמו כיון שאפשר ע"י אחר מברכי' בעל מש"ה בין לשחיטת חולין ובין לשחיטת קדשים הכרכה היא על השחיטה וזהו א"ש לשיטת הריב"א וכן הוא בר"ן שם וכיון דקי"ל כמ"ד על ביעור א"כ לעולם מברכי' על השחיטה . ולסברת ר"ת שם הטעם דמברכי' בעל משום דהמצוה נעשית מיד בלי שיהוי ולשיטת הרמב"ם הטעם כיון דאי בעי אפשר לו שלא לאכול בשר הוי שחיטה כדברי הרשות ומש"ה מברך בעל וכ"כ להדי' בפי"א מברכות . ואולם בפסח וקדשים דחיוב הוא לשחוט ולאכול הי' לברך בלמ"ד והנה בפי"א משחיטה ה"ב כ' הרמב"ם והלכות שחיטה בכלן אחת הן לפיכך השוחט בהמה או חיה או עוף מברך תחלה אקב"ו על השחיטה וכו' וזהו בשחיטת חולין וצ"ע על שלא כ' בהלכות מעה"ק היאך מברכי' על שחיטת קדשים אם לא שנדחוק דלא רצו לחלוק במטבע הברכות וצ"ע .

ובתוספתא דברכות פ"ו אי' השוחט צריך ברכה לעצמו ברוך על השחיטה ובירושלמי פ' הרואה אי' השוחט צ"ל אקב"ו על השחיטה ע"כ וכ"פ בטוש"ע יו"ד סי' י"ט ס"א .

אי' בירושלמי פ' הרואה שחיטה אימתי מברך עליה רבי יוחנן אמר עובר לשחוט יוסי בן נהוראי אומר משישחוט לה שמא תתגבל שחיטתה מעתה מי בדיק הסימני' חזקת בני מעיים כשרים ע"כ וקי"ל כר"י דמברכי' קודם השחיטה כשאר כל המצות דמברכי' עובר לעשייתן וסמכי' אחזקה דרוב בהמות בחזקת כשרות הן ול"ח שמא תתגבל בשחיטה וכ"כ הרמב"ם פ"א משחיטה מברך תחלה וכ"פ בטוש"ע

יו"ד סי' י"ט עיי"ש בנקודת הכסף ובש"ך סי' כ"ח ס"ק כ"ז. אך זהו רק אי לא אתיליד ריעותא בדבר שרוצה לשחוט אבל באתיליד ריעותא כזה נחלקו גדולי קמאי ז"ל, ז"ל האו"ז ה' כיסוי ונראה בעיני ע"כ ל"פ רבי יוחנן להקדים ברכה לשחיטה אלא היכא דליכא ריעותא אבל היכא דאתיליד ריעותא הואיל ויכול לבדוק לאחר שחיטה ולברך מודה דלא אזלי' בתר חזקה אלא שוחט ובודק הריעותא ומברך וכבר בא מעשה לפני רש"י זצ"ל ביונה אחת שנשבר אגף שלה והורה לשחטו ולבודקו מפני שאינו יכול לבודקו מחים וענהו השואל היאך יברך ברכה לבטלה ואמר כיון שמוצ'או מידי נבלה מעשה זו שמעתי ממורי רבינו יהודא בר יצחק מיהו נראה בעיני שיש לו לשחוט בלא ברכה ואח"כ יבדוק אם נמצאת כשרה יברך כדפי' עפ"י הירושלמי עכ"ל וכ"פ רמ"א בהג"ה סי' י"ט ס"א כא"ז דלא כרש"י ז"ל דבדבר שיש בו ריעותא ישחוט ויבדוק אחר הריעותא ואח"כ יברך או ישחוט דבר אחר שאין בו ריעותא עמו (טו"ז שם) ועיין ש"ך ס"ק ב' דמוהרש"ל פסק כרש"י. ואם הוא דבר דלא אתיליד בי' ריעותא ושכח ולא בירך קודם השחיטה לדעת האו"ז שם יכול לברך לאחר השחיטה שכ"כ שם ותו דיכול עדיין לברך אחר שחיטה שכל מצוה שלא בירך עובר לעשייתה מברך לאחר עשייתה ודיו דהרי לר"י בן נהוראי בירושלמי עיקר המצוה שישחוט ואח"כ יברך א"כ זה ששחט בלא ברכה אינו סברה כולי האי לאסור לו הבשר ע"כ וכ"כ בהג"א פ"ק דחולין ופ"ק דברכות עיי"ש אבל הרמב"ם פ"א מברכות ה"ה כ' העושה מצוה ולא בירך אם מצוה שעדיין עשייתה קיימת מברך אחר עשייה ואם דבר שעבר הוא אינו מברך כיצד וכו' אבל אם שחט בלא ברכה אינו חוזר אחר שחיטה ומברך אקב"ו על השחיטה עיי"ש ופסק הש"ך ביו"ד סי' י"ט ס"ק ג' כהרמב"ם ומדהה דברי הברכת אברהם וע"ע מג"א סס"י רי"ד וסי' תל"ב דפסק ג"כ כהרמב"ם. וע"ע בשאגת ארי' סי' כ"ו דהשיג על הש"ך ובפרי"ח ליו"ד שם ובתבואת שור ושאר אחרונים שם.

אם שחט ולא בירך לכל הפוסקי' שחיטתו מותרת דברכה אינה מעכבת לבד מאלדד הדני המכונה בשם הלכות ארץ ישראל המובא במרדכי ריש חולין ס"ל דשחיטתו פגול ואסורה אבל כל הפוסקי' דחו דבריו וכ"פ הרמב"ם ושוש"ע סי' י"ט ס"א. ואם הזיד ולא בירך כ' המרדכי בפ' כיסוי הדם בשם ראבי"ה שמצא בתשו' הגאוני שחייב מכת מרדות מדרבנן ואסור לו לאכול ממנו משום קנסא אבל לאחרי' מותר וכ"פ הב"ח אבל הב"י ורמ"א לא חלקו וגם הש"ך פסק דמותר אפי' לעצמו מיהו היכא דהעם פרוצי' במצות שיאינם מברכי' על השחיטה פסק הש"ך בסי' כ"ח ס"ק ג' דיש לקנסו ולחייבו מלקות וגם יש לאסור השחיטה להעובר משום מגדר מלתא עיין אחרונים שם. אם שוחט בבית המטבחים שהוא מקום מטונף יברך ברחוק ד' אמות קודם שיכנס לשם ולא ידבר עד אחר השחיטה (רמ"א שם בי"ש אגודה).

בפ' כיסוי הדם פ"ו פליגי ר"י ורבנן במתני' בשוחט חיה ועוף לר"י שחט חיה יכסנה ואח"כ שחוט העוף ולרבנן כיסוי א' לכלן ואי' בגמ' שם אר"ח מורה הי' ר"י לענין ברכה שאינו מברך אלא ברכה אחת [על השחיטה א"צ לברך לאחר כיסוי] א"ל רבינא לרב אחא ברי' דרבא וכו' מ"ש מתלמידי דרב דרב ברונא ורב חננאל תלמידי דרב הוי יתבי בסעודתא קאי עלייהו רב ייבא סבא א"ל הב ליבריך הדר א"ל הב לשתי א"ל רב ייבא סבא הכי אמר רב כיון דאמר הב ליבריך אתסר לכו

למשתי חמרא ה"נ כיון דאטפיל ליה לכ יסוי איחייב ליה לברכה [הפסקה היא מלשחוט וכי הדר שחיט אתחייב לי' בברכה] הכי השתא התם משתי וברוכי בהדדי לא אפשר הכא אפשר דשחיט בחדא ידא ומכסי בחדא [משתי וברוכי לא אפשר הלכך כי אמר הב לבריך נתנו דעתם לפסוק מלשתות אבל זה אע"פ שיודע שיכסה דם ראשון לא הסיח דעתו מן השחיטה וכל שעתא זמן שחיטה היא לו אפי' בשעת כיסוי אפשר דשחיט בחדא ידא ומכסי בחדא] ע"כ סוגי' הש"ס. מבואר מזה דאם שחט הרבה בהמות חיות ועופות אפי' לר"י ברכה אחת על שחיטת כולן ומכ"ש לדידן דקיי"ל כרבנן דאמרו כיסוי א' לכלן. ואולם המרדכי פ' כ"ה כ' וז"ל ומצא ראבי"ה בתשו' הגאונים שצריך לברך על כל שחיטה ושחיטה שמא ישכח וידבר בינתיים דברים שאין מעין שחיטה ואין זה הטעם נ"ל דאטו משום שמא ישכח יברך ברכה שא"צ וע"כ יש לפרש צריך לברך על כל שחיטה ושחיטה הואיל וגופי' מחולקי' והביא ראי' מההוא דאמרי' לעיל דמשני ר"ל משום ברכה שא"צ פי' שאם יביאו ס"ת אחרת יצטרך לברך שנית וכי היכא דב' ס"ת גורמי' ב' ברכות אע"ג דב' הקריאות מענין א' הם מדברי' מענין יוה"כ ה' נ בב' שחיטות אפי' הוי מצוה אחת.

ותפילין נמי מצוה אחת ואפ"ה מברך בין תפילין לתפילין אם סח וכ"כ רבינו שמואל ברבי חפני ורבינו קלונימוס מרומי לברך על כל שחיטה ושחיטה וכ' באו"ז נ"ל לקיים דברי שניהם בשני מינים כגון חיה ועוף שאז צריך לברך על כל א' מיהו נראה בעיני דלפי האמת אפי' חיה ועוף ובהמה א"צ כי אם ברכה א' הואיל וברכות שוות וכו' עכ"ל ופסקו כל הפוסקי' דברכה א' לכולם וכן הוא בטוש"ע שם סי' י"ט ס"ב. ואם שחט בין שחיטה לשחיטה בדברי' שאינן מענין השחיטה נסתפקו התוס' והרא"ש שם אי יש לדמותו לתפילין דאם סח צריך לברך או לשח באמצע הסעודה דא"צ לחזור ולברך והעלו דצריך לחזור ולברך וכיון דשח הוי כגמר מצות שבירך עליה וצריך לחזור ולברך כיון דאי בעי לא שחיט יותר ול"ד להתחיל במצוה ולא גמרה כגון בתקיעות והלל וכדומה כיון דלא סגי דלא יגמור משא"כ בשחיטה וגם ל"ד לסעודה דשם יש קבע וכיון שכן דצריך לחזור ולברך ע"כ אסור לדבר לזקוק א"ע לברכה אחרת כיון שיכול לפטור א"ע בברכה אחת אסור לגרום ברכה שא"צ ועבירה היא בידו כמו בתפילין. ודוקא בדברי' שאינן מענין השחיטה אבל דברי' שהם צרכי השחיטה כגון הביאו לי לשחיט וכדומה לא הוי הפסק וכ"כ הר"ן שדעת הרי"ף כן ושהרמב"ן חולק וכ"כ הרשב"א בתה"א כדעת התוס' והרא"ש דצריך לחזור ולברך והמחבר שם מביא ב' הדיעות וכ' טו"ז דספק ברכות להקל ולא יברך אבל הש"ך פסק דהסכמת הפוסקים והאחרונים דצריך לברך ועכ"פ יהא נזהר מלהפסיק בשיחה שאינה מצרכי השחיטה. ואולם זהו רק בין שחיטה לשחיטה אבל בין ברכה לשחיטה לכ"ע אם שח צריך לחזור ולברך (טוש"ע שם ס"ד).

והא דאמרי' אם לא שח דא"צ לברך היינו דוקא בהי' דעתו מתחלה על כל מה שיביאו לו לשחוט אבל בנמלך דהיינו בשעת הברכה לא הי' דעתו רק על זאת ואח"כ הביאו לו עוד לשחוט דעת הר"ן בפ' כ"ה בשם הר"ר משולם וכן דעת הרא"ש ושאר קמאי ז"ל דצריך לחזור ולברך כמו בנמלך דצריך לברך על כל כוס וכוס ול"ד לסעודה דיש קבע לסעודה והטור מביא בשם בה"ע דגם בנמלך א"צ לחזור ולברך אלא כשזה אינו מן המין הראשון כגון ששחט חיה והביאו לו עוף אבל אם הוא מן המין הראשון א"צ לברך אבל הרא"ש אינו מחלק בכך

והמחבר בשו"ע שם פסק כהרא"ש אבל הרמ"א בד"מ כ' דבשו"ע או"ח סי' ר"ז סותם הטור כדעת העיטור וע"כ מביא הרמ"א בהגהותיו לשו"ע כאן ביו"ד דעת העיטור וכ' וכן עיקר והראה מקום לסי' ר"ו באו"ח ועיין ש"ך דחולק עליו ופוסק כהרא"ש ועיין ב"י או"ח סי' ר"ו ומג"א שם ס"ק ז' ודוק.

והא דבנמלך צריך לחזור ולברך כ' בספר המצות דוקא אם בשעה שמביאי' לו האחרות אין לו עוד מאותן שהיו לפניו כשברך אלא גמר כבי' מלשחוט אותן דאז הוי סילוק ודמי להא דאם גמר מלאכול אסור לאכול עד שיברך ואף דבסעודה לא קיי"ל הכי היינו משום דיש קבע לסעודה אבל לענין ברכת שחיט' הוי סילוק אבל אם כשמביאים לפניו האחרות יש עוד לפניו לשחוט מאותן שברך עליהן א"צ לברך על מה שמביאי' לו דלא הוי סילוק והטור כ' דאין נראה לחלק אלא בכל ענין הוי סילוק ופסק המחבר ס"ז כהסמ"ג אבל לכתחלה יהי' דעתו על כל מה שיביאו לו לשחוט ושוחט המושכר ומיוחד לשוחט קבוע בודאי דעתו לעולם על כל מה שיביאו לו אפי' בב' מינים וא"צ לחזור ולברך כ"ז שלא שח בינתיים (ש"ך ס"ק י"א בשם מהרש"ל ופרישה וב"ח). בכל מקום שצריך לברך על האחרת יכסה תחלה דם הראשון ואח"כ יברך וישחוט האחרת וא"צ לברך עוד על הכיסוי השני כשהביאו לו קודם שבירך על כיסוי הראשונה דשחיטה לא הוי הפסק (תוס' והרא"ש והוכיחו כן מדברי רבי יהודא וכ"פ בטוש"ע שם) הי' שוחט חיה או עוף ודעתו לשחוט עוד ושכח וכסה וברך כשחוזר לשחוט א"צ לברך על השחיטה דאין הכיסוי הפסק (טוש"ע שם) שחט חיה ודעתו לשחוט אח"כ בהמה פסק הרמ"א בד"מ והגהותיו לשו"ע שם ככלבו דיכסה ואח"כ ישחוט הבהמה בלא ברכה כיון דכיסוי לאו הפסק הוא והש"ך ס"ק י"ג כ' לפי מאי דקיי"ל בסי' ב"ח דקודם כיסוי דם החיה צריך לבדוק הריאה הוי הפסק גדול בין שחיטה לשחיטה ויצטרך לברך פעם אחרת ול"ד לשח בין חיה לחיה ובנמלך דצריך לכסות מתחלה דהתם כיון דבלא"ה צריך לחזור ולברך א"כ צריך לגמור מצוה הראשונה משא"כ כאן ודין הכל בו נ"מ לענין עוף עיי"ש.

היו שנים שוחטי' האחד נפטר בברכת חבירו אם מכוין להוציאו והוא מכוין לצאת כדתני' בתוספתא י' שעושי' מצוה א' א' מברך לכולן (טוש"ע שם ס"ג).

ההג"א פ"ק דחולין כ' בשם האו"ז דאלם וערום לא ישחטו לכתחלה מפני שאינן יכולי' לברך כדתנן בפ"ק דתרומו' ה' לא יתרמו ואם תרמו תרומתן תרומה האלם והערום ומפרש בירושלמי משום ברכה ואין אחר העומד על גביו יכול לברך על השחיט' ואם גם האחר שוחט מסופק ההג"א אם דינו כשאר בני אדם דא' מברך לכלן או שאני אלם דהוא בעצמו אינו יכול לברך אינו יוצא בברכת השני אף ששוחט השני ג"כ. ובחרש המדבר ואינו שומע פסק ההג"א שם דאע"ג דגמיר הלכות שחיט' ומוחזק דשחיט שפיר לא אכלינן משחיטתו אבל הרמב"ם פסק פ"ד משחיט' ה"ט דמומחה שנשתתק והרי הוא מבין ושומע ודעתו נכונה ה"ז שוחט לכתחל' וכן מי שאינו שומע ה"ז שוחט ע"כ באלם פסק דשוחט לכתחלה אף דאינו יכול לברך ובאינו שומע כ' רק ה"ז שוחט ולא כ' לכתחל' וכ' הרא"ש בפ"ק דחולין הטעם לפי שאין שומע הברכה ואין לו לשחוט לכתחל' דצריך להשמיע לאזניו וא"כ בנשתתק צ"ל דהוא במברך לו אחר ואף דבתרומ' שנינו האלם לא יתרום כ' הב"י דמתני' דתרומו' לא תני תקנתא ואה"נ אם בירך לו אחר כיון שהוא

שומע לכתחל' נמי תור' והטור יו"ד סי' א' כ' כדברי הרמב"ם דמדבר ואינו שומע לכתחל' לא ישחוט מפני שאינו שומע הברכ' ואם שחט אפי' בינו לב"ע שחיטתו כשרה דברכ' אינה מעכבת והוא כפקח לכל דבריו והשומע ואינו מדבר אם הוא מומחה שוחט לכתחלה אם אחר מברך ועיין פרישה דאפי' אם האחר אינו שוחט יכול להוציאו בברכתו משום דגם האחר יכול להנות מן השחיט' ולאכול מן הנשחט וגם השחיט' אינה מעיקר ההנאה. אמנם הב"ח והש"ך כ' דוקא אם האחר שוחט ג"כ יכול לברך ולהוציא האלם עי"ש ודייק כן מלשון הטור והמחבר ובטו"ז ס"ק י"ז דעתו כפרישה אבל לא מטעמי' אלא דמחלק דהא דבברכת המצות חוץ מברכת הנהנין אע"פ שיצא מוציא הוא מטעם ערבות והיינו דוקא במצוה שהיא מצות הגוף ממש דהיינו דאינו יכול לעשותו ע"י אחר אלא הוא בעצמו בגופו משא"כ תרומ' ושחיט' דאפשר ע"י אחר למה לן לזה דזה יעשה המצוה ואחר יברך הלא טוב שהמברך בעצמו יעש' המצוה וע"כ תנן במתני' דתרומו' האלם לא יחרום ומיושבת קו' הב"י על הרא"ש ואעפ"כ יכול אחר לברך על השחיט' ולהוציא את זולתו אפי' אי המברך אינו שוחט משום דשאני ברכת השחיט מברכת התרום' דבתרום' מברך על ההפרשה ולא על איסור אכילת טבל דהא חייב בהפרשה אפי' אינו רוצ' לאכול מתבואה זו משא"כ ברכת השחיט' אינה באה על השחיט' עצמה דהא אם ירצ' שלא לשחוט ולא לאכול בשר הרשות בידו ואינו מברך רק על איסור אכילת בשר בלא שחיטה ובזה ודאי כל ישראל שייכי' באותה ברכ' דעל כולם יש איסור זה אלא דאין מקום לתת שבח זה לקב"ה אלא בשעת שחיט' והוי כמו בברכת האירוסין שהרב מברך והחתן מקדש ומש"ה שפיר אלם יכול לשחוט ואחר מברך אפי' אם האחר אינו שוחט עיש"ה.

ערום לא ישחוט לכתחלה וכאן גם אחר אינו רשאי לברך כנגדו כמבואר באו"ח סי' ע"ה ס"ד וגם לא מהני שיהפוך המברך לצד אחר כיון דהערום צריך לשמוע הברכ' והוא אסור בכך ול"ל שומע כעונה (טו"ז וש"ך יו"ד סי' א').

בן פקועה שהפרים ע"ג קרקע דקי"ל דטעון שחיטה מדבריהם משום מראית עין כמבואר בטוש"ע יו"ד סי' י"ג כ' הרשב"א בתשו' סי' תקכ"ה דמברכי' על שחיטתו דמצוה מדבריהם הוא ועיין פר"ח סי' י"ג ס"ק ה' דכ' דטעמא דהרשב"א אע"ג דפסק בשהא או דרס או שחט בן פקועה שהפרים ע"ג קרקע בסכין פגומה דמותר לפי שאין הרואה יודע זה ול"ש ב' מראית עין אפ"ה פסק דמברכי' כיון דמצוה לשחוט מדרבנן לאפוקי ניחור ועיקור דאף לדידי' אסור שייך לברך וצונו על השחיט' אע"פ שאין כל דיני שחיטה נוהגין בו ומכ"ש לדעת הרא"ש ודעימי' דבעי' שחיט' מעלייתא וכל דברי' הפוסלי' בשאר שחיטה פוסלי' גם בבן פקועה פישוטא דמברכי' על השחיט' אך מדברי הר"ן פ' במה מדליקין גבי חצר שיש לו ב' פתחים דכ' כיון שאינו מדליק אלא משום חשדא לא מברך נרא' דגם כאן אין לברך והפר"ח פסק כהרשב"א דיש לברך. ובתבואת שור כ' דאין לברך אלא יברך על אחר תחלה דשמא נפל הוא ולהש"ך ס"ק י"א דאם שהא ח' ימים מותר ואין לחוש לנפל ג"כ א"צ אחר תחלה ומ"מ העלה הפרי מגדים שם דטוב לברך על אחר תחלה לחוש לדברי הר"ן בשבת הנ"ל.

(כ) ברכת כיסוי הדם גרס' בתוספתא דברכו' פ"ו המכסה דם צריך ברכה לעצמו על כיסוי הדם ע"כ וביר[ו]שלמי פ' הרואה אי' המכסה אומר על כיסוי הדם

ע"כ והנה לדעת ר"ת הטעם דמברכים בעל מצני שהיא מצוה הנעשית מיד ולית בה שיהוי ולדעת הריב"א מפני שאפשר ע"י אחר דכל ישראל חייבים לכסות ואף דכתי' ושפך וכסה ואמרי' מי ששפך יכסה אפ"ה אם לא כסה חייבי' כל ישראל לכסות כדאי' בפ' כיסוי הדם דכתי' ואומר לבני ישראל. וגם השוחט הלא יכול לעשות שליח לכסות לדעת הרמ"א בד"מ הלכו' מילה סי' רס"ד ותבואת שור סי' כ"ח ואף דלהש"ך בחו"מ סי' שפ"ב ס"ק ג' אין השוחט רשאי לכבד לאחר לכסו' מ"מ י"ל כיון דאם לא כסה מצוה על כל ישראל הוי כמו מצוה שנעשית ע"י אחר ומברכים בעל [ועיין קצות החשן סי' שפ"ב דמדמה לי' למצות שבגופו דל"מ בי' שליחו' כמ"ש התום' רי"ד בקדושין].

ואולם הכלבו ואבודרהם כ' דכיסוי הוי מצוה שא"א ע"י אחר וכדברי הש"ך וקצות החשן ונתנו טעם אחר למה שמברכים בעל והוא מפני שכיסוי הדם הוא גמר מצוה ולא קרינא בי' להבא אלא לשעבר ואפי' לאחר הכיסוי יכול לברך כיון שבירך מקודם על השחיטה ע"כ ולשיטת הרמב"ם הטעם דהוי כדבר הרשות דאי בעי לא לשחוט ולא ליכסי ולא ליכול בשר כמו גבי ברכת השחיט' שכ"כ להדי' בפ"א מברכו' אבל נט"י ושחיט' הואיל ובדברי הרשו' הן אפי' שחט לעצמו מברך על השחיט' ועל כיסוי הדם ועל נט"י עיי"ש.

והנה לפי התוספתא וירושלמי הנ"ל וכן הוא ברמב"ם פי"ד מה' שחיט' ה"א הנסח של ברכת כיסוי הוא רק אקב"ו על כיסוי הדם ואולם בטוש"ע סי' כ"ח הוסיפו תיבת בעפר ונסחתם היא באי" אקב"ו על כיסוי הדם בעפר והטעם כמ"ש האחרונים שם להורו' דבעי עפר תיחוח למט' ועפר תיחוח למעל' דגלמד בפ' כ"ה ממלת בעפר שכתוב בתור' וכסהו בעפר עיין ב"ח וט"ז וש"ך שם וכן אנו נוהגים לאמר על כיסוי הדם בעפר.

ולענין אימתי מברכי' על הכיסוי כ' הרא"ש בפ' כ"ה בשם בעל הלכות שיכס' תחל' ואח"כ יברך משום דזו היא סיום המצוה ול"ש עובר לעשייתן אלא בתחלת המצוה אבל כיון דסיום המצוה היא ובאמצע מצוה אין ראוי לברך הלכך מברך על השחיט' קודם התחלת המצוה ועל כיסוי אחר גמר המצוה וכ' הרא"ש והעולם לא נהגו כך משום דחשיבו כיסוי מצוה בפ"ע עכ"ד וגם הרמב"ם פי"ד משחיטה כ' דלא כבעל הלכו' דכ' לפיכך חייב לברך קודם שיכסה וכו' וכ"כ בפי"א מברכו' אבל אם שחט בלא ברכה אינו חוזר אחר שחיטה ומברך אקב"ו על השחיט' וכן אם כסה הדם בלא ברכה וכו' וכ"פ השוש"ע יו"ד סי' כ"ח ס"ב עיי"ש בהג"ה ס"א וטו"ז ס"ק ב'. הזיד ולא כסה או שכסה ולא בירך הדין כמו בשחט ולא בירך במזיד דמותר לאכול אפי' לו דלא כהמרדכי בשם ראבי"ה דאסרו דו משום קנסא כמבואר לעיל בברכת השחיט' אבל עכ"פ אם העם פרוצים במצות כיסוי שאינם מכסי' כדין או שאינם מברכי' על הכיסוי יש לקנוס ולחייב מכו' מרדו' ולאסור השחיט' להעובר משום מגדר מלתא (ש"ך שם ס"ק ג') בין שחיטה לכיסוי מותר לדבר ומ"מ טוב שלא לדבר (מרדכי ורמ"א שם ס"ד) משום דכיסוי מצוה בפ"ע היא לכן מותר לדבר אך כיון די"א דהוא גמר מצות השחיט' לכן טוב שלא להפסיק עיין טו"ז ס"ק ה'. קודם שמברך על הכיסוי צריך לבדוק בסכין ובסימני כדי שלא יברך לבטלה דהנוהר ומעקר פטורי' מלכסו' וכן השוחט ונתנבלה בידו (טוש"ע שם ס"ט) ואף דבשחיט' סמכי' על הרוב כיון דא"א בע"א דצריך להיות

עובר לעשייתן (טו"ז וש"ך שם) ואם נמצא פגימה בסכין לאחר השחיט' או שאר ספק מכסה בלא ברכה אבל אם הוא דבר דמדינא הוא כשר ורק אנו מחמירי' לאסרו כגון חתך כל המפרקת לשנים מכסה בברכה (שם ס"כ עיין ש"ך ס"ק כ"ח ולדעת הב"ח גם בזה אין מברכי') השוחט את החיה כ' הטור בשם בעה"ע דלא יכסה עד שיבדוק את הריאה משום דשוחט הטריפה פטור מלכסו' ושמא ימצא טריפו' ויברך ברכ' לבטל' וכ"פ בישו"ע שם ס"כ ועיין תשו' צ"צ ס' קט"ו טעם למה שמכסי' דם אווזות פטומות קודם בדיקת הוושט אף דיותר שכיח בהו ריעותא מחמת הלעטה מסרכות הריאה בבהמה וחי' עיי"ש. —

כוי שהוא ספק חיה ספק בהמה לדעת הר"ר יונה ז"ל צריך לברך על הכיסוי והרמב"ם בפי"ד מה' שחיט' והרא"ש בפ' כיסוי הדם ושאר קמאי ז"ל חלקו עליו ופסקו דאינו מברך וטעם מחלוקתם עיין בהרא"ש פ' כ"ה ובר"ן פ"ב דשבת וכ"מ הלכו' מילה ה"ז בתשו' שהשיב הרמב"ם לחכמי לוניל והשו"ע ס"ג פסק דאינו מברך. והנולד מן החי' ומן הבהמ' אם האם בהמ' כגון בצבי הבא על התיישה וילדה לכ"ע אינו מברך דיש ספק אי חושש' לזרע האב ודלמא אין חוששים והו"ל כולי' בהמה ולא הוי אפי' מקצת צבי כיון דאמו בהמה אבל בתייש הבא על הצבייה וילדה דאיכא ע"פ מקצת צבי בזה נחלקו האחרונים משום דהרמב"ם סתם דבריו וכ' בפי"ד משחיטה כלאים הבא מבהמ' וחי' מכסה ואינו מברך ולא חילק בין אם אמו חיה או בהמ' וכיון דלענין אותו ואת בנו פסק דשה ואפי' מקצת שה ע"כ כ' הרש"ל וטו"ז וש"ך דוקא בצבי הבא על התיישה פסק הרמב"ם דאינו מברך אבל בתייש הבא על הצבייה מברך דצבי ואפי' מקצת צבי אבל הפרישה ס"ל אפי' באמו צבייה אינו מברך ומחלק בין שה ואפי' מקצת שה לצבי ואפי' מקצת צבי והב"ח כ' דהרמב"ם פסק כי"א בחולין דלא ס"ל מקצת צבי וכבר דחאו הטו"ז שם וש"ך בסי' ט"ז ס"ק ז' דבריהם והעלו דאמרי' צבי ואפי' מקצת צבי עיי"ה. וכן שור הבר שקורי' בופלי הוא ספק חיה ומכסין בלא ברכה או ישחוט עוף עמו (שם בשו"ע ס"ג) והיינו אצלו וכא עלי' (טו"ז וש"ך שם) שחט מאה חיות או מאה עופות או ששחט חיה ועוף במקום א' קי"ל כרבנן דר"י בפ' כ"ה פ"ז ע"ב דכיסוי וברכה א' לכולן (טוש"ע שם ס"ט) ודוקא בהי' דעתו בשעת הברכה על כולן וכא סח בינתיים מדברי' שאינן מענין השחיטה והכיסוי אבל בלא הי' דעתו עליהן או בשח צריך לחזור ולברך ודינו כמו בשחיט' המבואר לעיל בברכת השחיט'.

כסהו הרוח וחזר ונתגל' דצריך לכסות פסק הפר"ח דמכסה בלא ברכה כיון דאבע' לא נפשטא אי יש דיחוי אצל מצות ועיין מג"א ס' תקפ"ו ס"ק ו' דמדבריו משמע דמכסה בברכה.

דין ההולך במדבר או בספינה ואין לו עפר לכסות וטליתו חביב עליו שישרוף ויעשה אפר איך יעשה בכיסוי ובברכה מתי יברך עיין במרדכי בשם הגאונים מובא בב"י יו"ד סי' כ"ח ובב"י וד"מ שם וטו"ז ס"ק י"ז וב"ח וש"ך ויתר אחרונים שם שהאריכו בזה.

(כא) ברכת הטבילה אי' במס' ברכות נ"א ע"א אמר רבינא הלכך אפי' גמר סעודתו יחזור ויברך [ופרש"י ז"ל הלכך כיון דאם נזכר באמצע יכול לברך אפי' גמר סעודתו נמי יכול לברך] דתניא טבל ועלה אומר בעלייתו ברוך אקב"ו על

הטבילי' [אלמא אע"ג דטבל הוי' ברכ'] ולא היא התם מעיקרא גברא לא חזי הכא מעיקרא גברא חזי והואיל ואדחי אדחי [התם מעיקרא לא חזי דרוב טבילו' משום קרי הם ובעלי קריין אסורי' בברכו' שהן ד"ת כדאמרי' בפ' מי שמתו ודיחוי מעיקרא לאו דיחוי הוא ולכי מתקן הדר מברך אבל האי מעיקרא איחזי וכיון דגמר אידחי והואיל ואדחי אדחי] ע"כ ובמס' פסחים ז' ע"ב אי' על הא דאר"י א"ש כל המצות מברך עליהן, עובר לעשייתן כי רב אמרי חוץ מן הטבילה ושופר ופריך הש"ס בשלמא טבילה דאכתי גברא לא חזי [כגון טבילת בעל קרי דקיי"ל בברכו' שאסור בד"ת ובברכה דעזרא תיקן טבילה לבעלי קריין לד"ת ומשום ההוא טבילה תקן בכל הטבילו' ברכתן לבסוף] אלא שופר מ"ט וכו' אאר"ח חוץ מן הטבילה בלבד אתמר תנ"ה טבל ועלה בעלייתו אומר ברוך אקב"ו על הטבילי' ע"כ ובירושלמי פ' הרואה אי' מצות אימתי מברך עליהן רבי יוחנן אמר עובר לעשייתן רב הונא אמר בשעת עשייתן אתי' דר"ה כשמואל דאמר ר' יוסי בר בון בשם שמואל כל המצות טעונות ברכה בשעת עשייתן חוץ מתקיעת שופר וטבילי' וי"א קדוש ן בביא' ע"כ מבואר מכ"ז דנסח ברכה זו היא בעל ולא בלמ"ד וכ' הרא"ש בפ"ק דפסחים לדעת ר"ת הטעם כיון דנעשה מיד בלי שיהוי ולריב"א הטעם אע"ג דטבילת טמאי' א"א ע"י שליח כיון דטבילת כלים אפשר ע"י שליח לא פלוג וגם משום טבילת גרים שהברכה היא לאחר הטבילי' ע"כ וכונתו כיון דהיא לאחר הטבילי' לא שייך לברך לטבול בלמ"ד דמשמע להבא ולכך תקנהו בכל טבילו' בעל וגם הר"ן פ"ק דפסחים כ' דמש"ה מברכי' בעל לפי שמברכי' אחר הטבילי'. וכן הוא לדעת הרמב"ם כמבואר בדבריו פי"א מברכו' ויבואר עוד בסמוך אי"ה.

ומדברי רש"י בברכות ופסחים מבואר משום דמתקנת עזרא בעל קרי אסור לברך קודם הטבילי' דהוי כד"ת ורוב טבילות משום קרי הן לכך תקנו בכל הטבילו' לברך אחר הטבילי' ואע"פ שעתה בטלוה לטבילה דבעלי קריין כמבואר לעיל שער ז' סי' מ"ב אפ"ה לא נשתנה הדבר לברך בכל טבילות אחר ולא קודם הטבילה. ועיין בר"ן פ"ק דפסחים דכ' בשם רש"י ז"ל כיון דאיכא טבילה דאכתי לא חזי כגון טבילת בעל קרי ומשמשת שפלטה שכבת זרע וטבילת גר תקנו בכלם שיברך לאחר טבילה וכן נראה שהרי בכלן מברך על מפני שהיא לאחר עשייתן עכ"ל הוסיף לאמר גם מפני טבירת גר תקנו לברך אחר הטבילה. והתוס' בפסחים שם ד"ה על כ' אומר ר"ת בשם הגאון דוקא בטבילת גר דלא חזי קודם טבילה דלא מצי למימר וצונו דאכתי נכרי הוא אבל שאר חייבי טבילה כגון בעל קרי וכיו"ב מותר לברך כדאמרי' בפ' מי שמתו נהוג עלמא כתלתא סבי כריב"ב בבעל קרי שיכול להתפלל ולברך וללמוד קודם טבילה אעפ"כ אומר ר"י דאין לגעור בנשים שמברכות אחר הטבילה כיון דאיכא טבילת גר דלא מצי לברך לא חלקו וכן בנט"ו כו' וי"מ דבכל טבילות קאמר דגברא לא חזי דקודם שירד למים א"צ לברך דלמא משום ביעותא דמיא מימנע ולא טביל ואחר שיורד אז הוא ערום ואסור לברך משום דלבו רואה את הערוה עכ"ל הנה לדעת הגאון בכל טבילות מלבד טבילת הגר מברכי' קודם לאחר שבטלוה לטבילתן דבעלי קריין ולר"י כיון דאיכא טבילת הגר דצריך דוקא לברך אחר הטבילי' אין לגעור בנשים המברכות אחר הטבילה דלא חלקו ולי"מ בכל טבילות לא חזי קודם כמבואר ובתוס' דברכות שם נ"א ע"א ד"ה מעיקרא כ' נ"כ דמיירי בטבילת גרים ומפני אותה טבילה הצריכו לכל שאר חייבי

טבילות לברך אחר טבילה כמו בנט"י וע"ע בתוס' חולין קל"ו ע"ב ד"ה כרבי אילעאי דגם שם מביאי' דברי ר"ח בשם גאון ואח"כ כ' וי"מ דבכל טבילות קאמר דאע"ג דנהוג עלמא כריב"ב הרבה מהם היו מחמירי' לטבול עכ"ל. והרי"ף פ"ק דפסחים פסק כהגאון וכ"פ הרמב"ם פי"א מברכות ה"ז שכ' אין לך מצוה שמברכי' אחר עשייתן אלא טבילת הגר בלבד שאינו יכול לומר אקב"ו שעדיין לא נתקדש ולא נצטוה עד שיטבול לפיכך אחר שיטבול מברך על הטבילה מפני שהי' דחוי מעיקרא ולא הי' ראוי לברך עכ"ל וכ' הר"ן פ"ק דפסחים וכ"ת א"כ בשאר כל הטבילות כלן חוץ מטבילת הגר בלבד נברך בלמ"ד וי"ל שלא רצו להתקין להם ב' מטבעות וכיון שבטבילת גר צריך לברך בעל אף כשנעשית לפני הטבילה צריך לברך בעל וכן בנט"י וכו' ע"כ והרא"ש פ' ג' שאכלו מביא דברי רש"י ז"ל דמשום בעל קרי מברכי' בכל הטבילות אחר הטבילה וגם לבתר דבטלוה לטבילתן של ב"ק לא נשתנה הדבר ומשמע דפסק כן ובפ"ק דפסחים מביא תחלה דברי הרי"ף ואח"כ דברי הר"י דאין לנעור בנשים וכו' ובסוף מס' נדה בקיצור הלכות נדה כ' וז"ל וכשפושטת מלבושיה כשהיא עומדת בחלוקה חברך בא"י אמ"ה אקב"ו על הטבילי' ותפשט חלוקה ותטבול ע"כ הרי דפסק כשיטת הגאון דנדה מברכת קודם הטבילה וכבר הרגיש הב"י ביו"ד סי' ר' דסותר א"ע ועי"ש בב"י דכ' כיון דכ' הר"י דאין לנעור בנשים שמברכות אחר הטבילה משמע דהבאה לימלך מורי' לה כדעת הגאוני' לברך לפני טבילה ומש"ה כ' הרא"ש בה' נדה שמברכת קודם. והנה דברי' הללו עולים שפיר למ"ש הרא"ש בפסחים דברי הר"ף ואח"כ דברי הר"י דאין לנעור י"ל דארויי מורי' כהגאוני' לברך קודם ואעפ"כ אין גוערין כר"י אבל עדיין קשה ממ"ש הרא"ש בפ"ג שאכלו דברי רש"י סתם וכ' דגם השתא לא נשתנה המנהג משמע דפסק כך וצ"ע ועיין במע"מ ברכות שם.

והטור בס' ר' ביו"ד גבי טבילת נדה מביא ב' הדעות ונראה דפסק כאביו הרא"ש ז"ל בהלכות נדה וגם המחבר בשו"ע שם פסק כן והרמ"א כ' די"א דלא תברך עד אחר הטבילה וכן נוהגים שלאחר הטבילה בעודה עומדת תוך המים מנסת עצמה בבגדיה או בחלוקה ומברכת ועיין דרישה שם שכ' שצריכה לעכר את המים ולא מהני חיבוק ידים משום דבאשה לית משום לבה רואה את הערוה אלא האיסור הוא משום כבוד השכינה שלא תעמוד ערומה ובזה לא מהני הפסקה בין לב לערוה אבל הב"ח השיג עליו דגם באשה שייך לבה רואה את הערוה ודלא כאו"ה מובא בב"י א"ח סי' ע"ד ופסקו בשו"ע שם ס"ד ואולם הטו"ז והש"ך ביו"ד שם מסכימי' עם הא"ח ופסק המחבר דבאשה לית משום לבה רואה את הערוה וכ' הטו"ז דליכא אלא משום גילוי הערוה דהוא איסור דאו' משום ולא יראה בך ערות דבר ואם עומדת תוך המים אפי' הן צלולי' אין בזה משום גילוי ערוה באין מתכונה לראות על אותו מקום דרך המים ובפרט אם אין הלב עם הערוה תוך המים ואפי' אם הלב רואה אין חשש דאפי' אי הי' באשה משום לבה רואה את הערוה לית כאן חשש אם לבה חוץ למים ואפי' המים צלולים אלא דמשום צניעות יותר טוב להיות כל גופה עד הצואר במים מכוסה ויש לסמוך על הא"ח שמביא הב"י באו"ח דבאשה לית משום לבה רואה את הערוה ואף שהראב"ד מובא בטיו"ד סי' ר' חולק עליו וס"ל דצריכה לעכר המים הרי הרא"ש ס"ל כאו"ח שכן משמע מהלשון שמביא הטור בשם הרא"ש דרק בזה פסק כראב"ד שתברך קודם טבילה אבל במה

שפסק שצריכה שתעכר המים לא פסק כותי' וע"כ כיון שהאו"ח והרא"ש פסקו דל"ש באשה לבה רואה את הערוה יש לסמוך עליהם ול"צ אפי' לחבוק ידים אלא ע"צ היותר טוב אבל המנהג שכ' רמ"א לכסות בבגדיה או בחלוקה כ' הטו"ז דאפשר דבימיו נהגו כן אבל עכשיו אין נוהגין כמ"ש הדרישה עי"ש שמאריך בזה ואלו הם תורף דבריו. וגם הש"ך משיג על הב"ח ופסק דבאשה ליכא משום לבה רואה את הערוה וכיון שהערוה במים ועיניה לחוץ ומסתכלת בחוץ ל"ש גילוי ערוה ואפי' המים צלולין ונשי דידן סימכו' על האו"ח כדפסק המחבר בא"ח שם והלכך מברכו' במים צלולי' ועיניהן חוץ למים ומנהגן תורה היא עי"ש בש"ך. וע"ע בשל"ה דכ' דאנשי מעשה יזהירו לנשותיהן לטבול ולברך ולטבול שנית.

ולענין טבילת גרים כ' הטו"ד ס' רס"ח דטובלי' אותן אחר שנמולו ונתרפאו טבילה הוגנת בלי חציצה וכי סליק מברך בא"י אמ"ה אקב"ו על הטבילה וכ"פ בשו"ע שם ס"ב והוא פשוט דגבי טבילת גר לכ"ע צריך לברך אחר הטבילה דמקודם לא יכול לומר וצונו כמבואר לעיל. ועיין בב"י שם שמביא בשם הה"מ פי"ד מא"ב שדקדקו קצת מפרשי' למה אין מטבילין אותו מיד קודם שימול דשהויי מצוה לא משהינן ותי' הרמב"ן כיון שהמילה קשה עליו מלין אותו תחלה דאי פריש נפרוש מיהו אם טבל תחלה ה"ז גר והביא ראי' שאין קדימת המילה לטבילה מעכבת ע"כ ובנמוקי יוסף פ' החולץ אי' בזה"ל וא"ת למה משהין אותו למולו בתחלה ולהמתין עד שיתרפא יטבילהו בתחלה י"ל דכשהוא ערל אין טבילה מועלת דהו"ל כטובל ושרץ בידו ואפי' בדיעבד מעכב ותדע דהלוקח כלי' מן הגוים צריכי' להגעיל ולהטביל הגעלה קודמת ואע"ג דהתם בדיעבד אם הקדים טבילה יצא שאני הכא דטומאת ערלות טומאה גמורה אבל הרמב"ן ז"ל כ' דבדיעבד אם טבל קודם מילה עלתה לו טבילה ומביא ראי' מדאמרי' לקמן פ' הערל גיורת מעוברת שטבלה בנה א"צ טבילה ואמרי' לה עלה התם אפי' למ"ד עובר לאו ירך אמו הוא וכ"כ קצת מן המפורשי' ז"ל אבל הרא"ה ז"ל דחה ראי' זו דשאני התם דכשהוא במעי אמו אינו בן מילה והרי הוא כנקבה דסגי לה בטבילה וכשנולד ומלי' אותו אינו אלא כמו שמלי' ישראל שהוא ערל דבלא"ה נמי ישראל הוא הא כל שצריך מילה בשעת גרותו אם קדמה מילה לטבילה חוזר וטובל עכ"ל. ובשו"ע יו"ד סי' רס"ח ס"א מביא הרמ"א ב' דעות הללו ופסק הש"ך ס"ק ב' הלכך יש לקיים ולטבול אחר המילה ועיין בפרישה שם דכ' גם י"ל בשביל הברכה דאיך יאמר אקב"ו לטבול כיון דעדיין לא נכנס בברית ואינו בר צואה בשלמא מה שמברך על המילה דעבדי' משום דהם קנין כספו דנצטוה א"א עליהם למולן ע"כ עי"ש.

ובענין טבילת עבדים כ' הנמוקי יוסף בפ' החולץ דאין הרב מברך על הטבילי' כמ"ש הרב אלברצלוני אלא העבד מברך שהוא עושה המצוה ונכנס תחת כנפי השכינה דשייך במצות כנשים וכדכ' הר"י ורמב"ן ז"ל ע"כ והה"מ פי"ג מאיסורי ביאה כ' דברי הרב הברצלוני ז"ל דהרב מברך ודברי הרמב"ן דהעבד מברך ופסק הרמ"א ביו"ד סי' רס"ז ס"ג כהרמב"ן דעבד מברך על הטבילה ולא האדון.

והטוש"ע לא הביאו ברכה זו גבי עבד משום דנלמוד מדין גר כמבואר. וזהו בטבילה לשם עבדות אבל כשמשתחרר העבד בזה כ' הרמב"ם פי"ג מא"ב כשישתחרר העבד צריך טבילה אחרת בפני ג' ביום שבו תגמר גירותו ויהי' כישראל וא"צ לקבל עליו מצות ולהודיעו עיקרי הדת שכבר הודיעהו כשטבל לשם עבדות ובמקוה

הכשר לטבילת נדה שם מטבילי' את הגרי' ואת העברים ואת המשוחררים וכ"ד שחוצץ בנדה חוצץ בגרי' ובעבדי' ובמשוחררי' ע"כ וכ' הה"מ שם די"ח ואומרים דא"צ טבילה לשחרור בפני ג' אפי' לכתחלה והרמב"ן סובר לכתחלה בעי ג' אבל בדיעבד לא ויש מי שסוברים שכל ששחררו רבו אע"פ שלא טבל אם קדש בת ישראל קדושיו קדושין דטבילה לא מעכבת דמדבריהם היא בעבד משוחרר וראוי לחוש לדבריהם עכ"ל והנמוקי יוסף בפ' החולץ כ' וישראל שהטא ועשה תשובה דכ"ע שורת הדין אינו צריך טבילה אלא קבלת חבירות בפני ב"ד לכתחלה ואעפ"כ טובה היא מדרבנן משום מעלה דומי' דטבילת עבד משוחרר שאין טבילתו אלא מדרבנן וכ"כ בתוס' אחרונים עכ"ל ולענין ברכה לא הזכירו אם מברכי' וגם המחבר בשו"ע יו"ד סי' רס"ז כ' דמטבילי' אותו בפני ג' ולא ביאר אם מברכי' והדבר צ"ע. ועיין סי' רס"ח ס"ב בהג"ה דפסק הרמ"א כהנמוקי יוסף במומר שעשה תשובה דא"צ לטבול אלא מדרבנן.

ובעבד שמלו רבו וחזר לניותו וחזר ישראל וקנאו פסק בטוש"ע סי' רס"ז ס"ח דהרי הוא כישראל מומר וא"צ טבילה וי"א שמ"מ לכתחלה חוזרי' ומטבילי' אותו למעלה בעלמא עיי"ש.

ועיין בד"מ או"ח סי' תקפ"א ס"ק ג' כ' בשם הכלבו דבער"ה נוהגין לטבול בנהר ואין מברכי' על טבילה זו ומוהר"ם הי' נוהג לשפוך על גופו ט' קבין מים חמי' שהם רי"ו בצים במקום טבילה זו ואינו אלא משום טהרה ולא משום חובה עכ"ל והמנהג הוא לטבול ועיין לקמן סי' תר"ז ע"ל הד"מ וכ"כ בהגהותיו לשו"ע שם דנוהגי' לטבול בער"ה. ובסי' תר"ו באו"ח כ' הטור ונהגו לטבול בעי"כ ואמר ר"ע טובל אדם בשעה שביעית ומתפלל מנחה ואמר רב סעדי' בעלייתו מלטבול מברך על הטבילה וכ' א"א הרא"ש ז"ל ואין דבריו נרא' בזה שלא מצינו בתלמוד רמז לטבילה זו ואינה לא יסוד נביאי' ולא מנהג נביאי' ולא עדיפא מערבה דאמרי' חביט חביט ולא ברך משום שאינו אלא מנהג נביאים ואי משום דרכי יצחק דאמר חייב אדם לטהר עצמו ברגל היינו לטהר עצמו מכל הטומאות ואף מטומאת מת ולהזות עליו ג' וז' והאידנא אין לנו טהרה וכיון שאין בעלי קריין טובלי' כל השנה אין חובה לטבילה זו ואין לברך אלא שנהגו העולם לטהר עצמם מקרי ביוה"כ וסמכו על מדרש של פרקי ר"א שנקיים כמלאכי השרת ביוה"כ ע"כ וכ"פ בשו"ע שם ס"ד דאין מברכי' על טבילה זו עיי"ש במג"א. ועיין שאגת אריה סי' ס"ו מה שתמה על הרא"ש דלענין חיוב לטהר ברגל אין ר"ה ויוה"כ נחשבי' כרגלים וע"ע שם באותה תשובה ובסי' ס"ה דבזה"ז אין חייבי' לטהר עצמינו ברגל אפי' אי הי' לנו אפר פרה כיון דאין לנו שום חוב מחובות הרגל הצריכי' טהרה וע"ע בטור או"ח סי' רמ"א.

ונשאר לנו עוד לבאר דין טבילת כלי סעודה הנקחי' מן הנכרי' דגרסי' במתני' דע"ז ע"ה ע"ב הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי את שדרכו להטביל [כלומר כלי הראוי ליטהר בטבילה א"צ תיקון אחר כגון כלי שתשמישו ע"י צונן יטביל ותו ל"צ] יטביל להגעיל יגעיל וכו' ואי' עלה בגמרא תנא וכולן צר·כי' טבילה בארבעים סאה [אף הנגעלים והמלובנים] מנה"מ אמר רבא דאמר קרא כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר הוסיף לך הכתוב טהרה אחרת תני בר קפרא מתוך שנאמר במי נדה שומע אני שצריך הזאה שלישי ושביעי ת"ל אך חלק א"כ

מה ת"ל במי נדה מים שנדה טובלת בהן הוי אומר זה ארבעים סאה אצטריך למכתב וטהר ואצטריך למכתב במי נדה אי כתב רחמנא וטהר הו"א וטהר כל דהו כתב רחמנא במי נדה ואי כ"ר כמי נדה הו"א הערב שמש כנדה כ"ר וטהר לאלתר אר"נ אמר רבה בר אבוה אפי' כלים חדשים במשמע דהא ישני' וליבנן כחדשי' דמי' ואפ"ה בעי טבילה מתקיף לה ר"ש אי הכי אפי' זוזא דסרבלי נמי א"ל כלי סעודה אמורי' בפרשה ע"כ סוגי' הש"ס .

והנה כפי הנראה מזה טבילת כלי סעודה הנקחי' מן הגוי הוא דאו' מקרא וטהר ואך במי נדה וכ"כ הריטב"א שם בזה"ל הקשה הרמב"ן ז"ל דהא משמע דטבילה זו מדאו' היא דלא משמע דליהוי הני קראי אסמכתא דרבנן מדעבדי' להו צריכותא וכן דעת התוס' ז"ל וא"כ אמאי בעי מ' סאה דהא אפי' לכלים הטמאי' משום זב וזבה דים בשגופם עולה בהם ורבנן הוא דבטלוה לרביעתא כדאי' במס' נזיר ותירץ דשאני הכא דגזירת מלך הוא משום מעלה שעשאה כטבילת גר ומיהו אפשר לפרש דה"ק הו"א בכל דהו אע"פ שאין גופו עולה בהם קמ"ל במי נדה דנדה שגופה עולה בהם ומ"ש לעיל וכמה הם מ' סאה משום נדה הוא ומשום דרבנן בטלוה לרביעתא ואוקמינהו לכלהו במ' סאה עכ"ל הריטב"א ז"ל. ועיין תוס' ד"ה מים וכ"כ הרשב"א ז"ל בתה"א שער ד' בית ד' דטבילת כלים דאו' דמקראי דכלי מדין ילפי' להו ודרשא נמורה היא . אמנם הרמב"ם ז"ל בפ"ז מה' מאכלות אסורות ה"ח כ' טבילה זו שמטבילין כלי הסעודה הנלקחי' מן העכו"ם ואח"כ יותר לאכילה ושתייה אינן לענין טומאה וטהרה אלא מד"ס ורמז לה כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר ומפי השמועה למדו שאינו מדבר אלא בטהרתן מידי גיעולי עכו"ם לא מידי טומאה שאין לך טומאה עולה ע"י האש וכל הטמאי' בטבילה עולי' מטומאתן וטימאת מת בהזאה וטבילה ואין שם אש כלל אלא לענין גיעולי עכו"ם וכיון שכתב וטהר אמרו חכמים הוסיף לו טהרה אחר עברתו באש להתירו מגיעולי עכו"ם עכ"ל וכ' הריטב"א והרשב"א שם דלדעת הרמב"ם הוא רק דרבנן ועיין כ"מ שם דמביא תשו' הרשב"א דמפרש גם דעת הרמב"ם דהוא דאו' וכ' הכ"מ דהוא משום דכ' ומפי השמועה למדו ועיין לח"מ שם. ולדעתי נ"ל דט"ם הוא בתשו' הרשב"א וצ"ל הרמב"ן במקום הרמב"ם דאל"כ יסתור הרשב"א את דבריו בתורת הבית שם שכ' דלדעת הרמב"ם הוא רק דרבנן .

וטעם טבילה זו אי' בירושלמי ע"ז שם לפי שיצאו מטומאת נכרי ונכנסו לקדושת ישראל . ולא נזכרה ברכה לטבילה זו לא בש"ס וגם הרמב"ם אינו מזכיר ברכה וז"ל הריטב"א שם ומיהו הרמב"ם ז"ל סובר דטבילה זו מדרבנן וגם הוא ז"ל נראה שסובר דאין מברכי' עליה וכן נהגו אבל בתוספת כתבו שמברכי' עליה על טבילת כלים וכ' רבינו הראב"ד ז"ל דכיון דהוקשו לנדה שצריך לזהר שלא יהא בהן דבר החוצץ ע"כ וכן דעת שאר קמאי ז"ל דמברכי' . ובנסח הברכה אי' במרדכי סוף ע"ז מגעילן ומטבילן כ' רשב"ם דיש לברך עליהם על טבילת כלים ויש מברכי' על טבילת כלי מתכת שלא יהא במשמע שאר כלים שאינם מתכות ע"כ ועיין ב"י יו"ד ס' ק"כ דגירסתו במרדכי כ' רשב"ם דאין לברך עליהם על הטבילה ויש מברכי' על טבילת כלים ויש מברכים על טבילת כלי מתכות ע"כ ובהג"א כ' וקודם הטבילה מברך על טבילת כלי מתכות ולא יאמר כלי סתם ע"כ והטור ס' ק"כ כ' ויברך בא"י אמ"ה אקב"ו על טבילת כלי ואם מטביל ב' או ג' ביחד יאמר

על טבילת כלים ע"כ וכ"ם בשו"ע שם ס"ג וכ' הטו"ז ס"ק ה' דאין לשנות ולומר כלי של מתכות דא"כ הי' צריך ג"כ לומר של סעודה דלא לשתמע אף שאר כלי' שאינן כלי סעודה אע"כ דא"צ להזכיר בברכה כל פרטי פירושי המצות ול"ד לברכת נר חנוכה ולא סתם נר דהתם עיקר המצוה היא של חנוכה כמו הכא בכלים וברכת כיסוי הדם בעפר שמפרש פי' המצוה הטעם שמברך על שני כיסויו' על כיסוי בעפר למטה ובעפר למעלה משא"כ הכא וגדולה מזו כ' האו"ח דלא יאמר רק להטביל סתם ולא יאמר כלי וכונתו דלא יאמר רק על הטבילה דהא הברכה היא בעל וכמבואר למעלה . ואולם הש"ך שם ס"ק ח' כ' בשם הב"ח דהעיקר לברך עכ כלי מתכות ושכן ראה נוהג עפ"י זקנים וכן אנו נוהגים .

א"צ טבילה אלא כלי מתכות כדאי' בש"ס וכלי סעודה דוקא . וכלי זכוכית ככלי מתכות דמי לענין זה כדאי' בע"ז שם . וכלי חרס המצופה באבר מבפנים הלכתא דכסופו הוא וככלי מתכות דמי וצריך טבילה בברכה אבל במחופה רק מבחוץ כ' בתוס' שם כיון דאין משתמשים דרך המתכות דכלי סעודה האמורים בפרשה היינו שמשתמשים בהם לכך א"צ טבילה וכן כלי עץ המחושק' בברזל מבחוץ אפי' למ"ד הכל הולך אחר המעמיד . ודוקא בלקוחי' מן הנכרי אבל בשאולין א"צ טבילה כדאי' בש"ס שם . ומשכנתא מן הנכרי אבעי' דלא אפשיטא בש"ס שם ופסק הרמב"ם לקולא דספיקא דרבנן הוא לשיטתו ולשאר פיסקי' מטבילי' בלא ברכה או דמטבילין כלי אחר המחוייב בטבילה בברכה עמו. ושאר דיני טבילת כלי' ואיזה חיבי' בטבילה וברכה ואיזה פטורי' מן הטבילה ואיזה טובלים בלא ברכה מבואר בטוש"ע יו"ד סי' ק"כ ושם מבואר ג"כ דאם השתמש בהם קודם הטבילה דבדיעבד אינו אסור וגם אי הטבילן קודם ההגעלה עי"ש . ואי מותר להטביל כלי חדש בשבת או ביו"ט עיין יו"ד סי' ק"כ ואו"ח סי' שפ"ג ס"ז וטו"ז ומג"א שם ושאגת ארי' סי' נ"ו ונ"ז .

(כב) ברכת המילה שנינו בתיספתא דברכות פ"ו המל צריך ברכה לעצמו על המילה אבי הבן צריך ברכה לעצמו ברוך אקב"ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו והעומדים אומרים כשם שהכניסו לברית כן תכניסו לתורה לחופה ולמע"ט המברך אומר אשר קדש ידיד מבטן חוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש על כן בשכר זאת אל חי חלקנו צורנו צוה להציל ידידות שארנו משחת למען בריתו אשר שם בבשרינו ברוך כורת הברית ע"כ ובמס' שבת קל"ז ע"ב אי' ת"ר המל אומר אקב"ו על המילה אבי הבן אומר אקב"ו להכניסו בבריתו של א"א העומדים אומרי' כשם שנכנס לברית כך יכנס לתורה לחופה ולמע"ט והמברך אומר אשר קדש ידיד מבטן חוק בשארו שם וכו' אל חי חלקנו צוה וכו' [השמיטו מלת צורנו] בא"י כורת הברית ע"כ ובירושלמי פ' הרואה אי' המל צ"ל ברוך אקב"ו על המילה אבי הבן אומר ברוך אקב"ו לחכניסו בבריתו של א"א העומדים שם צ"ל כשם שהכנסתו לברית כן תכנסהו לתורה ולחופה המברך צ"ל ברוך אשר קדש ידיד וכו' בשכר זה אל חי חלקנו צורנו להציל ידידות שארנו משחת בא"י כורת הברית ע"כ ועיין במנחות מ"ב ע"א. ובמס' פסחים בסוגי' דעל ביעור חמץ אי' מיתיבי ברוך אקב"ו על המילה ומשני הש"ס היכא נימא נימא למול לא סגי דלאו איהו מהיל ופריך הש"ס אבי הבן מאי איכא למימר ומשני אין ה"נ ע"כ והנה זה קאי למ"ד לבער אבל למ"ד על ביעור א"כ באפשר ע"י אחר אף אם עשהו בעצמו

מברך בעל כמו שפ' הריב"א מובא בר"ן שם טעם פלוגתתם א"כ אפי' במל אבי הבן בעצמו מברך על המילה ולא למול וכיון דק"ל הלכתא על ביעור חמץ א"כ אין חילוק בין אי מל אחר או אבי הבן לעולם הברכה בעל וכ"כ רש"י ז"ל שם והלכתא עב"ח נמי להבא משמע וגבי מילה נמי ל"ש אבי הבן מאיניש דעלמא דהא להבא משמע ועל מילה נמי כלמול דמי ע"כ וכן לר"ת כיון דהמצוה נעשית מיד מברך לעולם בעל ואפי' כשמל אבי הבן. ואולם הרמב"ם ז"ל כ' בה' מילה המל מברך קודם שימול אקב"ו על המילה אם מל בן חבירו ואם מל את בנו מברך וצונו למול את הבן ע"כ ובפ"א מברכות כ' כל העושה מצוה וכו' מל את בנו מברך למול את הבן וכו' אבל אם קבע מזוזה לאחרי' וכו' מל את בן חבירו מברך על המילה וכו' ע"כ וכבר תמה הר"ן בפ"ק דפסחים שם על הרמב"ם דזהו דוקא למ"ד לבער אבל לדידן דקי"ל על ביעור אבי הבן נמי מברך על המילה כמו בביעור חמץ עי"ש ובב"מ שם מה שטרח ליישב שיטת הרמב"ם ז"ל. ועיין ברמ"א בד"מ ליו"ד סי' רס"ד דאף אם אבי הבן הוא מוהל אפ"ה יכול לכבד לאחר למול את בנו דשלוחו של אדם כמותו והש"ך בחו"מ סי' שפ"ב כ' דאסור לכבד לאחר אם הוא בעצמו יכול למול והעושה כן מבטל מ"ע ומצוה גדולה של מילה ויש לב"ד לבטל הדבר הזה והתבואות שור ליו"ד סי' כ"ח מסכים עם הרמ"א ועיין בקצות החשן שם דמביא ראי' לדברי הש"ך עי"ש ולעיל בברכת כיסוי הדם.

והטור יו"ד סי' רס"ה לאחר שהביא דברי הרמב"ם דאבי הבן המל מברך למול כ' ונהגו שלא לחלק וכ"כ בעה"ע ע"כ וכ"כ בשו"ע בהג"ה שם ס"ב וכ' ומיהו אם בירך למול או שלא בירך רק ברכת להכניסו לחוד יצא וכן נוהגי' עתה לברך בכל ענין על המילה.

ועיין בתוס' שבת ס"פ ר"א דמילה ד"ה אבי שכ' וז"ל רבינו שמואל גרס אבי הבן בריש והדר המל אומר וכבר הנהיג לעשות כן לברך אבי הבן קודם המילה משום דלהכניסו להבא משמע וכו' ועוד דכל המצות מברך עובר לעשייתן ור"ת החזיר המנהג לקדמותו וגרס המל בריש והדר אבי הבן כמ"ש בכל הספרים וכן מוכח כולי' סוגי' מדקאמר העומדי' שם אומרי' כשם שהכניסו לברית מכלל שכבר הכניסו ועוד דגבי גר דבסמוך גרס בריש המל וכו' והדר המברך אומר אקב"ו למול הגרים ונראה הוא שזהו כנגד ברכת אבי הבן והתם א"א לשנות הגי' שיש באותה ברכה להטיף מהם דם ברית וכו' ברוך כורת הברית משמע דכ"ז הוא אחר המילה ועוד דהמברך מברך לעולם אחר המילה כמו במילת קטן וההוא דפסחים ה"פ בלבער כ"ע ל"פ דלהבא משמע טפי מלשעבר ומיהו לשעבר נמי משמע כי פליגי בעל ביעור וכו' והא דאמרי' דכל המצות מברך עובר לעשייתן ה"מ כשהמברך עצמו עושה המצוה עכ"ל ועיין בתוס' פסחים ז' ע"ב ד"ה כי המבואר מזה דברכת על המילה צריך לברך עובר לעשייתן כמו בכל שאר ברכות המצות וברכת להכניסו מברך האב לר"ת אחר שכבר נמול דלהכניסו לשעבר נמי משמע ול"צ עובר לעשייתן כיון שאין המברך בעצמו עושה המצוה וכ"כ הרא"ש בפ' ר"א דמילה והוסיף עוד ואומר ר"ת דברכה זו [דלהכניסו] אינה דוקא על מילה זו שנעשית עכשיו קאי אלא מודה ומשבח להקב"ה שצוה לעשות מצוה זו כשתבא עוד לידו ותקנו לה מקום זה לגלות ולהודיע דאותה המצות נעשית לשם הקב"ה ולא לשם מורגא ולא לשם הר גריזים ועוד שמעתי כשאבי הבן מברך מיד אחר ברכת המוהל

מקרי שפיר עובר לעשייתן וגם להבא כיון שעדיין לא פריעו ותנן מל ולא פרע כאלו לא מל עכ"ל וגם בפ"ק דפסחים כ' הרא"ש על ברכת להכניסו דתקנהו בלמ"ד משום דלא נתקנה לגמרי על מצוה זו תדע דהא מברכי' אותה לאחר המילה ולא נתקנה אלא להודות ולשבח להקב"ה שצונו לעשות מצוה זו בכל פעם שתבא לידינו וגם הר"ן פר"א דמילה מביא דברי רשב"ם ור"ת וכ' כדברי הרא"ש דלהכניסו הוא ברכת שבח והודאה וכ"כ הרשב"א והריטב"א שם. והנה כפי המבואר בתוס' הנ"ל דמש"ה א"צ להיות עובר לעשייתן משום דהמברך אינו עושה המצוה בעצמו הי' נראה לכאורה דאם אבי הבן בעצמו מל את בנו דאז צריך לברך גם ברכת להכניסו קודם המילה דהא המברך עושה בעצמו המצוה אמנם לפי הטעם השני של הרא"ש והר"ן דברכת להכניסו הוא רק ברכת שבח והודאה אפי' כשאבי הבן מל בעצמו את בנו מברך להכניסו אחר המילה דברכת שבח והודאה לא בעי עובר לעשייתן כמבואר לעיל וכן לפי סברת הרא"ש דמקרי עובר לעשייתן משום דעדיין לא פרע ג"כ כשאבי הבן הוא המוהל הדין כן וע"כ הן באחר והן באבי הבן שמל מברך האב להכניסו בין מילה לפריעה ומצאתי בתשו' הרשב"א סי' שפ"ב שכ' דאם האב בעצמו מל את בנו מברך להכניסו קודם המילה ואח"כ כ' וז"ל ומ"מ אם ברך האב בין קודם המילה בין באמצעו יצא שלא אמרו לברך אחר המילה אלא משום חשש דשמא ימלך המוהל ונמצאת ברכת האב לבטלה הא אם הקדים יצא דעיקר ברכה זו קודם מילה היא ככל הברכות שהן עובר לעשייתן עכ"ל שוב ראיתי בשלטי הגבורי' שבת שם שכ' להדי' הנ"מ זה בין ב' הסברות הללו עיש"ה וע"ע בבה"ע דף כ"ב ע"ב בהלכות מילה דכ' בשם רב שר שלום גאון דאין לאבי הבן לברך קודם מילה משום דלאו בידו אלא ביד אחר שמא יתקלקל ול"ד לשחיטה ושופר דבידו הוא אבל הרי"ף ז"ל כ' בתשו' לברך קודם המילה ולא הוי עובר לעשייתן מה שמברך קודם הפריעה משום דפריעה היא רק שיורי מצוה ואינו עובר לעשייתן משום זה והבעה"ע כ' ומסתברא כרב שר שלום ולא מטעמי' דאי משום דמקלקלי על המילה נמי לא לבריך עובר לעשייתו אלא כל מצוה שהיא תולה באחר לא מברכי' אלא אחר עשייתן כגון מילה שהיא ביד אחר ואבי הבן מברך וכו' וכ"כ ר"ת ז"ל וכן עמא דבר עכ"ל. ועפ"ז יבוארו היטב דברי הטור יו"ד סי' רס"ה ומיושב הערת הב"י עליו ע"ש בטור דכ' ז"ל ואבי הבן מברך בא"י אמ"ה אקב"ו להכניסו וכו' ורשב"ם הניהג שיברך האב קודם המילה דלהכניסו להבא משמע וגם צריך לברך קודם לעשייתן ור"ת כ' שא"צ ורב שר שלום כ' שאין לו לברך עד אחר המילה כיון שנעשית ע"י אחר וכ"כ בעל העיטור וא"א הרא"ש ז"ל כ' טוב לברך מיד אחר ברכת המילה קודם שיעשה פריעה וחשיב שפיר עובר לעשייתן ולהבא דמל ולא פרע כאלו לא מל ע"כ וכ' הב"י ע"ז ומ"ש רבינו בשם רב שר שלום ובעה"ע מתוך לשונו משמע שהיא סברה שלישית ודבר תימה הוא שהרי הדבר מבואר שהיא סברת ר"ת כמבואר בדברי התוס' והרא"ש ז"ל ע"כ ולפי האמור לעיל א"ש דבאמת היא סברה שלישית דלדעת הרשב"ם אפי' אם אחר מל יברך אבי הבן להכניסו קודם שיברך המוהל על המילה ולר"ת כיון דהיא רק ברכת שבח והודאה כמבואר ברא"ש אפי' אם אבי הבן בעצמו המוהל מברך תחלה על המילה ואח"כ להכניסו לאחר המילה דא"צ עובר לעשייתן כיון שהוא ברכת שבח והודאה ולדברי רב שר שלום ובעה"ע

אם אחר מל מברך אבי הבן אח"כ להכניסו משום שמא יקלקל האחר לסברת השר שלום ושמא ימלך בו ויהי' ברכה לבטלה לטעם העיטור אבל אם אבי הבן בעצמו מל מברך תחלה להכניסו ואל זה י"ל שכיון הטור במ"ש תחלה ור"ת כ' שא"צ דהיינו שא"צ כאן להיות עובר לעשייתן משום דהוא ברכת שבח והודאה ורב שר שלום ובעה"ע כ' דאין לברך עד אחר המילה כיון שנעשית ע"י אחר דייקא דנעשית ע"י אחר אז אין מברך להכניסו עד אחר המילה משא"כ אם האב בעצמו מל וא"ש ומדויק היטב. והנה יש בזה עוד דעה רביעית והיא דעת הראב"ד ורבינו שמחה באבודרהם והגמ"י וכ"כ הב"י בשמם ובשם הר"ר מנוח ז"ל דכשהאב בעצמו מל את בנו אינו מברך כלל ברכת להכניסו דלא מצינו ב' ברכות על מצוה אחת ומנהג לברך להכניסו אפי' כשהאב עצמו מל עכ"ל וכ"כ הר"ד אבודרהם בשם הראב"ד והגמ"י כ' בשם רבינו שמחה לא ידעתי מה טיב ברכת להכניסו וכי לא סגי בהאי ששלוחו מברך על המילה ושמא כיון שהמוהל בלא האב שייך במצות מילה כדאמרי' בפ"ק דקדושין הלכך תקינו ליה רבנן ברכה אחרת לאב ואם מלו האב וברך להכניסו סגי לי' בהכי מיהו כיון דכבר תקינו למוהל לברך על המילה לא ישנה המטבע ומברך שתים עכ"ל מבואר מזה דעפ"י הדין באב המל סגי בברכ' אחת ורק שלא לשנות המטבע והמנהג מברכי' שתים אפי' אי האב בעצמו מל. והרמב"ם פ"ג ממילה ה"א כ' המל מברך קודם שימול אקב"ו על המילה וכו' ואבי הבן מברך ברכה אחרת בא"י כו' ומדקדק הכ"מ דמדכ' דקודם שימול מברך המל ולא כ' דאבי הבן מברך להכניסו קודם שימול משמע דס"ל כשיטת ר"ת דאחר המילה מברך להכניסו עי"ש. וגם גי' הרי"ף בשבת היא כגי' ר"ת ולא כגי' רשב"ם ולענין הלכה פסק המחבר בשו"ע יו"ד סי' רס"ה ס"א דלעולם יברך אבי הבן בין מילה לפריעה ברכת להכניסו וכדבריו האחרוני' של הרא"ש ז"ל ועיין טו"ז שם דבאב המל את בנו יברך על המילה ולהכניסו קודם החיתוך דבין החיתוך לפריעה א"א משום צערא דינוקא וטרדתו בעצמו וכן עשה הוא ז"ל מעשה כשמל את בנו ועי"ע בטו"ז יו"ד סי' א' ס"ק י"ז. והמנהג עכשיו לברך האב ברכת להכניסו בין מילה לפריעה אם אחר מל וכשהוא בעצמו המוהל יעשה כהטו"ז.

ובטעם ברכת להכניסו כ' האבודרהם דנתקנה מפני שהאב מצוה על בנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה ורמזו שמהיום ואילך מוטלות עליו מצות אלו ואם אין אבי הבן בכאן בעת המילה כ' הרמב"ם פ"ג מה' מילה וז"ל מצוה על האב למול את בנו יתר על מצוה שמצוי' כל ישראל שימולו כל ערל שביניהן [כיון בזה למ"ש האבודרהם בטעם הברכה הזו] לפיכך אם אין שם אביו אין מברכי' אחרי' ברכה זו ויש מי שהורה שיברכו אותה ב"ד או אחד מן העם ואין ראוי לעשות כן ע"כ והראב"ד בהשגות כ' מסתברא כמ"ד ב"ד או מיוחד שבעם מברך ונהגו אצלנו שהסנדק מברך ע"כ וכ"כ הטור יו"ד סי' רס"ה בשמו וכ' ונוהגין בכל המקומות שיברך אותה מי שתופס הנער ע"כ וכ' ב"י בשם הגמ"י הטעם שהוא כמו שליח ב"ד ועיין ברא"ש פ"ק דקדושין דכ' דאין לברך להכניסו אם אין שם אב אבל רב האי גאון כ' שמברכי' ומנהגינו כהראב"ד דהתופס התינוק הוא הסנדק מברך כמבואר שם ברמ"א ס"א. ואם האב כאן ואינו יודע לברך ג"כ מברך הסנדק (שם בשם אבודרהם) האב והמוהל כשמברכי' צריכי' לעמוד דילפי' לכם לכם מעומר (טוש"ע שם) וגם כל העם מלבד הסנדק יעמדו בשעת המילה

(שם בשם מרדכי) תינוק הנימול דומה להיוצא מבית האסורי' שצריך להודות באפי עשרה ולכך צריכי להיות שם י' ואומרי' הודו בברכת מילה וגם צריך י' לפרסומי מצוה ואי ליכא י' לא מעכב (שם) כשהאנוסי' מלי' את עצמן מברכי' להכניסו (ב"י בשם הרשב"ץ) ופשיטא דמברכי' על המילה (ש"ך שם) כ' תר"י בס"פ מי שמתו יש שנוהגים בשעה שמוהלי' את הקטן לכסותו בשעת הברכה כדי שלא יראו ערותו וסומכי' ע"ז ו"א שא"צ לזה דהא חזי' לעינים שאם היו בניו ובני ביתו קטנים והי' ישן עמהם בטלית א' שקורא ק"ש ואינו חושש וזו אינו רא' אע"פ שישן עמהם בטלית א' אינו רואה את הערוה וכו' ומיהו נראה דודאי בקטן כ"כ לא דייני' לי' ערוה וא"צ לכסותו בשעת הברכה אבל בגדול כגון שנתנייר בזה ודאי צריך לכסותו בשעת הברכה דלא יראה בך ערות דבר קרי' ביה עכ"ל והטור סי' רפ"ה מביא בשם בעה"ע דלא הוי ערוה כ"ז שאינו ראוי לביאה וגם הרא"ש פ' מי שמתו כ' עוד טעם כיון דלתקוני מילה קאתי שפיר קרי' בי' והיה מחניך קדוש ואין בו אותה שעה משום לא יראה בך ערות דבר והב"י מביא בשם הכל בו ג"כ דאין לחוש בזה משום ערוה בקטן פחות מבן ט' אך כשהוא מטונף בצואה יש להקפיד אפי' בן ח' ימים ואע"ג דאמרי' אין מרחיקי' מצואת קטן עד שיאכל כזית דגן אעפ"כ טיב לנקותו קודם הברכה ומורי רבינו יחיאל הי' רגיל לכסות הערוה אפי' בלא שום טינוף ואפי' בקטן בן ח' ימים בשעת הברכה עכ"ל והמחבר שם בשו"ע פסק דא"צ לכסותו אבל יש לנקותו מצואה קודם שיברך.

נסח ברכת להכניסו היא להכניסו בבריתו של אברהם אבינו ועין בעל העיטור ואבודרהם די"א דצ"ל להכניסו לבריתו ואנו נוהגין לומר בבריתו כידוע. והעומדי' שם אומרי' כשם וכו' כמו שהוא בגמרא דילן וכן הוא בריק"ף ורמב"ם וטוש"ע עיי"ש בנסח שלהם כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו לתורה ולחפה ולמע"ט והוא בלשון נוכח עפ"י התוספתא בברכות הנ"ל אבל בתלמודא דידן בשבת הנסחא לומר כשם שנכנס לברית כך יכנס וכו' בלשון נסתר וכן הוא ברא"ש וכ השך ס"ק ג' דהכי עדיף טפי דפעמי' אין האב שם או שאין לו אב לכך יאמר בלשון נסתר ועיין בטו"ז ס"ק ב' דלמ"ש הב"י בשם הר"ר מנוח דהעומדי' שם מברכי' אותו שיזכה לשאר מצות שחייב לעשות לבנו משמע שעל האב קאי וע"כ לשון נוכח עיקר ומחלק בין הרוא' האב יאמרו בלשון נוכח ובין העומדי' מרחוק או אם אין האב בביהכ"נ אז יאמרו בלשון נסתר ומנהגינו לומר לעולם בלשון נסתר כנסח תלמודינו.

ובברכת אשר קדש ידיד מבטן פירש"י ז"ל בשבת קל"ז יצחק קרי ידיד על שם אשר אהבת. מבטן. דקודם שנולד נתקדש למצוה זו דכתי' אבל שרה אשתך וגו' והקמותי את בריתי אתו היינו מילה. בשארו, בבשרו, שם, חוק של מילה. לצאצאיו אחריו חתם באות ברית זו של ברית קודש, צוה להציל ידידות שארינו משחת, מגיהנם דכתיב גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים ע"כ והתום' פי' שם בשם ר"ת ידיד, היינו אברהם שנקרא ידיד שנאמר מה לידידי בביתי ושלשת האבות נזכרי' כאן חק בשארו שם הוא יצחק וצאצאיו חתם באות ברית קודש הוא יעקב וצאצאיו הוא ובניו ע"כ ועיין תוס' מנחות נ"ג ע"ב ד"ה בן וברמב"ם לפנינו הנסחא כאשר היא בש"ס שבת הנ"ל לבד במקום שנאמר בש"ס אל חי חלקנו צוה וכו' אי' ברמב"ם ה' מילה אלקי חלקנו צורינו וכו' אבל באבודרהם

דף ק״א ע״ב א׳ בשם תשו׳ הרמב״ם נסחא אחריתי וז״ל ומצאתי בתשו׳ שאלה להרמב״ם שהוא גורס על כן בשכר זאת אל חי חלקנו לעד צורנו צוה כצוית לקדושים להציל ידידות שארינו משחת ומפרש שם בשכר המילה חזר אל חי חלקנו לעד כמו שכתוב גבי מילה והקמותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלקים וגו׳ ואח״כ שואל מאת השם ואומר אתה צורנו צוה להציל ידידות שארינו משחת ר״ל ידידות על הנפש שהיא חביבי מן הכל וענין כצוית לקדושים חסר אשר ור״ל כאשר צוית לקדושים ודומה בשנם בשכבר כך פי׳ הרמב״ם ברכה זו עכ״ל והוא בשו״ת פאר הדור סי׳ קל״ב ועיין בב״י דמדבריו נראה דברמב״ם שהי׳ לפניו הגי׳ כגי׳ הרמב״ם בתשו׳ הנ״ל. והטור הביא כנסחא שלנו וכן הוא בשו״ע שם. עיין ש״ך ס״ק ה׳ די״ל צוֶה בפת״ח תחת הצדי״ק וי״ו צירי דהוא לשון תפלה ובקשה ולא צִוָּה בחירק וקמץ דמשמע לשון עבר. והנה בגמרא א׳ המברך אומר אשר קדש ידיד ובו׳ והרמב״ם פ״ג ממילה כ׳ ואח״כ מברך אבי הבן או א׳ מן העומדי׳ שם בא״י אמ״ה אשר קדש ידיד וכו׳ והטור סי׳ רס״ה כ׳ דאבי הבן או המוהל או א׳ מהעם אומרי׳ ברכה זו וכ׳ הב״י מדאיתא המברך אומר משמע מאן דהוא יכול לברך ואינו מוטלת על המוהל דוקא וכ״ה בשו״ע שם ס״א ועיין בש״ך ס״ק ד׳ בשם הב״ח דמנהגינו שהמוהל מברך לעולם ואינו ישר בעיני דלפעמי׳ הוא ע״ה ולא די שאינו מבין אלא מדלג ומסרס תיבות ע״כ הירא דבר ד׳ לא יניח לברך ברכה זו אלא א׳ משאר העם המיוחד שבעם ע״כ והש״ך כ׳ על דבריו מיהו המנהג הזה מנהג קדמונים הוא שהרי גם הכל בו כ׳ בסי׳ ע״ג ועכשיו נהגו להיות המוהל מברך בפה״ג ואשר קדש ידיד וכו׳ ואומר קיים את הילד הזה וכו׳ עכ״ל וכן המנהג גם עתה שהמוהל אומר ברכת אשר קדש ידיד. ואם יש ב׳ מוהלים אומרה הפורע (טו״ז שם ס״ק ו׳) ומברכי׳ ברכה זו על הכוס ואומרי׳ לפניה בפה״ג כ״כ הטוש״ע שם וכ׳ הב״י דלא נזכר מזה לא בש״ס ולא ברי״ף ורמב״ם אבל מדברי המפורשים והגאונים מבואר שהוא מוסכם מהכל לברך והטעם מבואר במרדכי סוף יומא משום דא״א שירה אלא על היין עיי״ש. וכ׳ הטור בשם בעה״ע דהמנהג לתת יין בפי התינוק אחר ברכת היין ואחר כורת הברית ולומר קיים את הילד הזה לאביו ולאמו שנקרא שמו פלוני וכו׳ ובקשת רחמי׳ לא הוי הפסק בין ברכה לשתייה וי״א כיון שנתן יין בפי התינוק לאו הפסקה היא ויש סדורים שכתוב בהם בא״י כורת הברית ושותיהו ע״כ מבואר דלדעת העיטור נותני׳ בפי התינוק קודם שיאמר קיים את הילד לאחר ברכת אשר קדש ידיד אע״ג דהי׳ ראוי לשתות מיד אחר ברכת היין ואשר קדש ידיד כדין כל ברכות הסדורות על הכוס אפ״ה בקשת הרחמים על הילד לא הוי הפסק בפרט כיון שקודם לזה נותני׳ בפי התינוק. והב״י כ׳ בשם הכלבו ואבודרהם דעכשיו נוהגי׳ לתת בפי התינוק בשעה שאומרי׳ ואומר לך בדמיך חיי והטעם עפ״י המדרש רבה במדבר שימו איש חרבו על ירכו משה מל ואהרן פורע ויהושע משקה פי׳ לפי שכל אותן מ׳ שנה לא הי׳ מוהלים במדבר מפני טורח הדרך ומפני שלא נשבה רוח צפונית ועכשיו שהיו עומדים ליהרג לא רצו משה ואהרן שיהרגו בלא מילה ובלא קבלת מצוה ולכך הי׳ משה מל ואהרן פורע ויהושע משקה אותם עפר העגל שעשו במ״ש ויקח את העגל אשר עשו וישרוף אותו באש ויטחן עד אשר דק ויזר על

פני המים וישק את בני ישראל וארז"ל מלמד שבדקן כסוטות ואותה השקאה היתה להם בשעת מילה ופריעה למות ולא לחיים ואנו אומרים השקאה זו של שעת מילה והפריעה יהי' לחיים ולא כאותם של יהושע ומ"ש ואומר לך בדמיך חיי ב' פעמי' לרמוז שזוכה ע"י המילה לב' עולמים העה"ז והעה"ב ע"כ וכן הוא בשו"ע שם דנותני' בפי התינוק כשאומרי' בדמיך חיי וכופלי' אותו עיין בב"י דיש לעשות צורת שדי באצבעותיו בעת שנותני' מן היין בפי התינוק. וכ' הב"י בשם הכלבו דבאותה טעימה שמטעימי' לתינוק סומכי' שלא לטעום המוהל אבל משגרי' לאם התינוק וגם הבעה"ע כ' אע"ג דהמברך צריך שיטעום ה"מ היכא דאפשר אבל בלא אפשר יהבי' לינוקא דלטעמי' ונפיק ול"ג דטעימת הנימול אינו מוציא מידי ברכה לבטלה כיון דלאו בר חיובא הוא כלל ואפי' מדרבנן וטעימת האם אלו שמעה הברכה ולא הפסיקה בין ברכה לטעימה אפשר דנפקא בברכת המברך אע"ג דברכת הנהנין היא כיון דנתקנה ברכת אשר קדש על הכוס הוי ככסא דקידושא ואבדלתא דמוציא אחרי' מברכת היין ג"כ אבל אי לא שמעה הברכה או הפסיקה בין ברכה לטעימה אין טעימתה מוציא מידי ברכה לבטלה עכ"ל הב"י והרמ"א בהגהות לשו"ע ס"ד כ' בשם י"א ככל בו דיוצאי' בטעימת התינוק אבל אין נוהגין כן אלא הסנדק שותה כשאינו מתענה ובש"ך שם ס"ק י"ד כ' ובכל המקומות שהיתי אין נוהגין כן אלא נותני' לשתות לנערי' קטנים ע"כ וכן ראוי לעשות. ואם אירע מילה ביום התענית עיין בתוס' ס"פ בכל מערבי' מ' ע"ב ד"ה דלמא וברי"ן שם ובטור וב"י ס' רס"ה ביו"ד ושו"ע שם ובאו"ח ס' תקנ"ט לענין ט"ב ושאר ת"צ ובס' תרכ"א לענין מילה ביוה"כ ובס' תקס"ח לענין תענית ב' וה' ועשרת ימי התשובה ובב"י סס' רס"ה בשם הרוקח ובמג"א ס' רס"ט ס"ק א' ודוק.

והנה התפלה של או"א קיים את הילד הזה איננו מוזכרת בתלמוד ולא ברי"ף וברמב"ם אבל בטור אי' ובאבודרהם כ' הטעם על תפלה זו כי הרבה נסים ונפלאו' נעשה לו כשנולד וגם היום אין לו אלא שמנת ימים שנולד ושופכי' את דמו במילה לפיכך תקנו להתפלל עליו לשם שיקיימהו לאביו ולאמו וירפאהו עי"ש פי' התפלה הזאת. ובאבודרהם הנסח כמו הנסח שלנו אבל בכל בו איכא נסחא אחריתי אלקנא ואלקא דאבהתנא שלח אסותא דחיי ורחמי לרביא הדין דאקרי שמי' בישראל פלוני בר פלוני כמה דאסי מי מרה ע"י משה ומי יריחו ע"י אלישע כן אסי לרביא הדין בעגלא ובזמן קריב ואח"כ מברכי' אמו של קטן אלקנא ואלקא דאבהתנא שלח אסותא דחיי ורחמי לאמי' דרביא הדין כמה דאתסי מי מרה ע"י משה ומי יריחו ע"י אלישע כן תתסי אימי' דרביא הדין בעגלא ובזמן קריב אמן ע"כ ואנו נוהגי' לומר כנסח האבודרהם. ואם הי' התינוק יתום בין מצד האב בין מצד האם כ' האבודרהם אומר במקום או"א תשתלח אסותי דחיי ורחמי מן קדם מארי' שמיא לאסאה ית רביא הדין ויתקרי' שמי' פלוני ויתסי כמה דאתסיאו מיא דמרה ע"י משה במדברא וכמיא דיריחו ע"י אלישע כן יתסי בעגלא ובזמן קריב כאמור ואעבור עליך וכו' עכ"ל והב"י כ' דלהרי"טב"א בתשו' מצא נסח יפה ביותר וז"ל או"א קיים את הילד הזה לאמו ולקרוביו ולכל משפחתו ויקרא שמו פב"פ כשם אביו אתה אלקינו אלקי כל בשר אבי יתומים תהיה לו לאב והוא יהי' לך לבן ותהא כניסתו לברית לכפרה ולמנוחה לנפש אביו ולנחמה ולמשיב נפש לאמו ולכל קרוביו תתענג נפש האב בגן עדן ביוצא מחלציו ותגל האשה בעוה"ז בפרי

בטנה ויתקיים בו מקרא שבתוב ואעבור עליך וכו׳. ובאו״ח כ׳ דאם מתה אמו קודם הברית אומר ותגל האם בג״ע עדנה וכן אם מת האב יאמר ישמח האב בג״ע עדנו ולא ידלגם כי מצאנו לשון שמחה וגילה אחר המיתה אברהם יגל יצחק ירנן ישמח משה וכ״ז לקיים אמונת השארת הנפש לתחיית המתים עכ״ל הב״י ובש״ך שם ס״ק ו׳ כ׳ אבל אנו נוהגין כשאין לו אב מדלגי׳ לאביו ואומר קיים את הילד הזה לאמו וכו׳ וכשאין לו ג״כ אם מדלגים גם לאמו ואומר קיים את הילד הזה ויקרא שמו וכו׳ וכ״כ בהגהות מנהגים ואם ח״ו נפטר אביו או אמו של תינוק מדלגים מן הברכה איזה שהוא ואומר קיים את הילד הזה לאביו או לאמו עכ״ל וכן המנהג.

ואם יש ב׳ תינוקת למול לדעת בעה״ע צריך לברך אכל חדא אבל הרשב״א והרא״ש בתשו׳ והריב״ש ויתר קמאי זלה״ה פסקו דאם לא הסיח בינתיים והי׳ דעתו בעת הברכה גם על השני די בברכה אחת ואפי׳ אם שנים מלי׳ הראשון מברך על המילה והשני אשר קדש ידיד לאחר מילת השני וברכת הראשון עולה גם לשני וכן ברכת אשר קדש דשני עולה גם לראשון ואפי׳ לא הי׳ השני לפניו בעת הברכה רק שהי׳ דעתו עליו ולדעת רי״ו המובא בב״י מברכי׳ אשר קדש אחר כל מילה ואפי״ה לא הוי הפסק אבל אם סח בדברי׳ שלא מענין המילה או שלא הי׳ דעתו על השני צריך לברך על הראשון אשר קדש ועל השני חוזר ומברך על המילה ואשר קדש ואם הם של אדם אחד האב מברך ברכה אחת להכניסו על שניהם עיין בטור וב״י סי׳ רס״ה ופסקו המחבר והרמ״א בשו״ע שם ס״ה כהרא״ש ורשב״א דלא כעיטור ועיין בש״ך מה שהקשה מביסוי הדם על הרמ״א ולענין הלכה פסק הש״ך דגם בביסוי כשאין דעתו עליו אפי׳ אם הם ממין אחד דצריך לחזור ולברך וא״כ ה״ה כאן במילה והיכא דאין מנהג מביא בשם הב״ח שיש לנהוג ולברך אכל חדא וחדא ויהיו נזהרי׳ שלא יביאו ב׳ התינוקת ביחד לביהכ״נ אלא זא״ז דלאחר שנימול הא׳ יביאו הב׳ וכן נכון לעשות משום דעפ״י הרוב מפסיקי׳ בינתיים בשיחה בטילה שאינה מצרכי מילה דהוי הפסק לכ״ע וכ״כ מוהרש״ל עכ״ד הש״ך והטו״ז כ׳ דראוי לנהוג דגם השני יהי׳ מוכן אחר ברכת הראשון למען לא יהי׳ הפסק גדול דאז צריך לברך שנית ומשום עין הרע לית כאן כמו בב׳ חתנים דשם צריכי עכ״פ להיות ב׳ החתנים ביחד משא״כ בב׳ תינוקת. והמנהג עכשיו לברך אכל או״א ולומר פסוקי המלאך הגיאל אחר מילת הראשון כדי להסיח דעתו וכ״כ בפתחי תשובה שם בשם דרכי נועם דכך המנהג במצרים. ולענין שא״א שהחיינו עיין לעיל בברכת שהחיינו:

קטן שנולד כשהוא מהול דצריך להטיף ממנו דם ברית משום חשש ערלה כבושה להרי״ף פר״א דמילה והרמב״ם פ״ג מה׳ מילה אין מברכי׳ כשמטיפי׳ ממנו דם ברית וכ״פ הטור סי׳ רס״ג דאין מברכי׳ אא״כ נראה לו ערלה כבושה וכ״כ בד״מ דמוהרי״ל עשה מעשה בנולד מהול ולא ברכו על המילה והטיפו ממנו מעט דם בצפורן. ובסי׳ רס״ה כ׳ הטור ג״כ דאין לברך ושבעל העיטור כ׳ לברך ואפי׳ לדברי האומר דאין מברכי׳ על המילה אבל ברכת להכניסו ואשר קדש מברכי׳ אבל בד״מ שם בשם תשו׳ הרשב״א סי׳ שכ״ט ור״ן פ׳ ר״א דמילה דאפי׳ להכניסו אין מברכי׳ וכ״פ בשו״ע סי׳ רס״ה ס״ה וכ״כ הש״ך שם. ועיין ש״ך סי׳ רס״ג ס״ק ד׳:

אנדרוגינס פסק הרמב״ם ג״כ שם דאין מברכי׳ על מילתו מפני שאינו זכר

ודאי והראב"ד חולק עליו מפני שהוא ספק דאו' ומברכי' עליו חוץ מן הדמאי מפני שרוב ע"ה מעשרי' עיי"ש טעם מחלוקתם ובתשו' שהביא הכ"מ שהשיב הרמב"ם לחכמי לוניל. והטור סי' רס"ה מביא דברי הרמב"ם ואח"כ דעת הר"י דפסק דהוא זכר גמור ופסק בשו"ע ס"ג כרמב"ם דאין מברכים על מילתו. כשחוזרי' על ציצין המעכבי' את המילה צריך לחזור ולברך כל הברכות אבל לא קיים את הילד הזה (רמ"א שם ס"ד עיין טו"ז ס"ק ז') ממזר מברכי' עליו כל הברכות אבל לא קיים את הילד הזה (טוש"ע שם) וגם א"א כשם שנכנס לברית (ש"ך שם בשם מוהרי"ק) וימולו אותו במקום אחר כגון בפתח ביהכ"נ ולא במקום שמלין הכשרים ויקרא שמו כידור על שם הפסוק כי דור תהפוכות המה (רמ"א בד"מ שם):

ובברכת מילת גרים א' בתוספתא דברכות שם המל גרים אומר במצותיו וצונו למול את הגרים להטיף מהם דם ברית שאלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו' ברוך כורת הברית ע"כ איתא ברכה זו בלמ"ד ורק ברכה אחת ובמס' שבת פ' ר"א דמילה מביא הש"ס תוספתא זו בזה"ל המל את הגרים אומר בא"י אקב"ו על המילה והמברך אומר אקב"ו למול את הגרים ולהטיף מהן דם ברית שאלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו' בא"י כורת הברית ע"כ מבואר דמברך שתי ברכות והמל מברך בעל כמו במילת תינוק ורק המברך אומר למול וכו' במקום שאומר אבי הבן להכניסו. וברושלמי פ' הרואה השמיט מילת גרים. והנה הרי"ף גורס בש"ס דילן כגי' התוספתא המל את הגרים אומר בא"י אמ"ה אקב"ו למול את הגרים ולהטיף מהן דם ברית וכו' וכ' הר"ן וא"ת למה שאני נסח ברכה זו לתקן בה למול ולא תקנו בה על המילה כמו שתקנו במילה של ישראל ועוד למה כללו הכל בברכה אחת ולא תקנו בה שתי ברכות תחלה וסוף כמו שתקנו במילה של ישראל המל אומר וכו' המברך אומר וכו' ועוד למה תקנו בהן ולהטיף ממנו דם ברית י"ל דכי מברכי' בעל ה"מ במצוה שאפשר ע"י שליח אבל כאן שהגר ממציא עצמו ולא סגי בלא"ה תקנו בלמ"ד והכי מוכח בפסחי' פ"ק וכו' ומה שכללו הכל בברכה א' ולא ברכו בה תחלה וסוף היינו לפי שאינו גר עד שימול ויטבול ולפיכך לא ברכו עלי' על המילה כשם שאין מברכי' על הטבילה אלא הוא עצמו בעלייתו מברך עליה אבל כללו הכל בברכה זו לפי שדם המילה בריתו של ישראל הוא ועל הברית אנו מברכין ומה שתקנו בה להטיף מהם דם ברית לפי שיש כמה גרים שמתגיירי' כשהם נמולים ועיקר מילתן הטפת דם ברית הוא לפיכך תקנו לכלן כן כך פ' הרמב"ם ז"ל אבל יש ספרים שכ' בהם המל אומר על המילה והמברך אומר למול את הגרים וכ"כ הרב בעל ההלכות ז"ל ושני ברכות תקנו בה תחלה וסוף כשאר המילות והרז"ה ז"ל הקשה היאך יברך לבסוף למול דהא למול להבא משמע כדאמרינן בלבער ולאו קו' היא שכבר כתבתי למעלה דלאו למימרא דרוקא להבא משמע אלא דטפי משמע להבא מלשעבר וכו' והיינו דמברך האב להכניסו לאחר מילה וה"נ כיון דלאחר המילה הוא דמברך אין לטעות בו שהוא מברך להבא שכבר בירך לפניו ברכה אחרת אלא על המילה שנעשית כבר והרמב"ם ז"ל בפ"ג מה' מילה כ' כדברי הרב אלפסי ז"ל עכ"ל וז"ל הרמב"ם שם המל את הגרים מברך בא"י אמ"ה אקב"ו למול את הגרים ולהטיף ממנו דם ברית וכו' עיי"ש ובכ"מ. והרא"ש פ' ר"א דמילה מביא ג"כ גי' הרי"ף וכ' וי"ס שגורסי' המל את הגרים

אומר על המילה והמברך אומר אקב"ו למול את הגרים וכו' ואפילו לספרי' דלא גרסו המל אומר היינו משום שלא הוצרך לומר ולפרש ברכת המילה לפי שאין בה שינוי אלא בברכה שהיא במקום אבי הבן ונכרי אע"פ דאיתמהל בהיותו נכרי צריך להטיף ממנו דם ברית עכ"ל לדבריו לכל הגירסאות מברכי' שתי ברכות אפי' לגי' הרי"ף והרמב"ם וכן לפי מה דאי' בתוספתא הנ"ל דלא מיירי אלא מברכה שהוא במקום להכניסו ודלא כמו שמפרש הר"ן דברי הרי"ף והרמב"ם. וכ"כ התוס' במס' שבת ס"פ ר"א דמילה עיי"ש. והטור בסי' רס"ח כ' המל את הגרים מברך בא"י אמ"ה אקב"ו למול הגרים ולהטיף מהם דם ברית וכו' ולדברי האומר מברכים שתים על העבדים גם על הגרים מברכים שתים והמחבר שם פסק דהמל אומר למול את הגרים ואח"כ מברך למול את הגרים ולהטיף מהם דם ברית פסק דמברך שתי ברכות ושתיהן בלמ"ד למול וצ"ל כמ"ש הר"ן כיון שהוא ממציא א"ע ולא סגי בלא"ה הוי בא"א ע"י אחר. ועיין טו"ז ס"ק י"ב דברכת להטיף חותם בא"י כורת הברית ועיין ש"ך סי' רס"ז ס"ק כ"ג גבי מילת העבדים בשעת הברכה צריך לכסות ערותו כיון שהוא גדול (טוש"ע סי' רס"ז גבי מילת עבדים וה"ה גבי מילת גרים וכן הוא בריב"ף שם):

ולענין ברכת המילה גבי עבדים אי' בתוספתא ברכות הנ"ל המל את העבדים אומר ברוך על המילה המברך אומר ברוך אקב"ו למול את העבדים ולהטיף מהן דם ברית וכו' וכן הוא בש"ס ס"פ ר"א דמילה המל את העבדים אומר וכו' והמברך אומר וכו' בא"י כורת הברית. וגם זה לא נזכר בירושלמי פ' הרואה הגה במילת העבדים בין לתוספתא ובין לפי תלמודא דידן לפי הגי' שלפנינו מברך בעל ושתי ברכות אמנם הרי"ף גורס גם כאן המל את העבדים אומר בא"י אקב"ו למול את העבדים ולהטיף מהן דם ברית וכו' וגם הרמב"ם פ"ג מה' מילה כ' המל את עבדו מברך אקב"ו למול את העבדים וכו' ואם מל עבד של אחרים מברך על מילת העבדים והמל אדם גדול צריך לכסות ערותו עד שיברך ואח"כ מגלהו ומל אותו ע"כ הגה פסקו גם בזה דמברך רק ברכה אחת ותלי' בפלוגתא דהר"ן והרא"ש המובא לעיל גבי מילת גר להר"ן דעת הרי"ף והרמב"ם שלא לברך רק ברכה אחת ולהרא"ש מברך שתים ולא צריכים להזכיר רק הברכה שיש בה שינוי מברכת תינוק הנימול דאבי הבן מברך להכניסו:

והרמב"ם גבי עבד מחלק בין מל עבדו דמברך למול ובין מל עבד של אחרי' דמברך על מילת העבדים ועיין בכ"מ דהרמב"ם לטעמי' דמחלק גם במילת הבן בין מל את בנו למל בן אחרים ואף דבמל הגרים מברך בלמ"ד וא"כ גם במל עבד של אחרים לברוך בלמ"ד ע"ז כ' הכ"מ שם וי"ל דל"ד דמילת הגר המצוה מוטלת על כל איש מישראל וכלם שוים בדבר אלא שכל הקודם בו זכה ולכך מברך בלמ"ד אבל עבד האדון קודם למולו לכל אדם אלא שאם לא מלו האדון והוא רוצה למול א"ע חייבי' ישראל למולו דומי' דבן דאביו חייב למולו אלא שאם לא מלו חייבי' ב"ד למולו ולכך המל הרי הוא עושה המצוה המוטלת על אחרים ולפ"כ מברך בעל עכ"ל והטור סי' רס"ז כ' המל העבדים מברך בא"י אמ"ה אקב"ו על מילת העבדים ולהטיף מהן דם ברית וכו' והרמב"ם כ' ואם רבו מלו אומר למול את העבדים ובעה"ע כ' המל אומר בא"י אמ"ה אקב"ו על המילה והמברך אומר בא"י אמ"ה אקב"ו למול את העבדים ולהטיף וכו' וחותם בא"י כורת הברית

וכן הוא מסקנת א"א הרא"ש שהן ב' ברכות שאלו מקמי רב יהודאי גאון ז"ל המל העבדים מברך א' או ב' ואמר המל מברך על המילה וצונו למול את העבדים כולל במקום להכניסו בבריתו של א"א עכ"ל ומפרש הב"י דברי ר"י גאון דהשיב דמברך שתים דלמול הוא במקום להכניסו וכסברת הרא"ש ז"ל וכ' הד"מ דכ"כ הרשב"א בתשו' ס' שכ"ח דכן נוהגין וכ"פ בשו"ע ס' רס"ז ס"ב ועיין ש"ך שם ס"ק כ"ג בשם הב"ח דמדלא כ' הרא"ש חתימת הברכה בא"י כורת הברית משמע דלא גרים לי' ולענין מעשה בפלוגתא דרבוותא נראה דאין לחתום בא"י כורת הברית אבל בפרישה כ' משום דפשוט הוא לא הוצרך לכתבו ומשמע דהש"ך מסכים לחתום בא"י כורת הברית וכ"פ הטו"ז ס' רס"ח במילת גרים. וע"ע בש"ך שם ס"ק כ"ב דכ' הפרישה בשם רש"ל דברכה שניי' אומרי' על הכוס וכ"כ הב"ח וממילא גם גבי גר כן. ועוד כ' כיון שהוא במקום להכניסו הרב של העבד יברך אותה אבל הפרישה כ' כיון שכ' הטור סתם המברך אומר הכונה המברך על הכוס יהי' מי שיהי'. וע"ע בכ"מ דתמה על מה דמסיים הרי"ף ובתר דמהיל לברוך למול דמשמע דמברך ב' ברכות ובנסחתו ליכא אלא ברכה אחת ועיין בב"ח דבאלפסי ישן הגי' המל אומר למול והמברך אומר למול ולהטיף:

וגר שמל קודם שנתגייר וכן עבד שמל קודם שבא למול לשם עבדות לדעת הרמב"ם כשמטיפי' מהם דם ברית אין מברכים כמו בקטן שנולד כשהוא מהול לדעתו וכ"כ להדי' פ"ג ממילה ה"ו גר שמל קודם שנתגייר וקטן שנולד כשהוא מהול כשמטיפי' ממנו דם ברית א"צ ברכה ע"כ וכ' הכ"מ דה"ה לעבד ועיין שבת קל"ה ע"א. והרשב"א בתשו' ס' שכ"ט כ' ולענין גר שנתגייר כשהוא מהול יש ג"כ מחלוקת בין הגאונים ז"ל ובין גדולי עולם אחרי' ומחלוקתן יסודותן בהררי קודש וראיות גדולות ובצורות ואין זה מקומן שיאריך הענין מאד אבל ע"ד הכלל אני אומר לך כי יש מן הגדולים שאמרו שא"צ להטיף ממנו דם ברית וכדמשמע בההוא דרבי שמעון ברבי אלעזר שכתבתי דאמר לא נחלקו אלא בגר שנתגייר כשהוא מהול שבש"א צריך להטיף ממנו דם ברית ובה"א א"צ להטיף ממנו דם ברית ולדברי הגדולים הללו אם א"צ הטפת דם ברית אין עסק לברכת מילה כאן אבל הגאונים ז"ל הסכימו רובן שצריך להטיף ממנו דם ברית ויש להם ראיות גדולות על מה שיסמוכו וקבלתם תכריע ולדבריהם כ' מורי הרמב"ן ז"ל שצריך לברך לפי שאין הטפה זו מספיקא כהטפת מי שנולד כשהוא מהול דהכא מן הודאי אנו מטיפי' מהם דם ברית להכניסן בבריתו של א"א ובה נכנסי' תחת כנפי השכינה ומברכי' עליה אקב"ו להטיף דם ברית מן הגרים וכן מן העבדים עכ"ל וכ"כ הר"ן בפר"א דמילה בשם הרמב"ן דמברכי' וטעם הרמב"ם דאין מברכי' משום דמספקא לי' אי צריך הטפת דם ברית ולפיכך פסק דמטיפי' ואין מברכי' ועיין בבעל המאור ומלחמות שם ובשו"ע ס' רס"ח ס' כהרמב"ם דמטיפין ואין מברכין:

(כ"ג) ברכת סדיון הבן אי' בסוף מס' פסחים רבי שמלאי איקלע לסדיון הבן בעי מיני' פשיטא על סדיון הבן אקב"ו על סדיון הבן אבי הבן מברך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה כהן מברך או אבי הבן מברך כהן מכרך דקמטי' הנאה לידי' או אבי הבן מברך דקא עביד מצוה לא הוי בידי' אתא שאיל בי מדרשא א"ל אבי הבן מברך שתים והלכתא אבי הבן מברך שתים ע"כ ומביאו הרי"ף והרא"ש שם.

והנה מה שתקנו ברכה זו בעל ולא בלמ"ד לדעת הר"ת הטעם כיון שהמצוה נעשית מיד בלי שיהוי ולדעת ריב"א הטעם כיון שיכול לעשות ע"י אחר כמ"ש הר"ן בפ"ק דפסחי' וז"ל ויש מצוה אחרת שאע"פ שמוטלת עליו אפשר להפטר ממנה ע"י אחר כביעור חמץ ומילה ופדיון הבן ודומיהן עכ"ל ולפ"ז בין אם פודהו האב ובין אי פודה את עצמו מברך בעל וכ"כ רוב קמאי ז"ל אמנם הרמב"ם ז"ל בפי"א מה' בכורים כ' הפודה את בנו מברך אקב"ו על פדיון הבן וחוזר ומברך שהחיינו ואח"כ נותן הפדיון לכהן ואם פדה עצמו מברך לפדות הבכור ויברך שהחיינו ע"כ מחלק בין פודה את בנו דאז מברך בעל ובין הפודה את עצמו דמברך בלמ"ד והנה לפי הכלל שנתן לן בפי"א מברכות דמצוה שהיא חובה ועושה אותה לעצמו מברך בלמ"ד ואם עושה אותה לאחרים מברך בעל ולכך פסק דאם מל בן אחרי' מברך על המילה ואם מל את בנו מברך למול א"כ גם כאן כיון דהחיוב ועיקר מצות הפדיון הוא על האב לפדות את בנו כדכתי' ופדויו מבן חדש תפדה וכדאי' בקידושין פ"ק האב הי"ב לפדותו וכו' והוא ז"ל עצמו כ' שם בראש הפרק מ"ע לפדות כל איש מישראל בנו וכו' וא"כ אם האב פודה את בנו הי' לו לברך בלמ"ד ואם הוא פודה א"ע בעל והרמב"ם ז"ל פסק להיפך. שוב ראיתי שהרגיש בזה הריב"ש בתשו' ס' קל"א וז"ל עוד שאלת לתקן לך משבע ברכה לבכור הפודה את עצמו גם לאב הפודה את בנו הבכור כי מצאת להרמב"ם ז"ל בה' מתנות כהונה [צ"ל בכורים] פי"א הפודה את בנו מברך על פדיון הבן והפודה א"ע מברך לפדות את הבכור גם בסדורי' מצאתי בפודה א"ע לפדות בכורי ישראל ותמהת על הרמב"ם ז"ל למה מברך בעל כיון דמצות פדיון הבן עיקרה על האב רמי' אלא דמדיוקא דתפדה תפדה ילפי' פודה א"ע ע"י שליח או ע"י ב"ד לית לן ועוד שלפי שיטת הרמב"ם ז"ל בלמול את בנו איסכא הז"ל לתקן האב בלמ"ד כמו בברית מילה והפודה עצמו בעל שהוא כמו שליח ועוד תמהת למה תקנוה בעל פדיון הבן ולא על פדיון הבכור דהא נפ"ק מינה חורבא דנראה דכל הבנים חייבי' בפדיון וכו' תשו' גרס' בשלהי ע"פ רבי שמלאי איקלע וכו' והלכתא אבי הבן מברך שתים מכאן למדו נסח הברכה שהיא בעל ונראה הטעם לפי שאינה דומה לאותן המצות שהן בלמ"ד כגון ציצית ותפילין וסוכה לפי שזו נעשית בסיוע הכהן שמקבל הפדיון ולפ"ז אף פודה עצמו מברך בעל וכן הוא בעל אף בפודה עצמו בספר המצות מקוצי' וכן בס' יו"ד סי' שי"א [צ"ל ש"ה] אלא שבפודה עצמו אמרו על פדיון הבכור שאין לומר הבן שאינו פודה בנו ולדעת הרמב"ם ז"ל בנסח הברכה שבאב הפודה אומר בעל ובפודה עצמו אומר בלמ"ד אפשר לתת טעם לפי שבאב אפשר להעשות מצוה זו ע"י הבן כשיגדיל וכשיגדיל אז א"א לעשותה אלא ע"י עצמו וגם שאם הי' לו לפדות עצמו ובנו קי"ל דהוא קודם לבנו דאלמא עיקר המצוה בעצמו אלא שבקטנותו א"א ומה שלא תקנו בפודה בנו לברך על פדיון הבכור זהו להפריש בין פודה בנו לפודה עצמו ואין בזה חורבא דזיל קרי בי רב הוא עכ"ל א"כ לפי דבריו עיקר המצוה הוא בעצמו ומש"ה מברך בפודה א"ע לפדות בלמ"ד כמו למול במל אבי הבן ורק בפודה את בנו דהוא משום דהקטן בעצמו א"א לפדות א"ע והאב עומד במקומו ובשליחתו לפדותו מברך בעל במו במל בן חבירו דמברך על המילה וא"ש. ועיין בתשו' הרשב"א סי' י"ח המובא לעיל דכ' דאע"ג דאין מברכי' על מתנות כהונה משום דמשלחן גבוה קא זכו על פדיון מברכי' דאין הברכה על

הנתינה אלא על הפדיון שתלוי בו עי"ש ובאבוררהם דף ו' וז' ודוק.

וברכה זו מברכי' קודם שנותן הפדיון לכהן כמ"ש הרמב"ם כדי שיהא עובר לעשייתן והטור סי' ש"ה כי"ד פסק דבשעה שנותן הפדיון לכהן מברך על פדיון הבן ואם פודה א"ע אומר על פדיון הבכור והוא דלא כרמב"ם אלא כשאר פוסקי' דלעולם מברכי' ברכה זו בעל וכמו גבי מילה לשיטתם ורק בזה יש חילוק דבפודה עצמו אומר על פדיון הבכור ובפודה בנו על פדיון הבן וכמ"ש ריב"ש וע' ב"י דמש"ה מברך בשעת נתינה משום דחייב באחריותו עד שיבא הפדיון ליד הכהן וכא נעשית המצוה עד זמן ההוא. והמחבר דפסק גבי מילה בסי' רס"ה כהרמב"ם פסק גם כאן בסי' ש"ה גבי פדיון הבן כותי' אבל הרמ"א דפסק גבי מילה כשאר פוסקי' פסק גם כאן דלעולם הברכה בעל. והנה מדברי ריב"ש הנ"ל למד הרמ"א דאין האב יכול לפדותו ע"י שליח וגם אין הב"ד פודי' אותו בלא האב וכן פסק בהגהותיו לשו"ע שם ס"י אבל הטו"ז והש"ך חולקי' עליו וכ' דמריב"ש לא מוכח והעלה הש"ך דיכול לעשות שליח ואם עבר האב ולא פדאו או שמת האב קודם שנפדה הב"ד וכ"ש אבי אביו פודי' אותו אבל הטו"ז פסק דוקא אם האב חי יכול לעשות שליח לפדותו במקומו ומטעם זה אבי אביו הרי הוא כאביו וכן אחר יכול לתת משלו דמי הפדיון במקום האב ולפדות הבכור דהוי כשלוחו כמו בתורם משלו על של חבירו אבל אם מת האב לא יפדה עד שיגדיל וכ"פ המע"מ דאם מת האב אין הב"ד יכולי' לפדותו בעודו קטן והש"ך השיג עליו אבל לכלהו יכול לעשות שליח וכמ"ש הר"ן פ"ק דפסחים להדי' ועי"ש בנקודת הכסף ובשער המלך פ"ו מה' אישות. ובדגול מרבבה סי' ש"ה כ' דהאב אינו יכול לעשות שליח אלא לאחר ל' אבל לעשות שליח תוך ל' שיפדנו בזמנו אינו יכול והביא רא' מנזיר י"ב דמלתא דלא מצי עביד השתא לא משוי שליח ואח"כ כ' דאולי כיון דאפי' בתוך ל' ביד האב לתת המעות לכהן וכומר שיהא פדוי לאחר ל' מקרי מצי עביד השתא כמ"ש התוס' בנזיר שם גבי חלה ולבסוף העלה וז"ל ואעפ"כ אני אומר שהאב יעשה שליח אם רוצה לילך לדרכו ושוב השליח יכול לפדותו אפי' אם נימא שהשליחות לא חל אז קודם שיהי' זמנו מ"מ שוב עתה נעשה שלוחו משום זכין לאדם שלא בפניו ואפי' להטו"ז דמדמה זה לתרומה דמקרי קצת חוב כ"ז כשעושה מעצמו אבל בזה שהאב ציוהו א"כ חזי' דניחא לי' וזכין לאדם שלא בפניו אבל שיפדהו האב במקום שיהי' שם ביום ל' לדעתי לא יכול לברך כי אולי מת הבן בביתו ולמיהב להבן חזקת חיים ג"כ יש לפקפק כי כל זמן שלא עברו ל' יום אין לו חזקת חיים כי אולי נפל הוא ויש לדון בזה ולומר דיועיל מטעם חזקה דאתא מכח רובא דרובא אינם נפלי' והדבר צ"ע ולכך המובחר שבהי"כ' שעושה כאן שליח עכ"ל ועיין בהגהות רמ"א שם באם אין האב אצל הבן.

אם פודה ע"י שליח כ' האחרוני' דהשליח מברך על פדיון הבכור ולא על פדיון הבן וכן אינו מברך שהחיינו.

תינוק שחלה ולא נתרפא לימול עד יום ל"א איך לעשות ובענין הברכה עיין ש"ך שם ס"ק י"ב.

מת הבן לאחר ל' ולא נפדה עדיין חייב לפדותו ולברך על הפדיון אבל אינו מברך שהחיינו (שם בהג"ה ס"ב).

וחנה בש"ס לא נזכרה רק ברכת על פדיון הבן ושהחיינו דמברך האב אבל

ברכה שיברך הכהן לא נזכרה אמנם הרמב"ן לבכורות כ' וז"ל וברפריק לגרמי' נמי מיחייב לברוכי ב' על פדיון הבן הבכור ושהחיינו ויהיב סלעים לכהן וכהן בעי ברוכי הכי בא"י אמ"ה אשר קדש עובר ממעי אמו ולארבעים יום חלק אבריו רמ"ח אברים ונפח באפיו נשמה שנא' ויפח באפיו נשמת חיים עור ובשר הלבישו ובעצמות סככו שנאמ' עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידי' תסוככני וצוה לו מאכל ומשתה דבש וחלב להתענג בו וזימן לו ב' מלאכי השרת לשמרו במעי אמו שנאמר חיים חסד עשית עמדי וגו' ואביו אומר זה בני בכורי וראשית אוני ראוי ליטול פי שנים ככתוב לתת לו פי שנים אמו אומרת זה בני בכורי שבו פתח הקב"ה דלתי בשני ה' סלעים נתחייבתי לתת לכהן לפדותו ממנו שכך היא גזרת מלך שנאמר אך פדה תפדה וכתי' ופדויו מבן חדש תפדה כשם שהכנסתו לפדיון כך תכניסהו לתורה ולחפה ולמע"ט בא"י מקדש בכורי ישראל לפדיונם ומהדר לי' אחמרא והדסא דהכין אשכחן בשימושא עתיקא דגאונים. אלא דלא דיקא הדין נסחא דכיון דאיכא בכור לכהן ואינו בכור לנחלה לאו שפיר דמי למימר אביו אומר זה בני בכורי וראשית אוני ואפי' הוי נמי בכור לנחלה משום דמשמע דקדושת פדיון בהא תלי' הלכך לא לימא אינש הכי עכ"ל וגם הרא"ש בפ"ק דקידושי' הלכה מ"א כ' ותיקון גאוני לסדורי מנהגא דפדיוני' וברכתא דילי' הכי דמייתי לי' אבוה קמי' דכהנא ומודע לי' לכהנא דבכור פט' רחם הוא ולישיילי' כהנא מאי בעית טפי ברך בוכרך דין או חמש סילעי דמחייבת למיפרק' בהו ולהדר לי' ברי בוכרא בעינא טפי והילך ה' סלעי' בפורקני' ובהדי דיהיב להו בידי' מברך אקב"ו על פדיון הבן בא"י אמ"ה שהחיינו וכו' והדר מזגי לי' לכהנא כסא דחמרא ומייתי אסא ומבריך כהנא בפה"ג ובורא עצי בשמי' בא"י אמ"ה אשר קדש עובר ממעי אמו וכו' כשם שזכה בכור זה לפדיון כך יזכהו השם לתורה לחפה ולמע"ט בא"י מקדש בכורי ישראל לפדיונו ומברך הכהן את הבן ומחזירו לאביו ולאמו וכי פריק איהו נפשי' מברך אקב"ו על פדיון בכור ונהגו לברך ברכה זו בארצות הללו ובצרפת ובאשכנז לא נהגו לברכה ולא מצינו שמברכי' שום ברכה שלא הוזכרה במשנה או בתוספתא או בגמרא כי אחרי סידור ר"א ורבינא לא מצינו שנתחדשה ברכה וגם ראשית הברכה אינו מבין אשר קדש עובר במעי אמו אי קדושת בכור קאמר בפטר רחם תלה רחמנא ומותר להטיל מום בבכור קודם שיצא רובו עכ"ל וגם בפ"ח דבכורות ה"ח כ' הרא"ש ובפ"ק דקידושין כתבתי נסח ברכה שמברך הכהן ואמר שהגאונים תקנוה ובצרפת ובאשכנז אין הכהן מברך כלום וכן מסתבר דכהן לאו מצוה קעביד אלא מקבל מתנות כהונה וגם אחרי הש"ס לא מצינו שיוכלו לחדש ברכה עכ"ל וע"ע בראש פ"ק דכתובות גבי ברכת אשר צג דדבריו שם סותרי' למ"ש בקדושין ובבכורות וגם קשה עליו מברכת הנותן ליעף כח דלא נזכרה בש"ס וכבר עמד עליו הטו"ז באו"ח סי' מ"ו עי"ש. והריב"ש בתשו' סי' קל"א כ' וז"ל ואשר שאלת למה תקנו ברכה לכהן בפדיון יותר מבשאר מתנות כהונה כשזוכה בהן י"ל דבשאר מתנות כהונה אינו עושה הכהן כלום רק שזוכה במתנות משלחן גבוה אבל בפדיון אע"פ שאינו עושה מצוה כמו שנראה מההוא דרבי שמלאי מ"מ זכה בבן ונותנו לאב בפדיונו וגם שברכה זו ברכת השבח שרומזות ליציאת מצרים ולמכת בכורות של מצרים והצלת בכורי ישראל ויש נסחאות שמזכיר כן בברכה בסידוש עכ"ל עי"ש דמביא אח"כ דברי הרא"ש הנ"ל. ודברי הטור ביו"ד סי' ש"ה הם כדברי

הרא"ש בקידושין ועיין ב"י שם שכ' בשם תשו' הרא"ש שמצא ברכה זו לר"ח בפ' החומש בפ' שופטים ומנהגינו שלא לומר הכהן ברכה זו רק נוהגים כמ"ש הרמ"א שם דמייתי' הכבור קמי' כהן ומודיעים לו שהוא פטר רחם והכהן שואל במאי בעית טפי' [לחבב הפדיון על אביו שואל כן ולא לתת הבריה ביד אביו עיין תשו' חוט השני ס' צ"ב] בכנך בכורך או חמש סלעים דמחייב לפדות בהן [ואנו אומרי' כדמחייבת מדאורייתא] והאב אומר בבני בכורי והילך ה' סלעים בפדיונו ובהדי שנותן לו המעות מברך האב ברכות הנזכרות והכהן מברך על היין מיד לאחר הפדיון לפרסומי מלתא ואומר הכהן יברכך וגו' כן נוהגים אם האב אצל הבן ואם אינו אצלו פודה אותו ואומר לכהן שיש לו בכור לפדותו והוא אומר במאי בעית טפי' וכו' ונוהגין לעשות סעודה בשעת הפדיון אבל א"א שהשמחה במעונו כמבואר כ"ז בסי' ש"ה .

(כ"ד) ברכת פדיון פטר חמור ברכה זו לא מצאתי בגמרא ולא בתוספתא אלא דבתום' בכורות י"א ע"א ד"ה והלכתא אי' וכד פריק לי' מברך על הפדיון פטר חמור ולא בשעת נתינה לכהן דמעידנא דאפרשי' ברשותי' דכהן קאי כדאמר לקמן בשמעתי' עכ"ל וכ"כ הרא"ש שם סי' י"ד הלכך הפודה פ"ח מברך אקב"ו על פדיון פטר חמור בשעה שהוא פודהו בשה או בשאר דבר בשויו ואין לו להמתין מלברך עד שיתן הפדיון לכהן כדרך שעושי' בפדיון הבן דהתם חייב באחריותן עד שיבא ליד כהן הלכך לא נעשית המצוה עד שיבא הפדיון ליד כהן אבל בפדיון פ"ח מיד בשעת פדיון נגמרה המצוה הלכך מברך לאלתר עכ"ל ואע"ג דגם זה הוא ממתנות כהונה אפ"ה מברך משום דאינו מברך על הנתינה אלא על הפדיון וההפרשה כמ"ש לעיל גבי פדיון הבן וכ"כ האבודרהם דף ו' ע"ב וה"ה לפדיון פ"ח שמברך על פדיונו ולא על נתינתו כמו שהוא מברך על הפרשת תרומו' ומעשרות עיי"ש. וכפי המבואר ברא"ש נוסח הברכה היא בעל ואתא שפיר בין לשיטת הר"ת דהא המצוה נעשית מיד בלי שיהוי ובין לשיטת ריב"א דהא יכול לעשות ע"י אחר כדאי' במס בכורות י"א ע"א הפודה פ"ח של חבירו פדיונו פדוי עיי"ש. ולדעת הרמב"ם ז"ל הי' אפשר לומר דאם הוא בעצמו פודה דמברך בלמ"ד כמו שפסק גבי מילה ופדיון הבן אבל מן התימא כי הרמב"ם לא הביא ברכה זו בהלכות בכורים פי"ב . והטור ביו"ד סי' שכ"א מביא דברי הרא"ש הנ"ל וכ' בשם ס"ה דמברך גם שהחיינו אבל הרא"ש לא כ"כ וכ"פ בשו"ע שם ס"ו. ועיין בפרישה שהקשה דלמה מברכי' על פדיון הבן ועל פדיון פ"ח ואין מברכי' על נתינת בכור בהמה טהורה לכהן כמו שמברכי' בהפרשת תרומה וחלה ותי' דאינו מברך אלא כשנשאר בידו ממה שה' קדש כגון בפדיון בנו דנשאר בנו בידו ולא נתן בעדו רק ה' סלעים ובפדיון פ"ח לא נתן לכהן אלא טלה כ"ש והחמור נשאר בידו וכן בהפרשת חלה ותרומה נשאר העיסה והדגן בידו משא"כ בנתינת בכור בהמה טהורה לכהן דלא חל מתחלה קדושה אשאר דברים ואמה שחל נותן לכהן עכ"ד והטו"ז ס"ק ז' כ' דאין טעם זה מספיק ותי' הוא ז"ל דאין מקום לברכה אלא כשנותן משלו משא"כ בבכור דמשנולד בי גזא דרחמנא הוא והוי כאלו נולד בבית הכהן ע"כ אין שייך לברך עיי"ש .

ותמהני על מאורי עינינו הללו שנעלם מהם לפי שעה דברי תשו' הרשב"א בסי' י"ח והוא נ"כ בתשו' המיוחסות להרמב"ן ואבודרהם המובאי' לעיל בארוכה

דכ' וז"ל וכן מתנות בהונה אין מברכי' על נתינתן דאין הישראל ניתן משלו אלא שהש"י זכה אותן לכהן ומשלחן גבוה קודי וכו' אבל על פדיון הבן ועל הפרשת חלה ומעשרות מברך מפני שאינו מברך על הנתינה אלא על ההפרשה ועל הפדיון שתלוי בו ע"כ ואע"כ בבכור בהמה טהורה דל"ש בי' הפרשה דהא מופרש ועומד הוא ולא חסר אלא נתינה ועי"ז אין שייך בי"כה משא"כ בפדיון פ"ח צ"ע ועי"ע בהשגות הרמב"ן לס' המצות שרש י"ב ובמגלת אסתר שם ודוק.

(כה) ברכת פדיון מעשר שני גם ברכה זו לא מצאתי בתלמודא דידן אבל בירושלמי ספ"א דדמאי א' בזה"ל תני רבי חלפתא בן שאול מחללי' דמאי במיחין שאינו טעון ברכה הא ודאי טעון ברכה ר' מנא בעי קמי רבי יודן כיצד הוא מברך אם היו פירות על פדיון מעשר שני אם ה' מעות על חילול מעשר שני ע"כ ומובא בר"ש ספ"ק דדמאי וכ"פ הרמב"ם פ"ד מה' מע' שני ה"ג וז"ל הפודה מ"ש מברך אשר קב"ו על פדיון מע"ש ואם חילל על פירות אחרות או שחילל מעות על הפירות מברך על חילול מע"ש והפודה או המחלל מע"ש של דמאי א"צ ברכה ע"כ הנה מברכי' ברכה זו בעל משום דנעשה מיד בלי שיהוי לדעת ר"ת ויכול להיות ע"י אחר לדעת הריב"א ואולם לשיטת הרמב"ם אם הוא בעצמו הפודה הי' נראה לברך בלמ"ד כמו באכי הכן המל את בנו אמנם ממה שלא חילק הרמב"ם כאן כמו שמחלק במילה ובפדיון הבן מוכח דס"ל דאין חילוק ואפי' אם הבעלי' פודי מברכי' בעל והטעם י"ל דהוי כמו שחיטה ונט"ר דפסק בפי"א מברכות דמברכי' בעל משום דהוי בדברי הרשות דלא ליכול בש' ולא ישחוט וכן לא יאכל פת ולא ישתול ידיו כמו כן י"ל כאן דהוא כדבר הרשות דלא יפדה ויאכל המעשר נופי' בירושלם בתורת קרושת מעשר וע"כ לעולם מברכים בעל כן נלענ"ד נכון בשיטת הרמב"ם ז"ל. ודע דהראב"ד חולק עליו ופסק אם חלל פירות על פירות דאינו מברך לפי שאינו רשאי לעשות כן ואם בירך ה"ז מנאץ וכבר כ' הכ"מ שם דלטעמי' אזיל כמ"ש לפני זה שם בהשגות דאין פירות מע"ש מתחללי' אלא על כסף ורק בדמאי אמרו דמתחללי' על פירות והקפידו עד מינו עי"ש והרמב"ם ס"ל דאפילו בודאי מתחללי' על פירות עי"ש. ובשו"ר ס' של"א כ' ג"כ דמברך בשעה שמחללו אקב"ו על פדיון מע"ש ולשון השו"ע שם הוא כלשון הרמב"ם וע' בתר"י ריש כיצד מברכין:

(כו) ברכת פדיון נטע וכרם רבעי גם ברכה זו לא מצאתי לא בבבלי ולא בירוש' אבל נלמוד מברכת מעשר שני והרמב"ם פ"י מה' מאכלות אסורות ה"ז כ' כיצד פודי' פירות נטע רבעי בזה"ז אחר שאוסף אותן מברך בא"י אמ"ה אקב"ו על פדיון נטע רבעי ואח"כ פודה את כלן ואפי' בפרוטה א' ואומר הרי אלו פדויין בפרוטה זו ומשליך אותה פרוטה לים המלח או מחללי' על שוה פרוטה מפירות אחרות ואומר הרי כל הפירות האלו מחוללי' על חטים אלו או על שעורי' אלו וכיו"ב ושורף אותן כדי שלא יהי' תקלה לאחרים ואוכל כל הפירות. הורו מקצת הגאונים שאע"פ שפדה פירות שנה רביעית או חללן אסור לאכלן עד שתכנס שנה חמישית ודבר זה אין לו עיקר ויראה שזו שגגת הוראה והטעם לפי שכתוב ובשנה החמישית תאכלו את פריו ואין ענין הכתוב אלא שבשנה החמישית תאכלו פריו בלא פדיון ככל חולין שבעולם ואין ראוי לחוש להוראה זו עכ"ל וגם שם משיג הראב"ד על חילול פירות על

פירות דהא ילפי' קדש קדש מעשר והרמב"ם לטעמי' אויל כמבואר לעיל בברכת פדיון מע"ש ועיין כ"מ ולח"מ שם :

ובטעם תיקון הברכה בעל י"ל כמ"ש לעיל בס"ק שלפני זה גבי פדיון מע"ש ודוק. והטור יו"ד סי' רצ"ד כ' והאידנא שאין יכולי' להעלותן לירושלם פודי' אותה אחר שיגמרו ויתלשו ויכולין לפדות כלן בשו"פ אפי' הן רבים וישחוק הפרוט' ויפזרנה לרוח או ישליכנה לנהר ויברך בשעת פדיון בא"י אמ"ה אקב"ו על פדיון רבעי ע"כ ובב"י שם מביא בשם רב יהודאי דמביא חמשה אשכולת ד' מד' רוחות הכרם וא' מאמצעיתו ומביא חתים או שעורים ומניחן זה בצד זה ואומר אקב"ו על פדיון הכרם ואומר תחול קדושא דהדין פרדיסא על הלין חטי או שערי נ"פ וקלי לי' להני חטי או שערי ע"כ והב"י כ' דאינו יודע טעם לדבריו ובד"מ בשם הכלבו כ' לומר רבון העולמים גלוי וידוע לפניך בזמן שביהמ"ק קיים היו הפירות רבעי להקדש ועכשיו שאין ביהמ"ק קיים י"מ שתהא פרוטה זו להקדש ויצאו פירות אלו לחולין עכ"ל והוא בכל בו סי' צ"ב ובשו"ע שם פסק ג כ דמברכים על פדיון רבעי וכ' הש"ך דהיינו בשעת פדיון קודם שישליך לים כדי שתהא עובר לעשייתן ומדקדק כן מלשון הרמב"ם ז"ל עיי"ש :

(כז) ברכת הפרשת תרומות ומעשרות ע"ז שנינו בתוספתא פ"ו דברכות ה' מהלך להפריש תרומה ומעשרות אומר ברוך אשר קדשנו להפריש תרומה ומעשר מאימתי מברך עליהן משעה שמפרישן ע"כ ובירושלמי פ' הרואה אי' התורם והמעשר אומר ברוך אקב"ו להפריש תרומה ומעשר לאחר להפריש תרומה ומעשר לשמו ע"כ ותנן בפ"ק דתרומות ח"ש המדבר ואינו שומע לא יתרום ואם יתרום בברכות ט"ז משום דצריך לכתחלה להשמיע לאזנו כשמברך ותנן נמי ה' לא יתרמו ואם תרמו תרומתן תרומה האלם והשכור והערום והסומא ובעל קרי וכו' ואתמר עלה בירושלמי שם יש מהן מפני הברכה ויש מהן שאין יכולים לתרום מן המובחר האלם והערום ובעל קרי מפני הברכה וכו' ע"כ מכל זה מבואר דמברכים על הפרשת תרומות ומעשרות. ומן התוספתא וירושלמי הזה מבואר דהברכה היא בלמ"ד ולא בעל ואולם הרא"ש בפ"ק דפסחים כ' ר"ת ז"ל הי' נותן טעם לדבר דכל מצות דנעשית מיד שיך לברך עליהן על כגון על מקרא מגילה על הטבילה על נט"י ועל הפרשת תרומה וכו' הרי דלדעתו מברך בעל וצ"ל דכך הי' גורס בתוספתא ובירושלמי ולפ"ז א"ש גם לשיטת ריב"א כיון דאפשר להפריש ע"י שליח מברכים בעל. ואמנם לפי ני' שלנו בתוספתא וירושלמי קשה למה מברכי' בלמ"ד ולא בעל וכבר יישב זה הר"ן בפ"ק דפסחים וז"ל י"ל שכיון שהשליח אינו נכנס לתרום אלא מדעת בעלים דהא קיי"ל התורם את שאינו שלו אין תרומתו תרומה דדרשי' אתם גם אתם לרבות שלוחכם מה אתם לדעתכם אף שלוחכם לדעתכם כיון שכן הוא אינו יכול להפטר ממנה אלא ע"י עצמו ול"ד לביעור ומילה שאחר יכול לפטרו מהם שלא מדעתו עכ"ל. ועיין באבודרהם דתמה לשיטת הר"ת ממה שמברכי' להפריש בלמ"ד. והרמב"ם פי"א מברכות פסק אם הפריש תרומה לעצמו מברך להפריש הפריש תרומה לאחרים מברך על הפרשת תרומה וזהו עפ"י דרכו בחילוק שבין מצות שמברכים בעל לבין אותן שמברכי' בלמ"ד כמובן. אך דברי הירושלמי עומדים כנגדו דשם אי' דאם הפריש לאחרי' יברך להפריש תרומה ומעשר לשמו הרי דגם לאחרים מברך בלמ"ד ולא בעל וצ"ע. ובפ"ב מה' תרומות הט"ז כ' הרמב"ם

כל המפריש תרומה גדולה או תרומת מעשר מברך קודם שיפריש כדרך שמברכים על כל המצות כמו שבארנו בברכות עכ"ל הצריך לברך קודם שיפריש משום דהברכה היא על ההפרשה ולא על הנתינ' כמ"ש הרשב"א בתשו' ס' י"ח המובא לעיל וע"כ צריך לברך קודם ההפרשה למען תהי' עובר לעשייתן ובפ"א מה' מעשר הט"ז כ' המפריש מעשר זה מברך תחלה כדרך שמברכי' על המצות וכן מברכים על מעשר שני ועל מעשר עני ועל מעשר מן המעשר מברך על כל א' בפ"ע ואם הפריש הכל זה אחר זה מיד ולא סח ביניהן כולן בברכה אחת ומברך להפריש תרומות ומעשרות ע"כ ובטור יו"ד ס' של"א כ' בקיצור בזה"ל ועל כולם מברך בשעת הפרשתן ע"כ ולשון השו"ע שם סע"ח הוא כלשון הרמב"ם בפ"א מה' מעשר הנ"ל. ועיין בהשגות הרמב"ן לס' המצות שרש י"ב וכמגלת אסתר ומ"ג ניתא טבא שם וע"ע בפר"ח ליו"ד ס' ס"א:

המדבר ואינו שומע לא יתרום לכתחלה מפני שאינו יכול להשמיע לאזנו הברכה. וכן השומע ואינו מדבר מפני שאינו יכול לברך וכן הערום דאסור לברך משום ולא יראה בך ערות דבר כמבואר במשנה דתרומות הנ"ל והוא בטוש"ע שם סל"ב. על הפ־שת דמאי אין מברכי' לאביי בפ"ב דשבת משום דספק דבריהם לא בעי ברוכי ולרבא משום רוב עמי הארץ מעשרי' הן עיין בזה בתשו' שהשיב הרמב"ם לחכמי לוניל המובא בכ"מ פ"ג מה' מילה:

(כח) ברכת על אכילת תרומה ברכה זו לא מצאתי בש"ס אבל ברמב"ם סוף הלכות תרומה א' בזה"ל כל האוכל תרומה מברך ברכת אותו המאכל ואח"כ מברך אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לאכול תרומה וכך קבלנו וראינו אותם מברכי' אפי' בחלת חו"ל שגם אכילת קדשי הגבול כעבודה שנאמר עבודת מתנה אתן את כהונתכם ע"כ וכ' הכ"מ מאחר שאכילת תרומה מצוה פשיטא שיברך עלי' עכ"ל ונאמן עדותו של הרמב"ם ז"ל שראה וקבל לברך ברכה זו. וכ"כ בפ"א מה' בכורי' וכל האוכל מתנה שיש בה קדושה מברך אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לאכול כך וכך עכ"ל עיי"ש.

(כט) ברכת הפרשת חלה אי' במס' חלה פ"ב מ"ג האשה יושבת וקוצה חלתה ערומה מפני שהיא יכולה לכסות עצמה אבל לא האיש ע"כ וכ' הר"ש וקוצה חלתה ערומה מברכת להפריש חלה מן העיסה ואע"פ שמזכרת שם שמים דכיון שיושבת מכסת ערותה וכו' הרי דמברכי' על הפרשתה כמו שמברכים על הפרשת תו"מ והוא מבואר בהרבה דוכתי בש"ס. והנה מלשון הר"ש משמע דנסח הברכה היא להפריש חלה מן העיסה והרמב"ם פ"ה מה' בכורי' הי"א כ' כל המפריש חלה מברך תחלה אקב"ו להפריש חלה בין בארץ בין בחו"ל וכשם שמברך על השהורה כך מברך על הטמאה לפיכך אין האיש עורם מפריש חלה שאינו יכול לברך אבל האשה הערומה שישבה וכל פניה טוחות בקרקע מברכת ומפרשת חלה ע"כ ולפי מה שמחלק בהפרשת תרומה בין המפריש לעצמו ובין המפריש לאחרים י"ל גם בהפרשת חלה כן דדוקא במפריש מעיסתו מברך בלמ"ד אבל המפריש מעיסת אחרים בשליחות מברך בעל כמבואר לעיל וסמך א"ע על מ"ש בה' ברכות פ"א. ולשיטת ר"ת וריב"א י"ל כמ"ש לעיל אות כ"ז גבי ברכת הפרשת תרומה ואולם בברכה לא הזכיר הרמב"ם רק חלה והראב"ד שם כ' בשם רב אחא ז"ל וקורא לה שם ואומר ה"ז תרומה ע"כ וכ' דכ"מ דטעמו משום דחלה הוא שם העוגה לכך

צריך להזכיר תרומה וכבר כ' סמ"ק שאין להקפיד בין יזכירו חלה בין יזכירו תרומה ע"כ ובטור יו"ד ס' שכ"ח כ' ובשעה שיפריש החלה יברך בא"י אמ"ה אקב"ו להפריש חלה וי"א להפריש תרומה ואין חילוק ע"כ ועיין פרישה שם דכ' וז"ל וי"א להפריש תרומה ונראה דמה ט נתפשט המנהג שהנשים מברכות בהפרשתן חלה מעיסת מצה להפריש תרומה חלה מן העיסה דכיון שאז עושי' מצות רקיקים דוגמת עוגה לא יהא נראה שמברך אמצות חלה ויש מהן שאומרי' בהדי' תרומה חלה מצה מן העיסה שכיון שמצה היא עוגה וחלה פי' עוגה כאלו מברכי' שצונו להפריש תרומת עוגה מצה ומתוך מ"ש רש"י בהלכות פסח גלמוד דצריך להפריש תרומה ולא חלה כי חלה תרימו תרומה כתיב ור"ל חלה אחת מן העוגות תרימו לשם תרומה ומיהו תרומה נקראת ותרומה שמה ואין לשנות וכ' שם דאותה כזית שהפריש לחלה יעשנה דק ומרחיבה כעין חררה מדקדי לי' חלה ואח"כ משליכה לאור וישורפה ומכאן יש מדקדקי' לעשות כן כל השנה דמ"ש וג"ל ליישב המנהג דכל השנה דאנו עושי' הלחם בלא דקדוק עגולי' איך שיהי' לכך א"צ ג"כ דקדוק בעשיית החלה דהא חלה תרימו תרומה כתי' דר"ל חלה א' תרימו איך שתהי' דומה למין התרומה שמפריש ממנה משא"כ בפסח שמדקדקי' לעשות כל המצות רחבי' ולכן צריך לעשות כן גם החלה ובבית מוהר"ש נהגו לשרוף החלה גם בפסח בלי שום תיקון והיינו משום דס"ל דבמצות צריכי' לדקדק לעשותן רחבין כדי שלא יבאו לידי חימוץ משא"כ לחשש בחלה דשורפי' מיד על האש וחלה דקרא לא משמע לי' שצריכה להיות רחבה עכ"ל. ובשו"ע שם ס"א פסק להפריש תרומה או להפריש חלה ועיין טו"ז בשם רש"ל דנוהגי' לומר תרומה חלה והוא ז"ל תמה ע"ז דלמא חלה הוא העיקר ולא תרומה וא"כ הוי תיבת תרומה הפסק בין הברכה לתיבת חלה וכיון שכ' סמ"ק דאין קפידא אי יאמר חלה או תרומה אין לשנות גם בפסח והנשים המשנות טועות הן אבל בש"ך שם ס"ק א' כ' דבכל השנה ג"כ י"ל תרומה חלה ולא לבד בפסח. ולענין אי יאמר מן העיסה כ' הטו"ז שם דא"צ דאע"ג דהדין כן דמפרישי' חלה מן העיסה ולא מן הקמח מ"מ א"צ להזכיר פרטי דינים בברכה ורק בכיסוי אמרי' בעפר לברך על ב' כיסוי' דהיינו על כיסוי העפר למטה ועל כיסוי העפר למעלה וכמ"ש שם בסי' כ"ח ועיין בסי' ק"כ לענין טבילת כלי סעודה ולעיל גבי ברכת הטבילה. ועיין באו"ח סי' תנ"ז ומג"א שם ס"ק א'. במקום שמפרישים ב' חלות לא יברך רק כשמפרישים הראשונה (ד"מ והגהת השו"ע יו"ד סי' שכ"ח) ויבואר אי"ה במקומה. כל מי שאינו תורם לכתחלה משום ברכה כגון אלם וערום וכיו"ב כן אין רשאי להפריש חלה כמבואר ברמב"ם להדי'.

(ל) ברכת מזוזה גרסי' בירושלמי פ' הרואה העושה מזוזה לעצמו אומר לעשות מזוזה לאחר לעשות מזוזה לשמו כשהוא קובעה אומר ברוך אקב"ו על מצות מזוזה ע"כ הנה במה שמצריך ברכה על העשיי' כבר אמרנו לעיל בברכת ציצית ותפילין וסוכה וכיו"ב דתלמודא דידן חולק עליו ומסיק במנחות מ"ב ע"ב דכל מצוה שאין עשיתה גמר מצוה אין מברכי' על העשיי' וכן קי"ל דאין מברכי' על עשיית המזוזה בין עשאו לעצמו ובין עשאו לאחרים אלא על קביעת המזוזה מברכי'. וכ"כ הרי"ף בהלכות מזוזה וכדקבע לה למזוזה מברך בא"י אמ"ה אקב"ו לקבוע מזוזה ע"כ וכ"כ הרמב"ם פ"ה מה' מזוזה ה"ז וז"ל וקודם שיקבענה במזוזת הפתח מברך תחלה בא"י אמ"ה אקב"ו לקבוע מזוזה ואינו מברך בשעת כתיבתה

שקביעתה היא המצוה עכ"ל וע"ע ברמב"ם הלכות ברכות פ"א והנה לכאורה עפ"י דרכו בברכו' שם י"ל דהרמב"ם מפרש לי' להירושלמי בקובע מזוזה לאחרי' וקאי אסיפא ומש"ה מברך בעל אבל בקובע לעצמו מברך בלמ"ד וכ"כ הרמב"ם להדי' בה' ברכו' שם וכן אם קבע מזוזה לביתו מברך לקבוע מזוזה וכו' אבל אם קבע מזוזה לאחרי' מברך על קביעת מזוזה עיי"ש ומירי הרמב"ם בה' מזוזה דפסק דמברך בלמ"ד בקובע לביתו וכמונן. אבל על הרי"ף יקשה מירושלמי הנ"ל.

ולשיטת ר"ת הירושלמי כפשוטה דלעולם מברכי' בעל משום דאין שיהוי במצוה ונעשית מיד וכן א"ש לריב"א כיון דאפשר ע"י אחר מברכי' בעל. והטור יו"ד סי' רפ"ט כ' בא לקובעה יתננה בשפופרת של קנה או של כל דבר ויקבענה במקומה ויברך בא"י אמ"ה אקב"ו לקבוע מזוזה ולא יברך בשעת כתיבה ע"כ והוא כהרי"ף ורמב"ם הנ"ל וצ"ע. וכ"פ בשו"ע שם עיי"ש.

הקובע ב' או ג' מזוזות ביחד ולא שח בינתיים ברכה א' לכולן (ב"י בשם רשב"א וכן הוא בהגהת השו"ע שם) אם נפלה המזוזה מעצמה לארץ ורוצה לחזור ולקובעה הוי כמו נפל טליתו דצריך לברך (פתחי תשובה שם) אם הסיר המזוזה לבודקה ודעתו לחזור ולקבעה מסופק הברכי' יוסף שם בסי' רפ"ו אם יברך כשחוזר וקבעה משום דהא לא הוי דעתו לקבעה אם ימצא בה פסול עיין פתחי תשובה שם. ועיין מג"א סי' י"ט ס"ק א' דאע"ג דקי"ל מזוזה חובת הדר היא וכל זמן שאינו דר בתוכ' פטור ממזוזה אפ"ה מברך כשקובעה דסתמא דמלתא קובעה כשדר בתוכה ואפשר דאם קובעה קודם שדר בתוכה כשנכנס לדור מברך אקב"ו לדור בבית שיש בו מזוזה עיי"ש ובברכי יוסף או"ח שם ובפתחי תשובה יו"ד סי' רפ"ט.

(ל"א) ברכת מעקה ברכה זו לא מצאתי כעת לא בבבלי ולא בירושלמי אבל ברמב"ם פי"א מברכות אי' וגם הכ"מ לא הראה איה מקום מוצאה בש"ס וז"ל הרמב"ם שם כל מצוה שעשייתה היא גמר חיובה מברך בשעת עשייה וכל מצוה שיש אחר עשייתה ציווי אחר אינו מברך אלא בשעה שעושה הציווי האחרון כיצד העושה סוכה או לולב וכו' אינו מברך בשעת עשיי' אקב"ו לעשות סוכה וכו' [והוא מש"ס דמנחות מ"ב ע"ב] אבל אם עשה מעקה מברך בשעת עשייה אקב"ו לעשות מעקה וכן כל כיו"ב ע"כ ובה' ט' ב' דמברך שהחיינו על עשיית מעקה לפי שהיא מצוה שהיא קנין לו וכ' הכ"מ שם דילפ להו מאידך. ובה' י"ב שם כ' הרמב"ם דאם עשה מעקה לגגו מברך אקב"ו לעשות מעקה ואם עשה לאחרים מעקה מברך על עשיית מעקה עיי"ש והוא עפ"י הכלל שנתן לן שם לענין חילוק ברכות שמברכי' בעל או בלמ"ד. ובטוש"ע לא נזכר מזה כלום ועיין חו"מ סי' תכ"ז שם מבואר' דיני מעקה ולא הזכיר מברכה הזאת כלום וע"ע תוס' שבת כ"ה ע"ב ד"ה חובה דעל מה שתקנו משום סכנה אין מברכי' ואפשר לומר דזהו רק בדבר שתקנו שהוא מדרבנן אבל במצוה דאו' מברכי' אף אי המצוה היא להציל מן הנזק ולהרחיק הסכנה כמו מעקה ודוק.

(ל"ב) ברכת אירוסין גרסי' במס' כתובות דף ז' ע"ב תניא אידך מברכי' ברכת התנים בבית החתנים וברכת האירוסין בבית האירוסין ברכת אירוסי' מאי מברך רבין בר רב אדא ורבה בר רב אדא תרוויהו משמי' דר"י אמרו בא"י אמ"ה אקב"ו על העריות ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות לנו על ידי חפה וקידושין רב אחא ברי' דרבא מסיים בה משמי' דר"י בא"י מקדש ישראל ע"י חפה וקידושין

מאן דלא חתים מידי דהוי אברכת פירות ואברכת מצות ומאן דחתים מידי דהוי אקידושא ע"כ ופרש"י ז"ל ואסר לנו את הארוסות. מדרבנן שגזרו על הייחוד של פנויה ואף ארוסה לא התירו עד שתכנס לחופה ובברכה כדאי' כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה ואדרבנן נמי מברכי' וצונו ואסר לנו כדאשכחן בנר חנוכה. והתיר לנו את נשותינו הנשואות לנו ע"י חופה וקידושין. אברכת פירות, בורא פרי העץ. ברכת מצות. על השחיטה ועל המילה דכיון דכולה חדא הודאה היא ואין הפסק בקשה בינתיים לא בעי' חתימה כדאמר בע"פ ברכת המצות טעמא מאי משום דהודאה היא הא נמי כולה הודאה היא. מידי דהוי אקידושא וכיון דבלשון קדושה היא בקידוש היום חתמי' בה כי התם דבההוא חתמי' משום דיש בה הפסק כגון כי הוא יום תחלה למקראי קדש ע"כ. מבואר מזה דבבית האירוסין מברכי' ברכת ארוסי' ובבית חתנים ברכת חתנים וחל עלינו חובת ביאור מה נקרא אירוסי' ובית אירוסי' ומה נקרא נשואי' ובית חתני'. ז"ל הרמב"ם פ"א מה' אישות ה"א קודם מתן תורה הי' אדם פוגע אשה בשוק אם רצה הוא והיא לישא אותה מכניסה לתוך ביתו ובועלה בינו לבין עצמו ותהי' לו לאשה כיון שנתנה תורה נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אשה יקנה אותה תחלה בפני עדים ואח"כ תהי' לו לאשה שנאמר כי יקח איש אשה ובא אליה וליקוחין אלו מ"ע של תורה הם ובא' מג' דברים אלו האשה נקנית בכסף או בשטר או בביאה בביאה ובשטר מהתורה ובכסף מד"ס [עיין בזה בכ"מ שם ובם' המצות ושאר קמאי ובתראי ז"ל] וליקוחין אלו הן הנקרא' קידושין או אירוסין בכ"מ ואשה שנקנית בא' מג' דברים אלו היא הנקראת מקודשת או מאורסת וכיון שנקנית האשה ונעשית מקודשת אע"פ שלא נבעל' ולא נכנס' לבית בעלה הרי היא אשת איש והבא עליה חוץ מבעלה חייב מיתת ב"ד ואם רצה לגרש צריכה גט עכ"ל ובפ"י מה' אישות ה"א כ' הארוסה אסורה לבעלה מר"ם כ"ז שהיא בבית אביה והבא על ארוסתו בבית חמיו מכין אותו מכת מרדות ואפי' אם קדשה בביאה אסור לו לבא עליה ביאה שנייה בבית אביה עד שיביא אותה לתוך ביתו ויתייחד עמה ויפרישנה לו וייחוד זה הוא הנקרא כניסה לחופה והוא הנקרא נישואי' בכל מקום והבא על ארוסתו לשם נישואי' אחר שקדשה משיערה בה קנאה ונעשית נשואה והרי היא אשתו לכל דבר כיון שנכנסה הארוסה לחופה ה"ז מותרת לבא עליה בכל עת שירצה והרי היא אשתו גמורה לכל דבר ומשתכנס לחופה נקראת נשואה אע"פ שלא נבעלה והוא שתהי' ראוי' לבעילה אבל אם היתה נדה אע"פ שנכנסה לחופה ונתייחד עמה לא גמרו הנישואין והרי היא כארוסה עדיין עכ"ל ביאר לן רבינו דמשעה שקדשה בא' מג' דרכי' עד שעת כניסתה לחופה נקראת ארוסה והחופה היא לדעתו הבאה לביתו וייחוד ותרוייהו בעי שיביאה לביתו ויתייחד שם עמה לאפוקי אם מתייחד עמה בבית חמיו או הביאה לביתו ולא התייחד עמה לא הוי חופה וגם מצריך שיהי' יחוד וחופה זו ראוי' לביאה לאפוקי נדה. והר"ן ז"ל ריש כתוב' חולק עליו וכ' וז"ל או שפרסה נדה איכא דילף לה מהכא דחופה היינו ייחוד ולפי' כשפרסה נדה ולא בעיל אסורה להתייחד וכו' ולא בת חופה היא ומש"ה אינו מעלה לה מזונות דאם איתא דחופה לאו היינו יחוד למה אינו מעלה לה מזונות והא חזי' לנישואין ולפ"ז אין מכניסי' את הכלה לחופה עד שתטהר והרב בעל העיטור הוסיף ואומר שאין מכניסי' אותה לחופה עד שיכתוב כתובה

שקודם לכן אסורה לבעלה וכן דעת הרב רמב"ם ז"ל בפ"י מה"א והא ודאי לא נהירא וכו' אבל פירסה נדה כיון שאסורה להתייחד אי חיישי' היינו יחוד לאו בת חופה היא ומיהו בדיעבד מהני כיון דאסיקנא בפ' הבא על יבמתו דיש חופה לפסולות כגון אלמנה לכה"ג וחברותיה אע"ג דלא חזיי' לביאה וליחוד הא נמי לא גרעה מינייהו אבל לכתחל' אין מכניס' אותה לחופה עד שתטהר אי חופה היינו יחוד כמ"ש בקצת מקומות ואי' אומרי' דחופה לאו היינו יחוד וראי' לדבר מדאמרי' לקמן דאלמנה מן הנישואי' אין לה אלא מנה אע"פ שעדי' מעידי' עליה שלא נסתרה ולא נבעלה אלמא חיפה לאו היינו יחוד אלא חופה היינו כל שהביא הבעל מבית אביה לביתו לשם נשואי' וילפי' לה מדכתי' ואם בית אישה נדרה דמשמע דכל זמן שהיא בבית אישה הרי היא ברשותו וכ"ת פירסה נדה למה אינו מעלה לה מזונו הרי בידו להכניסה לחופה ה"ט כיון שאין חופה זו מסורה לביאה לא חייבהו חכמי' לכונסה ולפי שאנו נוהגי' לעשות עכשיו חופה בלא יחוד אין אנו מקפידים אם היא נדה או לאו ומ"מ כשר הדבר שלא תכנס לחופה עד שתטהר עכ"ל משמע דמסקנתו כדעת אחרי' דהבאה לביתו לחוד הוי חופה וחופת נדה קונה אלא דכשר הדבר שלא לכנסה לחופה עד שתטהר ועיין בכ"מ ולח"מ פ"י מאישות ובתוס' מס' סוכה כ"ה ע"ב ד"ה אין כ' וז"ל וצריך לדקדק מה היא חופה דאי במקום שברכו תחלה ברכת נישואין קרי לי' חופה פעמי' שאפי' ברחוב העיר מברכי' אותה כשהם מרובי' ואין יכולי' לכנס בבית אלא מקום עיקר ישיבת חתן וכלה קרי ליה חופה ולא מקום העשוי לאקראי בעלמא ושם מברכי' ברכת חתנים כל שבעה עכ"ל וכ"כ הרא"ש שם והוסיף עוד וכ' ונוהגין באשכנז שעושי' אפריון למושב החתן והכלה והוא הנקרא חופה ע"כ משמע ג"כ דחופה היינו כניסה לביתו כי שם הוא עיקר מושב החתן והכלה. ועיין שיטה מקובצת כתובו' לדף ח' ע"א ד"ה אפושי שכ' וחופה הוא לשון שחופה אותה ונכנסה בבית החתן ע"כ. והטור באהע"ז סי' ס"ב מביא דברי הרא"ש בסוכה הנ"ל ובסי' ס"א כ' ומה הוא החופה שיתייחד עמה אפי' לא בא עליה כיון שנתייחדו לשם נישואין היא כאשתו לכל דבר וכו' והב"י לאחר שהביא דעת הרמב"ם כ' בזה"ל כ' בא"ח בשם העיטור חופה היא שמוסרה האב ומכניסה בבית שיש בו חידוש כגון סדינים המצויירים שקורי' קורטינ"ש ויש עושי' סוכה מוורדים או מהדס ובה מתייחדי' שניהם שקורי' טאלמ"ו בלע"ז והאומר חופה הוא סודר שחופי' בו ראשיה' בשעת הברכה לאו מלתא היא מדגרס' בסוכה ירושלמי עד שיכנס לחופה ש"מ מקום מיוחד כעין כילה שיושבי' שניהם עם השושבינן הוא חופה וברושלמי בסוכה אלו הן חיפת חתנים סדינים המצויירי' וכו' והמנהג הזה בבתולה אבל באלמנה כיון שכנסה לשם נישואי' ויש שם מקום מיוחד והצעת המטה להתייחד שם והרי היא כבית שיש בו חופה עכ"ל ועיין במ"ש רבינו בסי' ס"ב בשם הרא"ש ורי"ו כ' חופה ר"ל בכ"מ שמכניסה לרשותו עכ"ל הב"י ורמ"א בד"מ שם מביא בשם תוס' יומא דחופה של בתולה היא משיצאת בהינומא ושל אלמנה משעת היחוד עיי"ש ביומא י"ג ע"ב ד"ה ולחדא. ועל הא דתנן בפ"ב דכתובות אם יש עדים שיצתה בהינומא כ' רש"י ז"ל אם יש עדים על נישואיה שיצאת מבית אביה לבית בעלה בהינומא בגמרא מפרש. ואי' שם בדף י"ז ע"ב בגמרא מאי הינומא סורחב בר פפא משמי' דזעירי אמר תנורא דאסא [ופירש"י ז"ל כמין חופה של הדס עגולה] רבי יוחנן אמר קיתא דמנמנה בה כלתא

[צעיף על ראשה משורבב על עיניה כמו שעושים במקומינו ופעמים שמנמנמת בתוכה מפני שאין עיניה מגולי' ולכך נקרא הינומא על שם תנומה] הנה לסורחב בר פפא הינומא הוא כמין חופה של הדס וזה היו עושי' רק לבתולות ולא לאלמנה וזהו הנקרא לפי דברי התוס' ביומא שם חופה . ובירושלמי כתובות שם איתא בהינומא תמן נמנומא [היינו דברי ר"י בבבלי] רבנן דהכא אמרין פריומא ופי' הפ"מ כמו אפיריונא והיא חופה של הדס שעושי' [והוא כמו דסובר סורחב בר פפא בתלמודא דידן] ועיין בש"מ לכתו' שם דמפ"ש תנורא דאסא פי' כמו קובה שעושי' אותה מן ההדס ומושיבי' בה הכלה בשעה שמוליכים אותה לבית בעלה והוא כמות זה שקורי' בערבי עמאריי"א לפי' שקורי' לה תנורא הוא מפני שהקובה דומה לתנור שהרי התנור רחב הוא מלמטה וצ' מלמעלה ער כאצבע ר"ן מינאש ותלמידי הר"י כ' וז"ל תנורא דאסא ר"ל חופה של הדס עגולה כתנור מלשון ותנורן לו בירושלם דמתרגמי' והינום לו בירושלים והוא מלשון גיא בן הינום שיטה ישינה ע"כ חריתא דמנמנא נ"א דמנמנמא בה כלתא הוא הנקרא בערבי אל הודנא וי"א מחפה ור"ח ז"ל פי' חריתא דמתנמנמא בה כלתא פי' חופה שהיו עושי' לכלה כדמות עיר ממיני צבעונין והיא ישנה בתוכה ומשום דמנמנם בגוה קרי לה הינומא ונראה שכשהיו מוליכי' אותה מבית אביה לבית בעלה היו מוציאי' אותה בתוכה שאל"כ יקשה לשון אם יצאתה בהינומא א"נ אפשי' לומר שבבית החתן היתה עומדת בתוכה ומאי דתנן אם יצאתה בהינומא ר"ל אם יצאתה בפני העם עכ"ל .

ובערוך ערך הנמא כ' בשם ר"ח ז"ל הינומא לשון יון הוא תורה כלומר חוק הבתולות ונ"ל שפי' הינומא בלשון יון מסוה נתון על הפנים ומכסה העינים וכן נהגו הבתולות לצאת בו ע"כ ועיין במס' סוטה מ"ש ע"א במתני' אי' בפולמוס האחרון נזרו שלא תצא הכלה באפיריון בתוך העיר ורבותינו התירו וכו' ופי' רש"י ז"ל שהיו מוליכים אותה מבית אביה לבית בעלה ואפיריון של מעילי' וטליתות מזוהבות מוקפות לה ע"כ מזה נראה כמו שהי' ר"ל הש"מ דכשהיו מוליכי' אותה מבית אביה לבית בעלה היו מוציאי' אותה בתוכה וכנ"ל . ובגמרא סוטה שם ע"ב משמע דאפיריון לאו היינו חופה דאי' שם תנא אף על חפת חתנים נזרו מאי חופת חתני' זהורי' המוזהבות תנ"ה אלו הן חופת חתנים זהורי' המוזהבות אבל עושה ספירית ותולה בה כל מה שירצה ע"כ ופירש"י ז"ל זהורי' המוזהבות טלית צבוע שני ובו קבועי' טסי זהב עד שמעמידי' אותה כמין כיפה . אבל עושה הוא פריפרי' כמיו כיפה של מעגלי עץ כמו שאנו עושי' ותולי' בה צניפי' ורדידי זהב כמו שאנו עושין עכ"ל עיי"ש . וראיתי בס' שער המלך בחופת חתנים סי' ט' בביאור מה הוא מהות החופה שכ' וז"ל ובהיותי בזה מצאתי לא' קדוש מדבר מן הראשונים ז"ל וכנראה שהי' בזמן הרשב"א ז"ל כ' בענין הזה והנני כותב תורף דברי שמתוכן יתבארו דברי הראשונים ז"ל וז"ל צ"ע מה הוא הנקרא חופה ויש שהי סבורי' לומר שהיא פריסת הסודר שפורסי' על ראש החתן והכלה ואחרי' פירשו שהחופה הוא היחוד שמיחדים אותה בבית א' לביאה ונראה שהביאם לזה מ"ש בפ' אע"פ נכנסה לחופה ופרסה נדה מהו חופה ראוי' לביאה בעי' או לא תיקו אלמא אין חופה אלא יחוד וגם זה אינו נ"ל נכון מדתנן ביהודא היו מיחדין אותה קודם כניסה לחופה ואם איתא הרי היחוד הוא החופה ומאי קודם כניסתה לחופה דקתני ומדברי קצת הראשונים נראה שהחופה והנישואי' א' הן והוא שהאשה הולכת לבית בעלה והחתן עושה שם סעודה לאוהביו ואותה סעודה היא כניסתה

לחופה והיא היא הנישואין ויש לי לסייע דבריהם מדברים בפ' אע"פ דהאלמנה מן הנישואין גובה את הכל מן האירוסין בתולה גובה מאתים וכו' שלא כתב לה אלא ע"מ לכונסה ור"ל ע"מ לכונסה לחופה דהא אבעי' לן עלה נכנסה לחופה ולא נבעלה מהו ש"מ דהיינו נישואי' היינו חופה ואינו נכון בעיני מדברים בפ' נערה מסר האב לשלוחי הבעל או שנכנסה עמה לחצר מתה בעלה יורשה בד"א לירושתה אבל לתרומה אינה אוכלת עד שתכנס לחופה ואמרי' תנא סתמא קתני חצר דידי' לנישואין אלמא ש"מ בהדי' דנישואין וחופה תרי מילי נינהו על כן נ"ל שהדברים כך הן האב מוסר תחלה לבתו לחתנו להיות לו לאשה עם אחוזת מריעיו וזהו הנקרא נישואין ואחר שהיתה עומדת יום או יומים להכין צרכי סעודה ומלבושי' הי' מיחד בית א' לשמוח שם עם שושביניו ואוהביו ולעשות סעודה כדי לבעול בלילה והי' מכניסין שם הכלה ואותו בית המתוקן לכך הוא הנקרא חופה והוא מ"ש בירושלמי לא סוף דבר לחופה אלא לבית שיש שם חיפה כלומר שאע"פ שעדיין לא הושיבו באפריון אלא בבית שיש שם אפריון מיד אוכלת בתרומה וע"כ אני אומר שהחופה שלנו היא הכנסת הכלה שאנו מכניס' לבית שיש בו סדינין המצויירין שקורי' קורטינאס [והוא כמ"ש הא"ח בשם העיטור שהבאתי לעיל] והנה משעת נישואי' דהיינו משעת מסירת האב לבעל הוא יורשה כדא' בפ' נערה אבל אינו מטמא לה ואינו מיפר נדריה עד שתכנס לחופה ומשתכנס לחופה הרי היא כאשתו לכל דבר אלא שאסור לבוא עליה עד שיברך ז' ברכות כמ"ש כלה בלא ברכה וכו' וכן אסור לבא עליה בלא חופה כדאמרי' והתיר לנו הנשואות ע"י חופה וקידושין מכלל דבלא חיפה אסורה ואפשר שאיסור זה מדרבנן שהרי ביהודה היו מיחדים אותה קודם כניסתה לחופה זה מה שעלתה מצודתי בדברי' אלו וההוא דפ' אע"פ שנראה ממנה דנישואי' וחופה הכל א' י"ל דנישואין דקאמר התם היינו חופה דרשון נישואין הוא לשון כולל פעמים שר"ל נישואי' בלא חופה כההוא דפ' נערה ופעמי' שר"ל כניסות לחופה כההוא דראב"ע ופעמי' שר"ל נבעלה כי ההוא דפ' נערה ארוסה וכא נשואה את"ד ז"ל עכ"ל ע"ש"ה דמיושב בזה קו' הר"ן. וע"ע באבודרהם הלכות ברכות אירוסי' ונישואי' שכ' וחופה הוא לשון כיסוי ונקראת כן על שם שחופה אותה בטלית כדאמרי' בפ"ק דקידושי' לא יוכל למכרה וגומר כיון שפירש טליתו עליה לשם נישואי' שוב אינו רשאי למוכרה וכן כתיב ופרשת כנפיך על אמתך וגו' וכן אמר הנביא ואפרוש כנפי עליך וגו' וארשתיך לי וגומר עכ"ל. ומוהרש"ל ביש"ש ריש כתובות אחר שהביא דברי הרמב"ם והר"ן והרא"ש והאו"ח כ' ומ"מ נ"ל שהחופה שלנו קונה וקרוי חופה לכל מילי בפ"ט לבתולה וכן משמע מדברי הרמב"ם שכ' עיקר חופה ולא כ' אין חופה אלא ביהוד אלא עיקר שם חופה כך הוא אבל מ"מ חופת חתנים שאנו עושי' נמי קרוי חופה דוגמת חופת נותן תורה דוגמת חופת לויתן שיעשה הקב"ה מעורן ב"ב דמשמע חופה לכל ומה שאנו פורסי' טלית ושדי' ב' ציצית מנהג תורה דכתיב גדילים תעשה לך וגו' וסמיך לי' כ' יקח איש אשה עכ"ל. והנה המחבר בשו"ע אהע"ז סי' נ"ה מביא כדרכו לשון הרמב"ם דביאה לתוך ביתו עם הייחוד נקרא כניסה לחופה ורמ"א בהג"ה שם כ' בשם י"א דעת הר"ן בכתו' הנ"ל דהבאה לתוך ביתו לשם נישואי' היינו חופה ואפי' בלא יחוד [ועיין ב"ש ס"ק ד' דבאלמנה גם הר"ן מודה דבעי יחוד דוקא כיון דחופה אינו קונה כדא' בירושלמי ודלא כחלקת מחוקק ס"ק ח'] ואח"כ מביא י"א דחופה היא

מה שפורס׳ סודר על ראשם בשעת הברכה וי״א הוא דעת התום׳ ביומא הנ״ל דחופה היא יציאה בהינומא ומס״ם והמנהג פשוט עכשיו לקרות חופה מקום שמכניסי׳ יריעה פרוסה ע״ג כלונסאות ומכניסין תחתיה החתן והכלה ברבים ומקדשי׳ שם ומברכי׳ שם ברכת אירוסי׳ ונישואי׳ ואח״כ מוליכי׳ אותם לביתם ואוכלי׳ ביחד במקום צנוע וזהו החופה נוהגת עכשיו עכ״ל ועיין בב״ח שם דמפרש מנהגינו בזה״ל ונראה דמנהגינו הוא כדברי כולם מפני הספק ולכך ביום ה׳ או ביום ו׳ לאחר יציאת בהכ״נ שחרית מכסין ראש הכלה בסודר שאז מזרה האב לחתן ולכן נוהגין במדינת רוסיא להקפיד שלא לילך לכסות ראש הכלה בשחרית בלתי החתן עמהם ושהחתן יאחז בכיסוי עם הרב והחשובי׳ לכסות ראשה ונראה שזהו מ״ש התום׳ דבתוכה שיוצאת בהינומא הוא חופה שלה [היינו לר״י דאמר הינומא היא חריטא דמנמנמה בה כלתא וכפי׳ רש״י שם המובא לעיל] ונוהגין עתה לערב בשעת קידושין וברכת חתנים פורס׳ יריעה ע״ג כלונסות ומעמידי׳ לשם החתן והכלה ומקדשה ולשם מברכים ברכת אירוסי׳ ונישואי׳ ואח״כ מוליכי׳ אותם לביתם ואוכלים ביחד במקום צנוע דהיריעה הפרוסה ע״ג כלונסאות הוא במקום הסודר שפורס׳ על ראשיהם ונכון הוא שבשעה שמקדשה לא יעמדו תחת היריעה הפרוסה ע״ג כלונסאות שהיא החופה אלא יעמדו לפניה ואח״כ כשמתחילי׳ לברך ז׳ ברכות יעמדו שניהם תחת היריעה אכן עיקר החופה הוא שמתייחדי׳ במקום צניע ואוכלי׳ שם וכמ״ש רבינו והרמב״ם ולכן יש למנוע מלכנוס לשם רבים דאל״כ אין כאן יחוד ולא מקום צנוע [ע׳ ב״ש ס״ק ה׳ שמשינ ע״ז דאפי׳ במועט׳ לא הוי יחוד גמור וע״כ כ׳ דלא יכנוס שום אדם שם] והמנהג בכלונסית נתפשט על שרבי׳ נאספי׳ לשמוע הברכות וא״א שיהי׳ נאספי׳ לפני החדר שמתייחדי׳ ולשמוע ברכת חתנים ע״כ מברכים אותו ברחוב העיר לפני ביהכ״נ ופורס׳ יריעה ע״ג כלונסות ואח״כ הולכים מיד למקום צנוע עכ״ל ובמדינתינו אין החתן הולך עם הרב בשחרית לכסות ראש הכלה ועיין רמ״א בהג״ה סי׳ ס״א סס״א מ״ש בשם י״א ובאר היטב שם ס״ק ז׳ ופתחי תשובה שם ס״ק י״א וע״ע בב״ש סי׳ ל׳ ס״ק ט׳.

וממ״ש רש״י בנסח ברכת האירוסי׳ דאמרי׳ וצונו על העריות ואסר לנו את הארוסות דאדרבה נמי מכרכי׳ וצונו ואסר לנו הוכיחו קצת מקמאי ז״ל דלדעתו חופה לאו דאו׳ ומה״ת ארוסה בלא חופה נמי מותרת וקנוי׳ לו ע׳ ש״מ בסוגי׳ שמביא והרבה מן הראשונים דחופה לארוסה הוא רק מד״ס אמנם בשם הרשב״א והריטב״א שאר גדולי קמאי ז״ל כ׳ דהוכיחו דחופה דאו׳ לעשותה נשואה עיין היטב בדבריה׳ שמאריכי׳ בזה וע״ע בשעה״מ חופת חתני׳ ס״ה וטעם המדך שם.

ובענין נסח ברכת האירוסין בש״ס שלפנינו היא אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות על ידי חפה וקידושין בא״י מקדש ישראל ע״י חפה וקידושין. וברמב״ם פ״ג מאישות הל״ד אי׳ אק״ב והבדילנו מן העריות ואסר לנו את הארוסות וכו׳ בא״י מקדש ישראל. וכ׳ ההמ״ג נכונה היא והיא על מה שאמרו קדושי׳ תהיו הוי פרושי׳ מן העריות עיי״ש ובהגמ״י כ׳ אנו נוהגי׳ לחתום מקדש עמו ישראל ע״י חפה וקידושין וכ׳ הרא״ש נהגו האידנא לומר מקדש ישראל ע״י חו״ק. וברי״ף אי׳ בא״י מקדש ישראל וכ׳ הר״ן וז״ל כ׳ הרמב״ן ז״ל ונראה מזה שאין חותמי׳ בה מקדש ישראל ע״י חו״ק אע״פ שכתוב במקצת נסחאות לפי שאינו ראוי לברך על החופה שאינה נעשית

עכשיו ועוד שמקדש ישראל הוא מעין הפתיחה שקדשה בכל עסקי נישואין לפיכך אין לחתום אלא מקדש ישראל לבד וכ"כ רבינו האי ז"ל גמרא היא בהדי' מקדש ישראל וכך חותמי' בב' ישיבות מימות חכמים הראשונים ועד עכשיו ותוספת זה שאתם מוסיפי' גריעותא היא שאין קדושת ישראל תלוי' בכך ונאה לכם לחזור להלכה ולמנהגינו בהסכמת הכל עכ"ל רבינו האי ז"ל ובהכרעות רבינו ז"ל מצאתי בא"י מקדש עמו ישראל ע"י חו"ק ובכתב ידו ז"ל נמחק ע"י חו"ק ועיקר עכ"ל הרמב"ן ז"ל. והטור סי' ל"ד כ' כהרא"ש דנהגו האידנא לחתום ע"י חו"ק וכ"כ הב"ח דהי' לפניו בש"ס שלו. עוד כ' הר"ן שם ופי' והתיר לנו את הנשואות שהתיר לנו אותן שהן נשואו' לנו ע"י חו"ק ור"ת ז"ל הגיה והתיר לנו את הנשואו' לנו ורבינו האי ז"ל כ' והתיר לנו ע"י חו"ק ואין מנהג בישיבה לומר את הנשואו' ופי' ע"י חו"ק אע"פ שהקדושי' קודמי' לחופה היינו ע"י חופה וקידושי' שקדמו להן [וכן פי' הרא"ש ע"י חופה שאחר הקידושין] וכתוב בספר העיטור שעיקר הנסחא היא ע"י חפה בקידושין בבי"ת אלא מפני שהדייקנין קראוה לבי"ת ההיא רפה מפני שהיא סמוכה להא"א לפי שאותיות יהו"א מרפות בג"ד כפ"ת טעו הסופרי' וכתבוה בוי"ו עכ"ל וכן הוא בש"מ שם. ונסחת המחבר בשו"ע סי' ל"ד אקב"ו על העריות ואסר לנו הארוסות והתיר לנו הנשואות ע"י חופה בקידושין בא"י מקדש ישראל אבל הרמ"א בהג"ה כ' וי"א נסח הברכה בלשון אחר כי אומרי' והתיר לנו הנשואות ע"י חפה וקידושין וחותם בא"י מקדש עמו ישראל ע"י חפה וקידושין וכן נוהגי' במדינות אלו ובחמ"ח שם ס"ק א' וב"ש ס"ק ג' די"ל הנשואות לנו ושכ"כ כל האחרוני' וכך הוא מנהגינו ועיין נוב"י מה"ת חלק אהע"ז סי' פ"א.

והנה נשתנית נסח ברכה זאת משאר כל ברכות המצות דאין אנו מברכי' אקב"ו לקדש את האשה כמו שמברכי' בשאר המצות אקב"ו לעשות כך וכך וגם צריך טעם למה שמזכירי' בברכה זו מה שאסר לן הקב"ה וכי מברכי' בשחיטה שאסר לן אבר מן החי והתיר לנו השחיטה וכן מה ענין להזכיר עריות בכאן וכן מה ענין חופה לברכת אירוסי' דהיא בבית האירוסין וכל זה מיישב הרא"ש בכתו' בסוגי' דכ' וז"ל וג"ל כי ברכה זו אינה ברכה לעשיית המצוה כי פריה ורביה היינו קיום המצוה ואם לקח פלגש וקיים פ"ו אינו מחוייב לקדש אשה וכן הנושא זקינה איילונית או עקרה וכן סריס חמה שנשא מברכי' ברכת חתנים ואין חיוב במצוה זו שאין בה קיום מצות פ"ו והלכך לא נתקנה ברכה במצוה זו ואף בנושא אשה לשם פריה ורביה כיון שאפשר לקיים מצות פ"ו בלא קידושין ול"ד לשחיטה שאינו מחויב לשחוט ולאכול ואפ"ה כשהוא שוחט לאכול מברך דהתם א"א לו לאכול בלא שחיטה אבל הכא אפשר לקיים פריה ורביה בלא קידושין וגם התם אפקי' קרא בלשון ציווי דכתיב וזבחת ואכלת אבל הכא כתיב כי יקח איש ועוד דבקדשים א"א בלא שחיטה הלכך מברכים על כל שחיטה וברכה זו נתקנה לתת שבח להקב"ה אשר קדשנו במצותיו והבדילנו מן העמים וצונו לקדש המותרות לנו ולא אחת מן העריות והזכירו בו איסור ארוסות והיתר נשואות בחופה וקידושין שלא יטעה אדם לומר שהברכה של קידושין נתקנה להתירו לו לכך הזכירו חופה לומר דדוקא ברכת חופה היא המתרת הכלה ולהכי נמי הקדימו חופה לקידושין לומר והתיר לנו את הנשואות ע"י חופה שאחר הקידושין עכ"ל והרמב"ן מובא בר"ן שם תי' דא"א לברך כפי מה שראוי בברכת המצות שאין לברך

בשעת הקידוש' אקכ"ו על הקידוש' משום ראין מברכים על המצוה שאין עשייתה גמר מלאכתה כי הא דאכתי מיחסרא מסירה לחופה ובשעת כניסה לחופה נמי א"א לו לברך על הקידוש' וחופה כיון שכבר קדש מזמן מרובה וכשבא לקדש ולכנום כא' ג"כ לא ראו לתקן לו ברכה בפ"ע כדי שיהא טופס ברכה שוה לכולן וכיון דלא יכלו לתקן ברכת מצוה ממש אעפ"כ לא רצו להניח מצוה זו בלא ברכה כלל תקנו לברך על קדושתן של ישראל שהקב"ה בחר בהם וקידשן בענין זיווג באסור להם ובמותר להם והיינו שצוונו על העריות ושלא יטעה דבקידושין אלו הותרו המותרות הוצרכו לומר ואסר לנו את הארוסות בלאו דלא תסור ולהזכיר התירן ע"י חופה וקידושין ע"כ עי"ש ובהג"א שם.

ובריטב"א כ' עוד והרב החסיד ז"ל הי' נותן טעם כי לפי שהקידושין תלוי' ברצון שניהם ודלמא הדר ב' חד מינייהו לא תקנו בזה ברכת המצות. ומפני זה נהגו ג"כ ברוב המקומות שלא לברך ברכת האירוסין אלא לאחר קידושין ואין טעם זה נכון ובירושלמי משמע שצריך לברך על הקידושין כברכת המצות קודם הקידושין דאמרי' התם בפ' הרואה כל המצות כולם מברך עליהן בשעת עשי' חוץ מן התקיעה וי"א אפי' חוץ מן הקידושין בבעילה [בירושלמי שלפנינו הני' וי"א קדושי בביאה] אלא [צ"ל אלמא] קידושי כספא ושטר מברכי' כברכת המצות קודם הקידושין לפי מה שפשט המנהג בכל ישראל נראה שקבע שאין זה שיטת התלמוד בבלי שלנו ולא הזכיר שום גאון ברכה זו בשום מקום ומנהגן של ישראל תורה היא ובתוס' כ' בשם רבינו יואל מפאריש שהוא מנהג לברך עפ"י הירושלמי משום דלא חזי' בגמרא דילן בהדי' דפליגא בהא כי הרבה ברכות אנו נוהגים לומר שאין בתלמוד שכבר נתן כלל לברך על המצות ועל המנהג מצות הוא לפי שסוברי' בקדושי אשה רשות ואינו כן אלא מצוה היא כמו שיש מצוה בפרי' ורבי' ומ"ש בפ' התכלת שאין מברכי' על המצוה שאין עשייתה גמר מלאכה נראה דהאי דל"ק לי' אלא כגון עשיית הסוכה ועשיית ציצית שאין עשייתה עושה כלום בעיקר המצוה עד שילבש טליתו וישב בסוכתו בחג אבל הקידוש' עצמן עושי' מעשה גמור להתירה לו ע"י חופה ולאוסרה לכל העולם ומצוה באפי נפשה היא ולמה לא יברך עליו אלא שמנהג מכריע ואמרו בירושלמי כל הלכה שהוא רופפת בידך פוק חזי מה עמא דבר עכ"ל. ובש"מ לכתו' כ' בזה"ל וי"ל דה"פ אקב"ו על העריות כלומר אשר קדשנו שנעשה האשה הזאת ערוה בקידושי' שנתן לה זה ואם לא היו מברכי' כו' אלא משמע שלאחר הקידוש' תהא מותרת לו ולפיכך אנו מזכירים איסור הארוסות ואע"ג דבשאר מצות לא מדכרי' איסור וכו' משום שעשינו הברכה נסתלק האיסור משם ואין לנו להזכיר עוד איסור משא"כ הכא אע"פ שנתן הקידושין עדיין היא אסורה כמו שפי' לעיל וכיון שאנו מזכירי' שעדיין הוא אסורה לנו אנו מזכירים במה מותרת לנו דהיינו והתיר לנו הנשואות ע"י חו"ק וכו' ואית דמתרצי בקו' קמייתא דמקשי' לעיל היכן מצינו בברכה שנזכר בה האיסור דל"ד לישאר האיסורי' כגון חלב ואבר מן החי דהתם לאו משום מעשה דעביד נאסרים דהא אסורי' ועומדים אבל הכא משום מעשה דעביד במה דקיהיב קידושי' הוא האסירן ולהכי מברכים עליה וא"ת הרי בישול בב"ח דע"י מעשה אסירי התם מעשה האסור אסור [צ"ל עשה] משא"כ באיסור הארוסות שהוא מצוה וא"ת והרי ערלה שע"י מעשה היתר ואסירא דהם לאו מצוה דהמעשה שהיא נטיעת האילן כלה

והלך לו ואינו נאסר האילן עד שעת הוצאה הפירות אבל הכא ע"י אירוסין שהם קידושין היא נאסרת עכ"ל עיי"ש שמאריך עוד בזה ובפי' נסח הברכה .

והנה לפי הירושלמי בפ' הרואה הנ"ל בקידושי כסף ושטר הברכה עובר לעשייתן קודם הקידושין ולפי הרב החסיד בריטב"א כיון דיל"ל דלמא חדר ביה חד מינייהו לכך לא יברך עד לאחר הקידושין וכן הוא בראש כתוב סי' י"ב וכ דכיון דאינו מברך כמו בשאר מצות על עשיית המצוה א"צ עובר לעשייתן. והריטב"א בכתו' כ' ג"כ כיון דאינה בכלל ברכת המצות ראוי לאמרו אחר הקידושין שכן כל ברכ' של קדוש' מברך אותה אחר שחלה הקדוש' ובקצת מקומו' נהגו לברך קודם קידושין ויש לתת טעם כי אע"פ שאינה ברכת המצות מקדמי' אותה להקדים ברכ' למעש' ואין מכטלי' מנהג בדבר זה עיי"ש .

והרי"ף בתשו' סי' רצ"ג כ' דמברכי' קודם הקידושי' עובר לעשייתן וכ"פ הרמב"ם פ"ג מאישות והראב"ד חולק עליו משום דתלוי בדעת שניהם והרמב"ם הוסיף עוד דאם לא ברך קודם לא יברך אח"כ עיי"ש ובהה"מ וע"ע תוס' פסחים ז' ע"א ד"ה בלבער דדעתם כהראב"ד. והטור סי' ל"ד מביא הדיעו' וכ' הכ"י דהרא"ש בתשו' מסכים עם הרי"ף ורמב"ם ופסק הוא ג"כ כן וכן המנהג פשוט בכל ארץ ישראל ומלכו' מצרים ורמ"א נד"מ כ' דכן המנהג במדינו' הללו וכן הוא בשו"ע שם ס"א וכן מנהגינו לברך קודם הקידושין. אמנם אם שכח ולא בירך קודם לדעת הרמב"ם לא יברך אח"כ דמה שנעשי' כבר נעש' והרא"ש פ"ק דכתו' והטור סי' ל"ד כ' בשם רב שרירא גאון בתשו' דהמארס בלא ברכ' חסר את אירוסין ברכ' שהיא מצוה המברך ברכת אירוסי' בבית חתנים בירך ברכ' שא"צ לו ועובר משום לא תשא ע"כ .

והנה מזה אין ראי' דפסק ר"ש גאון ז"ל כרמב"ם דיל"ל דמירי באם שכח לגמרי בשעת האירוסי' ולא נזכר עד שהיא בבית חתנים אבל אם נזכר מיד לאחר הקידושין יל"ל אפי' אי ר"ש גאון הוא מן הפוסקי' דצריך לברך קודם אפ"ה יל"ל דבדיעבד מברך אח"כ והבן . אמנם בשם רבינו נסים מביא הרא"ש והטור שם דאם לא בירך ברכת אירוסין יברך בשעת נישואין עם השבע ברכו' וכן מסתבר וכן הוא בנימוקי רבינו יונה ז"ל ודימה אותו למי שלא בירך אחר אכילתו שמברך אחר המזון כ"ז שלא נתעכל המזון במעיו ה"נ אע"פ שעבר זמן מרובה כ"ז שלא נגמר ההיתר מברך וכיון שאין ההיתר נגמר אלא ע"י חופ' יכולי' לברך בשעת הנישואי' ע"כ עיין מל"מ פ"ג מאישו' הכ"ג מה שתמה ע"ז ובש"ך יו"ד סי' י"ט ודוק. ובתשו' ריב"ש סי' פ"ב כ' בשם ס' המנהג דאם לא בירך ברכת אירוסי' בשעת קידושי' מקדשי' אותה פעם שנית בשעת נישואין וכ' הריב"ש אע"ג דבלא"ה מברכי' בשעת נישואין כמו בברכת המזון אעפ"כ מקדשי' שנית כדי שלא יוא' כברכ' לבטלי' שאין הכל יודעי' שלא ברכו בקידושין הראשונים וג"כ אין הכל יודעי' שכבר היא מקודשת ולכן מקדשי' שנית אע"פ שא"צ ומברכי' להוציא י"ח מחסרון הברכ' שלא ברכו בראשון עיי"ש. ובמרדכי פ"ק דכתו' כ' וז"ל ומן הדין הי' לברך ברכת אירוסין בשעת קידושי' אלא נהגו בשעת נישואי' משום דמסיימי' בה והחיר לנו את הנשואות וסמכו אהא דתני' העוש' סוכה לעצמו וכו' רב כהנא מסדר לכלא אכסא דקידושא מחיבור הר"ר אפרים ע"כ ובשו"ע שם ס"ג פסק המחבר כר"ש גאון ועיין חמ"ח ס"ק ג' וב"ש ס"ק ד' דעכ"פ אם לא בירך קודם יברך מיד לאחר הקידושין

ובפרט לפי המנהג שלנו דאחר מברך ולא החתן ורמ"א בהג"ה מביא תחלה דעת המרדכי בשם י"א דמברכי' בשעת נישואי' וכ' וכן נוהגי' אפי' קדש אשה מזמן ארוך מברכי' ברכת אירוסי' תחת החופ' [וכ' החמ"ח שם דהיינו בלא ביך בשעת קידושי'] ואח"כ מביא דעת הריב"ש דחוזר ומקדש תחת החופ' בלא ביך בשעת קידושי' כדי שיהי' קידושי' סמוכי' לברכ' ועיין ב"ש דרך בקידש תחל' ע"י שליח לא יקדש' שנית שלא יאמרו דקידושי' דשליח לאו קידושי' הם משא"כ כשקידש הוא מתחל' בעצמו לא חיישי' להכי אם יחזור ויקדשה. ועכשיו נתפשט המנהג לקדש לעולם בשעת נישואין ומפסיקין בקריאת הכתוב' בין אירוסי' לנישואי' כמבואר בתוס' ורא"ש מובא בהגה"ת רמ"א סי' ס"ב ס"ט עיי"ש.

אם קדש אשה ע"י שליח כ' מוהרי"ק בתשו' שרש קע"א בשם התשב"ץ דאין לו לקדשה אח"כ ע"י עצמו שלא להוציא לעז על קידושי השליח וכ"פ המחבר סי' ל"ו ס"ו ובד"מ סי' ל"ה כ' דהריב"ש חולק אתשב"ץ כי הריב"ש כ' בתשו' סי' פ"ב דאם קדש ע"י שליח א"צ לחזור ולקדשה בעצמו ואם ירצ' לחזור לקדשה לרוחא דמלתא בשעת נישואין לא יזכיר השם בברכת אירוסין דהוי כמוציא שם שמים לבטל, כיון דגם הקידושי' א"צ וכן ראה ובברצלונה נוהגין כן ע"כ ומביאו הב"י בסי' ל"ד וכ' שמורו הר"פ הכהן כ' ע"ז דמה תועלת בברכה כיון שאינו מזכיר ש"ש. הרי דהריב"ש יכול לקדש פעם שנית ואפי' כשהקידושי' הראשוני' היו ע"י שליח וברך אז ברכת האירוסי' ורמ"א בהג"ה סי' ל"ד פסק כריב"ש ועיין חמ"ח דמירי היכא דב"ע מקדשי' תחת החופה והוא רוצה ג"כ לקדש שנית מפני הרואים וע"כ יברך שנית בלא שם אבל מלכות משמע דמזכיר אמנם הב"ש ס"ק י' כ' דגם מלכות אינו מזכיר. ואם הקידושי' הראשוני' היו בלא י' יכול לקדשה פעם אחרת בשעת הנישואי' כדי לברך ברכת אירוסי' בעשרה אפי' לדעת התשב"ץ (ב"י סי' ל"ה בשם הגהת ר"פ).

ועיין תוס' כתו' ז' ע"ב ד"ה שנאמר דקרא דויברכו את רבקה דילפי' מיני' במס' כלה ברכת חתני' מיירי בברכת אירוסין ויש ללמוד משם שיש לברך ברכת אירוסי' לאשה המתקדשת ע"י שליח שהרי אליעזר הי' שליח וסיימו דבריהם דנראה דאסמכתא בעלמא הוא דפשטא דקרא לא מיירי בברכת אירוסי'. והרמב"ם פ"ג מאישות פסק כל המקדש אשה בין ע"י עצמו בין ע"י שליח צריך לברך וכן הוא בשו"ע סי' ל"ד ס"א. מזה מבואר דהמקדש מברך ואי מקדש ע"י שליח מברך השליח וכן הוסיף הרמ"א שם בהג"ה הוא או השליח. ואולם בהגמ"י כ' שם על דברי הרמב"ם כן נוהגים בארץ מערב אבל במלכיות אלו אין המקדש מברך אלא אחר ולפיכך נהגו שאין מברכי' אלא אחר האירוסי' עיי"ש ועפ"ז כ' הרב בהג"ה שם וי"א דאחר מברך והטעם כ' הב"ש בשם פרישה שלא לבייש את מי שאין יכול לברך ואי ליכא אחר יברך החתן וכ"כ הטו"ז שם בשם רש"ל כמו בקריאת התור', וע"כ המנהג עכשיו שהרב המסדר קידושין מברך ועיין ש"מ לכתוב' בשם הריטב"א דכ' ומנהג פשוט בכל הארצות שמברך אותה ש"ץ והוא הנכון ע"כ. ועיין תשו' נודע ביהודה מה"ת חלק אהע"ז סי' א' באנדרוגינס שמותר לו לישא אשה אבל אינו מצווה לישא דלא יברכו ברכת ארוסין. ובנישואי חרש כיון דעל החתן לברך ורק שלא לבייש מברך הרב המסדר ועכ"פ הוא להוציא את החתן וביון שהוא אינו שומע אינו יוצא בברכ' זו ואיך יברך הרב המסדר ואם יש מקום

לומר דגם הכלה שייכא בברכת אירוסין ומוציא המסדר את הכלה. אמנם בחרש שנשא חרשת אין כאן ברכה וטוב לכוין שתהא חופתה כאחד עם חופת חתן וכלה אחר עיי"ה. קטן שנשא קטנה דשניהם לאו בר מצוה אי מברך ואי צריך לחזור ולקדשה אחר שיגדיל עיין באר היטב אהע"ז סי' ל"ד ס"ק ט' בשם מוהרי"ט וכנה"ג דתלי' בפלוגתא אי אסור להשיא אשה לקטן דהוי כזנות או אי עכ"פ מצוה איכא ובקטן שקדש גדולה או הוא גדול והיא קטנה מברך עיי"ש. קידושי' שנעשי' בטעות וזקוק לקידושין אחרים אינו זקוק לברכ' אחרת וכן בכל מקום שצריך לחזור ולקדש קידושי' גמורי' א"צ לחזור ולברך. (באה"ט שם בשם כנה"ג ועיין יש"ש ריש כתובות).

בראי"ש ריש כתו' כ' בשם רב אחא דברכת אירוסין בעשרה והר"ר שמואל הנגיד חלק עליו שא"צ י' אלא לברכת חתנים שלא הוזכרו אלא בה ועוד הרי קידושי' בפני ב' ואתה מצריך י' והרא"ש ז"ל הסכים לדעת רב אחאי ז"ל משום דאי ילפי' מבועז הרי בועז עשה גם ברכת אירוסי' ב' ולמאי דילפי' מבמקהלות גם ברכת אירוסי' על עסקי מקור בא וכן הוא בטוש"ע סי' ל"ד ס"ד דלכתחלה בעי' דהיינו מלבד עידי הקידושין עוד ח' אף קרובי' אבל אי ליכא עשרה אין עיכוב (ב"ש שם ס"ק ז' ח') אי מברכי' בסעודת אירוסין שהשמח' במעונו עיין מרדכי ריש כתו' דמביא ב' דעות וע"ע ב"ש ס"ק ז'.

כ' הרמב"ם פ"ג מאישות הכ"ד ונהגו העם להסדיר ברכה זו על כוס של יין או של שכר ואם יש שם יין מברך על היין תחלי' ואח"כ מברך ברכת אירוסי' ואח"כ מקדש ואם אין לו יין או שכר מברך אותה בפ"ע ע"כ וכ' הכ"מ דבר פשוט הוא שאין הכוס מעכב דאינו אלא מנהג והרא"ש ריש כתובות כ' בשם רבינו נסים דבברכת אירוסין אם לא ימצא כוס ואפי' כוס שכר יברך בלא כוס ברכת אירוסין דלאו מצוה מן המובחר הוא אבל ברכת חתנים שהיא ז' ברכות חייב לברך על הכוס בפה"ג או שהכל על השכר אם לא נמצא יין כל עיקר עכ"ל והנה מ"ש הרא"ש בברכת אירוסי' אם לא ימצא כוס ואפי' כוס שכר יברך בלא כוס י"ל דכונתו דאם אין לו כוס ואפי' של שכר אין לו אז יברך בלא כוס אבל אם אין לו יין ויש לו שכר מברך על כוס של שכר וזה נרא' ממשמעות לשונו או די"ל דכונתו דאם לא ימצא לו כוס של יין ואפי' אם יש לו כוס שכר אפ"ה מברך בלא כוס משום דלאו מצוה מן המובחר. ומסוף דבריו שכ' גבי ברכת חתנים דחייב לברך על הכוס בפה"ג או שהכל על שכר אם לא ימצא לו יין כל עיקר משמע דבברכת אירוסי' אפי' אם יש לו שכר כיון דאין לו יין מברך בלא כוס וכפי' השני בכונת דבריו וכן נרא' שהבין הטור את דבריו וע"כ כ' בסי' ס"ב אבל ברכת אירוסי' אם לא ימצא יין ואפי' יש שם שכר מברך בלא כוס ברכת אירוסי' דלאו מצוה מן המובחר הוא ע"כ ועיין בב"י דכ' דגי' אחרת הי' לו להטור בדברי הרא"ש ולפענד"ג דא"צ לזה וכמ"ש ודוק. ועיין ב"ח סי' ס"ב דהאידנא מברכי' על השכר בליכא יין וכרמב"ם וע"ע ב"ח בקו"א שם. וגם המחבר סי' ל"ד פסק כהרמב"ם. ובפני יהושע בקו"א למס' כתו' תמה מאד על מנהגינו שהמסדר מברך בפה"ג והחתן והכלה שותי' היאך מברך מי שאינו נהנה והיאך יהנה מי שאינו מברך דהא הו"ל ברכת הנהנין וכיון דאין הכוס מעכב בשלמא בברכת נישואי' דהכוס מעכב י"ל דהוי דבר שבחובה משא"כ בברכת אירוסי' וכ' ואפשר כיון דמ"מ עיקר היין

לאו ליהנות מכוין חשיב כברכת המצות ע"י"ש דהניח בצ"ע ובמ' באר שבע מובא בבאה"ט שם ס"ק ו' מצריך לחתן שישתה רביעית לברך ברכה אחרונה וכנה"ג חולק עליו ולא ראיתי בזמנינו נזהרין בכך אלא בטעימא די ע"י"ש.

(ל"ג) ברכות נישואין או ברכות חתנים דאי' במס' כלה כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה מה נדה שלא טבלי' אסור' לבעל' אף כלה בלא ברכ' אסור' לבעל' ומניין לברכת חתנים מה"ת שנאמר ויברכו את רבקה ומניין שאפי' אלמנ' אסור' שנאמר ויקח עשרה אנשים וגו' ויאמר כל העם אשר בשער והזקנים עדים וגו' יתן ד' וגו' ויהי ביתך כבית פרץ וגו' ע"כ וכן הוא בילקוט פ' חי' שרה רמז ק"ט. וזה פשוט דאין הכונה דהברכה היא מה"ת דהא אינה אלא מתקנתא אלא הכונה מניין דיש רמז לברכת חתנים מה"ת וכ"כ הש"ם לכתו' לדף ז' ע"ב ד"ה גופא דהאי קרא דרבקה אסמכתא בעלמא הוא ע"י"ש שמאריך בזה וכ"כ התו' ד"ה שנא'. וביר' ריש כתו' א' אע"ג דתימר לא התקין לאלמנה כלום טעונה ברכה מבועז דכתיב ויקח בועז עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה וישבו ע"כ ובבבלי כתו' ז' ע"א א"ר חלבו אר"ה אמר ר' אבא בר זבדא אמר רב אחת בתולה ואחת אלמנה טעונה ברכה ופירש"י ז"ל ברכת חתנים ומסקנת הש"ס שם דבין בחור שנשא בתולה ובין בחור שנשא אלמנה ובין אלמון שנשא בתולה ברכת חתנים שבעה והיינו בדאיכא פנים חדשות כמבואר לקמן ובאלמון שנשא אלמנה ברכת חתנים יום א' וטעם התקנה מבואר בר"ן שם דהברכה באה על שמחת הלב וע"כ בבחור הן אי' היא בתולה והן אי היא אלמנה דנפישי שמחת לבו תקנו ז' לברכה וכן אם הוא אלמון ונשא בתולה אבל באלמון שנשא אלמנה דלא נפישא שמחת לבו לא תקנו אלא יום א' לברכה ע"י"ש בר"ן ובש"מ. ואי' במס' כתו' ז' ע"ב מברכי' ברכת חתני' בבית חתנים ופירש"י ז"ל כשנכנסה לחופת נישואין. מבואר מכ"ז דמברכי' ברכת חתנים בעת הכניסה לחופת נישואין ואח"כ גם בסעודת משתה של הנישואין ז' ימים אם הוא בחור או היא בתולה ויום א' עכ"פ באלמון ישנשא אלמנה. ואי' בכתו' שם מאי מברך אמר רב יהודא בא"י אמ"ה שהכל ברא לכבודו ויוצר האדם ואשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד בא"י יוצר האדם שוש תשיש ותגל העקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה. בא"י משמח ציון בבניה שמח תשמח ריעים האהובים כשמחך יצירך בגן עדן מקדם בא"י משמח חתן וכלה בא"י אמ"ה אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה רינה דיצה חדוה אהבה ואחוה ושלום ורעות מהרה ד' אלקינו ישמע בערי יהודא ובחוצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשתה נגינתם בא"י משמח חתן עם הכלה ואי' שם עוד לוי איקלע לבי רבי בהילולי' דר"ש ברי' בריך חמש [שהכל ואשר יצר ושוש תשיש שמח תשמח אשר ברא] רב אסי איקלע לבי רב אשי בחלולי' דמר ברי' בריך שית [יוצר האדם הוסיף] ומסיק הש"ס דכ"ע חדא יצירה הוי מ"ס בתר מחשבה אזלי' [ששנים עלו במחשבה להבראות ונברא א'] ומ"ס בתר מעש' אזלי' ע"כ סוגית הש"ס. אלו הן הששׁ ברכות של ברכת חתנים אשר נקראו ג"כ ברכות נישוא'. הראשונה היא בא"י אמ"ה שהכל ברא לכבודו פותחת בברוך ואינה חותמת בברוך וכ' רש"י ז"ל שם דאינה מן הסדר אלא לאסיפת העם הנאספים שם לגמול חסד זכר לחסדי המקום שניהג עם אדם הראשון שנעש' לו שושבין ונתעסק בו ואסיפה זו כבוד

המקום היא וברכה זו לכך נתקנה ומשעת אכילה היא ראוי לברך אלא מכיון שיש ברכה על הכוס הזקיקוה לסדרה עליו מידי דהוי דאברכת בשמים וברכת על האור במו"ש דאמר רבי מפזרן וחוזר וסודרן על הכוס ור"ח מכנסן הואיל ויש שם כוס ולפי שאינה משאר סדר הברכות וכולה הודאה אחת לא חתמו בה בברוך מידי דהוי אברכת פירות ומצות עכ"ל. השנייה היא בא"י אמ"ה יוצר האדם גם זו פותחת בברוך ואינה חותמת בברוך וגם בזו כ' רש"י ז"ל דאינה מסדר ברכות הזיווג דאף שתיקנוה ליצירה ראשונה של אדם הראשון אי למ"ד דב' יצירות הוי ואי למ"ד ב' יצירות עלו במחשבה ובתר מחשבה אזלי' מ"מ אינה מסדר הברכות של זיווג דהא ביצירה הראשונה אנתי נקיבה לא הוי וא"ת למה היא באה מתוך שאנו מברכי' על יצירה השניי' תקנו אף על הראשונה שהיא עיקר ותחלתו ע"כ ותוס' כ' שפותחת בברוך אע"פ שהיא סמוכה לברכת שהכל כיון דקצרות הן אם לא הי' פותח בברוך הי' נראה הכל ברכה אחת. ובשם ר"ח פי' דיוצר האדם מש"ה פותחת בברוך לפי שיש שלא היו אומרים אותה משום דסוברי' דבתר מעשה אזלי' עיי"ש הברכה השלישית היא בא"י אמ"ה אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד בא"י יוצר האדם. היא הברכה הראשונה של ברכות הזיווג וע"כ פותחת וחותמת בברוך כמ"ש רש"י ז"ל ולפי שהסדר מתחיל מאשר יצר לפיכך פותח בה בברוך וחותם בה בברוך כדרך כל ראשי סדרי ברכות ע"כ והתוס' שם כ' דאם לא הי' פותח בברוך הי' נראה שהיתה מתחלת מברכת ברוך יוצר האדם עיי"ש. ועיין ש"מ לכתו' שם שכ' וז"ל פי' בצלמו שהוא צלם דמות תבניתו של אדם כי לגבי הקב"ה אומר צלם שהוא לשון הראוי לאמר על צורה בלא גוף ועל דבר שאין לעין רשות לשלוט לתפוס מראות ועל האדם שהוא גוף אומר תבנית שאינו נאמר לעולם אלא על דבר שאינו רוחני כדכתיב תבנית כל רומש באדמה הריטב"א ז"ל וכ"כ מרנא ורבנא הרב הגדול מוה' דוד ן' אבי זמרא ז"ל י"ל דבשלמא צלם הוי מלה דקה אבל תבנית היא מלה גסה ולא שייך לאומרה אלא בדבר חומרי לא בהקב"ה לכך יש מי שמחק הגי' ויש ליישב תבניתו על האדם חוזר כלומר ובצלם דמות הבורא יתברך תבניתו של האדם עכ"ל. וע' במעשי ד' לר"א אשכנזי ז"ל מעשי בראשית פ"ק י'. ודע שהאבודרהם כ' בשם הרמ"ה ז"ל על ג' ברכות הללו בזה"ל והרמ"ה פי' שנתקנה ברכה זו [היינו שהכל ברא לכבודו] כדי להזכיר סבת הזיווג שהיא עיקר יצירת עולם התחתון ולא נברא אלא לפו"ר שנאמר לא תהו בראה לשבת יצרה וזהו כבודו של מקום שאין כבוד הבורא נודע אלא ע"י בריאותיו שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו כנגד שהכל ברא לכבודו יצרתיו כנגד יוצר האדם אף עשיתיו כנגד אשר יצר את האדם. יוצר האדם ברכה זו נתקנה כנגד יצירת אדם הראשון עד שלא נטלה ממנו הצלע ואח"כ מברך אשר יצר כנגד יצירת אדם וחוה שאף יצירת האדם לא נגמרה אלא לאחר שנגמרה יצירת חוה שהרי כשנלקחה ממנו הצלע נשתנית בריאותו ממה שהיתה קודם לכן ולפיכך ברכה זו פותחת בברוך ואינה נקראת סמוכה לחברתה לפי שמתנה מתחיל לדבר בענין זיווג שהוא עיקר ברכות אלו עכ"ל. הברכה הרביעית היא שוש תשיש ותגל העקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה בא"י משמח ציון בבניה חותמת בברוך ואינה פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לחברתה והיא אחר ברכה ארוכה (רש"י ותוס' שם) עקרה קאי על ירושלם העתידה שנמשלה לזיווג חתן וכלה ומשום

שנאמר תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים וגומר לכך הקדימו ברכה זו לברכת הזיווג . הברכה החמישית היא שמח תשמח ריעים האהובים כשמחך יצירך בגן עדן מקדם בא"י משמח חתן וכלה ג"כ חותמת ואינה פותחת בברוך מפני שהיא סמוכה לחברתה כמ"ש רש"י ותוס' שם. ריעים האהובים הם חתן וכלה האוהבים זה את זה ונתקנה ברכה זו על הזיווג ותפלה היא שמתפללים ומברכים שיהיו שמחים בהצלחתם כל ימיהם כמו ששמח אדם הראשון בגן עדן לפיכך אין חותמי' משמח חתן עם הכלה דמשמע איש באשה אלא משמח חתן וכלה דהיינו דמשמח את שניהם לעולם בסיפוק מזונות וכל טוב (רש"י שם) והברכה הששית הוא בא"י אמ"ה אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה וכו' בא"י משמח חתן עם הכלה פותחת בברוך אע"פ שהיא סמוכה לחברתה מפני שמברכים אותה בפ"ע ברוב ימי המשתה כשאין שם פנים חדשות לפיכך אינה מן הסמוכות ופותחת בברוך וגם חותמת בברוך (רש"י ותוס' שם) שמח תשמח ברכה לחתן וכלה שיצליחו בשמחה וטוב ואשר ברא לשם כל ישראל (רש"י שם) וברכת אשר ברא נתקנה לשבח הקב"ה שברא חתונת דיבוק איש באשתו ע"י שמחה וחדוה לפיכך חותמים משמח חתן עם הכלה שהוא לשון שמחת איש באשה (גם זה ברש"י שם).

ודע דברמב"ם פ"י מאישות הנסחה בברכות הללו כעין נסחתינו בש"ס אבל בפ"ב מה' ברכות ה"א יש שינוי קצת בברכת שמח תשמח דבמקום ריעים האהובי' אי' שם רעים ואהובים וכברכת אשר ברא במקום ונערים ממשתה נגינתם נאמר ונערים מנגינתם עיי"ש ובש"מ שמביא עוד שינוי בנסח הברכות שברמב"ם בברכת אשר ברא במקום בערי יהודא ובחוצות ירושלם נאמר מערי יהודא ומחוצות ירושלם אבל ברמב"ם שלפנינו הן בה"א והן בהלכות ברכות הנסח בזה כאשר היא בש"ס שלנו. וכן בטור סי' ס"ב הנסח בכולן כמו שהיא בש"ס שלפנינו וכן הוא בסדורי' שלנו. אלו הן הישש ברכות של חתני' ונקראו בפי כל שבע ברכות לפי שמסדרי' אותן על הכוס ועם ברכת בפה"ג הן ז' וכ"כ בש"מ בשם תלמידי הר"י ז"ל ברכת חתנים נקראו הישש ברכות שהוזכרו למעלה וההמון קוראי' אותן שבע ברכות מפני שמונים מכללם ברכת בפה"ג ע"כ. ועיין ברמב"ם פ"י מאישות ה"ד שכ' וז"ל ואם יהי' שם יין מביא כוס של יין ומברך על היין תחלה ומסדר את כולן על הכוס ונמצא מברך שבע ברכות ויש מקומות שנהגו להביא הדס עם היין ומברך על ההדס אחר היין ואח"כ מברך הישש ע"כ לא הזכיר כאן דאם אין לו יין דמברכים על השכר כאשר כ' בפ"ג מאישות גבי ברכת אירוסי' . והרא"ש בשם הר"ן כ' בפ"ק דכתו' אם הוא מקום שאין מצוי בו יין יקח צמוקי' וישרה אותם במים ויסחוט אותם ויברך עליו ואם לא מצא צמוקים מברך על שכר שהכל ולא סגי לי' אלא בכוס אבל ברכת אירוסי' וכו' אבל ברכת חתנים שהיא ז' ברכות חייב לברך על הכוס בפה"ג או שהכל על השכר אם לא נמצא יין כל עיקר עכ"ל . ובטור סי' ס"ב מביא דברי הרמב"ם והר"ן הנ"ל וכן הוא בשו"ע שם . והנה להרמב"ם אין הכוס מעכב ולר"ן ורא"ש מעכב וכ' החמ"ח ס"ק א' דלא ירע החילוק בין אירוסי' דלכו"ע אין הכוס מעכב לברכת נישואי' דמעכב דבחדא מחתא מחתינהו ולא הזכיר בש"ס כוס בא' מהן . וב"ש שם ס"ק ב' כ' דמש"ה מעכב בנישואי' משום דגמרי ז' ברכות דוקא ע"ש דמשיג על החמ"ח דהמגיד לא כ' דכוס אין מעכב רק באירוסי' אבל בנישואי' לא כ' דאין הכוס מעכב ואולם עיין בהה"מ פ"י מאישות דשם כ' שאין היין

מעכב ואפשר דלזה כיון החמ"ח אך באמת י"ל דכונת הה"מ אף דהרמב"ם לא הזכיר בנישואי' אם אין יין מצוי דמברכים על שכר כמ"ש באירוסין אפ"ה פשוט דאין היין מעכב ובמקום שאין יין מצוי די בשכר וסמיך א"ע אמ"ש גבי ברכת אירוסין ודוק .

והנה לדעת הרמב"ם ושור מברכי' על הכוס קודם שמברכים ברכת חתני' אבל המרדכי כ' בשם ראבי"ה דמברכים על הגפן לאחריהן עיי"ש בפ"א דכתו' ורמ"א בד"מ הכריע דתחת החופה מברכים על הכוס תחלה ובסעודה בבהמ"ז מברכים על הכוס בסוף ועיין ב"ש ס"ק ב' דכן המנהג עכשיו והטעם בבהמ"ז דלא יהא נראה דמברכים בפה"ג לצורך בהמ"ז ולא משום ז' ברכות לכך מאחרי' בפה"ג עיי"ש .

ברכת חתנים בעשרה כדאיתא במס' כתובות ז' ע"ב או משום שנאמר בבועז ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה או משום דכתיב במקהלות ברכו אלקים ממקור ישראל דהיינו על עסקי מקור עיי"ש ובתוס' ד"ה שנאמר וד"ה במקהלות .

חתנים מן המנין של עשרה (שם דף ח') והרמב"ם פ"י מאישות ה"ה כ' ואין מברכים ברכת חתנים אלא בי' גדולים וב"ח וחתן מן המנין וכ' הה"מ שם דלמד דבעי ב"ח וגדולי' למעוטי קטנים ועבדים ממסקנא דש"ס במס' ברכות ט"ז ע"ב וכ"פ בפ"ח מה' תפלה וה"ה לכל דבר שצריך י' שאין מצטרפי' . וכן הוא בטור סי' ס"ב . וכ' הב"י בשם תשו' הרשב"א דאם אין כאן י' ב"ח וא"א להביאם ממקום אחר דמעכב דברכת חתנים אינה בפחות מי' ומשמע דמפרש הא דכלה בלא ברכה אסורה היינו בלא ברכה ממש וברכות מעכבי' . אבל הרמב"ם מפרש דהא דכלה בלא ברכה אסורה קאי אחופה וברכות אינן מעכבות שכ"כ בפ"י מה"א ה"ו המארס את האשה ובירך ברכת חתנים ולא נתייחד עמה בביתו עדיין ארוסה היא שאין ברכת חתנים עושה הנישואי' אלא כניסה לחופה אירם וכינם לחופה ולא ברך ברכת חתנים ה"ז נשואה גמורה וחוזר ומברך אפי' אחר כמה ימים עכ"ל וכבר נתבאר למעלה גבי ברכת אירוסי' דלדעת הרמב"ם חופה היינו יחוד בביתו של החתן . וכ"כ הגהות מרדכי בקדושי' ותשו' מיימוני דאין הברכות מעכבות דיעבד דהא דכלה בלא ברכה היינו בלא חופה אלא דנקיט בלא ברכה לפי שעושי' ברכת נישואין וכי תעלה על הדעת דאם אין במדינה י' שלא תנשא אשה משום דברכת חתנים בי' דוקא עיי"ש סוף אישות סי' י"ח וי"ט ומוהרי"ו סי' ז' אבל הב"י כ' על דברי התשו' מיימוני ואין דבריו נראי' דמה טענה היא זו דאה"נ אם אין שם י' לא תנשא אשה ואין זה אלא כמכריע הדבר מעצמו אבל בד"מ שם כ' דאין הברכות מעכבות בדיעבד ולכתחלה יש לזהר ולהדר אחר י' וגם המחבר סי' נ"ה פסק כהרמב"ם ועיין ב"ש שם ס"ק ח' דדוקא בברכת נישואי' מברך אפי' אחר כמה ימים משום דלא נזכר בברכה זו כלום מנישואין משא"כ בברכת אירוסי' ומוהרש"ל ביש"ש לכתו' סי' י"ד פסק דדוקא בתוך ז' ימי המשתה יש לברך בלא בירך בשעת נישואי' דדומה למי שלא בירך בהמ"ז וכדלעיל גבי ברכת אירוסי' אבל אח"כ לא דמאחר שהיא אשתו בקדושי' ובחופה כראוי ברכה זו מה טיבה עיי"ש .

ומברכי' ברכת חתנים לדעת הרמב"ם קודם הנישואי' שכ"כ בפ"י מאישות וצריך לברך ב"ח קודם הנישואי' וכו' וכ"כ הטור רסי' ס"ב דמברכי' ב"ח קודם כניסת חופה וכ' ב"י הטעם משום עובר לעשייתן והרמב"ן כ' הטעם משום דחופה

יחוד הוא ובעי ראו' לביאה וכלה בלא ברכה אסורה וכו' אבל הר"ן פ"ק דפסחים כ' דנוהגי' שאין מברכי' ב"ה אלא לאחר שתכנס לחופה לפי שאין ברכות הללו אלא ברכות תפלה ושבח תדע שהרי מברכי' אותן כל ז' עי"ש וגם הרמ"א בד"מ כ' דהמנהג לאחר שתכנס לחופה ובפרט להרא"ש ז"ל דלא בעי חופה הראו' לביאה וכ"ש בזה"ז דחופה אינו יחוד ולכן אין מברכי' אלא תחת החופה וכן המנהג בזמנינו עי"ש אבל המחבר שם פסק כרמב"ם דקודם הנישואי' מברכי' ועיין ב"ש ס"ק א' שכ' ומה שאנו מברכי' ברכת נישואי' תחת החופה משום בחופה ליכא יחוד והוי עובר לעשיי' קודם שאוכלי' ביחד במקום צנוע ומזה ג"כ ראי' דעיקר החופה היא האכילה במקום צנוע דאל"כ ק' על מנהג שלנו דאיך עושי' ב' דברים הסותרים זא"ז דמברכי' קודם הקידושי' כדי שיהא עובר לעשייתן וברכת נישואי' מברכים תחת החופה מיהו י"ל ברכת אירוסין שאני דמדכיר האירוסין בברכה לכן צ"ל עובר לעשייתן משא"כ ברכות הנישואין וכו' עיש"ה. וע"ע בפתחי תשובה סי' ס"ב ס"ק א' ולעיל גבי ברכת אירוסין. בשעת הברכות מחוייבי' כל העומדים שם לעמוד על רגליהם (באה"ט סי' ס"ב בשם כנה"ג) ברכות חתנים אין להן סדר ומי שחסר אחת מהן מברך אותה במקום שנזכר (שם בשם אגרת הרמב"ם) קטן פחות מבן י"ג ויום א' שנשא אי מברכי' ברכות חתנים עיין שם בבאר היטב ולעיל מ"ש גבי ברכת אירוסין. אם נושא ב' נשים או יותר כא' מברך ברכת חתני' לכלם כאחד אבל שמחה צריך עם כל א' שמחה הראו' לה לבתולה ז' ולאלמנה ג' ימים ואין מערבי' שמחה בשמחה (רמב"ם פ"י מאישות וטוש"ע סי' ס"ב עיין הה"מ שם) ואם יש ב' חתנים יחד להרא"ש בתשו' מברכי' ברכת חתנים א' לשניהם אבל להרשב"א בתשו' מכנסי' כל כת וכת מן החתני' לחדר א' לעצמו כדי שיהא ניכר שיש שם ב' חתנות ואין מברכי' לזה בפני זה להפריש בחתנותם וזהו בענין ז' ברכות שעושים מחמת כניסתן לחופה אבל לאחר הסעודה מברכים להרבה ביחד ופסק המחבר בסי' ס"ב כהרא"ש אבל הרמ"א פסק כהרשב"א לעשות לכל א' חופה בפ"ע ולברך וכן המנהג עכשיו. אין לעשות חופות ב' אחיות ביחד (רמ"א שם בשם ס"ח) וי"א דאף בב' נכריות יש לזהר משום איבה דשמא יכבדו לא' יותר מחברתה (שם בשם מרדכי דמ"ק) ואין נזהרין מזה ואדרבא יש מכוני' לעשות חופות עניות עם חופות עשירות משום מצוה (שם בשם הגמ"י).

גרס' בכתו' שם ת"ר מברכי' ברכת חתנים בבית חתנים רבי יהודא אומר אף בבית האירוסי' מברכי' אותה אמר אביי וביהודה שנו מפני שמתייחד עמה. ופירש"י ז"ל הא דר"י ביהודא שנו שמתייחד עמה באירוסי' כדי שיהא לבו גם בה כדלקמן לפיכך מברכים ברכת חתנים מתחלה דתני' כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה ע"כ וכ"כ התום' שם דלפי שלפעמים בא עליה שלא לשם חופה עושי' ברכה מתחלה כדי שיהא כלה בברכה ע"כ ובהג"א כ' בשם המרדכי פי' ר"א מבונא דל"ם ת"ק אדר"י אלא ת"ק לא איירי ביהודא ומודה ת"ק דכל היכא דאיכא למיחש ליחוד דמברכי' וכ' דכן המנהג דארום וארוסתו השוהי' יחד בבית א' שמברכים עליהם ז' ברכות פן יתייחדו ע"כ. וגם הטור סי' ס"ב כ' במקום שנוהגים שהחתן מתייחד עם הכלה אחר האירוסי' מברך ברכת חתנים מיד בשעת האירוסין והאידנא אין נוהגין ליארס אלא בשעת חופה הלכך מברך ברכת אירוסי' וברכת נישואין יחד זא"ז ע כ וכ"פ הרמ"א בהג"ה שם דאסור אפי' יחוד בארוסה בלא ברכה ולכן

ארוס שהוא עם ארוסתו בבית א' מברכים ז' ברכות פן יתיחדו וכ' הב"ש ס"ק א' דזהו עפ"י מ"ש הר"ן בקידושין דלרי"ף ורמב"ם אחר הקידושי' צריך חופה ואז מותר לבא עליה אפי' לא התכוין לשם נישואין אבל קודם החופה אסור לבא עליה שלא לשם נישואין אבל אם כונתו לשם נישואין א"צ חופה ולהמרדכי דכלה בלא ברכה היינו ברכה ממש צריך אף ברכה אבל הרמב"ם ס"ל דכלה בלא ברכה היינו חופה וע"כ פסק אע"פ שברך ברכת חתנים כל זמן שאינו מתייחד עמה בביתו עדיין ארוסה היא משום דלדעתו חופה הוא יחוד בביתו דוקא ואין ברכת חתנים עושי' נשואי' אלא כניסה לחופה וכמבואר לעיל. ועיין בש"מ לכתו' די"א דביהודא וה"ה כל שנוהגין להתייחד עמה כאנשי יהודא צריכי' לחזור ולברך בשעת נישואי' מפני אותן שלא היו באירוסי' שמא יתמהו כיצד נכנס לחופה בלא ברכה ועוד דשעת נשואי' דמי' למלתא אחריתי ולא גריעא מפנים חדשות כל ז' ע"ש. ועל מ"ש המחבר בסי' ס"ב דהאידנא אין נוהגי' לארס אלא בשעת חופה כ' הב"י זה הי' מנהג מקומו. אבל האידנא קצת נוהגי' כן וקצת נוהגי' שלא ליארס בשעת חופה אבל הרמ"א כ' דהמנהג עכשיו לעשות אירוסין ונישואי' ביחד ומברכי' שם ברכת אירוסי' וברכת נישואי' וכן מנהגינו. ועיין בתוס' פסחי' ק"ב ע"ב ד"ה שאין כשמברכי' ברכת אירוסי' וברכת נישואין יחד תחת החופה נהגו לומר על שתי כוסות אף דל"ש אין עושי' מצות חבילות חבילות דל"ד לבהמ"ז וקידוש דשניהם מענין א' ותרי מילי נינהו משא"כ ב"א וב"נ דחד מלתא הוא אפ"ה מברכים אב' כוסות משום דרגילים לבא זה בלא זה דברכת אירוסי' בבית אירוסי' וברכת חתני' בבית חתני' ועוד דנהגו לקרות כתובה בינתיים והוי הפסק ולכך מתכונים ולכך צריך ב' כוסות והרא"ש כ' שם דרבינו משולם הנהיג לומר על כוס א' דל"ש אין עושין מצות חבילות משום דחד מלתא הוא אבל ר"ת אומר שצריך ב' כוסות לפי שאומרי' ב"א בבית אירוסי' וגם לפעמי' מקדש אשה ונושאה לאחר זמן מרובה ויש מקומות שנהגו לקרות הכתובה בינתיים הלכך צריך ב' כוסות וכ"כ הטוש"ע סי' ס"ב וכן הוא מנהגינו ומפסיקי' בקריאת הכתובה ועיין חמ"ח לענין ברכה אחרונה.

ודע דבש"מ כ' שם בשם תר"י דמפרש בירושלמי בשעה שבאו בני יעקב לקבורת אביהם בא עשו לערער על מקום הקבורה וקם יהודא והרגו ואח"כ כשגברה ידו של עשו גזר על יהודא שכל בתולה שתבעל מהם תנשא לסרדיוט תחלה ומפני זה הי' מנהג שהי' מתיחד עם ארוסתו בשעת האירוסין וי"מ שלא הי' בועל אותה דכלה בלא ברכה וכו' אלא מתוך שהי' מחבק ומנשק אותה היתה חיבה יתירה ביניהם וכשהי' בא הסרדיוט לבעול אותה לא היתה נבעלת אלא באונס עוד נוכל לפרש שבשעת אירוסי' הי' בועל אותה והיו אומרי' ברכת חתנים אלא שלא היו עושי' חופה מיד מפני הרואים כדי שלא יתפרסם הדבר פי' הסרדיוט פקיד העיר עכ"ל ועיין ירושלמי פ"ק דכתו' ה"ה.

וכ"ז הוא בברכת חתנים שמברכים תחת החופה אבל בברכת חתנים שמברכים כל שבעה אם הוא בחור או היא בתולה ויום א' באלמן שנשא אלמנה ע"ז גרסי' בסס' כתו' ז' ע"ב ת"ר מברכי' ב"ח בעשרה כל שבעה אר"י והוא שבאו פנים חדשות ופירש"י ז"ל והוא שבאו אל המשתה פנים חדשות בכל יום שלא הי' שם אתמול ע"כ ובתר הכי אי' בש"ס שם ר"א איקלע לבי ר"כ יומא קמא בריך כלהו

מכאן ואילך אי איכא פנים חדשות בריך כלהו ואי לאו אפושי שמחה בעלמא הוא מברך שהשמחה במעונו ואשר ברא משבעה ועד שלשים בין אמר להו מחמת הלולא ובין לא אמר להו מחמת הלולא מברך שהשמחה במעונו מכאן ואילך אי אמר להו מחמת הלולא מברך שהשמחה במעונו ואי לא לא וכי א"ל מחמת הלולא עד אימת א"ר פפי משמי' דרבא עד תריסר ירחי שתא ומעיקרא מאימתי א"ר פפא מכי רמי שערי באסיתנא אינו והא ר"פ איעסק לאבא מר ברי' ובריך משעת אירוסין שאני ר"פ דהוי טריח לי' רבינא איעסק לי' לברי' בי רב חביבא ובריך משעת אירוסי' אמר קים לי בגוייהו דלא הדרי בהו לא אסתייע מלתי' והדרי בהו רב תחליפא בר מערבא איקלע לבבל בריך שית אריכתא ולית הלכתא כותי' עכ"ל השי"ם ופירש"י ז"ל מברך שהשמחה במעונו בתחלת הזמן. בין א"ל לקרואי' מחמת הלולא, קראתי לכם הלום לסעודה. מעיקרא, קודם החופה אם הזמין קרואי' וא"ל מחמת שאני רוצה להכנים בני לחופה. מאימתי, הוי התחלת שמחת חופה לברך שהשמחה במעונו. מכי רמי שערי באסיתנא, יש שורין שעורי' בעריבת המים להטיל שכר לצורך החופה וי"א לשם החתן והכלה זורעי' שעורי' בעציץ לומר פרו ורבו וצמחו כשעורי' הללו. דהוי טריח לי', מתוקני היו לו כל צרכי חופה וסעודה איקלע לברי', שידך לו אשה. וברוך משעת אירוסי', שהשמחה במעונו. והדרו בהו, לא נתנו לו האשה. שית אריכתא, הוסיף דברי' על שהכל ועל ברכת יצירה ראשונה וחתם בהם בברוך. ולית הלכתא כותי' כדפי' לעיל עכ"ל רש"י ז"ל.

המבואר מזה דמברכי' ב"ח בבית החתנים בסעודת משתה של שמחת חתן וכלה והיינו ביומא קמא אפי' בליכא פנים חדשות ובשאר יומי באיכא פנים חדשות. ומהו הנקרא פנים חדשות כבר הבאתי לשון רש"י ז"ל דמפרש פנים חדשות בכל יום שלא היו שם אתמול ומפרש הש"ם את דעתו דלא בעי שיהא בני אדם המרבי' בשבילם ואפי' באו פתאום אל בית המשתה ואפי' אינם ראוים להרבות בשבילם מ"מ כיון שלא היו אתמול בעת המשתה ואפי' היו ביום הראשון בשעת הנישואין אפ"ה מקרי פנים חדשות ומברכי' ז' ברכות אך דוקא אם אוכלים שם עתה. ואולם לדעת התוס' ד"ה והוא בעי דוקא בני אדם שמרבי' בשבילם השמחה יותר ופי' ג"כ הש"ם כונתם דאפי' אי באו פתאום ולא הרבו בשבילם מ"מ כיון שהם בני אדם אשר היו ראוי' להרבות בשבילם השמחה יתירה על ידיהם ושמחים עמהם יותר החתן והכלה ובני החופה וע"כ מברכים ז' ברכות וגם לשיטתם משמע דאפי' אם היו אצל הנישואין ושמעו אז ז' ברכות כיון שלא היו ביום ראשון בשעת אכילה מקרי פנים חדשות וכ"כ תר"י להדי'. אמנם הרמב"ם ז"ל בפ"ב מברכות ה"י כ' דדוקא אי באו אחרי' אשר לא שמעו עדיין ברכת נישואי' בעת הנישואין אז נקראו פנים חדשות ומברכים בשבילם ז' ברכות עיי"ש. והגמ"י כ' בשם רבני גרבונא דפנים חדשות היינו אם אותן שבאו לחופה עודם שם שלא הלך א' מהם אז מברכי' כלהו ואפי' כל הז' ימי' ובלבד שלא הלך אדם מאותן שבאו לכבוד החופה אבל הלכו לא עיי"ש. והר"ן בשם הרמב"ן כ' דאם באו פ"ח אפי' אינן אוכלי' שם אפ"ה מברכי' ז' ברכות כיון שעומדים שם. ודעת הרא"ש והטור סי' ס"ב כדעת התוס' והמחבר בשו"ע שם מביא תחלה דעת הרמב"ם ואח"כ דעת רש"י בשם י"א וכ' וכן פשט המנהג ובס"ח שם מביא ג"כ דעת התוספות והרא"ש בשם י"א ורמ"א מביא דעת הר"ן בשם הרמב"ן ועיין ב"ש ס"ק ח' דמוהרש"ל

פסק כהרמב"ם ואנן נוהגי' כרש"י ז"ל וע"ע ב"ש ס"ק ז' מה שתמה על הב"ח ביו"ד סי' שצ"א .

פנים חדשות יש מי שאומר דבעי' לכל הפחות שנים מדקאמר ר"י פנים בלשון רבים אמנם הש"מ דחה זה וכ' דטעותא היא דר"י קאי על מה דתני' מברכי' וכו' כל שבעה ומפרש דהא דתני' מברכי' וכו' כל שבעה היינו שבכל יום ויום באו פ"ח שלא היו שם ביום שלפניו וריבוי דנקיט היינו לפי רוב הימים ומיהו בכל יום בחד סגי עיי"ש וכ"כ הב"ש ס"ק ז' בשם הר"ן והב"ח . ועיין ר"ן בשם תוס' דאם באו פ"ח בלילה מברכי' עליו לילה ויום והוא שעמד שם כל שעת ברכה ועיין עוד בש"מ בזה.

שבת כ' התוס' כתו' ד"ה והוא מקרי פנים חדשות דאמרי' באגדה מזמור שיר ליום השבת אמר הקב"ה פנים חדשות באו לכאן נאמר שירה וגם מרבי' לכבוד השבת בשמחה ובעודה וכ"כ הרא"ש ז"ל שם והר"ן כ' דבשבת עיקר השמחה שהחתן יוצא מביהכ"נ ומוציאי' כלה מחדרה ונכנסי' לחופה וגם א"א שלא יהי' בשבת א' שלא הי' אתמול לכך נקרא פ"ח ומברכי' ז' ברכות אע"פ שאין אנו יודעי' אם יש כאן פ"ח והטור סי' ס"ב כ' דבשבת ויו"ט ראשון ושני הוי כפ"ח בסעודת הלילה ושל שחרית אבל לא בסעודה שלישית וכ' הב"י הטעם דאינו עיקר כ"כ דאיכא מ"ד דיוצאי' במ"ש תרגומא עיי"ש דכ' בשם הא"ח די"א אפי' ביו"ט ראשון א"א ז' ברכות ורמ"א בד"מ כ' בשם מנהגים דהדרשה היא כפ"ח ע"כ נהגו לברך ז' ברכות בסעודה ג' של שבת כי נוהגי' לדרוש ובשו"ע שם ס"ח כ' המחבר דהמנהג כהטור ורמ"א כ' דעכשיו נהגו לברך ז' ברכות בסעודה ג' או משום הדרשה או משום דרגילי' לבא פ"ח .

ועיין ברא"ש כתו' שכ' וז"ל ויש מקומות שבשבת אחר סיום התפלה מלוין כל הקהל את החתן עד ביתו ואומרי' שם ז' ברכות ואומרי' מפני שלא היו רוב הקהל ביום ו' וביום השבת כלן מצויין שם ושאלו את רב האי על מנהגם והשיב שאינו מנהג יפה אלא שאין איסור בדבר שהרי אמרו מברכי' ב"ח כל ז' והוא שבאו פ"ח. וי"א הא דמברכי' ע"י פ"ח היינו דוקא לאחר סעודה ובמס' סופרים פי"ט יש נהגו רבותינו לומר בבוקר ב"ח על הכוס בי' פנים חדשות כל ז' וכן בערב קודם סעודה מברכי' אותה עכ"ל ובר"ן שם אי' וי"א שאין מברכים ב"ח אלא בבהמ"ז כדאמרי' הכא כי תני' ההוא בבהמ"ו ולא כמו שנהגו עכשיו לברך ב"ח בי' ובשבת שלא בשעת סעודה וליתא שהרי שנינו במס' סופרי' ונהגו ז"ל לומר ב"ח על הכוס בי' ופ"ח כל ז' ובערב קודם סעודה אלמא קודם סעודה היו רגילי' לברך אותה לפי שהיו רגילי' להתאסף בבית החתן בבוקר ובערב לשמוח החתן והכלה והיו מברכי' אע"פ שאין אוכלי' ואנן ג"כ בי' ובשבת שהחתן יוצא מביהכ"נ מוציאי' כלה מחדרה ונכנסים לחופה זו היא עיקר השמחה וראוי לברך עליה וה"נ מוכח בירושלמי שאמר מברך ב"ח בבית חתנים כל ז' ר"י סבר מימר מפקין כלתה כל ז' כלומר מחופתה להיות שמחי' עמה ומש"ה מברכי' כל ז' א"ל רבי יוסי והתני ר"ח מברכי' ברכת אבלים כל ז' אית לך למימר מפקין מיתא כל ז' אלא כדון מה כאן מנחמי' עמו אף כאן משמחי' עמו מה כאן מזכירי' פירוש האבל ומש"ה מברכי' אף כאן מזכירים כלומר השמחה ומש"ה מברכי' וכו' עיש"ה וכן האריך בזה הש"מ .

אמנם הרמב"ם פ"ב מה' ברכות פסק דמברכי' ב"ח בבית חתני' אחר א' בע ברכות אלו [היינו ברכות המזון] בכל סעודה וסעודה שאוכלי' שם עי"ש פסק א"כ דאין מברכי' ז' ברכות רק אחר בהמ"ז וכ"פ הטוש"ע סי' ס"ב דמברכים אחר בהמ"ז בכל סעודה וסעודה אי איכא פ"ח השבע ברכות וכן הוא מנהגינו. ימים אלו מתחילי' לאחר שב'רך ז' ברכות בראשונה (רמ"א שם בהג"ה בשם תשו' הרא"ש כלל ס' דין כ') ועיין חמ"ח דלא תימא דמתחילין מסעודה ה'ראשונה אלא מתחילין מעת הברכה שתחת החופה. וע' בתו' מס' פסחים ק"ב ע"ב ד"ה שאין שכ' ויש נוהגים בחופה מטעם זה שלא לומר ז' ברכות על כוס בהמ"ז אלא מביאי' כוס אחר ואין מברכי' על השני בפה"ג כיון שכבר בירך על כוס בהמ"ז כי אין נכון לברך פעמים אך רבינו משולם ה' אומר הכל על כוס א' דל"ד לבהמ"ז וקידוש דתרי מילי נינהו כדאמרי' בסמוך אבל הכא חדא מלתא היא דבהמ"ז גורם לברכת נישואין ע"כ והרא"ש כ' ג"כ מטעם אין עושי' מצות חבילות חבילות נהגו שאין אומרי' שש ברכות על כוס של בהמ"ז אלא מביאי' כוס אחר ואומרי' עליו שש ברכות ואח"כ חוזר ולוקח כוס של בהמ"ז ומברך עליו בפה"ג ואל תתמה שמביאי' כוס לשש ברכות וא"א עליו בפה"ג דכה"ג אמרי' לקמן ר"א בריך אכסא קמא ותו לא עי"ש והר"ן בתו' מביא סעד ממס' סופרים דאין מברכי' על כוס אחד עיין במס' סופרים פ"ט ה"א דאי' להדיא דמביאי' ב' כוסות לפי שא"א ב' קדושות על כוס א' וע"ע בש"מ באריכות בזה. והטור סי' ס"ב לאחר שהביא דברי התוס' והרא"ש הנ"ל כ' וכן נוהגי' באשכנז ובצרפת ובספרד אין נוהגי' כן אלא אומרי' הכל על כוס א' והמחבר בשו"ע שם ס"ט מביא ב' הדיעות וכ' דכן פשט המנהג דא"צ אלא כוס א' ורמ"א הגיה דבמדינות אלו המנהג בב' כוסות וכן אנו נוהגי' כידוע. עיין ב"ש ס"ק י"א דוי הסר ובהמ"ז על כוס א' וששה ברכות נישואין על כוס השני ובפה"ג אח"כ אכוס דבהמ"ז וא"צ להכין הכוס השני אלא בשעה שאומר הברכות (ב"ש שם בשם פרישה).

ועיין בר"ש אהא דר"א איקלע לבי ר"כ יומא קמא בירך כולי' כ' וז"ל יומא קמא י"מ סעודה קמייתא כדאמרי' בפסחים יומא קמא לא תלושו בחלבה דהיינו סעודתא קמייתא ומיהו אם לא אכלו עד הלילה מברכי' משום דלא גרע מפ"ח כיון דאכתי לא אכלו בני החפה ובשבת דמברכי' אף בסעודת שחרית אע"פ שבירך בליל שבת דכבוד יום עדיף והוי כפ"ח אחרי' עכ"ל א"כ לדעתו הכל תלוי בסעודה הראשונה דאם כבר אכלו הסעודה ורוצים עוד לאכול סעודה אפי' באותו היום אפ"ה אין מברכי' ז' ברכות אא"כ איכא פ"ח ולהיפך אי לא אכלו סעודה הראשונה עד הלילה אפ"ה מברכי' ז' ברכות אפי' בליכא פ"ח דהסעודה הראשונה היא העיקר והוי כפ"ח אע"פ שכבר ברכו תחת החופה. וכ"כ בש"מ דל"מ אם התחילו ביום אע"פ שנמשכה הסעודה עד הלילה אלא אפי' לא התחילו עד הלילה אפ"ה מברכי' כל ז' ברכות וראי' מרב כהנא כנ"ל. אבל לשיטת הרמב"ם פ"ב מה' ברכו' אפי' בסעודה הראשונה אין מברכי' ז' ברכות אא"כ איכא פ"ח דהיינו לדעתו ז"ל מי שלא ה' בשעת הנישואי' ולא שמע עדיין הברכות שתחת החופה. ועיין בכ"מ בשם הרמ"ך דלפי סוגי' ההלכה ברכות חתנים בסעודה נתקנו וכיון שכן אין נכון שיפטור ברכת נישואין לברכות סעודה וע"כ מנהגינו לברך ב"נ בתוך הסעודה אע"פ שהיו כל הקהל בשעת נישואי' ושמעו הברכות וכשיטת הרא"ש ז"ל וכ"כ הטור

סי׳ ס״ב וכ׳ הב״י בב״ה שם וז״ל ומשמע דלהא מלתא ל״ש לן בין אלמון שנשא אלמנה לבחור שנשא בתולה דכיון דבתרוייהו ביומא קמא ז׳ ברכות ויומא קמא פרושו סעודה קמייתא אפי׳ אינה בו ביום מה לי הא ומה לי הא אבל רי״ו ז״ל כ׳ יום א׳ מברך לעולם כל ז׳ ברכות כלומר בסעודה א׳ אחר בהמ״ז אפי׳ לא אכלו עד הלילה כ׳ המפורשים דכל סעודת יום א׳ מברכי׳ ז׳ ברכות ואם היא אלמנה ולא אכלו עד הלילה אין מברכי׳ עכ״ל וכ׳ הב״י ע״ז דא״י מנין לו לחלק בכך כי הרא״ש שפי׳ יומא קמא סעודה קמייתא לא חלק בדבר עכ״ל וב״ש שם ס״ק ה׳ כ׳ הטעם לחלק משום דלהרא״ש הטעם בסעודת הראשונה בלילה דלא גרע מפ״ח ובאלמון שנשא אלמנה אפי׳ בפ״ח אין מברכי׳ יותר מיום א׳ מש״ה ס״ל לרי״ו דאם לא אכלו סעודה הראשונה עד הלילה דאין מברכי׳ עיש״ה דמביא בשם ש״י בתשו׳ דכונת הרא״ש במ״ש דלא גרע מפ״ח היינו אפי׳ באלמנה אם לא אכלו עד הלילה לא גרע מפ״ח בבתולה ומברכי׳ ז׳ ברכות וכן כונת הב״י בב״ה הנ״ל. הנה להרא״ש הכל תלוי בסעודה הראשונה ולהרי״ף והרמב״ם ביומא קמא כל היום מברכי׳ אפי׳ אי אכלו כמה פעמים ביום להרמב״ם דוקא באיכא פ״ח וכמ״ש לעיל לדעתו ולרי״ף ביומא קמא אפי׳ בליכא פ״ח וכ״כ הש״ג ואם לא אכלו ביומא קמא אז בעי פ״ח ובאלמון שנשא אלמנה מברכי׳ ג״כ ביומא קמא בכל סעודה וסעודה ז׳ ברכות ואם לא אכלו עד הלילה אין מברכי׳ דבזה לא מהני אפי׳ פ״ח כמבואר ומסיק הב״ש דספק ברכות להקל ולפ״ז אין מברכי׳ ז׳ ברכות בליכא פ״ח אלא בסעודה הראשונה ביומא קמא באכלו ביום אבל לא בסעודה שני׳ אפי׳ באכלו ביום ולא בסעודה הראשונה בלא אכלו אלא בלילה ובאלמון שנשא אלמנה ג״כ דוקא ביום ראשון וסעודה ראשונה וסעיד ביום. אך עתה המנהג בסעודה הראשונה אפי׳ באכלה בלילה לברך ז׳ ברכות. ועי׳ בתשו׳ רמ״ע מפאנו מובא בחמ״ח שם טעם למנהגינו וע״ע בפ״ת ישוב למנהגינו בשם בית מאיר והגאון מליסא ז״ל.

ומיום ראשון ואילך וליכא פ״ח דאמרי׳ בגמרא שאין מברכי׳ רק שהש״ב ואשר ברא דאפושי שמחה בעלמא הוא לדעת הרמב״ם זהו דוקא בבחור או בתולה אבל באלמון שנשא אלמנה ביום ראשון אי איכא פ״ח מברכי׳ ז׳ ברכות ואי ליכא פ״ח שהשמח׳ במעונו ואשר ברא אבל בשאר הימים אין מברכי׳ כל עיקר שכ״כ שם בבית חתנים מברכי׳ ברכת חתנים אחר ארבע ברכות אלו בכל סעודה וסעודה שאוכלי׳ שם ואין מברכי׳ ברכה זו לא עבדים ולא קטנים עד כמה מברכי׳ ברכה זו אם הי׳ אלמון שנשא אלמנה מברכי׳ אותה ביום ראשון בלבד ואם בחור שנשא אלמנה או אלמון שנשא בתולה מברכי׳ אותה כל ז׳ ימי המשתה. ברכה זו שמוסיפי׳ בבית חתנים היא ברכה אחרונה משבע ברכות של נישואי׳ בד״א כשהיו האוכלי׳ הם שעמדו בברכת נישואי׳ ושמעו הברכות אבל אם היו האוכלי׳ אחרי׳ שלא שמעו ברכות נישואי׳ בשעת נישואי׳ מברכי׳ בשבילם אחר בהמ״ז ז׳ ברכות כדרך שמברכי׳ בשעת נישואי׳ והוא שיהי׳ עשרה וחתני׳ מן המנין עכ״ל אמנם הטור סי׳ ס״ב כ׳ ונראה דאפי׳ אלמון שנשא אלמנה שאין מברכי׳ ז״ב אלא יום א׳ אפי׳ אי איכא פ״ח. שהשמחה במעונו ואשר ברא מברכי׳ כל ג׳ בזמן שמחתם עי״ש ומן התימא על שלא הביא דעת הרמב״ם דחולק בזה. ובשו״ע שם ס״ז סותם הדברי׳ כדעת הרמב״ם ובס״ג כ׳ דאלמון שנשא אלמנה מברכי׳ שהשמחה במעונו כל ג׳ וכ׳ הב״ש דמשמע דאשר ברא אין מברכי׳ עי״ש ויש להעיר דהרי בס״ז

דכ' כרשון הרמב"ם כ"כ להדיא וצ"ע. ושהשמחה במעונו מבואר ברמב"ם פ"ה מברכות ה"ה.

ועיין נוב"י מה"ת ס' פ"א בנואף שנושא בעולתא דידי' לענין ב"ח ובפתחי תשובה סי' ס"ב ס"ק ט'.

ולענין אי ליכא פ"ח בשאר הימים דאינו מברך רק אש"ר ברא ושהשמחה במעונו כ' הרא"ש יש שכתבו דבעו' ויש שכ' דלא בעי' דלא הוזכרו' אלא כשמברכי' כל ב"כ הזיווג דומי' דבועז ומקור ישראל וכן מסתבר עכ"ל והר"ן כ' ומשמע לי דאשר ברא בפ"ע לא מקריא ברכת חתנים דאי מקרי הכי לא הו"ל לר"י למימר והוא שבאו פ"ח דבלא פ"ח נמי מברך אותה כדאמר באו פ"ח מברך שית לא באו מברך אחת אלא וראי אשר ברא בפ"ע לאו ב"ח היא אלא כללהו שית ברכות מיקרי ב"ח כי היכא דלארבעה של בהמ"ז מקרי בהמ"ז ונ"מ דאע"ג דאמרי' דב"ח בי' היכא דליכא פ"ת דלא מברך אלא שהשמח' במעונו ואשר ברא לא בעי' אלא בג' נמי מבריכי' לה והיינו נמי דאמרי' בסמוך ואי לא אפושי שמחה בעלמא היא מברך שהשמחה במעונו ואשר ברא ולדידי ה"פ אי איכא פ"ת מברך לכלהו דלדידהו כתחלת נישואי' דמי ואי לא מאי דאמרי רבנן שבעה לברכ' ליתא משום נישואי' דלנישואי' זמא קמא סגי אלא לאפושי שמחה בעלמא הוא דתקן הכי הלכך בשהשמחה במעונו וא"ב סגי והרמב"ן ז"ל כ' דמדא' בגמרא בריך שית ובריך חמש ש"מ דהשמחה במעונו לאו ברכת חתנים היא ומינה דאפי' בג' נמי מברכי' אותה ומדבריו אתה למד שהוא סובר דאשר ברא דהוא מכלל שית וחמש שאין מברכי' אותה אלא בי' ולדבריו נצטרך לדחוק ולפ"ש דהא דאר"י והוא שבאו פ"ח דה"ק מאי דאמרי' כל שבעה דמשמע שהן שוי' דוקא בשבאו פ"ח וזה דוחק ועיקר הדבר כמ"ש דכשם שהשמחה במעונו אינה ב"ח דהא בי מהולא הוי' מברכי' לה אי לאו משום צערא דינוקא כדאי' בגמרא ולא מברכי' לה אלא משום שמחה בעלמא ה"נ אשר ברא לאו ב"ח היא ולא בעי' שאינה באה אלא משום אפושי שמחה בעלמא וכך נראי' דברי הרמב"ם ז"ל בפ"ב מה' ברכות עכ"ד. ומאי דכ' הר"ן דכן נראה מדברי הרמב"ם הוא מדכ' בחלוקה באם הי' שם אחרי' שלא שמעו ברכת נישואי' דמברכי' ז' ברכות והוא שיהי' עשרה וכו' ובחלוקה הראשונה דכשהיו האוכלי' הם שעמדו בברכת נישואי' דאינה מברך רק שהשמחה במעונו וא"ב לא כ' דבעי' מוכח כדברי הר"ן דא"ב לא בעי' וסגי בג' והבן. והנה לא פליגי אלא באשר ברא אבל שהשמחה במעונו לכ"ע לא בעי' וכ"כ הרמב"ם פ"ה מברכות ה"ה להדי'. ולענין הלכה פסקו הטוש"ע סי' ס"ב כהרא"ש דאשר ברא נמי לא בעי' עיין בחמ"ח שם ס"ק ד'.

לפי מה דאי' בש"ס כתו' הנ"ל מז' ועד ל' בין אמר משום הלולא בין לא אמר משום הלולא מברכי' שהשמחה במעונו ומכאן ועד תריסר ירחי שתא אי אמר מחמת הלולא מברך שהשמחה במעונו ואי לא אמר לא וכ' הרא"ש וסי' לדבר נקי יהי' לביתו שנה אחת ושמח וכו'. והר"ן בשם הרמב"ן כ' דמדאמר בתוך ז' כי ליכא פ"ח אפושי שמחה בעלמא הוא כלומר סעודת קידושין הללו ומדאמר באחר ז' א"ל מחמת הלולא ש"מ דאין מברכי' שהשמחה במעונו אלא בעושה סעודת מריעות לחתונתו אבל אם לא זימן בני אדם אלא חתן הסועד עם בני ביתו אינו מברך כלל והר"ן ז"ל חולק עליו בתוך ז' דלפי דבריו אף אשר ברא לא יברך

בליכא קרואי וזה א"א דסתמא אמרו ז' לברכה אלא ודאי בתוך ז' אפי' ליכא קרואי וחתן סועד עם בני ביתו מברכי' שהש"ב ואשר ברא אבל לאחר ז' מודה להרמב"ן דבעי קרואי והיינו דאמרי' מחמת הלולא דאל"כ איזה הוכחה יש שעושה סעודת שמחה כלל. ודעת הריטב"א כהרמב"ן. והרמב"ם פ"ה מברכות ה"ה כ' סתמא דעד ל' יום אחר הנישואי' מברכי' גברך שהשמחה במעונו שאכלנו משלו והם עוני' ברוך שהש"ב שאכלנו משלו ואם היו עשרה מברך נברך לאלקינו שהש"ב וכו' וכן סעודה שעושי' אותה אחר הנישואי' מחמת הנישואי' עד י"ב חודש מברך שהש"ב עכ"ל הנה בל' יום סתם וכ' דמברך שהש"ב ולא חילק בין איכא קרואי לליכא קרואי אך ממ"ש לאחר ל' תוך י"ח בסעודה שעושי' אחר הנישואי' מחמת הנישואי' משמע דאיירי באיכא קרואי דאל"כ מנא ידעי' דהסעודה הוא מחמת הנישואי' וכדכ' הר"ן ז"ל א"כ י"ל דקאי זה ג"כ אתוך ל' דצריך להיות קרואי' שם ושם ליכא חילוק בין א"ל מחמת הלולא ובין לא אמר ודוק. והטור ס' ס"ב דעתו כדעת הרמב"ן והב"י כ' דהאידנא נוהגי' כרמב"ן בתוך ז' ובשם הסמ"ג כ' הטור שם דהאידנא ערבה כל שמחה ואין לומר אותה כלל לאחר ז' וכ"כ הגמ"י פ"ה מברכות עי"ש. ורמ"א בהגהותיו ס' ס"ב ס"ז מביא דעת הרמב"ן בשם י"א דאפי' בתוך ז' א"א אפי' אשר ברא אי אין מזמנים אחרים וכ' וכן נוהגי' וכ' החמ"ח וב"ש דכ"ש שא"א שהש"ב כי ליכא קרואי ולענין אחר ז' מביא המחבר שם לשון הרמב"ם ומסיים בדברי הסמ"ג דהאידנא ערבה כל שמחה וא"א שהש"ב אלא בז' ימי המשתה ובאלמון שנשא אלמנה תוך ג' ימים. במחזיר גרושתו כ' הב"ש שם ס"ק י"ז בשם ב"ה דא"א שהש"ב ורואי' דמותר להחזיר גרושתו במועד והכנה"ג כ' דוקא במחזיר גרושתו מן הנישואי' אבל במחזיר גרושתו מן האירוסי' מברך שהש"ב. ולענין ברכת נישואי' במחזיר גרושתו עיין רמב"ם פ"י מגירושי' ה"ג דכ' וכן אם גירש את אשתו בגט פסול או שהיתה ספק מגורשת ורצה להחזירה ה"ז מותרת לבעלה וא"צ לחדש הנישואי' ולברך ז' ברכות ולכתוב כתובה עד שתתגרש גירושין גמורי' ע"כ מבואר דבמחזיר גרושתו אחר גירושי' גמורי' מברכי' ז' ברכות עיין כ"מ שם ובפתחי תשו' סי' ס"ב ס"ק כ"א.

כלה שפירסה נדה קודם החופה וזמן טבילתה היא אחר כלות ז' ימי המשתה והמנהג לעשות סעודה בליל טבילה פסק הפנים מאירות ח"ב סי' קכ"ד עפ"י הרמב"ם פ"י מאישות ה"ו דאינו מברך בהחיא סעודה ז' ברכות אבל עכ"פ שהש"ב אומרי' אף האידנא דערבה כל שמחה משום דאז היא עיקר השמחה של החתן והכלה וכן הוא בס' בית מאיר סי' ס"א ותשו' מאהבה ח"א סי' ס"ב אך דיש לפקפק על עיקר הסעודה כמ"ש הרש"ל בחי' לכתו' דף ה' עי"ש ועכ"פ לא יזמין אחרי' ודי בעושה סעודה לבני ביתו ועיין הג"א פ' אע"פ בשם ספר המקצעות דמברכי' כה"ג ברכת חתנים ועיין בבני אהובה פ"י מאישות דאין לסמוך ע"ז כיון שמברך בשעת החופה וכן נוהגי' דלא כהג"א וע"ע פתחי תשו' סי' ס"ב ס"ק כ'. אף דבש"ס אי' מכי רמי שערי באסיתנא מברכי' שהש"ב ור"פ בירך משעת אירוסין וכן רבינא אפ"ה האידנא דערבה כל שמחה אין מברכי' עד אחר הנישואי' (טוש"ע שם סי"ג ועיין ב"ש ס"ק ט"ז דקודם החופה בליל ה' או ו' א"א שהש"ב) בסעודת ברית מילה א"א שהש"ב משום צערא דינוקא (ש"ס כתו' שם) וכן בסעודת פדיון אין לומר כיון שלא נכתב בו שמחה (הריטב"א ז"ל שם בכתובות וכן הוא

בהגהת רמ"א יו"ד סי' ש"ה בשם אבודרהם) אבל בתשו' מהרי"ו סי' קפ"ט אי' דמברכי' בסעודת פדיון הבן שהשמחה במעונו. אם אנשים ונשים בחדר א' אין אומרים שהש"ב דיצה"ר שולט (ב"ש סי' ס"ב בשם הב"ח) כשמברכי' הז' ברכות אומרים דוי הסר קודם בהמ"ז ואם אין אומרים שבע ברכות א"א דוי הסר רק נודה לשמך (ב"ש שם).

על הא דאי' במס' סוכה כ"ה ע"ב אין שמחה אלא בחופה ואין שמחה אלא במקום סעודה כ' התוס' ד"ה אין משמע מכאן דאם יוצא החתן מחופתו אפילו כלתו עמו והולכים לאכול בבית אחר דאין מברכי' שהש"ב ולא ברכת חתני' כיון דאין שמחה אלא בחופה ובפ"ק דכתו' אמרי' נמי מברכי' ב"ח בבית חתני' משמע דוקא במקום חופה דהוא בית החתנים ומיהו אין ראי' משם דדלמא לאפוקי מדר"י קאמר דאמר אף בבית האירוסי' מברכי' אותה וצריך לדקדק מה הוא חופה וכו' אלא עיקר מקום ישיבת חתן וכלה קרי לי' חופה ולא מקום העשוי לאקראי בעלמא ושם מברכי' ב"ח כל ז' עכ"ל ועיין לעיל בברכת אירוסין בביאור מה נקרא חופה. והרא"ש כ' על דברי התוס' ונראה דמהכא אין ראי' שאין לברך ב"ח במקום שהחתן והכלה הולכי' לאכול בבית אחר דה"פ הכא אין שמחה אלא בחופה כיון שאין דעתו להניח חופה אלא כדי לאכול בסוכה ואח"כ חוזר לחופתו אבל אם הולך לגמרי לבית אחר הוא וחבירו אחריו ועושי' אותו בית עיקר גם שם נקראת חופה ויכול לברך שם ב"ח. וכן הי' מעשה באדם שהוליך כלתו לעיר אחרת זהצריכהו לברך שם ב"ח ע"כ ובהג"א כ' בשם הרבה גדולי' כתוס' ולא כהרא"ש והר"ן בכתו' בשם הרמב"ן ז"ל שאין לברך ב"ח ולא אשר ברא אלא בחופה שאין שמחה אלא בחופה והוא ז"ל כ' עליו ומיהו שהש"ב ודאי לא תלי בחופה כלל דהא אפי' מקמי הכי ובתר הכי מברכי' לה ע"כ ובמס' סוכה כ' הר"ן בשם התוס' דאפי' באותו חצר עצמו אין מברכי' לא ב"ח ולא שהש"ב אבל הוא ז"ל דעתו לברך אפי' ב"ח בכל אחת מבתי החתונה כ"ז שהחתן או הכלה שם ושכן נוהגי' אבל מ"מ יש לחוש לדעת התוס' עיש"ה. וע"ע ש"מ לכתו' לדף ז' ע"ב ד"ה בבית. ודעת הר"טב"א דאשר ברא ושהש"ב אומרי' אפי' שלא במקום חופה ודוקא כשיש שם חתן וכלה אומרי' א"ב אבל שהש"ב אומרי' אע"ג דליתא לתרוייהו כיון דאיכא חדא מיניהו עיי"ש. ומדברי הרמב"ם ז"ל שכ' הסועד בבית החתנים וכן כ' בפ"ב בבית חתנים משמע קצת כדברי התוס' וע' הגמ"י פ"ה שם. והטוש"ע סי' ס"ב פסקו כהרא"ש לחלוק בין אקראי לאין דעתו לחזור תוך ז' וע' ב"ש ס"ק י"ג דהשמחה במעונו אומרי' בכל ענין כהר"ן ז"ל. והטו"ז בשם מוהר"ל מפראג כ' דעכשיו מברכים אפי' ז"ב שלא במקום החופה משום דבסוכה שאני דלא הי' יכול לשמוח כראוי אבל בעלמא איכא שמחה ומברכי' ז"ב אפילו שלא במקום החופה.

ועיין בב"י שם שכ' ומ"ש וכן לפעמי' שהולכים החתן והכלה לעיר אחרת צריך לברך שם ב"ח דבר פשוט הוא דהיינו דוקא תוך ז' וכו' אבל לאחר ז' אע"פ שלא ברכו ז"ב כי אם בשעת נישואין סגי ואין מברכי' לאחר ז' בשום פנים ולפי שראיתי חולקי' בזה כתבתיו ומ"ש רי"ו מברך ב"ח בעיר א' והולך לעיר אחרת עם כלתו אע"פ שנשתהא זמן מרובה בדרך עשה חופה בעיר שבא שמה ונוהג שמה ז' ימי המשתה ונקרא ברכת חתנים בבית חתנים עכ"ל נראה דנשתהא זמן מרובה

דקאמר היינו ג' או ד' ימים ומ"מ תוך ז' הוא דאלו אחר ז' אין מקום לב"ח עכ"ל ועפ"ז הם דבריו בשו"ע שם סו' סעיף י' במה דקאמר וכן לפעמים שהולכי' החתן והכלה לעיר אחרת וכו' עיי"ש ובב"ש ס"ק י"ד דהטו"ז חולק עליו בפ' דברי הרי"ז דכונתו כל אימת דבאו למקום אחר אפי' אחר ז' ימי המשתה מתחילי' ימי המשתה וע"כ פסק דאי לא קבעו במקום הנישואי' אלא מיד לאחר החופה הלכו למקום אחר נעשה אותו המקום שהלכו לשם מקום חופה ומתחילי' ז' ימי המשתה מיום שבאו לשם עיי"ה .

עור כ' הרא"ש בסוכה שם וי"א שאם אוכלי' בד' או ה' בתים שאין מברכי' ב"ח ושהש"ב אלא בבית החופה כדמשמע הכא שאין שמחה אלא בחופה ונראה שאם יש שמש ששימש בכך הבתים השמש מצרפן ומברכי' בכלן ז' ברכות כדאמר בפ"ג שאכלו גבי ב' חבורות שאכלו בב' בתים שהשמש מצרפן לזימון והר"ר יחיאל אמר בשם הר"ר יודא שאפי' אין שם שמש כיון שהתחילו לאכול עם אותם שבחופה כולם חשובי' כא' לשמחה ומברכי' ב"ח כיון שאוכלי' מסעודה שתקנו בשביל החופה וכן עמא דבר עכ"ל וכ"פ בטוש"ע סי' ס"ב ס"א . ועיין ב"י שם שמביא בשם הכלבו שהשמשים האוכלי' אחר הסעודה של נישואי' אין מברכי' ז' ברכות והר"ר טוביה אמר שמברכי' ובשו"ע שם מביא ב' הדיעות וכ' דהדעת נוטה דמברכי' וטו"ז שם ס"ק ט' פסק דאין מברכי' עיי"ה .

ברכת בתולים ליתא לא בבבלי ולא בירושלמי וגם הרי"ף והרמב"ם לא כתבוה אבל בבה"ג אי' ומובאה ברא"ש פ"ק דכתו' בזה"ל ברכת בתולי' כ' בעל הלכות ברוך אשר צג אגוז בגן ערן שושנת העמקים בל ימשול זר במעיין חתום על כן אילת אהבים זרע קדש שומרה בטהרה חוק לא הפרה ברוך הבוחר בזרעו של אברהם ואפשר שברכה זו תקנוה הגאונים ז"ל ומסתבר לברכה אחר שמצא בתולים עכ"ל הנה מ"ש לברכה אחר שמצא בתולי' כ' החלקת מחוקק סי' ס"ג דל"ש כאן עובר לעשייתן דמנא ידע דשמרה חוק בטהרה עיי"ש ולענ"ד נ' בלא"ה כיון דהוא ברכת שבח והודי' לא בעי עובר לעשייתן כמבואר לעיל וכן מצאתי בב"ח קו"א סי' ס"ג וע"ע טו"ז שם. ומה שק' על דברי הרא"ש הללו ממ"ש הוא ז"ל עצמו בפ"ק דקידושין בברכת הכהן גבי פדיון הבן כבר עמד עליו הטו"ז באו"ח סי' מ"ו ס"ק ז' והבאתי דבריו לעיל בברכת פדיון הבן עיי"ש וגם הב"ח באהע"ז בקו"א סי' ס"ג הרגיש בזה וכ' דרק בשם ומלכות כ' הרא"ש בקידושין דאין לאומרה כיון דלא נתקנה אלא אחר התימת הש"ס אבל ברכה זו דהיא בלא שם ומלכות יכול לאומרה עפ"י תקנת הגאונים ז"ל וכ' עוד דזהו רק להרא"ש ז"ל דמביא ברכה זו בלא שם ומלכות אבל על הטור קשה עיי"ש. ובב"ש ס"ק ד' . והנה הטור סי' ס"ג מביא ברכה זו בשם ומלכות וכן הוא בשו"ע שם. ובד"מ כ' בשם ר"ו דלא יברכה בלא כוס וכ"כ הרמ"א בהג"ה שם והב"ח בקו"א שם השיג עליו וגם החמ"ח כ' דאין הכוס מעכב ומכ"ש לדברי הרמב"ם דאפי' בברכת נישואין אין הכוס מעכב עיי"ש .

ודע דברכה זו כיון דהיא ברכת שבח והודאה הי' מקומה לעיל גבי ברכות השבח אלא אגב ברכת אירוסין ונישואין סדרתי אותה כאן בברכות המצות משום דדמי להו .

ברכת רחבה המבוארת בכתו' פ"ק תבואר אי"ה בחלק שני גבי תקנות רבי יוסי בצפורי שיהיו אבלים עומדים וכל העם עוברים במס' סנהדרין י"ט ע"א כי שם מקומה.

(ד) ברכות הנהנין על אכילה ושתיה וריח

במס' ברכות ר"פ כיצד מברכי' אי' אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך ומתחלה רוצה הש"ס ליקף מקראי דקדש הלולים ומקשה הש"ס הניחא למ"ד נטע רבעי אלא למ"ד כרם רבעי מאי איכא למימר ולמ"ד נטע רבעי התינח מידי דבר נטיעה דלאו בר נטיעה כגון בשר ביצה ודגים מנ"ל ומסיק הש"ס אלא סברה הוא אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה. ואי' עוד שם ת"ר אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה וכל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל מאי תקנתי' ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות כדי שלא יבא לידי מעילה וארי' א"ש כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאלו נהנה מקדשי שמים שנאמר לד' הארץ ומלואה ר"ל רמי כתי' לד' הארץ ומלואה וכתי' השמים שמים לד' והארץ נתן לבני אדם ל"ק כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה וארי"ח בר פפא כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל וכו' עי"ש וכתבוה הרי"ף והרא"ש שם. ובתוספתא רפ"ד דברכות אי' לא יטעום אדם כלום עד שיברך שנאמר לד' הארץ ומלואה הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל עד שיתירו לו כל המצות ע"כ ובירושלמי ריש כיצד מברכי' אי' כתיב לד' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה הנהנה כלום מן העולם מעל עד שיתירו לו המצות [ופי' מוהרא"פ עד שיתירו לו המצות תרומות ומעשרות והברכות השייכי' לכל מין שהן פדיונן] אמר רבי אבוה כתי' תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם העולם כולו ומלואו עשוי' ככרם ומהו פדיונו ברכה רבי יחזקי' רבי ירמי' רבי אבין בשם ר"ל אמרת לד' ד' אתה טובתי בל עליך אם אכלת וברכת כביכול כאלו משלך אכלת ד"א טובתי בל עליך מבלה אני טובתך בגופך ד"א טובתי בל עליך יבללו כל הטובות ויבואו עליך אמר רבי אחא מהו בל עליך שאינו מביא טובה על העולם מבלעדיך כמה דאת אמר ובלעדיך לא ירים איש את ידו וכו' עיי"ש. וכ' התוס' והרא"ש דכל קראי דנסיב הש"ס הן אסמכתא בעלמא ומסברה אתי דלא יהנה בלא ברכה וכבר הבאתי לעיל דברי הידי אלי' דכמו בתפלה גם כן בברכת הנהנין אף קודם עזרא וב"ד היו מברכי' אך כל א' כפי לשונו כדאי' בפ' כ"מ כמה נאה פת זה או בריך רחמנא מארי' דהאי פתא עד שבא עזרא וב"ד ותקנו נסח כל הברכות כדי שיהיו ערוכות בפי הכל בשוה וקבעו ברכות שונות לדברים שונים עיין מ"ש בזה לעיל בריש השער הזה. וז"ל הרמב"ם פ"א מברכות ה"ב ומד"ס לברך על כל מאכל תחלה ואח"כ יהנה ממנו ואפי' נתכוין לאכול או לשתות כל שהוא מברך ואח"כ יהנה וכן אם הריח ריח טוב מברך ואח"כ יהנה ממנו וכל הנהנה בלא ברכה מעל ע"כ ואח"כ כי' דנוסח כל הברכות עזרא וב"ד תקנו ואין ראוי לשנותם ולא להוסיף על אחת מהם ולא לגרוע ממנה וכל המשנה מטבע שטבעו חכמים בברכות אינה אלא טועה עיי"ש וכן הוא בטור או"ח סי' ר"י דאסור ליהנות בלא ברכה. והנה ממה דאי' בש"ס דאסור ליהנות כלום בלא ברכה מבואר להדי' דברכה ראשונה אין לה שיעור ואפי' על כ"ש צריך לברך וכמ"ש הרמב"ם להדי' וכ"כ התוס' ברכות ל"ט ע"א ד"ה בצר דדוקא בברכה שלאחרי' בעי שיעור אבל בברכה שלפני' אפי' כ"ש אסור להנות

בלא ברכה בין אכילה ובין שתי' וכ"כ הרא"ש שז דכן פ"ש' בסוכה כ"ו ע"ב בעובדא דרבי צדוק וה"נ א' בירושלמי ואע"ג דתלמודא ד'דן רצה ללמוד ברכה לפני' מק"ו מאחריה דכשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כ"ש מ"מ לא אמרי' דיו דלאו ק"ו הוא וברכה לפני' לאו דאו' כדמוכח בפ' מי שמתו דבעל קרי מברך על המזון לאחריו ולא לפניו וכן בפועלי' בפ' ה' קורא וע"כ פסק דמברכי' לפני' אמשהו ובכ"מ שם הטעם דהחמירו חכמים יותר בברכה שלפניו אע"ג דהיא רק דרבנן מברכה שלאחריה דהיא דאו' משום שמא ימלך ויאכל כשיעור ונמצא שהי' צריך ברכה לפני' ואין בידו לתקן אבל לאחריו אוקמוה אדינא שאם אכל כשיעור מברך ואם לאו אינו מברך. ואולם בתר"י בברכות שם כ' בפחות מכזית אין לברך לפניו ברכה הראוי' אלא לעולם ברכת שהכל כדי שלא יהנה מהעוה"ז בלא ברכה, והכל בו בשם רב אחא משבחא מובא בב"י או"ח ס' ר"י כ' דעל פחות מכשיעור אין לברך אפי' שהכל אבל אין כן דעת כל הפוסקים וכ"פ בטוש"ע שם כתוס' ורא"ש דאפי' על פחות מכשיעור מברך לפניו ברכה הראוי' לו.

אמנם כ"ז הוא רק אם אוכל או שותה אבל במטעמת אי' בברכות י"ד ע"א מטעמת אינה טעונה ברכה ופ"ש ז"ל מטעמת, טעימת תבשיל ונחלקו הראשוני ז"ל בפ' מטעמת לדעת התוס' שם ד"ה טועם הפ' דטועם ופולט ולכך א"צ ברכה משום שאינו נהנה וליכא בכלל אסור ליהנות בלא ברכה וכ"כ הרא"ש שם בשם ר"ח ואפי' בטפי מרביעית א"צ ברכה כיון שאינו נהנה בתוך מעיו. והרי"ף הביא הך דמטעמת בפ"ק דתענית בזה"ל גרס' בפ' ה' קורא בעא מיני' אשיאן תנא דבי ר' אמי מר"א השרוי בתענית מהו שיטעום וכו' א"ל טועם ואין בכך כלום תנ"ה מטעמת א"צ ברכה והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום ועד כמה רבי אמי ורבי אסי טעמו עד רביעתא ומפרשי רבנן דצריך לאזהורי כי היכא דלא לבלועי כלום ע"כ ומפרש הב"י בס' ר"י דמ"ש דלא לבלוע לא קאי רק אשרוי בתענית אבל לענין ברכה אפי' טועם ובולע אינה טעונה ברכה וזהו דוקא עד רביעית וגם הרמב"ם ז"ל בפ"א מה' תענית ה"ד כ' ומותר לו לטעום את התבשיל ואפי' בכדי רביעית והוא שלא יבלע אלא טועם ופולט ובפ"א מברכות ה"ב כ' ומטעמת א"צ ברכה לא לפני' ולא לאחריה עד רביעית ע"כ וכ' הכ"מ שם ובב"י ס' ר"י מדלא כ' גם לעני' ברכה דדוקא בטועם ופולט אלא כ' סתם מטעמת מזה משמע דאפי' בולע א"צ ברכה וכ' הכ"מ דאפשר דהטעם משום דכתי' ואכלת ושבעת וברכת שיהא לו כונת אכילה ומטעמת אין לו כונת אכילה לכך לא בעי ברכה אפי' בבולע אבל כשהוא רביעית אע"פ שהיא מטעמת כונת אכילה יש לה עי"ש ומ"ש הכ"מ בכונת הרי"ף צ"ע לפמ"ש בב"י ס' ר"י הנ"ל ודוק. ומלשון התוספתא שהבאתי לעיל דאי' לא יטעום אדם כלום עד שיברך משמע דגם טעימה צריכה ברכה לפניה, ולדברי התוס' והרא"ש י"ל דכונת התוספתא באינו פולט אך לדברי הרי"ף והרמב"ם הנ"ל צ"ע. והטור בס' ר"י מביא ב' הדיעות וכ' הב"י בשם אהל מועד דברביעית אפי' בטועם ופולט צריך ברכה משום הנאת החיך וכ' הוא ז"ל דל"נ דלא בטעימת החיך תליא אלא באכילה והנאת מעיו תלי' מלתא כמ"ש הרא"ש ולענין הלכה פסק כהרי"ף ורמב"ם דבפחות מרביעית אפי' בבולע א"צ ברכה במטעמת ובשו"ע שם ס"ב מביא דעת הרי"ף והרמב"ם לעיקר ואח"כ דעת הר"ח בשם י"א עיי"ש. אם טועם לדעת אם צריך מלח או תבלין היינו מטעמת לדעת רש"י ז"ל ומזה רצה

המג"א בס"ק ו' להוכיח דאם אוכל קצת ממנו אחר הבישול לידע אם הוא טוב מקרי אכילה והעיקר תלוי' בכונת הלב וברוקח מביא אגדת שמואל ויפדו העם את יונתן מפני שאמרו מטעמת א"צ ברכה מזה משמע דאף בכונתו לאכילה דומי' דיונתן כיון שטועם רק מעט א"צ ברכה וצ"ל כיון שנפשו חשקה ביותר ונמנע רק משום איסור מקרי טעימא משא"כ באין חפץ יותר דאז צריך לברך ולכסוף העלה דהעיקר כסברת ר"ח ז"ל דבולע אפי' כ"ש ואפי' לטעימה צריך לברך וא"כ אין נ"מ בפלוגתא דרש"י ורוקח וכ"פ בס"ק י' כר"ח ומביא ראי' מירושלמי עי"ש דמפרש גם דעת הרי"ף ורמב"ם כן דאין חילוק בין תענית לברכה. טעימה אפי' מהרבה קדירות מקרי טעימה אבל אם כונתו לאכול אסור לעשות הרבה פעמים דהו"ל אכילה מעלייתא. לועס ופולט הו"ל כטועם ופולט כיון דליכא הנאת מעיו (מג"א שם) בשתית הטאבאק מסופק המג"א אי דמי לטועם ופולט דא"צ ברכה או דמי לריח דצריך ברכה ועיין לקמן בברכת הריח.

ואם אוכל דבר האסור באכילה אפי' הוא אסור רק מדרבנן כגון טבל של דבריהם וכיו"ב לדעת הרמב"ם פ"א מברכות הי"ט אין מברכי' עליו לא לפניו ולא לאחריו בין שאכל במזיד בין שאכל בשוגג ולדעת הראב"ד בהשגות שם רק אין מזמנים עליו משום דלא חשיב קביעות והוא כעין אכילת פירות שאין להם קבע לזימון אבל ברכות הנהני' תחלה וסוף מברכי' דהא נהנה וטעם מתלוקתם הוא משום דתנן בברכות ר"פ ג' שאכלו אכל טבל וכו' אין מזמני' עליו וסובר הרמב"ם ה"ה דאין מברכי' וזימון לרבותא נקיט דאפי' אכל א' מהם רק עלה של ירק מזמני' קמ"ל דדבר איסור גרע טפי וכ"ש דלא מברך אבל הראב"ד ס"ל דוקא זימון נקיט משום דלא חשיב קבע אבל ברכה מברכי' והרא"ש ר"פ ג' שאכלו מסכים עם הראב"ד ומביא ראי' מהא דתני' בב"ק ובכמה דוכתי הרי שגזל סאה חטי' מחבירו טחנה אפאה והפריש ממנו חלה אין זה מברך אלא מנאץ מכאן משמע שחייב לברך אלא שברכתו היא ניאוץ ועיין בב"י סי' קצ"ו שכ' דאדרבא מכאן משמע כהרמב"ם דל"מ לפי גירסתינו כיצד מברך אין זה מברך אלא מנאץ דמשמע דמתמה כיצד אפשר שיברך והלא אם הי' מברך אינו אלא מנאץ הלכך לא יברך אלא אפי' לגי' הרא"ש אפאה והפריש ממנו חלה אין זה מברך אלא מנאץ י"ל דה"ק אם בא לברך אין זה מברך אלא מנאץ הלכך לא יברך. ומביא הב"י עוד ראי' מירושלמי פ"ק דחלה גבי מצה גזולה ובתוספתא פ"ב דדמאי תני בהדי' לא יושיט ישראל אבר מן החי לבני נח ולא כום יין לנזיר שאין מאכילי' את האדם דבר האסור רו ועל כלן אין מברכי' עליהן ואין מזמני' עליהן ואין עוני' אחריהן אמן וכ' שגם מדברי רש"י רפ"ג שאכלו משמע כהרמב"ם ושכ"כ הרשב"א וע"כ פסק שם ובשו"ע סי' א כהרמב"ם ז"ל. ועיין ד"מ שם דדעת מוהר"א מפראג לחלק דרק לפניו אין מברכי' אדבר איסור אבל לאחריו מברכי' משום דהוא דאו' והוא ז"ל דחה דבריו. ובטו"ז שם ס"ק א' דעתו דבשוגג אין שייך ניאוץ ואף דלענין ברכה ראשונה ל"ש שוגג דהא לא ידע שיש כאן איסור מ"מ נ"מ היכא דהוא אנוס דמקרי נמי שוגג ורוצה לומר דהראב"ד אינו חולק על הרמב"ם אלא בשוגג ולא במזיד דאז גם הוא מודה דאינו מברך לא בתחלה ולא בסוף והכריע הטו"ז שם כן וע"ע מג"א שם אי גזל וקנאה בשינוי אי יש לברך.

אכל דמאי כיון דאי בעי מפקר לנכסי' והוי עני וחזי לי' וכיו"ב מברך גם

להרמב"ם כמבואר בפ"א מברכות ה' כ' ע"ש. ואם אוכל דבר איסור במקום סכנה כ' הב"י בסי' קצ"ו וסי' ר"ד בשם רי"ו שכ' בשם ה"מ"ה בתשו' שאינו מברך והוא ז"ל חלק עליו וכ' דל"מ לדעת הרא"ש שהסכים עם הראב"ד דמברך וגם הרי כ' הרא"ש בהדי' דאם חולה אוכל ביוה"כ דמברך ומזכיר של יוה"כ בכהמ"ז אלא אפי' להרמב"ם מברך כיון שמותר לדידי' משום סכנה וליכא איסורא נבי' וכ"פ בשו"ע סי' קצ"ו ס"ב וסי' ר"ד עיין טו ז שם ס"ק א' דדעתו להרמב"ם אעפ"כ אינו מברך וע"ע מג"א סי' ר"ד ס"ק כ"א .

ואוכלי' או משקי' שאדם אוכל או שותה לרפואה אי' בברכות ל"ו ע"א החושש בגרונו ושותה אניגרון לרפואה מהו דתימא כיון דלרפואה קמכוין לא לבריך עליה כלל קמ"ל כיון דאית לי' הנאה מיני' בעי ברוכי ופירש"י ז"ל דאית ליה הנאה מיני' לבד הרפואה יש לו הנאת אכילה וכ' התום' שם ונראי' הדברי' דאם אדם שותה משקי' לרפואה אם המשקי' רעים לשתות דל"ל הנאה מיניה לא בעי ברוכי ואי אית לי' הנאה מינ' לבד הרפואה בעי ברוכי ע"כ ובס"פ כיצד מברכי' אי' השותה מים לצמאו מברך שהכל נהיה בדברו לאפוקי מאי א"ר אידי בר אבין לאפוקי למאן דחנקתי' אומצא וכ' התום' דוקא מים שאין לו הנאה כי אם לשתות מים לצמאו והנאה דחנקתי' אומצא אין זה נחשב הנאה אבל שאר משקי' שלעולם הנוף נהנה מהן בכל ענין מברך ואפי' חנקתי' אומצא כדאמרי' לעיל ואע"ג דלרפואה אתי בעי ברוכי וי"ע פי' דוקא לפניו לא בעי ברוכי אבל לאחריו חייב ורבינו משה פי' דלא היא דהואיל ואין נהנה אפי' לאחריו לא בעי ברוכי ע"כ וכ"כ הרא"ש ותר"י שם וכ"פ השור סי' ר"ד ועיין ב"י שמביא בשם רי"ו שכ' בשם הרמ"ה בתשו' דכל מידי דלרפואה לא יברך עליו והוא ז"ל תמה עליו מסוגי' דברכות הנ"ל ופסק בשו"ע שם ס"ז דעל מים אם שתה משום דחנקתי' אומצא כיון דל"ל הנאה מיני' כי אם הרפואה אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף אבל בשאר אוכלי' ומשקי' שטעמם טוב וחיך נהנה מהם אף שאוכל או שותה אותם לרפואה אפ"ה מברך תחלה וסוף. ואם הם רעים לשתות דל"ל הנאה מיני' אינו מברך (מג"א שם ס"ק י"ט) .

ואכילת היתר שע"י אונס כ' הב"י סי' ר"ד בשם אהל מועד שכ' בשם הרא"ה שכל אכילה שע"י אונס אע"ג דלא סגי דלא מתהני אפ"ה ל"ש לברך עלי' והרי הוא כדין אשה שנאנסה דאע"פ שסופה ברצון חשבי' לי' אונס עכ"ל ובשו"ע השמיטו אבל הרמ"א בהג"ה שם ס"ח פסק כן ועיין טו"ז ס"ק י"ב שתמה על הרמ"א כיון דבאכל איסור במקום סכנה מברך תחלה וסוף משום דאכילה זו נחשב לו כהיתר גם באנסהו לאכול ה' לו לברך דדא ודא א היא ומג"א שם ס"ק כ' כ' דהרשב"א בתשו' דפסק בחולה שאכל ביוה"כ דמברך אע"פ שהוא באונס חולק על הרא"ה ותמה כיון דביוה"כ פסקי' כהרשב"א למה פסק הרמ"א באונס כהרא"ה ומיהו אפשר לחלק אך דקשה מס' תע"ה באנסהו ואכל מצה דיצא והטעם משום דמתעסק בחלבים ועריות חייב דנהנה וש"מ דחשיב הנאה אפי' בנאנס וא"כ למה לא יברך עליו וע"כ כ' דמשום זה השמיט המחבר דין זה דהרא"ה ז"ל .

ועל דבר שהוא מזיקו כגון החומץ חזק שמבעבע כשמשליכים על הארץ פסק בשו"ע סי' ר"ד דאין מברכי' עיין מג"א שם ס"ק מ"ג .

ובדין חולה ביוה"כ כ' הרשב"א בתשו' ס' תשצ"ד בזה"ל שאלת חולה שצריך לאכול ביוה"כ אם מברך המוציא ובהמ"ז אם לאו ואמרת שראית א' מן האחרונים שהכריע שאינו מברך וכ' ואע"ג דלא אפשר דלא מתהני ע"י אונס הוא ואין מברכי' על כי הא והוי' כאשה שנאנסה ותחלתה באונס וסופה ברצון דחשבי' כאונס תשו' איני רואה בדברי זה האחרון כלום ודברי' של תהו הם ושלא אמרו באוכל טבל אלא שאין מזמני' עליו כלומר שאינו ראוי להתחבר ולהצטרף אבל הוא לעצמו מברך תחלה וסוף דמי שאכל שום לא יאכל שום אחר ובודאי הרמב"ם ז"ל כ' באוכל טבל שאינו מברך אבל מנין לו אבל הראב"ד ז"ל תפס עליו בזה וזו אחת מהשגותיו עכ"ל. מזה מבואר דהרשב"א מדמי ליה לאוכל דבר איסור ותלי' בפלוגתא דרמב"ם וראב"ד וכיון דפסק המחבר באבילת איסור כהרמב"ם א"כ גם כאן לא הי' לבי"ד והרא"ש דפסק ביומא דציך להזכיר של יוה"כ בבהמ"ז הוא איהו פסק כהראב"ד באבילת איסור דמברכי' וכבר כתבתי לעיל דאפי' להרמב"ם באוכל איסור במקום סכנה מברך להב"י וה"ה כאן וכן פסק בה"מ"י ביוה"כ דמברך ומזכיר של יוה"כ בבהמ"ז דלדידי' הוי יו"ש דבהתי"א קא אכיל, ומשמע דאף להרמב"ם מברך משום דלא עביד איסורא ואדרבא מצוה קעביד להחיות את נפשו וכדעת הב"י הנ"ל וכן הסכים הב"י בס' תרי"ח דלכ"ע מברך וכ"פ בשו"ע שם ס"י ועיין טו"ז ומג"א שם ודוק בכל זה.

ובהקדם כל זה תל עלינו חובת ביאור ברכות הנהנין בפרט וחלקתי אותן לג' חלקים. (א) ברכות הנהנין שלפני האכילה והשתייה (ב) ברכות הריח. (ג) ברכות שלאחר האכילה והשתייה.

(א) ברכות הנהנין שלפני האכילה או שתייה

(א) ברכת המוציא אי' במתני' ריש כיצד מברכ' ועל פירות הארץ הוא אומר ב"ש האדמה חוץ מן הפת שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ ואי' עלה בגמרא שם ל"ח ע"א ת"ר מה הוא אומר המוציא לחם מן הארץ רבי נחמי' אומר מוציא לחם מן הארץ אמר רבא במוציא כ"ע ל"פ דאפיק משמע [שהוציא כבר והא ודאי ברכה הגונה דלשעבר בעי' שהרי כבר הוציא הלחם הזה מן הארץ שהוא בא ליהנות הימנו] דכתי' אל מוציאם ממצרים [וכשנאמרה פרשת בלק כבר יצאו] כי פליגי בהמוציא רבנן סברי המוציא דאפיק משמע וכו' ור"נ סבר המוציא דמפיק משמע וכו' משתבחי' לי' רבנן לר"ז את בר רב זביד אחוה דר"ש בר רב זביד דאדם גדול הוא ובקי בברכות א"ל לכשיבא לידכם הביאהו לידי זמנא חדא איקלע לגבי' אפיקו ליה רפתא פתח ואמר מוציא אמר זה הוא שאומרים עליו דאדם גדול הוא ובקי בברכות הוא בשלמא אי אמר המוציא אשמועי' טעמא [פירושו דקרא כמו שפירשנוהו ולמדנו פירושו] ואשמועי' דהלכתא כרבנן [דהמוציא דאפיק הוא] אלא דאמר מוציא מאי קמ"ל ואיהו לעביד לאפוקי נפשי' מפלוגתא והלכתא המוציא לחם מן הארץ דקי"ל כרבנן דאמרי דאפיק משמע ע"כ סוגית הש"ס לפי גי' שלפנינו. ובירושלמי פ' כיצד מברכי' אי' רבי יעקב בר אחא אמר אתפלגין רבי נחמי' ורבנן ר"נ אמר המוציא למ"ה ורבנן אמרי מוציא למ"ה אתיין

איכא פלוגתא כאילין פלוגתא לפת רבי חנינא בר יצחק ורבי שמואל בר אמי חד אמר לפת לא פת היתה וחד אמר לפת לא פת עתידה להיות יהי פסת בר בארץ בראש הרים רבי ירמי׳ בריך קמי׳ ר״ז המוציא למ״ה וקלסי׳ מה כר״נ שלא לערב ראשי אותיות מעתה המן הארץ שלא לערב ראשי אותיות על דעתי׳ דר״נ הבורא פרי הגפן ועל דעתייהו דרבנן בפה״ג ע״כ הנה הירוש׳ הזה הוא היפך מתלמודא דידן דלפום תלמודא דידן רבנן ס״ל המוציא ור״נ ס״ל מוציא ולהירושלמי הוא להיפך דר״נ ס״ל המוציא ורבנן ס״ל מוציא וכיו״ב מצינו הרבה פעמים חילופי׳ בין בבלי לירושלמי ולפי תלמודא דידן הלכה כרבנן דרבי׳ הם ולהירושלמי הלכה כר״נ אע״ג דרבי׳ פליגי עליה מ״מ אמרי׳ המוציא שלא לערב ראשי האותיות אך בירושלמי משמע דהטעם הזה נדחה מפני הקושי׳ דא״כ צ״ל המן הארץ שלא לערב ראשי אותיות אמנם התוס׳ ד״ה והלכתא והרא״ש כ׳ דאע״ג דבמוציא כ״ע ל״פ דאפיק משמע [כן הוא גירסתינו בתוספות עיין לקמן בסמוך] אפ״ה אמרי׳ המוציא מטעמא דירושלמי שלא לערב ראשי אותיות העולם מוציא ואע״ג דבלחם מן נמי איכא עירוב [וכקושית הירושלמי] שאני התם דכתי׳ קרא מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ ע״כ ומש״ה כ׳ הרא״ש דאע״ג דאמרי׳ המוציא אפ״ה אמרי׳ בורא פה״ג ולא הבורא משום במוציא שאני שלא לערב ראשי האותיות ומה שקשה ממ״ש הרא״ש בפ״ק דפסחים דצריך להשמיע חידוש בברכה עיין בטו״ז ס׳ רס״ז ושאר אחרונים זלה״ה. וכ״פ הרמב״ם פ״ג מברכות ה״ב דמברכי׳ המוציא וכ״פ בטוש״ע ס׳ קס״ז ס״ב. ועיין בב״י דהי׳ לו גי׳ אחרת בטור ממה שהוא לפנינו דגי׳ שלפנינו הוא וצריך לברך לשעבר והב״י גרס וצריך לברך להבא ובתחלה ר״ל דט״ס הוא דהברכה צ״ל על העבר ואח״כ כ׳ שאפשר שגי׳ הטור בגמרא הוא להיפך במוציא כ״ע ל״פ דמפיק משמע דהיינו להבא דכתי׳ אל מוציאם ממצרים ר״ל כשרצה להוציאם ממצרים ולהבא מברכי׳ כי פליגי בהמוציא רבנן סברי דמפיק משמע ור״נ סבר דאפיק משמע וכ׳ שכן מצא בס׳ מערכות האלקות בשער הברכות ושכן משמע בתוס׳ דכ׳ ואע״ג דמוציא כ״ע ל״פ דמפיק משמע [ובתוס׳ שלפנינו הגי׳ דאפיק משמע וכמ״ש לעיל] ומפיק ידוע דלהבא משמע עיי״ש וכבר השיג עליו המג״א ס״ק ח׳ דבעי לברוכי על העבר ולא על להבא כדאי׳ בהדי׳ דף נ״ב בפלוגתא דב״ש וב״ה גבי ברכת מאורי האש ובשאר דוכתי עיי״ה ובמחה״ש שם וכן קי״ל. וע״ע בש״מ לברכות פ׳ כיצד מברכי׳ שכ׳ וז״ל ומש״ה אצטרכי׳ למפסק כרבנן משום דבמוציא כ״ע ל״פ ואפ״ה המוציא עדיף בהא משום דמשמע עבר והוה ועתיד והחטה ממיני זרעים שיוצאים תדיר משא״כ בפירות אילן שאין פירותיהן יוצאי׳ אלא מזמן לזמן ושייך לברוכי עלייהו בורא ולא הבורא דאין צומחי׳ תדיר ואחר שבפירות האילן תקנו בורא בפירות האדמה נמי תקנו ג״כ בורא דלא לאפלוגי בפירי וכו׳ וי״א דהלכתא אף המוציא קאמרי׳ וה״ה שיכול לברך מוציא והנכון כפי׳ קמא וכן עמא דבר עכ״ל עיין במ״ע הכרמל שנת תרנ״ז צר קע״ה. בין לחם וב״ן מן יתן ריוח (שו״ע שם והוא מירושלמי הנ״ל) כ׳ הב״י בשם הרוקח דאין לברך המוציא קודם שיתפוש הלחם כמו במנחות גבי תפילי׳ דמברך משעת הנחתן וכ״פ בשו״ע שם ס״ג והטעם שיהי׳ סמוך לעשייה (מג״א שם) ויתן ב׳ ידיו על הפת בשעת הברכה (תוס׳ ברכות שם וטוש״ע שם עיי״ש הטעם) אם יש לו בית יד יסיים (מג״א שם) וכשיאמר השם יגביה הפת ובשבת שתיהם (שם) ויחתוך פרוסת

הבציעה מעט כדי שאם יאחזנה יעלה הכבר עמו ויניחנה מחוברת לפת ויתחיל לברך ואחר שסיים הברכה יפרידנה כדי שתכלה הברכה בעוד שהפת שלם וג"כ לא יהי' שהיית החתיכה הפסק בין ברכה לאכילה ובשבת יברך בעוד שהן שלימות ולא הוי הפסק משום דבעי' שלימות והמרדכי' נוהגים מש"ה לרשום בסכין קודם הברכה כ"ז מבואר בטוש"ע ס' רס"ז [וע' מג"א ס' רע"ד ס"ק א' וס' רס"ז ס"ק ה'] והוא נובע מש"ס ברכות ל"ט ע"ב עיין תוס' ד"ה והלכתא ורא"ש ות"י שם. ועיין כל זה ס' כ"ד ובאגור ריש הלכות סעודה.

לא ישיח בין ברכה לאכילה אלא יאכל מיד אחר הברכה ואם שח בדברים שאינן מצרכי הסעודה צריך לחזור ולברך אבל בצרכי הסעודה [ולדעת הרמב"ם אפי' אינו הוא מענין פרוסת המוציא רק הוא מענין אכילה] כגון הביאו מלח או לפתן ואפי' גביל לתורי לא הוי הפסק כ"ז מבואר בש"ס פ' כ"מ ובטוש"ע ס' קס"ז. ולכתחלה לא ישיח כלל (רמ"א שם בהג"ה) ואם שח קודם שבלע הפרוסה בעודו לועס הניח המג"א שם ס"ק י"ו בצ"ע דאפשר כיון דכבר לועס א"צ לחזור ולברך אלא ממה דקי"ל הלועס א"צ ברכה עיקר הברכה על הבליעה ויהי' צריך לחזור ולברך עי"ש. ולענין לזהר לדבר ולהפסיק בין נט"י להמוציא עיין ס' קס"ו. שכח ואכל ולא בירך המוציא ונזכר בתוך הסעודה מברך ואם לא נזכר עד שגמר סעודתו אינו מברך (כן הוא מסקנת הש"ס נ"א ע"א וטוש"ע שם ס"ח וע' מג"א ס"ק כ"א דהרשב"א בשם הראב"ד כ' דצריך לברך אפי' בגמר סעודתו דפסק כרבינא בברכות שם ואף דאנן לא קי"ל כן אפ"ה עדיף שיאכל עוד מעט אם יכול ואינו קץ באכילתו ויברך להוציא עצמו מפלוגתא).

ואם מסופק אם בירך ברכת המוציא עיין רמב"ם פ"ד מברכות שכ' מי שנסתפק לו אם בירך המוציא או לא בירך המוציא אינו חוזר ומברך מפני שאינו מה"ת ע"כ אבל בטור ס' קס"ז מביא בשם הרמב"ם דיברך מספק וכ' הוא ז"ל ונראה שאינו אלא מדרבנן ולא יברך מספק ועיין בב"י דנסתא מוטעת גדרמנה לו לטור והעיקר כני' שלפנינו ברמב"ם דאינו חוזר ומברך והטור עצמו בס' ר"ט מביא בשם הרמב"ם שכל הברכות אם נסתפק אם בירך אינו מברך וכן פסק בשו"ע ס"ט דאינו חוזר ומברך. ועיין באגור ריש הלכות סעודה דגם הוא מביא בשם הרמב"ם דיברך והוא ז"ל חלק עליו ופסק דאינו מברך כיון שהוא דרבנן. וצ"ע דמיד אח"כ כ' בשם הרמב"ם דכל הברכות אי יסתפק אם ברך אינו חוזר ומברך וכ"כ בשמו בדיני ברכת הפירות וצ"ע.

נרסי' בפ' כיצד מברכי' היו יושבי' כל או"א מברך לעצמו היסבו א' מברך לכולן ופירש"י ז"ל היו יושבי' בלא הסיבת מטות שמוטי' על צדיהן שמאלית על המטה ואוכלים ושותים בהסבה. כל או"א מברך לעצמו דאין קבע סעודה בלא הסיבה וכ' התוס' והרא"ש ז"ל שם דבגמרא משמע דמיירי בין בברכת המוציא ובין בבהמ"ז. בבהמ"ז מעובדא דתלמידי דרב ובברכת המוציא מההוא דפליגי ביין אי בעי הסיבה. ובפ' הסיבו כ' הרא"ש בשם ר"ח היו יושבי' היינו לעסק אחר ונזדמן להם לאכול מברך כל א' לעצמו אבל היסבו לאכול ולא לעסק אחר אחד מברך לכולן. וי"א היו יושבי' זה כאן וזה כאן שלא כסדר אכילה, היסיבו שישבו סביבות השלחן כמו וישבו לאכול לחם דמתרגמי' ואסתחרו למיכל לחמא ופירש"י עיקר דלכלהו ק' מתלמידי דרב עיי"ש ובתר"י. וכ' התוס'

ד"ה הסבו ואנו אין לנו הסיבה אלא בפת בלבד ופת מהני אפי' בלא הסבה דדוקא לדידהו שהיו אוכלי' בהסבה היו צריכי' הסבה אלא ישיבה שלנו הוי קביעות לנו כהסיבה דידהו שהם היו רגילים כל א' להסב על מטתו ועל שלחנו אבל עכשיו כלנו אוכלי' על שלחן אחד וכשאוכלי' יחד היינו קביעתינו עכ"ל וכ"כ הרא"ש שם והוסיף דבברכה ראשונה אפי' בשנים א' מברך והשני יוצא אם הסיבו לדידהו עיי"ש. וגם תר"י כ' דעכשיו שמנהגינו לאכול כלנו בשלחן אחד ומפה אחת א"צ הסיבה אחרת אלא בזה בלבד מצטרפי' ואע"פ שכל א' אוכל מכברו א' מברך לכלן בין בברכת המוציא בין בהמ"ז ע"כ ודברי הרי"ף הם כדברי הש"ס והרמב"ם ס"א מברכות הי"ב כ' רבים שנתועדו לאכול פת או לשתות יין וביחד א' מהם וענו כלם אמן הרי אלו מותרי' לאכול ולשתות אבל אם לא נתכונו לאכול כא' אלא זה בא מעצמו וזה בא מעצמו אע"פ שאין [צ"ל שהן] אוכלי' מכבר א' כל או"א מברך לעצמו ע"כ והנה מ"ש שנתועדו הוא משום דמסקי' בברכות דאם אמרו ניזול ניכול נהמא בדוכתא פלן כהסבו דמי ותני' כן בברייתא עשרה שהיו מהלכין בדרך אע"פ שכלן אוכלי' מכבר א' כל א' מברך לעצמו ישבו אפי' שכל א' אוכל מכברו א' מברך לכלן ואוקימנא כגון דאמרי ניזול ניכול נהמא בדוכתי פלן עיי"ש וכ' הרא"ש ונראה דה"ה נמי אם אמרו נאכל כאן שקבעו מקום ובשביל שאלו היו אוכלי' בדרך נקט גמרא ניזול ניכול נהמא בדוכתא פלן שכך מנהג הולכי דרכים עכ"ל ובירושלמי פ' כ"מ אי' בזה"ל ריב"ל אמר בישבוע הבן היא מתניתא אבל בעה"ב בתוך ביתו לא תני ר"ח אפי' בעה"ב בתוך ביתו ע"כ הנה מ"ש שבוע הבן היינו סעודת ברית מילה כדאי' בב"ק דף פ' ע"א עיי"ש. ועיין ברא"ש פ' כ"מ שמביא הירושלמי הזה בסגנון ולשון אחרת וז"ל ירושלמי ריב"ל בשבועה כך היא מתני' באורחי' הא בעה"ב בתוך ביתו לא פי' דבעה"ב שכל בני ביתו נגררי' עליו א"צ הסיבה כי כולן סומכים עליו ע"כ מבואר דהוא מפרש דברי ריב"ל דאמר בשבועה שכך הוא ואפשר שכך הי' גירסתו בירושלמי אבל לבי אומר לי שהמדפיסי' או הסופרים טעו וסמכו את הה"א של תחלת תיבת הבן למלת בשבוע וטעו ג"כ בין ב' לכ"ף במלת הבן ועשו מן הנו"ן כ' עד שבמקום שהי' כתוב בשבוע הבן היו כותבי' בשבועה כך היא מתני' כמבואר וגירסתינו בירושלמי היא נכונה דריב"ל אמר בשבוע הבן דהיינו בסעודת ברית מילה וכיו"ב דיש שם אורחי' היא מתני' וא"ש ועיין בתר"י שגם שם מובא הירוש' כמו שהוא ברא"ש ופסקו כריב"ל ולא כר"ח וכל דברי' הללו מבוארי' בטוש"ע סי' קס"ז וכ' המחבר שם דהאידנא עכ"פ ישיבה בעי ואפי' בעה"ב עם בני ביתו לא הוי קבע בלא ישיבה ע"ש. אם מקצתן מסובי' א' מברך לכולן אף לאותן שאינן מסובי' (מג"א ס"ק כ"ה שם) ואם היו רוכבי' ואמרו נאכל אע"פ שכל א' אוכל מכברו ולא ירדו מהבהמות אפ"ה מצטרפי' כיון שעמדו במקום א' אבל אם היו הולכים ואוכלי' לא וכן אם היו אוכלי' בשדה מפוזרי' ומפורדים אע"פ שאכלו כלם בשעה א' ומכבר א' כיון שלא קבעו מקום ואוכלי' מפוזרים אין מצטרפי' (תר"י וטוש"ע שם) ועיין כל בו סי' כ"ד ואם יושבי' בעגלה ואמרו נאכל כאן ואוכלים יחד מסופק המג"א שם ס"ק כ"ז אם יצטרפו דאע"ג רכוב וה"ה ליושב בעגלה כמהלך דמי מ"מ כיון שיושבי' באגודה א' י"ל דמצטרפי'. ובספינה פשיטא לי' דקביעות גמור הוא. והא דבלא הסיבו דמחויב כל או"א לברך היינו רק לכתחלה אבל בדיעבד אם כיון המברך להוציאם והם כיונו לצאת כ' הב"י בשם הרוקח דיצא

ושכך נראה מתשו' הרשב"א ופסק כן בשו"ע סי"ג שם עיין טו"ז ס"ק י"ג אמנם מדברי הרא"ש פ' כ"מ מבואר להדי' דאפי' כיונו לא יצאו בלא קבעו דכ' ואם לא הסיבו אע"ג דשומע כעונה ואפי' ענה אמן לא יצא וכבר תמה המג"א ס"ק כ"ח אפסק דהמחבר וכ' דגם מתשו' הרשב"א אין ראי' לדוקא וע"כ פסק דאם לא קבעו לא יצאו אפי' בדיעבד עיי"ש . גרסי' במס' ר"ה כ"ט ע"א תני אהבה ברי' דר"ז כל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם וברכת היין שאם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא ופירש"י ז"ל אע"פ שיצא מוציא , שהרי כל ישראל ערבין זה בזה למצות. חוץ מברכת הלחם והיין , ושאר ברכות פירות וריחני שאינן חובה אלא שאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה ובזו אין כאן ערבות שאינו חובה על האדם לא ליתהני ולא ליבריך ע"כ ופסקו כן הרי"ף והרא"ש והרמב"ם פ"א מה' ברכות ה"י ושו"ע סי' קס"ז וכ' הב"י שם דאפי' בשבת שחייב לאכול פת לא יברך לו חבירו ברכת המוציא אם אין המברך אוכל ג"כ ולא שרי במס' ר"ה אלא ברכת היין דקידוש וברכת המוציא דמצה וה"ה באין לו יין ומקדש על הפת ברכת המוציא דקידוש עיין סי' רע"ד ס"ד ובטו"ז שם ס"ק ז' ומג"א סי' קס"ז ס"ק י"א וה"ה בקידוש דשחרית כמבואר בב"י סי' קס"ז ורמ"א בהג"ה סי' רע"ד אף דאינו מברך אלא בפה"ג וכמבואר לעיל גבי תקנת קידוש עיי"ש וע"ע בשו"ע סי' רי"ג ומג"א שם ס"ק ז' דאפי' בדיעבד לא יצא אם אין המברך אוכל עמהם והוי ברכתו לבטלה .

עוד אי' שם בפמ"ג דר"ה ת"ר לא יפרוס אדם פרוסה לאורחי' אא"כ אוכל עמהם אבל פורס הוא לבניו ובני ביתו כדי לחנכן במצות ע"כ וכתבוה הרי"ף והרא"ש שם וכ"פ הטור סי' קס"ז ועיין בב"י דמיירי בקטנים ומטעם חינוך ומצדד בקטנים שאינן בני ביתו אי מותר ג"כ משום לחנכן ובני ביתו דנקיט הש"ס לאו דוקא אלא אורחא דמלתא נקיט או דוקא בני ביתו הקטנים אבל לאחרי' אפי' הם קטנים לא ובשו"ע שם סי"ט כ' המחבר סתם לקטנים יכול לברך ומשמע דלכל קטנים וכן הבין הטו"ז ס"ק ט"ז את דבריו עיי"ש . ושאר דיני בציעת הפת ומי הבוצע מבואר בסי' קס"ז , ופרטי דיני דפתיתי' ושלמי' וכן פת שעורי' ופת כוסמי' ושאר דיני' דחביב או גדול ושלם איזה מהם קודם לברכה הכל מבואר בסי' קס"ח.

ברכת המוציא מברכי' על הפת, ופת הנקרא בכל מקום בלא שם לווי, הוא הנאפה מא' מחמשת המינין דהם חטים שעורי' כוסמין שבולת שועל ושיפון אלו המיני' כשהם שבולים נקראי' תבואה , ואחר שדשין וזורין אותם נקראי' דגן וכשטוחנין אותם ולשי' את הקמח ואופי' אותם נקראי' פת ופת כזה חייב בברכת המוציא [עיין רמב"ם פ"ג מה' ברכות ה"א] ואפי' אי אוכל פחות מכזית לדעת רוב הפוסקי' חוץ מהראב"ד המובא ברשב"א פ' כיצד מברכי' דדעתו דעל פחות מכזית פת אין מברך המוציא אלא בורא מיני מזונות והרשב"א ז"ל דחה דבריו שאין הברכה משתנית בין כשיעור לפחות מכשיעור ועל כולן מברך המוציא וכ"פ הטו"ש"ע סי' קס"ח ס"ט .

לא אפאה בתנור אלא באלפס והיתה בלילתו עבה לדעת ר"ת בתוס' פסחי' ל"ז ע"ב ומובא ג"כ ברא"ש ושאר קמאי ז"ל אפי' אם אפאה ע"י משקה לכ"ע בין לר"י ובין לר"ל דפליגי שם במעשה אלפס לענין חלה, מודו בבלילתו עבה ואפי' עשאה כתחלה אדעתא לאפות באלפס ע"י משקין או לבשלן חייבי בחלה וה"ה

דמברכי' המוציא דמשעת גלגול הוי לחם וחל עליו חיוב חלה וה"ה לענין ברכת המוציא ובלבד שיהא עליו צורת לחם. אבל לדעת הר"ש פ"ק דחלה כיון דמתחל' הי' דעתו לטגנה בשמן או לבשלה במים אע"פ שבלילתו עבה הוי כמו תחלתו וסופו סופגנין ופטורה מן החלה ואין מברכי' עלי' המוציא ואם הי' רק מעט שמן תל' בב' הסברות של הר"ש שם שכ' לסתור ראיית ר"ת מהא דהאוכל מנחה בירושלם מברך המוציא לסברה הראשונה דלאו במנחת מחבת ומרחשת מיירי אלא במנחת סולת ומאפה תנור אפי' השמן מועט י"ל דאין מברך המוציא לדעתו ז"ל ולסברה שניי' של הר"ש שם מיירי אפי' במנחת מחבת ומרחשת ושאני התם דשמנן מועט ואין בו כדי לבטלן מזה מוכח דבמעט שמן מברך המוציא אפי' בדעתו בעת הלישה לטגנן כמבואר דוק שם.

ואם בעת הלישה הי' בדעתו לאפותה והיתה בלילתו עבה ואח"כ בישלה או טגנה דאז גם לדעת הר"ש חייבת בחלה דהוי כמו תחלתו עיסה וסופה סופגנין בזה פליגי הב"ח עם המג"א לענין ברכת המוציא לדעת הר"ש להב"ח מברכי' ג"כ המוציא ומג"א סי' קל"ח ס"ק י"ב חולק עליו וס"ל דגבי חלה חל עליו החיוב משעת הלישה ואז הרי הי' דעתו לאפותה מש"ה חייב בחלה אבל המוציא בא בשעת אפיי' וכיון שנמלך ובשלה אינו מברך המוציא עיי"ש דמביא ראיות לזה. והטור באו"ח סי' קס"ח סותם דבריו כר"ת וביו"ד סי' שכ"ט לענין חלה מביא גם דעת הר"ש ושהרמב"ם והרא"ש הסכימו עם הר"ש וכבר העיר ע"ז הב"י באו"ח שם עיי"ש וכ' הרא"ש בפ' כל שעה ובמס' חלה דהר"ם הי' נוהג לצאת כל הדיעות כשלשין עיסה בביתו כדי לבשלה במים או לטגנה בשמן הי' מצוה לאפות ממנה מעט ועי"ז נתחייב העיסה כלו בחלה [כמבואר בר"ש שם והוא מן הירושלמי] וגם לא הי' אוכל בלא המוציא אחר שנתבשלה או נטגנה וגם לא הי' מברך עליו המוציי' אלא מברך על לחם אחר וכ"כ הטיו"ד בשמו והמחבר כאן באו"ח לענין המוציא מביא דעת ר"ת ודעת ר"ש וכ' הרמ"א דנהגו להקל כר"ש דאין מברכי' המוציא עיין טו"ז ומג"א שם והמחבר מסיים שם את דבריו דירא שמים עושה כהר"ם ועיין מג"א ס"ק כ"ב וס"ק ל"ה איזה דברי' שנפטרי' בברכת הלחם וא"צ ברכה בתוך הסעודה.

וכל זה לא מיירי אלא ביש תואר לחם לאחר הטיגון אבל אי לית תואר לחם אין מברכי' המוציא כמבואר בהגהת רמ"א שם. וגם לא מיירי שנילוש בדבש דאם נילוש בדבש או בשאר משקי' הו"ל דין פת הבאה בכסנין שיתבאר להלן אי"ה אלא מיירי שטגנו בדבש או במשקים וזה לא הוי לרמ"א בהג"ה סי"ג פת הבאה בכסנין ועיין טו"ז ס"ק י"ט דדעתו דגם בטיגון הוי כפת הבאה בכסנין ומחלוקת ר"ת ור"ש היא רק בקבע סעודתא עלייהו דלר"ש אין שייך כאן כלל ברכת המוציא ולר"ת מברך המוציא אי קבע כמו בשאר פת הבאה בכסנין וכיון שהעידו ב"י ורמ"א להקל כהר"ש א"כ בלא קבע בודאי ל"ש ברכת המוציא ורק בקבע ירא שמים יעשה כהר"ם עיי"ש. ואולם במג"א ס"ק ל"ח כ' דלדעת הר"ש לא מהני בטיגון קביעות כלל וגרע מנילוש בהן דאז הוי פת הבאה בכסנין ומהני קביעות אבל לר"ת אפי' בלא קביעות מברך בטיגון אם לא נילוש במשקי' המוציא וע"כ ירא שמים אפי' בלא קביעות יעשה כהר"ם ודוק בכל זה.

וכ"ז מיירי בעיסה שבלילתה עבה וחלטה או בשלה אבל אם היתה בלילתה רכה וחלטה או בשלה לכ"ע אין מברכי' המוציא דהוי תחלתה וסופה סופגנין וכ"כ

התוס' בשם ר"י דע"י משקי' מודה רבי יוחנן דמעשה אלפס פטורי' מחלה ואין מברכי' המוציא וכ"פ הרמ"א סי' קס"ח סי"ד. ואם היתה בלילתה רכה ואפאה בתנור לכ"ע מברך המוציא דהוי תחלתה סופגנין וסופה עיסה כמבואר בר"ש חלה שם אבל אם היתה בלילתה רכה ואפאה באלפס כלי משקה בזה פליגי ר"י ור"ל בס' כל שעה לר"י חייב בחלה ומברך המוציא ולר"ל פטור מחלה ואין מברך המוציא ופסק ר"ח כר"ל ור"י כרבי יוחנן וכ"פ הרא"ש והטור או"ח סי' קס"ח ורמ"א בהג"ה שם סי"ד. ומעט משקה שמושחי' בו האלפס שלא ישרוף העיסה לא מקרי משקה (רמ"א שם בשם הגמ"י) חלטה ברותחין ואח"כ אפאה בתנור מברך המוציא (ב"י סי' קס"ח והוכיח כן מס' החולץ וכ"פ בשו"ע סי"ד) ואפי' היתה בלילתה רכה (מג"א שם בשם הטור סי' תנ"ד ועיין ב"י שם בשם רא"ש דפסחים) ולדעת ר"ו משמע אפי' מגנו בשמן ואפאו אח"כ מברך המוציא (מג"א שם).

טרוקנין דאמר אביי בס' כ"מ דהוא כובא דארעא ופירש"י ז"ל שעושי' מקום חלל בכירה ונוחן לתוכה מים וקמח כמו שעושי' באלפס ומערבי' בה ונאפית בה לדעת הטור בסי' קס"ח משמע דמברך המוציא אפי' בלא קבע סעודתי' עלי' והב"י שם כ' דמוכח מרא"ש ורי"ו דאין מברכי' המוציא אלא בקבע סעודתי' וכ"פ הרמב"ם בפ"ג מברכות עיסה שנאפית בקרקע כמו שהערביים שוכני מדברות עושי' הואיל ואין עליה צורת פת מברך עליה במ"מ ואם קבע מזונו עליה מברך המוציא ע"כ וכ' הב"י דזה היא כובא דארעא האמורה בגמרא ונקראת ג"כ טרוקנין ולבסוף דחק הב"י לפרש גם דברי הטור כן דבעי קבע מזונו עלי' וכ"פ בשו"ע שם סט"ו. ועיין בחוט המשולש בתשב"ץ דף צ"ה ע"א סי' כ"ח בפירוש דברי הרמב"ם הנ"ל. טריתא דהוא לחד לישנא בפ' כ"מ גביל מירתח ופירש"י ז"ל דנותנים מים וקמח בכלי ובוחשין בכף ושופכי' על הכירה כשהיא נסקת לדעת הטור כפי פשטות לשונו בסי' קס"ח אינו מברך המוציא אלא במ"מ אם לא בקבע סעודתו עליו דאז מברך המוציא ולדעת הב"י שם וכפי מה שנדחק עצמו לפרש בכונת הטור לעולם אין מברכי' עלי' המוציא אפי' בקבע סעודתו וכ"פ בשו"ע סט"ו ומג"א חולק עליו ופוסק כהבנה פשוטית בטור דבקבע סעודתו עלי' מברך המוציא אפי' בטריתא כמו בטרוקנין ואין חילוק ביניהן אלא לענין חלה ולא לענין המוציא ע"ש.

נהמא דהנדקא דהיא ג"כ טריתא לחד לישנא בפ' כ"מ שם ופירש"י ז"ל בצק שאופי' בשפוד ומושחי' אותו תמיד בשמן או במי בצים ושמן אין מברכי' המוציא (טוש"ע שם סי"ו) וכן לחם העשוי לכותח והיא טריתא ללישן שלישי בפ' כ"מ שם ופי' רש"י דאין אופי' אותו בתנור אלא בחמה ג"כ אין מברכי' המוציא (טוש"ע שם) ומשמע מדבריהם דאפי' בקבע מזונו עליהם א"מ המוציא אבל המג"א ס"ק מ"ג מביא בשם ר"ו דכללו בחד בבא עם טריתא וכמו דבטריתא דהיינו גביל מירתח מברך המוציא בקבע מזונו עלי' ה"ה בלחם העשוי לכותח. ואם עשאן כעבים [או כעכים] דאי' בפ' כ"מ דחייבי' בחלה משמע בדברי הטור ססי' קס"ח דמברך גם המוציא דכ"כ ואם עשאה ערוכה ונאה כעין גלוסקא חייב בחלה ויברך עליה ע"כ ובקצת ספרי' דמביא הב"י כ' בפירוש מברך עליהם המוציא אבל הב"י לא חילק בין עשאן כעבין לעשאן כלימודי' וסתם בשו"ע שם סט"ז דאין מברכים המוציא וכ' המג"א דלענין חלה פסק המחבר לחומרא בעשאן כעבי' ולענין המוציא לקולא ולענין בהמ"ז הניח המג"א בצ"ע כיון דהוא דאו' עיי"ש.

פת הבאה בכסנין אסיקנא בפ' כ"מ מ"ב דאין מברך המוציא רק באכיל לי' בתורת קביעות' וכ"פ הרי"ף והרמב"ם פ"ג מברכות והרא"ש וטוש"ע ס' רס"ח ס"ז. ובפ' פת הבאה בכסני' נחלקו קמאי ז"ל רש"י ז"ל פ' בתף מ"א ע"ב לאחר אכילה ובהמ"ז היו רגילי' להביא כיסנין והן קליות לפי שיפין ללב וכו' ומביאי' עמהן פת שנילושה עם תבלין כעין אובליא"ש שלנו ויש שעושי' אותן כמין צפורים ואילנות ואוכלי' מהן דבר מועט ומתוך שנותני' בה תבלין הרבה ואגוזי' ושקדי' ומאכלה מועט לא הטעינוה ברכה מעין ג' וכו' עכ"ד הנה מראשית דבריו מבואר להדיא דנילושה עם תבלין אבל סתם דבריו שכ' שנותני' בה תבלין וכו' סתומי' דיש לפרש דקאי על הכישה דנותני' אותן דברי' בה או דקאי שממלאים אותה אח"כ באותן דברי' עיין טו"ז ס' קס"ח ס"ק ו'. ור"ח פירש פת הבאה בכיסנין היינו הבאה בכיסין שעושין מן העיסה כמו כיס ומכניסי' בפנים שקדים ודבש ומיני מתיקה כן הביאו דבריו תר"י בברכות שם וכן הוא בערוך ערך כסן בשם ר"ח בזה"ל פ' זה הפת עשוי כמין כיסנין מלאים סוקער ושקרים ואגוזין כעין כעכין ולועסין אותן בבתי משתאות עי"ש דמביא עוד פ' רב האי גאון דהוא כעכין יבשין בין מתובלת ובין אינה מתובלת שעושי' אותן לאכילה קמעא וכוספי' אותה בבתי המשתאות ושלא בבית המשתה ע"כ וע"ע בכל בו ס' כ"ד וכפ' הר"ח והערוך פ' ג"כ הטור ס' קס"ח. והרמב"ם פ"ג מברכות ה"ט כ' וכן עיסה שלשה בדבש או בשמן או בחלב או שערב בה מיני תבלין ואפאה והיא הנקראת פת הבאה בכיסנין וכו' וכ' הכ"מ והי' נראה לומר דהיינו דוקא בשלא נתן מים אלא מעט אבל אם נתן מים הרבה אע"פ שנתן ג"כ שאר משקי' כיון דמיעוטא נינהו בטלים הם לגבי מים ויש לאותה עיסה דין פת גמור לכל דבר והכי דייק לשנא שכ' שלשה בדבש דאל"כ הול"ל שנתן לתוכה דבש וכו' אלא דמדכ' או שערב בה מיני תבלין איכא למידק אי סבא דהא תערובת תבלין דבר מועט הוא ואפ"ה מוציאו מתורת לחם לענין המוציא ותדע דהא עיסה שנילושה במי פירות תנן דחייבת בחלה ואפ"ה אינו מברך עליה המוציא כל שלא קבע עלי' הלכך ע"כ צ"ל דלאו במידי דמקרי לחם תלי' מלתא אלא לא קבעו חכמים לברך המוציא וג' ברכות אא"כ אכל שיעור שדרך ב"א לקבוע עליו והוא שיהי' טעם התערובת ניכר בעיסה דומיא דערב בה מיני תבלין שטעמם ניכר בעיסה וזה נראה עיקר עכ"ל וכ"כ בב"י ס' קס"ח ולענין הלכה פסק בב"י ובשו"ע שם ס"ז כדברי כולם להקל דהיינו בין פת שעשוי כמין כיסי' שממלאי' בו דבש וכיו"ב [היינו פ' ר"ח] ובין פת שערב בו דברי הללו ואפ' מעט אם הטעם ניכר בעיסה [היינו פ' הרמב"ם לפי פ' הכ"מ] ובין פת הנעשה כעין כעכי' יבשים דהוא פ' רב האי גאון כלהו הן פת הבאה בכיסנין ואין מברך עליהן המוציא אא"כ קבע עליהו סעודתו עי"ש דרמ"א בהג"ה מביא דעת רש"י דאם ערב בה תבלי' מועט אע"פ שהוא ניכר עדיין פת גמור הוא ומברך המוציא ופת הבאה בכיסנין היינו שערב בה הרבה דבש או תבלין כמיני מתיקה שקורי' לעבקוכען וכ' שכן יש לפרש דעת הרמב"ם ודלא כפי' הכ"מ בכונת הרמב"ם. ועיין מג"א ס"ק ט"ז דמסכי' עם הרמ"א בפי' דברי הרמב"ם ופסק כותי' ובפ"ק י"ז מביא דברי הב"ח דכעכין יבשי' או אם נילושי' בדבש וכדומה לא יאכלנו בלי קביעות אלא באופן שנפטרו תוך הסעודה רק אם הדבש והתבלין מרובי' מהקמח אבל עיסה הממולאה בדבש וכדומה כגון קרעפליך או

סריטלך ליכא ספיקא אפי' בנילושה במים גרידא דאין מברכי' המוציא אלא במ"ש וכדברי י"א הראשון הוא הר"ח ז"ל עייש"ה ובטו"ז ס"ק י' וס"ק ז' ודוק.

ובהא דאי' בש"ס כל שאחרי' קובעין עליו סעודה מברך המוציא כ' הרא"ש שם בפ' כ"מ וכ' רבינו משה דאם אחרים אינם קובעים אפילו כשהוא קובע אינו מברך דבתר רוב אזלי' ובטלה דעתו אצל כל אדם והראב"ד כ' ואי הוא קבע עליו אפי' משהו מברך עליו בתחלה המוציא ולבסוף ג' ברכות ונראי' דברי ר"מ ואם מתחלה הי' דעתו לאכול מעט ובירך במ"מ ואח"כ אכל כשיעור שאחרים קובעים עלי' מברך ג' ברכות אע"פ שלא בירך המוציא תחלה עכ"ל וכ' הב"י דגם הר"ר יונה כ' דאזלי' אחר הרוב אם קובעי' עליו ואם הוא קובע במה שאין אחרי' קובעי' בטלה דעתו אצל כל אדם והכי נקטינן וכ"פ בשו"ע שם ס"ו. ואם הוא קבע עליו סעודתו ואכל עמו בשר ודברים אחרים אע"ג דאלו אכלו לבדו לא הי' שבע ממנו אפ"ה מברך המוציא וג' ברכות ומקרי קבע סעודתו (מג"א שם ס"ק י"ג) ואם אכלו לבדו אי בעי שיאכל כל כך שאחרים רגילים לשבוע ממנו לבדו ולא אמרי' דנשער כמה היואחרים אוכלים ממנו אם היו אוכלי' אותו עם לפתן דא"כ נתת דבריך לשיעורי' או דנימא דיכול לשער כמו שמבואר בפ"ח דעירובין דף פ"ב גבי מזון ב' סעודות דעירוב הניח המג"א שם בצ"ע ואם הוא שבע ממנו וגם אחרי' רגילי' לשבוע ממנו כשאוכלי' אותו עם לפתן אפי' הוא אכלו לבדו מברך המוציא דבזה יש לסמוך אדברי הראב"ד כיון דהוא שבע ממנו לבדו וגם אחרים אם היו אוכלים אותו עם לפתן היו שבעי' ממנו (מג"א שם ועיין מחצית השקל בשם כפות תמרים) אם בתחלה לא הי' בדעתו לאכול ממנו רק מעט ובירך במ"מ ואח"כ נמלך לאכול שיעור שאחרים קובעי' עליו אם לאחר שאכל מעט נמלך לאכול עוד כשיעור קביעות אחרי' מברך עתה המוציא ונוטל ידיו ומברך המוציא אבל אם אין שיעור בנותר לאכול כדי קביעות אין מברך המוציא אלא לאחרי' יברך ג' ברכות כמבואר לעיל (מג"א שם ס"ק י"ד).

לחמניות אי' בפ' כ"מ דמערבי' בהן ומברכי' עליהן המוציא בקבע סעודתו עליהן ופי' הרא"ש דלאו היינו אובליא"ש אותן שבלילתן עבה דלחם גמור הן שתחלתן וסופן עיסה ומברך המוציא אפי' בלא קבע אלא היינו נבלאי"ש שהן דקות וע"כ אין מברכי' המוציא אלא בקבע. וכ"כ התום' דהיינו נילו"ש ומברך כי קבע עלייהו דוקא המוציא כמו בפורים וגם בזה פירש ר"ש דאין לברך המוציא דהוי כמו דייסא והמרדכי מסופק בהם לפי שהם דקי' מאד ולא היו אוכלי' אלא בתוך הסעודה ומסופק אי הוי קביעותי' קביעות ועיי' בתר"י שם והטוש"ע פסקו כהרא"ש עיי"ש במו"ז ומג"א.

מולייתא שקורי' פשטידא או טארטע הנאפות בתנור בבשר או בדגים או בגבינה אע"ג דבשר ודגים וגבינה עיקר כ' הב"י בסי' קס"ח בשם האגור דאפ"ה מברכי' המוציא דמין הדגן חשבי' לי' אינשי וכן הם דברי השבולי לקט בשם הר"ר ישעי' דאזלי' בתר ה' מינים עיין באגור דיני סעודה דמביא ג"כ בשם הר"ר ישעי' ובד"מ שם כ' דדברי הרר"י הם כדעת הר"ת דבדבר שבלילתו עבה מברך המוציא אבל לפי מאי דנקטי' כהר"ש אין לברך עליהן המוציא אלא יאכלם בתוך הסעודה או יברך המוציא על פת אחר להוציא נפשי' מפלוגתא והיינו אם מטגן הפשטידא בשמן או בשאר משקין אבל אי אפה אותו בתנור או במחבת בלי משקה מברך

המוציא כיון דיש בהן תואר לחם ואפשר דגם הרר"י מירי בכה"ג ופסק כן בשו"ע שם ס"ז .

ונחלקו בזה הטו"ז והמג"א שם לדעת הטו"ז בס"ק כ' כמו במילוי בצוקר ובשמי' הוי פת הבאה בכיסנין כמו כן במילוי בשר וגבינה ודגים לא הוי אלא פת הבאה בכיסני' ואין מברכי' המוציא אלא בקבע עלי' וחולק על ס' עמק ברכה דמחלק בין מילוי בשמים למילוי בשר ודגים אבל המג"א ס"ק מ"ד כ' דבמילוי בשר או דגים אפי' לא קבע מברך המוציא ול"ד למילוי בדבש וחבירו משום דבשר ודגים הם עצמן מזון ולא מבטלי' תורת לחם. וכממולאי' בפירות כ' מתחל' דהוי קינוח ודומה לפת הבאה בכיסנין ואח"כ כ' דאפשר דממולאי' בפירות נמי דין כמו ממולאי' בבשר ודגים ולא הוי כפת הבאה בכיסני' רק ממולאי' בדבש וחבירו ובדומה עיש"ה . וממולאי' שאינו אוכל העיסה כ' המג"א שם ס"ק ט"ו דמברך על הפירות. ועיסה הנילושה במי בצים בלא שומן ונאפית אי הוי לחם גמור לענין המוציא עיין מג"א ס"ק מ"ד דלדעתו הוי כלחם גמור דבצים נמי מזון נינהו ולא מבטלו להו מתורת פת ומביא ראי' מתוס' ביצה י"ז ד"ה קמחא אך בשבולי לקט כ' כשנילוש בבצים הוי כמו שנלוש בדבש וא"כ דינו כמו פת הבאה בכיסנין.

ובדין פת גמור שנתבשל או שנעשה בו אח"כ שינוי אחר ע"ז גרס' במס' ברכות ל"ז ע"א הכופס את החמה מברך עלי' בפה"א טחנה אפאה ובשלה בזמן שהפרוסות קיימות בתחלה מברך עליה המוציא למ"ה ולבסוף מברך עליה ג' ברכות אם אין הפרוסות קיימות בתחלה מברך עליה במ"מ ולבסוף מברך עליה ברכה א' מעין שלש ע"כ ובירושלמי שם אי' עד כמה יהו פרוסות ר' יוסי ב"ר אבין כהנא בר מלכיה בשם רב עד כזית ע"כ ושם בתלמודא דידן ע"ב סליגי רב יוסף ורב ששת בחביצא לר"י אי אית בי' פרורי' כזית מברך המוציא וג' ברכות ואי לית בפרורי' כזית במ"מ וברכה מעין שלש וכר"ש אע"ג דלית בי' פרורי' כזית מברך עלי' המוציא ואמר רבא והוא דאיכא עליה תוריתא דנהמא ופירש"י ז"ל חביצא היינו כעין שלנייקו"ק שמפרר' בתוך האלפס ע"כ והיינו דלאחר שהוא פת גמור ע"י אפייה מפרר' אותו בתוך האלפס ונתבשל ואפ"ה הוי כמו לחם גמור באיכא עליה תוריתא דנהמא דהיינו תואר מראית לחם ואפי' לית בפרורי' כזית לר"ש ולפ"ז צ"ל הא דאיתא בירושלמי דאין פרוסות קיימות היינו לית בפרורי' כזית אין מברכי' המוציא בנתבשלו היינו לפי שכן דרך להיות תוריתא דנהמא רק ביש בפרורי' כזית אבל באמת פעמי' אף בפחות מכזית איכא תוריתא דנהמא ואז מברכי' המוציא כ"כ התוס' שם ד"ה אמר בביאור דברי רש"י ז"ל אבל רב יוסף סבר דבעי דוקא פירורי' כזית וכפשטא דברייתא דהכופס וכפי' הירושלמי כמ"ש תוס' ד"ה חביצא ולפ"ז כיון דהלכה כר"ש וכרבא אין חילוק אפי' בנתבשלו בין אית בפרורי' כזית ובין לית בהן כזית לעולם באית להן תוריתא דנהמא מברכי' המוציא ואי לית תוריתא דנהמא במ"מ רק באית בהן כזית עפ"י הרוב דרכן להיות תוריתא דנהמא אבל לפעמי' גם בלית כזית אית תוריתא דנהמא ומברכי' המוציא ולהיפך לפעמי' אפי' אית בפרורי' כזית ליתא תוריתא דנהמא ואז אין מברכי' המוציא זהו שיטת רש"י ז"ל. אבל התוס' והרא"ש ותר"י שם [וכן הוא בערוך וכן פי' רבינו האי גאון]. יש להם שיטה אחרת בזה דהם ז"ל מפרשי' חביצא דנחלקו בו ר"ש ור"י היינו פירורי' הנדבקי' יחד ע"י מרק או חלב בלא בישול כמו חביצא דתמרי שהן

נדבקין וא"כ ל"ד להא דכוסס את החטה דשם מירי בנתבשלו ומש"ה צריך הפרוסות קיימות דהיינו כזית כדמפ' בירושלמי ולא תליה שם בתואר לחם כלל משא"כ כאן דמירי בחיבור ע"י מרק או חלב בלי בישול בזה פליגי ר"י ור"ש דלר"י צריך ג"כ שיהא בפרורי כזית ולר"ש אפי' אין בהם כזית אי איכא תוריתא דנהמא מברכי' המוציא וכ' תר"י והרא"ש בשמם דיש כאן ג' חילוקי' היכא שהוא מבושל אח"כ או אם יש בפרוסות כזית מברך המוציא וג' ברכות ואם אין בפרוסות כזית אע"ג דמחזי דאיכא עלי' תוריתא דנהמא אינו מברך אלא במ"מ דכיון שהוא מבושל לא תאר לחם לו והיכא שאינו מבושל אלא שהוא מחובר ע"י דבש או מרק בלי שום בישול אם יש בפרוסות כזית מברך המוציא ואם אין בפרוסות כזית ואין בהם תואר לחם מברך במ"מ אבל יש בהם תואר לחם אע"פ שאין בהם כזית מברך המוציא והיכא שאינו מבושל ולא מחובר אלא שהם פירורים לבדם אע"פ שאין בהם כזית וגם אין תואר לחם שהם דק' ביותר אפ"ה מברך המוציא וג' ברכות שכיון שהוא פת בפני עצמו אינו יוצא לעולם מתורת פת וזה שלא כדברי ר"ח ז"ל שאמר גבי פת הצנומא בקערה דמברך המוציא דמירי באיכא תוריתא דנהמא ולפמ"ש אין אנו צריכי' לזה אלא כיון שהוא פת בפני עצמו ואינו מחובר בדבר אחר אינו יוצא מתורת לחם לעולם ומברכי' המוציא וג' ברכות עכ"ל ועיין דף ל"ט ע"א ברש"י ד"ה פת צנומא. והרמב"ם ז"ל כ' בפ"ג מברכות ה"ח הפת שפתת אותה פתים ובשלה בקדרה או לשה במרק אם יש בפתיתי' כזית או שניהן שהן פת ולא נשתנה צורתה מברך עליה בתחלה המוציא ואם אין בהן כזית או שעברה צורת הפת בבישול מברך עליה בתחלה במ"מ ע"כ ותמהו כל גדולי המחברי' ז"ל דיש סתירה בדבריו מרישא לסיפא דברישא משמע דבחדא לטיבותא דהיינו יש בהן כזית אע"פ שנשתנ' צורתה או לא נשתנה צורתה אפי' אין בהן כזית מברך המוציא ובסוף דבריו משמע דבעי תרתי לטיבותא דהיינו יש בהן כזית ולא נשתנה צורתה עיין בכ"מ וב"י פירושי' שוני' בדברי הרמב"ם הללו אי דעתו כשיטת רש"י ז"ל או כשיטת שאר קמאי וע"ע בטו"ז סי' קס"ח ס"ק י"ב ודבריו אינן מובני' לי במ"ש צ"ל דההוא דפרוסות מירי במרק שאין שייך שם שינוי צורה ור"ש ורבא מירי בבישול וכו' דהרי בברייתא דפרוסות איתא להדי' אפאה ובשלה וצ"ע. ופסקו הטוש"ע שם כשיטת התוס' ורבינו יונה בג' חילוקי' הנ"ל.

נתבשל היינו שנתן הלחם בכלי ראשון אבל אם נתנו בכלי שני היינו דין השני דאינו מבושל אלא נדבק ע"י מרק. ואם עירה רותחי' על הפת כ' המג"א בס"ק כ"ה דתלי' במחלוקת ר"ת ורשב"ם המובא בשו"ע יו"ד סי' ס"ח אי עירוי ככלי ראשון או ככלי שני לכן יש למנוע שלא לאכול פרורי' שעירה עליהם מכ"ר באין בהם כזית ונראה דיש בהם תואר לחם אלא יברך על פת אחר תחלה אבל ביש בהם כזית אפי' אי נימא דעירוי ככ"ר דמי הלא גם בבישול ביש בהם כזית מברך המוציא וליכא נ"מ אי עירוי ככ"ר או ככ"ש. וכן אם אין בהם כזית ולית בהם תואר להם ליכא נ"מ אי עירוי ככ"ר או ככ"ש דאף אי הוי ככ"ש אינו מברך המוציא ורק באין בהם כזית ויש להם תואר לחם יש נ"מ אי עירוי ככ"ר הוי כמבושל ואין מברך המוציא ואי עירוי ככ"ש לא הוי כנתבשל אלא כנדבק ע"י מרק ומברך המוציא כיון דאיכא תוריתא דנהמא, וע"כ לצאת ידי ספק יברך על פת אחר (כן מבואר במג"א שם ס"ק כ"ה) ולפי המבואר בב"י וטו"ז ומג"א בסי' קס"ח בכמה

דוכתי דלברך ברכת המוציא ובהמ"ז הוי הומרא ולברך במ"מ ומעין ג' נחשב לקולא מצינו כאן חומרא אי נאמר דעירוי ככ"ש באין בו כזית ואיכא תואר לחם דאי עירוי ככ"ר אינו מברך המוציא ואי עירוי ככ"ש מברך המוציא ועיין פרי מגדים בפתיחה להלכות מליחה דכיו"ב מצינו חומרא אי עירוי ככ"ש לענין דם שבשלו עי"ש ודוק.

כל היכא דאמרי' בבישול או דביקה במרק אחר האפי' דאינו מברך המוציא היינו אפי' בקבע סעודתו עליהם ול"ד לפת הבאה בכיסנין (מג"א שם ס"ק כ"ח) אם קודם הבישול לא הי' בפרוסות כזית ורק ע"י הבישול נדבקו ונעשו גוש א' לכזית או יותר לא מיחשב ע"ז לפירורי' שיש בהם כזית אלא דינן כאין בהם כזית (בן מבואר במג"א שם ס"ק כ"ו עיין מח"ה שם) אבל אם פירר הלחם עד שמחזירן לסלת ואח"כ חזר וגבלם יחד ובשלם אם ע"י הגיבול נעשו כזית יש להם דין פירורי' שיש בהם כזית (כן מבואר ג"כ במג"א שם וכן מפרש המח"ה כונתו ומיישב בזה קו' האבן עוזר עי"ש) ואם פירר הלחם ועשאן כסלת ואח"כ גיבלם ואפאם ג"כ צריך לברך המוציא אפי' בליכא תוריתא דנהמא דהא יש בהם כזית ובכזית לא בעי תאר לחם ואפי' מטוגנים בשמן מתחלה (מג"א שם) ואם עירב בהם קמח וטגנן בשמן או לשו בהם הניח המג"א שם בצ"ע אם נלך אחר הרוב עי"ש.

ואם טיגן פרוסות שלימות פשוט דמברך המוציא (מג"א שם) שרוי במים או ביין לבן דינו כמו נדבק ע"י מרק או דבש ודוקא בלא נתלבן המים כדלקמן (מג"א ס"ק כ"ד וע"ע ס"ק ל' וטו"ז ס"ק ט"ז) והשרוי ביין אדום פסק בשו"ע ס"ב בשם המרדכי דאינו מברך המוציא משום דסימוק מוציאו מתורת לחם ודוקא באין בהם כזית דאם יש בהם כזית לא גרע ממבושל ואע"ג דליכא תוריתא דנהמא. ועיין בתוס' פ' כ"מ דכשנותני' פירורי' במים והמים מתלבני' מחמת הפירורי' אויל לי' תוריתא דנהמא וכן הי' רגיל רבינו דוד ממיץ לשרות פירורי' מן הלילה לאוכלן בשחר בלא המוציא ובהמ"ז שלא לאחר כדי שיתחזק ראשו ויכול להגיד ההלכה עכ"ל ומביאו הב"י ופסק כן בשו"ע ס"א עי"ש מג"א ס"ק כ"ט.

אם בירך על הפת שהכל נהיה בדברו פליגי ר"ה ור"י בפ' כ"מ מ' ע"ב ופסקו הרי"ף והרא"ש כר"י דיצא וכ"פ הרמב"ם פ"ח מה' ברכות ה"י וטוש"ע סי' קס"ז ס"י דעל כלם אם אמר שהכל ואפי' על פת ויין יצא. ואם במקום המוציא אמר בריך רחמנא מלכא מארי' דהאי פיתא אי' בש"ס שם בנימין רעיא כרך רפתא ואמר בריך מארי' דהאי פתא ואמר רב דיצא ופריך הש"ס והאמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה ומשני הש"ס דאמר רחמנא מארי' דהאי פתא וכ' הרא"ש שם למאי דקיי"ל כר"י דברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה צ"ל בריך רחמנא מלכא מארי' דהאי פתא ואף דבש"ס שם מוכח דהי' אומרה במקום ברכה ראשונה של ברכת המזון לאחריה כתב הרא"ש ושאר קמאי ז"ל דה"ה אם אמרו במקום ברכת המוציא יצא והרי"ף והרמב"ם לא הביאו אבל בטוש"ע סי' קס"ז פסקו דיצא במקום המוציא. ועיין מג"א דכפי המבואר בסי' ר"ד דאם אמר מלך ולא אמר העולם דלא יצא ה"ה כאן דוקא באמר בריך רחמנא מלכא דעלמא וכו'. ואם לא הזכיר פת מסופק בהג"א שם אי יצא והב"י והב"ח פסקו כיון דרבנן הוא יצא ועיין מג"א ס"ק כ"ב. ודע דבגמ' ברכות שם אי' פלוגתא בראה פת ואמר כמה נאה פת זו ברוך המקום שבראה לר"מ יצא ולר"י כיון דמשנה

ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ופסק בירושלמי כר"מ וכן נראה שפסק הרא"ש שם וקאי בין אברכת המוציא ובין אבהמ"ז דהיינו אברכה ראשונה שבבהמ"ז. אבל הרמב"ם פ"א מברכות פסק וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה ע"כ פסק כר"י ועיין כ"מ שם בטעם למה שינה הרמב"ם את המטבע וכ' אינו אלא טועה משום דיש שני מיני שינוי עיש"ה ואפשר לומר משה"ה השמיט ג"כ הא דבריך רחמנא מארי' דהאי פתא משום דהוי ג"כ שינוי ממטבע ודוק.

אם עירב קמח מה' המינים עם קמח מדוחן או אורז או משאר מיני' שאין מברכי' עליהם המוציא ועשה ממנו פת דהיינו שאפה אותו אם יש בתערובות הקמח מא' מחמשת המיני' כדי שיאכל ממנו כזית דגן בכדי אכילת פרס מברך המוציא וג' ברכות ואם אין בו זה השיעור אעפ"כ מברך בתחלה המוציא כיון שיש בו טעם דגן אבל לבסוף מברך רק ברכה א' מעין ג' (כן הביא הב"י בס' ר"ח בשם א"ת ואבודרהם וכ"פ בשו"ע שם ס"ט ועיין מג"א ס"ק ט"ו).

(ב) ברכת בורא מיני מזונות ברכה זו לא נזכרה במשנה אלא בתוספתא ובגמרא דברכות ונסתתה היא בא"י אמ"ה בורא מיני מזונות ואין מברכי' הבורא כמו המוציא כדא' בירושלמי גבי בפה"ג דהטעם בהמוציא משום שלא לערב ראשי האותיות וכמבואר לעיל גבי ברכת המוציא. ברכת במ"מ מברכי' על תבשיל הנעשה מקמח של חמשת מיני דגן כגון מעשה קדירה ודייסא בין שבשלו בקדירה לבדו ובין שערבו עם דברים אחרים כגון דייסא כעין חביץ קדרה ואפי' ה' הרוב מדברי' אחרי' המעורבי' עמו בכל ענין מברכי' לפניו במ"מ דקיי"ל כרב ושמואל דאמרי בפ' כ"מ ל"ז ע"ב כל שיש בו מה' המינים מברכים עליו במ"מ וכ' הרא"ש הלכך כל שעיקרו מה' המינים אפי' רובו ממין אחר מברכי' עליו במ"מ וכ"כ שאר קמאי ז"ל וכדא' בש"ס ל"ז ע"ב גבי ריהטא דחקלאי ודמחוזא עיי"ש. ודוקא כשנותני' בהם הקמח לסעוד ולזון כעין מה שנותני' לתוך שקדים שעושים לחולה כדי שיסעוד הלב אבל אם אין נותני' הקמח לתוך התבשיל רק להקפות המאכל ולדבקו לא חשיב עיקר רק הטפל ואין מברכי' במ"מ כדא' בתוס' ורא"ש שם והוא מדברי השי"ם שם ל"ט ע"א דאמר ר"א כי הוינא בי רב כהנא א"ל תבשילא דסלקא דלא מפשו בה קמחא בפה"א דלפת דמפשו בה קמחא טפי במ"מ והדר אמר אידי ואידי בפה"א והא דשדי בה קמחא טפי לדבוקי בעלמא עבדי לה עיי"ש. וכ"פ הרמב"ם פ"ג מברכות ה"ד קמח של א' מה' המינים שבשלו בקדירה בין לבדו בין שערבו עם דברים אחרים כגון לביבות וכיו"ב וכו' וכן כל תבשיל שערב בו מה' המיני' בין קמח בין פת בתחלה מברך עליו במ"מ בד"א כשהי' המין הזה חשוב אצלו ולא הי' טפל אבל אם הי' א' מה' המינין שעירב טפילה אינו מברך אלא על העיקר ופוטר את הטפילה בין שהיתה הטפילה מעורבת עם העיקר בין שלא היתה מעורבת כיצד היא הטפילה המעורבת כגון לפת או כרוב שבשלו ועירב בו קמח של א' מה' המינים כדי לדבקו אינו מברך עליו במ"מ שהלפת הוא העיקר וקמחו טפילה שכל דבר שמערבי' אותו לדבק או כדי ליתן ריח או כדי לצבוע את התבשיל ה"ז טפילה אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובות הרי הוא עיקר לפיכך מיני דבש שמבשלי' אותן ונותני' בהן חלב חטה כדי לדבק ועושי' מהן מיני מתיקה אינו מברך עליו במ"מ מפני שהדבש הוא העיקר עכ"ל וכ"פ

בטוש"ע סי' ר"ה ס"ב וס"ג עי"ש בטו"ז ס"ק ד' באם לא נעשה רק לדבק בעלמא דאינו מברך במ"מ אפ"ה אם החמשת מיני הרוב אין להקל כיון שיש לו הנאה חשובה מצד הריבוי כעין מה דאי' ביו"ד סי' ק"ג לענין נותן טעם לפגם בהגדיל האיסור עי"ש וזהו הספק שנסתפקו התוס' ל"ו ע"ב ד"ה כל וכ' דטוב לגומעו בתוך הסעודה לאחר ברכת המוציא ופטור ממ"נ כמו שפסק גם בשו"ע שם ס"ג וא"כ בלעבקוכען ג"כ הדין כן אך לענין ברכה לפניה העלה הטו"ז שם ס"ק הנ"ל דיכול לברך עליהם מספק שהכל דעל כולם אם אמר שהכל יצא ודברי התוס' הנ"ל נאמרי' רק לענין ברכה אחרונה דאם יצטרך לומר במ"מ אזי יצטרך אחרי' ג"כ מעין שלש וע"כ כ' דאין לאכול אלא בתוך הסעודה ולפ"ז אם רוצה לאכול דבר זה או הלעבקוכען פחות מכזית דאז א"צ ברכה אחרונה כלל א"צ לאכול תוך הסעודה אלא יברך שהכל ולאחריו ולא כלום עיי"ה. אך זהו רק אי הקמח הוא הרוב רק שלא נעשה רק לדבק בעלמא אבל אם הקמח מועט ונעשה לדבק בזה אין ספק דאינו מברך במ"מ וזהו שכ' בשו"ע שם ס"ב דבטל בתבשיל דוק שם.

אכל א' מה' המינים חי או עשוי קליות או שלוק והגרעינין שלמי' אין מברך במ"מ אלא בפה"א כדאי' בברכות ל"ו ע"א גבי קמחא דחטי עיי"ש ובקמאי ז"ל אבל אם כתשן ועשה מהם חבשיל היינו מעשה קדירה כדאי' שם ל"ז ע"א אלו הן מעשה קדירה חילקא טרגים סלת זריז וערסן עיין רש"י שם ועל אלו מברך במ"מ וכ"פ הרמב"ם פ"ג מברכות ה"ד וכן הדגן שחלקו או כתשו ובשלו בקדירה כגון הריפות וגריש הכרמל וכיו"ב וכל זהו הנקרא מעשה קדירה עכ"ל וכ"פ בשו"ע שם ס"ב ובמקום שכ' הרמב"ם וכן הדגן שחלקו אי' בשו"ע שם דהוא כלשון הרמב"ם חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן וכבר העיר המג"א ע"ז דהא בשלקן בלא כתישה אי' בס"ד שם דאינו מברך במ"מ וכ' דאפשר דהכא מירי בששלקן עד שנתמעכו ומ"ש תר"י דוקא כשנכתשו החטי' ונדבקו ונעשה כעין חב"ץ קדירה אבל אם בשל החטי' שלמים והגרעיני' עומדי' שלמים מברך בפה"א הכונה כשנכתשו החטי' ונדבקו פירוש ע"י הבישול נדבקי' דודאי ע"י כתישה אין נדבקין אבל אם לא הסיר הקליפה ובשלן שלמים אז אין נדבקי' ע"י הבישול ומברך בפה"א ולשון הרמב"ם שחלקן או כתשן משמע כתשן והסיר קליפתן אפי' לא חלקן וא"כ מ"ש הב"ח דלא יאכל שעורי' או חטי' שקורי' נאנצע גערשטען אלא בתוך הסעודה היינו כשלא נדבקו ע"י בישול אבל בנדבקו ע"י בישול מברך במ"מ וכן הדין בגריז שלמי' עיי"ה. ובאשל אברהם ויד אפרים שם כ' דט"ס הוא בשו"ע ובמקום ששלקן צ"ל שחלקן כלשון הרמב"ם. וע"ע מג"א ס"ק ה'. הרוצה דינו כמאכל עצמו (מג"א שם וס' ר"ה ס"ק ו') גרויפען שנעשו משעורי' כתושי' ברחיים ובשלם בודאי מברך עליהם במ"מ (טו"ז ס"ק י"א).

שתיתא ופירש"י ז"ל דהוא מאכל העשוי מקמח קליות שנתייבשו בתנור בעוד שהשבלים לחים ונותני' לתוכו דבש, ולהרמב"ם פ"ג מברכות הוא קמח של א' מה' המינין ששלקהו וערבו במים או בשאר משקי' מסקי' בברכות ל"ח ע"א דרב ושמואל ל"פ ומודו בעבה דלאכילה עבדו לה מברכי' במ"מ וברכה דלרפואה קא עביד לה מברכי' שהכל וכ"פ הרמב"ם וטוש"ע שם ס"ו ועיין מג"א ס"ק ח' דדיוקא דרישא וסיפא בדברי הרמב"ם והמחבר נראי' כסותרי' מדקאמרי בעבה כדי שיהא ראוי לאכילה וללעסו משמע דאם אינו ראוי ללועסו אפי' עבה מברך שהכל

ובסיפא קאמרו אם ראוי לשתייה משמע דבעבד אף שאינו ראוי ללעסו אפ"ה מברך במ"מ ופסק דדיוקא דסיפא עיקר ואם היא עכה אף שאינו ראוי ללעסו כיון שאינו ראוי לשתיי' מברך במ"מ עי"ש. עירב קמח דוחן ושאר מיני קטניות עם קמח של ה' מיני דגן ובשלו בקדירה מברך במ"מ דכל שיש בו מה' מיני' מברך במ"מ כדלעיל (ב"י בשם או"ח ושו"ע שם ס"ט) ועיין לעיל גבי ברכת המוציא אם אפה ממנו פת מה דינו על פת הבאה בכיסני' ולא רוצה לאכול שיעור שאחרי' רגילים לקבוע עלי' מברך במ"מ (סי' קס"ח ס"ז ועיין לעיל גבי ברכת המוציא לענין פת הבאה בכיסני' ומה הוא הקביעות) וכן על לחמניות שבלילתן רכה ודקי' מאד מברך במ"מ בלא קבע עליהם (שם ס"ח) וכן הדין בטרוקנין וטוריתא לדעת המג"א שם ולדעת המחבר בטוריתא אפי' בקבע אינו מברך אלא במ"מ כמבואר כ"ז לעיל גבי ברכת המוציא. נהמא דהנדקא והוא בצק שאופי' בשפוד ומושחי' אותו בשמן או במי בצים מברכי' לעולם במ"מ (שם) וכן לחם העשוי לכותח שאין אופי' בתנור אלא בחמה לדעת המחבר אפי' בקבע ולרי"ו דוקא בלא קבע מברך במ"מ (שם) חביצא אם נתבשל ואין בפרוסות כזית או בלא נתבשל אלא מחוברי' ע"י דבש או מרק ואין בפרוסות כזית וגם אין בהם תוריתא דנהמא מברך במ"מ כמבואר כל זה לעיל גבי ברכת המוציא. וכן אם נותני' פירורי' במים והמים מתלבנים מהם מברך במ"מ עליהם אם אין בפרוסה כזית (שם ס"א) וכן אם נותנים חתיכת פת שמייבשים על הגחלים בתוך השכר (מג"א שם) וכן פת השרוי בין אדום ואין בפרוסות כזית (שם ס"ב) בדין בלילתו עכ"ב ובישלה או טיגנה אח"כ בשמן או בשאר משקה עי"ש ס"ג ולעיל גבי ברכת המוציא מבואר הכל.

עיין במס' ברכות ל"ו ע"ב דאמרי רב ושמואל תרוייהו כל שיש בו מה' המיני' מברכי' עליו במ"מ ואמרי נמי כל שהוא מחמשת המינין מברכי' עליו במ"מ ואמרי' עלה וצריכא דאי אשמועי' כל שהוא הו"א משום דאיתא בעינא אבל ע"י תערובות לא קמ"ל כל שיש בו ואי אשמועי' כל שיש בו הו"א כל שיש בו ה' המינין אין אבל אורז ודוחן לא משום דע"י תערובות אבל איתא בעיני' נימא אפי' אורז ודוחן נמי מברכי' עליו במ"מ קמ"ל כל שהוא מה' המיני' הוא דמברכי' עליו במ"מ לאפוקי אורז ודוחן דאפי' איתא בעיני' לא מברכי' במ"מ ופריך הש"ס ואורז ודוחן לא מברכי' במ"מ והתני' הביאו לפניו פת אורז ופת דוחן מברך עליו תחלה וסוף כמעשה קדירה וגבי מעשה קדירה תני' בתחלה מברך עליו במ"מ ולבסוף ברכה א' מעין שלש ומשני כמעש' קדיר' ולא כמעשה קדירה כמעש' קדיר' דמברכי' עליו תחלה וסוף ולא כמעשה קדירה דאלו במעשה קדירה תחלה במ"מ ולבסוף ברכה א' מעין ג' ואלו הכא בתחלה מברך שהכל נהיה בדברו ולבסוף בורא נפשות וכו' והדר פריך הש"ס ואורז לאו מעשה קדירה הוא והתני' אלו הן מעשה קדירה חילקא וכו' ואורז ומשני הא מני ריב"ן היא דתניא ריב"ן אומר אורז מין דגן הוא וכו' ומקשה הש"ס אבל רבנן לא והתני' הכוסס את החטה וכו' הכוסס את האורז מברך עליו בפה"א טחנו אפאו ובשלו אע"פ שהפרוסות קיימות בתחלה מברך עליו במ"מ ולבסוף מברך עליו ברכה א' מעין ג' מני אילימא ריב"ן הוא דאמר אורז מין דגן הוא המוציא למ"ה וג' ברכות בעי ברוכי אלא לאו רבנן הוא ותיובתא דרב ושמואל תיובתא עכ"ל הש"ס וכי הרי"ף וסלקא דהו בתיובתא הלכך לגבי אורז כדמבשיל ליה בתחלה מברך במ"מ ולבסוף בנ"ר כדתנינא להא מתניתא תני גבי אורז ולבסוף

וכו' וה"מ בדאיתי' לאורז בעינ' אבל ע"י תערובות לא דקי"ל כרב ושמואל בהא דאמרי תרוייהו כל שיש בו מה' המינין מברך עליו במ"מ דלא איתוהב רב ושמואל אלא לענין כל שהוא מה' המינ' דאיתי' בעינ' אבל כל שיש בו מה' המינ' דליתא בעינ' אלא ע"י תערובות לא איתוהב ולכך קי"ל כותייהו בהא דליכא מאן דפליג עלייהו ועוד דסוגין כותי' ופת דוחן בתחלה מברך שהכל ולבסוף בנ"ר עכ"ד והנה במ"ש דאורז אם אפה מהם פת או עשה תבשיל בלי תערובות מברך במ"מ פסק גם הרא"ש כותי' אמנם בדוחן חלק עליו וכ' וז"ל והא דתני' לעיל הביאו לפניו פת אורז ופת דוחן מברך עליו כמעשה קדירה אכרכה ראשונה קאי שמברכי' עליו במ"מ וי"ש ספרי' שכ' בהם מלשון ה"ג אבל אורז לא מברכי' עליו במ"מ דלא קי"ל כריב"ן אלא שהכל ולאו מלתא היא דריב"ן ס"ל אם אפאו מברך עליו המוציא דלחם גמור חשיב ליה אבל רבנן לחם לא חשיב ליה אבל מזון חשיב ליה ורב אלפס ז"ל כ' ופת דוחן מברך עליו בתחלה שהכל משום דמשמע ליה שאין דין האורז והדוחן שוה מדנקיט במלתייהו דרבנן הכוסס את האורז ולא נקיט דוחן וג"ל דלאו רא' היא דלא נקיט אורז אלא לאפוקי מדריב"ן לאשמועי' דאין לו דין חשי' דקתני בריש וכן משמע ההוא דלעיל הביאו לפניו פת אורז ופת דוחן וכו' והכי מסתבר דדוחן מיזן זיין וסועד את הלב כמו אורז הלכך מברכי' לפניו במ"מ ולבסוף בנ"ר אבל העושה תבשיל או פת ממיני קטניות ליתא בכלל מזון ומברך שהכל וכו' ומ"ש ר"א ז"ל דהא דמברכי' על האורז במ"מ ה"מ בדאיתי' בעינא אבל ע"י תערובות לא היינו כשהרוב ממין אחר דבכה"ג בה' המינ' אפי' רובו ממין אחר מברך עליו במ"מ עכ"ל. ואולם תר"י כ' בטעם הרי"ף בדוחן משום דסמיך על מאי דאי' בש"ס הריב"ן אומר אורז מין דגן ואע"פ שאין הלכה כמותו אפ"ה כיון שאנו רואי' שיש מי שסובר דאורז מין דגן הוא ואינו סובר כן בדוחן וכיו"ב למדנו שאין דינם שוה ועל האורז מברך תחלה במ"מ ולבסוף בנ"ר ועל הדוחן אינו מברך אלא שהכל ואח"כ כ' שגאון א' כ' שאפי' על הדוחן מברך במ"מ דכיון שאין הלכה כריב"ן דאמר מין דגן הוא ואפ"ה מברכי' במ"מ באורז מפני שהוא מזון ה"ה דוחן או שאר דברי' שאנו רואי' שהן מזון כגון המין שקורי' פניצ"י בלע"ז מברכי' במ"מ ולזה הסכרא נוטה דעת הרב מורי נ"י וכו' עי"ש שמאריך להביא ראיות לדברי הגאון ז"ל. ודברי הרמב"ם הם כדברי הרי"ף שכ' בפ"ג מברכות ה"י אורז שבשלו או שעשה ממנו פת בתחלה מברך עליו במ"מ ולבסוף בנ"ר ובלבד שלא יהא מעורב עם דבר אחר אלא אורז לבדו אבל פת דוחן או פת של שאר מיני קטניות בתחלה מברך שהכל ולבסוף בנ"ר ע"כ והטור בפי' ר"ח מביא דיעות הללו ופסק המחבר בשו"ע שם בדוחן כרי"ף ורמב"ם דאינו מברך במ"מ אלא שהכל עי"ש. ובאגור דיני סעודה מביא בשם רב שמואל בן חפני גאון ורב יהודה גאון דהלכה רווחת שאין לברך במ"מ אלא מה' מיני דגן.

והנה בפי' אורז ודוחן נחלקו רש"י ותוס' בברכות לרש"י אורז הוא מין שקורי' הירזע בל"א והתוס' כ' דאורז הוא רייז ודוחן מי"ל וכ' הב"י דסוגי' דעלמא כתוס' דאורז רייז ועיין בערוך ערך דחן ובמערכי לשון שם וכ' הב"ח דירא שמים מחמת ספק לא יאכל לא הירזע ולא רייז מבושל בין שלם בין נתמעך אלא בתוך הסעודה משום ספק ברכה וטו"ז ס"ק י"א כ' כיון דבברכה אחרונה ליכא ספק דבנ"ר מברכי' ולא מעין ג' ואין כאן ספק רק בברכה ראשונה אם שהכל או במ"מ וכיון דעל

כולן אם אמר שהכל יצא יש לברך על שתיהן שהכל ולית כאן ספיקא עי"ש . והנה לדברי הרא"ש והשו"ע אם יש באורז תערובת דברי' אחרי' אך האורז הוא הרוב מברכי' במ"מ אבל מלשון הרי"ף דכ' והמ"מ באיתי' לאורז בעיני' אבל ע"י תערובות לא וכן מלשון הרמב"ם דכ' ובלבד שלא יהא מעורב עם דבר אחר אלא אורז בלבד מזה דייק הטו"ז דאפי' אם הרוב הוא מהאורז אפ"ה אינו מברך במ"מ וכמו שהעיר הב"י בזה דרב ושמואל לא מיירי כלל מתערובות באורז והם לא נתנו מעלה כלל לאורז לברך במ"מ ואתותבו מברייתא ודוקא בהוא בעין איתותבו אבל באינו בעין אפי' אם האורז הרוב לא נתותבו ואין מברכי' במ"מ דלא כמו שחזר בו הב"י בספרו עי"ש . אבל המג"א ס"ק י"א הסכים עם המחבר דחזר ממ"ש בב"י ואזלי' בתר רובא ואם רובא מאורז אע"ג דנתערב מברכי' במ"מ . ואולם לפי מאי דמסיק הטו"ז שהבאתי לעיל דמשום ספיקא מאי הוא אורז ומאי הוא דוחן יברך על שניהם שהכל ליכא נפקותא לדינא בזה .

ועיין בתר"י שכ' ומיהו נראה למורי הרב נ"י שיש הפרש בין האורז והדוחן שעל האורז מברך עליו במ"מ ואפי' כשהוא שלם אבל על הדוחן אינו מברך עליו כשהוא שלם חדא שאין דרכו אלא ע"י כתישה או טחינה אבל האורז דרכו לאכלו אפי' שלם ועוד דהכי משמע בהדי' בנמ' דגרסי' התם ואורז לאו מעשה קדירה הוא והתני' ואלו וכו' הנה שבה' המינין אמר חילקא וטרגים וכו' והאורז הזכיר אותה בסתם דמשמע דאפי' כשהוא שלם הוא בכלל מעשה קדירה ואם איתא דאורז לא דייני' לי' כמעשה קדירה כשהוא שלם הול"ל ואלו הן מעשה קדירה חילקא טרגים של ה' המיני' ושל אורז ומדלא קאמר הכי שמעי' שאפי' כשהוא שלם מברכי' עליו במ"מ משא"כ בדוחן ונראה שמפני זו המעלה שיש באורז מהדוחן הזכירו בגמרא האורז יותר וכו' עכ"ל וכ' הב"י בס' ר"ח דנראה דדוקא כשנתמעך האורז יפה דהוי כמו דייסא הא לא"ה אע"פ ששלקו אינו מברך אלא בפה"א דבכלל כוסס הוא והכי דייק לשון הרא"ש ואע"פ שכ' תר"י שיש הפרש בין אורז לדוחן י"ל דהא שלם לאו למימרא דלא בעי שיתמעך אלא לומר דלא בעי שיהא כתוש והוכיח כן מלשון תר"י ואח"כ כ' הב"י ומיהו יש לחלק בין חטי' לאורז דדרך האורז לבשלו כשהוא שלם בלי שום כתישה והלכך אף כשלא נתבשל הרבה לא תשתנה ברכתו משא"כ בחטים שאין דרך לבשלם אלא חלוקי' או כתושי' כגון הריפות והלכך כשמבשל אותם שלמים בלי כתישה הוי כאלו כוסס אותם חיים עכ"ל ובמחבר שם ס"ז כ' ואם בישלו או שטחנו ועשה ממנו פת מברך עליו במ"מ ולא חילק בין נתמעך ללא נתמעך והיינו כמסקנתו בב"י דיש לחלק בין חטי' לאורז אבל הרמ"א הגיה עד שנתמעך וכבר העיר המג"א על הרמ"א למה חלק על המחבר בזה ועיין טו"ז כיון דעכ"פ יוצא בבפה"א שהיתה ברכתו תחלה לכן לא יברך במ"מ מפני הספק עד שיתמעך דאז ברכתו במ"מ בבירור והב"ח כ' ג"כ דבלא נתמעך הוי ספק. ועל פת או תבשיל משאר מיני קטניות לכ"ע אינו מברך במ"מ כמו שנתבאר לעיל וכן הוא בטוש"ע שם ס"ח .

(ג) ברכת בורא פרי האדמה ברכה זו נשנית במשנה ר"פ כ"מ ונסחתה בא"י אמ"ה בורא פרי האדמה ולא הבורא כמ"ש לעיל גבי בורא מיני מזונות עי"ש ובברכת המוציא . והכי אי' בפ' כ"מ שם ועל פירות הארץ הוא אומר בפה"א חוץ מן הפת וכו' ועל הירקות הוא אומר בפה"א רבי יהודא אומר בורא מיני דשאים

ופירש"י ז"ל לפי שיש בכלל פרי האדמה דשאים וזרעים כגון קטניות ור"י בעי היכר ברכה לכל מין ומין ע"כ ובגמרא שם ל"ז ע"א א"ר אמר מר הכוסס את החטה מברך עליה בפה"א והתניא בורא מיני זרעים ל"ק הא ר"י והא רבנן דתנן ועל הירקות הוא אומר בפה"א ר"י אומר בורא מיני דשאים ופירש"י ז"ל ר"י היא דקתני לכל מין ומין מעין ברכתו כדמפרש לקמן בפרק' אלו' הלכך לירקות בורא מיני דשאים לחטי' דזרעים נינהו בורא מיני זרעים ולרבנן בין זרעים בין ירקות בפה"א ולא בעו לכל מין ומין מעין ברכתו ע"כ ובדף מ' ע"א א"ר אר"ז ואיתימא ר"ח בר פפא אין הלכה כר"י ואמר ר"ז ואיתימא ר"ח בר פפא מ"ט דר"י אמר קרא ברוך ד' יום יום וכי ביום מברכי' אותו ובלילה אין מברכי' אותו אלא לומר לך כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו ה"נ כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו ע"כ ופסקו כל הפוסקי' כר"ז דאין הלכה כר"י אלא מברכי' בפה"א בין אפירות הארץ בין אזרעים ובי אירקות ונברר בעה"י כל או"א בפרט.

(א) פירות הארץ לענין שמברכי' עליהם בורא פרי האדמה הם פירות שגדלים על הארץ ולא על העץ, וכן אפי' פירות שגדלי' על העץ אם אינם עיקר הפרי של אותו העץ וכן אפי' הם עיקר הפרי אבל לא נתגדלו עדיין כשיעור האמור בהם. ולענין התנאי הראשון דגדלים על הארץ א' במס' ברכות מ' ע"א היכא דכי שקלית ליה לפירי איתא לגווזא והדר מפיק פירי מיקרי פירות האילן ומברכי' בורא פרי העץ אבל היכא דכי שקלית ליה לפירי ליתא לגווזא דהדר מפיק הוא פרי הארץ ומברכי' עליה בפה"א. ופירש"י ז"ל גווזא הענף של עץ. מפיק פירי אחרינא ע"כ ובערוך גרס גזא עיין ערך גזא וערך זאזא ופיר"ח הוא ענף ע"כ לפ"ז אם אין הענף נשאר אף דהגזע מתקיים אפ"ה אין מברך בפה"ע אלא בפה"א. והרא"ש שם כ' ובגמרא קאמר כל דבר שעושה פירות משנה לשנה נקרא עץ אבל כל דבר שצריך לזרעו בכל שנה נקרא פרי הארץ ע"כ מבואר דמפרש בש"ס דכי שקלית לפירי ליתא לגווזא היינו דגם השורש וגזע לא נתקיים אלא צריך לזרעו מחדש בכל שנה ושנה אז הוא פרי הארץ ומברכי' בפה"א אבל אם הגזע קיים אף דענפיו אינן קיימי' אפ"ה פרי העץ הוא ומברכי' בפה"ע ודלא כרש"י ז"ל. עוד כ' הרא"ש שם ועוד אומר סי' אחר בתוספתא כל שמוציא עליו מעיקרו עשב הוא ומברך עליו בפה"א וכל שמוציא עליו מענפיו אילן הוא ומברכי' עליו בפה"ע עכ"ל עיין בתוספתא פ"ב דכלאים וכפ"ז תלוי' אם מוציא עליו מעיקרו או מענפיו ובמרדכי פ' כ"מ א' כ' בתשו' הגאוני' כל אילן דיבש בסיתוא וכלו גוזא וטרפי לגמרי בחורף והדר פארי משרשיו מברכי' על פירותיו בפה"א וכל היכא דאי שקלי לפירי איתא לגווזא והדר מפיק פירי זהו פרי העץ ע"כ מזה משמע דדעת הגאוני' כרש"י ז"ל דצריך הענף להתקיים. ועיין ירושלמי דכלאי' ספ"ה דא' ג"כ כתוספתא הנ"ל בזה"ל תני רב חיננא בר פפא את שהוא עולה מן גזעו מין אילן מן שרשיו מין ירק התיבון הרי הכרוב הרי הוא עולה מגזעו כאן בודאי כאן בפסק ופי' מוהרא"פ בפסק אנו סומכי' על זה ע"כ אבל בודאי ירק אין זה סימן. וע"ע בר"ש פ"ה מ"ח כלאים. והנה הרי"ף והרמב"ם לא הזכירו זה ובטור או"ח סי' ר"ג כ' דבעי שיהיו רק שרשיו נשארי' בארץ וכדברי הרא"ש הנ"ל ורמ"א בהג"ה שם כ' כלשון התוספתא וכפי' המרדכי בשם הגאונים דאם כלה עציו לגמרי ולא נשאר רק השורש פרי הארץ מקרי ומברכי' בפה"א עי"ש.

על מיני אטדים כ' המרדכי לאחר שהביא דברי הגאונ' מכאן פסק הר"ר יוסי וראב"ה דאותם תותים ופרזו"ש ובישנ"ש [דהם מיני אטד] וכיו"ב שיש לברך בפה"א והביא הר"ר מנוח אליה' ראי' מירושלמי דמס' כלאים דמברכי' על כל מיני אטד בפה"א דקאמר התם ההיגין והאטדין מין אילן הן ואינן כלאים בכרם ופריך והתניא אלו הן מיני דשאים הקונדס והאטדין ומשני תמן לברכה והכא לכלאים אלמא דלענין ברכה מיני דשאי' הן אבל הר"ם אומר שנהגו העם לברך עליהם בפה"ע שהרי דרך הענף להתקיים ימים רבים בשנה זו והדר אתי פירי בשנה האחרת ועצו מתקיים משנה לשנה וכן נהג ר"ת בשם אביו עכ"ל וכ"כ התוס' ברכות שם ד"ה איתי' בתחלת הדבור דמברך בפה"ע כיון שעצו דהיינו הענף מתקיים ימים רבים ואח"כ כ' בשם הר"ר מנחם דמביא ראי' מירושלמי הנ"ל דעל מיני אטדין אינו מברך אלא בפה"א וכ' ומיהו לד"ה פריזיי"ש צריך לברך עליהם בפה"ע דאינו גדל על אטדין ועצו מתקיים משנה לשנה עכ"ל והג"א כ' דעל תותים הגדלים בסנה ובאטדי' שע"פ השדה מין אילן הן וב' דעות הללו מביא הטור סי' ר"ג ופסק השו"ע שם דמברך בפה"א ועיין מג"א בשם הב"ח דה"ה על בראמבעער וערדבעער בפה"א ועל יַאגודע בפה"ע עיין מחצית השקל שם וכן נראה עיקר למג"א וה"ה יַאהאדע השחורי' אבל האדומי' גדלים בעשבי' מברכים בפה"א ואותן אדומי' הנמצאי' בתמוז וגם יש שם מין הנמצאי' בחורף ואין בהם אלא שרף בעלמא כנוס בתוך החרצנים ומוצצין אותן וזורקין אותן ראוי לברך שהכל אף שיש בולעין אותן עם הקליפה והגרעין מ"מ עינינו רואות שהקליפה והגרעין אינן ראוי' לאכילה כלל ע"כ אין לברך אלא על המשקה שבתוכו עכ"ד.

על הפירות שמוציאי' אילני סרק כ' הב"י בשם ש"ל דאין מברכי' אלא שהכל דלא חשיבי לברוכי בפה"ע הלכך בני אסא אע"ג דבשלן והויין כפירות לא מברכי' עליהו אלא שהכל דתניא ד' מינין שבלולב ב' עושי' פירות וב' אינן עושי' פירות וכיון דאמרי' הדס וערבה אינם עושי' פירות ש"מ דפירות בני אסא לאו פירי נינהו עכ"ל וכ"פ בשו"ע שם ס"ד דעל פירות אילני סרק ועל בני אסא אין מברכי' אלא שהכל ובטו"ז שם ס"ק א' הקשה מקרא דכתי' כתפוח בעצי היער וסריו מתוק לחכי ש"מ דפירא מקרי אלא דע"ז י"ל דהש"ל קאי על מין הגדל בעצי סרק ולא בגינה אבל מין הגדל בגן כגון תפוחים מקרי שפיר פירא אפי' בעצי סרק אלא דקשה מתותים שבסנה דמברך בפה"א ובב"י מביא בשם רי"ו דאפי' בפה"ע מברכי' ואין לך אילן סרק יותר מן עץ של סנה שכולו קוצים וע"כ העלה דרק על מינים גרועים הרגילים להיות בעצי היער כגון תפוחים קטנים ואגסים קטנים וה"ה בני אסא דאינם ראוי' לאכילה חיים באלו אין לברך אלא שהכל אבל תותים כשהם שוהים הרבה על הסנה ומתבשלים שם ורם טובים למאכל חיים מברכי' בפה"ע כמו שאנו מברכי' בפה"ע על אגוזי' קטנים הנלקטים מעצי יער עייש"ה.

ואפי' פירות שגדלים על העץ והם פרי העץ אם אינם עיקר הפרי אין מברכי' עליהם אלא בפה"א דאי' בברכות ל"ו ע"א על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר בפה"א על האביונות ועל הקפריסי' אומר בפה"ע עייש ומעמא דאין מברכין על העלין ועל התמרות אלא בפה"א אמרי' שם משום דלאו עיקר פירא הן אע"ג דנטעי אינשי אדעתא דשותא אפ"ה אין מברכי' אלא בפה"א. ועל

לא מתאכיל כלל אלא איירי בקמח שלא נטחן כ"כ ויש בו עדיין טעם חט' וראוי לאכילה בזה הענין א"נ אפי' בקמח שנטחן לגמרי אלא שעשאו מחט' של קליות ואותו קמח ראוי לאכילה עכ"ל והנה הרי"ף פסק כר"נ דמברכי' שהכל משום דלא רגילי אינשי לספויי קמחא וכן פסקו רבוותא ותר"י שם נדחקו ליישב דבריו ומביאי' בשם ר"י הזקן דר"י ור"נ לא נחלקו בקמח סלת אלא בשבלים שחרכן בעודן לחים והלכה כר"י דהא רבא דהוא בתרא כותי' ס"ל ומברך על השבולי' של חט' שחרכן בפה"א ועל של שעורי' שהכל משום דלא אכלי ליה אינשי מפני שמזיק אבל בקמח סולת לא נחלקו ומסברא לא נידון אותו כמו קמח של שבולים ואינו מברך עלי' אלא שהכל כיון שאין דרך כני אדם לאכלו נמצא עכשיו שישאר הדין בקמח סולת כמו שכ' הרי"ף ז"ל שאינו מברך אלא שהכל ולא מטעם שלו שסובר דר"י ור"נ נחלקו בזה והלכה כר"נ שזה אינו דומה הלכה כר"י ולא נחלקו בזה כדכתיבנא אלא מסברא אמרי' הכי ואפי' אליבא דר"י ע"כ וגם הרא"ש מביא דברי הרי"ף וי"א דהלכה כר"י ומטעם סברת הי"א ואח"כ כ' ואפשר דרב אלפס ז"ל שפסק מטעם שאין דרך ב"א לאכלו ס"ל דנחלקו בקמח שאינו של קליות שנטחן דק דק וחושב סברתו מעצמו שדבר פשוט הוא שאינו ראוי לאוכלו ולפ"ז בקמח של קליות הלכתא כר"י וכיון דפלוגתא הוא ראוי לברך שהכל עכ"ל מעתה לפי דברי תר"י והרא"ש ז"ל אין כאן פלוגתא לדינא דעל קמח ממש מברכי' שהכל גם לר"י הזקן כמו להרי"ף אך לא מטעמי' ועל קמח מקליות אפשר דגם הרי"ף יודה דמברך בפה"א ואעפ"כ כיון דאינו מבואר כן בפי' הרי"ף פסק הרא"ש דיברך שהכל לצאת ידי כל הדיעות והרמב"ם פסק כהרי"ף וסתם דבריו שכ' בפ"ג מברכות אכל קמח מברך לפניו שהכל ולאחריו בנ"ר ע"כ וגם הטור כ' בסי' ר"ח דעל כל קמחא אפי' על אותן שעושי' מקליות מברכי' שהכל כדברי הרא"ש לצאת ידי כל הדיעות וכ"פ בשו"ע שם ס"ה .

ועל קמח של שעורי' אי' בש"ס שם אקרא חייא וקמחא דשערי מברכי' שהכל וכ"פ הרי"ף והרמב"ם כ' סתם אכל קמח וכן המחבר בסי' ר"ח כ' קמח אפי' של חט' לומר דל"מ בשל שעורי' דלכ"ע שהכל כדא' בגמרא .

עוד א' שם בפ' כ"מ הכוסס את האורז מברך עליו בפה"א וכבר הבאתי לעיל גבי ברכת במ"מ דברי תר"י דבאורז אם בישלה מברך במ"מ אפי' כשהוא שלם וא"כ הא דהכוסס את האורז ע"כ לא מיירי אלא בכוסס חין אלא שהב"י בסי' ר"ח כ' דגם אורז אע"פ ששלקו אם לא נתמעך האורז יפה מברך בפה"א ולא במ"מ והכי דייק לישנא דהרא"ש שכ' על אורז אם אפאו וכו' או שבשלו כעין דייסא ומ"ש תר"י שלם לאו למימרא דלא בעי שיתמעך אלא דלא בעי שיהא כתוש עי"ש דדייק כן מסוף דבריו ולפ"ז גם לתר"י אם מבושל ואינו נתמעך מברך בפה"א אך לבסוף כ' הב"י דאפשר לחלק בין חט' לאורז דבאורז כיון דדרך לבשלו שלם בלי שום כתישה הלכך אף כשלא נתבשל הרבה לא תשתנה ברכתו משא"כ בחטים עי"ש ועפ"ז פסק בשו"ע שם ס"ז הכוסס את האורז מברך עליו בפה"א ואם בשלו וכו' במ"מ ולא התנה דבעי נתמעך בבישול ולפ"ז הא דבכוסס מברך בפה"א הוא רק בכוסס חין אבל הרמ"א הגי' שם על ואם בשלו וכ' עד שנתמעך מבואר דבלא נתמעך אף שבשלו מברך בפה"א ועיין טו" ס"ק ח' דדעתו כהרמ"א דעד שיתברר דברכתו במ"מ יברך בפה"א ומג"א הגי' דבר.

הרמ"א בצ"ע על שחולק על המחבר והב"ח ספק בלא נתמעך הוי ספק ולא יאכלם אלא תוך הסעודה וכבר כתבתי מזה לעיל גבי ברכת במ"מ עיי"ש. אבל על הדוחן לכ"ע אינו מברך במ"מ ולהרי"ף מברך שהכל בזמן שהוא שלם כמבואר בתר"י שם.

על שאר מיני קטניות מברכי' בפה"א ומבואר בתר"י ורא"ש וטור ס' ר"ח דאם עשה מהם תבשיל או פת דמברך שהכל משום דליתא בכלל מזון וכ' הב"י דזהו בנתבשלו עד שנתמעכו אבל בלא"ה בפה"א וכ"כ הרמ"א בהג"ה ס"ח העושה תבשיל משאר מיני קטניות אם נשארו שלמים וטובים מבושלי' כמו חיין מברך בפה"א ואם נתמעכו לגמרי או שאינן טובי' מבושלי' כחיין מברך שהכל ע"כ וכ' המג"א דוקא כשנתמעך דרך כלי מנוקב שהן דקין מאד או שעשה תבשיל מקמח של קטניות אבל כשמיעך אותן בכף ע"ק דרך אכילתן בכך ועוד שממשין קיים ומברך בפה"א ועל קטניות יבשי' האוכלן חיים שהכל (מג"א ס"ק א') :

טטרקי היינו מה שאנו קורי' האידען בל"א מיני קטניות הם (מג"א ס' ר"ח ס"ק א' ותג"ג ס"ק א') גם טורקישער ווייצען בכלל מיני קטניות יחשב (חק יעקב ס' תנ"ג ועיין תשו' חתם סופר חרק או"ח ס' נ') .

(ג) ולענין ברכת בפה"א על הירקות אי' במשנה ר"פ כ"מ לת"ק דר"י דהלכתא כותי' מברכי' על הירקות בפה"א. ואפלגו אמוראי בגמרא ל"ח ע"ב בשלקות אי מברכי' בפה"א או שהכל וא"ח כל שתחלתו בפה"א שלקו שהכל וכל שתחלתו שהכל שלקו בפה"א ופירש"י ז"ל ואני אומר ליישב דבריהם שאינן חלוקי' יש מהן בפה"א ויש מהן שהכל כל ירק הנאכל חי שתחלתו בפה"א שלקו אפקי' ממלתא לגריעותא ומברך שהכל ולקמן מוקי לה בתומי וכרתי וכל ירק שאין דרכו ליאכל חי שמתחלתו אם אכלו חי שהכל הוא מברך שלקו והביאו לדרך אכילתו הוא עיקר פריו ומברך בפה"א ומקשה הש"ס בשלמא כל שמתחלתו שהכל שלקו בפה"א משכחת לה בכרבא וסלקא וקרא אלא כל שתחלתו בפה"א שלקו שהכל היכא משכחת לה ארנב"י משכחת לה בתומי וכרתי ע"כ הנה רש"י ז"ל אינו מחלק בין אם טובי' מבושלי' יותר מחיין אלא פ' דאם דרכן לאכול חיין אז אם שלקו אפקי' ממלתא לגריעותא ואם אין דרכן לאכלן חיין אז בשלקו הביאו לדרך אכילתו ומברך בפה"א והתוס' ד"ה משכחת לה כ' דנראי' הדברי' כל דבר שהוא כ"כ טוב מבושל כמו חי וחי כמו מבושל כמו מיני קטניות מברכי' בין חיין בין מבושלין בפה"א על פירות הארץ ובפה"ע על פירות האילן וקרא וסלקא וכרוב וכיו"ב שטובי' יותר מבושלי' מחיין כשאוכלם חיין מברך שהכל ובמבושלי' בפה"א וכל דבר המתקלקל בבשולו כגון תומי וכרתי וכיו"ב כשהן חיין בפה"א ומבושלי' שהכל ומיהו הרב אלפס פסק בשלקות דאשתני לגריעותא ע"י בישולן אומר בפה"א כר"נ דאמר שלקות מברך עליהן בפה"א דר"ח בר אבא נמי קאי כותי' ובכל שלקות מיירי ר"ח בר ארא אף באותן שמשתני' לגריעותא מדפליג להו גמרא אהדדי וכו' עכ"ד וז"ל הרי"ף ז"ל קתני ירקות דומי' דפת וכו' אמר רבנאי משמי' דאביי זאת אומרת שלקות מברך עליהן בפה"א וקי"ל הכי דהא רב ושמואל ור"י כלהו ס"ל דשלקות בפה"א ותני נמי יוצאי' ברקיק השרוי וכו' ולא פליג רבי יהודא עלה דר"מ אלא במצה משום דבעי טעם מצה וליכא אבל בעלמא אפי' ר"י מודה דשלקות במלתייהו קיימו ומברכי' עלייהו בפה"א ואפי' תומי וברתי קרא חיא וסלקא

וכרובא מברך עלייהו שהכל וכדשליך להו מברך עלייהו בפה"א וכן כל מידי דלאו אורחייהו דאינשי למיכלנהו בחיותייהו מברכי' עלייהו שהכל ואי שליך להו מברכי' עלייהו בפה"א ע"כ וכ' תר"י ז"ל דדעת הגאוני' כהרי"ף וטעמם דר"ח דאמר ואני אומר חולק עם רב ור"ה ושמואל וכל האמורא' דאמרו שלקות מברכי' בפה"א ולא חלקו וכיון דר"ח בלחוד הוא דמחלק הו"ל יחיד ורבים והלכה כרבי' ואפ' בתומי וכרתי שתחלתו בפה"א סופו נמי בפה"א ואח"כ מביא' דברי רבני צרפת ז"ל דר"ח אינו חולק אלא בא להכריע ולהשוות דעתם וע"כ העלו דג' דינים חלוק' הם דבר שאינו נאכל כמות שהוא חי ומשביח ע"י הבישול שנעשה ראוי לאכילה בתחלה שהכל ולאחר הבישול בפה"א ודבר שנאכל כמות שהוא חי וגורע מחמת הבישול כתומי וכרתי בתחלה בפה"א ולאחר הבישול שהכל ואם הוא דבר הנאכל כמות שהוא חי והוא משובח ג"כ אחר הבישול מברך עליהם אחר הבישול כמו קודם הבישול ע"כ תורף דבריהם הנה הרואה יראה חילוק דק בין דברי התוס' בתוס' שלפנינו לדבריהם שהביאו ת"י בשם רבני צרפת ז"ל לתוס' שלפנינו אף אי הם ראוי' לאכילה חיין רק שטובי' מבושלי' יותר מחיין נכנסי' תחת הסוג דמברכי' עליהן חיין שהכל ומבושלי' בפה"א דאשתני למעליותא ולדברי ת"י משמע דוקא דבר שאינו נאכל כמות שהוא חי ע"י הבישול נשבח ונעשה ראוי לאכילה אז הוא בסוג דמברכי' חיין שהכל ולאחר הבישול בפה"א אבל אם גם בהיותן חיין נאכלין אבל אינן טובים כ"כ כמו מבושלין וע"י הבישול נשבחו ונעשו יותר טובי' הם תחת סוג דמברך עליהן לאחר הבישול כמו קודם הבישול אבל לדברי התוס' בסוג זה הן רק אותן שטובי' חיין כמו מבושלי' ומבושלי' כמו חיין כמבואר להדי' ודברי תר"י נוטי' יותר לדברי רש"י ז"ל וכבר הרגיש בזה המג"א ס"ק ג' עיש"ה. ודברי הרא"ש הם כדברי התו' וכ' עוד בתומי וכרתי דאשתני ע"י הבישול לגריעותא ואפ' אם יש מי שאוכל אותה יותר ברצון מבושלי' מחיין בטלה דעתו והולכי' אחר הרוב ע"כ ודברי הרמב"ם פ"ח מברכות ה"ג כדברי תר"י עיי"ש והטור ושו"ע סי' ר"ח פסקו כתוס' וראי"ש ועיין מג"א דדעתו כתר"י וכן המנהג לאכול בליל פסח פעטערזיללע ולברך בפה"א אע"ג דטוב יותר מבושל מחי' ואפשר דפעטערזיללע שאני דאם בשלו בלי בשר משתני לגריעותא עיי"ש במג"א דמביא עוד ראי' ממרור וגם זה מדחה עיש"ה.

דבר שמברכי' עליו חי שהכל בגון כרוב וכיו"ב והוא כבוש הרי הוא כמבושל כדקיי"ל בעלמא כבוש כמבושל וע"כ מברך בפה"א וכן אם הוא מלוח (מג"א שם ס"ק ב') ועיין בטור דכ' להרי"ף בתומי וכרתי קודם הבישול שהכל ולאחר כך בפה"א וכבר תמה ע"ז הב"י דמאין לו זה דהא מדברי הרי"ף מוכח דתומי וכרתי בין חיין בין מבושלין בפה"א ובזה הוא חולק על התוס' דלדידהו בחיין בפה"א ומבושלי' שהכל וזו"ל סובר דאף במבושל בפה"א אבל בחיין לכ"ע בפה"א וכ"כ ת"י ושאר קמאי ז"ל לדעת הרי"ף. ולענ"ד ה' נראה לומר דהטור סבר כיון דהרי"ף מזכיר תומי וכרתי ללא צורך כיון שכבר פסק לעיל מיני' בלי חילוק דישלקות מברך בפה"א כרב ושמואל ולא הזכיר דברי ר"ח שמחלק מזה מבואר דלא פסק כותי' ולאיזה צורך כ' אח"כ ואפ' תומי וכרתי אלא הוא מקושר עם קרא חי"א וסלקא וכרבא דמברך שהכל וכששלקן בפה"א וע"כ גם בתומי וכרתי כן זה ה' סברת הטור בכונת הרי"ף ז"ל. שוב ראיתי בב"ח שדורך כעין דרך זה והכריח דברי הטור בכונת

הרי"ף דתומי וכרתי מקושר עם שלמטה מהן ופסק באמת דלא יברך חיין עליהן אלא שהכל ומנ"א ס"ק ד' כ' דאינו מוכרח עי"ש. ועיין בטו"ז ס"ק ב' שכ' בי"ף שהי' לפני הטור לא הי' תיבת ואפי' והוא ז"ל חלק בין הדבקים דבשום שלא הזקין עדיין וכן בכצל כשהוא קטן דראוי' לאכלן בלא פת ע"כ עיקר ברכתן באכלן חי בפה"א אבל כשהזקינו דאז אינן ראוי' לאכול חי בלא פת גרועי' מחומץ ע"כ יברך שהכל באכלן חי ולאחר בישולן בפה"א כהרי"ף ז"ל עי"ש.

ועיין תוס' ד"ה משכחת שהקשו דהרי ראינו בתומי וכרתי דהבישול משביחן ות' וז"ל דהיינו בשביל הבשר והמלח שבתוכן עכ"ל וכ"כ הרא"ש ותר"י שם וכ"כ בטוש"ע ס"א. ועיין ט"ז ס"ק ג' דנהן לן כלל בדבר דבכל בישול אשר אפי' בפ"ע משתנה קצת למעליותא אז אם מטגנין ברבש וכיו"ב כמו מעהרן, ריבען וקירבעס דבכל בישול משתני' למעליותא אם מטגני' מברכי' בפה"א אף דנשתנו ע"י דבר אחר אבל אם הם דברי' אשר בלא דבר אחר נשתנו לגריעותא ורק ע"י הטיגון או הבישול עם דבר אחר נשתנו למעליותא כמו תומי וכרתי וכמו מין צנון שקצת מטגני' אותו בדבש אז אבד ברכתו העיקרית אפי' אם נתקן עתה למעליותא ע"י דבר אחר ומברכי' שהכל אך זהו רק אם הוא מפרי הארץ או ירקות שמברכי' עליהן תחלה בפה"א אבל אם הוא דבר שגדל על העץ ועושי' ממנו קאנפעקט כגון איינגעזאטטענעס כמו אתרוג וכדומה אף דתקנתם ע"י דבר אחר מ"מ ברכתן בפה"ע עי"ש דכ' דמזה יש כלל לכל דיני איינגעזאטטענעס וע"כ אגוז המטוגן בדבש אף דנשתנה לגריעותא כשבשלו בלא דבש אפ"ה עתה שמגנו בדבש אף דנשבח ע"י הדבש כיון דמפירות האילן הוא מברך בפה"ע. אבל המג"א ס"ק ה' כ' דשאני אגוז המטוגן בדבש דהאגוז עיקר והדבש אינו בא אלא לתקן האגוז מה לי בשלו עם מים או עם דבש משא"כ בתומי וכרתי דהבשר עיקר והשומי' מקבלי' טעם ממילא ולפ"ז כשמטגני' ירקות בשומן דאז הירקות עיקר והשומן בא להכשיר ולתקן הירקות כמו הדבש באגוז אז מברכי' אירקות בפה"א וחולק אטו"ז ואין חילוק לדעתו בין פירות האילן ובין פירות הארץ רק הדבר תלוי אי הירקות או הפרי עיקר והשומן או הדבש באי' רק לתקן ולהכשיר אותן או להיפך וכן הדין לדעתו בכל איינגעזאטענעס עי"ש ודו"ק.

גרס' בפ' כ"מ ל"ט ע"א אר"ז כי הוינא בי ר"ה א"ל הני גרגלידי דלפתא פרמינהו פרימא רבא בפה"א פרימא זוטא שהכל נהיה בדברו וכי אתינן לבי רב יהודא א"ל אידי ואידי בפה"א והאי דפרמינהו משי כי היכא דנמתק טעמא ופירש"י ז"ל גרגלידי דלפתא, ראשי לפתות, פרמינהו לשון קניבת ירק. פרמי זוטא גריעותא הוא ובשאכלו חי קאי ע"כ וכ' כן הטור בפ' ר"ה ואח"כ מביא דברי רב האי דגרגלידי דלפתא מבושלי' או כבושי' בחומץ או בחרדל בפה"א חיין שהכל וכ"כ בה"ג ויש מן הגאונ' שכ' בהפך ולמאי דכתי' לעיל דכל מה שטוב יותר מבושל מחי מברך עליו כיהוא חי שהכל יראה כדברי רבינו האי שהלפת טוב יותר מבושל מחי עכ"ל והנה מרש"י ז"ל מוכח להדי' דגם בחי מברך בפה"א ואפשר דלשיטתו לעיל א"ש דדוקא דבר שאינו נאכל חי מברך בחי שהכל אבל אם דרכו לאכול חי אף שמשוכח יותר במבושל אפ"ה מברך בפה"א וכדברי תר"י וע"כ א"ש אף דלפת טובי' יותר מבושלי' מחיין אפ"ה מברך בפה"א כיון דדרכן לאכלן גם חיין וכאמור. אמנם המחבר לשיטתו דפסק בפ' ר"ה דבטובי' מבושלי' יותר מחיין מברך בחיין

הקפריסין פסק הרי"ף שם דגם כן בפה"א מדאמרי' אמר רב שם צלף של ערלה בחו"ל זורק את האביונות ואוכל את הקפריס' משום דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל ור"ע דאין מתעשר אלא אביונות בלבד ורבינא אשכחי' למר בר רב אשי דקזריק אביונות ואכיל קפריס' וגרס הרי"ף שם כגי' ה"ג בש"ס ומדלגבי ערלה לאו פירא הוא גבי ברכה נמי לאו פירא הוא ולא מברכי' עלייהו בפה"ע אלא בפה"א ע"ש ובתר"י. אמנם הרא"ש חולק עליו וכ' דלא נהירא דמשמע דהא דאכיל מר בר רב אשי קפריס' לאו משום דהלכה כר"ע אלא משום דהמיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל וכיון דבא"י פירא הוא לענין ברכה נמי פירא הוא ואין חילוק בברכה בין חו"ל לארץ וקי"ל כההוא בריתא דעיקר הוא ומברכי' על הקפריס' בפה"ע ע"כ וכ"כ התוס' ד"ה והלכתא ותר"י כ' דהא דכ' ברוב הגמרות ומדלגבי ערלה לאו פירי הוא וכו' לאו מדברי הש"ס הוא אלא הגאונים הראשונים כתבו אותו בספרים ואין הלשון מכוון כ"כ שהרי פירי הוא ונוהג בו ערלה בארץ אלא ה"ק מדלגבי ערלה לאו ודאי פירא הוא שבארץ בלבד נוהג מן הספק ובחו"ל אינו נוהג לגבי ברכה נמי לא דיני' לי' כפרי העץ ולא מברכי' עלי' בפה"ע כמו אם הי' פירי ודאי אלא בפה"א שבברכה זו יוצא מספק שאם הוא פרי האדמה כבר בירך הברכה הראוי' ואם הוא פרי העץ יצא בברכה זו דהתנן בירך על פירות האילן בפה"א יצא עכ"ל ורבי הרמב"ם ס"ח מברכות הם כדברי הרי"ף שכ' קפרס של צלף מברך עליו בפה"א מפני שאינו פרי והאביונות של צלף הן הפרי שדן כצורות תמרי' דקים קטנים מברך עליהן בפה"ע עכ"ל והטור סי' ר"ב מביא ב' הדיעות וכ' כיון דאיכא פלוגתא דרבוותא טוב לברך בפה"א דיצא לכ"ע וכן פסק בשו"ע שם דעל העלין ועל התמרי' ועל הקפריסי' מברך בפה"א מפני שאינם עיקר הפרי עי"ש. והנה קפריס' הם קליפות כמו קליפי אגוזים. ובענין קליפות מארנצין [פאמראנצען] דעת הטו"ז סי' ר"ד ס"ק ט"ז אם מרקח' בדבש שאין לברך אלא בפה"א כמו בקפריס' ואף דהוא שומר לפירי לא אתרבו אלא לענין ערלה מאת פריו את הספל לפריו אבל מ"מ לאו פירא נינהו לענין ברכת בפה"ע ומביא ראיות לזה אבל המג"א סי' ר"ב ס"ק י"ז פסק דמברכי' בפה"ע עי"ש ובמה"ש.

על פלפלי רטיבא לדעת הרי"ף ורמב"ם בפ"ח מברכות מברכי' בפה"א והרא"ש חולק עליהם וכ' דמש"ס ברכות ל"ו ע"ב דפריך מערלה ומשני הא ברטיבא הא ביבשתא מוכח להדי' דרטיבא פרי העץ הוא ומברכי' בפה"ע וכ"פ הראב"ד והרשב"א בתשו' מובא בב"י סי' ר"ב נתן טעם לדברי הרי"ף ז"ל משום דאע"פ שגדל באילן אפ"ה כיון שאין נוטעי' אותן אלא ע"ד שיתיבשו ואוכלי' רובן שחוקי' כתבלין ואינן נאכלין בפ"ע אלא מיעוטן לפעמי' והי' מסתברא שלא לברך אלא שהכל נקורא אלא לפי שנאכלין מעט מהם ברטיבותן ואדעתא דהכי נמי נטעי קצת מברכין עלייהו מיהת בפה"א אבל לא בפה"ע. והטור פסק שם כאביו הרא"ש ז"ל לברך בפה"ע אבל בשו"ע שם פסק כרי"ף ורמב"ם דמברכי' בפה"א. אבל על יבשים אין מברכי' כלל כדאי' בש"ס כיון דאין דרך לאוכלם אלא ע"י תערובות וכ"פ בשו"ע שם סט"ו.

על זנגבילא [אינגבער בל"א] רטיבתא בפה"א כיון שאינה עיקר הפרי עיין ב"ח אבל עכ"פ הוא ראוי לאכילה אבל יבישה אינו מברך כלל (תוס' והרא"ש שם וכ"פ הרמב"ם וטוש"ע שם סט"ז וי"ח):

הומלתא דאתי מבי הנדואה [פ״רש״י ליטוארי״ו בלע״ז והוא זנגב לא מרוקח בדבש עיין ערוך ערך הומלתא ובמע״ל שם] א׳ בש״ס שם ג״כ דברטיבתא מברך בפה״א וביבשתא ולא כלום דהאוכלה ביוה״כ פטור עי״ש תוס׳ ד״ה ברטיבא והטור בס׳ ר״ג לאחר שהביא הומלתא ופ״רש״י ז״ל כ׳ וז״ל כ׳ הר״ם מרוטענבערג נ״ל על בשמים שחוקי מעורבי יחד בסוקרא מברכי בפה״א כמו בהומלתא ועיין בטור ס׳ ר״ד דכ׳ הטעם בהומלתא משום דלטעמא עבידא וטעמא לא בטיל ומש״ה מברכי בפה״א אע״פ שמרוקח בדבש ומביא דבקצת נסחאות א׳ על הומלתא שהכל עי״ש ובב״י ס׳ ר״ג כ׳ דמדברי הטור בס׳ ר״ד מוכח דגם בהומלתא הבשמי שחוקי ואפ״ה הוצרך הר״ם מרוטענבורג לאשמועי דאע״פ שהבשמי אינם מבושלים עם הצוקער כמו בהומלתא דהפי׳ מבושל עם הדבש אפ״ה לא הוי הצוקער עיקר ע״כ ופסק כן בשו״ע ס״ו גבי זנגביל וס״ז גבי בשמי שחוקי ומעורבי עם צוקער דמברכי בפה״א וכ׳ שם ונראה דה״ה אם מרקחי אותן יבש כיון שע״כ ראוי לאכילה הזנגביל עיקר ומברך עליו בפה״א עי״ש . ובטו״ז שם ס״ק ב׳ כ׳ דמוהר״ם בא לאשמועי באם הצוקער מעורב ביניהם והוא הרבה בעין לפנינו כעין שנוהגי בינינו שמערבי צוקער עם אינגבער כתוש ויש שם צוקער הרבה כמו האינגבער אפ״ה הצוקער טפל לגבי האינגבער ומברך בפ״א על האינגבער ופושר הצוקער ול״ד להומלתא דהוא מפוטמת בדבש ואינו הרבה כ״כ בעין אלא נבלע הדבש בבשמי וע״כ פשיטא דבזה הבשמי עיקר עי״ש ובמגיא ס״ק ד׳ מפרש כונת הש״ס הא ברטיבתא היינו במרוקח דאז אפי׳ היא יבשתא הו״ל כרטיבא דראוי לאכילה ומברך בפה״א הא ביבשתא ואינו מרוקח ומדחה בזה דברי הב״ח לענין בישולי נכרי בזנגביל עיש״ה וע״ע טו״ז ס׳ ר״ד ס״ק י״ד . ואם צולי זנגביל ואוכלי אותו לרפואה מברך ג״כ בפה״א (מג״א שם) .

בציטוואר מסופק המג״א שם דאפשר כיון דעביד לטעמי מברך שהכל ולפלפי המרוקח בדבש בפה״א (שם) .

על וורדים המרוקחים בדבש ושאר מיני מרקחת העשוי מחבוש או ממיני עשבים פליג הטור בס׳ ר״ד עם חביריו לדעת הטור הדבש עיקר ול״ד לאגוז המטוגן בדבש דהאגוז שלם וממשו קיים ול״ד ג״כ להומלתא דעביד לטעמא ואולם חביריו חלקו עליו ואומרי דהדבש הוא טפל לקיים הדבר המרוקח ובטל הטור דעתו מפני דעתם וע״כ יש לברך על שכ וורדי ועל של עשבים בפה״א ועיין בב״י שם וכ״פ בשו״ע שם ס״א. ואע״ג דוורדים גדלי על האילן כ׳ הב״י כיון דזרע שלהם הוא עיקר הפרי והעלים הם הפרחים ואע״ג דלא חזו לאכילה לא חיין ולא מבושלי אא״כ מבושלים עם הדבש אפ״ה אין הדבש עיקר ואדרבא כיון שעיקר תיקון הוורדים לאכילה אינו אלא עם הדבש הו״ל דבש טפל שאינו בא אלא להכשיר הורד לאכילה והו״ל כפירות שאינן נאכלי חיין שמברך לאחר הבישול ברכה הראוי להם עי״ש . וכן האללונדער דעיקר הפרי הם הגודגדניות השחורות (מג״א שם) ועיין במג״א ס״ק כ״ב דאם הבשמי כתושי ביותר בעי עכ״פ שיהא ניכר מהותם ותוארם אבל אם נפסדה צורתם לגמרי מברכי שהכל ע״ע בט״ז ס״ק י״ד .

על עץ של קנילי״ה שקורין צימט מברכי בפה״א (תוס׳ בברכות פ׳ כ״מ וטוש״ע סי׳ ר״ב ס״ז) .

על הצוקער דעת קצת מהגאונים לברך בפה"א והרבה חולקים עליהם ויבואר אי"ה לקמן גבי ברכת שהכל.

על צנון מברך בפה"א כדאיתא בגמרא פ' כ"מ דאע"ג דסופו להקשות כעץ אפ"ה כיון דנטעי אינשי אדעתא דפונלא מברכים עליו בפה"א משא"כ בקורא כמבואר גבי ברכת שהכל. וכ"פ בטוש"ע סי' ר"ג ס"ח.

עץ שקירין לאקרעץ בפה"א (עטרת זקנים ובאר היטב סי' ר"ב).

כל הפירות שיורע בהם שהם עיקר הפירות מברך בפה"ע, ושאינן עיקר הפרי בפה"א ואם אינו יודע אם הם עיקר הפרי או לא יברך בפה"א ואם אינו יודע מה הוא יברך שהכל (רא"ש וטוש"ע סי' ר"ב) והטעם מבואר.

ואפי' בפירות האילן שהם עיקר הפרי אם אינם גדלים כשיעור האמור בהם עדיין מברכים עליהם בפה"א ולא בפה"ע דכן אי' במס' ברכות ל"ו ע"ב מתקיף לי' רב שימי מנהרדעא ובשאר אילני מי פליגי רבנן עליה והתנן מאימתי אין קיצצין את האילנות בשביעית בש"א כל האילנות משיוציאו ובה"א החרובים משישרשרו והגפנים משיגרעו והזתים משיניצו ושאר כל האילנות משיוציאו וא"ר אסי הוא בוסר הוא גרוע הוא פול הלבן פול הלבן ס"ד אלא אימא שיעורו כפול הלבן מאן שמעת לי' בוסר אין סמדר לא רבנן וקתני שאר כל האילנות משיוציאו וכו' וכ' התוס' שיעורו כפול הלבן ופחות מכאן לא הוי פירא מכאן יש ללמוד דעל בוסר פחות מפול לא מברכים עלי' בפה"ע אלא בפה"א עכ"ל וכ"כ הרא"ש שם והוסיף על דבריהם דמברך בפה"א כמו על קפ"ס' דאמרי' לעיל בפה"א ושאר האילנות משיוציאו מיד חשוב הוא לברך בפה"ע ואם מסופק בבוסר מת' הוא כפול הלבן יברך בפה"א דקי"ל כמתני' אם ביד על פירות האילן בפה"א יצא וכו' עכ"ל מבואר מדבריו דדק בבוסר בע' כפול אבל בשאר אילנות ואפי' בחרובים וזתים די משיוציאו ואע"ג דלבה"ה בעי בחרובים משישרשרו ובזתים משיניצו עיין בלח"מ שם שכ' דמ"ש הרא"ש ושאר האילנות משיוציאו היינו לאפוקי חרוב וזית ונסתא משובשת נזדמנה לו לב"י בקצור הפסקים והרי"ף והרמב"ם לא הזכירו זה ע' ב"י. ובטור סי' ר"ב כ' וז"ל אבל על הענבים מברכים בפה"ע ובעודה בוסר כ"ז שלא הגיע לכפול הלבן מברכים עליו בפה"א דכל דבר שגדל על האילן ואינו עיקר הפרי מברכים עליו בפה"א ומשהן כפול הלבן ואילך מברכים עליהם בפה"ע ואם הוא מסופק אם הוא כפול הלבן או לא מברך עליהם בפה"א דקי"ל ביד על פירות האילן בפה"א יצא ועל החרובין משישרשרו פ' שיראה בהן כמין שרשרות של חרובים מברך עליהן בפה"ע קודם לכן בפה"א ועל הזתים משיניצו פ' שגדל הניץ סביבה מברך עליהן בפה"ע וקודם לכן בפה"א ועל שאר האילנות משיוציאו פרי חשובים לברך עליהן בפה"ע עכ"ל ועיין ב"י שהקשה על הטור שכ' ברמזים סתם ושאר כל האילנות משיוציאו ולא חילק בין חרובים וזתים לשאר אילנות וכ' בב"ה ונ"ל דאין ללמוד מדין שביעית לזתים וחרובים לענין ברכה דהא חרובים אפי' לאחר שישרשרו מרים הם ואינם ראוים לאכילה עכ"ל וכ"פ בשו"ע שם ס"ב דבוסר משיגיע לפול הלבן ומתוך שלא נודע לנו שיעור פול הלבן לעולם מברך בפה"א עד שיגדלו ביותר ושאר כל האילן משיוציאו ולא חילק בין חרוב וזתים לשאר אילנות רק שהתנה שלא יהא מר או עפוץ ביותר עד שאינו ראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק דאז אין מברכים כלל אבל הרמ"א כ' בהג"ה דהעיקר לחלק בין זתים

וחרובים לשאר אילנות וכשיטת השור וכ"פ המג"א שם ולא יהא אלא ספק מברך בפה"א . ובשיעור פול הלבן כ' המג"א שם דבימיהם היו הענבים גדולים כמבואר ביו"ד סי' מ"ד גבי כוליא אבל עכשיו פול גדול מענבה עיי"ש .

פירות הנושרין מכל זה דעל פירות שגדלי בארץ , וכן על פירות הגדלי באילן אבל אינם עיקר הפרי וכן אפי' הם עיקר הפרי אבל לא נתגדלו עדיין כפי השיעור הנאמר בהם אינו מברך בפה"ע אלא בפה"א . ואם בירך על הגדלים באילן אבל אינן עיקר פרי או שלא גדלו עדיין בפה"ע פסק במג"א סי' ר"ו ס"ק א' דיצא וא"ר ואבן העוזר חולקי עליו עיין מחצית השקל שם .

(ב) ולענין ברכת בפה"א על זרעים אי' בברכות ל"ז ע"א בברייתא הכוסס את החטה מברך עליה בפה"א ופירש"י ז"ל הכוסס , כמות שהיא ע"כ. סתם לן ולא ביאר אי הוא בכוסס חי או שלוק והרמב"ם ז"ל פ"ג מהלכות ה"ב פי' דבין בחי ובין בשלוק מיירי שכ' וז"ל אכל דגן שלוק כמות שהוא מברך לפניו בפה"א ולאחריו בנ"ר ע"כ וכ' הכ"מ דמפרש הכוסס היינו אפי' בשלם כיון שהם שלמים שלא הוסרה קליפתן ולא חלקו אותן וז"ש הרמב"ם אכל דגן שלוק כלומר דלא מקרי מבושל כיון שלא הסיר קליפתן ולא חילקן ואמר כמות שהוא כלומר כמו שמביאין אותן מהגורן ואע"ג דקתני הכוסס את האורז מברך בפה"א ומשמע דהיינו דוקא אכלו חי שאני התם שדרכו לבשלם עכ"ד וכ"כ תר"י וז"ל אבל אם בישל החטים שלמים והגרעי עומדי שלמים אינו מברך עליהם אלא בפה"א כמו אם הי כוסס את החטי עיי"ש גבי חביץ קדירה וכ"כ הטור סי' ר"ח אבל אם אכל אותם בעין ל"ש חיין ל"ש מבושלי אינן חשובי לקבוע להם ברכה ומברך לפניהם בפה"א ע"כ וכ"פ בשו"ע שם ס"ד . והנה בגמרא ליתא אלא הכוסס חטה אבל בשאר מיני דגן לא אתפריש בש"ס מה דינו בכוסס ומדברי הרמב"ם מבואר להדי דכ' אכל דגן שלוק ולא כ' חטה כלשון הש"ס דדעתו דבכל ה' מיני דגן הדין כן וכן משמע מדברי הטור כמ"ש הב"י ואחרי נמשך בשו"ע שם וכ' אכל דגן חי וכו' עיי"ש . ואולם הכל בו כ' בשם ר"י הזקן וכ"כ תר"י שנביא בסמוך גבי קמחא דחיטי דהכוסס שעורי חיין וכן על שבלים של שעורי שחרכן באור כדרך שעושי קליות מברך שהכל ולא בפה"א מפני שהוא מאכל קשה ואין דרך לאוכלו והאבודרהם כ' דאינו מברך כלל מפני שהוא מאכל בהמה וכ' הד"מ לפרש כן גם כונת הטור ודלא כמ"ש ב"י בפי' דבריו וכן פסק הרמ"א בהג"ה שם דעל שעורי שלמים אפי קלויי באש אינו מברך אלא שהכל דאינן ראוי לאכילה עיי"ש .

ובקמחא דחיטי פליגי רב יהודא ור"נ בפ' כ"מ לר"י בפה"א ולר"נ שהכל ופירש"י קמחא דחיטי, אוכל קמח כמות שהוא בפה"א כשאר כוסס חטי ע"כ ואי' התם בש"ס לר"נ דל"ד לשמן זית דאע"ג דאשתני במלתא קאי משום דל"ל עילויא אחרינא אבל הכא אית ליה עילויא אחרינא בפת ופי' רש"י ז"ל הלכך יצא מכלל פרי ולכלל דרך אכילתו לא בא אבל השמן מיד בא בשינויו לכלל דרך אכילתו ועיקר הפרי לכך נטעהו הלכך פרי הוא ע"כ נראה מדברי רש"י ז"ל דמיירי בקמח ממש אבל התוס' שם כ' דלא מיירי בקמחא ממש דא"כ ל"ש בי' ברכה דבפה"א אלא מיירי בקמחא שקורי אישקלאט"ר או בקמח שעושי משבלת שועל שמייבשין בתנור ע"כ וכ"כ הרא"ש דלא מיירי בקמח הנטחן דק דק שעושי ממנו פת דאין ראוי לברך בפה"א ול"ד לכוסס חטה ואורז דהנהו ראוי לאכול בזה הענין אבל קמח

שהכל ע"כ פסק כאן בלפת דעל חי שהכל ובמבושל או כבוש בפה"א וא"ש. ועיין מג"א ס"ק ט' דלפת הם ריבעין ומעהרן וכ' דצריך לדקדק בהם אם יבשלם בלא בשר אם ישתנו למעליותא וגם יש מהן טובי' לאכול חי ולא גריעי ממרור כמ"ש שם ס"ק ג' כיון ג"כ קצת לדברינו דאף אם הם טובי' יותר מבושלים כיון דגם חיין נאכלי' י"ל דמברך בפה"א ודוק. והטו"ז ס"ק א' נתן לן כלל בזה דהאוכל לפתן חיין יברך שהכל דיותר טובי' מבושלי' מחיין ועוד דלא זרעי להו אינשי אדעתא לאכלן חיין וע"כ הוי בכלל כרוב וסלקא אבל ירק הנכבש לקיוהא כגון קרויט וכדומה גם כשהוא חי נראה לברך בפה"א דכבוש הוי כמו בישול ויש לו טעם טוב כמו בישול ורגילי' הרבה לאכלן כך עייש"ה.

על שומשמין מברכי' בפה"א טחנן ואין צורתן עליהן כלל שהכל (מג"א שם ס"ק ט').

וגרסי' שם בפ' כ"מ אר"פ פשיטא לי מיא דסלקא כסלקא ומיא דלפתא כלפתא ומיא דכלהו שלקי ככלהו בעי ר"פ מיא דשיבתא מאי למתוקי טעמא או לעבורי זוהמא עבדי לה ת"ש השבת משנתנה טעם בקדירה אין בה משום תרומה ואינה מטמאה טומאת אוכלי' ש"מ למתוקי טעמא עבדי לה ש"מ ע"כ ופירש"י מיא דסלקא תבשיל של תרדין כסלקא לענין ברכה. דשיבתא, ירק שנותני' מעט בקדירה לסתק בעלמא ולא לאכלו. למתוקי טעמא עביד ומברכי' על מימי תבשילו בפה"א עכ"ל וכ' התוס' מיא דסלקא כסלקא מברכי' עליה בפה"א אע"פ שאין בה אלא מים מטעם הירקות מברך עליהן כאשר יברך על הירקות אע"ג דאמרי' לעיל דמי פירות זיעה בעלמא הוא יש לחלק ע"כ והרא"ש כ' סברה לחלק דבמי פירות המשקה אין לו טעם הפרי משא"כ כאן דטעם הירקות במים וכ' ואפשר שאם בשל הפרי ונכנס טעם הפירות במים מברך עליהן בפה"ע ע"כ ועיין בתר"י מ"ש לחלק בין זה לדובשא דתמרי ולשכר של שעורי' המבואר' לקמן בברכת שהכל.

ופסקו כן הרי"ף והרא"ש והרמב"ם בפ"ח מברכות ה"ד כ' ירקות שדרכן להשלק שלקן מברך על מי שלק שלהן בפה"א והוא ששלקן לשתות מימיהן שמימי השלקות כשלקות במקום שדרכן לשתותן ע"כ וכ' הכ"מ דמ"ש הרמב"ם והוא ששלקן לשתות אפשר דבא למעוטי כששולקין איזה ירק להעביר הזוהמא ע"כ ועיין בב"י ס' ר"ה שמביא תשו' הרא"ש דטעמא דמיא דשלקי משום דעיקר בשולם בשביל הירקות הלכך כיון שנתנו הירקות טעם בהם הולכי' אחר הטעם ואפי' אם בשלו הירקות לצורך מימיהם לרפואה כיון שכל העולם מבשלי' לאכילה לא נשתנה ברכת המים בשביל זה שמבשלים אותה עתה לרפואה ואין החולה צריך לאכילת הירקות עכ"ל וכ' הד"מ דדברי הרא"ש הם דלא כהרמב"ם וגם המרדכי פליג על הרמב"ם וכ' דוקא ירקות שהמשקה היוצא מהן עיקר לטבל קאי וחשיב מאכל כמקודם [ואע"פ ששותיהו מברך בפה"א] אבל מי תותים ויין תפוחים שעומדי' לשתייה מברך שהכל ע"כ הנה לפ"ז יש כאן ג' שיטות להרמב"ם דוקא בשלקן לשתות מברך בפה"א ולרא"ש משמע להיפך דאם הדרך לשלקן בשביל הירקות אז יברך על המים בפה"א ואם הדרך לשלקן רק בשביל המים מברך שהכל ולהמרדכי תלוי אם המים עיקרו לטבל אז חשוב מאכל כמקודם אע"פ ששותיהו אבל אם עיקרו לשתי' כמי תותים ויין תפוחי' מברך שהכל ומביא המג"א ס"ק ו' ראיות לדברי המרדכי וכ' הלכך המשקה שעושי' בפסח מברך שהכל ויוצא

לד"ה דהיינו להרא"ש כיון שנעשה לשתוי' ולדעת המרדכי כיון דלא נעשה לטיבול ורק להרמב"ם הי' ראוי לברך בפה"א וכיון שהוא פלוגתא דרבוותא טוב להוציא נפשי' ולברך שהכל דודאי יצא דעל כלם אם אמר שהכל יצא עיין מה"ש שם.

ומים שנתבשלו בהם מיני דגן כ' בש"ל דמברך במ"ט כמו במי שלקות דמברך בפה"א ובשלטי הגבורי' מביא ג"כ בשם מז"ה דמברך במ"מ בשותה מים שנתבשלו בהן הלביבות אבל הוא חלק עליו ופסק לברך שהכל משום דאין דרך העולם לשתות מי הלביבות כמו מי השלקות שרוב השלקות שותין המרק ואוכלי' אותן כשלקות עצמן וכ' המג"א שם על דבריו דזהו לשיטת הרמב"ם אבל להרא"ש כיון דעיקר הבישול בשביל הלביבות מברך במ"מ ואף דבסי' ר"ח ס"ו אי' באם הי' רך שראוי לשתות מברך שהכל שאני הכא כיון שבישל הלביבות בתוכן הרוטב בטל ע"ג הלביבות ומברך גם עליו במ"מ כמו במי קטניות שמברך בפה"א ואלו בשלן עד שנתמעכו מברך שהכל כמבואר לעיל הרי דהרוטב דינו כמאכל עצמו וא"כ אם אוכל הלביבות מברך במ"מ ופוטר את הרוטב מי הו לפעמי' עושי' זופפע עם מעע קמח ונותני' לתוכה מעע לביבות ועיקר כונתו על הזופפע ואינה טפלה ללביבות אז ראוי לברך על המים ועל הלביבות ועיין מחצית השקל דראוי לברך על המים תחלה ואח"כ על הלביבות דאפי' אי המים עיקר מ"מ הלביבות שהן מה' מיני' לא נתבטלו אגב המים אף שהם מרובי' ואי יברך על הלביבות תחלה במ"מ ואח"כ על המים שהכל כדינו להקדים במ"מ לשהכל כיון דלא ברירא לי' להמג"א דזופפען עיקר יהי' אח"כ ספק אם נפטרו המים לכך יברך תחלה על המים שהכל דאפילו היו טפלים מ"מ כששותהו קודם העיקר מברך תחלה על הטפל עיש"ה.

והא דמברך על המים שבשלו בהם ירקות כעל הירקות היינו דוקא אם בשלם בלא בשר אבל אם בשלם עם בשר מברך שהכל (רא"ש ושו"ע שם) ועיין טו"ז ס"ק ה' דל"ד לאגוז המטוגן עם דבש דלא אזלי' בתר הדבש דאגוז יש לו ג"כ טעם עצמו ולא בטל מחמת הדבש משא"כ במים דל"ל טעם אלא מה שקבלו מן הבשר אזלי' בתר בשרא וע"כ פסק אם בשל ירקות בחומץ או בארשט שאין לברך כעל הירקות אלא כפי הברכה של המשקה כיון שיש לו עוד טעם של עצמו וע"כ אפי' אם בשלו עם בשר לא הפסיד מעמו כמו באגוז עי"ש וע"ע בזה לקמן בברכת בורא פרי העץ.

(ד) ברכת בורא פרי העץ ברכה זו נזכרת במשנה ריש פ' כ"ט ונסתתה היא בא"י אמ"ה בורא פרי העץ וכבר בארנו למעלה גבי ברכת בפה"א דאין מברכי' בפה"ע רק על פרי שגדל באילן דכי שקלית לפירא איתא לגוזא והדר מפיק פרי דהיינו לשיטת הגאוני' ורש"י ז"ל שיהא הענף מתקיים ולשיטת הרא"ש ז"ל די אם הגזע קיים וצריך להיות עיקר הפרי וגם שיהא גדל כשיעור האמור דהיינו בגפן כפול הלבן וכאמור לעיל. פירות אשר ישלמו בהם התגאי' הללו תקנו לברך עליהם בפה"ע. ופרטי הדברי' אשר מברכי' עליהם ברכה זו אלו הן. על שמן זית אע"ג דאשתני למעליותא אפ"ה לא אשתני לברכה ומברכי' בפה"ע כמו על הזית ול"ד ליין דקבעו ברכה מיוחדת משום וסעיד ומשמח כדאי' בפ' כ"ט ל"ו ע"ב. ואין מברכי' ברכה זו על שמן זית אי אכיל ליה ע"י פת משום דאז הפת עיקר והשמן טפל וכל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה ואם חושש

בגרונו ואוכל שמן הרבה ופת מועט דעת הב"ח בס' ר"ב דאפ"ה הפת עיקר והשמן טפל ורוצה להוכיח כן מיתור לשון של הרי"ף ז"ל אשר כבר הרגישו תר"י עי"ש אבל המג"א שם ס"ק ח' חולק עליו דמשום קוש' זו אין לבדות דין חדש דהרבה פעמ' כתבו הפוסק' דין פשוט וע"כ פסק דאם חושש בגרונו ואוכל פת מועט ושמן מרובה או שותהו עם שאר משקין כגון עם שכר או י"ש דמברך בפה"ע והש"ס לא מוקי לה בענין זה משום דאין דרך רפואה בכך אלא ע"י אניגרון. ואם שותה השמן בעין אי' בגמרא דאין מברך כלל משום דאזוקי מזיק לי' והרמב"ם שכ' בפ"ח מברכות בשתה השמן לבדו דמברך שהכל כבר תמה עליו הטור בס' ר"ב וכ"כ הרי"ף בהדי' דאין מברך כלל ועיין כ"מ שם שדעת הרמב"ם הא דאי' בש"ס אי דשתי ליה אזוקי מזיק אינו רק לאפוקי דלא ליבריך עליה בפה"ע עי"ש ובשו"ע שם פסק כהרי"ף ושאר פוסקי' וכפשטא דש"ס דאין מברך כלל בשותהו לבדו. ולא משכחת דיברך בפה"ע אלא בשותהו ע"י אניגרון וחושש בגרונו כדמוקי לה בש"ס שם דאז הוא צריך לתת בו שמן הרבה והוי שמן עיקר והאניגרון טפלה ואפ' אם השמן מועט דהיינו דהרוב הוא מן האניגרון אפ"ה כיון שיש בו שמן הרבה והוא צריך לו לרפואה הו"ל השמן עיקר והאניגרון טפלה ומברך על השמן בפה"ע עיין טו"ז ס"ק ב' ומג"א ס"ק ט'. ואם אינו חושש בגרונו ונותן שמן הרבה לתוך אניגרון לדעת הרמב"ם אינו מברך אלא שהכל שכ"כ בפ"ח מברכות במד"א שהי' חושש בגרונו ושתה מן השמן עם מי השלקות וכיו"ב שהרי נהנה בשתיתו אבל אם שתה השמן לבדו או שלא הי' חושש בגרונו מברך עליו שהכל שהרי לא נהנה בטעם השמן ע"כ וכ"כ הטור בס' ר"ב בשם בה"ג אבל בשם הר"ר יוסף כ' דמברך בפה"ע ולאו דוקא נקיט בש"ס חושש בגרונו אלא אורחא דמלתא הוא ולזה הסכים הטור ועיין טו"ז ס"ק ב' ודבריו במ"ש ולי תמוה בדעת רבינו הטור וכו' ובמה יהי' פטור ברכה ששייכה על האניגרון שהוא מי שלקות ויש לו ברכת שהכל וכו' צ"ע דהא בגמרא אי' דמיא דכלהו שלקי ככלהו שלקי דמי ומברך בפה"א וכמבואר למעלה גבי ברכת בפה"א ואיך כ' כאן דיברך שהכל על האניגרון דהוא מי שלקות ואפשר דדברי הרמ"א בסוף ס"ד גרם לו זה דגם הוא ז"ל כ' ואינו מברך אלא על האניגרון שהכל אך גם דברי הרמ"א תמוהי' כמו שתמה המג"א בס"ק י"א וצע"ג ליישב. ועיין בנתיב חיים שרוצה ליישב קו' המג"א על הרמ"א דהוא משום דמספקא ליה לרמ"א כמאן אי כדעת רבינו יוסף אי כדעת בה"ג משו"ה מספק יברך שהכל וגם זה צ"ע לפענ"ד כיון דעל אניגרון דהוא מי שלקי מברכי' בפה"א ואם השמן עיקר וכדעת הר"ר יוסף או מברכי' בפה"ע וא"כ הספק הוא אי יברך בפה"ע וכדעת הרי"ף או דאניגרון עיקר כיון דאין חושש בגרונו וכדעת בה"ג ויברך בפה"א וא"כ אי טעמא דהרמ"א משום ספיקא הי"ל דיברך בפה"א דממ"נ יוצא דאם ברך על פירות האילן בפה"א יצא ולמה יברך שהכל וזהו באמת קו' המג"א וצ"ע. ודע דקו' זו קשה גם על הרמב"ם דגם הוא כ' בפירוש דאם אינו חושש בגרונו דיברך שהכל ודוק ועיין פמ"ג סי' ר"ב ס"ק י"א בא"א.

כפי המבואר בש"ס שהבאתי לעיל על משקה היוצא מן הענבי' דהוא יין נשתנה ברכתו לעלויא לברך ברכה לעצמה בפה"ג כמבואר לקמן אי"ה ועל משקה היוצא מן הזתים דהוא שמן לא נשתנה הברכה לגריעותא עכ"פ ומברך בפה"ע

כמו על הזתים, אבל במשקה היוצא משאר פירות כגון על דבש תמרים וכיו"ב אשתני הברכה לגריעותא ומברכי' שהכל דהכי א"י בפ' כ"מ ל"ח ע"א ואמר מר בר רב אשי האי דובשא דתמרי מברכי' עלייהו שהכל נהיה בדברו מ"ש זיעה בעלמא הוא [ואינו פרי לברך עליו בפה"ע] כמאן כי האי תנא דתנן דבש תמרי' ויין תפוחי' וחומץ ספונית ושאר מי פירות של תרומה ר"א מחייב קרן וחומש ור"י פוטר [דזיעה בעלמא הוא ואין שם תרומה חל עליו ואין לך פי' הניתן למשקה אלא זתים וענבים בלבד והיינו כמר בר ר"א] ע"כ וכ' התוס' שם וכן משקין מכל מיני פירות כר מתירוש ויצהר כדקאמרי' גבי ערלה ולאפוקי מה"ג שפי' דמיירי שנתן לתוכו מים ע"כ ודברי בה"ג מובאי' בראש שם בזה"ל וכ' בה"ג והוא שנתן בו מים דאי לבדו הוא מברך עליו בפה"ע דאשתני למעליותא כמו שמן זית ולא נהירא דהוי כמו היוצא מן הרמונים ומן התאנים דאמרי' בפ' כל שעה דחשבי' להו זיעה בעלמא ואינו סופג את הארבעים אלא על היוצא מן הזתים ומן הענבים גבי ערלה ולא עדיף מיין תפוחים ואפשר דטעמא דגאון משום דבקרא כתי' ודבש ולא כתיב תמרי' וא"כ קרא איירי בדבש הזב מאליו מן התמרי' ובכלל שבעת המינין הוא ומברך עליו בפה"ע וברכה א' מעין ג' ול"ד ליוצא מן הרמוני' ומן התאני' וליין תפוחי' דהני יוצאי' ע"י כתישה וסחיטה אבל הזב מאליו מן התמרי' היינו דבש האמור בפסוק עכ"ל ועיין ב"י סי' ר"ב דכ' עמ"ש הטור ועל דבש הזב מהן שהכל דדייק לכתוב ועל דבש הזב מהן לומר דאפי' בזב מברך שהכל וכ"ש ביוצא ע"י כתישה וסחיטה ממה שיוצא ע"י הזיבה מאליו דשם לא הוי אלא זיעה בעלמא משא"כ בסחיטה וכתישה יוצא גוף הפי' ממנו וע"כ כ' דאין כונת הרא"ש אלא להוכיח דדבש האמור בתורה הוא של תמרים דיוצא ע"י זיבה ובדבש נאמר בתורה לשון זבת חלב ודבש משא"כ בשאר פירות דאינן בכלל זיבה והטור נקיט היותר פשוט דהיינו זיבה מאליו עיי"ש ודבריו סתומי' ותמוהי' מאד כאשר תמה הי"ד אפרים שם דע"ז לא צריך ראי' דדבש האמור בתורה הוא דבש תמרי' דהא לא כתי' תמרי' כלל בתורה ואפ"ה נחשב בהדי ז' מיני' עיי"ש ופירש הוא ז"ל כונת הרא"ש כמ"ש המע"מ דר"ל בשלמא אי הוי כתי' תמרי' בקרא הוי אומרי' דדבש היוצא הוי כשאר משקין היוצאי' מהפירות אבל כיון דבקרא כתי' דבש ממילא אמרי' דגם הדבש הוא בכלל ז' מיני' ולהכי נקיט קרא דבש לגלויי דגם הדבש בכלל וכ"ש התמרי' עצמן אך דאכתי קשה דמה בין זה ליוצא מן התאני' ומן הרמוני' ותפוחי' דאמרי' דזיעה בעלמא הוא לזה אמר הרא"ש דל"ד דהתם שאין המשקין כנוס בתוכן עד שיצאו מאליו הוי זיעה בעלמא משא"כ דבש הזב מאליו מהתמרי' הוא בכלל ז' המינים ומברך עליו בפה"ע עיש"ה, ואפשר לכוין כן בכונת דברי הטו"ז אף כי לשונו סתום מאד. והנה בהג"א כ' ומוהר"ם מקיים פירוש ה"ג כמ"ש לקמן אם תחלה בפה"א שלקן שהכל גם הכא שתחלת תמרי' בפה"ע הואיל ואשתני לגריעותא בפה"א שאין סברא להוריד אותו משני מעלות אם לא נתן בו מים ומה שהביא ראי' מן היין דבסמוך גמרא לא אייתי ראי' אלא שאינו קרוי פרי לענין תרומה ויכול להיות שגם יין תפוחי' מברך בפה"א שלא תורידנו ב' מעלות ע"כ א"כ לדעתו בלא מים בפה"א ולא בפה"ע כבה"ג וכבר כ' הב"י דכל הפוסקי' חולקי' ע"ז. והרמב"ם דעתו כדעת התוס' דאין חילוק בין נתנו בו מים ללא נתנו וכ"ם בשו"ע ס"ה שם.

בשל הפרי ונכנס טעם הפרי במים בזה יש מחלוקת הרשב"א והרא"ש דהרא"ש כ' בפ' כ"מ גבי מי סלקא וז"ל ול"ד למי פירות דאמרי' לעיל דזיעה בעלמא הוא לפי שמשקה אין לו טעם הפרי ואפשר שאם בשל הפרי ונכנס טעם הפירות במים מברך עליהן בפה"ע עכ"ל אבל הרשב"א בחי' שם כ' ואי שלקו להו לתמרי ונפיק מינייהו דובשא דרך בישול מי מברכי' עלייהו בפה"ע אלמא משמע דטעמא קא דרשי' דכיון דלא חייל שם תרומה אסחיטת פירות לבד מיין ושמן ש"מ דלא חשיב משקה אלא זיעה בעלמא ול"ד למיא דשלקי ומיא דשיבתא דהנהו כיון דרוב אכילתן הוא ע"י שליקה מי שליקותן כמותן הא כל מידי דרכי' למשלקי' ולא למסחטי' אלא למיכליה בעיני' בהנהו לא אמרי' שיהיו מימיהן כמותן עכ"ל וכ' הב"י דהא דמיא דסלקי הוא בין שבשלם בין ששראם במים ולא בשלם אם נכנס טעם במים מברך בפה"א וה"ה הכא לדעת הרא"ש בשראם אע"פ שלא בשלם מברך בפה"ע ולהרשב"א אפי' בבשלם אינו מברך בפה"ע ובטוש"ע סי' ר"ב ס"י מובאי' ב' דיעות הללו ועיין טו"ז ס"ק ט' דבריו תמוהים מאד במ"ש וק' דהטור כ' בסי' ר"ה וכו' דהא בירקות ודאי ליכא ספיקא ודין פשוט הוא בש"ס להדי' ורק בפירות הוא הספק של הרא"ש ז"ל ולא ס"ל חילוק של הרשב"א וצע"ג ליישבם. וע"ע בטו"ז סי' ר"ה ס"ק ד'. אחר העיון ראיתי בלבושי שרד סי' ר"ב שהניח דברי הטו"ז בצ"ע. על פירות יבשים כגון פפלוימען תפוחי' וגודגדני' וכיו"ב להטו"ז ס"ק ח' מברך על המרק כששלקן בפה"ע אפי' לדעת הרשב"א משום דדרכם בשליקה ואולם המג"א ס"ק כ"ב הניח בצ"ע משום דמשמע דדעת הרשב"א משום דדרכם למישלקינהו ואדעתא דהכי נטעו להו מעיקרא וא"כ פירות דלא נטעו מעיקרא אדעתא דהכי אפי' שיבשן אח"כ לא מהני עיי"ש.

במי שריית צמוקים ותאנים כ' הב"י סי' ר"ב וז"ל ומכאן דלדעת הרא"ש מי שריית צמוקי' ותאני' או בישולם מספקא לן אם יש להם דין הפירות עצמן לענין ברכה אע"ג דלענין ברכה ראשונה לא נ"מ לן מידי דהא תנן ועל כולם אם אמר שהכל יצא נ"מ לענין ברכה אחרונה וכו' ולכך ירא שמים הרוצה לשתות מהם לא ישתה אלא בתוך הסעודה וכו' והא דמי צמוקי' שוה למי תאנים דוקא כשהצמוקים מעורבים עם המים הא אם נמשכו המים מהצמוקי' הו"ל יין ומברך עליו בפה"ג עכ"ל ועפי"ז הם דבריו בשו"ע שם ס"א דאם לא נמשך המים יברך לפניו גם להרא"ש מספק שהכל ואם נמשך המים מהם יברך בפה"ג על מי צמוקי' ובמי תאנים יברך לעולם שהכל ומשום ברכה אחרונה לצאת ידי ספק לא ישתה בלא נמשך המים במי צמוקי' אלא בתוך הסעודה או יאכל פי' מז' המינים וגם ישתה המים עייש"ה. והטו"ז כ' דגבי צמוקי' ליכא ספק וגם הרשב"א מודה דהוי כמו הפרי כיון דדרכן לשרותן במים ולהוציא מימיהן ולשתותן והוי כמו הפרי אפי' להרשב"א וגם אין חילוק בין אם משך המים מהם או לא דדוקא לענין יין נמור יש חילוק משום דאין דרך להניח שם הענבי' בגת עם היין מש"ה בעי' המשכה משא"כ ביין צמוקי' וכמ"ש ביו"ד ס' קכ"ג בשם מוהר"ל בן חביב וע"כ העלה דביין צמוקי' אם הי' בהם לחלוחית עד שאם ירדוך אותם יצא מהצמוקי' דבש והם ג' ימים במים אין להסתפק דהוא יין נמור אפי' לענין מנע נכרי ומכ"ש לענין ברכה אף שלא משך המים ורק בתאנים יש ספק עכ"ד וגם המג"א ס"ק כ"ז פסק דלא בעי המשכת המים מן הצמוקי' ופי' גם דברי הב"י כן דכונתו הוא רק דאם

הצמוקי׳ מעורבי׳ במים ואוכל הצמוקי׳ ושותה המים אז הו״ל כמרק של כל הפירות אבל אם נמשכו דהיינו דאין כונתו לאכול הצמוקי׳ הלכו רק להמשיך מהם היין אז אפי׳ שותה מהכלי שהצמוקי׳ בתוכו מברך בפה״ג כדעת המרדכי המבואר לעיל גבי מי שלקות בברכת בפה״א .

אם אכל תחלה תאנים וברך בפה״ע ואח״כ רוצה לשתות מי תאני׳ להרא״ש כבר נפטר בברכת בפה״ע ולהרשב״א לא נפטר ואם יברך עתה על מי התאנים שהכל לא יצא עדיין מידי כל הספיקות דדלמא ברכתו בפה״ע כהרא״ש ע״כ כ׳ המג״א ס״ק כ״ד דישתה מקודם ד״א לברך שהכל ואז יצא ידי כל הספקות עיי״ש .

תמרי ועבדינהו טרימא מסקי׳ בפ׳ כ״מ ל״ח ע״א דמברכי׳ עלייהו בפה״ע מ״ט דבמלתייהו קיימו כדמעיקרא ופירש״י ז״ל ושם טרימא כל דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק ע״כ וכ׳ הב״י בסי׳ ר״ב דמשמע מדברי רש״י ז״ל דאם הי׳ מרוסק לגמרי אין מברכי׳ בפה״ע וכן דקדק החה״ד בס׳ כ״ט מדברי רש״י הללו אמנם בערוך ערך טרימא פ׳ וז״ל בפ״ב דחוס׳ דמעשר שני אבל שוחקן ועושה אותן טרימא של תמרים לוקחי׳ גושא של תמרים כמות שהן שאין טורפין אותן ומוציאין גרעיניהן ולשין בהן שומשמין וכיו״ב והן חשילתא ובעל מוסיף הערוך פ׳ בזה״ל בלשון יוני דבר מעורב וטרוף יחד הן לאכול והן לשתות ונקרא בשם זה מין רקיק עכ״ל מבואר דאפי׳ מיעכן לגמרי מברך בפה״ע וכ״כ הרמב״ם בפ״ח מברכות ה״ד אבל תמרים שמיעכן ביד והוציא גרעיניהן ועשאן כמו עיסה מברך עליה תחלה בפה״ע ולבסוף ברכה א׳ מעין ג׳ עכ״ד ודברי הטור הם כדברי רש״י ז״ל ואח״כ מביא דברי הרמב״ם וכ׳ דאפשר דאף הר״י שחולק על בה״ג במי תמרי׳ שלא נתערב בהם מים מודה בזה להרמב״ם כיון שהם בעין חשובי׳ כעיקר הפרי לד״ה ובשו״ע שם ס״ז כ׳ כלשון הרמב״ם ז״ל . ועל לטווערג שקורין פאוועדעל בל״א שעושי׳ מגדגדניות שקורי׳ ווינסעל או פפלוימען שמבשלין אותן עד שהן נימוחין לגמרי ומערבי׳ בהן תבלין ודבש פסק בתה״ד ס׳ כ״ט דמברך עליהן שהכל עיי״ש דמתחלה ר״ל דמברכי׳ בפה״ע כמו בהומלתא דמברכי׳ בפה״א אע״ג דהפרי נשחק ונימוח דק דק אפ״ה במלתייהו קיימי ה״נ הכא אך אח״כ מדייק מרש״י גבי טרימא דאי הוו מרוסקי׳ הרבה הי׳ מברך שהכל דלאו במלתייהו קיימו ה״נ וכ״ש בלטווערג שהן נימוחי׳ לגמרי וגם מעורבי׳ בשמי׳ ודבש דנפסקו ממלתייהו ובהומלתא י״ל הטעם דאורחייהו בהכי לכתוש ולשחוק כל הבשמי׳ מש״ה חשיבי׳ קיימא במלתייהו משא״כ בדבר אחר שאין דרכו להיות תדיר מעוך ומרוסק ומסיים ואע״פ שאין אלו החילוקי׳ ברורי׳ לי מ״מ לא יעשו אלא פסק בדבר ופסקו רבותא דכל היכא דאיכא ספיקא בברכה ראשונה מברך שהכל דעד הכל אם אמר שהכל יצא אלו תורף דבריו עיי״ש וכ״פ מוהרי״ק שרש מ״ה בקונפעטי של ענבים ושל גודגדניות עיי״ש טעמו דמברך שהכל . ורמ״א בהג״ה ס״ז כ׳ דלפי הרמב״ם בפ׳ טרימא דהיינו שמיעכן ביד ועשה מהן עיסה דמברך בפה״ע ה״ה בלאטווערג שקורי׳ פאוועדעל מברך בפה״ע וי״א [הוא דעת תה״ד] לברך שהכל וע״כ טוב לחוש לכתחלה לברך שהכל אבל אם בירך בפה״ע יצא כי כן נראה עיקר ע״כ וטו״ז שם ס״ק ד׳ כ׳ דיש לברך לכתחלה על פאוועדעל של פלוימען וקירשען בפה״ע ומדחה ראיות התה״ד עיי״ש ובמג״א ס״ק י״ח כ׳ דוקא בגודגדניות שנתבשלו וגימוחו לגמרי יברך שהכל אבל בתמרי׳ שנתמעכו ולא נתבשלו בפה״ע כהרמב״ם וגם תה״ד אפשר

דמודה בזה עי"ש דמביא עוד בשם הרוקח דתמרי' כתושי' ומבושלי' מברך בפה"ע וא"כ עכ"פ בלא נתבשלו בודאי ראוי לברך בפה"ע אף שנתמעכו.

פירות שדרכן לאכלן חיין, או פירות שדרכן לאכול רק מבושלין וכן פירות שטובי' מבושלים יותר מחיין דינן לענין ברכת בפה"ע כמכואר לעיל גבי ירקות לענין בפה"א וכן אי' בטוש"ע ס' ר"ב ס"ב עי"ש ובמה שכתבתי לעיל בברכת בפה"א. ערמוניות וחבושים שאינן ראוי' לאכלן חיין כמו מבושלי' בתחלה שהכל מבושלים בפה"ע (תוס' ברכות ל"ח ע"ב ורא"ש שם) אך אותן ערמוניות שקורי' לימבירד"ש [קאסטאניען] בפה"ע אפי' בתחלה (שם).

על סלפלי רטיבתא לדעת הרי"ף בפה"א ולדעת הרא"ש וש"פ בפה"ע וכטבואר לעיל בברכת פרי האדמה ופסק המחבר ס"ח כהרי"ף דבפה"א.

אגוז שקורי' מושקאדי בפה"ע (תוס' ל"ו ע"ב ד"ה ברטיבא משום שנוהגי' לאכול אותו ביובש וכ"פ בטוש"ע ס"ז שם) ומי שיש לו שלשול ונותן את המושקאטי לתוך השכר כדי שיצטור כ' המג"א ס"ק ל"ד דדמי לשמן באניגרא המבואר לעיל דמברך בפה"ע ואם שותה לצמאו אע"פ שנותן ג"כ מושקאטי לתוכו לרפואה מ"מ מברך על השכר וכן גבי שמן (מג"א שם ועיין בזה לעיל גבי שמן ודוק) על אביונות של צלף מברך בפה"ע דהם עיקר הפרי, ועל הקפריסין כבר הבאתי לעיל בברכת בפה"א פלוגתא דהרי"ף ושאר קמאי ז"ל אי מברך בפה"א או בפה"ע ופסק המחבר שם ס"ו דמברך בפה"א.

אגוז המטוגן בדבש כ' תוס' ל"ח ע"ב ד"ה משכחת דמברך בפה"ע דאגוז עיקר וכ"כ הרא"ש שם וכ' עוד ויש שרוצים לומר כיון דאלו בשלו בלא דבש נשתנה לגריעותא והי' ראוי לברך עליו שהכל נמצא מעליותא ע"י הדבש והדבש עיקר ומברך עליו שהכל ולא מסתבר דאע"ג שנתעלה ע"י הדבש מ"מ האגוז עיקר עכ"ל וכן הוא בטור ס' ר"ב וכ' הב"י דבאגוז גמור מירי דאי באגוז רך מאי שינוי לגריעותא יש בו דא"א להיות גרוע ממה שהי' קודם בישול שהוא מר עי"ש וכ"פ בשו"ע סו"ג באגוז גמור המטוגן בדבש בפה"ע ובס"ד פסק באגוז רך שמבשלי' בדבש שהכל ואין זה מוסקאט נים כמ"ש המג"א ס"ק ל"א דבזה ברכתו בפה"ע כמבואר לעיל. ועי"ש טו"ז ס"ק י"ב ומג"א ס"ק ל"א וע"ע בטו"ז ס' ר"ה ס"ק ג' לענין איינגעזאטטענעם מפירות של עץ דדעתו לברך לעולם בפה"ע כמו באגוז המטוגן בדבש ובמג"א שם ס"ק ה' מחלק בין אם הפרי עיקר והדבש בא רק לתקן או אם הדבש עיקר עיש"ה וכבר הבאתי דבריהם למעלה גבי ברכת בפה"א עי"ש.

שקדים המרים דעת בה"ג מובא ברא"ש ס' כ"מ ה"ג לברך כשהם קטנים בפה"ע וגדולים ולא כלום משום דיותר ראוי לאכילה בהיותן קטנים נטעי להו אינשי אדעתא דהכי והרא"ש כתב בתחלה ראי' כנגדו מחולין כ"ה ע"ב גבי מעשר ור"ל הלכך יראה דמברכי' אקטני' שהכל אך אח"כ כ' מיהו אמרי' בשמעתי' דר"א צלף מתעשר תמרות אביונות וקפריסי' אבל עלי צלף לא לכ"ע אע"ג דחשיבי לענין דמברכי' עליהן בפה"א כדאי' בשמעתין היינו משום דאסור ליהנות מהעוה"ז כלא ברכה אבל לענין מעשר לא חשיב אפי' כירק ובשקדים המרים נמי אפשר אע"ג דלענין מעשר לא חשיב פרי כיון דלא נגמרו לענין ברכה חשיבי כיון דראוי לאכילה קצת ונהני מהן אבל גדולים מרי' אזוקי מזקי ואינן מברכי' כלל. ומיהו אם מיתק אותן ע"י מים או דברים אחרי' מברך עליהן בפה"ע כמו אם היו מתוקין

בתחלת ברייתן עכ"ל ועיין מע"מ מה שתמה עליו ופסק כן בטוש"ע סי' ר"ב ס"ה דמרים קטנים בפה"ע וגדולים ולא כלום אלא באם מתקן ע"י ד"א מברך בפה"ע עיי"ש ובשקדים מתוקי' הוי איפכא כמבואר .

על גרעיני הפירות כ' התוס' במס' ברכות ל"ו ע"ב ד"ה קליפי דיש לברך על הגרעינין של גודגדניות וגרעיני אפרסקי ושל תפוחי' וכל מיני גרעינות של פירות בפה"ע וכ"כ הרא"ש שם ובלבד שלא יהיו מרי' ש'הא נהנה מהם אבל הרשב"א ומובא בטור חולק עליהם דלא חשיבי כפירא לענין ערלה אלא משום דמרבי' מאת פריו את הטפל לפריו אבל פירי לא מקרי ופסק השו"ע שם ס"ג כתוס' ורא"ש אך במה שפסק שם דאם מתקן ע"י האור דמברך שהכל ע"ז הקשה המג"א דהא לשיטת הרשב"א הוא דס"ל דגרעין לאו פירא הוא אבל להרא"ש דפסק המחבר כותי' דגרעין פירי הוא א"כ במתקן בפה"ע הי"ל לברך כמו גבי שקדים ותי' דדוקא אם הם מתוקי' מברייתן אז הוי פירי לדעת הרא"ש והמחבר אבל אם מרים מעצמן וממתקן ע"י ד"א אפי' להרא"ש לאו פירא הוא ומש"ה אין מברך אלא שהכל ול"ד לשקדים דבכל ענין פירי הם עיי"ש וכן הדין בס"ב גבי פירות משיוציאו אם הם מרים ומתקן דמברך שהכל עיין מג"א שם ס"ק ה' וע"ע בסו"ז סי' ר"ד ס"ק ט"ו ומג"א סי' ר"ב ס"ק י"ז לענין ברכת קליפת מראנצען דלהטו"ז מברכי' בפה"א ולהמג"א בפה"ע וכבר הבאתי דבריהם לעיל בברכת בפה"א עיי"ש .

(ה) ברכת בורא פרי הגפן גם ברכה זו נזכרת במשנה ריש כ"מ על פירות האילן הוא אומר בפה"ע חוץ מן היין שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן ופירש"י ז"ל שטתוך חשיבתו קבעו לו ברכה לעצמו ע"כ וכבר הבאתי לעיל הטעם דאין מברכי' הבורא כמו גבי המוציא . ומבואר בגמרא שם הטעם דיין אשתני לעלויא ומשתני לברכה ג"כ משום דאית ביה תרתי דסעיד ומשמח אך אין מברכי' עליו ג' ברכות לאחריו משום דלא קבעי אינשי סעודתי' עלי' ובטלה דעתו אצל כל אדם ועיין רא"ש בפ' כ"מ שכ' והרר"א ממיץ הקשה היאך אנו מברכי' על היין בפה"ג הא לא מקרי פרי לענין בכורים ותי' וי"ל משום דילפי' מערלה שנקרא יין פרי וכו' הלכך לענין בפה"ג נמי חשיב פרי עייש"ה ובפ"ג שאכלו נ' ע"ב פליגי ר"א ורבנן לר"א יין עד שלא נתן לתוכו מים אין מברכי' עליו בפה"ג אלא בפה"ע כמו על ענבים [ופירש"י ז"ל לפי שהי' יינם חזק מאד ואין ראוי לשתייה בלא מים הלכך אכתי לא אשתני למעליותא ולא זז מברכתו הראשונה והרי הוא כענבים וברכתו בפה"ע] ומשנתן לתוכו מים מברכי' עליו בפה"ג ורבנן סברי בין כך ובין כך מברכי' עליו בפה"ג וכ' הרי"ף שם דהלכה כרבנן וכ"פ כל הפוסקי' ובפרט ביינות שלנו דאינם חזקי' כיינות שלהם כמבואר בכמה דוכתי. ואם הוא מזוג הרבה כ' הב"י בסי' ר"ד בשם האגור שהשיב מוהר"י מולין על יין מזוג לענין בפה"ג אע"ג דבעלמא פסק ר"ת דטעם בעיקר דאו' ואפי' לקולא מ"מ לענין ברכה הוכיח ר"ת מפ"ק דחולין דחד בשיתא בטיל דלא חשיב טעמא לענין ברכה ואי הוי יותר מחד בשיתא הולכי' אחר הטעם אי רגילי אינשי למשתי במקום יין מברך עכ"ל ועיין תוס' חולין כ"ה ע"ב ד"ה המתמד . וכ"פ רמ"א שם ס"ו ועיין מג"א דלפי דברי הטו"ז ביו"ד סי' ק"ד ס"ק ד' יין בשאר משקי' נמי בטל בו' חלקים אבל המג"א חלק עליו דוקא מים שמפסיד ופוגם היין אבל שאר משקי' אפשר דאין

פוגמי' ועיין נקודת הכסף ביו"ד שם ומובא בהצית השקל דהש"ך מסכים עם המג"א ומיהו ביינות שלנו ודאי בטל כ"כ המג"א שם .

על זגים שנתנו עליהם תאני' לחזק כח היין הנשאר בזגים כ' הב"י בסי' ר"ד בשם הרשב"ץ דאם אנו מדמי פורצנים של צמוק' אלו לפורצנים של ענבים הי' נראה לילך אחר הרוב ויש להרהר בזה משום דתאנים כל כחם בהם וכ' דאינו סומך לברך עליו בפה"ג ע"כ וכ"כ רמ"א בהגה שם ס"ו אע"ג שהזגין הרוב מ"מ כל כח התאנים במשקה ואין לברך בפה"ג וכ' הטו"ז ס"ק י"א דיברך בפה"ע דעכ"פ ממ"נ פרי עץ הוא ומשיג על הלבוש דפסק שהכל . ודברי הטו"ז צ"ע לפענ"ד דלא מבעי' להרשב"א בסי' ר"ב ס"י מברך על פירות ששראן במים רק שהכל אלא אפי' להרא"ש הוא בספ"ק וע"כ לצאת ידי ספק טוב לברך שהכל וא"כ אין פסק כאן לברך בפה"ע דלמא התאני' עיקר והוי פירות ששראן במים דמברך שהכל אחר העיון ראיתי במחצית השקל שם ס"ק י"ז שכ' על דברי הטו"ז ולא הבנתי עיי"ש. ומג"א ס"ק י"ז פסק לברך שהכל וכ' דאפילו לשיטת הרא"ש י"ל כן כיון שיש בו הרבה מים עיי"ש .

ולענין הברכה על התמד גרס' במס' ב"ב דף צ"ו ע"ב ת"ר א' שכר תמרי' וא' שכר שעורי' וא' שמרי יין מברכי' עליהן שהכל נהיה בדברו אחרי' אומרי' שמרים שיש בהם טעם יין מברך עליהן בפה"ג [ופירשב"ם שמרי יין הוא תמד שנותני' מים ע"ג שמרי' ומתמדי' אותן ושותין אותן . שהנ"ב אבל לא בפה"ע בשכר תמרי' ולא בפה"א ובמ"מ על שכר שעורי' דלא חשיבי ולא בפה"ג בשמרי יין . אחרים אומרי' . אשמרי יין קאי] רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו אין הלכה כאחרי' אמר רבא דכ"ע רמא תלתא ואתא ארבעה חמרא הוא רבא לטעמי' דאמר רבא כל חמרא דלא דארי על חד תלת מיא לאו חמרא הוא. רמא תלתא ואתא תלתא ולא כלום הוא [רמא תלתא כוסות מים ואיתי נמי תלתא ולא יותר אע"פ שיש בו טעם יין דכ"ע ל"פ ולא כלום כלומר אפי' אחרי' מודו דאינו יין חשוב לברך עליו בפה"ג דאע"ג דאשכחן פלוגתא בשילהי הכל שוחטין בין ר"י ורבנן בהמתמד ונתן מים במדה ומצא כדי מדתו דר"י מחייב ולקמן נמי מייתי לה ה"מ גבי מעשר ומשום חומרא דמעשר דאפי' ר"י מודה דאין מפרישי' ממנו על יין גמור אבל לגבי ברכת היין שהיא חשובה לא יברך אלא שהכל שהרי על כולן אם אמר שהכל יצא והלכך לכתחלה שפיר דמי] כי פריגי דרמא תלתא ואתא תלתא ופלגא דרבנן סברי תלתא עייל תלתא נפיק [תלתא עייל במיא ואותן תלתא נפקא] פש לי' פלגא ופלגא בשיתא פלגי מיא ולא כלום הוא ואחרי' סברי תלתא עייל תרין ופלגא נפיק פש ליה כוזא וכוזא בתרי ופלגא חמרא מעלי' הוא [אחרי' סברו תלתא מים עייל ותרי ופלגא מים נפיק דאין דרך לצאת כל הנכנס אלא מן המים נשארו והוציאו היין דפירא קפו מלעיל , פש להו חד כום שכם של יין בתרי ופלגא של מים וכ"ש דחמרא ופירא מעלי' הוי בדליכא על חד תלתא מיא אבל לעיל דרמא תלתא ואפיק תלתא אין לומר שמן המים נשארו והיין יצא דאין רגלים לדבר הואיל ולא מצא יותר מכדי מדתו כי הכא וא"נ נפיק מן היין פלגא הוא דנפיק וחד פלגא בחמשא פלגא מיא לאו כלום הוא] ע"כ ובתר הכי אי' שם מיני' רנב"י מר' חייא בר אבין שמרים שיש בהן טעם יין מהו [לברכת היין ובריית לא הי' שמיע לי' דאי הוי שמיע לי' הכי הול"ל הלכה כאחרי' או אין הלכה כאחרים] א"ל מי סברת חמרא הוא

קיוהא בעלמא הוא ע"כ סוגית הש"ס ופסקו הרי"ף בפ' ערבי פסחים והרא"ש שם בב"ב כרבנן וכ"פ הרמב"ם פ"ח מברכות ה"ט וע"ע בפכ"ט מה' שבת לענין קידוש וכ"פ הטוש"ע ס' ר"ד ורע"ב וכ' הב"י בשם תר"י וכ"פ בשו"ע שם ד"ה דרמא ג' ואתא ארבעה חמרא הוא היינו דוקא ביינות שלהם שהיו חזקים אבל יינות שלנו שאינן חזקים כ"כ אפי' רמא ג' ואתא ד' אינו מברך עליו בפה"ג ונראה שמשערי' בשיעור שמוזגים יין באותו מקום ובלבד שלא יהא א' יין מששה במים כי אז ודאי בטל עיי"ש.

ועל שמרי יין ולא רמא בהו מיא כ' הב"י שם בשם תוס' פ' כ"מ דמברכי' בפה"ג וכ"פ בשו"ע שם ס"ה וכבר כ' המג"א בס"ק ט"ו דלא נמצא כן בתוס' רק במרדכי בשם ראבי"ה אבל תמה דהא אזוקי מזיק והו"ל כשמן בעין דאין מברכי' והעלה דאפשר דראוי לשתייה ואע"ג דמזיקו מברך עליו משא"כ שמן בלי אניגרון דאינו ראוי לשתייה כלל.

ויין שעושים מן החרצנים כ' התוס' בב"ב שם ד"ה אין נעשם ר"ת אפי' אית בי' טעם יין אפ"ה אין מברכי' עלי' אלא שהכל כיון דלא רמא תלתא ואתא ארבעה ומביאי' ראי' דפורצני אינו חשוב כ"כ כמו של שמרי' וכיון דבשל שמרי' כה"ג מברך שהכל כ"ש דפורצני וכ"כ הרא"ש שם ועיין בר"ן פ' ע"פ שכ' וז"ל ומיהו דוקא בשמרים א"נ בפורצני הנדרכי' בנת ע"י קורה שהקורה דוחקת ומוציאה כל לחלוחית שבהם אבל בפורצני שלנו שהן נדרכים ברגלי אדם ורמו בהו מיא והיין נמשך מאליו לא אמרי' הכי שהרי ברוב הפעמי' אינו מוציא כדי מדתו ואפ"ה חמרא מעלי' הוא לפי שהפורצנים עצמן בולעין היין והיין יוצא הלכך הכל לפי טעמו וריחו עכ"ל ואולם מדברי הרא"ש בב"ב שם מבואר דרק לענין מגע נכרי ולענין מעשר ואפי' של דמאי יש להחמיר בתמד שמשימי' מים בחרצנים שנדרסים ברגלים ולא נעצרו בגלגל וקורה עד שיהא כ"כ גרוע שאין דרך ב"א לשתותן אבל לענין ברכה כיון שיש ספק בדבר כמה יין יש בו מברך עליו שהנ"ב כל זמן שלא מצא יותר מכדי מדתו כמו בתמד של שמרים ע"ש והב"י בסי' ר"ד כ' בשם הרמב"ן וההי"מ בפכ"ט משבת בשם הרשב"א כהר"ן פ' ע"פ הנ"ל וכ"פ בשו"ע שם ס"ו וצ"ע על שלא הביא בב"י דעת הרא"ש כלל.

עוד שנינו במס' ב"ב צ"ה ע"ב אר"י יין הנמכר בחנות מברכי' עליו בפה"ג [ופירשב"ם ז"ל כלומר יין רע מכל יינות הנמכרים בחנות. דהשיב פירא ולא מברכי' עלי' שהכל אע"ג דתנן ועל כולם אם אמר שנ"ב יצא] ורב חסדא גבי חמרא דאקרים ל"ל [היינו יין קוסס. ל"ל לברך עליו אלא שהנ"ב והאי יין הנמכר בחנות היא יין רע שריחו חומץ וטעמו יין עדיין כדלקמן] מיתיבי על הפת שעפשה ועל היין שהקרים ועל תבשיל שעברה צורתו אומר שהנ"ב [ולמעוטי אתא דלא יברך על הפת ברכת המוציא דהא לאו לחם הוא ועל היין לא יברך בפה"ג ועל התבשיל אם הוא מה' המיני כגון דייסא לא יברך במ"מ] א"ר זביד מודה רב יהודא בפורצמא דמיזדבן אקרנתא [בפורצמין, יין רע יותר מאותו הנמכר בחנות שאינו נמכר אלא בקרנות העיר בפרשת דרכי' שיש שם לוקחי' הרבה ואין מדקדקין מה יקנו כפי שעה ובפיר"ח גרס בפרצופא שנשתנה מראיתו ופרצופו מתוך שהוא רע הרבה] א"ל אביי לרב יוסף הא ר"י הא ר"ח מר כמאן ס"ל [מברכי' או אין מברכי'] א"ל אנא מתניתא ידענא וכו' ומסיק הש"ס דרבי יוחנן

וריב"ל פליגי בטעמא חמרא וריחא חלא לר"י טעמא חמרא וריחא חלא חמרא ולריב"ל חלא ופליגי בה רב מרי ורב זביד חד אמר כר"י וחד אמר כריב"ל עיי"ש כל הסוגי'. וכ' הרשב"ם וג"ל דהלכתא כר"י דהא דרומאי משמי' דריב"ל קיימי כותי' ע"כ וכ"כ התום' שם דכן נראה דרבא נמי קאי כותי' כפ' בתרא דע"ז גבי טעמא ושמא. וכ"פ הרי"ף בפ' ע"פ והרא"ש בב"ב שם והרמב"ם בפ' כ"ט משבת הי"ז וטוש"ע סי' ר"ד ס"ג עיי"ש. ואם ריחא חמרא וטעמא חלא פסקו הרמב"ם והטור שם דמכרך שהכל ובמחבר כאן ס"ד כ' כל שבני אדם נמנעי' לשתותו מפני חמיצותו אין מברכי' עליו בפה"ג ומסיים הרמ"א אלא שהכל ע"כ ובסי' רע"ב ס"א כ' רמ"א ואין מקדשי' על היין דריחא חמרא וטעמא חלא וכ' המג"א שם ס"ק ב' דהיינו מ"ש המחבר בסי' ר"ד כל שב"א נמנעין לשתותו מפני חמיצותו ומש"ה לא כ' המחבר דסמיך אדלעיל ע"ש. ואולם הב"ח הקשה לאיזה צורך כ' הטור בסי' רע"ב בריחא חמרא וטעמא חלא דאין מקדשי' הא פסק בסי' ר"ד אין מברכי' עליו בפה"ג ופשיטא דאין מקדשי' וע"כ תירץ הא דאין מברכי' בפה"ג היינו דוקא בעלה עליו קרום אבל בלא קרום אע"ג דטעמא חלא מברכי' בפה"ג רק אין מקדשי' וזה אשמועי' לן דטור בסי' רע"ב והטו"ז שם ס"ק ג' משיג על הב"ח וע' בטו"ז סי' ר"ד ס"ק א' וגם המג"א כ' על דברי הב"ח דאינן נראי' עיין מחצית השקל שם. וע"ע מג"א סי' ר"ד ס"ק י"ד דביו"ד סי' קכ"ג מבואר בשם ר"ת דאין אנו בקיאי' בטיב חומץ כי יש קצת קורי' אותו חומץ ושותי' אותו קצת ומקדשי' עליו לכן משום ברכה אחרונה ישתה יין ויפטר מברכה ראשונה ואחרונה.

על יין צמוקי' שהי' בהם קצת לחלוחית שאם ידרוך אותם יצא מהם קצת דבש מברך בפה"ג להמחבר בסי' ר"ב ס"א דוקא אם משך המים מהם והבדילם מהצמוקים ולהטו"ז שם אפי' אי לא משך ולהמג"א ג"כ אפי' בלא משך רק אם הי' כונתו לאכול הצמוקים ולשתות היין וכבר בארתי זה לעיל גבי ברכת בורא פרי העץ עיי"ש.

עי' יין מבושל כ' התום' במס' ב"ב צ"ז ע"א ד"ה אילימא בשם רש"י והר"ש דאין מברכים בפה"ג אלא שהכל דאשתני לגריעותא והתום' דחו דבריהם ומביאי' ראי' מירושלמי דשקלים ודפסחי' דיין גמור הוא דאי' שם ארבע כוסות שאמרו יוצאי' ביין מבושל וכ"כ התום' בפסחי' ק"ט ע"ב ד"ה ארבעה עיין משנה ו' פ"ב דתרומה ומשנה א' פי"א דתרומה ור"ש שם וע"ע בירושלמי שם.

וכן הרא"ש בב"ב כ' בשם ר"ת דעל יין מבושל מברכי' בפה"ג ומקדשים עליו ואע"ג דאמרי' גבי שלקות הואיל ואשתני אשתני דוקא תומי וכרתי דאשתני לגריעותא כשבשלו דמעיקרא הוי בהו קיוהא והשתא ליתי בהו קיוהא אבל שאר ירקות הואיל ואשתני לעלויא לא אשתני מברכתן הראשונה וה"נ יין מבושל אשתני לעלויא עיי"ש דמפרש הירושלמי דתרומה ומביא ג"כ דעת רש"י ורב צמח גאון דאין מברכי' עליו בפה"ג והוא ז"ל הסכים לדברי ר"ת. והרמב"ם בפ"ט מה' שבת פסק דאין מקדשי' עליו וכ' הה"מ אבל מברכי' לדעתו בפה"ג לכך לא הזכירו בהלכות ברכות ויש מי שכ' שאין מברכי' אלא שהכל ואין כן דעת הרמב"ם ז"ל והאחרונים הסכימו שמקדשי' עליו משום דעילו עלי' עיי"ש. וגם הטור בסי' רע"ב מביא דעות הללו ופסק דמברכי' עליו בפה"ג ומקדשי' עליו וכן על יין המעושן פסק הר"ן פ' ע"פ וש"פ לברך בפה"ג ולהכשירו לקידוש וכן אם נתערב ביין דבש

כדא' בירושלמי בקונדיטין דיוצא' בו בפסח ע"ש בטור וב"י שמביא' כל דעות הראשונים בזה ובשו"ע סי' רע"ב ס"ח מביא המחבר ב' הדיעות לענין קידוש וכ' הרמ"א והמנהג לקדש עליו אפי' יש לו אחר רק שאינו טוב כמו המבושל או שיש בו דבש ע"כ ומכ"ש דמברכי' בפה"ג .

(ו) ברכת שהכל נהיה בדברו גם ברכה זו נזכרה במשנה דכ"מ ונסחתה היא בא"י אמ"ה שהכל נהיה בדברו ועיין מג"א סי' קס"ז ס"ק ח' דהביא בשם חכמת מגוה לומר נהיה בסגול תחת היו"ד דכל הברכות לשון בינוני הן כמו בורא וכ'

המג"א דבגמרא הא אי' בהדי' דבורא לשעבר משמע ואף דברא ודאי לעבר משמע מ"מ אמרי' בורא דמשמע ג"כ הוה משום לשנא דקרא כמ"ש התוס' שם אבל לעולם דצ"ל בברכות לשון עבר וכ"כ בש"ג דתיכת נהיה הוא לשעבר ובח"ה כ' בשם הירושלמי דאפי' ב"ש ל"פ גבי מאורי האש אלא באש שאין מתחדש בכל שנה דאין מברכי' אלא על האש שנברא בששת ימי בראשית ולכך ס"ל לב"ש דס"ל שברא דמשמע לעבר משא"כ ביין דאמרי' בורא פה"ג אפי' לב"ש ולא שברא פה"ג משום דמתחדש בכל שנה ולפ"ז גם כאן י"ל נהיה בסגול בלשון בינוני כיון דזהו ג"כ מתחדש בכל עת ובסי' ר"ד ס"ק י"ד מביא המג"א ג"כ החכמת מנוח הנ"ל לומר נהיה בסגול ולא בקמץ דרוב הברכות נתקנו בלשון בינוני ויש לילך אחר הרוב ומשמע דפסק כותי' וכ"כ המחצית השקל שם וכאן כ' המג"א בשמו דרוב הברכות ולא דכל הברכות כמ"ש בשמו בסי' קס"ז וע"ע בתשו' מעיל צדקה סי' מ"ב ובמ"ע הכרמל לשנת תרכ"ז צד קע"ה ולעיל גבי ברכת המוציא ודוק.

ברכה זו עיקרה נתקנה על דבר שאין גדולו מן הארץ דהיינו שאינו יונק מן הארץ כדא' במשנה פ' כ"מ מ' ע"ב ובגמרא שם דא' התם ועל דבר שאין גידולו מן הארץ אומר שנ"ב על החומץ ועל הנובלות ועל הגובאי אומר שנ"ב ר"י אומר כל שהיא מין קללה אין מברכי' עליו ופירש"י ז"ל חומץ ונובלות וגובאי ע"י קללה הן באין ויש גורס' במשנה על החלב ועל הגבינה ועל הבצים אומר שהכל עי"ש ובגמרא שם ת"ר על דבר שאין גידולו מן הארץ כגון בשר בהמות חיות ועופות ודגים אומר שנ"ב ועל החלב ועל הבצים ועל הגבינה אומר שהכל ועל הפת שעפשה ועל היין שהקרים ועל התבשיל שעבר צורתו אומר שהכל על המלח ועל הזמות ועל כמיהן ופטריות אומר שהכל למימרא דכמיהן ופטריות לאו גדולי קרקע נינהו והתני' וכו' אמר אביי מירבא רבו מארעא מינקי לא ינקי מארעא והא על דבר שאין גדולו מן הארץ קתני תני על דבר שאין יונק מן הארץ ע"כ. ומביא' הרי"ף והרא"ש שם והרמב"ם פ"ח מה' ברכות ה"א. מבואר מזה דעל בשר בהמה חיה ועוף ודגים מברכי' שהכל ועל בשר חגבים דהוא הגובאי כמ"ש רש"י ז"ל במשנה גובאי, חגבים טהורי' לת"ק מברכי' שהכל ולר"י כיון שהוא מין קללה אין מברכי' כלל ואע"ג דמשני בגמרא למ"ד תמרי דזיקא הן נובלות אשארא ולא קאי ר"י אנובלות אבל אגובאי עכ"פ קאי ולא מברכי' לדידי' וקי"ל כרבנן ומברכי' גם אגובאי שהכל ולפי"ז על כל מין בשר מברכי' שהכל וכ"פ בטוש"ע סי' ר"ד ס"א. וכן מברכי' שהכל על חלב ובצים וגבינה כמבואר ג"כ בטוש"ע שם ועל החומץ לת"ק במתני' מברך שהכל וכ' הרא"ש בפ' כ"מ הלכה כ"ג ואת היכי מברכי' על החומץ האמרי' בפ"ב דיומא השותה חומץ ביוה"כ פשוט דלית הלכתא

כרבי דאמר חומץ משיב את הדעת ולעיל גבי פלפלי יבשתא משוי ברכה ליוה"כ י"ל דמיירי במזוג קצת כדמסיק התם דמשיב אז את הדעת א"נ איירי בחושש בשיניו ונתן חומץ הרבה לתוך מרק ושותהו לרפואה וחומץ עיקר מ"מ אגב המרק אית ליה הנאה מיני' ובעא ברוכי כדאמרי' לעיל גבי שמן זית שנתנו לתוך אניגרון עכ"ל אמנם תר"י כ' בישוב קו' זו ויש לתרץ דגבי חומץ אע"פ שהוא פטור כשיעור רביעית כיון דקי"ל שאם שתה ממנו הרבה חייב מפני שנהנה ממנו בשתייה מרובה לענין ברכה נמי לא יצא מתורת אוכל ולפיכך מברך עליו מיהו נראה דברביעית או פחות מרביעית מברך עליו בתחלה מפני שלא יהנה מן העולם בלא ברכה ואינו מברך לבסוף כיון שאינו חשוב שתייה ביוה"כ אבל ביותר מזה שחשוב שתייה ביוה"כ מברך עליו תחלה וסוף עכ"ל מבואר מזה דלהרא"ש אינו מברך על החומץ רק אי הוא מזוג קצת או בחושש בשיניו ונותן הרבה לתוך מרק כמו בשמן עם אניגרון אבל בענין אחר אפי' שותה הרבה אינו מברך כלל. ולתר"י אם שתה יותר מרביעית מברך עליו תחלה וסוף ואם שתה רביעית או פחות מזה אעפ"כ מברך בתחלה שהכל אפי' בלא מזוג במים אבל בסוף אינו מברך ופסק הטור סי' ר"ד כאביו הרא"ש ז"ל ועיין בב"י בשם ש"ל דלענין ברכה אם בני אדם נמנעי' לשתותו מחמת חימוצו קרוי חומץ ואין מברכי' בפה"ג אלא שהכל ופסק כן בשו"ע שם ס"ב דעל החומץ לבדו דהיינו אם הוא חזק כ"כ שמבעבע כשמשליכי' אותו על הארץ אינו מברך כלום ואם אינו חזק כ"כ רק שב"א נמנעי' לשתותו מחמת חמיצתו מברך שהכל ועיין מג"א שם ס"ק י"ג וי"ד וכבר בארתי זה לעיל [גבי ברכת בפה"ג] ריחא המרא וטעמא חלא שהכל אבל ריחא חלא וטעמא חמרא ומברכי' בפה"ג כמבואר לעיל.

ונובלות דאי' במשנה פליגי בה ר"ז ורבי אלעאי שם בגמרא מאי היא חד אמר בישולא כמרא [ופירש"י ז"ל כמו שרופי חמה שבשלם ושרפם החום וייבשו ותמרים הם] וחד אמר תמרי דזיקא [שהרוח משירן] ומקשי' תנן רי"א כל שהוא מין קללה אין מברכי' עליו בשלמא למ"ד בישולי כומרא היינו דקרי ליה מין קללה אלא למ"ד תמרי דזיקא מאי מין קללה ומשני אשארא [אחומץ וגובאי פליג ר"י] איכא דאמרי בשלמא למ"ד בישולי כומרא היינו דמברכי' עלייהו שהכל אלא למ"ד תמרי דזיקא שהכל בפה"ע מיבעי' ליה לברוכי אלא בנובלות סתמא דכ"ע ל"פ דבשלי כומרא נינהו כי פליגי בנובלת תמרה וכו' עיי"ש מבואר הנ"מ בין ל"ק לל"ב הוא בתמרי דזיקא דלל"ק בין לרבנן ובין לר"י מברכי' שהכל ור"י לא פליג אלא אשארא ולל"ב י"ל ג"כ לפי מה דמשני הש"ס דבנובלות סתמא דכ"ע ל"פ דבישולי כומרא א"כ בתמרי דזיקא כיון דר"י לא מיירי מזה דהא במתני' נובלות סתמא תנן וזהו לכ"ע בישולי כומרא ולא מיירי א"כ מתמרי דזיקא וי"ל בהו לכ"ע דמברך אך אינו מברך שהכל אלא בפה"ע וכנ"ל הש"ס והבן. אך שם בברכות איכא עוד איכא דאמרי בשלמא למ"ד תמרי דזיקא היינו דהכא קרי לה נובלת סתמא והתם קרי לה תמרה אלא למ"ד בישולי כומרא ניתני אידי ואידי נובלות תמרה או אידי ואידי נובלות סתמא קשיא. ומבואר לכל מעיין דהקושי' היא לפי מאי דמשני הש"ס באיכא דאמרי הראשון דבנובלו' סתמא כ"ע ל"פ דבישולי כומרא נינהו כי פליגי ר"ז ור' אלעאי בנובלת תמרי וא"כ נובלות דמתני' בברכות לכ"ע היינו בישולי כומרא דהא נובלות סתמא תנן ול"פ אלא בנובלות תמרה דדמאי ע"ז מקשה

ה"ש בשלמא למ"ד דהתם בדמאי הוא תמרי דזיקא א"ש דמשני התנא בלישנא ושנה הכא גבי ברכות נובלות סתמא דהן בישולי כומרא ושם בדמאי תנא נובלות תמרי משום דהן תמרי דזיקא אלא למ"ד דגם בדמאי הן בישולי כומרא קשה למה שינה התנא את לשונו יאמר הכא והכא נובלות סתמא או הכא והכא נובלות תמרה כיון דאידי ואידי א' הן וכמבואר וע"ז אמר הש"ס קשיא. וכן מבואר בפ"ש ז"ל שם. ובהיות כן דברי הטו"ז סי' ר"ד ס"ק ג' במ"ש ליישב דברי הרמב"ם והטור תמוהי' מאד דלפי דבריו נראה דקו' הש"ס באיכא דאמרי השני הוא בשלמא למ"ד תמרי דזיקא היינו נובלות דברכות וא"כ אין הבנה לקו' הש"ס כמבואר לכל מעיין ובהיותי עומד ומשתומם על המראה הזה ראיתי שכבר העיר כזה הא"ר בס' ר"ב ס"ק י"ג עי"ש ובפמ"ג במשבצות זהב סי' ר"ד ס"ק ג' מה שטרח ליישב דברי הטו"ז וצע"ג.

והנה לפי דברי רש"י ז"ל בשולי כומרא היינו שרופי חמה שבשלם ושרפם החום ויבשם אמנם בתוס' ר"י חסיד ז"ל ותוס' הרא"ש ז"ל מביא בשם ר"ח ז"ל בישולי כומרא פי"ח פירות שאין נכשרי' לאכילה כלל וכומרין אותן בעפר או ברמץ להתבשל ולשון חמימות הוא כמו מכמר בשרא עיי"ש ונראה דכן מפרש הרמב"ם וע"כ כ' בפירוש המשניות שם ונובלות הם הפירות אשר נפלו מן האילנות פגים קודם שיתבשלו ע"כ ולדעתי אין כונתו לפרש כמ"ד נובלות היינו תמרי דזיקא כמו שהבין הטו"ז שם את דבריו אלא מפרש נובלות היינו בישולי כומרא אך לא כפי' רש"י אלא כפי"ח דהיינו פירות שלא נגמר בשולם ואין עתיד לגמרם אלא ע"י נתינה בעפר או ברמץ והוא כאיכא דאמרי הראשון דנובלות דברכות הוא לכ"ע בישולי כומרא או אפי' לל"ק ומפרש כמ"ד בשולי כמרא ופוסק כרבנן דמברך שהכל וע"כ במס' דמאי פ"א משנה א' פירש הרמב"ם נובלות הם התמרי' הנופלים מן הדקל כשהרוח מנשבת והוא ג"כ רובו הפקי' ע"כ כונתו דגבי דמאי דקתני נובלות תמרה שם הפי' כמ"ד תמרי דזיקא ואף אם כבר נתבשלו אפ"ה פטורי' מדמאי משום הפקר ועיין ר"ש שם בדמאי דמביא ג"כ הנך ב' פירושי' בבישולי כומרא פירש"י ופי"ח הנ"ל וע"כ בחבורו הגדול פ"ח מברכות כ' הרמב"ם והנובלות שהן פגים וכו' מברך שהכל כונתו ג"כ לבישולי כומרא אבל בתמרי דזיקא י"ל דפסק באמת דמברכי' בפה"ע וכקו' הש"ס באיכא דאמרי הראשון וכן מצאתי באי"ר סי' ר"ב עיי"ש ועיין בתר"י שפי' ג"כ נובלות הפירות שנפלו קודם בישולן ובטור סי' ר"ד כ' ועל הנובלות והן מין תמרי' שאין מתבשלין על האילן ע"כ והוא ג"כ כפי"ח וכדברי הרמב"ם הנ"ל ולפי דבריו היינו בישולי כומרא ובס' ר"ב כ' הטור דעל סופי ענבים שאין מתבשלין לעולם כ' הר"מ מרוטענבורג שהכל והטור כ' לברך בפה"א כמו על הבוסר ועיין בב"ח שם דחולק עליו דלא עדיפא מנובלות שאין מתבשלין לעולם דברכתן שהכל וה"ה סופי ענבים ול"ד לבוסר דעומד לעשות ממנו משקה דאשתני לעילויה דהוא יין דמברך בפה"ג א"כ בעודו בוסר דמורידי' אותו מברכת בפה"ע דין הוא שיברך בפה"א וכא יורידו ב' מעלות לגמרי לברכת שהכל משא"כ בסופי ענבים דעומדי' לעשות חומץ שברכתו שהכל גם עתה ברכתן שהכל עיי"ש. והמחבר בשו"ע סי' ר"ב ס"ט פסק על סופי ענבים ועל הנובלות דהם תמרי' שבשלם ושרפם החום ויבשו [היינו בישולי כומרא כפי' רש"י] דין א' להם לברך שהכל עיין מג"א שם. ובס' ר"ד ס"א פסק ג"כ ונובלות שהם תמרי'

שבשלם האש וכו' שהכל מפרש לגמרי כפ' רש"י ופסק דהוא בישולי כומרא וכמסקנת הש"ס דגבי ברכות כ"ע ל"פ ול"פ אלא בדמאי וכמובן .

והנה בתמרי זיקא שנתבשלו וזרקן הרוח מצד הסברה דמברכי' בפה"ע לדעת המחבר אמנם בפנין שלא יתבשלו לעולם דהיינו פי"ח ז"ל בבישולי כומרא בזה לא פירש המחבר כונתו איך יברך ועיין בס' ר"ב מביא בב"י דעת רי"ו שכ' נובכת שהוא מין פרי ולא נגמר בשולו שהכל עכ"ל וכ' עליו הב"י ולא דק שהרי אמרו בגמרא דנובלות היינו בישולי כומרא ופירש"י וכו' וא"כ אינם ענין ללא נגמר בשולן עדיין ע"כ הבין מדברי רי"ו דמירי מפירות שלא נגמרו בשולם עדיין אבל יכול הי' לגמור בשולם ובאמת כונת רי"ו לבישולי כומרא כפ' ר"ח והרמב"ם הנ"ל דאינם עתידי' להתבשל והן פגים וזהו שאמר רי"ו שהוא מין פרי ולא נגמר בשולו וכבר העיר גם הב"ח על זה עיי"ש ופסק באמת כן דאם הם פגים ונפלו מן האילן קודם בשולן דמברך שהכל ואם הניחם אח"כ תוך קש וכדומה ועי"ז נתבשלו כ' הלח"מ דנוהגי' לברך בפה"ע וא"ר כ' בשם פרישה דאפ"ה מברכי' שהכל וע"ע תשו' שער אפרים סי' כ"ג וב"ח יו"ד סי' ר"צ וש"ך שם ס"ק ה' ודוק היטב בכל זה . ותבשיל שנתעבר צורתו דקתני בברכות שם דמברכי' שהכל כ' הב"י דפשוט דוקא בנתקלקל קצת אבל נתקלקל לגמרי כיון דר"ח לאכילה אין מברך כלל וכן הוא שם בשו"ע סי' ר"ד ס"א .

וזמית פירש"י בדף ל"ו ע"א דהוא שלסי"א והיא מין ציר של מלח כעין מוריים וכן פי' במערכי לשון ובמוסף הערוך ערך זמית [זאלצבריה] והערוך פי' שם מרק שכן בלשון יון קורי' למרק זומין והטור סי' ר"ד כ' זומית פי' מי מלח שהכל ורבינו האי פירש זומית שהוא הקצף העולה על רתיחת הקדירה ע"כ ובשו"ע שם מביא שניהם מי מלח ומרק ועל שניהם שהכל וכ' המג"א דמרק היינו של בשר דאם הי' של פירות הלא תלוי' במחלוקת הרשב"א והרא"ש גבי פירות שבשלן כמבואר לעיל משא"כ במרק של בשר אף אי היא כבשר עכ"ז הברכה שהכל .

כמהין ופטריות פירש"י ז"ל מלחלוחי הארץ הם גדלים על העצים ועל הכלים משמע דשניהם מין א' הם אבל בתר"י אי' וכמהין נקרא' אותן שמצויין תחת הקרקע ונברא' משומן הארץ ופטריות הן מין אחר שגדלים לפעמים בעצים וכו' ובטוש"ע סתם הדבר עיין מג"א ס"ק ד' דהוא כדברי רש"י ז"ל .

במס' ב"ב צ"ו ע"ב אי' לרבנן דהלכה כותייהו א' שכר תמרי' וא' שכר שעורי' וא' שמרי יין מברך שהכל וכבר נתבאר לעיל גבי ברכת בפה"ג בשמרי יין ברמא תלתא ואתא ארבעה גם לרבנן בפה"ג אבל ברמא תלתא ואתא תלתא ואפי' אתא תלתא ופלגא שהכל וכן הדין בחרצני' אם לא באותן שאין כובשי' אותן בקורה אלא ברגלי' בזה יש פלוגתא בין הרא"ש ותר"י כמבואר לעיל גבי ברכת בפה"ג עיי"ש .

ולענין שכר כ' התוס' בב"ב שם וז"ל דלא אשתני לעילויא דאית ליה עילויא אחריני בפת ועוד דמי יימר דשערי עיקר דלמא מיא עיקר ע"כ והרא"ש בכ"מ הי"ב כ' וא"ת בשכר שעורי' אמאי מברכי' שהכל והלא השעורי' עיקר ומשתני לעילוייא וי"ל דאית לי' עילויא אחריני בפת א"נ כיון שהמשקה צלול עיקרו על שם המים ול"ש להא דרב ושמואל דכל שיש בו מה' המיני' לפי שאין כאן אלא טעם בעלמא מידי דהוי אשתיתא דאמרי' לקמן דעל רכה מברך שהכל

עכ"ל וכיו"ב כ' התוס' בברכות ל"ח ע"א וז"ל ושכר דידן אע"ג דשמא יש בהן כזית בכדי אכילת פרס לא מברכי' עליו במ"מ אפי' לרב ושמואל וכו' הכא לא הוי ממש שעורי' ואין שכר אלא טעמא בעלמא ועוד שיש בו עיליא אחריני בפת ועוד בשתייה אומר שהכל עכ"ל וכ"פ הרמב"ם פ"ח מברכות ה"ח וטוש"ע סי' ר"ד ס"א ועיין טו"ז ס"ק ז' ומג"א ס"ק ט' לחלק בין שכר למי פירות לדעת הרא"ש ז"ל.

על מי שעורי' שמבשלי' לחולה כ' הרא"ש בתשו' דמברכי' ג"כ שהכל וכ"פ בשו"ע שם ס"א.

על דבש תמרי' לבה"ג דוקא עם מים ולשאר פוסקי' אפי' בלא מים וכן על שאר מי פירות לבד מן היוצא מן הזתים והענבים שהכל וכבר מבואר זה לעיל גבי ברכת בפה"ע. ואם שראם או בשלם במים ויוצא מהם טעם הפרי ונכנם במים הוא פלוגתא דהרשב"א והרא"ש המבואר לעיל. וכן מי שריית תאנים או בשולם ומי שריית צמוקים לדעת המחבר בלא משך המים מהם כל זה מבואר כבר לעיל באר היטב. וכמו כן מבואר לעיל חילוק הברכות בפרי הארץ או העץ וכן בירקות בין שדרכן לאכלן חיין או מבושלים ומתי מברכי' ברכה הראוי' להן ומתי שהכל ואין צורך כאן להכפיל הדברים. וכן מבואר לעיל דעת התה"ד לברך על פאוועדעל שהכל.

על צוקער כ' התוס' ברכות ל"ו ע"ב ד"ה ברטיבא דמברכי' בפה"ע כי יערי עם דבשי זה סוקרי וכ"כ הרא"ש בשם ה"ג אבל הרמב"ם פ"ח מברכות ה"ה כ' הקנים המתוקין שסוחטין אותן ומבשלי' מימיהן עד שיקפה וידמה למלח כל הגאוני' אמרו שמברכי' עליו בפה"א ומקצתם אמרו בפה"ע וכן אמרו שהמוצץ אותם קנים מברך בפה"א ואני אומר שאין זה פרי ואין מברכי' עליו אלא שהכל שלא יהא דבש אלו הקנים שנשתנה ע"י אור גדול מדבש תמרי' שלא נשתנה ע"י האור ומברכי' עלי' שהכל עכ"ל והטור סי' ר"ב כ' דיש להשיב על דברי הרמב"ם ודעתו לברך בפה"ע עי"ש ובב"מ מה שרוצה לדחות דברי הטור ודבריו תמוהי' כמו שהרגיש הטו"ז שם ס"ק י"ג ופסק המחבר כהרמב"ם לברך שהכל וטו"ז אף שדעתו כדעת הטור אעפ"כ מספק יברך שהכל ואם יש לפניו פרי אחר יברך עליו ויצא גם על הצוקער עי"ש ובמחצית השקל שם.

פרי שלא נגמר בשולו ומתקן ע"י אור מברך שהכל (מג"א סי' ר"ב ס"ק ה') וכן גרעיני הפירות שהיו מרים ומתקן ע"י האור מברך שהכל (מחבר שם ס"ג עיין מג"א ס"ק ז' אפי' להרא"ש דס"ל גרעין פרי הוא הוא דוקא באינם מרים אבל לא במרים ול"ד לשקדים) אם שותה שמן זית ע"י אינגרון ואינו חושש בגרונו לדעת המחבר בשו"ע מברך שהכל ומג"א כ' שם דמברך בפה"ע כעל מי שלקות (שם ס"ד וכבר הבאתי זה לעיל גבי בפה"ע).

קודא פליגי בה רב יהודא ושמואל בברכות ל"ו ע"א לר"י בפה"א ולשמואל שהכל הואיל וסופו להקשות ולא נטעו אינשי אדעתא דקורא ופירש"י קורא רך של דקל כשענפיו גדלים בכל שנה ושנה כדרך כל האילנות הנוסף בשנה זו רך ובשנה שנייה מתקשה ונעשה עץ ע"כ ופסקו כל הפוסקי' כשמואל וכן הוא ברמב"ם פ"ח מברכות ובטוש"ע סי' ר"ד ס"א.

ועיין בתוס' ברכות שם ד"ה לא דכ' וא"כ אותן לולבי נפנים דלא נטעי

אינשי אדעתא דהכי מברכי עלייהו שהכל ע"כ וכ"כ הרא"ש ותר"י שם וכן הוא בטוש"ע שם ס"א. עוד כ' התוס' שם ואותן שקדים כשהן רכים אוכלי' קליפתם החיצונה ולא נטעו להו אדעתא דהכי למיכל להו כשהן רכים כי אם לאכול הגרעי' שלהם כשנתבשלו מברך עליהם נמי שהכל ע"כ וכ"כ תר"י שם והיינו בשקדים המתוקים דאז מברכי' בקטנים שהכל ובגדולי' בפה"ע וכן הוא בטוש"ע שם אבל במרים הוי איפכא דבקטנים לבה"ג מברך בפה"ע ובגדולי' ולא כלום אם לא שמתקן ע"י האור כמבואר לעיל גבי ברכת בפה"ע. על אגוז רך שמטגני' בדבש דעת הב"י לברך שהכל דלא נטעו אדעתא דהכי וכ"פ בשו"ע סי' ר"ב עיין הגהת רמ"א שם וטו"ז ס"ק י"ב ומג"א ס"ק ל"א ולאו היינו מסקאט נוס כמ"ש המג"א וגם זה ברורנו לעיל אצל ברכת פרי העץ.

על פירות שמוציאי' אלני סרק פסק בשו"ע סי' ר"ג שהכל וגם זה מבואר כל צרכו לעיל בברכת פה"ע, וכן בני אסא שבשלן והויין כפירות שהכל (שם) ועל ציטוואר מסופק המג"א ס"ק ד' דאפשר דמברך שהכל כיון דעביד לטעמא נחתי' חד דרגא עי"ש.

גרס' בעירובין כ"ח ע"א אר"י משמי' דר"ש בר שילת משמי' דרב מערבי' בפעפוּעין וכו' אבל לא בחזיז ופריך הש"ס ובחזיז לא והא"י אמר רב כשות וחזיז מערבי' בהן ומברכי' עליהן בפה"א ומשני הש"ס לבסוף כי קאמר רב בדגנוניתא ע"כ ופירש"י ז"ל חזיז שחת של תבואה כשהוא ירק וגוזזין ואוכלי' אותן. בדגנוניתא בחזיז שגדל בגינה דכ"ע אכלו להו והריטב"א כ' שם בדגנוניתא פי' מין חזיז ידוע שאינו ראוי לתבואה כלל ולא ה' עולה יפה ונוהגין לזרעו לאכילה ירקו כשהוא לח אבל חזיז דעלמא אין מערבי' בו אפי' בכבל דבטלה דעתם אצל כל אדם עכ"ל והטור סי' ר"ד כ' חזיז והוא שחת מברכין שהכל וכ' הב"י עירובין כ"ח והנה שם מבואר דברגנוניתא מברכי' בפה"א וקשה איך כ' הטור סתמא שהכל וצ"ל כמ"ש הריטב"א דוהו מין ידוע אבל בשחת לעולם מברכי' שהכל וא"ש וכ"פ בשו"ע שם עיין מג"א ס"ק ז' משום דלא גמר פרי נחתי' חד דרגא וה"ה לכל פרי האדמה שלא נגמר פירא מברך שהכל וע"ע ביד אפרים ונהנתי כי כונתי לדבריו וע"ע שם בדין כשות דמברכי' שהכל דאפשר דכשות שלהם ה' ראוי לאכילה קצת משא"כ שלנו. וע' בערך מרין ערך אנטוגינום צד 143 ושם בסוף הס' צד 281

עשבא דדברי שאין נזרעי' כ' הטור בסי' ר"ד בשם הראב"ד דמברך שהכל כיון דלא זרעו להו אינשי לא חשיבי פירי וכ' עוד דכמדומה לו שבתא ושבללתא וכמונא וכספרתא שהכל והכי אמר בעל הלכות משום דכל הני לטעמא עבידי ולא לאכילה וכ"פ בשו"ע שם עיין טו"ז ס"ק ח' ברבר מיני בערע אע"פ שאינם נזרעים וכבר הבאתי מזה לעיל אצל בפה"א. ומג"א ס"ק י' מביא בשם הארי' דבירך על של עץ בפה"ע ועל של אדמה בפה"א שבת היינו אנים בל"א כמון קיממעל כסבר קאריאנדער עיין מג"א ס"ק י"א דהנהו מתוקי' לחיך לכן מברכי' שהכל ול"ד לפלפל וזנגביל יבשי' המבוארי' לעיל אצל ברכת פה"א. אם שלקו אנים אפי' נתן בו שמן מברך על מימיו בפה"א (מג"א ס"ק י"ד) על קאפפע וטהע פסק בתשו' שבית יעקב ח"ב סי' ה' דמברך שהכל עיין תשו' פנים מאירות סי' צ"ה.

על ערבסשאטען הנזרעי' בגנות ע"מ לאכלן חיין בשרביטיהן דעת הטו"ז

ס"ק ד' סי' ר"ד לברך בפה"א אפי' על השרביטין דע"ד כן נזרעו אבל אותן שזורעי' בשדות להניח עד שיתקשו ויבשלו אותן אין לברך בפה"א מה שעוקרי' כשעודם רטובי' ולחים דלא נטעו אדעתא דהכי אלא יש לברך שהכל אפי' אם נתקשו דאז הם טובי' במבושלים דוקא ע"כ לא יברך רק שהכל עד אחר בשולם עי"ש ובתשו' פנים מאירות סי' ס"ה חולק עליו. וע"ע מג"א סי' ר"ה ס"ק א' דעל קטנית יבשים חיים שהכל. אם בשל ירקות עם בשר יברך על המרק שהכל (סי' ר"ה ס"ב עיין טו"ז ס"ק ה' לענין בארשט) וכן אם סחט הירקות מברך על המשקה הנסחט שהכל (שם ועיין טו"ז ס"ק ז' דמחלק בין כתישה לסחיטה) על לפת חי שהכל (שם ס"ה עיין טו"ז ס"ק א') שומשמין אם טחנן שאין צורתן עליהן כלל שהכל (מג"א שם ס"ק ח') קמחא דחטי מבואר לעיל בברכת פרי האדמה ופסק המחבר דל"ש נטחן דק דק ול"ש נטחן קצת ועדיין יש בו טעם של חטים מברך שהכל עיין לעיל וכן הדין בקמחא דשערי (סי' ר"ד ס"א עיין מג"א ס"ק ח') וכן בשעורי' שלמי' אפי' היו קלוי' באש (רמ"א בהג"ה סי' ר"ח ס"ד) וכן שתיתא רכה (שם עיין מג"א ס"ק ח') וכן על פת דוחן לדעת הרי"ף והמחבר שם ועל פת שאר מיני קטניות וכן אם עשה תבשיל ממיני קטניות ונתמעכו לגמרי מברך שהכל וכ"ז מבואר כבר לעיל אצל ברכת במ"מ ובפה"א.

כל מרקחת שאין בריאי' רגילים בו אלא לרפואה מברכי' עליו שהכל (רמ"א סי' ר"ד ועיין מג"א ס"ק כ"ד דזהו רק באין טובי' לאכול).

ועל מים גרסי' בברכות מ"ד ע"א השותה מים לצמאו מברך שנ"ב ר"ט אומר בורא נפשות רבות וחסרונן ואתמר עלה בגמרא השותה מים לצמאו לאפוקי מאי א"ר אידי בר אבין לאפוקי מאי א"ר אידי בר אבין לאפוקי למאן דחנקתי' אומצא א"ל רבא בר רב חנן לאביי וא"ל לרב יוסף הלכתא מאי א"ל פוק חזי מאי עמא דבר ופירש"י ז"ל היאך נוהגי' וכבר נהגו לברך בתחלה שהכל ולבסוף בנ"ר ע"כ וכן פסקו כל הפוסקי' וכן הוא ברמב"ם פ"ח מברכות ה"א דבמים מברך שהכל אבל אם שותה מים שלא לרוות צמאונו אינו טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו ע"ש. וזהו דוקא במים אבל בשאר דברים שלעולם הנוף נהנה מהן מברך ואפי' אם הוא לרפואה משא"כ במים דאין לו הנאה ממנו כי אם לשתות לצמאו כ"כ התוס' ושאר קמאי ז"ל וכבר בארתי זה לעיל.

ודע דבירושלמי סוף פ' כ"מ אי' השותה מים לצמאו אמר רבי יונה חוץ ממי דקרים [היינו שאינן באי' לצמאו ואף אם שתאן לצמאו לא מברך שאין שותי' אותן רק לרפואה כן פי' מוהרא"ם] א"ר יוסי ולכל מים שהוא צמא להם [אם שתאן לצמאו מברך שהכל] א"ר אבין השותה מי דקרים מהו אומר ברוך שברא מי רפואות ע"כ וברכה זו לא נזכרה בבבלי ועיין לעיל בברכת התפלה גבי ברכת הנכנס להקיז דם.

עוד גרסי' בסמ' ברכות פרק כ"מ במשנה ועל כולן אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא ופליגי ר"ה ור"י לר"ה חוץ מן הפת ומן היין ולר"י אפי' פת ויין ופסקו כל הפוסקי' כר"י וכן הוא ברמב"ם פ"ח מברכות ה"י ושו"ע סי' קס"ז וסי' ר"ז עי"ש.

ודע דבירושלמי ובתוספתא איכא עוד איזה ברכות אשר לא נזכרו בתלמודא דידן ולא בפוסקי' וגם אין מברכין אותן ברכות דגרסי' בירושלמי פ' כ"מ הכוסס

את האורז אומר עליו בורא מיני זרעונין אפי' ובשלה אע"פ שהפרוסות קיימות אומר עליו במ"מ וא"צ אחריו לברך ר' ירמי' אמר בפה"א בר מרינא בריך קמי' ר"ז וקומי ר' חייא בר ווא שנ"ב ר"ש חסידא אמר בורא מיני מעדנים אר"י בר אבין ולא פליגי מ"ד במ"מ בההוא דעבד בול [שבולל ומערב עד שאינו ניכר עין הפרי והוי כמו דייסא שבלילתו עבה וכשמפעפע בביטול עביד בול כן פי' מוהרא"פ שם] מ"ד בפה"א בההוא דבריר [זך וניכר כל גרעין וגרעין] מ"ד שהכל בההוא דשלוק [מבושל הרבה ולא ניכר עין הפרי ובלילתו רכה ולא הוי כמו בול דאין זיין] מ"ד בורא מיני מעדנים בההוא דטריף [שאין בלילתו רכה לגמרי ולא עבה לגמרי אלא כמו דבר הטרוף בקערה כמו ביצה הטרופה ולא ניכר עין הפרי] עד כדון בתחלה בסוף וכו' רבי אבא בר יעקב בשם רבי יצחק רובא ר' כשהוא אוכל בשר או ביצה הי' אומר וכו' עד כדון בסוף בתחלה אר"ח בורא מיני נפשות התיב רבי יוסי והא מתניתא פליגי על החומץ ועל הגובאי ועל הנובלות הוא אומר שנ"ב והדין גובאי לאו מין נפש הוא וכו' עי"ש ה. ובתוספתא דברכות פ"ד א' הביאו לפניו מיני תרגימא מברך עליהן בורא מיני כיסנין על הזרעים הוא אומר בורא מיני זרעים על הדשאים הוא אומר בורא מיני דשאים ועל הירקות הוא אומר בורא פרי האדמה רבי יהודא אומר ברוך מצמיח האדמה בדבורו עי"ש ולא נזכרו ברכות הללו בש"ס וע"כ לא קי"ל כן ולא הביאהו הפוסקי' וכמבואר.

(ב) ברכות הנהנין של ריח

גרס' במס' ברכות מ"ב ע"ב במתני' והוא אומר על המוגמר ואע"פ שאין מביא' את המוגמר אלא לאחר סעודה ופירש"י ז"ל אותו שברך על היין הוא מברך על המוגמר שהיו רגילים להביא לפניהם אחר אכילה אבקת רוכלי' על האש במחתות לריח טוב ומברכי' עליו בורא עצי בשמים ע"כ ובהרבה משניות נאמר דמברכי' על הבשמים ברכת הריח אבל לא נזכר נסח הברכה הזאת איך מברכי' ובגמרא ברכות מ"ג ע"ב א' אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מניין שמברכי' על הריח שנאמר כל הנשמה תהלל יה איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח ע"כ.

וכ' הרמב"ם בפ"ט מברכות כשם שאסור לאדם ליהנות במאכל או במשקה קודם ברכה כך אסור לו ליהנות בריח טוב קודם ברכה עכ"ל. והוא א"כ נ"כ בכלל מה שאמרו דאסור ליהנות מהעה"ז בלא ברכה וכ"כ הטור סי' ר"ו עיין בב"ח שם אבל אין מברכי' שהחיינו על הריח וכ' המע"מ הטעם משום דכמו דאין לריח ברכה אחרונה משום דהנאה מועטת היא כמ"ש רש"י בנדה ויבואר אי"ה לקמן גבי ברכות אחרונות כ"כ אין מברכי' שהחיינו משום דהנאה מועטת היא. ובמג"א סי' ר"ו ס"ק א' כ' הטעם משום שהם כל השנה ואין מברכי' זמן אלא על דבר המתחדש משנה לשנה או עכ"פ מזמן לזמן כמבואר לעיל גבי ברכת הזמן. ועיין במג"א סי' רכ"ה ס"ק י"ב כ' בשם הרדב"ז דעל ריח המתחדש משנה לשנה כגון רימ"ר הינד"י והורד וכיו"ב אני מברך זמן וזהו עפ"י טעמו של המג"א כמבואר וע"כ כ' שם בסי' רכ"ה ועיין מש"ל סי' רט"ז דיש חולקי' עכ"ל והיינו המע"מ דלפי טעמו דהנאה מועטת היא אין מברכי' זמן אריח לעולם ועיין בתשו' שבות יעקב ח"ב סי' ל"ז שכ' וז"ל ומה"ט הי' נ"ל לברך נ"כ שהחיינו על מיני עשבים כמו

ורדות וכה"ג שמתחרשי' משנה לשנה וכ"כ המג"א ס' רכ"ה בשם תשו' הרדב"ז אכן בס' ריו"ז כ' די"ח עכ"ל.

והא דאין מברכי' על השמעת קול נעים וזמר כ' הד"מ בס' ריו"ז משום דאין הנוף נהנה ממנו ואע"ג דבריח אי' בנמרא דהוא דבר שהנשמה נהנה ממנו ואין הגוף נהנה ממנו ואפ"ה מברכי' צ"ל דבשלמא בריח הנשמה נהנה ממנו והוא משיב הנפש כדאי' גבי ברכת בשמים דהבדלה משא"כ בקול ודוחק ועיין בש"מ לברכות בשם הרמב"ן שהבאתי לעיל ס' מ"ח גבי הבדלה ומ"ש שם בזה. והנה דברי הד"מ נובעי' מדברי התוס' בפ' מקום שנהגו נ"ג ע"ב ד"ה אין והמרדכי פ' אלו דברים כמובא ג"כ בד"מ שם והם כ' הטעם הזה על שאין מברכי' בכל שעה שנהני' מן האור עיי"ש ובמ"ש למעלה בזה גבי ברכת מאורי האש של הבדלה. אמנם המג"א ס' רט"ז ס"ק א' כ' בשם המט"מ טעם אחר על שאין מברכי' על קול ערב משום דאין בו ממש עיי"ש. ועל רחיצה וסיכה לא תקנו ברכה אע"ג דהן הנאות משום שאין נכנסי' לגוף (מג"א שם ועיין סי' ר"י ס"ק ט' במג"א לענין שאיבת טאבאק ומובא לעיל גבי טעימה).

כשם שמברכי' על אכילה ושתיה קודם האכילה והשתי' וסמוך להם כמו כן ברכת הריח צריכה להיות קודם וסמוך להנאה דהכי אי' בברכות מ"ג ע"א אר"ז אמר רבא בר ירמי' מאימתי מברכי' על הריח משתעלה תמרתו [ופירש"י ז"ל על הריח, של מוגמר. תמרתו, קיטור העשן שמתמר ועולה] א"ל ר"ז לרבא בר ירמי' והא לא קא ארח א"ל וליטעמך המוציא לחם מן הארץ דמברך הא לא אכל אלא דעתי' למיכל הנ"ג דעתי' לארוחי ע"כ וכ"כ הטור בס' ריו"ז ויברך קודם הריח וכו' והרמב"ם בפ"ח מברכות ה"ב כ' אין מברכי' על המוגמר עד שתעלה תמרתו ע"כ כונתו לומר דמברך קודם שנהנה מן הריח אבל לא קודם שתעלה תמרתו דאז הוי עובר דעובר ולא סמוך וכ"פ הטור שם ומברכי' על המוגמר משתעלה תמרתו פירוש קיטור עשנו קודם שיגיע אליו הריח אבל לא יברך קודם שיעלה קיטור העשן ע"כ וכ"פ בשו"ע שם ס"ב וכ' המג"א ס"ק כ' דבעי סמוך לעשייתן.

דבר העומד לאכילה אם נטלו להריח או לאכלו ולהריח מברך על הריח אבל אם אכלו ולא נתכוין להריח אלא אגב אורחי' העלה ריח אינו מברך דלאו לריח עבידא כ"כ התוס' בברכות מ"ג ע"ב ד"ה האי והרא"ש פ' אלו דברים ס' ג' וטוש"ע שם ס"ב. ובאתרוג של מצוה כ' המרדכי דלדעת הר"ר שמחה לאו לריחא עבידא והמריח בו אינו מברך דהוקצה למצוה ובטל ממנו מעלת הריח משא"כ בשאר ימות השנה דקאי לאכילה ולריח והטור מביא דבריו ודברי אבי העזרי דפסק דמברך וכ' המחבר בסעיף י"ד דנכון שלא להריח בו ואם מריח דעת הב"ח לברך עיין מג"א ס"ק כ"ב.

על פת חם כשמריח ונהנה בו כ' הב"י בס' רצ"ז בשם כל בו דמברך ברכת הריח עיין כל בו ס' כ"ד דכ' דמברך בורא מיני בשמים ושכ"כ האבודרהם אלא דחולק אכל בו באיזה ברכה שמברך כמו שיבואר לקמן אי"ה בפרטי ברכות הריח עיין אבודרהם דף נ"ז ע"ג אבל הב"י שם כ' דלבו נוקפו לברך דא"כ לא לשתמיט תנא או אמורא להזכירו בכלל הדברים שיש להם ריח טוב עי"ש וע"כ פסק הרמ"א בס' ריו"ז סי"ד דאין להריח בו ועיין מג"א רסי' רצ"ז.

גרסי' בר"פ אלו דברים במתני' אין מברכי' לא על הגר ולא על הבשמים

של כותי' ולא על הנר ולא על הבשמי' ש"ל כתים ולא על הנר ולא על הבשמי' של ע"א ובגמרא שם נ"ג ע"א אי' טעמא דבשמי' של כותי' משום דסתם מסבת כותי' לע"א הוא ואסור ליהנות ובבשמים של מתים משום דלעבודי ריחא הוא דעבידי ולא להריח ואע"ג דשם אתמר כן לענין בשמי' להבדלה מיני' ילפי' גם לענין ברכת הריח בלא הבדלה וכמ"ש כל הפוסקי'. והנה שם בברכות גבי בשמי' של כותים אי' בדף נ"ב ע"ב אר"י אמר רב הכא במסבת כותי' עסקי' מפני שסתם מסבת כותי' לע"א וכ' רש"י ז"ל במסבת כותי' לאכילה לסעודה ע"כ מזה משמע דדוקא על בשמי' של כותי' במסבת כותי' אין מברכי' אבל שלא במסבת כותי' מברכי' אבל הרי"ף כ' שם ובשמי' של גוים משום דסתם מסבתן לע"א ע"כ משמע דאע"פ שעכשיו אינן עומדי' הבשמי' במסיבה של גוים אפ"ה אין מברכי' משום דסתמן למכרן למסבת ע"א הם וכ"כ תר"י שם. וכדברי הרי"ף הם ג"כ דברי הרא"ש אמנם הרמב"ם פ"ט מברכות ה"ט כ' בשמים של מסיבה של עכו"ם אין מברכי' עליהן שסתם מסבת עכו"ם לע"ז ע"כ הרי דדוקא במסבת עכו"ם אין מברכי' ועיין בהה"מ פכ"ט מה' שבת ה' כ"ה דכ' דהרי"ף הי' לו גי' אחרת בש"ס.

והנה הטור בס' רי"ז כ' לפיכך מסיבה של נכרי' אין מברכי' על בשמי' שלהם דסתם מסיבתן לע"ז ע"כ מזה נ"ראה להדי' כרמב"ם ולא כדעת הרי"ף ואביו הרא"ש ז"ל ואולם בס' רצ"ז גבי הבדלה כ' ואין מברכי' על בשמי' של או"ה דסתמן לע"ז ע"כ ולא כ' דדוקא במסיבה וזהו כדעת הרי"ף והרא"ש וכבר הרגיש הב"י בזה וכ' דסמיך אמה דכ' בס' רי"ז והטור מפרש דברי אביו הרא"ש ז"ל דדוקא במסיבת נכרי' דק שקצר בלשונו עיי"ש ומעתה אפשר לומר דגם דברי הרי"ף יש לפרש כן וליכא כאן מחלוקת וכן מצאתי בטו"ז ס' רצ"ז ס"ק ג' ורצ"ח ס"ק ו' עיי"ש שמאריך בזה. והמחבר בס' רי"ז ס"ו כ' כדעת הרמב"ם דדוקא במסיבה שלהם וכ"כ בס' רצ"ז ס"ב.

ועל בשמים של מתים דאין מברכי' משום דלעבודי ריחא עבידי לאו דוקא של מתים אלא ה"ה בכיו"ב דאי' שם בברכות אר"ה בשמים של בית הכסא ושמן העשוי להעביר את הזוהמא אין מברכי' עלי' משום דלאו לריחא עבידא אלא להעביר ריח רע של בה"כ [ודין שמן העשוי להעביר זוהמא יבואר לקמן אי"ה בפרטי ברכות הריח] וכ"פ הרי"ף והרא"ש והרמב"ם פ"ט מברכות ה"ח וטוש"ע ס' רי"ז ס"ב. ואי' בירושלמי פ' אלו דברי' על בשמי' של מתים הרא דאת אמר בנתונה למעלה ממטתו של מת אבל אם היו נתוני' לפני מטתו של מת מברכי' אני אומר לפני חיים הן עשויין ע"כ וכ"פ הטוש"ע שם.

הי' הולך חוץ לכרך והריח ריח טוב אם רוב העיר עובדי ע"א אינו מברך ואם רוב ישראל מברך (בריית שם בברכות ופסקו כן קמאי ז"ל וטוש"ע סי' רי"ז עיין טו"ז ומג"א שם) במחצה על מחצה מבואר גבי נר שם בש"ס ובטוש"ע ס' רצ"ח דמותר וא"כ ה"ה בריח וכ"כ המחצית השקל ועיין מג"א ס"ק י"ג מה שהקשה מדין קבוע. נתערב ריח שמברכי' עליו בריח שאין מברכי' עליו הולכי' אחר הרוב (רמב"ם פ"ט מברכות וטוש"ע סי' רי"ז בשם הרמ"ה).

על בשמים של ערוה מן העריות כ' הרמב"ם פ"ט שם דאין מברכי' ומביא הכ"מ תשו' הרשב"א שלא ידע מקור לזה ואפשר שהוא של ערוה ממש ועשוי להעביר הזוהמא ומש"ה אין מברכי' א"נ שהוא עשוי להטיל ארס יצה"ר והוא

לעבירה. ועיין אבודרהם דף ק"ז ע"ב דכ' דהוא קוסה של בשמים שתלוי' בצוארה או אוחזת בידיה או בפ"ה ואסור להריח שלא יבא לידי הרגל נשיקה או קירוב בשר וכ"פ בטוש"ע שם. עיין טו"ז ס"ק ג' דאפי' הסירה מצוארה אסור לברך דיבא לידי הרגל עבירה ובשל סנויה מצדד המג"א בס"ק ו' לברך אם אין עשוי להעביר הזוהמא אבל באר"ח אוסר אף בפנויה עיי"ש.

ולענין פירות של הקדש או של קונם וכן פירות של ערלה אי מותר להריח בהם עיין שערי תשובה שם ס"ק ב'.

עוד א' בברכות נ"ג ע"א אר"ח בר אבא אר"י המהלך בע"ש בטבריה ובמו"ש בצפורי והריח ריח אינו מברך מפני שחזקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלי' ופירש"י ז"ל לבשם בעשנו את הבגדים עיי"ש ומבואר שם דכל שעשוי לגמר את הכלים לאו לריחא עביד ואין מברכי' עליו וכ' הרמב"ם פ"ט מברכות הטעם לפי שלא נעשה להריח בעצמו של מוגמר וכן המריח בבגדים שהן מוגמרי' אינו מברך לפי שאין שם עיקר בושם אלא ריח בלא עיקר ע"כ והטור סי' רי"ז מביא דבריו במ"ש דאין לברך במריח בכלים מוגמרי' וכ' עליו ולא הבנתי דבריו כיון שהוא חושב אותו עשוי להריח שכן משמע מדבריו שהרי לא פטר מלברך אלא מפני שאין בו עיקר וכן הוא באמת שנעשה להריח כדי שיתבשמו הכלים וא"כ למה אין מברכי' עליו אפשר שרצה לדמותה לריח רע דל"ח לי' ריח לענין הרחקת תפלה כשאין לו עיקר ואינו דומה דהכא בהנאה תליא מלתא והרי נהנה וראוי לברך עליו וגם בתפלה הרי צריך להרחיק עד מקום שכלה הריח ע"כ ומה שתמה הב"י על הטור דסותר את דבריו למ"ש בסי' רי"ז גבי משחא יבואר א"ה להלן אצל פרטי ברכות הריח. והמחבר פסק כהרמב"ם ועיין טו"ז ס"ק ב' דאותן בעלי בתים שאין להם בשמי' להבדלה רק הכלי שמדיכי' בו בשמים יש לו ריח שקבל והם עושי' בו ברכה לבטלה דאפי' להטור דחולק אהרמב"ם בבגדי' מוגמרי' היינו דוקא בעושה במתכוין להיות ריח בכלים משא"כ בזה.

הממשמש באתרוג ונשאר הריח בידו או בבגדו אין לברך על אותו הריח כלל שאין לו עיקר (ברכי יוסף שם) המסתעף מכל זה דג' דברים נאמרו בריח שאין מברכי' עליהם כל עיקר ומה נעמו דברי הרמב"ם ז"ל בפ"ט מברכות שפורט אותם וכ' וז"ל ג' מיני ריח טוב אין מברכי' עליהן ואלו הן ריח טוב שאסור להריח בו וריח טוב שעשוי להעביר ריח רע וריח טוב שלא נעשה להריח בעצמו של ריח זה עיי"ש דמונה והולך אותם אח"כ דוק בכל זה.

ומעתה נבא לבאר פרטי ברכות הריח ונסתתן.

(א) ברכת בורא עצי בשמים ברכה זו נזכרה בתלמודא דידן ס' כ"ג הרבה פעמים ונסתתה היא באי' אמ"ה בורא עצי בשמים ומברכי' אותה על בל דבר המריח אם הוא עץ או מן עץ ואינו פרי הראוי לאכילה או שהוא קשה ונקרא בלשון בני אדם עץ דגרס' בפ' ב"מ מ"ג ע"ב א"ר גידל אמר רב האי סמלק מברכי' עלי' בורא עצי בשמים ופירש"י ז"ל סמלק יסמי"ן קורי' לו בלשון ישמעאל והוא מין עשב שיש בו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו ושלשה עלין לכל שורה ע"כ עיין שם במרפא לשון ובערוך ערך כספן. עוד א' שם א"ר חננאל אמר רב הני חלפי דימא מברכי' עלייהו בורא עצי בשמים אמר מר זוטרא מאי קראה והיא העלתם הגפה ותטמנם בפשתי העץ וכ' רש"י ז"ל חלפי דימא בושם

שקורי' אשפי"ג והוא שבלת נרד ועשוי כמין גבעולי פשתן ראשכתן גבעולים דאקרי עץ ע"כ ועיין מרפא לשון שם דהוא לאוענדעל בל"א. ובערוך ערך חלפי דימא כ' וחלפי דימא פ' אע"ג דרכיכי עצים מקרי דהא פשתי העץ דרכיכי ואקרי עץ ופי' הראשוני' הני חלפי דימא לא בריר לן ודאי מאי נינהו וקיימא כי הא מתניתא דכל שתחלת ברייתו מוציא עץ אילן הוא ועל כל שהוא כענין הזה בורא עצי בשמי' מברכי' עליהו ואמרו ששמו בל"א ראזמארינז-ראזמארין בל"א ע"כ. וגם תר"י כ' וסמלק וחלפי דימא העץ שלו הוא רך ביותר ונקרא בלע"ז רוזמארין ואפ"ה מברכי' עלי' בורא עצי בשמים וי"מ חלפי דימא הוא הנקרא אישפליגי בלע"ז.

עוד איתא שם בגמרא אמר רב משרשי' האי נרקום דגנוניתא מברכי' עלי' בורא עצי בשמים דדברא בורא עשבי בשמי' וכ' רש"י ז"ל נרקום חבצלת השרון ובערוך ערך נרקום מביא דגרם נרקום בסמך והוא נארצים עי"ש. ותר"י כ' דה"א הוא אותו שקורי' ליליו בלע"ז ויש בכל או"א ששה עלים לבנים ע"כ והנה להערוך ותר"י סמלק וחלפי דימא העץ שלהם הוא רך ביותר ואפ"ה מברכי' בורא עצי בשמים ואע"ג דלאו אילן הוא מ"מ כיון דנקרא עץ ותחלת ברייתו מוציא עץ ודומה לפשתי העץ ולרש"י ז"ל כיון דעשוי כעין גבעולי' ואשכתן גבעולי' דאקרי עץ בקרא דותטמנם בפשתי העץ. והרשב"א בחי' שם כ' ונקטי' מלתא מן סמלק וחלפי דימא ונרקום דגנוניתא ומאי דהוא כיו"ב מברכי' עלי' עצי בשמים ואע"ג דאית בהו מאי דרכיך אמרי רך לא איכפית לן כדמוציא עלין מעצו כדפרש"י לעיל דהא חלפי ימא רכין אינון והיינו דקאמר מר זוטרא מאי קראה ותטמנם בפשתי העץ והא פשתן דרכיך ואקרי עץ וה"מ אמרי' מדרב אחא ז"ל מדקאמרי' גבי חלפי ימא עצי בשמים דמספקא לן אם ממין אילן הוא או לא הואיל ורכיך מכלל דכל היכא דאיכא עץ בורא עצי בשמי' מברכי' עלי' ותני' נמי גבי כלאי הכרם כו' ה"ג כל שמתחלת ברייתו מוציא עלין מין ירק וכל שמתחלת ברייתו מוציא עץ מין אילן הוא עכ"ל. אמנם בש"מ לברכות שם ראיתי בהיפוך שכ' וז"ל וסמלק וחלפי דימא הם עשבי' בעלי ריח בגופן ואינם רכין כמו עשבים אלא קשי' כמו עץ וגדלי' ע"ג קרקע ואי הו"ל פירא בודאי פרי האדמה הוי מברכי' עליהו ולא בפה"ע משום דעץ הנזכר בבופה"ע ר"ל איכן והני לאו אילן נינהו אבל מ"מ כל דבר שהוא קישה נקרא בלשון העולם עץ וההוא אינו ר"ל אילן אלא דבר קשה וכיון דכן הני נמי שהן קשין ואית להו ריח טוב בגופן לענין גופן עץ מקרי ומברכי' עליהו בורא עצי בשמים ומייתי ראי' דאפי' מידי דלאו אילן משום דקשה מקרי עץ מדכתי' ותטמנם בפשתי העץ ובודאי פשתים אינו אילן וקרי לי' עץ ע"כ וכ"כ עוד שם הני סיגלי פי עשבים רכים בעלי ריח בגופן מברכי' עליהו בורא עשבי בשמים נרקום גינוניתא פירוש עשבים בעלי ריח וגם קשים מברכי' עליהו בורא עצי בשמי' דדברא שהן רכי' בורא עשבי בשמים עכ"ל מבואר מדבריו דהכל תלוי אם הוא קשה אע"פ דלאו אילן הוא אפ"ה עץ נקרא ומברכי' בורא עצי בשמים וזה פשוט דאם הוא אילן דמברכי' עצי בשמים וחולק אקמאי ז"ל דלדידהו סמלק ואינך רכים ולהש"מ קשים הם. ובדברי הש"מ הנ"ל יתפרשו לנו דברי השלטי גבורים סוף כ"מ דכ' וז"ל כל בשמי' שהקלח שלהם קשה כקלחי' של פשתן מברכי' עליהו בורא עצי בשמי' שנאמר ותטמנם בפשתי העץ ועל הקלח שלהן רך כירק מברכי' עליהן בורא עשבי בשמים כמבואר בקונטרס דראיות עכ"ל ותמה עליו המחצית השקל

בס' רט"ז ס"ק ט' מדברי התום' שבת כ"ז ע"ב דפשתן זרע הוא ולא עץ ואיך כ' הש"ג דלא נקרא עץ עד שיהא הקלח קשה כמו פשתן עי"ש שמאריך בזה ואולם אם נאמר דהש"ג דורך בדרך הש"מ דמקרא דוחטמנם לא יליף הש"ס רק אפי' דבר דלאו אילן הוא ואפירותיו אי הי' לו פירות לא הי' מברכי' בפה"ע אלא בפה"א אפ"ה אם הוא קישה נקרא בלשון העולם עץ ומברכי' עליהו בורא עצי בשמים כמו דפשתן נקרא בקרא עץ א"ש ולק"מ והבן כי נכון הוא לפענ"ד בכונת הש"ג. ומה שהקשה המחצית השקל עוד שם על המג"א דבס"ק ט' כ' כדברי הש"ג דבכל דבר שהקלה קשה מברך עצי בשמים ובס"ק י"ד כ' דברי הרשב"א דאע"ג דסמלק וחלפי דימא אית בהו מאי דרכיך לא איכפת לן אלא כיון דמוציא עליו מברך עצי בשמי' לפענ"ד ג"כ ל"ק דגם מדברי הרשב"א מבואר דאם הקלח קשה מברכי' עצי בשמים ורק דמחולק בזה אהש"מ וס"ל דסמלק ואידך קלח שלהן רך הוא ואפ"ה מברכי' עצי בשמים משום דמהחלת ברייתו מוציא עץ וע"כ בס"ק ט' נתן המג"א הכלל של ש"ג דבקשה מברכי' עצי בשמי' וגבי סמלק ואידך ס"ל לרשב"א דהן רכין ואפ"ה מברך בעצי בשמים וא"ש ודוק היטב. ולהרשב"א הטעם לחלק בנרקום בין של גינה לשל שדה משום דבגינה משקי' אותו ונעכד וגדל ומתקיים אע"פ שעצו מתייבש אבל דדבדא מתייבש כעשב והולך לו (כ"כ הב"י שם) והרמב"ם פ"ט מברכות ה"א כ' דאם הי' זה שיש להריח עץ או מין עץ מברך עצי בשמים ולא התנה דאם הוא קשה ושמו עץ דמברך נמי כן ואפשר דזהו בכלל מין עץ שכתב ובהלכה ה' שם מביא חלפי דימא ונרגוס של גינה ושל דברא עי"ש וכדברי הרמב"ם הם דברי הטוש"ע ס"א ובס"ז וס"ט מונה הדברי' הנזכרים עיין טו"ז ס"ק ט'.

על ריח הורד ומי הורד ועל הלבונה והמסטכית [הוא שרף שעושי' ממנו זפת הינו כעין זפת ולא זפת ממש דזה יש לו ריח רע אלא כעין זפת שקורי' מאסטיק] לרמב"ם בורא עצי בשמים וכ' תי' דאע"פ שאין מי הורד בא מעץ הורד אלא מהפרי הנברא בתוכו אפ"ה כיון שנברא מדבר הנברא בתוכו בורא עצי בשמי' ס"ל לרמב"ם ואע"ג דהורד ראוי לאכילה ע"י מרקחת וא"כ הנותן ריח טוב בפירות הו"ל לברוכי אפ"ה כיון שאין עיקרו לאכילה אלא להריח מברכי' עצי בשמי' (מג"א שם ס"ק ו') ואף דמטעם זה שאין עיקר הפרי אין מברכי' בפה"ע אלא בפה"א על המרקחת הנעשה מן הורד כמבואר לעיל גבי ברכת בפה"א וא"כ כאן למה מברכי' עצי בשמים שאני הכא דא"א לברך בע"א כיון דלאו עשב הוא (מג"א שם) אמנם הראב"ד חולק על הרמב"ם במי ורד ולבונה ומסטכית ופסק לברך עליהן בורא מיני בשמי' וכ' תי' הטעם מפני שאין מי הורד בא מהעץ אלא מהפרי הנברא בתוכו והרא"ש בפ' כ"מ מביא בשם הגאון דעל ורדים שקורי' רוז"א יברך ברוך שנתן ריח טוב בפירות ורוא ז"ל הסכים עם הרמב"ם דלאו פרי נינהו ובמי הורד כ' דלא גרע ממשחא כבישא וע"כ יברך עצי בשמים. ועיין רשב"א דכ' בשם הראב"ד כהגאון וגם במי ורד כ' בשמו לברך ברוך שנתן ריח טוב וכו' והוא היפך ממ"ש תי' בשמו והטור מביא דעת הגאון ודעת הרמב"ם ובשו"ע ס"ג פסק המחבר כהרמב"ם והרא"ש עיין מג"א ס"ק ז' במי ורד אפי' להרשב"א במי פירות ששלקן לענין ברכת בפה"ע הינו משום דהתם אין להם טעם פירות משא"כ במי ורד דמריחין כמו הורד עצמו. ודע דהרמב"ם מביא ורד ומביא ג"כ שושנה וכבר כ'

הכ"מ דשושנה לאו היינו ורד ועל שניהם בורא עצי בשמים. על ריח קנה וקנמון כ' המרדכי בשם הר"ם מרוטענבורג בורא עצי בשמים והרא"ש בפ' כ"מ כ' כיון דעיקר לאכילה עומד מברכי אשר נתן ריח טוב בפירות ובשו"ע שם ס"ג פסק כמוהר"ם לברך עצי בשמים.

גרסי' בפ' כ"מ אמר רב אדא בר אהבה האי כשרתא מברכי' עלי' בורא עצי בשמי' אבל משחא כבישא לא [ופרש"י ז"ל כשרתא, קושט. משחא כבישא, שיש בו טמון הקושט והשמן מריח מן הבושם שבתוכו, לא, תואיל ואין נראה לעינינו אלא השמן] ורב כהנא אמר אפי' משחא כבישא אבל משחא טחינא לא נהרדעי אמרי אפי' משחא טחינא ע"כ מדברי רש"י ז"ל מבואר הן במשחא כבישא והן בטחינא הקושט נשאר בתוך השמן אלא שהוא טמון ואינו נראה אמנם התו' כ' בשם ר"ח ז"ל שמענו מרבותינו שכובשי' שומשמי' וורד ועצי בשמי' זמן מרובה וקולטין השומשמי' ריח של בשמי' וסוחטי' וטוחני' אותם ויש בו ריח של בשמי' ומשחא טחינא קרוב לטחינתו נותני' עליהם עצי בשמי' ואינו קולט כ"כ הריח ע"כ מוכח להדי' דהעצים של בשמי' לא נשארו בהם אלא כיון שקלט השומשמי' ריח הבשמי' אפ"ה מברך עצי בשמי'. ובערוך ערך כשר כ' האי כשרתא פי' עיקרו שמן ומערבי' בו כמה מיני מעצי בשמי' שמכשירי' אותו מעשה רוקח כפי' כגון זה מברכי' עליו בורא עצי בשמי' ומשחא כבישא וטחינא פי' כפי' ר"ח ע"ש ובמערכי לשון בהערה שם. והרא"ש כ' בשם הראב"ד דוקא כשהעצי' בתוכו אבל אם הוציא משם העצים אין מברכי' אלא בורא מיני בשמי' ואם היו מעורבי' בתוכו עצי ועשבי בשמי' מברך ב"מ בשמי' שכוללת הכל וכ"כ תר"י בשם הראב"ד. והרמב"ם כ' בפ"ט ה"ג אבל שמן זית שכבשו או שטחנו עד שחזר ריחו נודף מברך עליו בורא עצי בשמי' שמן שכבשו כעין שמן המשחה מברך עליו בורא מיני בשמים ע"כ וכ' הכ"מ דלפי דברי הרמב"ם בבגד' מוגמרי' המובאי' לעיל דאינו מברך לפי שהוא ריח בלא עיקר ה"ה הכא במשחא כבישא לפיר"ח לא הי"ל לברך אלא כפרש משחא וטחינא שהשמן זית לבדו בלי שום בושם כובשי' או טוחני' עד שריחו נודף. ומ"ש בשמן שכבשו כעין שמן המשחה כ' הכ"מ דהיינו לדעתו כשרתא הנאמר בש"ס והי' גורם האי כשרתא מברך עליה בורא מיני בשמים וכ"כ הר"ר מנוח ז"ל. והטור מביא דעות הללו ומסכים עם הראב"ד דבעי שיהי' העצים בתוכו שיהא עיקרן קיים וע"כ אם סיננו אותו ואין בו כלום מהבשמי' מביא בשם י"א שאין מברכי' על ריחו אלא בורא שמן ערב כמו על אפרסמון וי"א שאין מברכי' עליו כלל שאין ערבות זו ממינו אלא שקולט אותו מדבר אחר הוי כריח שאין לו עיקר ואין מברכי' עליו כיון שאינו כגופו של שמן ע"כ וכבר תמה עליו הב"י בסי' ר"ז דהטור סותר א"ע דשם בסי' ר"ז חולק אהרמב"ם בבגדי' מוגמרי' אע"פ שהוא ריח בלא עיקר וכאן הסכים עם הראב"ד דמצריך שיהי' עקרן בתוכו והטו"ז שם ס"ק כ' מחלק בשמן דעיקר אינו להריח אלא לאכול או לסוך וכל שנטלו למאכל ולא להריח הרי אין מברכי' על הריח כמבואר לעיל וע"כ בהך שמן נמי כ"ז שהבשמי' בעין בתוכה מברך על הריח דבשמי' ולא על הריח שיש בשמן משא"כ בשנטלו אזרא ליה חיוב הברכה אכל בכלים המוגמרי' שהוא עושה שיהי' להם ריח והנאתם עומדת ול"ל שום ברכה אחרת ע"כ ס"ל להטור דיברך על הריח שבהם וכ' שכן מצא ברש"ל שתי' כעין זה. ובד"מ כ' דכלי' מוגמרי' עדיפי

שנשרף הבושם ונעשה ריח אבל בשמן הוא קלט ריח בעלמא והב"ח כ' בכלי מוגמרי לא קלט הריח מעיקר הבושם משא"כ כאן רק שיש ספק כיצד יברך ע"כ יברך בורא מיני בשמי' ואין לחוש לאותן האומרי' שאין לברך כלל ואפי' הרמב"ם מודה כאן וכ' המג"א סי' רט"ז ס"ק י"ט דבשו"ע משמע כב"ח עיש"ה ודוק. —

(ב) ברכת בורא עשבי בשמים גם ברכה זו נזכרת בגמרא ברכות שם ונסחתה היא בא"י אמ"ה בורא עשבי בשמים ועיין בטו"ז סי' רי"ז ס"ק י"ב די"ל עִשְׂבֵי בחיר"ק תחת הע"ן כיון שהוא בסמיכות ולא עֶשְׂבֵי בשוא ופתח כמבואר ומברכי' ברכה זו כמ"ש הרמב"ם פ"ט אם ה' הדבר המריח עשב או מין עשב מברך בורא עשבי בשמים וכ"פ בשו"ע סי' רי"ז ס"ב. ואי' בש"ס ברכות אר"ש הני סיגלי מברכי' עלייהו בורא עשבי בשמים וכ' רש"י ז"ל וילו"ש בלע"ז עיין מרפא לשון שם. ונרגום דדברא ג"כ א' שם דמברך עשבי בשמים וכבר מבואר זה לעיל גבי עצי בשמים. וכן שמן שבשמו בעשבי בשמים מברך עשבי בשמי' וכל זה הוא בטוש"ע שם עיי"ש.

(ג) ברכת בורא מיני בשמים גם ברכה זו נזכרת בגמרא שם ונסחתה היא בא"י אמ"ה בורא מיני בשמים ומברכי' אותה על כל דבר המריח אשר לא היא מן העץ ולא מן עשבי האדמה דהכי א' בברכות שם אר"ח ברי' דאבא בר נחמני אמר רב וא"ל אר"ח אמר זעירי כל המוגמרות מברכי' עליהן בורא עצי בשמים חוץ ממוש"ק שמן חיה הוא שמברכי' עליו בורא מיני בשמים [ופירש"י ז"ל מברכי' בורא ע"ב ואע"פ שנשרף ואינו בעין אלא שהתימור עולה, חוץ ממושק, מושג"א בלע"ז עיין מרפא לשון דהוא ביזאם] מיתיבי אין מברכי' בורא עצי בשמים אלא על אפרסמון של בית רבי ועל אפרסמון של בית קיסר ועל ההדם שבכל מקום תיובתא ופירש"י ז"ל על האפרסמון שהעץ עצמו בא לפנינו. של בית רבי ושל בית קיסר, נקיט הני משום שאינו מצוי אלא בבית מלכים ובעלי גדולה, ועל ההדם שבכ"מ, וה"ה לכל דבר שהעץ עצמו מריח בלא שריפה אלא ההדם שכיח ודברו חכמי' בהוה בכ"מ ומוגמר לא מברכי' אלא בורא מיני בשמים ע"כ ועיין תר"י שכ' וז"ל חוץ ממושקא שמין חיה הוא ואינו מה שנקרא מור בתורה שאותו מעשבי בשמי' הוא כמ"ש אריתי מורי עם בשמי אלא זה מין חיה הוא וי"א שהוא זיעת חיה והנכון יותר שחיה ידועה היא ויש לה חטוטרות בצואר ולשם מתקבצין בתהלה כעין דם ואח"כ חוזר ונעשה מושק עכ"ל עיי"ש מ"ש בזה לענין איסור דם ועיין אבודרהם דף ק"ז ע"א וכ"כ הרא"ש שם. והרמב"ם כ' כגון המור שהיא מן החיה מברך בורא מיני בשמי' ודברי הטור כדברי תר"י וכ"פ המחבר עיין טו"ז ס"ק כ' ומג"א ס"ק ג'.

והנה לפי הגירסא שלנו דעלו דברי ר"ח א"ר בתיובתא אין מברכי' על המוגמר חוץ מאותן שמנו בברייתא בורא עצי אלא בורא מיני בשמים כיון שנשרף בשעה שהריח נודף מהם. אבל בתוס' שם ד"ה ועל כ' בשם בה"ג דלא גרים תיובתא ומשני תנא הדם וכל דדמי לי' כלומר שעיקרו לריח לאפוקי חפוחים וחבושי' שאין עיקרן להריח אלא לאכול ע"כ וגם הרי"ף לא גרים תיובתא וע"כ פסק דעל כל המוגמרות מברכי' עצי בשמי' חוץ ממוסק דמין חיה הוא וכ"פ הרא"ש ופשוט הוא דהא דמברכי' לדידהו על המוגמר עצי בשמי' היינו רק אם

הוא עץ אבל אם הוא עשב מברכים בורא עשבי בשמים וכ"כ הטור והכ"מ והמע"מ שם. וגם הרמב"ם פסק כבה"ג דכ' בפ"י מברכות ה"ב וביצר מברכי' עליו אם הי' זה הנשרף שנתן ריח מעץ מברכי' בורא עצי בשמים ואם הוא ממין חיה וכיו"ב מברך עליו בורא מיני בשמים ע"כ וגם הטור סס"י רי"ז פסק ומברכי' על המוגמר כדרך שמברכי' על המתגמר אם הי' בעין אם הוא עץ מברך בורא עצי בשמים ואם הוא עשב בורא עשבי בשמים ואם הוא מור בורא מיני בשמים ע"כ וכ"פ בשו"ע שם ס"ג.

עוד כ' התוס' שם ד"ה ועל ומי שהולך בבית שיש שם בשמים ויש שם מיני בשמים שמריח בהן ומספקא ליה אי ממין עץ או ממין אדמה הוא י"א שמברך שהכל נהיה בדברו דעל כולן אם אמר שהכל יצא והרב רבינו משה מקוצי הי' אומר שיברך מיני בשמים עכ"ל וכן פסק הרמב"ם ועל הכל אם אמר בורא מיני בשמים יצא וכ' הב"מ דזה פשוט דבורא מיני בשמים ברכה כוללת בבשמים כמו שהכל בכל מיני מזון ע"כ ועל דבר שהוא ספק פסק בה"ה דמברך בורא מיני בשמים. וכ"כ הטור שם ועל כולם אם אמר בורא מיני בשמים יצא הלכך על דבר שהוא מסופק בו מה הוא מברך בורא מיני בשמים ועיין ב"י שם דאפי' המריח בפי' יצא אם אמר בורא מיני בשמים וכ"פ בשו"ע שם ס"א.

שמן שבשמו כעין שמן המשחה לרעת הרמב"ם מברך בורא מיני בשמים דהיינו כשרתא דש"ס וכבר הבאתי לעיל דברי הב"מ דכך הי' גירסת הרמב"ם בגמ' אבל לדעת שאר פיסק' מברך בורא עצי בשמים. אבל אם הי' בו עצים ובשמי' מברך בורא מיני בשמים (מחבר שם ס"ו).

כ' הרמב"ם שם ה"ד הי' לפניו בושם שהוא עץ ובושם שהוא עשב אין ברכה אחת מהן פוטרת את חבירו אלא מברך ע"ז לעצמו וע"ז לעצמו ע"כ וכ' הטור דמדלא הזכיר מיני בשמי' עמהם משמע דאם הי' גם מיני בשמי' לפניו מברך בורא מיני בשמי' ופיטר את כלם אבל ר"ע גאון כ' הי' לפניו ג' מינין עצי בשמי' ועשבי בשמי' ומיני בשמי' מברך על כל א' בפ"ע אבל בדיעבד אם בירך מיני בשמים גם לר"ע פטר את הכל עיי"ש ובב"י כ' דאינו יודע מניין לו להטור דר"ע והרמב"ם פליגי דגם להרמב"ם י"ל לכתחלה יברך על כל א' ברכה הראוי לו דמ"ש מברכות הפירות שאע"פ שהאחת נפטרת בברכת חבירתה בדיעבד לכתחלה מיהא צריך לברך על כל א' ברכה הראוי והרמב"ם לאו בדוקא נקיט עץ ועשב אלא ה"ה אם הי' ביניהם דבר שאינו לא עץ ולא עשב וכדעת ר"ע גאון ז"ל וכ"פ בשו"ע שם ס"י ועיין בטו"ז שמאריך בזה לחלק בין ברכת הריח דהריח בא לו שלא בבחירה משא"כ בברכת הנהנין דאכילה או שתיה דתלוי ברצונו ובבחירתו עיי"ש.

אם ברך על של עץ בורא עשבי לא יצא (ב"ח ולבוש שם).

גרס' בפ"ג שאכלו נ"ג ע"א הנכנם לחנותו של בושם והריח ריח אפי' ישב שם כל היום כולו אינו מברך אלא פעם א' נכנם ויצא נכנם ויצא מברך על כל פעם ופעם ומסיק הש"ס הטעם דמברכי' דלריחא עבידא כי היכא דנירחו אנשי וניתי וניזבון מיני' ע"כ ומובא ברי"ף ורא"ש שם וכ"פ הרמב"ם שם ה"ה ובטור סי' רי"ז כ' בשם הר"ם מרוטענבורג דוקא בשלא הי' דעתו לחזור אבל בדעתו לחזור לא יחזור ויברך דהא לא אסח דעתי' וכ"פ בשו"ע שם ס"א ועיין בטו"ז סי' תרל"ט

ס"ק כ' מ"ש לחלק בין זה לברכת הסוכה דביוצא לזמן מרובה אפ' בדעתו לחזור צריך לברך פעם שנית לישב בסוכה וכאן בחנותו של בושם לא חלקו הפוסקים ואפ' ביצא לזמן מרובה ודעתו לחזור א"צ לחזור ולברך משום דכאן לא הוי גמר וסילוק משא"כ בסוכה עיי"ש אבל המג"א כאן בס' רי"ז ס"ק ב' כ' דגם כאן דוקא בדעתו לחזור לאלתר כמו בסוכה. ובדעתו לחזור דא"צ לחזור ולברך דוקא אם מריח אח"כ ג"כ מאותן בשמי' שהריח מקודם דאז דומה ליוצא מסוכה ע"ד לחזור אבל אם כשחזר מריח מבשמים אחרים צריך לחזור ולברך אפ' בדעתו לחזור כמו בדברים שאין טעונים ברכה לאחריהם בס' קע"ח דבשינוי מקום צריך לברך אפ' בדעתו לחזור משום דאוכל דבר אחר כן הוא סברה הראשונה של המג"א ס"ק ג' אבל לסברה האחרונה שם כיון דכאן אינו מחוסר מעשה דכשנכנס הריח בא ממילא לכך מהני דעתו לחזור ול"ד לאכילה וא"כ אפ' בהריח מבשמים אחרי' ממה שהריח מקודם אפ"ה א"צ לחזור ולברך עיי"ש והא דצריך לברך בנכנס לחנותו של בושם דוקא בחנות משום דנעשה לריח שיבאו ויקנו אבל בסניף הבשמים בחדר אינו מברך כשנכנס שם אפ' אם כונתו להריח כיון שהבשמי' לא נעשו שם להריח (מג"א שם ס"ק א') ודוקא בנכנס לחנות ונתכוין להריח אבל המוכר בשמים דלא נתכוין להריח אלא הריח ממילא אתא אינו מחויב לברך. (טו"ז שם ס"ק א').

(ד) ברכת בורא שמן ערב ברכה זו א' בגמ' פ' כ"מ ונסחתה היא בא"י אמ"ה בורא שמן ע"ב ומברכי' אותה על משחא דאפרסמא דהכי א' שם א"ל ר"ח לרב יצחק האי משחא דאפרסמא מאי מברכי' עלי' א"ל הכי אמר רב יהודא בורא שמן ארצנו [שה' גדל ביריחו ועל שם הריח היתה נקראת יריחו והוא פגג האמור ביחזקאל יהודא וארץ ישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג כך ראיתי בס' יוסיפון בן גוריון] א"ל בר מיני' דר"י דחביבא לי' ארץ ישראל לכ"ע מאי א"ל הכי אמר רבי יוחנן בורא שמן ערב ע"כ וכ' תר"י דקבעו לו ברכה בפני עצמו מפני שנמצא בא"י מפני חשיבות א"י וכן הוא ברי"ף ורא"ש ורמב"ם פ"ט כ' שמן של אפרסמון וכיו"ב מברך עלי' בורא שמן ערב וכ"פ בטוש"ע ס' רי"ו ס"ד. שמן שבישמו כמו שמן המשחה וסיננו והוציא ממנו הבשמי' מביא הטור ושו"ע שם ס"ו ד"א דמברך בורא שמן ערב וכבר הבאתי זה לעיל דמש"ה מספק נכון לזהר מלהריח בו.

(ה) ברכת שנתן ריח טוב בפירות גם ברכה זו א' שם בגמ' מ"ג ע"ב אמר מר זוטרא האי מאן דמורח באתרוגה או בחבושא אומר ברוך שנתן ריח טוב בפירות ע"כ וה"ה לכל הפירות כשמריח בהם או אוכלם ומתכוין גם להריח בהם אבל אם בא רק לאכול מהם א"צ לברך רק על האכילה ולא על הריח וכבר בררתי זה לעיל וכ"כ הרי"ף והרא"ש והרמב"ם פ"ט ה"א כ' ואם הי' פרי הראוי לאכילה כגון אתרוג או תפוח מברך שנתן ריח טוב בפירות וכ"פ הטוש"ע שם ס"א ואפ' אם הפרי אינו ראוי לאכילה אלא ע"י תערובת אפ"ה מברך ברכה זו (מג"א שם ס"ק ד') על אתרוג של מצוה בז' ימי' החג אי מברכי' ברכת שנתן ריח טיב כבר הבאתי למעלה דעות הפוסקי'. על אגוז מוסקאטי פסקו הרי"ם מרוטענבורג וטוש"ע שם ס"א דמברך ברכת שנתן ריח טוב במריח בו כיון דפרי העץ הוא הוי"ל כאתרוג. ועל ריח קנה וקנמון פסק המרדכי בורא עצי בשמים וכ' הב"י דס"ל דאינו

עיקר הפי׳ כמו אנוז מוסקאטי אבל הרא״ש פ׳ כ״מ פסק לברך ברכת שנתן ריח טוב כיון שעיקרו לאכילה ופסק בטוש״ע שם כהרא״ש דעל קנילא [צימט בל״א] ועל קלואו [נעלקען] וכל בשמים שהם לאכילה ברכת שנתן ריח טוב בפירות עיי״ש. ועל ריח הורד כבר הבאתי למעלה דעת הגאון והראב״ד דמברך שנתן ריח טוב ודעת שאר פוסקים לברך בורא עצי בשמים ושדעת הטוש״ע כדעת שאר פוסקים עיי״ש.

ודע דבגמרא שלפנינו נסח הברכה בא״י אמ״ה שנתן ריח טוב בפירות בלשון עבר וכן הוא ברי״ף ורמב״ם ורא״ש אבל בטוש״ע הנוסחא הנותן ריח טוב בפירות בלשון בינוני ועיין לעיל גבי ברכת שהכל מה שהבאתי בשם המג״א א׳ י״ל לשון עבר או לשון הוה בברכות.

גרס׳ בברכות מ״ג ע״ב ת״ר הביאו לפניו שמן והדס בש״א מברך על השמן ואח״כ מברך על ההדס [ופירש״י ז״ל בסוף הסעודה שמן לסוך ידיו להעביר זוהמת האוכלים והדס להריח כמו שאמרנו] ובה״א מברך על ההדס ואח״כ מברך על השמן אר״ג אני אכריע שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדס לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו [אני אבריע, לצד ב״ש. זכינו לריחו ולסיכתו, כגון משחא כבישא הלכך שמן עדיף] אר״י הלכה כדברי המכריע ר״פ איקלע לבי ר״ה ברי׳ דרב איקא אייתו לקמייהו שמן והדס שקיל ר״פ בריך אהדס ברישא והדר בריך אשמן א״ל לא סבר לה מר הלכה כדברי המכריע א״ל הכי אמר רבא הלכה כב״ה ולא היא לאשתמוטי נפשי׳ הוא דעביד [לא אמר רבא הלכתא כב״ה אלא ר״פ איכסף לפי שטעה והשמיט עצמו בכך] כן הוא גי׳ שלפנינו וגי׳ רש״י ז״ל. ולפי״ז הלכה כמכריע דהא לא אמר רבא הלכה כב״ה אלא הלכה דמברך על השמן ואח״כ על ההדס. והנה תוס׳ ד״ה שמן כ׳ האי שמן להריח בו דאי להעביר הזוהמא הא אמרי׳ בפ׳ אלו דברי׳ דאין מברכי׳ עליו ע״כ ואולם רש״י ז״ל דמפ״ש שמן לסוך ידיו להעביר זוהמת האוכלין יקשה עליו קו׳ התוס׳ מפ׳ אלו דברים אך רש״י לשיטתו א״ש דלקמן נ״ג ע״א גבי שמן להעביר את הזוהמא דאין מברכי׳ עליו כ׳ רש״י ז״ל שמביאי׳ בסוף הסעודה לסוך ידים מזוהמות והוא מבושם בבשמים אין מברכים עליו בורא עצי בשמים אלא בורא שמן ערב מברכי׳ אם שמן של אפרסמון הוא והא דאמרינן בכיצד מברכי׳ האי משחא כבישא וטחינא מברכי׳ עליו בורא עצי בשמים לא בבא בתוך הסעודה קאמר אלא בבא להריח עכ״ל אם כן ס״ל לרש״י ז״ל דאם בא בסוף הסעודה שמן של אפרסמון אף דעשוי להעביר הזוהמא אפ״ה מתוך חשיבתו מברך בורא שמן ערב ולא אמרו דאין מברכין על שמן העשוי להעביר הזוהמא רק על מה דברכתן בורא עצי בשמים כמו משחא כבישא וכדומה אבל לא על שמן אפרסמון וא״כ גם כאן מירי משמן אפרסמון דברכתו משונה מברכת הדס ולכך כ׳ רש״י ז״ל שפיר דמברך אע״ג דעשוי להעביר הזוהמא ועיין מג״א סי׳ רי״ז ס״ק ה׳ דכ׳ דיצא לו לרש״י זה דמברך אשמן אפרסמון אף בעשוי להעביר הזוהמא מהא דשמן והדס דלפי גירסת רש״י בע״כ מירי באין ברכותיהן שוות משום דקתני מברך על זה ומברך ע״ז ומש״ה מירי בשמן אפרסמון עיי״ש ודברי רש״י א״ש ול״ק עליו קו׳ התוס׳ וב״ש רש״י בדף מ״ג ד״ה זכינו משחא כבישא כבר העיר המחצית השקל שם דהיותר שכיח נקיט עיי״ש.

ועיין בתוס' דף נ"ג דמביאי' פירש"י ז"ל ואינם חולקי' עליו משמע דגם הם סוברי' דעל שמן אפרסמון מברכי' אפי' בעשוי להעביר הזוהמא ולדידהו כיון דמפרשי' בדף מ"ג שמן והדס דמירי בשמן להריח דאי להעביר הזוהמא אין מברכי' א"כ אזדא לה ראיית רש"י מהכא דמברכי' אשמן אפרסמון בעשוי להעביר הזוהמא כיון דאיירי הכא בעשוי להריח וכבר הניח המג"א שם דבריהם בצ"ע וכ' דמסתימת כל הפוסקים משמע דאין מברכי' כלל בעשוי להעביר הזוהמא ואפילו בשמן אפרסמון עי"ש ומשמע דכן פסק המג"א. והנה לדברי התוס' דלא מיירי בשמן אפרסמון יקשה איך קאמר הש"ס לפי גירסתינו דמברך ע"ז ואח"כ ע"ז הא במשחא כבישא וכדומה ברכותיהן שוות ומברך על הא' ופוטר חבירו וליישב זה כ' המג"א שם דצ"ל דמיירי בבשמו בעשבי בשמים דאין ברכותיהן שוות עיי"ה.

אמנם הרי"ף יש לו גי' אחרת בגמרא וז"ל ת"ר הביאו לפניו שמן והדס בי"א מברך על השמן ופוטר את ההדס ובה"א מברך על ההדס ופוטר את השמן אר"ג אני אכריע שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדס לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו אר"י הלכה כדברי המכריע רבא אמר הלכה כב"ה והלכתא כרבא דבתרא הוא עכ"ל יש בכאן שני שינוי ממה שהוא בגי' שלפנינו בש"ס. דלפי גי' שלנו אי' מברך על השמן ואח"כ מברך על ההדס ומוכח דאיירי באין ברכותיהן שוות דאין האחד נפטר בברכת חבירו ול"פ אלא איזה ברכה יש להקדים ולגי' הרי"ף ז"ל מברך על השמן ופוטר ההדס מבואר דמיירי בברכותיהן שוות והא' נפטר בברכת חבירו ופליגי איזה ראוי להקדים ולברך עליו ולפטור גם את חבירו. וכן מבואר בגי' הרי"ף דלא גרס בעובדא דר"פ ולא היא אלא דרבא אמר באמת דהלכה כב"ה ולא כדברי המכריע ומש"ה פסק הרי"ף כב"ה דרבא הוא בתרא וע"כ מברך על ההדס ופוטר השמן. ועיין תוס' ד"ה הכי שכ' נמי דהרי"ף לא ה' גורס ולא היא. והרא"ש מביא ב' הגירסאות וכ' דמסתברא דהלכה כב"ה דהכרעה דר"ג לאו הכרעה היא אלא שנתן טעם לדברי ב"ש ועיין בתוס' ר"י חסיד ותוס' הרא"ש ז"ל ובמל"מ פ"ט מברכות ודוק.

ודברי הרמב"ם בפ"ט מברכות ה"ג הם כדברי הרי"ף דכ' הביאו לפניו שמן והדס מברך על ההדס ופוטר את השמן מפני שברכה אחת לשתיהם והיא עצי בשמים עיין כ"מ שם והטור ס' ר"י מביא ב' הפירושי' בברכותיהן שוות כגון משחא כבישא לענין לפטור הא' את חבירו ובשאין ברכותיהן שוות כגון שמן אפרסמון לענין להקדים ופסק ג"כ כב"ה וכ"פ בשו"ע שם ס"א ועיין מג"א ס"ק י"ט דלהרא"ש באין ברכותיהן שוות הלא אין שום קדימה כמבואר בס' ר"א ותו באין שוות הלא מיירי בשמן אפרסמון והו"ל ברכה פרטיות וזה הי' לו להקדים והעלה דצ"ל דהדס חשיב טפי או כיון דהרא"ש לא הזכיר אפרסמון י"ל אין שוות היינו שבשמו בעשבי בשמים וא"כ עצי בשמים דברכת ההדס יש להקדים עיי"ה.

ואם הביאו לפניו יין ושמן פליגי ב"ש וב"ה שם ופסקו הפוסקי' כב"ה דאוחז היין בימינו והשמן בשמאלו ומברך על היין ואח"כ מברך על השמן דברכת הנאת אכילה או שתייה קודמת לברכת הריח עיין רש"י שם דמפרש ג"כ בורא שמן ערב וכאשר בארתי דבריו לעיל.

ודע שבירושלמי פ"פ כ"מ יש קצת שינוי נסח בברכות הריח דעל ריח העץ אי' שם ברוך שנתן ריח טוב בעצי בשמים. ועל ריח העשבים ביוך שנתן ריח

טוב בעשב הארץ ועל שמן ערב ברוך שנתן ריח טוב בשמן ערב ועל מיני בשמי׳ ברוך שנתן ריח טוב במיני בשמים עי״ש וברכת נותן ריח טוב בפירות לא נזכר שם .

אין מברכי׳ ברכה אחרונה על הריח כדאיתא בגמרא ס״פ כ״מ ובמס׳ נדה נ״א ע״ב דהא דתנן בנדה ויש שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אחא לאפוקי ריחני וכן הוא ברמב״ם ובטוש״ע סי׳ רי״ו וכ׳ רש״י ז״ל בנדה שם הטעם משום דהנאה מועטת היא ובכל בו כ׳ הטעם משום דכשמפסיק הריח מחוטמו כבר עברה הנאתו והוי כנתעכל המזון במיעיו משא״כ באכילה כל זמן שלא נתעכר דנשאר תוך מעיו עיין טו״ז ס״ק א׳ דמפרש גם בכונת רש״י ז״ל כן וע״ע מג״א שם ס״ק א׳ .

(ג) ברכות הנהנין שלאחריה

עיקר החיוב לברך על המזון לאחריו הוא מן התורה כדאיתא במשנה ב׳כות דף כ׳ ע״ב בעל קרי מברך על המזון לאחריו ואינו מברך לפניו ומפרש בש״ס משום דברכת המזון דאו׳ ואי׳ עוד שם אר״י מניין לבהמ״ז לאחריה מה״ת שנא׳ ואכלת ושבעת וברכת וכן אי׳ בתוספתא פ״ו דברכות ובש״ס שם דף מ״ח ע״ב מניין לבהמ״ז מה״ת שנא׳ ואכלת ושבעת וברכת עי״ש ובהרבה מקומות בש״ס אי׳ דבהמ״ז לאחריו מה״ת וכ״כ הרמב״ם בס׳ המצות מ״ע י״ט היא שצונו לברכו אחר אכילה והוא אמרו ואכלת ושבעת וברכת את ד׳ אלקיך ולשון התוספתא בהמ״ז מה״ת שנא׳ וכו׳ עי״ש וכ״כ בריש הלכות ברכות מ״ע מה״ת לברך אחר אכילת מזון שנא׳ ואכלת וגו׳ עכ״ל . והנה ברכה שלאחריה היא (א) ג׳ ברכות דהן ברכת הזן , ברכת הארץ וברכת בונה ירושלים ועם ברכת הטוב והמטיב דתקנוה ביבנה הן ד׳ ברכות והן הנקראות בכל מקום ברכת המזון או ג׳ ברכות. (ב) ברכה אחת מעין שלש . (ג) ברכת בורא נפשות רבות . ועל בהמ״ז כ״ע ל״פ דעיקרה מד״ת עיין לעיל שער א׳ סי׳ ד׳ גבי ברכת המזון . אבל בברכה א׳ מעין ג׳ ובורא נפשות דהיינו על דברי׳ שאין מברכי׳ אחריהן ג׳ ברכות רק ברכה א׳ מעין ג׳ או בורא נפשות ע״ז איכא פלוגתא דקמאי ז״ל אי הן דאו׳ או דרבנן . לדעת הרמב״ם פ״א דברכות רק ברכת המזון דאו׳ שכ״כ מ״ע מה״ת לברך אחר אכילת מזון וכו׳ וכן מד״ס לברך על כל מה שיאכל וכל מה שישתה ע״כ מזה מביאר דאחר שאר אכילה ושתי׳ הברכה היא רק מד״ס ועיין בכ״מ דבתחלה ר״ל בכונת הרמב״ם במ״ש דמה״ת לברך אחר אכילת מזון היינו אחר אכילת א׳ מז׳ המינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל ובכללן גם פירות אשר מברכי׳ אהריהן ברכה א׳ מעין ג׳ וא״כ גם ברכה מעין ג׳ עיקרה דאו׳ ולא מיעט רק ברכה אחרונה על אותן הדברים שאינן מז׳ המינים שאין מברך עליהם אלא בורא נפשות זהו בכלל מ״ש אח״כ ומד״ס לברך על כל מה שיאכל וכל מה שישתה . וטעם דכלל ז׳ המינים במזון משום דאלו זיינו טפי מאידך . אבל אח״כ דחה פירוש זה ומפרש דכונת הרמב״ם דרק אחמשת מיני דגן דמברך בתחלה המוציא כשהם נעשי׳ פת ולבסוף ג׳ ברכות כמבואר בדבריו פ״ג שם ה״ב באלו הברכה אחרונה דאו׳ וזה המכוון במ״ש מה״ת לברך אחר אכילת מזון אבל אשאר מיני׳ אפי׳ אמיני פירות שנשתבחה בהם א״י דמברך עליהם רק ברכה א׳ מעין ג׳ ומכ״ש על אותן שאינו מברך רק

בנ"ר עיקר הברכה הוא מד"ם משום דמשמע לי' דהאי ק"א דואכלת וגו' לא קאי רק אחמשת מיני דגן מדקאמר קרא ושבעת ואין לך דבר שמשביע אלא ה' מיני דגן עיש"ה . וכ"כ תר"י בם"פ כ"מ דברכת מעין ג' הוא רק מדרבנן ומביאי' ראי' ממה דאי' דאם בירך על התמרי' הזן יצא דתמרי נמי מיזן זיני ואם ברכה מעין ג' דאו' היאך יצא בברכת הזן לחודי' אלא ודאי דהוא רק דרבנן ויש רצו לדחות ראי' זו דיצא היינו רק מברכת הזן יצא וא"צ עוד לומר על העץ ועל פרי העץ דהוא כנגד הזן אבל ועל ארץ חמדה וכו' צ"ל אבל הם ז"ל כ' דלשון יצא משמע לגמרי יצא עיי"ש ועי"ע בדברי תר"י ריש כ"מ דשם כ' ואין זה אלא אסמכתא דודאי מה"ת אפי' ז' המינים שטעוני' ברכה לאחריהם מה"ת דכתיב ואכלת ושבעת וברכת אינם טעוני' ברכה לפניהם מה"ת אלא מדרבנן עכ"ל מבואר מזה דס"ל דאפי' ברכה א' מעין ג' עיקרה דאו' וסתרו דבריהם למ"ש בסוף הפרק וכבר העיר ע"ז חי' אנשי שם וכ' לאו דוקא כל הז' מינים שאין לנו מה"ת אלא על הלחם וכ"כ למטה בשם הרב רבינו יונה זצ"ל עכ"ל כיון לדברינו הנ"ל עיי"ש . אבל הרשב"א בחי' ריש פ' כ"מ כ' להדיא דעל כל ז' המיני' ברכה שלאחריה היא דאו' עיי"ש ד"ה א"נ וד"ה ה"ג . וע"ע בשיטה מקובצת שם שכ' ג"כ דעל ז' המינים ברכה לאחריהם מה"ת ורק אשאר מיני' דמברך אחריו בנ"ר הוא רק דרבנן וכ"כ בתוס' ר"י חסיד ז"ל שם והוסיף לומר למאן דתני נטע רבעי יכול להיות אפילו בשאר אילנות ברכה אחרונה היא מה"ת עיי"ש . וגם הרא"ש בפ' כ"מ כ' ויש להסתפק על ברכת בנ"ר אם צריכה שיעור או לא דדלמא דוקא ברכה מעין ג' דכתיב ואכלת ושבעת וברכת היא דבעי שיעור וכו' אבל בנ"ר לא בעי שיעורא וכו' או דלמא לא נתקנה בנ"ר שהיא דרבנן אלא דומיא דברכה א' מעין ג' שהוא דאו' עכ"ל מבואר להדי' דס"ל ג"כ דברכה מעין ג' היא דאו' וכן מבואר בדבריו פ"ג שאכלו ה' כ"א עיי"ש . והנה אי ברכה מעין ג' היא רק דרבנן א"כ בספק אי בירך או לא הוי כמו בספק בברכה שלפניו ואינו מברך דס' דרבנן לקולא ואולם אי הוי דאו' צריך לברך והרמב"ם לטעמי' דפסק דהוי דרבנן מש"ה פסק בפ"ב מברכות הי"ד גבי בהמ"ז וכן אם נעלם ממנו ולא ידע אם בירך או לא בירך חוזר ומברך והוא שלא נתעכל המזון שבמיעיו ע"כ הרי דגבי בהמ"ז דאו' צריך לחזור ולברך ואלו גבי ברכת המוציא פסק בפ"ד מי שנסתפק לו אם בירך המוציא או לא בירך המוציא אינו חוזר ומברך מפני שאינה מה"ת וכן כ' בפ"ח שם הי"ב לענין שאר ברכות שלפניו ושלאחריו כל הברכות האלו אם נסתפק לו בהם אם בירך או לא בירך אינו חוזר ומברך לא בתחלה ולא בסוף מפני שהן מד"ם עכ"ל עיי"ש בכ"מ ובב"י סי' קפ"ד . ואולם הטור סי' קפ"ד גבי בהמ"ז פסק אם אכל ואינו יודע אם בירך בהמ"ז אם לאו צריך לברך מספק ובסי' ר"י מביא דברי הרמב"ם בפ"ח מברכות דנ"ל לענין שאר ברכות וכ' ונראה דוקא ראשונה שהיא מדרבנן דנפקא לן מסברא שאסור ליהנות מן העה"ז בלא ברכה אבל ברכה אחרונה מעין ג' דז' המיני' דאו' היא דאסמיך לי' אקרא וכן יראה מדברי ה"ג עכ"ל פסק דגם ברכה אחרונה דז' המיני' דאו' . ומ"ש הטור שם דמסמיך לי' אקרא כבר כ' הב"י שם דאינו מדוקדק עיי"ש דכ' בשם סמ"ג דמתוך ה"ג משמע שברכ' א' מעין ג' הוא מה"ת דקרא וברכת אף אתאנים ורמונים הנכתבים בקרא קאי ואין נ"ל דא"כ יברכו עליהם ג' ברכות ממש אלא ודאי וברכת לא קאי אלא אלחם עכ"ל

הי' שלם ולכך הוצרך לתרץ באותו ענין דאכל פ"ירה דבר"י הוי ואינן חולקי' יחד עכ"ל מדבריהם ז"ל נראה דגם הר"ר יוסף ס"ל דחד מעשה הוי אלא דבירושלמי הי' סבור דהזית הי' שלם אבל בבבלי ידע דהוסרו הגרעיני' ולא הוי כברייתו ולכך אינו יכול לשנות משום בריה וצריך לשנויי משום דזית בינוני אמרו. והנה מ"ש אבל אם אכלו שלם סיבל שני פירושי' או דכונתם דאכל גם הגרעי' עמו אז הוי בריה או י"ל דדי אם רק הובא לפניו שלם ואף דהסיר אח"כ הגרעין ולא אכלו מ"מ כיון שבשעה שבא לאכול הי' בריה מברך לאח"ו אע"ג דלא אכל זית שלם. וכפי' זה השני מבואר מתחלת דבריהם שכ' דהכא מירי שהוסרו הגרעיני' ונמלה משמע דדוקא משום שהוסרו מתחלה בשעה שנמרח וכשהביאו לפניו תו לא הוי שלם מש"ה הוצרך הש"ס לתרץ דזית שאמרו הוא זית בינוני אבל אם הי' שלם מתחלה מברך משום ברי' אפי' כשלא אכל הגרעי' וכן מוכרח דהא אם הי' אוכל הגרעי' הרי הי' זית שלם ולא הי' מקשה בירושלמי כלום אע"כ דלא אכל הגרעי' ואפ"ה הוי בריה משום דהי' סבור שהזית הי' שלם כשהובא לפניו והתחיל לאכול וא"ש ודוק.

אמנם בתוס' יומא ע"ש ע"א ד"ה ולא כ' אבל שמא שני מעשי' הי' וההוא דירושלמי הי' זית שלם ואכלו עם הגרעין דהוי בריה אבל ההוא דתלמוד שלנו לא הוי בריה דלא הוי ב' גרעין וצ"ל סתם זית מליח בלי גרעין הוא ולא הוי בריה ולכך הוצרך לתרץ דגדול הוי וזית דירושלמי זית קטן מזית בינוני הוי עכ"ל מבואר להדי' דוקא אם אכל עם הגרעי' הוי בריה ואף דלפ"ז קשה מה מקשה בירושלמי דהא אכל כל הזית דז"א דמש"ה דייקו התוס' בסוף דבריהם לומר דזית דירושלמי קטן מזית בינוני הוי וא"כ אפי' עם הגרעי' לא הוי שיעור זית בינוני ומש"ה הוצרך לטעמא דבריה ודוק, וכדבריהם ביומא כ' ג"כ בסוכה כ"ו ע"ב ד"ה ולא וא"כ י"ל דגם במס' ברכות הנ"ל כוונו לזה ומצרכי שיאכל הזית עם הגרעין. אבל הרא"ש בברכות שם כ' וז"ל אבל אפשר דב' מעשים היו והאי דירושלמי ה"ה זית שלם כשהובא לפניו אע"ג שהשליך הגרעי' כיון שהובא לפניו שלם ונהנה מבריה שלימה מה שדרך לאכול מכנה יש כאן שיעור אבל האי עובדא דגמרא דילן אפשר דהאי זית מליח והובא לפניו בלא גרעין הי' וכו' ובהך זית אירי הכא עכ"ל. לדבריו אפי' אי לא אכל הגרעי' אם רק הובא לפניו שלם הוי ברי' ומברך אחריו אך דוקא באותן פירות שאין דרך לאכול הגרעי' דכ"כ ונהנה מבריה שלימה מה שדרך לאכול ממנה מזה מבואר להדיא דאם הדרך לאכול גם הגרעין ולא אכלו תו לא הוי בריה לברך אחריו אם אין בו כשיעור אבל באין דרך לאכול הגרעי' הוי בריה אפי' בלא אכל הגרעי' רק שהובא לפניו שלם וחולק בזה על התוס' כמבואר.

אמנם תר"י יש להם דעה שלישית דז"ל שם בברכות אכל לענין הדין אפשר להעמיד תלמוד שלנו עם הירושלמי ונאמר שאם הוא דבר שאין דרך לאכלו עם הגרעין כגון זית וכיו"ב שצריך שיהא בו שיעור מלבד הגרעין שכיון שאין דרך לאכלו עם הגרעין נמצא שלעולם לא הוי בריה שכשתוציא הגרעין כמו שדרך להוציאו לא ישאר שלם ומפני זה הוצרך לומר בתלמוד שלנו דבזית גדול עסקי' אבל אם הוא דבר שדרך לאכלו עם הגרעין שלו כגון גרעין של רמון או גרעין של ענבה או גודגדניות וכיו"ב אכל אחד מהם אע"פ שאין בה בין הכל כזית

דייני׳ ליה בריה ומברך לאחריו כל או״א הברכה הראוי׳ לו עכ״ל הנה פל״ג עם התוס׳ דלדעת התוס׳ אם אכלו עם הגרעין אפי׳ בזית דאין דרך לאכלו אפ״ה הוי בריה ולדעת תר״י לא הוי בריה בזית כיון שאין דרך לאכלו ופליג ג״כ עם הרא״ש דלהרא״ש אפי׳ בלא אכל הגרעי׳ רק הובא לפניו שלם עם הגרעי׳ הוי בריה ולדעת תר״י לא הוי בריה עד שיאכל גם הגרעין כמבואר. ולפי״ז יקשה לתר״י דשם בירושלמי אי׳ דר״י אכל זית ומשום בריה ברך אחריו והלא בזית אין דרך לאכול הגרעי׳ כמ״ש תר״י בעצמם וא״כ הרי לא הוי בריה ואם נדחוק לומר דאף דאי׳ שם דנסיב זיתא וביריך לפניו ולאחריו היינו דנסב פירא שנאכל עם הגרעין ולא הי׳ אלא כשיעור זית עם הגרעין אבל לא הי׳ זית ממש אלא פירא דשיעור זיתא הי׳ א״כ יקשה ממ״נ אי אכל גם הגרעין מה תמה רחב״א שחסר הגרעין ולא הי׳ שיעור זית הלא אכל עם הגרעין וא״צ לטעם בריה ואי לא אכל הגרעין הלא לא הוי תו בריה כיון שלא אכלו שלם לדעת התר״י וכבר הרגיש המג״א ס״ק ד׳ בסי׳ ר״י בזה ועיין בד״מ סי׳ ר״י שמסופק בכוונת תר״י אם אכל הגרעי׳ בדבר שאין דרכו לאכלו אי הוי בריה או נימא דבטלה דעתו וא״כ אי נימא דבדבר שאין דרכו לאכול הגרעי׳ אפ״ה אם אכלו עם הגרעין הוי בריה י״ל דברי הירושלמי כפשוטו דהוי זית ממש ור״י אכלו עם הגרעין ואפ״ה הוי בריה אף שאין דרכו לאכול הגרעין ואולם המג״א שם כ׳ דזהו דוחק לומר דר״י הגרעין אכל כיון דאין דרך בני אדם לאכלו אלא בודאי לא אכל הגרעין והדק״ל ולייישב זה פי׳ המג״א שם דמיירי בפירא אחר שאין דרך לאכול הגרעין אלא שהגרעין יש לו קליפה קשה ובתוך הגרעין דהיינו בתוך הקליפה הקשה אית בי׳ דבר הראוי לאכול והפי׳ בצירוף הקליפה הקשה ומה שהוא בתוך אותה הקליפה הקשה דהיינו בצירוף כל הגרעין לא הי׳ אלא כזית ורבי יוחנן נסיב הפירא ואכלו עם מה שבתוך הקליפה וזרק הקליפה הקשה וא״כ אכל מה שראוי לאכול ואף דשיעור שאכל לא הי׳ בזית מ״מ כיון דהוי בריה בריך אחריו וא״ש ועפ״ז הוציא המג״א שם דין חדש דאם אכל גם מה שבתוך הקליפה הקשה אף דזרק הקליפה מקרי בריה משום דאכל כל מה שראוי לאכול ממנו אבל באין דרך לאכול הגרעי׳ אפי׳ אכל הגרעי׳ לא מקרי בריה דבטלה דעתו ובלא אכילת גרעין ג״כ לא מקרי ברי׳ לתר״י ואע״ג דאכל מה שראוי לאכול שאני הכא כיון דלא אכר מן הגרעין כלום ואפי׳ מה שבתוך הגרעי׳ ואם אכלו הרי בטלה דעתו וע״כ לא הוי בריה בשום אופן משא״כ באכל מה שבתוך הגרעי׳ אם הוא דרכו לאכול מקרי בריה עיי״ש ובמהצית השקל שם. ועיין בחי׳ הרשב״א לברכות דכ׳ כדברי התוס׳.

וע״כ מ״ש המג״א שם דלהרשב״א לעולם הוי בריה בע״כ כוונתו אם אכלו כלו עם הגרעין ואף דאין הגרעין ראוי לאכילה אפ״ה הוי בריה אבל בזרקו לגרעי׳ אף דהובא שלם לפניו לא הוי בריה כמבואר בדברי הרשב״א שם והם כדברי התוס׳ ביומא ובסוכה הנ״ל. אך מ״ש המג״א עוד שם דלתוס׳ והרא״ש די אם הובא לפניו שלם אף דלא אכל הגרעין השווה דעת התוס׳ לדעת הרא״ש ובאמת בתוס׳ יומא וסוכה הנ״ל מבואר להדיא דדוקא באכל לגרעי׳ הוי בריה וכשיטת הרשב״א ואף דדברי התוס׳ בברכות אפשר לפרש כדברי הרא״ש מ״מ כיון דכ׳ בסוכה וביומא להיפך וגם דבריהם בברכות הנ״ל סובלי׳ הפירוש כדבריהם בסוכה ויומא וכמו שבארתי למעלה מנ״ל לומר דסתרו דבריהם וע״כ דברי המג״א שגבו ממני

ואפשר שט"ס נפל בדבריו וצ"ל אבל להרשב"א ותוס' לעולם הוי בריה ולהרא"ש אם הובא וכו' ודוק היטב וצ"ע. והנה התוס' והרא"ש כ' דירא שמים יחמיר שלא יאכל בריה פחות מכשיעור להסתלק מן הספק וכ"כ בטוש"ע שם סי' ר"י ס"א. ואם לא אכל הגרעין בדבר שדרכו לאכול בין לתר"י ובין להרשב"א ותוס' ובין להרא"ש לא הוי בריה דהא גם להרא"ש בעי עכ"פ שיאכל את מה שדרכו לאכול ואל זה כיון הרמ"א לפי מה שפי' המג"א שם במ"ש אבל אם לקח הגרעין ממנו לא הוי בריה עיי"ש ועיין מדיני בריה לענין איסור ביו"ד סי' ק'.

אם אכל מעט וחזר ואכל מעט אם שהה מתחלת האכילה עד סופה יותר מכדי אכילת פרס דהיינו שיעור ג' בצים להרמב"ם וד' לרש"י ז"ל אין מצטרפי' האכילות כמו לענין יוה"כ ולענין אכילת איסור דכתיב בהם אכילה ושהה בכדי אכילת פרס דלא מצטרפי' ה"ה כאן לענין ברכה ואינו מברך לאחריו אבל אם לא שהה כ"כ מצטרפי' ומברך (מג"א שם ס"ק א') ולענין שתייה מביא המחבר בסי' תרי"ב ב' דעות לדעה הראשונה אם לא שהה כדי שיעור שישתה רביעית מצטרפי' ולי"א בשתי' ג"כ השיעור כדי אכילת פרס ודעת המחבר כדיעה הראשונה ה"ה הכא לענין ברכה (מג"א שם) ואם אכל פחות מכשיעור והלך לחוץ וחזר למקומו דאם' בפת דטעון ברכה לאחריה במקומו ומש"ה באכל כבר כשיעור א"צ לחזור ולברך לפניו כשחזר זהו דוקא באכל מתחלה כשיעור אבל כאן שלא אכל קודם שיצא לחוץ כשיעור ולא הל עליו אז חיוב ברכה אחרונה וע"כ כשחזר למקומו צריך לחזור ולברך ברכה ראשונה על מה שיאכל עוד ודינו כשאר דברים שאין טעוני ברכה לאחריהם במקומן ומסופק המג"א אם מצטרפי' כשחזר ואכל פחות מכשיעור בתוך כדי אכילת פרס אם לא נימא דהוי היסח הדעת ופסק דנ"ל דמצטרפין עיי"ש. כל האוכלי' מצטרפי' לברכה אחרונה לכזית וכל המשקי' מצטרפי' לרביעית אבל האוכל והשותה אין מצטרפי' כמבואר בסי' תרי"ב לענין יוה"כ וה"ה הכא לענין ברכה (מג"א שם) ברוטב של בשר כ' המג"א שם דצ"ע אי חשוב אוכל דמדברי רש"י ז"ל גבי ציר שע"ג הירק בחולין ק"ב משמע דוקא ציר שע"ג הירק וכ"כ הרמב"ם אבל רוטב משמע דאינו מצטרף. ופת השרוי במשקין או ביין פסק דמצטרף עיי"ש דינים הללו.

ואם אכל חצי זית מא' מן ז' המינים וחצי זית ממין אחר מברך אחריהם בנ"ר וה"ה פת עם דבר אחר (מג"א שם) ולענין ברכה אחרונה בשתיית קאפפעע עיין מל"מ פי"ב דברכות ומחצית השקל סי' ר"י.

ועיין בתוס' ברכות ל"ט ע"א ד"ה בצר דכ' בשם ר"י דהי' אומר בבנ"ר כיון דלאו ברכה חשובה היא אפי' בבציר משיעורא מברכי' בנ"ר וכ' התוס' ולא נראה דכיון דבנ"ר תקנוה כנגד על הגפן כי היכא דעל הגפן בעא שיעורא בבנ"ר נמי בעא שיעורא ע"כ וגם הרא"ש ז"ל כ' שם ויש להסתפק על ברכת בנ"ר אם צריכה שיעור אם לאו דדלמא דוקא ברכה מעין ג' דכתיב ואכלת ושבעת וברכת הוא דבעי שיעור למר בכדי אכילה ולמר בכדי שביעה אבל בנ"ר לא בעא שיעורא וכו' או דלמא לא נתקנה בנ"ר שהיא דרבנן אלא דומי' דברכה א' מעין ג' שהיא דאו' ומתוך דברי הר"י משמע שאם אכל מז' המינים פחות מכשיעור שיברך אחריו בנ"ר ולא נהירא לי דמסתבר דעל מין שראוי לברך מעין ג' בשביל חסרון השיעור לא שייך ביה ברכה אחרת וכן משמע ההוא דר' צדוק שלא בירך אחריו כלל

דאלו ביך ברכה אחרת ה' הספר מפרש איזה ברכה ביך וכן מצאתי בשם הר"ר יונה ז"ל עכ"ל וכ"כ תר"י שם וכ"כ הרישב"א בח' שם וכ"כ הרמב"ם ז"ל פ"ג מברכות בד"א שאכל מכזית ולמעלה אכל אכל פחות מכזית בין מן הפת בין משאר אוכלים והשותה פחות מרביעית בין מן היין בין משאר משקי' מברך בתחלה ברכה הראוי' לאותו המין ולבסוף אינו מברך כלל ע"כ וכן נראה מדברי הרי"ף גבי אני ראיתי את ר"י שאכל זית מליח עיי"ש וכ"פ הטוש"ע ס' ר"י ס"א

גרס' בריש אלו דברי' במשנה מי שאכל ושכח ולא ביך בש"א יחזור למקומו ויברך ובה"א יברך במקום שנזכר ואתמר עלה בגמ' נ"ג ע"ב א"ר זביד ואיתימא רב דימי כר אבא מחלוקת בשכח אבל במזיד ד"ה יחזור למקומו ויברך פישיטא ושכח תנן מהו דתימא ה"ה אפי' במזיד והאי דקתני ושכח להודיעך כחן דב"ש קמ"ל תניא א"ל ב"ה לב"ש לדבריכם מי שאכל בראש הבירה ושכח וירד ולא ביך יחזור לראש הבירה ויברך א"ל ב"ש לב"ה לדבריכם מי ששכח ארנקי בראש הבירה לא יעלה וישלנה לכבוד עצמו הוא עולה לכבוד שמים לא כ"ש הנהו תרי תלמידי חד עביד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקא דהבא [אע"ג ששגג ונעקר מן המקום ע"י שכחה החמיר ע"ע כב"ש וחזר למקום שאכל וברך] וחד עבד במזיד כב"ה ואכלי אריה [נעקר ממקום שאכל במזיד כדי לברך במקום אחר שהוצרך לילך] ע"כ סוגי' הש"ס הנה אע"ג דפליגי ב"ש וב"ה בעקר ממקומו אפ"ה כ"ע מודו דלכתחלה אין לעקור ממקומו עד שיברך אחריו ולדעת הרשב"ם בין אי אכל פת דצריך לברך אחריו ג' ברכות ובין אי אכל מיני מזונות או פירות מה' מינים דמברך אחרי' ברכה א' מעין ג' בכלם צריך לברך במקומן ואי שכח או הזיד ולא ביך ועקר ממקומו פליגי ב"ש וב"ה אי צריך לחזור למקומו ורק אותן הדברים שמברך אחריהם בנ"ר הם מן הדברים שאינם טעוני' ברכה במקומן שכ"כ הרשב"ם בפ' ע"פ ק"א ע"ב בדברי' שאינן טעוני' ברכה לאחריהם במקומן כגון מים או פירות שאין טעוני' ברכה חשובה בפ"ע אלא בנ"ר הלכך א"צ לברך במקומן אחריה' וכו' אבל דברי' הטעונים ברכה לאחרי' במקומן כלום' ברכה חשובה בפ"ע צריכי' במקומן כגון שבעת המיני' דאית בהו ברכה א' מעין ג' הואיל ולא ביך אחריהם והלך במקום אחר כסעוד ע"ד קביעות הראשונה הלך לברך ברכה א' על שתיהם ולפניהם נמי א"צ לברך מהכא שמע' דהא דתנן בברכות מי שאכל ושכח ולא ביך בש"א וכו' ושמע' מינה דלכתחלה צריך לברך במקומו בשבעת המיני' מיירי דאיכא כעין ברהמ"ז ברכה אריכתא וחשיבתה מעין שלש עכ"ל וכ"כ רש"י ז"ל שם ואולם התום' שם כ' דרק אפת וכל מיני פת דמברכי' עליהם המוציא וג' ברכות או שמא כל מיני מזונות ישיש בהם מה' מינים הוי בכלל דברי' הטעוני' ברכה לאחריהם במקומן אבל יין ושאר ה' מיני פירות לא הוי בכלל הטעוני' ברכה לאחריהם במקומן אלא הם כאותן שמברכי' עליהם בנ"ר ובכלל דברי' שאין טעוני' ברכה לאחריהם במקומן יחשבו עייש"ה. והרא"ש בברכות פ' אלו דברים כ' דאפי' מיני מזונות לא הוי בכלל דברי' הטעוני' ברכה במקומן ורק פת עיי"ש דכ' וז"ל ודוקא בבהמ"ז אבל בז' המיני' אין טעוני' ברכה לאחריהם במקומן אלא מברך במקום שנזכר ע"כ ועיין ב"י ס' קפ"ד דבהמ"ז דנקיט הרא"ש לאו דוקא אלא מידי דשייך במינא דמזון קאמר דהיינו כל מיני דגן כיון שהוא זן ברכתו בהמ"ז קרי לי' אע"ג דהוא רק מעין ג' שהרי כ' בפ' ע"פ דברי' הטעוני' ברכה במקומן היינו פת

ובשו"ע סי' קפ"ד ס"ד גבי בהמ"ז פסק המחבר דמספק צריך לחזור ולברך מפני שהוא מה"ת ובסי' ר"ט ס"ג כ' כלשון הרמב"ם בשאר ברכות דאם נסתפק אינו מברך לא בהחלה ולא בסוף חוץ מבהמ"ז פסק לפ"ז דברכה א' מעין ג' הוא רק דרבנן וקרא דוברכת לא קאי רק אלחם ועיין טו"ז שם ס"ק ג' דירא שמים ראוי לחוש לדברי הרשב"א ורא"ש וטור ויאכל עוד מאותו המין ויברך אחריו ויוצא גם על הספק שלו. וע"ע בפר"ח סי' ר"ט שמביא ראיות לדברי הרמב"ם דקרא וברכת לא קאי רק אלחם ושאר ברכות הן רק דרבנן ופסק כן.

והא דבבהמ"ז אם נסתפק דצריך לחזור ולברך כ' המג"א סי' קפ"ד ס"ק ז' בשם הר"ש חיון דאפי' ברכת הטוב והמטיב דהיא רק דרבנן צריך לברך דלא לזלזולי בה וכ"פ הפר"ח ס' ר"ט. ומביא ראי' מדמחלק מתני' גבי בעל קרי בין ברכה דלאחר המזון דמברך ובין ברכה דלפני המזון דאינו מברך הו"ל לאפלוגי בבהמ"ז גופי' בין ג' ברכות לברכת הטוב והמטיב אלא ודאי כיון שצריך לחזור ולברך הג' ברכות מברך גם הרביעית וכ' דא"צ לטעמא דלא לזלזולי דדמי' למ"ש הרמב"ם פ"ב מק"ש ה"ג וגבי פועלים שאני משום דטרוד' במלאכת בעה"ב לא אטריחהו רבנן עי"ש ובסי' ס"ג ס"ז גבי ספק קרא ק"ש דכ' ג"כ סברה זו. וע"ע במחצית השקל ס' קפ"ד שם.

ואם נסתפק בב. מ"ז אי בירך דצריך לחזור ולברך כ' הפר"ח קפ"ר דלדעת הרמב"ם דספיקא דאו' מה"ת לקולא א"כ לא חייב לחזור ולברך אלא מדרבנן וע"כ אינו יכול להוציא אחרי' אשר ודאי לא ברכו עדיין דלא אתא דרבנן ומפיק דאו' עי"ש ואולם לפמ"ש החוות דעת לחלק בדעת הרמב"ם בין מ"ע למצות ל"ת דבמצות עשה גם להרמב"ם ספיקא דאו' מה"ת לחומרא משום חזקת חיוב א"כ גם זה מקרי מחויב מדאו' ויכול להוציא את מי שודאי לא בירך ועיין בס' שע"ת חלק ב' כלל א' פרט ד' ודוק.

אע"ג דברכה ראשונה אין לה שיעור וכל הנהנה מן העוה"ז צריך לברך ברכה אחרונה יש לה שיעור הן בהמ"ז והן שאר ברכות שלאחרי' אם לא אכל או שתה כשיעור אינו חייב לברך והטעם שהחמירו גבי ברכה ראשונה יותר אע"ג דאינו אלא דרבנן ולא החמירו בבהמ"ז דהוא דאו' כמ"ש הכ"מ פ"ג מברכות המובא לעיל גבי ברכה ראשונה משום דשמא ימלך אחר"כ ויאכל כשיעור ונמצא שלא בירך ואין בידו לתקן עוד משא"כ בלאחריו אוקמוה אדינא.

ושיעור חיוב ברכה אחרונה אי' בפ"ג שאכלו מ"ה ע"א במתני' עד כמה מזמנים עד כזית ר"י אומר עד כביצה וכ' התוס' ד"ה ברכת המזון בלא זימון אלא רבותא אשמועי' דאפי' על כזית מזמנין ע"כ ובגמרא שם מ"ט ע"ב אי' למימרא דר"מ חשיב ליה כזית ור"י כביצה והא איפכא שמעי' להו וכו' א"ר יוחנן מוחלפת השיטה אביי אמר לעולם לא תיפוך הכא בקראי פליגי ר"מ סבר ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתייה ואכילה בכזית ור"י סבר ואכלת ושבעת אכילה שיש בה כדי שביעה ואיזה זו כביצה ע"כ וכ' התוס' ד"ה ר"מ בשם ר"י דהני קראי אסמכתא בעלמא נינהו דמדאו' בעי שביעה גמורה כדאמרי' בפ' מי שמתו ואני לא אשא פנים לישראל וכן אמרי' התם בן מברך לאביו ומוקי לה במאן דאכיל שיעורא דרבנן ופי' רש"י היינו כזית או כביצה ועוד אי כזית או כביצה דאו' איזה שיעור דרבנן עכ"ל ועיין דף כ' ע"ב בגמרא שם אי' להדיא שכתבתי לכם בתורה ואכלת

ושבעת וברכת והם מדקדק' ע"ע עד כזית ועד כביצה ועיין רש"י שם ד"ה שיעורא דכ' להדיא כדברי התוס' הנ"ל וע"ע רש"י ל"ש ע"א ד"ה בצר דכ' דגבי ברכת פירות הארץ אכילה כתיבה ואכילה בכזית והיינו ג"כ מאסמכתא דר"מ הנ"ל ולעולם הוא רק מדרבנן אבל מדאו' בעי כדי שביעה גמורה וכ"כ הרא"ש פ' ג' שאכלו הלכה כ"ד וע"ע שם הלכה כ"א וכ"כ תר"י בפ' מי שמתו ובפ"ג שאכלו. אמנם הרמב"ן ז"ל במלחמות פ' מי שמתו כ' וז"ל ועוד דמסקנא בכמה מזמנין בכזית או בכביצה אסקה אביי בפ' ג' שאכלו והוא מסקנא דשמעתא ובפסחים דבקראי פליגי ר"מ סבר ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתייה ואכילה בכזית ר"י סבר אכילה שיש בה שביעה הוי אומר בכביצה ושמעי' מינה דכזית וכביצה שיעורא דאו' הוא והכי נמי אפקה רבי זביד בפ' יוה"כ ומוכח מיני' דכותבת הגסה שאמרו פחותה מכביצה והוא מסקנא דשמעתא נמי התם ועלה סמכי' ואידחי לי' דחוי' דאמרי' בשמעתין כגון דאכיל שיעורא דרבנן דהוא כזית דלאו דרבנן היא אלא דאו' ופחות מכזית לא מחייב כלל לא מדרבנן ולא מדאו' וכו' עיי"ש מבואר לדעתו ז"ל דקראי דר"מ ור"י דרשא ממש הם ולא אסמכתא בעלמא ומדאו' מחייב לר"מ בכזית ולר"י בכביצה וליכא שיעורא דרבנן כלל וכ"כ הראב"ד פ"ה מברכות הט"ו עיי"ש. וגם המרדכי פ"ג שאכלו כ' בשם הר"א ממיץ דכזית וביצה דאו' ומה דאי' והם מדקדק' על עצמם הפי' הם מדקדק' ודורשי' עד כזית וכביצה שהוא דאו' ע"כ וכ"כ הרשב"א בפ' מי שמחו בשם הראב"ד דליכא שיעורא דרבנן דר"מ ור"י בשיעורא דאו' פליגי ועיין ברשב"א פ' כ"מ גבי זית מליח כ' כיון דשקיל לי' לגרעינתי' בצר לי' שיעורא יש לפרש בצר לי' שיעורא דאו' ודלא כמ"ד והם דקדקו עד כזית אלא אפי' כזית הוי דאו' ויש לפרש בצר לי' שיעורא דרבנן דאלו מדאו' אינו חייב לברך אלא כדי שביעה אלא דרבנן דקדקו וחייבו אפי' עד כזית ברכה כעין ברכה דשיעור דאו' עיי"ש ובפ' ג' שאכלו גבי פלוגתא דר"מ ור"י כ' מכאן נראה דכזית לר"מ וכביצה לר"י הוי דאו' דהא בקראי פליגי ורבי עוירא דאמר בפ' מי שמתו דכזית וכביצה דרבנן אית לי' כרבי יוחנן דאמר מוחלפת השיטה ומיהו אנן כאביי ס"ל דבתרא הוא ויש מי שפי' דהכא אסמכתא בעלמא ולעולם מדאו' שביעה גמורה בעי עיי"ש. ובתוס' ר"י חסיד ז"ל פ"ג שאכלו כ' דהר"י מקורביל הקדוש הי' אומר דמדאו' הוי שיעורא כזית ושיעורו דפחות מכזית דרבנן בבריה כגון גרגר ענבים א' שצריך לברך מדרבנן אבל פחות מכזית וביצה בדבר שאינו בריה א"צ לברך ומביא ראי' מן הירושלמי עיי"ש. ויבואר עוד להלן אי"ה. ועיין עוד בש"מ לברכות דף כ' דכ' והם דקדקו ע"ע עד כזית בשיעורא דרבנן ועד כביצה בשיעורא דאו' וי"א עד כזית לר"מ ועד כביצה לר"י ע"כ והרמב"ם דעתו כרש"י ותוס' דקראי אסמכתא בעלמא ומדאו' בעי כדי שביעה גמורה שכ"כ בפ"א מברכות ה"א ואינו חייב מה"ת אא"כ שבע שנאמר ואכלת ושבעת וברכת ומד"ם אכל אפי' כזית מברך אחריו וכן הוא דעת הטוש"ע ס' קפ"ד ס"ו עיי"ש מג"א ס"ק י"א וס' קצ"ז ס"ק י"ב.

והנה אף דנחלקו הפוסקי' הללו אי כזית או כביצה הוי שיעורא דאו' או דרבנן עכ"פ לכולהו אם אכל כדי שביעה גמורה אף דלא שתה חייב מה"ת לברך אחריו ואולם דעת המרדכי אינו כן דכ' בפ' ג' שאכלו בשם ר"י למאי דקיי"ל כרבי מאיר דאמר כזית דאו' א"כ ושבעת היינו שתייה לא מחייב מדאו' אא"כ

שתה אם הוא צריך לשתות אבל אם א"צ לא אמרה תורה שישתה אלא לתיאבון הלכך מי שאכל ולא שתה לא מצי להוציא אחרי' שאכלו ושתו י"ח דלא אתי דרבנן ומפיק דאו' ומביא הב"י בסי' קצ"ז דבריו וכ' שכ"כ הכלבו ושבולי הלקט אבל הוא ז"ל כ' דאין נכון בעיניו דהרי התוס' כ' דקראי אסמכתא בעלמא ניהו ועוד אפי' אי לא אסמכתא וכזית דאו' ושבעת זו שתייה מנ"ל דברכת אכילה תלי' בשתייה דלמא ה"ק קרא כשתאכל או כשתשתה תברך את ד' אלקיך וכן דעת כל הפוסקים והכי נקט' דאכל ולא שתה אע"פ שמתאוה לשתות מוציא אחרי' ע"כ ורמ"א בד"מ שם כ' דמ"מ טוב ליזהר אם האחרי' שאכלו ושתו יכולי' לברך יברכו הם וכ"כ בהגהותיו לשו"ע שם ס"ד. ואם מקצתן אכלו לשובע ולא שתו ומקצתן שתו ולא אכלו לשובע כ' המג"א שם דמוטב שיברכו אותן שאכלו לשובע אע"פ שלא שתו דחיבי' לרוב הפוסקי' מדאו' משא"כ אותן ששתו כיון דלא אכלו לשובע. האוכל אכילה גסה ונהנה גרונו באותה אכילה מוציא אחרים בבהמ"ז (מג"א שם) ואם נפשו קצה עליו ואין גרונו נהנה אין ראוי לברך לא לפניו ולא לאחריו (שם בשערי תשובה) .

ובפלוגתא דר"מ ור"י פסקו התוס' והרי"ף והרא"ש בפ"ג שאכלו כר"מ דאמר כזית והביאו ראיות לזה וכ' הרא"ש אע"ג דלענין יוה"כ בעי ככותבות היינו משום דתלי' ביתובי דעתי' וכ"פ הרמב"ם פ"א מברכות ה"א וב' וטוש"ע סי' קפ"ד ס"ו .

ולענין שיעור שתי' בברכה אחרונה כ' התוס' בפ"ג שאכלו ד"ה ר"מ וז"ל ולענין שתי' אומר ר"י דיש להחמיר ולברך עליו אפי' בפחות ממלא לוגמיו אע"ג דלענין יוה"כ ליתא לא ילפי' מינה לענין ברכה תדע דלענין אכילה בכזית לבהמ"ז ולענין יוה"כ עד דהוי בככותבות ע"כ ובמס' יומא ע"ט ע"א ד"ה ולא כ' וז"ל ולענין שתי' נראה שמברכי' אכזית יין לאחריו על הגפן ועל פרי הגפן אע"ג דגבי יוה"כ משערי' כמלא לוגמיו לא ילפי' להו מהדדי תדע דלענין אכילה ביוה"כ משערי' בככותבות ולענין ברכה בכזית כר"מ כדמפרש ואיכא למ"ד בע"פ דלענין קידוש לא בעי כמלא לוגמיו ה"נ לענין ברכה לכ"ע לא גמרי' מיה"כ ומיהו קצת הי' נראה לדקדק דמודה ר"י לענין שתייה דבעי כביצה דלקמן דריש ר"מ ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתי' ור"י דריש אכילה שיש בה שביעה ואיזו זו כביצה אלמא דרשון שביעה הוי כביצה וא"כ ר"מ דדריש ושבעת לשתייה בעי כביצה ושמא יש לחלק בין שביעה דאכילה לשביעה דשתייה דשביעה דשתייה הוי פחות מכביצה דכל הני שיעורי הוי מדרבנן וכו' עייש"ה .

וכ"כ בתוס' סוכה כ"ו ע"ב ד"ה ולא והרא"ש בפ' ג' שאכלו כ' ג"כ דלא בעי מלא לוגמיו ואח"כ מביא דר"י נסתפק אי סגי בשתייה כזית כמו באכילה או כיון דדריש ר"מ ושבעת זו שתי' בעי כביצה דהוא כדי שביעה כדדריש ר"י ואכלת ושבעת ואין שביעה פחות מכביצה או שמא יש לחלק בין שביעה דאכילה לשביעה דשתייה וע"כ כ' דטוב ליזהר שישתה פחות מכזית [דאז לכ"ע לא בעי כרכה לאחריו] או רביעית [דאז לכ"ע צריך לברך אחריו] להסתלק מן הספק עכ"ל והרמב"ם פ"א מברכות נתן שיעור לשתייה רביעית ועיין יומא פ' ע"א דמלא לוגמיו היינו כל שאלו יסלקנו לצד א' ויראה כמלא לוגמיו וזהו בציר מרביעית אבל מלא לוגמיו ממש הוי טפי מרביעית עיי"ש תוס' ד"ה הכי ובתוס' פסחים ק"ז ע"א ד"ה אם. ודברי הטור בסי' ק"צ הם כדברי הרא"ש דיזהר לשתות או פחות מכזית או

רביעית כדי להסתלק מן הספק עי"ש דמירי הטור בכום של בהמ"ז הטעונה כוס וצריך לשתות כמלא לוגמיו דהוא רוב רביעית ויותר מכזית ע"כ כ' והכא א"א לשתות פחות מכזית דכל דבר שצריך כוס צריך לשתות ממנו כמלא לוגמיו שהוא רוב רביעית הלכך ישתה רביעית שלם ע"כ וכ"כ עוד בסי' ר"י לענין ברכה אחרונה דשתייה ועיין ב"י שם שכ' דצ"ל דסובר הרא"ש דשיעור רביעית שוה לכביצה שאם היא פחות מכביצה היאך ה' מסתלק מן הספק בשתית רביעית דלמא בעי כדי שביעה ושביעה דשתי' דלמא הוי כשביעה דאכילה וכספיקו של הר"י ז"ל. ועיין טו"ז סי' ר"י ס"ק ד' ומג"א שם ס"ק ה' דהשיגו על הב"י וכ' דרביעית הוא פשוט בפ' ע"פ דהוא ביצה ומחצה וזה ה' ספיקו של הרא"ש דלמא לא סגי בכביצה וע"כ ישתה רביעית דהוא ביצה ומחצה עיש"ה. ועיין סוטה דף ד' ע"א ודברי המחבר בסי' ק"צ ס"ג הם כדברי הרא"ש והטור ועיין טו"ז שם ס"ק ג' דאם שתה מלא לוגמיו מכוס גדול או פחות מזה אם שתה רוב הכוס צריך לברך לכו"ע עי"ש דהוכיח כן דספיקו של הר"י לאו ספק גמור הוא וא"ר חולק עליו. ועיין מג"א שם ס"ק ה' דרביעית הוא אפי' לאדם גדול בעי טפי ועיין במחצית השקל לענין שתית החתן תחת החופה ובמ"ש לעיל בברכת אירוסין ונישואין בזה. וכן בסי' ר"י פסק המחבר בס"א כן עי"ש אם שתה כזית ואין לו רביעית לא ישתה עד כביצה משום די"א דעד כביצה מברך ברכה אחרונה דא"כ יצמח לו ספק אחר שמא בכזית לא הי' צריך לברך וע"י שישתה כביצה יצטרך ובאמת א"א לברך דלמא בעי רביעית ע"כ שב ואל תעשה עדיף (מג"א שם ס"ק ה') ואיך ישער רביעית עיין טור סי' תנ"ו ומג"א סי' ר"י ס"ק ב'. שיעורי' הללו הם אף בשאר משקי' (מג"א סי' ק"צ ס"ק ד') ולענין שתית יין שרף דעת דטו"ז בסי' ר"י ס"ק א' דלא בעי רביעית דא"א לשתות כ"כ בפעם א' ואולי' בתר שיעור השתייה לרוב בני אדם ואם שתה כדרך שבני אדם שותי' בפ"א או אפי' בב' פעמים ואין הפסק ביניהם כשיעור שתית רביעית מצטרפי' ומברך אחרי' אע"פ שאין שם רביעית הלוג דהוא ביצה ומחצה ומג"א בסי' ק"צ ס"ק ד' חולק עליו דהא יש יינות חזקי' ומאכלי' טובי' כגון מרקחת דבפורתא מיתבא דעתי' ואפ"ה בעי' כשיעור דלא חלקו רבנן בשיעורי' וה"ה ביין שרף עיש"ה.

ואם אוכל פחות מכזית אבל הדבר שאוכל הוא בריה כגון פרידה של ענב או של רמון מבואר בירושלמי פ' כ"מ גבי מעשה דרבי יוחנן דבריך אזית דמברכי' ברכה אחרונה וכ' התום' דף ל"ט ע"א ד"ה בצ" דתלמודא דידן דמשני כזית שאמרו כזית בינוני בעי' והאיכא שיעורא חולק אהירושלמי וא"כ הלכה כתלמודא דידן ואפי' אברי' לא מברכי' פחות מכשיעור. וגם הרי"ף והרמב"ם לא חילקו בין ברי' לשאר דברי' וכ' הכ"מ פ"א מברכות משום דסברו דתלמודא דידן פליג אהירושלמי ומעשה דרבי יוחנן בתלמודא דידן היא עצמה המעשה דר"י בירושלמי וא"כ הלכה כתלמודא דידן ומש"ה לא הביאו ולא חלקו בדבר. אמנם שאר קמאי ז"ל כ' דיש להשוות הירושלמי עם הבבל ונחלקו בפירוש הדבר התום' שם כ' וז"ל והר"ר יוסף הי' אומר שהירושלמי אינו חולק על הגמרא שלנו דהכא מיירי שהוסיפו הגרעינים ונמלח א"כ לא הי' ככייתו אבל אם אכלו שלם אפי' אם הי' פרידה אחת של רמון מברך עליו תחלה וסוף וגמרא ירושלמי הי' סבור שהזית

ומיני דגן עי"ש וזהו כדעת התוס' והרי"ף ז"ל. והרי"ף שם בפסחי' כ' לא אמרן אלא בדברים שאינן טעוני' ברכה לאחריהם במקומן כגון פירות ויין אבל בדברים שטעוני' ברכה לאחריהם במקומן כגון פת ומיני דגן עיי"ש ובבעל המאור שם. מבואר בדבריו דגם מיני מזונות טעוני' ברכה במקומן אבל הרשב"א בחי' לברכות וכן בהגמ"י כ' דרק פת טעון ברכה במקומו והרמב"ם דעתו כרש"י ורשב"ם שב' בפ"ד מברכות ה"א כל המברך בהמ"ז או ברכה א' מעין ג' צריך לברך אותה במקום שאכל ע"כ והטור מביא בפי' קע"ח דעת הרשב"ם והרי"ף וכן הוא בשו"ע שם ס"ה ורמ"א שם מביא דעה שלישית והיא דעת הרשב"א והגמ"י דדוקא פת לבד עי"ש ובמג"א ס"ק י"ב כ' דלכתחלה יחמיר בכל שבעת המיני' לברך במקומן.

ובפלוגתא דב"ש וב"ה מביא הרא"ש שם בשם ר"ע גאון דהלכה כב"ש משום דאפי' ב"ה מודה דטוב לחזור למקומו אלא שלא הטרחוהו בכך וכ"כ תר"י בשם מקצת גאוני' שסמכו על מעשה דארנקי אבל הם ז"ל כ' דזה המעשה לא הביאו בש"ס רק ללמד דמי שירצה לטרוח ולחזור למקומו שיש לו שכר טוב בעמלו עי"ש דמחלק דל"ד להא דפ"ק גבי ק"ש דאמר ר"ט הטיתי לקרות כדברי ב"ש ופשנתי בעצמי. והרשב"ם פ"ד מברכות כ' שכח לברך בהמ"ז ונזכר קודם שיתעכל המזון שבמעיו מברך במקום שנזכר ואם הי' מזיד חוזר למקומו ומברך ואם ברך במקום שנזכר יצא י"ח וכן אם ברך כשהוא עומד או כשהוא מהלך י"ח ולכתחלה לא יברך לא בהמ"ז ולא ברכה שמעין ג' אלא כשהי' יושב ובמקום שאכל ע"כ פסק כב"ה בשוגג דיברך במקום שנזכר ובמזיד צריך לחזור למקומו כרב זביד שם אבל בדיעבד יצא כמ"ש הכ"מ שם דקנסא הוא דקנסוה במזיד לחזור למקומו אבל בדיעבד יצא.

אבל הטור סי' קפ"ד פסק כב"ש דבין שוגג בין מזיד צריך לחזור למקומו ולברך ואם ברך במקום שנזכר אם הי' שוגג יצא ואם הי' מזיד לא יצא ועיין ב"י שם דלפי מה דפסק הטור כב"ש לא הי' חילוק בין שוגג למזיד אם בדיעבד גם במזיד יצא הלכך פסק דאף בדיעבד לא יצא במזיד ואיכא בין שוגג למזיד בדיעבד אבל לרמב"ם דפסק כב"ה איכא בין שוגג למזיד בלכתחלה אבל בדיעבד בשניהם יצא ועיין טו"ז ס"ק א' שם. עוד כ' הטור בשם הר"ר פרץ דוקא אם אינו רוצה לאכול במקום השני צריך לחזור למקומו הראשון ולברך אבל אם ירצה לאכול במקום השני א"צ לחזור למקומו הלכך אם יש לו עוד פת לאכול יאכל שם מעט ויברך רק שלא יהא שבע מאכילה הראשונה ע"כ ובשו"ע שם מביא דעת הרא"ש והרמב"ם וכ' הטו"ז בסק"א דלכתחלה יחזור למקומו אפי' בשוגג אם אפשר לו ובדיעבד אפי' במזיד יצא אם כבר ברך במקום השני. ואם המקום רחוק דעד שיחזור למקומו יתעכל המזון יברך כאן (מג"א שם ס"ק ב') מפני לפי' באותו חדר לא הוי שינוי מקום (שם ס"ק א') וה"ה כשרואה מקומו הראשון (שם) ואם אכל בחדר זה ודעתו לברך במקום אחר בבית זה כ' המג"א שם דאפשר דמהני ויש לסמוך ע"ז כשאותו מקום שאכל שם אינו נקי ועי"ש עוד במג"א ס"ק ג'.

עוד אית' במשנה פ' אלו דברים ועד מתי מברך עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו ואתמר עלה דף נ"ג ע"ב כמה שיעור עיכול א"י כל זמן שאינו רעב ור"ל אמר כ"ז שיצמא מחמת אכילתו ומקשי' מהא דאר"ל כמה שיעור עיכול בדי

להלוך ד' מילין ומשני ל"ק כאן באכילה מרובה כאן באכילה מועטת ופירש"י ז"ל אכילה מרובה ד' מילין ותוס' כ' דזה מועט יותר מאכילה מועטת אלא נראה איפכא אכילה מרובה כ"ז שהוא צמא דאין שם קצבה אבל מועט ד' מילין ע"כ ופסקי הרי"ף והרא"ש שם כר"י כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה מברך וכ' תר"י אבל משעה שמתחיל להיות רעב אע"פ שלא נתעכל עדיין לגמרי כיון שמתחיל להתעכל כמי שמתעכל לגמרי דייני' ליה ואינו מברך אח"כ ע"כ והרא"ש כ' וכן לענין שתיית יין ואכילת פירות אם אינו צמא או רעב ותאב לאותן פירות יברך ע"כ ועיין בכ"מ סס"ב מברכות! ובמל"מ שם בפי' דברי הרא"ש אי האי וי"ו דותאב היא וי"ו המחלקת או המחברת. וגם הרמב"ם שם פסק כר"י וכ"פ הטור סי' קפ"ד ושו"ע שם ס"ה ועיין בב"י שמסופק לדעת הרא"ש אי צריך דוקא שיהא תאב לאותן פירות כדמשמע לשונו או לאו דוקא אותן פירות והטו"ז שם ס"ק ב' כ' דפשוט שיהא תאב דוקא לאותן פירות אבל המג"א ס"ק י' כ' דלאו דוקא אלא אם תאב אפי' לשאר פירות נמי הוי כמעובל.

ואם אכל או שתה רק מעט דגם בתחלה ה' עוד רעב לדעת הטו"ז שם שיעור עיכול ד' מילין דלפי פי' התוס' באכילה מועטת לר"ל ד' מילין ובזה י"ל דלא פריג ר"י עלי' דפלוגתתם קאי רק באכילה מרובה ומג"א כ' שם דמשער אם הוא רעב כ"כ כמו שהי' קודם שאכל ואין אנו בקיאי' לשער זה. ואם אירע ששהה אחר אכילתו יאכל מעט קודם בהמ"ז ואם הסיח דעתו יברך המוציא. וכן מי שרוצה לסעור שני אכילות או שני שתיות בברכה אחת ושהה בינתיים כדי שיתעכל צריך לחזור ולברך ברכה ראשונה לדעת מג"א שם והאבן עוזר הולק עליו עי"ש.

ובאכילה מועטת דעת האבודרהם ד' מילין וכ' המג"א דזהו לפי' התוס' אבל לפי' רש"י הא באכילה מרובה לר"ל ד' מילין וכל הפוסקי' לא חלקו בין רב למעט וס"ל דזהו לא אתמר אלא לר"ל אבל לר"י דקי"ל כותי' אין חילוק בין אכילה מרובה לאכילה מועטת. והך עיכול הוא תחלת עיכול דסוף עיכול הוא ו' שעות. ובסעודות גדולות שיושבי' הרבה פעמים הרבה שעות קודם שמברכי' אינו נכון לדעת רש"י אך סומכי' על מה ששותי' ואוכלי' פרפראות עדיין עיין כ"ז במג"א שם. ושיעור ד' מילין הוא שעה וחומש שעה אי אמרי' דמיל הוא שליש שעה פחית חלק עשרים משעה אבל אי מיל הוא שני חומשי שעה אז הוא יותר (מג"א ומחצית השקל שם).

גרס' בפ"ג שאכלו א"ר אבוה וא"ל במתניתא תנא האוכל ומהלך מברך מעומד וכשהוא אוכל מעומד מברך מיושב וכשהוא מיסב ואוכל יושב ומברך והלכתא בכלהו יושב ומברך ע"כ וכ' התוס' לפי שבהמ"ז דאו' החמירו בה להיות יושב ומברך שהרי עשרה דברים נאמרו בו משא"כ בשאר ברכות והוא נוטריקון ואכלת ושבעת שב עת וברכת לברכת המזון מפי רבי משה אלבירט ע"כ אבל מדברי הרמב"ם מבואר דגם ברכה מעין ג' צ"ל מיושב וכ"כ הב"י סי' קפ"ג בשמו והרא"ש כ' והאי אוכל כשהוא מהלך מירי במהלך בביתו ואוכל אבל המהלך בדרך לא הזקיקו לעמוד יותר מקורא ק"ש ומחפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו אם יאחר דרכו ע"כ ותר"י כ' הטעם שהחמירו בזה יותר מק"ש משום דק"ש אינה מה"ת אלא מסוק ראשון או פרשה אחרונה בלבד לפיכך לא החמירו בה כ"כ

מאחר שקרא פסוק ראשון מהלך וקורא אבל בחמ"ז שהיא מה"ת צריך לישב במקומו ולברך ע"כ והרמב"ם פ"ד מברכות ה"א כ' אבל כשהוא מהלך יושב במקום שפסק ויברך אבל כשהוא עומד יושב במקומו ויברך וכו' וכן אם בירך כשהוא עומד או כשהוא מהלך יצא י"ח ע"כ והטור סי' קפ"ג כ' כדברי הרא"ש וכ' הב"י דיש חולקי ע"ז דלדבריהם אם אכל והוא רוכב צריך להעמיד הבהמה עד שיברך ג' ברכות דרכוב כמהלך דמי ובס' אהל מועד כ' בשם התוס' שהמהלך בדרך עומד ומברך אם ירצה וא"צ לישב ולענין הלכה פסק הב"י שם כהרא"ש וכן הוא בשו"ע שם ס"ט וי' וי"א ע"י"ש. אסור לברך והוא עוסק במלאכתו (ירושלמי ושו"ע שם סי"ב) ולענין לשאול בבהמ"ז מפני היראה או מפני הכבוד כ' ב"י בשם א"ח דרבינו תפלה וכן הוא בשו"ע שם ס"ח.

אי' במס' ר"ה כ"ט ע"א כל הברכות אע"פ שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם וברכת היין שאם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא ופירש"י ז"ל חוץ מברכת הלחם והיין ושאר ברכת פירות וריחני שאינן חובה אלא שאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה ובזו אין כאן ערבות שאינה חובה על האדם לא ליתהני ולא לברך עכ"ל וזהו בברכה ראשונה אבל בברכה אחרונה לא נתבאר שם אי יכול להוציא אפי' מי שיצא כבר ומדברי רש"י הללו משמע לכאורה כיון דנתן הטעם לברכת היין והלחם משום דאינן חובה דלא ליתהני ולא לברך א"כ בברכה אחרונה שבבר נהנה והברכה הרי חובה עליו יש כאן ערבות יכול להוציא אפי' אי כבר יצא כמו בשאר כל הברכות שהן חובה. וכ"כ הריטב"א ז"ל ובודאי דבהמ"ז כיון שכבר אכל כברכת חובה היא ובדין הוא שאע"פ שיצא מוציא אלא דרבנן בעי שיאכל דלא לחלוף בברכת הנהנין שהן רשות ומש"ה סגי לי' שיאכל כזית דגן ואע"ג דהוי שיעורא דרבנן מפיק למי שאכל ושבע דמחוייב בבהמ"ז מדאו' משא"כ בעלמא דלא אתא דרבנן ומפיק דאו' אלא דטעמא דהכא כדכתי' דמדינא אפי' לא אכל כלל מוציא ורבנן הוא דבעי שיאכל כזית דגן וכן פי' בתוס' עכ"ל ועיין במס' ברכות מ"ח ע"א דאר"ח בר אבא אר"י לעולם אינו מוציא את הרבי' ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן ושם פירש"י ז"ל ומכי אכל כזית דגן מיהא מפיק אע"ג דכזית דגן שיעורא דרבנן היא כדאמר בפ' מי שמתו מיהו כיון דמחייב מדרבנן מחויב בדבר קרי' ביה ומוציא רבי' י"ח וא"ת בקטן שהגיע לחינוך לא אמרי' הכי ההוא אפילו מדרבנן לא מחייב עליו דאבוה הוא דרמי לחנוכי' ובעל ה"ג פסק דוקא דאכלו אינהו כזית או כביצה דכוותי' אבל אכלו ושבעו לא מפיק וא"א להעמידה דהא ינאי וחבריו אכלו ושבעו ואפקינהו שמעון בן שטח ואע"ג דלגרמי' הוא דעבד טעמא משום דלא אכל כזית דגן הא אכל כזית דגן ה"ג עכ"ל מבואר שם ג"כ דצריך עכ"פ לאכול כזית דגן להוציא אחרי' ולדעת רש"י אפי' אי האחרי' אכלו ושבעו משום דעכ"פ מחוייב מדרבנן הוא ומחוייב מקרי אבל בלא אכל כלל דאינו מחוייב מקרי אינו יכול להוציא אחרי' אך לא ביאר לן רש"י ז"ל אם מן הדין אינו יכול להוציא בלא אכל כלל כמו בברכת הלחם והיין לפני' או דמן הדין יכול להוציא אפי' בלא אכל כלל כדברי הריטב"א בר"ה הנ"ל וכמו שנראה מדברי רש"י בר"ה הנ"ל ורק משום דלא ליתי לחלופי בברכת הנהני' תקנו שיאכל עכ"פ כזית דגן שיהי' חייב מדרבנן. והתוס' שם בברכות הקשו על רש"י ז"ל במה שמחלק בין קטן לאכל כזית דגן ודהו גם דברי בה"ג וכ' וז"ל אלא נראה לחלק

דקטן שאינו בר חיוב כלל דאו' ואפ' אבל כדי שביעה הלכך אינו מחי"ב בדבר קר' ביה ולכך לא מסיק לי' אי אכיל שיעורא דאו' אבל גדול שהוא בר חיובא דאו' כי אכיל לי' כדי שביעה מחוייב בדבר קר' ביה אפ' לא אבל כלל כדאמרי' בר"ה כל הברכות אע"פ שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם וברכת היין וה"ט דכל ישראל ערבי' זה בזה וה"ה בבהמ"ז אע"פ שיצא מוציא כדס' וכזית דגן א"צ אלא שיוכל לומר שאכלנו משלו עכ"ל ולפי טעם זה של התוס' כבר תמה המוהרש"א שם דלמה לא די באכל עלה של ירק דאי' שם דמצטרפי' אבל להוציא צריך דוקא כזית דגן. ועיין ברא"ש שם שכ' ג"כ כדברי תוס' ומביא אח"כ ירושלמי דפ' מי שמתו דגרס' שם תני' כל מצות שאדם פטור בהם מוציא את הרבים י"ח חוץ מבהמ"ז והתניגן כל שאינו חייב בדבר אינו מוציא את הרבים י"ח הא חייב אע"פ שיצא מוציא א"ר אלעאי שאני בהמ"ז דכתיב בי' ואכלת ושבעת וברכת פי שאכל הוא מברך ואפשר דמדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא הוא ומצוה מן המובחר אם כלם יודעי' לברך שיברך אותו שאכל כדי שביעה ואם אינם יודעים יברך פי שאכל כזית להוציא אף שאכלו כדי שביעה. עד שיאכל כזית דגן אבל שתייה ועלה של ירק לא מהני דבעי אכילת דבר שראוי לומר עליו ג' ברכות או שמא ברכה א' מעין ג' שפיר דמי מדנקיט כזית דגן ולא נקיט כזית פת ושמא כיון דאיכא אכילה ואיכא ברכה דאו' שפיר דמי עכ"ל הרא"ש.

ובמ"ש בסוף דבריו מיושבת קו' המוהרש"א הנ"ל עיין במוהרש"א שרמז לדברי הרא"ש הללו. וע"ע ברא"ש שם ס' כ"ד ובפ' מי שמתו ס' י"ג וכ"כ תר"י דמדאו' אפ' לא אכל כלל יכול להוציא אחרים בבהמ"ז משעם ערבות וכ"כ הרשב"א בחי' שם. המבואר מכ"ז דלדעת בה"ג דוקא למי שאכל רק שיעורא דרבנן מוציא זה שאכל נ"כ שיעורא דרבנן אבל לא למי שאכל שיעורא דאו' ולשאר קמאי ז"ל מוציא אפ' למי שאכל שיעורא דאו' ועיין בטור ס' קפ"ז מ"ש בשם סמ"ק ובב"י שם וטו"ז ס"ק א'. ודברי הרמב"ם בפ"ה מברכות סתומי' אי דעתו כבה"ג או כדעת שאר קמאי ז"ל עיין בכ"מ שם שמפלפל בכונת הרמב"ם אך לפי המבואר בתשו' שהשיב לחכמי לוניל המבוארת שם בכ"מ כי הכ"מ דמוכח להדי' דדעתו כבה"ג עי"ש ובהשגת הראב"ד. והטור ס' קצ"ז פסק כהרא"ש וכ"פ בשו"ע שם ס"ד ואפ' שנים שאכלו דאצ"ל שאכלנו משלו כ' המג"א שם ס"ק י"א דאין הא' מוציא חבירו אא"כ אכל כזית עי"ש ובס' קצ"ג. וכל זה הוא רק בגדול אבל בקטן או בנשים שבאו להוציא אחרי' אי' בפ' מי שמתו כ' ע"ב א"ל רבינא לר"א נשים בבהמ"ז דאו' או דרבנן למאי נ"מ לאפוקי רבים י"ח א"א דאו' אתי דאו' ומפיק דאו' וא"א דרבנן הוי שאינו מחויב בדבר וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים י"ח [ופירש"י ז"ל נשי' בבהמ"ז דאו' דכתיב ואכלת ושבעת והו"ל מ"ע שאין הזמן גרמא או דרבנן דכתיב על הארץ הטובה אשר נתן לך והארץ לא נתנה לנקבות להתחלק ואי משום בנות צלפחד חלק אביהם הם דנטלו שהי' מיוצאי מצרים ע"כ ותוס' הקשו ע"ז מכהנים ולויים דגם הם לא נטלו חלק בארץ [ועיין מג"א סי' קפ"ו ס"ק א' בשם דג"א דכהנים ולויים יש להם עכ"פ ערי מגרש ועי"ע בש"ג ובכחצית השקל שם] וע"כ כ' התוס' הטעם משום על בריתך שחתמת בבשרינו ועל תורתך שלמדתנו ונשים ליתנהו לא בברית ולא בתורה ואפי' מ"ש שלא אמר ברית ותורה בבהמ"ז לא י"ח ומש"ה קמבעי לי' אי לא הוי אלא

מדרבנן או דלמא כיון דלא שייך בהו ברית ותורה חייב' מדאו' והא דלא אשר ברית ותורה קאי אאנשים] ת"ש באמת אמרו בן מברך לאביו ועבד מפרך לרבו ואשה מברכת לבעלה אכל אמרו חכמי' תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכי' לו אא"ב דאו' אתי דאו' ומפיק דאו' אא"א דרבנן אתי דרבנן ומפיק דאו' וליטעמך קטן בר חיובא הוא אלא הכא במאי עסקי' כגון דאכל שיעורא דרבנן דאתי דרבנן ומפיק דרבנן ע"כ סוגי' הש"ס לני' שלפנינו ולפ"ז האבעי' דנשים אי חייבות בבהמ"ז דאו' או דרבנן לא אפשיטא ומשמ"ה כ' הרא"ש ותר"י שם דנשים אינן מוציאות אחרי' י"ח ואע"ג דגדול שלא אכל כי אם שיעורא דרבנן מוציא את מי שאכל שיעורא דאו' היינו משום ערבות אבל אשה אינה בכלל ערבות וכן דעת בעל המאור ז"ל. אבל הרמב"ן במלחמות חולק עליו דכיון דאי' בגמ' דבהמ"ז הוא מ"ע שאין הזמן גרמא משמע דחייבות ד"ת והוא ז"ל לטעמי' דפסק ג"כ דכזית וביצה שיעורי דאו' הם כמובא דבריו לעיל ולפ"ז הך דחויי' דש"ס כגון דאכל שיעורא דרבנן דהוא כזית ליתא דהא לאו דרבנן הוא אלא דאו' ופחות מכזית לא מחייב לא מדאו' ולא מדרבנן ומפילא שמעי' דנשים בבהמ"ז דאו' וכדקא ס"ד דהש"ס ונפשטי' האבעי' ואם תשאל היאך תפתר הא דבן לאביו מברך ע"ז כ' הרמב"ן שם תפתר כשמגיע לכלל שנותיו לפום גמרא דילן דל"ק להו בן לאביו בעיקר נפתי ואע"ג דבירושלמי אוקמוה בעונה אחריהן מה שהן אומרי' אנן לפום גמרא דילן לא מיתוקמא לן הכי וכו' ומניהי ספרים הגיהו במיעוט נפתאות ולישעמך בן מברך לאביו אלא טעות הוא דקטן אפי' הגיע לחינוך אינו מוציא אחרי' אפי' בדרבנן וכו' ומעמא דמלתא משום דחינוך מצוה דאביו הוא ואיהו לאו בר חיובא כלל וכן אמרו בהלל בשהי' מקרי קטן ורבינו הנאון ז"ל כ' עלה והא דתיאתה היא ומתני' קאמרה באמת אשה מברכת לבעלה ולית לאוקמי בשיעורא דרבנן ולאפוקי מינה שיעורא דאו' בלא ראי' אלא דבין בהא ובין בהא מברכת לו והכי משמע ודאי דדחי' הוא דדחי לה רבינא לרבא לומר מהא לא תפשוט דאיכא למימר הכי וכדרב עוירא הא לדידן דלא קיי"ל כרב עוירא תפשוט כרבא ע"כ תורף דבריו עייש"ה. וגם הרשב"א בחי' כ' דנשים חייבות בבהמ"ז דאו' ומש"ה מוציאות אנשים אפי' באכלו כדי שביעה אבל דברי הרמב"ם בפ"ה מברכות ה"א והט"ו הם כדברי הרא"ש ותר"י דאשה אינה מוציאה רק למי שלא אכל שיעורא דאו' והראב"ד בהשגות שם פסק כרמב"ן דכזית וכביצה שיעורי דאו' וכ' דהא דבן מברך לאביו ואשה לבעלה מיירי במקרי' אותו ועוני' אחריהן אמן כמבואר בירושלמי הנ"ל. והטור בס' קפ"ו כ' בשם הראב"ד דנשים בבהמ"ז דאו' ומוציאות אחרי' אפי' באכלו שיעור דאו' ואח"כ מביא דברי התוס' והרמב"ם דלא אפשיטא האבעי' ואינן מוציאות רק למי שאכל שיעורא דרבנן וכן פסק השו"ע שם ס"א וע"ע תוס' סוכה ל"ח ע"א ד"ה באמת והגי"א פ"ק דמגילה ותשוי' שער אפרים סי' י"א וי"ב.

קטן חייב מדרבנן כדי לחנכו כמבואר לעיל ואם אכל שיעורא דאו' מברך לאביו שלא אכל רק כזית לדעת רוב הפוסקי' דלעיל וכ"פ בטוש"ע שם ס"ב אבל אם הקטן ג"כ לא אכל רק שיעורא דרבנן דאז הוי תרי דרבנן כ' התוס' במגילה י"ט ע"ב דאינו מוציא ועיין מנ"א ס"ק ג' דמש"ם פסחים קט"ז ע"ב גבי סומא משמע דיכול להוציא אפי' בתרי דרבנן עייש"ה ובסי' תרס"ג מ"ש בשם הרא"ש לחלק בין מגילה לבהמ"ז.

קטן אינו מוציא האשה שאכלה כדי שביעה דשמא נשים בבהמ"ז דאו' [מג"א שם וכ' המחצית השקל דלפ"ז ה"ה גדול שלא אכל אלא שיעורא דרבנן אינו יכול להוציא אשה שאכלה שיעורא דאו' אך זהו רק לבה"ג אבל לדעת שאר פוסקי' דקי"ל כותייהו כמבואר לעיל איש יכול להוציא אפי' איש אחר שאכל שיעורא דאו' אפי' אי המוציא לא אכל רק כזית משום ערבות וכנ"ל].

ועתה נבא לבאר פרטי הברכות שלאחר האכילה ושתייה.

(א) ברכת המזון שהן ד' ברכות עם ברכת הטוב והמטיב אשר תקנוה ביבנה ונתבאר כבר לעיל בשער א' סי' ד' עי"ש ברכה זו מברכי' על כל דבר שמברכי' לפניו המוציא ודיני ברכת המוציא מבוארי' לעיל גבי ברכת המוציא עיי"ש.

(ב) ברכה אחת מעין שלש על מיני מזון נפח הברכה זו מבוארת בסי' ברכות דף מ"ד ע"א בא"י אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ד' אלקינו על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל מקדשך ועל מזבחך ותבנה ירושלם עיר קדשך במהרה בימינו והעלינו לתוכה ושמחנו בה [כן הוא הגי' בש"ס שלפנינו ועל הגליון נכתב ושמחנו בבנינה] כי אתה טוב ומטיב לכל [ונכתב על הגליון כי אתה ד' טוב ומטיב לכל] בא"י על הארץ ועל המחיה ע"כ וברי"ף הנפחא כך על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שנתת לעמך והנחלת את אבותינו רחם ד' אלקינו על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך ובנה את ירושלם עירך במהרה בימינו ונאכל מפריה ונשבע מטובה ונברכך עליה בקדושה ובטהרה כי אל טוב ומטיב אתה בא"י על הארץ ועל המחיה ע"כ וברא"ש איכא ג"כ שינוי בין מנפח שהיא בש"ס שלפנינו ובין מנפח הרי"ף ז"ל דזה נפח הרא"ש על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת אבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ד' אלקינו על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך והעלנו לתוכה ושמחנו בה כי אתה טוב ומטיב לכל בא"י על הארץ ועל המחיה ע"כ ונפחת הרמב"ם היא ג"כ נפחא אחריתי וז"ל ס"ג מברכות הי"ג וזו היא ברכה א' מעין שלש בא"י אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית ושהנחלת את אבותינו רחם ד' אלקינו עלינו ועל ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך והעלנו לתוכה ושמחנו בבנינה ונברכך עליה בקדושה ובטהרה בא"י על הארץ ועל המחיה ע"כ וכ' תר"י דעל המחיה היא מעין ברכת הזן ועל ארץ חמדה מעין ברכת הארץ רחם ד' אלקינו מעין בונה ירושלם כי אל טוב ומטיב אתה מעין הברכה אחרונה ואע"פ שיש בה מעין ברכה רביעית לא אמרי' מעין ד' מפני שלא הזכיר אלא שלש של תורה עכ"ל ולפי נפח הרמב"ם דליתא כי אל טוב ומטיב אתה שפיר הוי רק מעין ג' ולא מעין ד' וברמב"ם ליתא ג"כ ועל תנובת השדה וכן ליתא שם לאכול מפריה ולשבוע מטובה וגם לא ונאכל מפריה ונשבע מטובה. ועיין ברמב"ם פ"ח מברכות הי"ד גבי ברכה א' מעין ג' על ה' מיני פירות דשם אי' ועל תנובת השדה ומזה מבואר לפענ"ד דטעות הסופרים בפ"ג מברכות שהשמיטו ועל תנובת גבי ברכה א' מעין ג' על מיני מזון דשם ראוי יותר לומר ועל תנובת השדה כמבואר בתר"י ז"ל שכ' וי"א על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ואין זה נכון כי לשון על תנובת השדה לא הותקן אלא על ה' המיני' בלבד וכשאומרן

על המחיה ועל הכלכלה יאמר על תנובת השדה שזה מעין ברכת הזן אבל ביין אינו מעין ברכת הזן אלא על הגפן ועל פרי הגפן וכן בפירות על העץ ועל פרי העץ הוא מעין ברכת הזן ומיד שאמר על העץ ועל פרי העץ יש לו לומר על ארץ חמדה וכו' אבל לשון על תנובת השדה אינו נופל אלא בה' המיני' כענין שנאמר ויאכל תנובת שדי עכ"ל הרי דיותר ראוי לומר על תנובת השדה על מיני מזונות מעל מיני פירות וא"כ בודאי טעות הדפוס הוא בפ"ג מה שהשמיט ועל תנובת השדה. וככל בו ס' כ"ד גבי על המחיה יש ועל תנובת השדה ולא בעל העץ עי"ש דיש עוד איזה שינויים בין הנך תרי ברכות.

ובענין כי אל טוב ומטיב שהשמיט ג"כ הרמב"ם בפ"ג שם כ' בפ"ח שם ויש מי שמוסיף בברכה שמעין ג' קודם חתימה כי אל טוב ומטיב אתה שהיא מעין ברכה רביעית ויש מי שאומר שלא תקנו ברכה רביעית אלא בבהמ"ז בלבד ע"כ ובטור ס' ר"ח כ' דבכל הנסחאות ישנו כי אתה ד' טוב ומטיב וקורי' אותה מעין ג' על שם ג' שהן מדאו' כדברי התר"י הנ"ל.

ונסח ברכה זו בטור היא כנסח הרא"ש רק אחר ועל ציון משכן כבודך מוסיף הטור לאמר ועל מזבחך ועל היכלך ובנה ירושלם עיר הקדש במהרה בימינו והעלינו לתוכה וכו' כי אתה ד' טוב וכו' בא"י על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה ע"כ ועיין ב"י שם דבה"ג חופס עיקר לחתום רק על הארץ ועל המחיה ולא להוסיף ועל הכלכלה כדברי הטור. ובשם סמ"ג כ' הטור שם אחר כי אתה ד' טוב ומטיב לכל י"ל ונודה לך על הארץ ועל המחיה כדי שיהי' מעין חתימה סמוך לחתימה וגם י"א לאמר ונאכל מפריה ונשבע מטובה [וכן הוא בנסח הרי"ף כמבואר לעיל] ואין לאומרו שאין לחמוד הארץ בשביל פריה וטובה אלא לקיים מצות התלויות בה ע"כ ובה"ג ישנו וא"א הרא"ש ז"ל לא הי' אומרו וגם לא הי' אומר ונודה לך ע"כ ובב"י כ' טעם האומרים ונאכל מפריה וכו' אין התכלית בשביל האכילה אלא מה שאומר אח"כ ונברכך עליה בקדושה ובטהרה זהו התכלית אלא משום דברכה אתי' מפני האכילה אומר ונאכל מפריה ונשבע מטובה וגם במעמו של הרא"ש דלא הי' אומר ונודה לך משום דמאחר שאומר סמוך לחתימה ונברכך עליה בקדושה ובטהרה שפיר הוי מעין חתימה סמוך לחתימה עי"ש. ובמג"א שם ס"ק ט"ז הנסח כנסחת הטור בתוספת תיבת עלינו בין רחם ד' אלקינו ובין על ישראל עמך כמו שהוא ברמב"ם. ובתוספת ונודה לך על הארץ ועל המחיה ובחתימה חותם ג"כ ועל הכלכלה עי"ש.

א' בירושלמי פ' כ"מ מהו להזכיר בה מעין המאורע א"ר אבא בר זימנא ר"ז הוי מזכיר בה מעין המאורע א"ר ירמי' הואיל וחש לה ר"ז צייכי' אנו מיחוש ע"כ ופסק הרמב"ם כן שכ"כ סמ"ג דברכות ובשבתות וימים טובים אומר בברכה זו בכללה מעין קדושת היום כדרך שמזכיר בבהמ"ז ע"כ אמנם בתוס' ברכות ס"פ כ"מ כ' ובספר המיימוני מצריך להזכיר בה מעין המאורע בשבת וי"ט וכן משמע בירושלמי ומיהו לא נהגו העולם כן ויכול להיות שמזכירי' מעין המאורע היינו דוקא בזמניהם שהיו רגילי' לקבוע איין ואמיני פירות אבל האידנא לא קבעי ע"כ והרא"ש שם מביא הירושלמי וכ' וקודם שיאמר כי אתה טוב ומטיב לכל יאמר בשבת ונחמנו ביום המנוחה הזה וביו"ט ור"ח וזכרנו לטובה ביום סלוני זה ע"כ וכ"כ תר"י שם וכ"כ הטור בס' ר"ח דצריך להזכיר מעין המאורע בשבת יאמר

קודם כי אתה וכו' ובב"י כ' בשם הרוקח דמוהר"ם הי' אומר בשבת ורצה והחליצנו ביום השבת הזה וביו"ט וזכרנו לטובה ביום חג סלוני הזה וברה"ח וזכרנו לטובה ביום ר"ח הזה. ובחנוכה ופורים כ' המג"י דאין אומרי' מעין המאורע וכ"פ בשו"ע שם ס"ב וכ' המג"א להזכיר בשבת ורצה והחליצנו ביום השבת הזה וביו"ט ור"ח וזכרנו לטובה וכו' כמוהר"ם וכן הוא בסידורי' שלנו. ואם לא הזכיר מעין המאורע יצא משום דהרבה פוסקי' לא הצריכו להזכיר וע"כ יש לסמוך עליהם בדיעבד עכ"פ. והטעם שאין מזכירי' בחנוכה ופורים כ' הלבוש משום דעל הנסים הודאה הוא ראוי להזכירו בהודאה דהיינו בתפלה קודם ועל כלם ובבהמ"ז קודם ועל הכל משא"כ בברכה א' מעין ג' שאין בה הודאה כי אם במה שאומר ונודה לך על הארץ ושם אינו ראוי להפסיק שיהי' מעין חתימה סמוך לחתימה ובמעדני מלך כ' הטעם דבירושלמי לא הוזכר חנוכה ופורים ואפשר הטעם כיון דלא הוזכרו בתורה עיי"ש וצ"ע דבירושלמי גם שבת ויו"ט ור"ח לא הוזכרו בפירוש אלא סתם נאמר שם מעין המאורע והוא כולל הכל ומנ"ל לאפוקי חנוכה ופורים וע"כ י"ל כטעם הלבוש.

ועל איזה מיני מזון שמברכי' ברכה זו ע"ז נרס' במס' ברכות מ"ד ע"א א"ר יעקב בר אידי א"ר חנינא כל שהוא מהמשת המינים בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה א' מעין ג' ופירש"י ז"ל חמשת המינים כולם מין דגן חטי' ושעורים וכוסמי' ושבולת שועל ושיפון כוסמין מין חטה שבולת שועל ושיפון מין שעורה מברך עליו במ"מ אם עשאו תבשיל ע"כ וכ' הרמב"ם ז"ל פ"ג מברכות הי"א וכל שמברכי' בתחלה במ"מ מברכי' בסוף לאחריו ברכה א' מעין ג' חוץ מן האורז בד"א שאכל מכזית ולמעלה וכו' ועיין כ"מ שם שכ' וז"ל והרא"ש ז"ל כ' ס' הנזכר ירושלמי כל שאומר אחריו ג' ברכות אומר לפנינו המוציא כל שא"א אחריו ג' ברכות א"א לפנינו המוציא ולרבינו שכ' חוץ מן האורז י"ל דסבר דסליג אנמרא דידן ונתן טעם לדבריו דאין למדין מן הכללות עכ"ל הנה מ"ש הרמב"ם חוץ מן האורז כונתו להא דאי' במס' ברכות ל"ז ע"א גבי הכוסס את האורז שחנו אפאו ובשלו אע"פ שהפרוסות קיימות בתחלה מברך עליו במ"מ ולבסוף לר"ג ברכה א' מעין ג' ולרבנן רק בנ"ר וקי"ל כרבנן וא"כ באורז בתחלה במ"מ ולבסוף בנ"ר וז"ש הרמב"ם חוץ מן האורז דאע"ג דבתחלה במ"מ אפ"ה לבסוף אין מברכי' מעין ג' אלא בנ"ר וזה פשוט. ואולם באורז אי' גם בירושלמי ס' כ"מ אפי' ובשלה אע"פ שהפרוסות קיימות אומר עליו במ"מ וא"צ אחריו לברך עיי"ש ובהיות כן דברי הכ"מ תמוהי' מאוד מאין יצא לו דס"ל להרמב"ם דירושלמי חולק אתלמודא דידן דהרי גם בירושלמי א"י להדי' באורז בתחלה במ"מ ולבסוף א"צ ברכה דהיינו ברכה מעין שלש כמו בתלמודא דידן וצע"ג ליישב דברי הכ"מ.

והנה כבר ארז"ל אין למדי' מן הכללות אפי' במקום שנאמר בהן חוץ וגם כאן אע"פ שכללא כיילו לברך בי"כ מעין ג' למה שמברכי' לפנינו במ"מ חוץ מן האורז יש עוד דברי' אע"פ שמברכי' עליהם בתחלה במ"מ אפ"ה בסוף אין מברכי' מעין ג' והם אם עירב קמח דוחן או של שאר מיני קטניות עם קמח של א' מה' מיני דגן ובשלו בקדרה ואין בקמח מה' מיני דגן כדי שיאכל כזית מין דגן בכדי אכילת פרס דאז מברך בתחלה במ"מ ולבסוף בורא נפשות רבות כדאי' בשו"ע

סי' ר"ח ס"ש ועיין במג"א שם ס"ק ט"ו ובא"ר שם. וכן יש נוהגי דמברך בסוף ברכה א' מעין שלש ולא בהמ"ז אע"ג דמברכי' בתחלה המוציא והוא בעירב קמח דוחן או של שאר מיני קטניות עם קמח של א' מה' מיני דגן ואפאה ועשה ממנו פת ואין בקמח מה' מיני דגן כדי שיאכל כזית דגן בכדי אכילת פרס דמברך בתחלה המוציא ולבסוף רק ברכה א' מעין שלש ולא ג' ברכות כמבואר שם בסי' ר"ח.

ובכוסס את החטה דמברכי' תחלה בורא פרי האדמה מסופקי' התוס' בברכה אחרונה אי יברך מעין ג' כדאי' בדבריהם ל"ז ע"א ד"ה הכוסס ובישו"ע שם ס"ד ויבואר עוד להלן אי"ה. ודברי' שמברכי' עליהם תחלה במ"מ ובסוף ברכה א' מעין ג' מבוארי' לעיל גבי ברכת במ"מ עי"ש.

(ג) ברכה אחת מעין שלש על הפירות גרס' בפ' כ"מ א"ל אביי לרב דימי מאי ניהו ברכה א'-מעין ג' א"ל אפירי דעץ על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה וכו' מיחתם במאי חתים כי אתא ר"ד אמר רב חתים בר"ח ברוך מקדש ישראל ור"ח [אע"ג דדמי' לתירתי] הכא מאי רח"א על הארץ ועל פירותיה ור"י אמר על הארץ ועל הפירות א"ר עמרם ול"פ הא לן והא להו [הכא מאי מי מחתמי' בתרתי כה"ג כגון על הארץ ועל הפירות ולא הוי חתימה בשתים ממש כדמפרש לה בפ"ג שאכלו. הא לן והא להו, ר"ח מבבל ובבבל חתמו על הארץ ועל פירותיה ור"י מא"י והתם חתמו על הפירות] מתקיף לה רנב"י אינהו אכלו ואנן מברכי' [על פירותיה אא"י לחודי' קאי ואנן לא אכלי' מיניהו ומברכי' עלייהו] אלא איפוך ר"ח אמר על הארץ ועל הפירות ר"י אמר על הארץ ועל פירותיה ע"כ.

והנה נסח ברכה זו היא כנסח ברכת מעין ג' על מיני מזונות המבוארת בס"ק שלפני זה רק במקום על המחיה ועל הכלכלה אומרי' בברכה זו על העץ ועל פרי העץ ובחתימה אומרי' ג"כ במקום על הארץ ועל המחיה בא"י על הארץ ועל פירותיה ובחו"ל על הארץ ועל הפירות והא דחתמי' בשתים מפרש בגמ' שם מ"ש ע"א דהוי רק א' ארץ דמפקא פירות עי"ש.

וכבר הבאתי בס"ק שלפני זה דברי תר"י דבברכת מעין ג' על הפירות אין לומר ועל תנובת השדה כי אין זה נופל אלא במיני דגן דכתי' ויאכל תנובת שדי אבל בנסח הרי"ף והרמב"ם א' וכ"כ המג"א ס' ר"ח ס"ק ט"ז לאמרו וכן אנו אומרים. כשמביאי' פירות חו"ל לארץ ישראל כ' תר"י שאין לשנות המטבע של חו"ל כן הוא בתר"י על הרי"ף שלפנינו והב"י ס' ר"ח מביא בשם הרר"י וכשמביאי' פירות חו"ל [צ"ל לחו"ל] מאי על הספק א"צ לשנות המטבע של חו"ל אבל הרשב"א כ' ומסתברא שאפי' בחו"ל אי אכיל פירות הבאים מן הארץ מברך על הארץ ועל פירותיה דהא למאי דס"ל מעיקרא דר"ח אמר על הארץ ועל פירותיה לא הוי קשי' לן אלא אינהו אכלי ואנן מברכי' אלמא כל היכא דאכלין אנן מברכים על פירותיה עכ"ל וכ"פ המחבר שם כהרשב"א. בחו"ל הסמוכה לא"י א"צ לשנות מטבע הברכה שמא הפירות מא"י הן ול"ח לזה (מג"א שם בשם הב"ח דמפרש כן דברי הרר"י דל"פ אהרשב"א עי"ש).

ועל איזה פירות דמברכי' מעין ג' אי' בס"פ כ"מ אכל ענבים תאנים ורמונים מברך אחריהם ג' ברכות דברי ר"ג והכ"א ברכה א' מעין שלש ר"ע אומר אפי' אכל שלק והוא מזונו מברך עליו ג' ברכות ואפלגו בגמ' בפירוש הקרא דארץ חטה וגו'

אי הפסיק הענין או לא ואמר רבה בר מרי אריב"ל שם בכל שהוא מז' המינים בתחלה מברך בורא פרי העץ ולבסוף ברכה א' מעין ג' ופירש"י ז"ל כל שהוא מז' המינים משאר שבעת המינים האמורי' בפסוק ואינו מין דגן ע"כ וכ"כ הרי"ף והרא"ש שם והרמב"ם ברפ"ח מברכות כ' כל פירות האילן מברכי' עליהן בתחלה בפה"ע ולבסוף בנ"ר חוץ מחמשת המיני' הכתובי' בתורה והם ענבים ורמונים ותאנים וזתים ותמרים שהוא מברך עליהן בסוף ברכה א' מעין ג' ע"כ ושם בה"ד כ' ברכה א' מעין ג' של חמשת המינין של פירות ושל יין היא של מיני דגן אלא שעל הפירות הוא אומר על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השרה ועל ארץ חמדה וכו' וחותם בשתיהן על הארץ ועל הפירות ואם הי' בארץ ישראל חותם על הארץ ועל פירותיה ע"כ וכ"פ בטוש"ע סי' ר"ח ונתן הטור הטעם שמתוך חשיבות פירות אלו שנשתבח בהם א"י קבעו להם ברכה בפ"ע עי"ש . וכמו דעל המחיה ועל הכלכלה הוא במקום ברכת הזן כ"כ על העץ ועל פרי העץ הוא מעין ברכת הזן כ"כ הטור שם .

ועיין בתוס' ברכות ל"ט ע"א ד"ה הכוסס שכ' וז"ל ומיהו בלאחריו יש לספק [בכוסס חטה] מאי מברכי' אם מברכי' על המחיה ועל הכלכלה ומסיים על האדמה ועל פרי האדמה דלא אשכחן ברכה על המחיה ועל הכלכלה אלא היכא דבריך עלייהו ברישא קודם אכילה במ"מ ור"ת הגיה במחזור שלו על האדמה ועל פרי האדמה וחזר בו דלא אשכחן בשום מקום הך ברכה דלקמן מפרש ברכה א' מעין ג' וקאמר בה' המיני' על הארץ ועל המחיה ועל ז' המיני' על הארץ ועל הפירות ועל האדמה ועל פרי האדמה לא הזכיר ועוד וכו' אבל הכוסס את החטה חי דלא חשיבא אכילתו כ"כ אע"ג דהיא מן ה' המיני' אינו מברך ברכה אחרי' מעין ג' אלא בנ"ר ומיהו אומר הר"י שיש לספק שמא הכמי' כיילי' לי' בההוא מין דגן ולא עשאו פת וכו' ונכון להחמיר שאין לאכול קליות או חטי' שלוקות אלא בתוך הסעודה שאז בהמ"ז פוטרתן אם לא נתמעכו יפה ובירושלמי יש שגם האמוראי' היו מסופקי' דקאמר הדין דאכל סלת פירוש קליות מאי מברך בסופה ר' ירמיה אמר לא אכלית סלת מן יומא וכו' עכ"ל וכ"כ הרא"ש שם אבל בה"ג ורמב"ם כ' דמברך בנ"ר אחריהן ומביא הטור בסי' ר"ח דבריהם ודברי התוס' וכן הוא בשו"ע שם ס"ר עיין מג"א ס"ק ז' .

(ד) ברכה אחת מעין שלש על היין ברכה זו לא נזכרה בתלמודא דידן לפי גי' הספרי' שלפנינו רק בקמאי ז"ל עיין תוס' ברכות מ"ד ע"א ד"ה על דכ' וז"ל אבל על היין מברכי' על הגפן ועל פרי הגפן דכיון דיין קובע ברכה לעצמו משום חבבותי' ה"ה לאחריו ובחתימה יש שחותמי' על הארץ ועל הפירות ויש שחותמי' על הגפן ועל פרי הגפן מיהו לכאורה משמע דא"צ לשנות החתימה שהרי אין אנו משני' רק לומר פרי הגפן במקום פרי העץ אבל בעלמא היכא דלא מברכי' על העץ אלא על הארץ ועל הפירות ביין נמי אין לשנות עכ"ל . ועיין בריב"ף ורא"ש דכ' דחמרא על הגפן ועל פרי הגפן מיחתם במאי חתים וכו' מזה משמע להדי' שהי' כתוב כן בגירסת גמרא שלהם .

והנה הם ז"ל כ' לחתום על הארץ ועל פרי הגפן וכ"כ תר"י שם דאין לחתום על הגפן ועל פרי הגפן אלא כמו שבחתימת ה' המינים ופירות העץ של ז' המינים מזכיר על הארץ ה"ה נמי שביין צ"ל על הארץ שאין ביניהם שינוי אלא שביין

כשמזכיר שם פרי צ"ל שם פרטי שצ"ל העץ שנברא בו ולומר פרי הגפן וכבל שאר המינים די שיאמר פרי העץ שהוא שם כולל אבל הארץ לעולם עומדת ובכלן יש להזכיר בחתימה על הארץ עכ"ל אבל הרמב"ם פ"ח מברכות פסק דאין מברך על הגפן ועל פרי הגפן וחותם על הארץ ועל הפירות כמו בשאר פירות עי"ש בכ"מ דהראב"ד חולק וס"ל לחתום על הארץ ועל פרי הגפן וכרי"ף ורא"ש ז"ל וכ"פ הטור סי' ר"ח ובשו"ע שם לא הכריע וכ' הט"ז ס"ק י"ד כיון דלמ"ד לחתום ועל הפירות מודה דאם מסיים ועל פרי הגפן דשפיר עביד ולמ"ד ועל פה"ג לא סגי לחתום ועל הפירות ע"כ טפי עדיף לומר מה דמהני לכ"ע ומש"ה יש לחתום על הארץ ועל פה"ג. וכ"כ המג"א שם ס"ק י"ז וכן עמא דבר.

אם חתם ולא הזכיר הארץ רק על הגפן ועל פה"ג אי יצא עיין מג"א ס"ק י"ז ומחצית השקל שם.

אם אכל דייסא או שאר מיני מזונות דמברך עליהם מעין ג' ואכל גם תאני' ושתי חמרא כ' התוס' ב"כ מ"ד ע"א בשם ר"ח דמברך באי' אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה על הגפן ועל פרי הגפן ועל העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה וכו' וחותם באי' על הארץ ועל המחיה ועל הפירות ולא הוי חתימה בשתים דהארץ היא המוציאה המחיה והפירות עכ"ל. וזהו לפי שיטת התוס' דחותם גם בין על הארץ ועל הפירות אבל הרא"ש לפי שיטתו דבין חותם על הארץ ועל פה"ג כ' בשם ר"ח ז"ל בזה לחתום על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות ע"ש. וכ"כ תר"י רק לפי שיטתם דעל הפירות לא יאמר ועל תנובת השדה כ' לומר ועל תנובת השדה קודם ועל פרי הגפן וזה נסתתם באי' אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל הגפן ועל פה"ג ועל העץ ועל פרי העץ ועל ארץ חמדה וכו' ובחתימה באי' על הארץ ועל המחיה ועל פה"ג ועל פרי העץ עי"ש. והרמב"ם פ"ח מברכות כ' כדברי התוס' לחתום על הארץ ועל המחיה ועל הפירות משום דגם לדעתו בין אינו חותם אלא על הארץ ועל הפירות והטור סי' ר"ח כ' כהרא"ש וכ"פ בשו"ע שם ס"ב ועיין מג"א שם ס"ק כ' ומחצית השקל שם דלפי דברי המחבר דלא הכריע ביין לחודי' אי יחתום על הארץ ועל פה"ג או על הארץ ועל הפירות ונהי דקי"ל דיאמר על הארץ ועל פה"ג וכמ"ש למעלה בשם הט"ז ומג"א כאן כיון דבלא"ה צ"ל ועל הפירות אפשר לומר דא"צ תו לחתום ועל פה"ג ע"ש. ומיהו לכל הפיסקים צריך תחלה להזכיר של מיני מזונות ואח"כ של יין ואח"כ של שאר פירות והטעם כ' הטור בסי' ר"א דיין כיון שברכתו חשובה קודמת בין בברכה ראשונה ובין בברכה אחרונה וע"כ כשכולל ברכת היין עם ברכת שאר פירות צריך להזכיר תחלה על הגפן ועל פה"ג ואח"כ על העץ ועל פרי העץ ומיהו מעשה קדירה כגון חטי' ושעורי' קודמי' ליין לפי שברכתן במ"מ שהיא חשובה ומבוררת וגם קודמי' לו בפסוק וכן הוא בשו"ע סי' ר"ח ס"ב.

ואם אוכל פירות מז' המיני' ותפוחי' כ' הרא"ש ס"פ כ"מ דא"צ לברך בנ"ר על התפוחי' מפני שגם הם פרי עץ הם ונפטרו בברכת על העץ ועל פרי העץ אבל אם שתה יין ואכל תפוחי' צריך לברך על התפוחי' וכן אם אכל בשר ושתה יין או אכל מז' המינים ע"כ וגם הרמב"ם פ"ח מברכות פסק דאם אכל בשר ושתה יין מברך בסוף ע"ז בפ"ע וע"ז בפ"ע ואם אכל תאנים או ענבים ותפוחים ואגסים וכיו"ב מברך בסוף ברכה א' מעין ג' והיא כוללת הכל מפני שכלן פירות העץ וכן כל

כיו"ב עכ"ל . הנה הזכיר הרמב"ם ב' דינים מהנך שהזכיר הרא"ש אבל הדין השלישי דהיינו באכל תפוחי' ושתה יין דגם בזה לדעת הרא"ש מברך על כל או"א בפ"ע לא הזכיר וכבר העיר הב"י בס' ר"ח וכ' דמ"מ יש לדקדק דפסק כהרא"ש אמנם הרשב"א כ' דה"ה בשותה יין ואוכל תפוחי' לאותם שחותמי' בין על הארץ ועל הפירות כבר נכללו גם התפוחי' בהם דגם הם פירות הם אבל אי חתם על היין על הארץ ועל פה"ג א"כ זו ברכה פרטית ואינה כוללת אפי' שאר פירות דז' המינים ומכ"ש תפוחי' וכיו"ב וע"כ צריך לברך על כל או"א בפ"ע . והנה הרמב"ם פסק דחותם ביין על הארץ ועל הפירות כמבואר לעיל לפ"ז י"ל דיוצא גם באכל תפוחי' עם שתיית היין ודלא כהרא"ש ז"ל דהרא"ש לטעמי' דס"ל ביין לחתום על הארץ ועל פ"ג לכן שפיר פסק דלא יצא באכל תפוחי' ושתה יין וצריך לברך בנ"ר על התפוחי' משא"כ להרמב"ם וכסברת הרשב"א הנ"ל וע"כ יש לתמוה על רבינו ב"י שכ' דיש לדקדק דסובר הרמב"ם כהרא"ש דהא לפי דברי הרשב"א שמביא הוא עצמו אח"ז מבואר ההיפוך וצ"ע והגמ"י בשם סמ"ק כ' דנפשטו התפוחי' בברכת היין . אמנם במרדכי פ' כ"מ פסק דוקא בהנך שברכותיהן שוות דכלהו מעין ג' יכול לכלול אבל בנ"ר לא שייכא למעין ג' לא לומר מעין ג' ולפשוט בנ"ר ולא לכוללה עמהם ומביא הב"י שם דבריו וכ' דכל הפוסקי' חולקים עליו הלכך אין לסמוך על דבריו עכ"ל ובד"מ שם רוצה להשוות המרדכי עם כל הפוסקים וכ' דהמרדכי אפשר דלא מירי אלא באכל מיני מזונות ופרי כגון תפוח אבל אם אכל פירות מז' המינים וחפוח מורה לשאר פוסקי' דכולל עמהם עיי"ש ובשו"ע שם ס"ג פסק ככל הפוסקים .

אכל מה' המיני' וגם מיני לפתן כגון בשר ודגים אין ברכת על המחיה פושטת מיני לפתן כ"כ השור בשם הרא"ש דהוא ה' סבור דפשוט אבל הרא"ש לא הסכים לדעתו וכ' הב"י הטעם משום דמיני דגן מסעד סעדי ומיני לפתן מיזן זיני אבל מיסעד לא סעדי ולא שייכא אהדדי וכ"פ בשו"ע שם ס"ג ע"ין ב"ח וט"ז ס"ק ט"ז שנהגו טעמי' אחרי' לזה .

שתה יין ואכל ענבים כ' השור בשם הר"ר יחיאל ז"ל דהי' ג"ל דא"צ להזכיר על העץ ועל פרי העץ בברכה אחרונה דגם ענבים פרי הגפן הם וגם בברכה ראשונה שברך על היין יפשוט מלברך על הענבים אבל אביו הרא"ש ז"ל לא הודה לו לא בברכה ראשונה ולא בברכה אחרונה ודטעם כ' הב"י שם בשלמא ענבים ותפוחים דשניהם ברכתן הראשונה בפה"ע ש"ך לומר דברכה אחרונה על העץ ועל פרי העץ פיטר גם התפוחים משא"כ כאן דיין ברכה הראשונה בפה"ג וענבים בפה"ע לא אמרי' דבכת על הגפן ועל פה"ג פיטרתן . ואח"כ כ' השור שם ומ"מ הסכים לזה שאם בירך על הענבים בפה"ג יצא מידי דהוי שאם בירך על פירות העץ בפה"א דיצא . ומפ"ש הב"י את דבריו רמ"ש בתחלה דלא הסכים הרא"ש עם הר"ר יחיאל לא בברכה ראשונה ולא בברכה אחרונה היינו משום דהרר"י ה' סובר דלכתחלה מברך על היין בתחלה ופושט את הענבים ע"ז לא הודה לו הרא"ש ז"ל דלכתחלה צריך לברך על כל דבר בפרטו הראוי לו אבל בדיעבד אם בירך על הענבים בפה"ג בין שברך עליהן בפ"ע בין שברך על היין ומ"כ לפשוט הענבים בברכה זו ע"ז קאמר דשור אח"כ דהסכים הרא"ש ז"ל דיצא מידי דהוי אפרי העץ אע"ג דלכתחלה צריך לברך בפה"ע אם בדיעבד בירך בפה"א יצא ה"ה הכא . ואח"כ מביא הב"י שם

בשם רש"י ז"ל בפ' כ"מ נחלק בין חד מינא אם טעה ובירך על פירות האילן בפה"א אז יצא אבל אם ה' לפניו צנון וזית ובירך על הצנון לא פטר הזית אמנם תר"י כ' דזהו דוקא בלא נתכוין בשעה שברך בפה"א לפטור את של עץ ומשמע דבנתכוין יצא עי"ש . ועפ"ז הם דבריו בשו"ע שם סי"ד שתה יין דמברך בפה"ג ואכל ענבים צריך לברך עליהם בפה"ע וכן בברכה אחרונה צריך להזכיר על העץ ועל פה"ע ובסט"ו פסק אם בדיעבד בירך על הענבים בפה"ג או אחריהם על הגפן יצא . אמנם הטו"ז שם מפרש דברי הטור דהם כדברי רש"י ומ"ש תהלה דהרא"ש לא הסכים להרר"י היינו מה שהי' סבור בענבים ויין דמהני ברכת היין לענבים בזה לא הסכים עמו כמ"ש רש"י בצנון וזית אבל אם רק ענבים לפניו וטעה ובירך עליהם בפה"ג בזה הסכים הרא"ש עמו דיצא כמו בבירך על פירות האילן בפה"א דיצא . וכאן מירי בלא נתכוין אבל בנתכוין כ' הטו"ז דבסי' ר"ז פסק המחבר דמהני לענין בפה"ע ובפה"א ה"ה כאן לענין יין וענבים וכ"כ המג"א ס"ק כ"ג דאם שתה יין ונתכוין לפטור ענבים ויצא עי"ש .

אם שתה יין ומים מביא הטור בשם הרא"ש שאין לו לברך על המים בנ"ר דברכת היין פוטרתו אע"פ שאינה מעין ברכתו כמו דאמרי' בברכה ראשונה דיין פוטר כל מיני משקה משום חשיבתו ה"ה בברכה אחרונה וב"י כ' בשם סמ"ק דהניח בצ"ע ופסק הב"י כהרא"ש דמסתבר טעמי' וכ"פ בשו"ע שם סט"ז ועיין מג"א ס"ק כ"ד דיש חילוק בין אם היו המים או שאר משקי' לפניו בשעה שברך ברכה ראשונה על היין דאז פוטר ברכת היין אותם מברכה ראשונה ובין לא היו לפניו אז דאינו פוטר ואם יש קבע לשתיית יין עי"ש .

במשקה שאדם מסופק אי יברך לאחריו בנ"ר או על הגפן כ' הב"י דשוב לאכול דבר שצריך אחריו בנ"ר ודבר שצריך על העץ ויכלול בה על הגפן ועל פה"ג כדי לצאת י"ח ברכת אותו משקה לדעת האומרי' שצריך לברך על הגפן אבל בתה"ד כ' דלא שפיר דמי למיעבד הכי שיכלול על הספק שום נוסח אחר בברכה דמעין ג' אע"פ שאינו מוסיף שם ומלכות עי"ש בתה"ד דכונתו אם רוצה לאכול דבר שיש ספק בברכה אחרונה אי בנ"ר או מעין ג' אם יש לפניו מין א' שברכתו מעין ג' והוא ודאי והוא מעין האי דבר שרוצה לאכול דהיינו שמסופק אי הדבר שרוצה לאכול ברכתו בנ"ר או על המחיה ויש לפניו דבר שודאי ברכתו על המחיה אז יאכל או ישתה הדבר שברכתו ודאי על המחיה ויאכל או ישתה גם דבר שבודאי בנ"ר ויוצא ידי ספק ויכול לאכול גם הדבר שמסופק עליו אבל אם ספיקו הוא אם בנ"ר או על הגפן ואין לפניו יין דברכתו ודאי על הגפן אלא יש לפניו פרי העץ או מיני מזונות ורוצה לכלול עמהם בברכה על הגפן ועפה"ג בזה דעת התה"ד דאין לכלול על הספק שום תוספת אע"פ שאינו מוסיף שם ומלכות וכ"פ בשו"ע שם ס"ח ועיין טו"ז ס"ק י"ט דכ' התה"ד מיירי בלכתחלה בבא לאכול דבר הספק אבל בדיעבד שכבר אכל בודאי יוסיף ויכלול כיון שאין תקנה אחרת ומשיג על המחבר והלבוש ובמג"א מביא דברי הלבוש דיברך בנ"ר והוא ז"ל פסק דאם אין לו דבר לכלול בתוכה טוב יותר לברך על העץ דיוצא ממ"נ כמ"ש ס"ג ואם הוא משקה לא יברך אחריו כלל דיותר יש לחוש לברכה לבטלה מלאכלן בלא ברכה דברכות דרבנן עיי"ש .

(ה) ברכת בורא נפשות רבות ברכה זו נזכרה במשנה ברכות מ"ד ע"א

ובגמרא בהרבה דוכתי ונסחתה היא כפי המבואר בתוס' ברכות דף ל"ז ע"א ד"ה בורא כך בא"י אמ"ה בורא נפשות רבות וחסרונם [פי' כמו לחם ומים שא"א בלא הם] ועל כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי [כלומר על כל מה שבעולם שגם אם לא בראם יכול' העולם להחיות בלא הם שלא בראם כי אם לתענוג בעלמא כמו תפיחי' וכיו"ב ומסים] ברוך חי העולמים [ובירושלמי] ברוך אתה ד' חי העולמים עכ"ל התוס' וכן הוא ברא"ש שם רק במקום ועל כל ברא"ש הנסח על כל בלא ו"ו ועיין בב"ח ס' ר"ז דמפרש גם נסח התוס' כמו נסח הרא"ש על כל בלא ו"ו ומ"ש ועל בו"ו אינו מן הנסח אלא הוא לשון התוס' עי"ש דהוכיח כן מדעת י"א שבטור דלדידהו וחסרונן קאי לעל כל מה שבראת א"כ י"ל דגם לפי' קמא הגי' בלא ו"ו עי"ש. ובתר"י כ' ובירושלמי חותם לה בשם ומסיים הכי בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שבראת בא"י חי העולמים ונראה למורי הרב נ"י שזה מטבע קצר הוא וכיון שלא נזכר בתלמוד שלנו לא נחתם בשם מספק ונכון לומר התימת הברכה בלא שם ונימא בא"י בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שבראתן ברוך חי העולמים ופירושו בא"י אמ"ה בורא נפשות רבות וכל מה שצריך וחסרונן מלשון רק כל מחסורך ועל כל מה שבראת ברוך חי העולמים ועל כל מה שבראת דבוק עם סיף הברכה עכ"ל וברמב"ם אינו מבואר הנסחא אבל בטור ס' ר"ז מביא נסח הרא"ש על כל מה שברא בלשון נסתר ונסח תר"י על כל מה שבראת בלשון נוכח ומביא גם הירושלמי לחתום בשם וכ' דכן הי' נוהג הרא"ש ז"ל. ועיין בב"י שם דל"א שמביא הטור לומר וחסרונן על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי מלת וחסרונן דבוק עם כל מה שבראת כלו' בנ"ר ומה שחסר לנפשות הוא מוטל על כל מה שבראת והתוס' וה"א"ש כ' כפי' הראשון וכן נראה מרש"י ז"ל עכ"ל והנה מדברי תר"י לא משמע לפרש כן דגם הם כ' הנסחא כמו י"א שבטור ואפ"ה מבואר מדבריהם דוחסרונן קאי לתחלת הב'כה וצ"ע. ובדבר החתימה כ' הב"י בשם תשו' הרשב"א דהשיב למי שהביא דברי רבני צרפת לחתום בשם וז"ל אתה שמעת אני לא שמעתי ולא ראיתי מי שחותם בה ע"כ וכ' הב"י דכן ראוי לנהוג וכ"פ בשו"ע שם ובמג"א מביא הנסח כנסח הי"א שבטור שבראת בלשון נוכח. חי העולמים החי"ת בצירי שהוא דבוק (מג"א שם ושכ"כ התוס' יו"ט והא"ר כ' ששמע שהתי"ש חזר בו) ועיין בירושלמי פ' כ"מ דאי' עד כדון בתחלה בסוף ר' יונה בשם ר"ש חסידא אשר ברא מיני מעדנים לעדן בהן נפש כל חי בא"י על הארץ ועל מעדניה רבי אבא בר יעקב בשם ר' יצחק רובא ר' כשהוא אוכל בשר או ביצה הי' אומר אישר ברא נפשות רבות להחיות בהם נפש כל חי בא"י חי העולמים עד כדון בסוף בתחלה א"ר חגי בורא מיני נפשות ע"כ.

ברכת בנ"ר מברכי' אחר אכילת פרי העץ שאינם מז' המינין ועל פרי האדמה וירקות ועל כל דבר שאין גידולו מן הארץ וכן על כל משקי' ואפי' על מים לבד מן היין דכן אי' בברכות מ"ר ע"ב א"ר יצחק בר אבדימי משום רבינו על הביעא ועל הקופרא [כל מיני בשר] בתחלה מברך שהכל ולבסוף בנ"ר וכו' אבל ירקא לא ורבי יצחק אמר אפי' ירקא אבל מיא לא ור"פ אמר אפי' מיא מר זוטרא עביד כר"י בר אבדימי ור"ש בר אשי עביד כר"י וסימנך חד כתרי ותרי כחד א"ר אשי אנא זימנא דכי מדכרנא עבידנא ככלהו ע"כ וכ' התוס' והרא"ש דכן אנו נוהגי'

כר"א לברך בחר מיא ובתר יקא בנ"ר. ושם כמשנה פליגי ר"ט ורבנן בשותה מים לצמאו ומסיק הש"ס הלכתא מאי פוק הזי מה עמא דבר וכ' רש"י ז"ל היאך נוהגים וכבר נהגו לברך בתחלה שהכל ולבסוף בנ"ר וכ"כ התוס' שם. והרמב"ם פ"ח מברכות ה"א כ' כל פירות האילן מברכי' עליהן בפה"ע ולבסוף בנ"ר חוץ מה' המיני' הכתובי' בתורה וכו' ועל פירות הארץ והירקות מברכי' עליהן בתחלה בפה"א ולבסוף בנ"ר דברי' שאין גידולן מן הארץ כגון בשר וגבינה ודגים ובצים ומים וחלב ודבש וכיו"ב בתחלה מברך שהכל ולבסוף בנ"ר ע"כ וגם הטור בסי' ר"ז כ' שינוי ברכה שבין פה"ע ופה"א ובין שאין גידולו מן הארץ היינו דוקא בברכה ראשונה אבל ברכה אחרונה שוה בכלם וכו' הלכך אכל פרי העץ שאינו מז' המינים ופה"א כיון שברכה אחרונה שוה בהם מברך ברכה א' על שניהם עכ"ל וכ"פ בשו"ע שם.

ולפ"ז כללא היא דעל כל מה שמברכי' לפניו בפה"ע אם אינו מז' המיני' ועל כל מה שמברכי' לפניו בפה"א ועל כל מה שמברכי' שהכל מברכי' לאח"ו בורא נפשות רבות. אך גם מכלל זה אין למדי' כי יש אשר מברכי' עליהם בפה"א והתוס' נסתפקו אי יברך לאחריהם בורא נפשות או ברכה מעין ג' והיא הכוסס את החטה כמבואר בטוש"ע סי' ר"ח ס"ד ולעיל גבי ברכת בפה"א וברכה אחרונה שעל הפירות עיי"ש. ומש"ה פסקו התוס' וכן המחבר בשו"ע דטוב שלא לאכלו אלא בתוך הסעודה ויפטרנו בבהמ"ז. ואם אירע ואכלו שלא בתוך הסעודה עיין במג"א שם דיברך בנ"ר. ועוד יש דבתחלה במ"מ ולבסוף בנ"ר והוא אורז שטחנה ואפאה ובשלה כדא' בפ' כ"מ ובטוש"ע שם ס"ז. וכן אם ערב קמח דוחן או של שאר מיני קטניות עם קמח של ה' מיני דגן ובשלה בקדירה ואין בקמח מה' המיני' כדי שיאכל ממנו כזית דגן בכא"פ מבואר שם ס"ט דמברכי' בתחלה במ"מ ולבסוף בנ"ר וכבר הבאתי זה ג"כ לעיל גבי ברכת על המחיה. ולהיפך במי שריית צמוקים או תאנים או מי בישולם דפליגי הרשב"א והרא"ש לענין ברכה הראשונה דהרשב"א שהכל ולהרא"ש בספק דלמא בפה"ע ופסק המחבר בסי' ר"ב סי"א דיברך שהכל ויוצא אף להרא"ש היינו ידי ברכה הראשונה אבל בברכה האחרונה עדיין הספק דלמא ברכה מעין שלש כהרא"ש או בנ"ר כהרשב"א וע"כ פסק המחבר שם דירא שמים לא ישתה רק בתוך הסעודה או יאכל פרי מז' המינים וגם ישתה מים כדי שיצטרך לברך מעין ג' ובנ"ר וכבר בררתי גם זה לעיל ודוק בכל זה.

פתחי שערים

מבוא השערים המבאר גדר וכללי התקנות מחברת ראשונה צד 1 עד צד XXI

שער א' תקנות משה רבינו ע"ה

סי' א' שואלין ודורשין בחג בענינו של יום " " "	1 " 2
סי' ב' שואלי' ודורשי' בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום	2 " 6
סי' ג' קורין בתורה ברבים בשבתות וי"ט בר"ח בחוה"מ ובשני וחמישי בשחרית	6 " 9

		מחברת ראשונה צד	עד צד
סי'	ד'	ברכת הזן בברכת המזון ומבוארי' ג"כ תקנת יהושע לברך ברכת הארץ ותקנת דוד ושלמה לברך ברכת בונה ירושלם ותקנת חכמי המשנה ביבנה לברך ברכת הטוב והמטיב	9 „ 27
סי'	ה'	שמנה משמרות בעבודת בית המקדש ומבואר ג"כ מה שהוסיפו שמואל ודוד והעמידן על כ"ד	27 „ 40
סי'	ו'	שבעת ימי המשתה לבתולה הנשאת ומבואר ג"כ התקנה אשר תקנו חכמי' לאלמנה ג' ימים לשמחה	40 „ 51
סי'	ז'	שבעת ימי אבילות	51 „ 53

שער ב' תקנות יהושע בן נון

סי'	ח'	ברכת הארץ בברכת המזון	54 —
סי'	ט'	מרעין בשל אחרים ואין בו משום גזל	54 „ 56
סי'	י'	רשאין ללקט עצים בשדה חבירו	56 „ 57
סי'	י"א	רשאין ללקט עשבים בכל מקום חוץ משדה תלתן	57 „ 58
סי'	י"ב	רשאי' לקטום נטיעות ליטע או להרכיב מן האילן בכ"מ חוץ מגרופיות של זית	58 „ 59
סי'	י"ג	רשאי' בני העיר להסתפק מן המעין אפי' ביצא מתחלה	59 „ 60
סי'	י"ד	רשאי' להטיל חבה לצוד דגים בימה של טבריה ובלבד שלא יפרסו קלע ויעמידו הספינה	60 „ 61
סי'	ט"ו	רשאי' לפנות אחורי הגדר ואפי' בשדה מלאה כרכום	61 „ 62
סי'	ט"ז	רשאי' להסתלק לצידי הדרכים מפני יתידות הדרכים	62 „ —
סי'	י"ז	התועה בין הכרמים רשאי להיות מפסיג ועולה מפסיג ויורד עד שיצא לדרכו	62 „ 63
סי'	י"ח	מת מצוה קונה את מקומו	63 „ 64
סי'	י"ט	בשעת הוצאת זבלים רשאי להוציא את זבלו לרה"ר ולצברו שם כל שלשים יום	64 „ 65
סי'	כ'	אם נתיישבו דבורים על סוכו של חבירו רשאי לירד לתוך שדה חבירו לקצוץ את סוכו וזה נוטל ממנו דמי סוכו. וכן אם זה בא בחביתו של יין וזה בבדו של דבש ונסדקה חבית של דבש רשאי בעל הדבש לשפוך יינו של זה להציל דובשנו וזה נוטל דמי יינו מתוך דובשנו של חבירו וכן אם הי' זה טעון עצים וזה פשתן מפרק את עציו וטוען פשתנו של חבירו ונוטל דמי עציו מתוך פשתנו של חבירו	65 „ 67
סי'	כ"א	מביאים בכורים וקורי' מאילן הסמוך למיצר חבירו או הנוטה לשל חבירו	67 „ 68

שער ג' תקנת בועז

סי'	כ"ב	שיהא אדם שואל את שלום חבירו בשם	68 „ 70

שער ד' תקנות דוד המלך

סי'	ב"ג	ט"ז משמרות שהוסיף על ח' משה רבינו ע"ה	70 „ —

	מחברת ראשונה צד	עד צד
סי׳ כ״ד לברך מאה ברכות בכל יום		71 ״ 72
שער ה׳ תקנות שלמה המלך ע״ה		
סי׳ כ״ו עירובין		72 ״ 74
סי׳ כ״ז נטילת ידים לקדש ומבואר ג״כ מה שהסיפו שמאי והלל אף לתרומה וחכמי׳ שאחריהם אפי׳ לחולין		74 ״ 76
סי׳ כ״ח להיות רשאי׳ להלוך בשבילי הרשות עד שתרד רביעה שנייה דהוא י״ז מרחשון		76 ״ 78
שער ו׳ תקנות נביאים הראשונים		
סי׳ כ״ט לאמר הלל על כל פרק ופרק ועל כל צרה שלא תבא לכשנגאלו		78 ״ 87
סי׳ ל׳ חלוק כ״ד מעמדות כנגד כ״ד משמרות כהנים ולויים		87 ״ 94
סי׳ ל״א הפ־שת תרומות ומעשרות בבבל ולהפריש בשנה השביעית מעשר שני ומבואר ג״כ תקנת הזקנים שהיו אחר עזרא להפריש תו״מ אף בארץ מצרים ובארץ עמון ומואב ולהפריש באלו הארצות מעשר עני בשנה השביעית		94 ״ 100
סי׳ ל״ב להתענות צום הרביעי והחמישי וצום השביעי והעשירי		101 ״ 106
שער ז׳ תקנות עזרא ואנשי כנה״ג		
סי׳ ל״ג להיות קורי׳ בתורה ג׳ גברי י׳ פסוקי׳ בשני ובחמישי ובשבת במנחה		107 ״ 112
סי׳ ל״ד להיות קורי׳ קללות שבתורת כהנים קודם עצרת ושבמשנה תורה קודם ר״ה		112 ״ 114
סי׳ ל״ה דנין בשני ובחמישי		114 ״ 117
סי׳ ל״ו מכבסי׳ הבגדים בחמישי בשבת		117 ״ 118
סי׳ ל״ז אוכלים שום בע״ש		118 ״ 119
סי׳ ל״ח אשה משכמת ואופה		119 ״ 120
סי׳ ל״ט אשה חוגרת בסינר		120 ״ 121
סי׳ מ׳ אשה חופפת וטובלת		121 ״ 127
סי׳ מ״א להיות רוכלין מחזירי׳ בעיירות		127 ״ 129
סי׳ מ״ב שיהי׳ בעלי קריין טובלי׳ לדברי תורה		129 ״ 137
סי׳ מ״ג לאמר בחתימת הברכות במקדש מן העולם ועד העולם		137 ״ 138
סי׳ מ״ד קריאת המגילה בכפרים ועיירות בי״ר ובכרכי׳ המוקפי׳ חומה מימות יהושע בט״ו ולעשותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים ומבואר ג״כ התקנה שהקלו על בני הכפרי׳ ותקנו להיות מקדימי׳ הקריאה ביום י״א, י״ב או י״ג באדר ותקנת חכמי המשנה לבני הכפרים להקדים ליום הכניסה		138 ״ 181

סי' מ"ה	תפלת שמנה עשר על הסדר ותקנת ברכת ולמלשינים ותקנת חכמי התלמוד לאמר לפני התפלה די שפתי	מחברת א'	
	תפתח ולאחר התפלה יהיו לרצון אמרי פי וגו'	181	194
סי' מ"ו	ז' ברכות של תפלה לשבת ויו"ט ומוסף ר"ח וחוה"מ י"ט ברכות למוסף ר"ה ויוה"כ של יובל וכ"ד ברכות		
	בתעניות במקום י"ח של חול	194	222
סי' מ"ז	מנין התפלות לכל יום וזמני התפלות וברכה אחת מעין שבע ולשחות באבות והודאה תחלה וסוף	222	248
סי' מ"ח	קדושות והבדלות	248	273

שער ח' והוא שער הברכות — מחברת ב'

סי' מ"ט	מקור הברכות ומיניהן	1	3
	ברכות התפלות שתקנו לאומרן בכל יום	3	28
	ברכות התפלות שתקנו לאומרן בפ"ק ידועים	28	39
	ברכות השבח וההודאה שתקנו על הרא' ועל השמיעה	39	78
	כללי ברכות המצות	78	82
	ברכות המצות	82	202
	כללי ברכות הנהנין שלפניה'	202	206
	ברכות הנהנין שלפני האכילה או השתיה	206	251
	כללי ברכות הנהנין של ריח	251	254
	ברכות הנהנין של ריח	254	263
	כללי ברכות הנהנין שלאחרי'	263	278
	ברכות הנהנין שלאחריה'	278	

לוח הטעות

דורא	für	דקורא	lies	Unten	von	1	Zeile	3	Seite
נו	"	גו	"	"	"	6	"	4	"
ר"ג	"	ר"ה	"	Oben	"	3	"	7	"
דסורם	"	הפורם	"	"	"	15	"	25	"
א"ר	"	אר"ז	"	Unten	"	10	"	27	"
ודגיע	"	והגיע	"	"	"	7	"	31	"
סשמן	"	השמן	"	"	"	10	"	40	"
ה"ק	"	ס"ק	"	"	"	8	"	"	"
וכן	"	ובן	"	Oben	"	17	"	44	"
ל"ץ	"	ל"ז	"	"	"	20	"	56	"
אכל	"	אבל	"	Unten	"	12	"	57	"
בהשמהה	"	בהשמחה	"	"	"	20	"	58	"
לשכח	"	לשבח	"	Oben	"	13	"	67	"
הטוה"מ	"	המוש"ע	"	Unten	"	20	"	71	"

Seite	73	Zeile	14	von	Oben	lies	הט"ו	für	דט"ו
"	75	"	17	"	Unten	"	נאטע	"	זייטע
"	76	"	16	"	"	"	וב'	"	י"ב
"	91	"	6	"	"	"	הכא	"	הבא
"	103	"	14	"	Oben	"	לאחריהם	"	לאחר הם
"	123	"	23	"	"	"	ומותר בהנאה מדאו'		
"	127	"	1	"	"	"	מתו"מ	"	מתו"ס
"	136	"	6	"	"	"	סוכה	"	סו כו
"	141	"	5	"	Unten	"	יהודא	"	הודא
"	148	"	7	"	"	"	היינו	"	ה יינ
"	149	"	1	"	Oben	"	ר"ו	"	ר"ז
"	180	"	8	"	Unten	"	שהיו	"	שהי
"	181	"	6	"	"	"	כי	"	כ'
"	182	"	8	"	Oben	"	ושהחתן	"	ושהחחן
"	195	"	14	"	Unten	"	ופנים	"	פנים
"	"	"	12	"	"	"	בבהמ"ז	"	בבהמ"ו
"	203	"	15	"	Oben	"	הראשונים	"	הראשוני
"	218	"	23	"	"	"	וכדאי'	"	וכדא'
"	223	"	11	"	"	"	ובין	"	ובי
"	224	"	7	"	Unten	"	והם	"	ורם
"	225	"	17	"	Oben	"	צלף	"	צליף
"	"	"	18	"	"	"	שהן	"	שדן
"	229	"	2	"	Unten	"	טו"ז	"	טו'
"	238	"	18	"	"	"	ווייכסעל	"	ויינסעל
"	239	"	3	"	"	"	פרי	"	פר'
"	242	"	13	"	Oben	"	התוס'	"	דתוס'
"	243	"	15	"	"	"	הטור	"	דטור
"	250	"	20	"	Unten		א"ר אידי בר אבין לאפוקי מאי		einmahl überflüsig
"	276	"	2	"	"	lies	ליתנהו	für	ליחנו
"	281	"	16	"	Oben	"	הפירות	"	דפירות
"	"	"	24	"	"	"	הפירות	"	דפירות
"	282	"	8	"	Unten	"	הגפן	"	דגפן
"	284	"	14	"	"	"	ראשונה	"	ראשונח
"	288	"	1	"	"	"	ח' של משה	"	ח' משה

B 871. II.

DIE

INSTITUTIONEN DES JUDENTHUMS

NACH DER IN DEN

TALMUDISCHEN QUELLEN

ANGEGEBENEN GESCHICHTLICHEN REIHENFOLGE

GEORDNET UND ENTWIKELT

VON

RABB. MOSES BLOCH,

PROFESSOR AN DER LANDES-RABBINERSCHULE ZU BUDAPEST.

I. THEIL.

II. BAND

PRZEMYŚL, 1884.

IN COMMISSION BEI B. EPSTEIN

in **BRÜNN.**

Druck Zupnik, Knoller & Hammerschidt in Przemyśl.